

LIISA MUSTANOJA

Idiolekti ja sen muuttuminen

Reaaliaikatutkimus
Tampereen puhekielestä

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Tampereen yliopiston
kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikön johtokunnan
suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi Tampereen yliopiston
Paavo Koli -salissa, Kanslerinrinne 1, Tampere,
13. päivänä toukokuuta 2011 klo 12.

English abstract

TAMPEREEN YLIOPISTO

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Tampereen yliopisto

Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

Myynti
Tiedekirjakauppa TAJU
PL 617
33014 Tampereen yliopisto

Puh. 040 190 9800
Fax (03) 3551 7685
taju@uta.fi
www.uta.fi/taju
<http://granum.uta.fi>

Kannen suunnittelu
Mikko Reinikka

Acta Universitatis Tamperensis 1605
ISBN 978-951-44-8416-2 (nid.)
ISSN-L 1455-1616
ISSN 1455-1616

Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1065
ISBN 978-951-44-8417-9 (pdf)
ISSN 1456-954X
<http://acta.uta.fi>

Sisällys

Esipuhe.....	7
1 Johdanto	9
1.1 Tutkimustehtävä.....	9
1.2 Tutkimusaineisto	13
1.3 Tutkimuksen rakenne	16
2 Tutkimuksen taustaa	19
2.1 Paikalliset lähtökohdat.....	19
2.1.1 Tampere.....	20
2.1.2 TRE-aineiston puhujat.....	28
2.2 Kielelliset lähtökohdat.....	33
2.2.1 Kieleen viittaava terminologia.....	33
2.2.2 Tampereen murre dialektologiassa	34
2.2.3 Tampereen murre kansandialektologiassa.....	39
3 Teoria ja metodi.....	49
3.1 Tutkimuksen perusluonne.....	49
3.2 Tutkimuksen juuret	54
3.2.1 Sosiolingvistinen variaationtutkimus	54
3.2.2 Sosiolingvistinen näennäisaika- ja reaaliaikametodi	57
3.3 Tutkimuksen teoreettinen näkemys.....	62
3.3.1 Variaation luonnollisuus.....	62
3.3.2 Variaation funktionaalisuus.....	68
3.3.3 Kieliyhteisö ja puhujaryhmä.....	71
3.3.4 Idiolektin olemus	73
3.3.5 Idiolekti ja kielenmuutos.....	76
3.4 Tutkimuksen metodologiset valinnat	80
3.4.1 Tutkimusaineistona haastattelupuhe	80
3.4.1.1 Haastattelu puhetilanteena.....	80
3.4.1.2 Haastatteluaineiston käsittely	86
3.4.2 Aineiston kvantitatiivinen analyysi.....	90
3.4.2.1 Kvantitatiivisen tutkimuksen kritiikki.....	90
3.4.2.2 Idiolektien reaaliaikatutkimus metodologisena asetelmana	95
3.4.2.3 Kielenpiirteiden jatkumuonteisuus	103

3.4.2.4	Bayesilainen tilastotiede	106
3.4.2.5	TRE-aineiston bayesilainen mallinnus	109
3.4.2.6	Variaation tilastollinen kuvaaminen	111
3.4.3	Aineiston kvalitatiivinen analyysi: ikkunametodi	115
4	Äänne- ja muotopiirteiden analyysi	124
4.1	Piirreanalyysin taustaa	124
4.1.1	Tutkittavat kielenpiirteet	124
4.1.2	Piirteiden käsittelyjärjestys	125
4.2	MA-infinitiivin illatiivimuodot	127
4.2.1	Piirteen tausta ja tutkimuskohteen rajausta	127
4.2.2	Näennäisaikaennuste MA-infinitiivin illatiivimuotojen edustuksesta Tampereella	130
4.2.3	MA-infinitiivin illatiivimuotojen tilastollinen analyysi	132
4.2.4	Kokoavia huomioita	149
4.3	Inessiivin päätteet	151
4.3.1	Piirteen tausta ja tutkimuskohteen rajausta	151
4.3.2	Näennäisaikaennuste inessiivimuotojen edustuksesta Tampereella	154
4.3.3	Inessiivin päätteiden tilastollinen analyysi	156
4.3.4	Kokoavia huomioita	172
4.4	Yleiskielen <i>ts:n</i> vastineet	174
4.4.1	Piirteen tausta ja tutkimuskohteen rajausta	174
4.4.2	Yleiskielen <i>ts:n</i> vastineiden jakautunut olemus: esiintyminen heikossa ja vahvassa asteessa	181
4.4.3	Näennäisaikaennuste yleiskielen <i>ts:n</i> vastineiden edustuksesta Tampereella	185
4.4.4	Yleiskielen <i>ts:n</i> vastineiden tilastollinen analyysi	189
4.4.5	<i>katsoa</i> -verbin huomionkohdistinkäyttö ja muut selittävät lausumapartikkelit	204
4.4.6	Yleiskielen <i>ts:n</i> vastineiden variaatio kauempana sanassa	212
4.4.7	Kokoavia huomioita	214
4.5	<i>nk</i> -yhtymän vaihtelu	216
4.5.1	Piirteen tausta ja tutkimuskohteen rajausta	216
4.5.2	Näennäisaikaennuste <i>nk</i> -yhtymän edustuksesta Tampereella	221
4.5.3	<i>nk</i> -yhtymän tilastollinen analyysi	223
4.5.4	Kokoavia huomioita	235

4.6	Jälkitavujen <i>eA</i> - ja <i>OA</i> -yhtymät	237
4.6.1	Piirteen tausta ja tutkimuskohteen rajaus	237
4.6.2	Näennäisaikaennuste <i>eA</i> - ja <i>OA</i> -yhtymien edustuksesta Tampereella	245
4.6.3	Jälkitavujen <i>eA</i> - ja <i>OA</i> -yhtymien tilastollinen analyysi	248
4.6.4	Kokoavia huomioita	257
4.7	Jälkitavujen <i>i</i> -loppuiset diftongit	258
4.7.1	Piirteen tausta ja tutkimuskohteen rajaus	258
4.7.2	Jälkitavujen <i>i</i> -loppuisten diftongien tilastollinen analyysi	262
4.7.3	Vaihtelu <i>semmo(i)nen</i> – <i>sella(i)nen</i>	271
4.7.4	Kokoavia huomioita	279
4.8	Diftongien avartuminen	281
4.8.1	Piirteen tausta ja tutkimuskohteen rajaus	281
4.8.2	Näennäisaikaennuste diftongien avartumisesta Tampereella	290
4.8.3	Diftongien avartumisen tilastollinen analyysi	292
4.8.4	<i>tuolla</i> – <i>tua</i> -tyypin variaatio	299
4.8.5	Kokoavia huomioita	304
4.9	Yleiskielen <i>d</i> :n vastineet	307
4.9.1	Piirteen tausta ja tutkimuskohteen rajaus	307
4.9.2	Tremulantti ja puolitremlantti yleiskielen <i>d</i> :n vastineina	311
4.9.3	Näennäisaikaennuste yleiskielen <i>d</i> :n vastineiden edustuksesta Tampereella	316
4.9.4	Yleiskielen <i>d</i> :n vastineiden tilastollinen analyysi	318
4.9.5	<i>tietää</i> -verbin variaatio	329
4.9.6	Kokoavia huomioita	335
5	Variaation ja muutoksen kokonaiskuva	337
5.1	Piirteiden ja puhujien sijoittuminen yleiskielisyyden ja murteellisuuden jatkumolle	337
5.2	TRE-aineiston puhujatyyppejä	348
5.2.1	Murteellinen Hilikka	348
5.2.2	Yleiskielinen Kaisu	352
5.2.3	Stabiili varioija Tatu	355
5.2.4	Murteellistunut Klaara	360
5.2.5	Yleiskielistynyt Tero	365
5.3	Tampereen puhekieli vuosituhanen taitteessa	370

6	Idiolekti ja kielenmuutos reaaliaikatutkimuksen valossa	374
6.1	Idiolekti reaaliaikatutkimuksen kohteena	374
6.2	Idiolekti ja idiolektin muutos	378
	Lähteet	381
	Liite 1: MA-infinitiivin illatiivimuotojen variaatio.....	397
	Liite 2: Inessiivin päätteiden variaatio	399
	Liite 3: Yleiskielen <i>ts</i> :n vastineiden variaatio 1. ja 2. tavun rajalla	401
	Liite 4: Yleiskielen <i>ts</i> :n vastineiden variaatio kauempana sanassa.....	403
	Liite 5: <i>nk</i> -yhtymän variaatio.....	404
	Liite 6: Jälkitavujen <i>OA</i> - ja <i>eA</i> -yhtymien variaatio.....	405
	Liite 7: Jälkitavujen <i>i</i> -loppuisten diftongien variaatio	406
	Liite 8: Avartuvien diftongien variaatio	408
	Liite 9: <i>tuolla</i> – <i>tua</i> -tyypin variaatio	409
	Liite 10: Yleiskielen <i>d</i> :n vastineiden variaatio	411
	Liite 11: <i>tiedä</i> – <i>tiä</i> -tyypin variaatio	415
	Liite 12: <i>ηG</i> -variantin tulkinnan todennäköisyys	416
	Liite 13: Puoliavartuneen diftongin tulkinnan todennäköisyys	417
	Liite 14: Puolitremulantin tulkinnan todennäköisyys	417
	Abstract.....	418

Esipuhe

Väitöskirjailijan taipaleellani minulle on useimmiten kuulunut hyvää. Tutkimus on pitänyt otteessaan, aivoituksiini on suhtauduttu pääosin suopeasti, ja käytännön asiat ovat nekin aina järjestyneet parhain päin. Haluan osoittaa kiitokseni kaikille niille, jotka ovat tukeneet, neuvoneet ja auttaneet minua matkan varrella ja omalta osaltaan vaikuttaneet siihen, että kirjani on nyt valmis ja että monivuotisen uurastuksen jälkimaku on miellyttävä.

Nöyrin kiitokseni kuuluu aineistoni tamperelaisille puhujille, jotka jo ennen syntymääni antoivat ensimmäisen kerran aikaansa ja tarinoitaan kielentutkimukselle. Ilman heidän myötämielisyyttään ei tätä tutkimusta olisi. Kiitollinen olen myös siitä, että sain nämä arvokkaat nauhoitteet käyttööni ja pääsin näin jatkamaan Nykysuomalaisen puhekielen murros -hanketta ja kaupunkien puhekielen tutkimusta.

Väitöskirjatyölleni olen saanut neljä viisasta ohjaajaa. Professori (ma.) Kaija Kuiri on kärsivällisesti keskustellen luotsannut porhaltamistani perusopintovaiheen ensimmäisistä harjoitustöistä alkaen. Professori Anneli Pajunen on koko jatko-opintojeni ajan toiminut paitsi tieteellisen työskentelyni jämptinä sparraajana myös ymmärtävänä lähiesimiehenäni. Tutkijakoulu Langnetin myötä sain työni sosiolingvistiseksi tukipilariksi ja henkilökohtaiseksi sähköpostineuvonantajakseni professori Marjatta Palanderin. Foneetikko FT Michael O'Dell taas päätyi ohjaajakseni esitetyään eräässä syksyisessä suomen kielen jatkoseminaarissa niin hyviä kysymyksiä, että vastausten etsiminen avasi tutkimustyöhöni aivan uuden ulottuvuuden. Lämmin kiitos teille kaikille sujuvasta yhteistyöstä! Mikelle tahdon lausua vielä erityisen kiitokseni korvaamattomasta tilastomatemaattis-tietoteknisestä avusta.

Työni esitarkastajia, professori Harri Mantilaa ja FT Tommi Kurkea kiitän tarkoista ja asian ytimeen osuneista huomioista, joiden ansiosta sanottavani täsmentyi vielä työskentelyn loppuvaiheessa. Erikseen haluan kiittää myös professori Esa Itkosta ja dosentti Urho Määttäa tiukimman kirjoitusvaiheen aikana käymistämme arvokkaista keskusteluista.

Jatko-opintoaikani olen saanut kokea hienoa yhteisöllisyyttä ja olla osana monenlaista yhteistyötä. Tutkijanarkeani olen elänyt Tampereen yliopiston Pinni B -rakennuksen neloskerroksessa suomen kielen ja lähioppiaineiden väen parissa. Yhteiselomme on ollut inspiroivaa, iloista ja mutkatonta – kiitos siitä! Erityiskiitos vielä Kati Lampiselle, Yrjö Laurannelle, Auli Kulkki-Niemiselle, Minna Vanhasalolle ja Maija Sirola-Belliardille toveruudesta ja näkökulmista kielitieteeseen ja kieli-tieteilijyyteen.

Kieli-, käänös- ja kirjallisuustieteiden yksikön johtoa kiitän tutkimusmyönteisyydestä ja siitä, että jatko-opiskelijanakin olen aina saanut tuntea olevani yhteisön täysivaltainen jäsen. Amanuenssi Tiina Harjulaa kiitän monituisten käytännön ongelmien näppärästä ratkaisemisesta. Molempien kerrosten kahvipöytäseurueita ja ihanien naisten pulladelegaatiota kiitän virkistävästä tauoista ja yleisestä hultvattomuudesta. Kollektiivisen kiitokseni haluan osoittaa myös Tampereen yliopiston suomen kielen jatkoseminaarilaisille, tutkijakoulu Langnetin variaatioporukalle,

Helsingin sosiolingvistiikan lukupiirin ydinjoukolla, Misu-verkostossa toimiville kielentutkijoille, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen murteenseuruväelle ja vanhoille kunnan karaokeklubilaisille.

Olen saanut tehdä kokopäiväistä tutkimustyötä lähes kolmen ja puolen vuoden ajan tutkijakoulu Langnetin OKM-rahoitteisena tutkijaopiskelijana. Myös sen jälkeen, Tampereen yliopiston suomen kielen assistenttina ja opettajana toimiessani, minulle on aina järjestynyt luvattu tutkimusaika ja tiukan paikan tullen vähän enemmänkin. Tutkimustoimintaani ovat tukeneet taloudellisesti myös Suomen Kulttuurirahasto, Tampereen yliopisto ja Tampereen kaupungin tiederahasto. Kiitän kaikkia rahoittajiani.

Vanhempiani Sirkka ja Pentti Mustanojaa kiitän paitsi lasten mummilaviikonlopuista, joiden aikana tähän kirjaan on kirjoitettu monta sivua, myös avartuneista diftongeista, ahkeruuden mallista ja vankkumattomasta uskosta tyttären kykyihin. Mikko-veljeni perhettä kiitän huolehtimisesta ja lämpimästä yhdessäolosta. Appi-vanhempiani Salme ja Reima Lampista kiitän aina hälytysvalmiudessa olevasta Aitolahden lastenhoitopalvelusta ja koko perheen kesäpäivistä Oriveden lepolomat Oy:n huomassa. Ihania ystäviäni kiitän kaikista niistä hetkistä, jolloin olemme yhdessä lenkkeilleet, saunoneet, pelailleet, yökyläilleet, aamupalailleet, tanssineet, laulaneet ja nauraneet maailman murheet pois.

Kuluneisiin vuosiin on mahtunut paljon muutakin kuin väitöskirjan tekemistä. Olen perustanut kotini soraharjulle ja saanut hienon perheen: tamperelaisen miähen ja kaksi reipasta tytöntylleröä. Pihlaa ja Siinaa, äidin leppäkerttua ja auringonkukkaa, kiitän silkasta olemisen riemusta. Jussia kiitän tutkimustyöni arvostamisesta, kukkana kämmenellä pitämisestä ja arjen onnenhetkien jakamisesta. Teille kolmelle rakkaimmalleni annan tämän kirjan.

Pispalassa huhtikuussa 2011

Liisa Mustanoja

1 Johdanto

The only linguistic realities, in the sense of directly observable or deducible phenomena, are idiolects and the elements into which they may be analyzed; all other linguistic entities are abstractions, arrived at by either naïve or scientific analysis. The notion of dialect, in particular, is notoriously shifting, depending on the size of the speech-community on which we base our abstraction, yet, like the speech-community it is fundamental in linguistics, in that it gives us the basis for relating language to social activity.

Robert A. Hall Jr. 1951: 23

1.1 Tutkimustehtävä

1960-luvulla omaksi kielitieteen haarakseen muotoutunut *sosiolingvistiikka*¹ lähti ensisijaisesti liikkeelle ihmisryhmien kielessä havaittavien erojen ja niiden saamien sosiaalisten selitysten ja merkitysten tutkimisesta. Erityisesti sosiolingvistiikan demografisessa eli korrelationistisessa suuntauksessa² tarkastelun keskiöön nostettiin kielessä meneillään oleva muutos, jota aineistoissa havaittavan variaation oletettiin heijastelevan. Muutoksen analysointi perustui erilaisten puhujaryhmien välillä havaittuihin eroihin saman piirteen eri varianttien käyttösuhteissa. Puhujaryhmien eroja kuvattiin yleensä kvantitatiivisesti. Näin toteutettu *variaationanalyysi* eli kielen variaation ja muutoksen yhteistarkastelu on käsitetty usein jopa sosiolingvistiikan synonyymiksi. (Labov 1966; Paunonen 1971; 1982b; Mielikäinen 1980b; Nuolijärvi 2000: 13–19; ks. myös Chambers 1995: 1–4; Coulmas 1997: 1–6.)

Sosiolingvistiikan korrelationistinen traditio, puhujaryhmien ja kokonaisten kieliyhteisöjen kvantitatiivisen tarkastelun perinne, on lyönyt vahvan leimansa koko variaationtutkimuksen teoriaan ja tutkimuksissa käytettyihin metodeihin. Esimerkiksi käynnissä olevan ryhmätason kielenmuutoksen keskeisin tutkimusmenetelmä, nk. näennäisaikametodi, perustuu oletukseen suhteellisen muuttumattomasta yksilönkielistä (Labov 1994: 43–72; Chambers 1995: 193–194; G. Bailey 2002). Havaintoja yksittäisten, aikuisten puhujien kielen variaatiosta ja muutoksesta onkin etupäässä

---

¹ Sosiolingvistiikan määritelmistä ks. esim. Trudgill 1978: 1–12; Suojanen 1982; Chambers 1995: 10–12; Downes 1998: 9–15; Nuolijärvi 2000: 15–17.

² Korrelationistisen sosiolingvistiikan määrittelystä ks. esim. Kurki 2005: 16–17.

saatu puhujaryhmien tutkimuksen sivutuotteina, ja varsinainen yksilön kielenmuutoksen teoreettinen hahmottelu on jäänyt vähäiseksi (Eckert 1997: 164–167). Myös yksilön kielenmuutoksen tutkimusmenetelmät on usein lainattu suoraan ryhmien kielten tutkimuksesta (Kurki 2007: 147, 153).

Uudempien sosiolingvististen suuntausten, kuten yhteisöön integroitumisen tai sosiaalisten verkostojen tutkimuksen, myötä yksilövariaatio on nostettu tutkimuksen keskiöön, ja yksittäisen puhujan rooli ryhmänsä jäsenenä ja kielellisten uudennosten omaksujana on saanut monia hedelmällisiä selityksiä (ks. esim. L. Milroy 2002; Sundgren 2002; Lappalainen 2004; Kurki 2005; Vaattovaara 2009). Näissäkin tutkimuksissa yksilö on määritelty ensisijaisesti suhteessa ryhmäänsä, ja erityisesti kielenmuutoksen kulkua on selitetty juuri ryhmädynamiikan tai kieliasteiden kautta. Yksilön henkilökohtaisen kielenmuutoksen kulun teoreettiselle kuvaamiselle ja yksilön kielenmuutoksen tutkimusmetodiikan kehittelylle on siis edelleen tilausta sosiolingvistiikan kentässä (vrt. Eckert 1997: 167; Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 135; Kurki 2007: 159–160). Tämä tutkimuksellinen aukko on toiminut oman työni motivoijana.

Tutkimukseni kohteena on kolmenkymmenen tamperelaispuhujan idiolektin eli heidän yksilöllisen kielimuotonsa variaatio sekä näiden puhujien idiolekteissa havaittava reaaliaikainen muutos (idiolektin ja muutoksen määrittelystä ks. tarkemmin luvut 3.3.4 ja 3.3.5). Tutkimushenkilöitä, joita työssäni kutsun lyhyesti puhujiksi, on haastateltu tutkimusta varten kahdesti: ensimmäisen kerran vuonna 1977 ja toisen kerran kaksikymmentä vuotta myöhemmin, vuonna 1997. Tavoitteenani on näiden haastattelunauhoitteiden valossa selvittää idiolektin perusluonnetta sekä sen variaation ja muutoksen tematiikkaa. Koska kaikki puhujat ovat tamperelaisia, valottuu tutkimuksessa luonnollisesti yleisempikin näkökulma: Tampereen puhekielen perusolemus ja siinä 1970-luvulta vuosituhaten vaihteeseen tapahtunut muutos.

Tutkimukseni nojaa suomalaisen sosiolingvistiikan liki nelikymmenvuotiseen traditioon ja sijoittuu sen 2000-luvun taitteessa virinneeseen ns. uusien kysymyksenasettelujen vaiheeseen (Nuolijärvi 2000: 33–35; Lappalainen 2004: 14–15; Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 134–136; Kurki 2007). Maailmanlaajuisestikin harvinainen tutkimusaineistoni (ks. esim. Labov 1994: 44, 76–77; Nahkola & Saanilahti 2001: 10–14; Kurki 2005: 31–32, 38–39; Paunonen 2005a: 25–31), samojen puhujien kahden eri vuosikymmenen haastattelut, mahdollistaa ns. reaaliaikaisen (tark. *panel study*³) kielenmuutoksen seuraamisen.

2000-luvulla on ilmestynyt muutamia muitakin suomalaisia tutkimuksia, joissa idiolekteja on seurattu reaaliajassa: Heikki Paunonen (2005b; 2006) sekä Kari Nahkola ja Marja Saanilahti (2001) ovat toteuttaneet tutkimuksensa klassisen, korrelaationistisen sosiolingvistiikan keinoin. Tommi Kurki (2005) tutki väitöskirjassaan idiolektien muutosta vahvan kvantitatiivisesti, Varbrul-monimuuttujamenetelmää käyttäen. Marjatta Palander (2005a) taas on tutkimuksessaan seurannut samaa itäsavolaista puhujaa ainutlaatuisen pitkään, kaikkiaan kuuden haastattelukerran ja peräti kolmenkymmenen vuoden ajan.

Kun puhutaan tamperelaispuhujien kielenmuutoksesta kahdenkymmenen vuoden ajanjaksolla, on selvää, että kyse ei ole suomen kielen muuttumisesta kokonaan toi-

---

³ Reaaliaikatutkimuksen menetelmistä ks. luku 3.4.

seksi, vaan muutoksista esimerkiksi äänne- ja muotopiirteiden variaatiosuhteissa. Analyysini kohdistuukin etupäässä aineiston fonologiseen ja morfologiseen vaihteluun ja muutokseen. Tutkittaviksi piirteiksi olen valinnut MA-infinitiivin illatiivin edustuksen, inessiivin päätteet, yleiskielen *ts*:n vastineet, *nk*-yhtymän vaihtelun, jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymien edustuksen, jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien edustuksen, diftongien avartumisen ja yleiskielen *d*:n vastineet (valinnan perusteista ks. luku 4.1.1).

Kun tarkastelun kohteena on idiolektin variaatio ja muutos näiden piirteiden valossa, päätelmien teko jää useissa tapauksissa melko harvalukuisten esiintymien varaan (vrt. liitteet 1–11). Tutkimusmetodille suurimman haasteen tarjoaakin tutkittavien varianttien lukumäärään liittyvä problematiikka: koska tutkittavia variantteja on kokonaisuudessaan vähän ja koska ihmisperhe on jo lähtökohdiltaan varioiva (ks. luku 3.3), yhden puhujan eriaikaiset, tunnin mittaiset haastattelut eroavat toisistaan joka tapauksessa. Idiolektin muutoksen arviointi ei näin ollen voi perustua eri vuosikymmenten aineistojen suoraan vertailuun.

Toisen haasteen tutkimusmetodille asettaa tarkasteluun valittujen piirteiden erilainen perusluonne.⁴ MA-infinitiivin illatiivimuotojen morfologinen variaatio on dikotomista – aineistosta poimitussa esiintymässä joko on tai ei ole *mA*-tunnusta. Samantyyppiseksi on tulkittavissa inessiivin päättevariaatio, jossa tosin luokittelun haastavuutta lisäävää ääntämyksellistä jatkumoisuutta on enemmän. Inessiivissä tarkasteltavia variantteja on kolme, ja niiden esiintymisehdot vaihtelevat esiintymäympäristöittäin. Fonologisista piirteistä yleiskielen *ts*:n vastineet ovat tutkimuksellisesti rinnastettavissa inessiivin päättevariaation tutkimukseen. Diftongien avartumisilmiön sijaan edustaa tarkasteluun valittujen piirteiden toista äärilaitaa. Avartumisilmiö on ääntämyksellisesti puhtaan jatkumoluonteinen, minkä vuoksi varianttien sijoittaminen selvärajaisiin luokkiin edellyttää aina jonkinlaista pakottamista. Käsittelyn kannalta samantyyppistä jatkumoisuutta ilmenee *nk*-yhtymän variaatiossa. Myös jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymät sekä jälkitavujen *i*-loppuiset diftongit ovat perusluonteeltaan jatkumoisia, mutta niissä aineiston konkreettisten esiintymien jakauma on selvemmin kaksihuippuinen. Yleiskielen *d*:n vastineiden edustuksessa nämä kaksi ilmiötä kohtaavat: katovariantin suhde *d*:n ja *r*:n väliseen jatkumoon on dikotominen.

Tehtävänäni on selvittää ja arvioida, mitkä eriaikaisten aineistojen välillä havaittavista eroista kertovat varsinaisesta idiolektin muuttumisesta ja mitkä eroista selittyvät esimerkiksi puhetilanteeseen, piirteiden frekvenssiin, litterointiprosessiin tai satumaan liittyvillä tekijöillä. Pyrkimykseni on kuvata kielen variaatiota ja muuttumisesta kvantitatiivisesti kestävästi – tutkimuksen epävarmuustekijät huomioiden – mutta kuitenkin niin, että laadullinen kosketus idiolektin ainutlaatuisuuteen, sosiaaliseen ja varioivaan perusluonteeseen ei katoa.

Aineiston analyysissä käytän rinnan eri metodeja. Kielenpiirteiden variaation ja muutoksen tarkastelussa olen päätenyt hyödyntämään bayesilaisen tilastotieteen menetelmiä. Kvantitatiivisin menetelmin saatuja tuloksia syvennän ja osittain myös haastan *nk*-ikkunametodin eli joihinkin puhujiin kohdistuvan kvalitatiivisen tarkastelun keinoin. Koska tutkimusaineistoni on varsin laaja, kaikkiaan 60 tuntia nauhoi-

---

⁴ Sosiolingvistiikassa käytetyistä variaabelityypeistä ks. Itkonen & Pajunen 2010: 149–152.

tettua puhetta, toimii kielenpiirteiden tilastollinen analyysi itsenäisen tehtävänsä lisäksi myös suodattimena: sen avulla aineiston massasta nousee esiin tapauksia, joiden kohdalla valonheitin on mielekästä suunnata lukujen taakse. Ikkunametsä taas testaa tilastoanalyysiin perustuvan idiolektikohtaisen muutoksen arvioinnin oikeellisuutta. Kvantitatiivinen analyysi siis palvelee tutkimuksessani kvalitatiivista analyysia ja toisinpäin.

Käytössäni oleva tutkimusaineisto luo jo itsessään vertailulle ainutlaatuiset edellytykset. Lisäksi vuonna 1977 kerätystä, omaa aineistoani laajemmasta tamperelaisaineistosta (TAPU1) on tarjolla valmista verrokkitutkimusta: Tampereen yliopistossa opiskelijatöinä tehtyjä ryhmätason laskelmia piirteiden edustuksista sekä sukupolvien keskinäisiin eroihin perustuvia näennäisaikaennustuksia piirrevariaation tulevasta kehityksestä (ks. kootusti Jonninen-Niilekselä 1982a). Tähän varhaisempaan tutkimukseen peilaan omia analyyseni ja ennen kaikkea seuraan siinä tehtyjen ennustusten toteutumista kahden vuosikymmenen jälkeen.

Yleisellä tasolla tutkimukseni tavoitteena on syventää idiolekteihin kohdistuvan variaation tutkimuksen teoriaa ja kehittää reaaliaikatuksen metodiikkaa sekä kuvata ja analysoida 30 tamperelaispuhujan kielen vaihtelua ja muuttumista. Yksityiskohtaisemmin tutkimukseni tavoitteet jäsentyvät seuraavasti:

- 1) Fokuksessa teoria ja metodi:
  - a) Miksi ja miten yksilön kieli varioi? Millainen asema variaatiolle tulisi antaa idiolektin kuvauksessa?
  - b) Millaisesta teoreettis-metodologisesta asetelmasta idiolektin muutoksen tutkimuksessa on kyse?
  - c) Mitkä ovat bayesilaisen tilastoanalyysin mahdollisuudet idiolektien reaaliaikatuksessa?

- 2) Fokuksessa idiolektien variaatio ja muutos:
  - a) Millainen on idiolektin perusluonne?
  - b) Millaisena idiolektin muutos näyttäytyy?
  - c) Voiko idiolektin muutosta ennustaa?

- 3) Fokuksessa kielenpiirteiden variaatio ja muutos:
  - a) Millaisena kunkin yksittäisen piirteen kehityskaari näyttäytyy?
  - b) Miten erilaiset piirteet ja niiden variantit ryhmittyvät suhteessa toisiinsa?
  - c) Voiko piirteiden muutosta ennustaa toisen piirteiden muutoksen perusteella?

- 4) Fokuksessa kieliyhteisön variaatio ja muutos:
  - a) Noudattelevatko yksittäiset idiolektit yhteisötasolla tehdyn näennäisaikaennusteen kulkua?
  - b) Syntyykö piirretason variaation ja muutoksen perusteella puhujaryhmiä?
  - c) Millainen on Tampereen puhekielen nykytila ja tulevaisuus?

Nämä tutkimuskysymykset linkittyvät enemmän tai vähemmän yhteen, samoin niiden käsittely: Metodien valinta kumpuaa teoriasta, ja metodien kautta teoriaa myös muutetaan. Yksilön kieli varioi ja muuttuu yhteisön sallimissa rajoissa. Yhteisön

kieli taas rakentuu yksittäisten puhujien kielenkäytöstä. Yhden kielenpiirteen vaihtelulla ja muuttumisella on kytkös toisiin piirteisiin. Kuitenkin jokaisessa idiolektisessä piirteillä on potentiaali kombinoitua ainutlaatuisella tavalla.

Sosiolingvistiikassa on esitetty näkemyksiä, että yksittäisten puhujien tulokset eivät ole erityisen kiinnostavia (ks. esim. Labov 2001b: 33–34). Näin onkin, ellei yksilötuloksilla ole yleistettävyyttä. Kirjailija Robert M. Pirsigiä lainaten: ”[d]ata without generalization is just gossip” (Pirsig 1992: 70). Kielen variaation ja muutoksen kuvauksessa pidän tavoitteenani erityisesti sitä, että puhujayksilöistä tekemäni havainnot suhteutuvat toisiin puhujayksilöihin. Vasta tämä asettaa tulkinnat oikeisiin mittasuhteisiin.

1.2 Tutkimusaineisto

Tutkimushenkilöinä toimivat syntyperäiset tamperelaiset puhujat. Puhujia on 30, ja heistä jokaista on haastateltu kahdesti. Haastattelujen välinen aika on kaksi vuosikymmentä: ensimmäinen haastattelukierros toteutettiin vuonna 1977 ja toinen (yhtä vasta vuonna 1998 tehtyä poikkeusta lukuun ottamatta) vuonna 1997. Tutkimusaineisto koostuu siis 60:sta tunnin mittaisesta nauhoitteesta.

Aineiston keruu juontaa juurensa vuoteen 1976 ja Suomen Akatemian rahoittamaan nelivuotiseen Nykysuomalaisen puhekielen murroksen tutkimushankkeeseen (jatkossa lyhenne NPM).⁵ Hanke käynnistyi vuonna 1976 esitutkimuksella (ks. Paunonen, Mielikäinen & Suojanen 1976: 17–19) ja jatkui heti seuraavana vuonna kolmessa yliopistokaupungissa, Turussa, Tampereella ja Jyväskylässä. Mukaan liitettiin myös jo vuonna 1972 käynnistynyt Helsingin puhekielen tutkimus, joten hankkeen piiriin kuuluneiden osatutkimusten määrä nousi neljään.

Tutkimushankkeen vastuullisena johtajana toimi professori Heikki Paunonen, joka myös vastasi Tampereen ja myöhemmin Helsingin tutkimustoiminnasta. Turun osatutkimusta koordinoi professori, silloinen dosentti Matti K. Suojanen, ja Jyväskylän osatutkimusta professori, silloinen filosofian lisensiaatti Aila Mielikäinen. (Ks. esim. Jonninen-Niilekselä 1982a: Alkusanat.) Helsingin osatutkimuksen käynnisti alkujaan professori Terho Itkonen (Paunonen 1995 [1982]: 24). Kunkin yliopiston suomen kielen opiskelijat olivat vahvasti mukana hankkeen toteutuksessa, ja tutkimustuloksia onkin raportoitu lukuisissa pro gradu -tutkielmissa. Kokoavasti NPM-hankkeen tuloksia on esitelty erillisissä osatutkimusraporteissa (ks. Turun tutkimuksesta M. K. Suojanen 1981a; 1985; Tampereelta Jonninen-Niilekselä 1982a; Jyväskylältä Mielikäinen 1980a; 1981a; 1981b; 1986a; Helsingistä Paunonen 1995 [1982]).

NPM-hankkeen käynnistämisen kimmokkeena oli suomalaisessa yhteiskunnassa toisen maailmansodan jälkeen käynnistynyt taloudellissosiaalinen ja kulttuurinen murros. Hankkeen tavoitteena oli tutkia yhteiskunnallisen muutoksen heijastumista puhuttuun suomen kieleen ja, jos mahdollista, kartoittaa uuden suomalaisen kieli-

---

⁵ Olen esitellyt hanketta ja sen toteuttamista myös vuonna 2009 ilmestyneen, Harry Lönnrothin toimittaman *Tampere kieliyhteisönä* -teoksen artikkelissani (Mustanoja 2009).

muodon, nk. yleispuhesuomen, syntymistä. (Ks. esim. Paunonen, Mielikäinen & Suojanen 1976: 11–12; Jonninen-Niilekselä 1982a: Alkusanat; ks. myös P. Lehtimäki 1983a: 22–24.) Turun osatutkimuksen johtaja Matti K. Suojanen kuvasi NPM-hankkeen lähtökohtia ja -oletuksia seuraavasti:

Jo tutkimuspaikkakuntien valinta kertoo jotakin lähtökohdista, samoin puhuminen murroksesta. Toisen maailmansodan jälkeen on Suomessakin tapahtunut hyvin paljon sellaista, mikä on mullistanut myös kielisuhteita. Muuttoliike maalta kaupunkiin ja elämänpiirin teknistyminen ovat karkottaneet vanhoja kansanmurteita yhä enemmän kielikehämme nurkkaan. Mutta niitä ei ole lannistettu, ja niinpä ne elävät tavalla tai toisella myös nuorempien puhujien huulilla. Kaupungit ovat siis paikkoja, joissa murteidensekoitusten ja yleiskielen leviämisen aiheuttamat ongelmat tiivistyvät. Syntyy ehkä uusia murteita tai kansanmurteet saavat uusia tehtäviä. Monet heittävät kotimurteensa ja käyttävät vain yleiskieltä; koulutus ja ammatti vaikuttavat kielenkäyttöön. Kaupunkien oma lähtömurteeseen ei kestä tätä vauhtia, vaan muuttuu murteensekaiseksi paikalliseksi puhekieleksi, jolla ei enää kaikissa ryhmissä ja tilanteissa ole kaikkia vanhan murteen piirteitä. (Suojanen 1981b: 10–11.)

Eri kaupunkien NPM-osatutkimukset toteutettiin hieman eri tavoin: Helsingissä haastateltiin 149:ää puhujaa kahdesta sosiaali- ja kolmesta ikäryhmästä (Paunonen 1995 [1982]: 26). Jyväskylässä haastateltiin 80:aa puhujaa neljästä ikäryhmästä mutta vain yhdestä sosiaaliryhmästä, ja lisäksi Etelä-Pohjanmaalta nauhoitettiin tälle Jyväskylän-aineistolle 60 puhujan vertailuaineisto (Silvennoinen 1980a: 42–43). Turussa mainitaan nauhoitetun yli 250 tuntia turkulaisten puhetta, mukana niin haastateltuja kuin tilanneäänityksiäkin (Suojanen 1981b: 11).

Tampereen osatutkimuksen (jatkossa lyhenne TAPU) aineisto kerättiin vuonna 1977 nauhoittamalla 72:ta syntyperäistä tamperelaista puhujaa kolmesta ikä- ja kahdesta sosiaaliryhmästä (Jonninen-Niilekselä 1982b: 14, 17). Asetelmaltaan tutkimus siis oli lähimpänä helsinkiläistä sisäutkimustaan, joskin haastateltavien määrä oli pienempi. Kokonaisuudessaan tämä 72 tamperelaisen puhujan aineisto toimii oman tutkimuksen verrokkiaineistona ja näennäisaikanausten lähteenä. Varsinaiset omat informantit, 30 puhujaa, sisältyvät myös tähän aineistoon, mutta lisäksi heitä on haastateltu toistamiseen: NPM-hanke sai kaksikymmentä vuotta myöhemmin jatkoa Helsingissä ja Tampereella, sillä kummassakin kaupungissa kerättiin 1990-luvulla uusi puhekielen aineisto (Helsingin-tutkimuksesta ks. Paunonen 1995 [1982]; 2005a: 32–49; 2005b; 2006).

Toinen haastattelukierros toteutettiin Tampereella vuonna 1997. Tällöin vuonna 1977 kootun aineiston puhujista haastateltiin uudelleen kaikki edelleen Tampereella tai aivan lähiseuduilla asuvat, alkuperäiseen nuorten tai keski-ikäisten ikäryhmään kuuluneet henkilöt, jotka suostuivat uusintahaastatteluun. Yhteensä tavoitettiin 29 puhujaa (Rautanen 1999: 3; Mitrunen 2005: 7). Lisäksi vuonna 1998 haastateltiin vielä yhtä vuoden 1977 haastateltavista, alkuperäiseen vanhimpaan ikäryhmään kuulunutta miestä, jota ei kuitenkaan ainoana ikäryhmänsä edustajana luettu varsinaiseen toiseen kierroksen aineistoon.⁶ Vuonna 1977 toteutetun kaltaista järjestelmällistä

---

⁶ Suullinen tieto toisen kierroksen aineistonkeruussa mukana olleelta Hanna-Marika Mitruselta.

tutkimushanketta Tampereen toisen haastattelukierroksen ympärille ei syntynyt. Hankittua 29 puhujan aineistoa on käytetty hyväksi ainoastaan kahdessa pro gradu -tutkielmassa (Rautanen 1999; Mitrunen 2005).

Kun tuoreena jatko-opiskelijana syksyllä 2002 pohdin idiolekteja käsittelevää tutkimusaiheittani, ohjaajani Kaija Kuiri ehdotti tämän lähes unohtuneen Tampereen puhekielen aineiston hyödyntämistä. Päätin tarttua tilaisuuteen. Koska omassa tutkimusasetelmassani puhujien iällä tai sosio-ekonomisella taustalla ei ole enää samanlaista merkitystä kuin 1970-luvulla puhujaryhmiä tutkittaessa, liitin vuonna 1998 haastatellun vanhimman haastateltavankin aineistooni. Näin puhujien määräksi tuli tasaluku 30 ja tutkimukseni kohteeksi juuri tamperelaisten idiolektien variaatio ja muuttuminen.

Ensimmäisen kierroksen haastateltavat valittiin Tampereen väestörekisterin luetteloista sitä mukaa kuin vaatimukset täyttävä henkilö luetteloissa esiintyi. Kriteereinä toimivat haastateltavan ikä, sukupuoli ja sosiaaliryhmä. Haastateltavat valittiin kolmesta ikäryhmästä. Vanhimmat olivat yli 65-vuotiaita, keskimmäisen ryhmän edustajat 35–55-vuotiaita ja nuorimmat 15–25-vuotiaita. Sosiaaliryhmä tarkoitti Tampereella käytännössä koulutustaustaa tai nuorten kohdalla vanhempien koulutustaustaa. Tämän perusteella haastateltavat sijoitettiin kahteen ryhmään: akateemisiin ja työläistäustaisiin. Jokaiseen ikä- ja sosiaaliryhmään valittiin yhtä monta miestä ja naista. Näin alaryhmiä syntyi yhteensä 12, ja jokaisessa niistä oli kuusi haastateltavaa. (Jonninen-Niilekselä 1982b: 14–15.)

Vuonna 1977 TAPU-hankkeen haastattelut toteutettiin Tampereen yliopiston suomen kielen opiskelijoiden voimin. Jokaiseen haastateltavaan joko otettiin etukäteen puhelimitse yhteyttä tai sitten hänen luonaan käytiin henkilökohtaisesti sopimassa haastattelusta. Osa haastateltavista kieltäytyi erilaisiin syihin kuten työkiireisiin vedoten; osaa taas ei kelpuutettu haastatteluun esimerkiksi siksi, että he olivat asuneet muualla kuin Tampereella huomattavan kauan. Ketään ei erityisesti haastatteluun suostuteltu, vaan mukaan valikoituivat tutkimukseen selvän myönteisesti suhtautuneet puhujat. Lähes kaikki haastattelut nauhoitettiin haastateltavan kotona, vain muutama Tampereen yliopiston tiloissa tai haastattelijan kotona. Useimmiten läsnä oli vain haastateltava ja haastattelija, joskus myös haastateltavan puoliso ja lapset. Haastattelut kestivät noin tunnin, eli materiaalia on kaikkiaan noin 72 tuntia. (Jonninen-Niilekselä 1982b: 17–18.)

Vuoden 1977 haastattelut ovat sosiolingvistikissa tutkimuksissa paljon käytettyjä ns. spontaaneja henkilöhaastatteluja, joissa puhujan henkilöhistoria ja kiinnostuksen kohteet johdattelevat pitkälti haastattelun kulkua. TAPU-hankkeen ensimmäisellä haastattelukierroksella haastattelun perimmäistä käyttötarkoitusta – käyttöä puhekielen tutkimuksessa – suorastaan peiteltiin. Osa haastateltavista on tutkimuksen tarkoituksen oletettavasti kuitenkin arvannut. (Jonninen-Niilekselä 1982b: 16–18.)

Valmiita etukäteiskysymyksiä ei varsinaisesti mainita olleen (Jonninen-Niilekselä 1982b: 17–18). Jyväskylän osatutkimuksesta tehdyn raportin (Mielikäinen 1980a) liitteenä on kuitenkin haastattelijoille annettu ohjeistus, muun muassa vihjeitä aihepiirien valintaan. Vastaavanlaista opastusta lienee myös Tampereen osatutkimuksen haastattelijoille annettu: he nimittäin esittävät mainittujen ohjeiden kanssa varsin yhteneviä kysymyksiä muun muassa haastateltavan lapsuusympäris-

töstä, ensimmäisestä koulupäivästä tai murre-eroista maaseudun ja kaupungin välillä.

Vuoden 1997 haastattelut toteutettiin hyvin samantyyppisinä opiskelijoiden tekeminä spontaaneina henkilöhaastatteluina kuin kaksikymmentä vuotta aiemmin. Tähän toisen kierroksen TAPU-aineistoon valikoitui siis 29 puhujaa: ne 1970-luvun 72 puhujasta, jotka vielä olivat elossa, asuivat Tampereella tai lähiseuduilla, kuuluivat kahteen nuorempaan ikäryhmään ja suostuivat uudelleen nauhoitettaviksi (Rautanen 1999: 5). Nämä käytännön seikat muuttivat samalla aineiston sekakoosteisemmaksi: Miehiä tuli mukaan 16 ja naisia 13. Ikäjakauma supistui, kun uutta nuorten ryhmää ei haastateltu. Myös sosio-ekonomisen taustan ääriviivat hämärtyivät, kun esimerkiksi työläispojasta olikin kahdessa vuosikymmenessä tullut insinööri ja akateemisen perheen tytär ei ollutkaan hankkinut akateemista koulutusta. Se, että olen lisännyt aineistoon vielä yhden puhujan, vinouttaa alkuperäistä asetelmaa entisestään: miesten ja naisten suhteeksi tulee 17–13, ja tämä vanhin puhuja edustaa ainoana ikäryhmäänsä. Idiolektien tutkimuksessa hän on kuitenkin arvokas.

Kuvailen aineistoni 30:a puhujaa tarkemmin vielä luvussa 2.1.2. Selvyiden vuoksi käytän tästä eteenpäin eri aineistoista seuraavia nimityksiä: Vuonna 1977 nauhoitettua 72 puhujan aineistoa kutsun nimellä TAPU1-aineisto. Vuosina 1977 ja 1997 nauhoitettua 29 puhujan aineistoa kutsun nimellä TAPU2-aineisto. Omasta, TAPU1-aineistosta supistetusta ja TAPU2-aineistosta laajennetusta, 30 puhujan aineistostani käytän nimitystä TRE-aineisto. Nimityksellä TRE1 viitataan vuoden 1977 haastatteluihin ja TRE2 vuoden 1997 ja 1998 haastatteluihin.

Kaikkien haastattelujen alkuperäisiä nauhoitteita – 1970-luvun kelanauhoja ja 1990-luvun C-kasetteja – sekä haastatteluista tehtyjä litteraatioita säilytetään Tampereen yliopiston kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikön suomen kielen arkistossa. Omaa tutkimustani varten olen digitoinut ja litteroinut uudelleen kaikki 60 nauhoitetta. Tätä prosessia sekä aineiston käsittelyyn ja esimerkkikatkelmien esittämiseen liittyviä yleisiä metodologisia ratkaisuja kuvailen tarkemmin luvussa 3.4.1.

1.3 Tutkimuksen rakenne

Tutkimus koostuu kuudesta pääluvusta. Tässä ensimmäisessä luvussa olen jo kuvannut tutkimusaineiston ja spesifioinut tutkimuskysymykset. Seuraavaksi esittelen tutkimuksen kokonaisuuden rakentumista.

Luvussa 2 pohjustan työtäni niin kielellisistä kuin paikallisista lähtökohdista: esittelen TRE-aineiston puhujia ja heidän kotikaupunkiaan Tamperetta sekä Tampereen puhekieleen liitettäviä piirteitä. Tampereen puhekieli ei suinkaan ole tutkimuskohteena ensimmäistä kertaa. Systemaattisia Tampereen murteen nauhoituksia toteutettiin jo 1900-luvun puolivälissä (Virtaranta 1987: 5–9), ja 1970- ja 1980-luvun taitteessa Tampereen puhekieli nostettiin valtakunnallisen Nykysuomalaisen puhekielen murros -hankkeen myötä laajamittaisen sosiolingvistisen tarkastelun kohteeksi yhdessä Helsingin, Jyväskylän ja Turun puhekielen kanssa (ks. Jonninen-Niilekselä 1982b). Tästä varhaisemmasta tutkimuksesta ammennan sekä lähtökohtia että verrokkimateriaalia omalle työlleni. Reaaliaikaisen tutkimusasetelmani ja teke-

mieni tuoreiden metodologisten ratkaisujen vuoksi päällekkäisyyttä tai vanhan toisto ei kuitenkaan synny.

Luvussa 3 käsittelen sosiolingvististä teoriaa ja variaation tutkimuksen metodiikkaa. Pohdin ensin yleisellä tasolla teorian ja metodin suhdetta ja erittelen 2000-luvulla suomalaisessa sosiolingvistiikassa virinnee teoreettis-metodologisen keskustelun kulkua. Tämän jälkeen esitän oman teoreettisen näkemykseni idiolektin perustavanlaatuisesta variaatioluonteesta, kielen laaja-alaisesta jatkumoisuudesta sekä resurssiajatuksen hyödyntämisestä idiolektien variaation ja muutoksen tutkimuksessa. Teorian ja metodin keskinäisen suhteen tulisi olla alisteinen ja kiinteä: linjakkaassa tutkimuksessa metodi kumpuaa teoreettisista näkemyksistä ja palvelee ja testaa niitä. Metodologian kautta teoriaa voidaan myös muuttaa. Luvun 3 lopuksi esittelen yksityiskohtaisesti tutkimukseni metodologista toteutusta. Samalla linkitän nämä metodologiset valinnat niiden taustalla oleviin teoreettisiin näkemyksiini kielestä, sen variaatiosta ja muuttumisesta.

Luvussa 4 toteutan tutkimuksen kohteeksi valitsemieni kielenpiirteiden kvantitatiivisen, bayesilaisen analyysin. Tarkasteltavia piirteitä on kahdeksan⁷: MA-infinitiivin illatiivin edustus, inessiivin päätteet, yleiskielen *ts:n* vastineet, *nk*-yhtymän vaihtelu, jälkitavujen *eA-* ja *OA*-yhtymien edustus, jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien edustus, diftongien avartuminen ja yleiskielen *d:n* vastineet. Luvun tarkoituksena on selvittää näiden äänne- ja muotopiirteiden osalta kunkin puhujan variaatioprofilia ja sitä, onko piirteiden edustuksessa tapahtunut muutosta paitsi puhujayksilöiden myös koko yhteisön tasolla siirryttäessä 1970-luvulta 1990-luvulle. Puhujaprofiilien rinnalla kulkeva näkökulma on piirrelähtöinen. Selvitän, millaisena tutkimukseen valittujen kielenpiirteiden variaatio näyttää kahdenkymmenen vuoden aikajanalla ja millaisista yksilöprofiileista kunkin piirteen variaation kokonaiskuva muodostuu.

Luvussa 5 nivon piirteiden ja idiolektien yksityiskohtaisen tarkastelun yhteen ja havainnollistan tutkimieni yksittäisten ilmiöiden muodostaman kokonaisen tamperealaisen variaatiokentän dynamiikkaa. Tässä yksityiskohtaisen piirrekäsittelyn tuloksia kokoavassa ja syventävässä luvussa erittelen tarkasteltujen piirteiden keskinäistä rinnakkaiseloa ja analysoin puhujien idiolekteja ja niissä havaittavia muutoksia. Luvun fokuksessa on tutkimuksen anti Tampereen puhekielen ja puhujaryhmän kokonaisuuden näkökulmasta: Miten puhujat sijoittuvat suhteessa toisiinsa, kun ryhmittely perustuu heidän idiolektinsa variaatioon ja muutokseen? Miten tarkastellut piirteet sijoittuvat suhteessa toisiinsa, kun ryhmittely perustuu niiden edustukseen aineiston puhujilla? Millä tavoin sekä puhujat että piirteiden variantit sijoittuvat murteellisuuden ja yleiskielisyyden jatkumolle? Millaisia puhujatyyppejä aineistosta nousee esiin? Onko yksittäisen puhujan idiolektin laatua mahdollista ennustaa joidenkin kielensisäisten tai kielenulkoisten tekijöiden perusteella?

Luvussa 6 kokoan vielä tiivistetysti yhteen tutkimustani ohjanneet teoreettiset näkemykset sekä saatujen tutkimustulosten taustalla olevat metodologiset ratkaisut. Tässä viimeisessä luvussa näkökulma siirtyy aineistoon ja paikkaan sitoutuneista

---

⁷ Jos *eA-* ja *OA*-yhtymien edustus jaetaan kahdeksi erilliseksi piirteeksi – niin kuin osittain teinkin – tutkittavien piirteiden lukumääräksi tulee yhdeksän. Käsittelen näiden vokaaliyhtymien variaatiota kuitenkin samassa alaluvussa 4.6.

havainnoista yleisemmälle tasolle: pohdin tutkimukseni antia tulevaisuuden variaa-
tion tutkimukselle niin kvantitatiivisen reaaliaikatutkimuksen kuin idiolektin perus-
luonteen kartoituksen näkökulmasta.

2 Tutkimuksen taustaa

*Mistä tunnistaa tamperelaisen?
Pipasta miehen, pusakasta naisen.*⁸

2.1 Paikalliset lähtökohdat

Kieli ei ole irrallaan ympäristöstä, jossa sitä puhutaan. Suomen puhutut kielimuodot voi vuosikymmenestä toiseen sijoittaa kartalle (ks. esim. Kettunen 1940a; Mielikäinen 1991; Wiik 2006a; ks. myös Ylikoski 2005), vaikka puhujasukupolvet vaihtuvat. Tampereen alueella on kuullut jo useamman vuosisadan ajan Tampereen murreta, vaikka itse kielenpuhujien elämää leimaa inhimillisen olemisen rajallisuus. Puhujat ovat jatkuvassa muutosprosessissa syntymien, kuolemien, muuttojen ja paluiden myötä. Puhujayhteisössä nämä prosessit kuitenkin ainakin osittain kumoavat toisensa, mikä on omiaan stabiloimaan puhekielen asemaa: ihmiset liikkuvat, mutta murrealueet säilyvät kutakuinkin paikoillaan. Myös kokonainen kielimuoto voi muuttua, mutta sen liikehdintä on huomattavasti hitaampaa kuin yhteisössä elävien ihmisten.

Tämän tutkimuksen kohteena olevien 30 tamperelaisen puhujan elämänvalinnat ovat yksilöllisiä, mutta heidän puheensa tapa on suurelta osin ympäröivän kielellisen ilmapiirin tulosta. Kommunikaation edellytys on riittävässä määrin jaettu ymmärrys kielestä ja sen merkityksistä. Yksilön kieltä ja sen variaation mahdollisuuksia määrittelevät näin ollen kieliyhteisön asettamat rajat. Kieliyhteisö taas on tutkijan yleistyks jatkuvasti muuttuvasta joukosta erilaisia puhujia (ks. myös luku 3.3.3), joita yhdistää muun muassa sijoittuminen samaan kontekstiin, tutkimieni puhujien tapauksessa kaupunkiin nimeltä Tampere.

Kahdessa seuraavassa luvussa taustoitan tutkimaani kieltä suuntaamalla valonheittimen ensin kielen kotipaikkaan ja sen jälkeen kieltä puhuviin yksilöihin. Luvun 2.1.1 kursivoidut katkelmat ovat poimintoja TRE1- ja TRE2-aineistosta. Aineistokatkelmien tarkoituksena on paitsi elävöittää kaupungin ja sen historian esittelyä myös toimia johdatuksena Tampereen puhekieleen. Luvussa 2.1.2 kuvaan vielä tarkemmin aineiston puhujia ja aineistonkeruun vaiheita.

---

⁸ Kappaleesta *Ei näkyvissä merta*, säv. ja san. Janne Viitaniemi.

2.1.1 Tampere

Tampereen kaupunki sijaitsee keskellä Pirkanmaata kahden järven välisellä kannaksella. Kannasta rajaa pohjoispuolelta Näsijärvi, jonka vedet virtaavat Tampereen keskustan halkaisevaa Tammerkoskea pitkin kannaksen eteläpuoliseen Pyhäjärveen.

se ov varmaan täj kaupunjiⁿ toi, maan-, -tiäteelli(ne) asema kun tää on tua, tämmösellek kannakseller rakennettu ni ni, nää kađut_ov vähä kapeita ja tämmöstä ja, niit_on nyt yritetty saadap paljo piänee. piäneen, alaa.⁹ (Kalervo/TRE1)

Tampere perustettiin Tammerkosken kartanon maille vuonna 1779 Ruotsin kuninkaan Kustaa III:n käskystä. Kaupunkia perustettaessa tamperelaisille annettiin määräys, että heidän toimeentulonsa lähteinä tulee olla kauppa, tehtaat ja käsityölaitokset. 1800-luvun puoliväliin saakka kaupungissa elettiinkin käsityöläisten aikaa, mutta alusta alkaen nimenomaan teollisuuden kehittymistä tuettiin muun muassa vero- ja tullivapauksin sekä kauppasäännöistä ja ammattijärjestyksestä annetuin erivapauksin. (Rasila 1988: 398–403; *Koskesta voimaa.*)

1800-luvun loppuun mennessä tekstiiliteollisuudesta oli kehittynyt tamperelaisten tärkein elinkeino, ja noin $\frac{3}{4}$ kaupungin väestöstä oli työläisiä. 1900-luvulle tultaessa Tampereen sydän sykki kudontakoneiden tahdissa.

ja sitte kun neljältä, tytät loppu ni sittehän_ol'i Satakunnankatukin (ku-), Tampellasta lähti ja Vinleyssonilta lähti, ni Satakunnansilta oli tukossa, ei (niñ)kän_autoista mutta käveli'öistä ja pyräilijöistä. -- (ja) sitten tulikin, -- tuli näillet tehtailles sopimuksia (siit)ä porrastuksesta ettei kaikki lähde yhtä aikaa neljältä vaan ne lähti, ne lähti puolen tunniv välein, ne alotti aikasemmin tyänsä, toisessa paikassa ne pääsi jaloista pois. ettei kaikki ollu yht'ä aikaa, tukkimassa. (Kalevi/TRE2)

Yli puolet kaupungin työläisistä kävi töissä kolmessa suuressa tehtaassa: Finlaysonin ja Lapinniemen puuvillatehtailla sekä Tampellan pellavatehtaalla. Tekstiiliteollisuuden myötä Tampereesta tuli erityisesti työtätekevien naisten kaupunki.

sittes siitä muutettiin kum mentiin naimisiin nin tohon, vajaan pualeñ kilometrim päähän, Lapinniemen_asuntoihi, niin sanottuun_Impilinnaa. -- ne tehtiin, Lapinniämen, tehtaan naisille, naisten_asuntoja. -- siä oli kovia sääntöjä siä, täyty kymmeneltä ajaav viaraap pois miäspu(a)liset viaraat ja, siältähän sai lopputiliäkin naisek kun noin, ne teki herrat teki sinne pistokokkeita talakkariñ kanssa ja. tavattiin_että ol'i, miähiä olluv viä kymmenej jäläkeen taikka miäski(n) jollakulla, jopa kih^lloissakin_oleva ni, sai lopputilin sen takiak kun_ei noudattanus sääntöjä. -- (s)iältähän stä tuli poikettua ja, (-t) siältä mäa sten_oonj kans vaimon, löytänyl Lapinniämeltä. (Kalevi/TRE2)

Tehtaat pitivät huolta työläistensä perustarpeista tarjoten työntekijöilleen niin asunnot ja koulut kuin kirkon, kirjaston ja sairaalan palvelukset. Vielä 1800-luvun alussa Tampere oli ollut alle tuhannen asukkaan kylä, mutta teollistumisen myötä siitä ke-

---

⁹ Aineiston kirjaamisessa käytetyistä merkintatavoista ks. luku 3.4.1.2.

hittyi sadassa vuodessa Suomen kolmanneksi suurin kaupunki ja Pohjoismaiden suurin sisämaakaupunki. TRE-aineiston vanhimman puhujan syntymän aikoihin, 1900-luvun alussa, Tampereella asui jo noin 36 000 asukasta. (Rasila 1984: 205–213; 1988: 553–600; *Koskesta voimaa*.)

Alkujaan Tampereen kaupunki sijaitsi pienellä maantieteellisellä alueella, joka rajoittui lähinnä nykyiseen keskusta-alueeseen ja Amurin kaupunginosaan Tammerkosken länsipuolella. 1900-luvun alkuun mennessä Tampereen pinta-ala oli kolminkertaistunut alkuperäisestä maakauppojen ja alueliitosten ansiosta, ja virallisia kaupunginosia oli jo 15.

ja sehänn, o- on saanun nimensäs siittä että, Kyttälä, aikanaan, tuhatkahdeksas^ataaluvul lopulla, sai uuden_ asemakaavd ja, sieltä, sitten siirrettiin näitä, vanhoja puutaloja, muum muassa Armonkal'liolle ja Armonkal'lio-, -la, -kal'liolles siirretyt saivat s'ttev, verovapaita, vuosia ainakiv viis kappaletta, armovvuasia, tän, siirroj johrosta. (Kyösti/TRE1)

Kaakimmaahan_on siis, tossa, Mariaη-, -kadun, ja Koulukaduv välillä. se, alue. nimihäj johtuu siittä että, että se (e-), sielä, on olluj joskus semmonev vanha kaakimpuu jossa on, ruoskittu, pahantekijöitä. (Kerkko/TRE1)

1900-luvulla alueliitokset jatkuivat: Muun muassa vuonna 1922 Tampereeseen liitettiin kaupungin itäpuolisesta Messukylän kunnasta Järvensivun alue. Loppu Messukylä liittyi Tampereeseen vuonna 1947.¹⁰ Kaupungin länsipuolella sijaitsevista alueliitoksista mainittakoon Pispalan pakkoliitos¹¹ vuonna 1937 ja Lielahden alueen liitos vuonna 1950. Kaupungin pohjoisrajaa vedettiin uudelleen vuosina 1966 ja 1972, kun maaseutupitäjät Aitolahti ja Teisko liitettiin Tampereeseen. (Jutikkala 1979: 383, 542–547; Rasila 1984: 167–173; 1992: 78–86; *Koskesta voimaa*.)

täällähän, niin sanottu herrasväki vaim miksikä mäa virkani-, -miähistöö sanosi, niin asu keskustassa, näissä, juugendtaloissa. ja, tyäntekijöillä, tehtaitten tyäväestöllä, oli omat oikeen hianot talonsap Pispalassa ja hieno näköala (--), Pyhäjärvelle^l ja muuta. ja kesähuvilat^l _oli sitte joko Aitolahdessa, ei, niij kaukana kun Kanhjasalla vielä siihem maailmanaikaa. (Hely/TRE2)

Lähes koko 1800-luvun ajan Tampereen väestönkasvu oli Suomen nopeinta voimakkaan muuttoliikkeen ansiosta. Suuri osa tulijoista muutti kaupunkiin Tampereen lähialueilta, mutta väestöä saapui myös kauempaa, sillä työvoiman tarve oli liian suurta vain ympäristökuntien tyydyttäväksi. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä Tampereen väkiluvun kasvusta muuttoliikkeen vaikutusta oli enää noin kolmasosa.

---

¹⁰ Messukylä on itse asiassa Tampereen emäpitäjä, jonka sisään Tampereen kaupunki alkujaan syntyi. Tampere kuitenkin kasvoi Messukylän ohi, ja lopulta tästä vanhasta maalaispitäjästä tuli yksi Tampereen kaupunginosista. Messukylän keskiaikainen kirkko on nykyisen Tampereen kaupungin vanhin rakennus. (Rasila 1992: 86, 562; ks. myös Kuiru 2009: 13–14.)

¹¹ Pispalan kaupunginosan liittämistä Tampereeseen kutsutaan pakkoliitokseksi, sillä Tampere ei olisi mielellään huolinut senaikaista köyhää ja sikin sokin rakennettua Pispalaa vaivoikseen (Jutikkala 1979: 542–547).

Kaksi kolmannelta väestönkasvusta selittyi korkealla syntyvyydellä ja suhteellisen matalalla kuolleisuudella. (Rasila 1984: 205–219.)

täm-, tämä on ollus semmonen, yhteiskeittiö siinä on sitten, monta huushollia asunu, samo'n tällä puolella. neljä, perhettä. täälä [Amurissa] on asunu hyvim paljon, jopa semmosia, perheitä jossa on ihan, toistakymmentä lasta. tässä talossa asu, semmonen, muum muassa semmone, Inveeniuksen suurperhe, (Kerkko/TRE1)

Vuoteen 1918 mennessä Tampereen väkiluku oli kasvanut lähes 46 000:een. Sisällissota tosin vaati kaupungilta raskaan veron: vuonna 1918 Tampere menetti yli 4 % väestöstään, noin 1800 henkeä. (Jutikkala 1979: 5–14.)

varsinkin tämä viistoistavuatias veljeni, niin nii, oli kovin, sitten aktiivinen jo, niinkun nyt saattoi ollakkij ja, hän s'itten aina usutti että "meen nyj ja kuuntelet tarkkaam mitä ne puhuu ja kuuntelen nys siälä ja ja kuuluuko Vilppular rintamalta mitääj ja mistä kuuluu ja", (mää sa et) em mää siälä kehtaa (-- minä meniäki" sittem mutta siälähän tönittii ja, niitä oli oli, torill oli väkkee ja, ja oli oli tuata, (--), öö haavottuneita punakaartilaisia kaikkia ja ne oli kärttysällä päällä, (Paavo/TRE1)

Sekä syntyvyys että jatkuva muuttoliike ja aluelajennukset kuitenkin kasvattivat Tampereen väkilukua niin, että vuonna 1940 asukkaita oli jo runsaat 77 000, ja vuonna 1950 Tampereen väkiluku ylitti 100 000 ihmisen rajan. Kaupungin väestön ikärakenne painottui alle 40-vuotiaisiin. (Jutikkala 1979: 5–14, 316–362; Koskesta voimaa.)

kyllä niitä [poikajoukkojen välisiä kahinoita] oli, niitä tuli väkisikki, tuli tommosia, jottai pispalalaiset ja, järve-, järvensivulaiset jos, sattu o'leej jossain tua, samoilla nurkilla olleen ni, sillon, tuli aina semmosia piäniä tiesti^m mutta, ei mun_aikanani enääm mittään isompia ainakaan_ollu. ja käpyläläiset_oli ste yks, jotka oli sillon tässä ihan (tossa) (-- mettän takana se Käpylä nin. siinä, niittenj kans_oli joskus semmosia, kivisotia ja käpysotia ja muuta semmosia että. mää en tiä o'keej kujuk ne alako aina ne, mutta mää luule että ne oli, ne oli et siä oli joku, joku ollu' jossaij ja, sit saanup pikkusen nenellee (ja), nenälleej ja tota, ja sit se keräs tiätystis sen_oman sakkinsa ja sit lährettiim porukalla aina (--), ja ne oli kerännys siä jo tiestiv valamiiks ja, (Kaarlo/TRE1)

Kun toisen maailmansodan uhka kävi ilmeiseksi, kehoitettiin alle 16-vuotiaita tamperelaisia ja heidän huoltajiaan sekä työstä vapaita yli 60-vuotiaita lähtemään kaupungista. Monet siirtyivätkin pommitusten pelossa maaseudulle sukulaisten ja tuttavien luo.

se oli kai niijku seuraavana, aamuna sittek ku isä lähti sottaan_että, aamuyästä tuatiil liikekannalleppanolappu ja kymmeneltä, hänem piti ollat tossa tyäväentalolla ja, iltapäivällä lähti junalla rintamalle, että tota, sen verran, sittem me lähdimme, äidiij kotiim, tuonnem mikä tuoss_on tuo taulu. niin tuonnem maallej ja, me olimme sittet talvisoran sielä, niin_että sittet tulimme käymään kaupunjissa kun_oli viimenen, pommitus_ennenj kur rauha tuli nin, nim me olimme sev viimesem pommituksen_ajan just_oli pommitus ku me tulimme käymään

kaupunGissa nin, nin, tänn_että sem minä muistan ku palopommi putos Mustaallahteen, siihen koivuv viäreej ja sittek komennettiin_ett_ei saam mennäl lähelles sitä minä kävin sormella koittamassa sitä palopommia ku, siin_oli semmoset, se oli niĳkum munam muätone siin_oli semmoset väkäset minä kävin s'tä viä koittamassa. nii step poliisit tuli ja, otti palopommij ja vei varovastip polliisiautoon. kyl minä sen muistan. (Kyllicki/TRE1)

Talven 1939–1940 pommitusten ja niitä seuranneiden tulipalojen vuoksi tuhannet tamperelaiset menettivät kotinsa. Myös suuret teollisuuslaitokset kärsivät vahinkoja. Moniin muihin suuriin kaupunkeihin verrattuna uhreja ja aineellista vahinkoa tuli kuitenkin vähän. (Jutikkala 1979: 708–714; *Koskesta voimaa.*)

putos sentään_yks palopommi tohon, siihen Tirkkosen, s- suihkukaivoo ja kum mun_isäni oli, semmonem palos- m-, joku semmonen, oliko se joku palosuojelupääällikkö taikka joku semmonej kun se sodan_aikana, valittiin semmosia, aina pienelle alueellen ni, hän sitte'tämän, kantoko se perätis ser räjähtämättömäm pommij johonkin tai jotain semmosta. (Kaisu/TRE1)

1940-luvun loppupuoli ja 1950-luku olivat Tampereella jälleen- ja uudisrakentamisen aikaa. Rintamamiesten kotiutuminen, suurten ikäluokkien syntyminen ja jatkuva muuttovirta saivat sodan jälkeen aikaan akuutin asuntopulan. Asuntopulaa ratkaistiin paitsi asunnontuotantoa lisäämällä myös asuntojen kokoa rajoittamalla. (Rasila 1992: 24–25, 73–78; *Koskesta voimaa.*)

oisko meillä olluk kuus huänetta. ja keittiö ja sitten_oli ne palvelijahuoneet_eriksee. mut sitte stä piänennettiinĳkiĳ kun, sittehä sota-aikana ei, tälkka sej jälkeej kun_oli se asuntopula nii sillohan_ei saanu ollak kum määrätty^m määrä, huänetta. -- ni, siitä, irrotettiin sitted semmone josta tuli niĳku^k kaks huanetta ja keittiö, mä muista että oliks se veljeni vaik kuka sitte muutti perheineen_asuun siihe. (Hellevi/TRE1)

1960-luvulla kotimaanmarkkinoiden varassa toimineet tekstiilitehtaat joutuivat vaikeuksiin, ja niiden työllistävä vaikutus väheni merkittävästi.

(nys) se [vaimo] meni Tampellaaj ja se oli just siälä pellava-, taka siä missä pellavaa, -tä sekiv vaal lopetettiin ja, annettiin, siirtyä, Eurooppaa. pellavatehtaisij (ja), tääl_ois menekkiä välkka kunĳka palio. -- mutta tämmösep pellavat, tosiaav viä(tii) ja ster rupes tuleen nii halⁿvalla kanĳkasta tuälta, ulukoo lakanakanĳkasta ja muuta että, se siinä kai oli mikä ne tappo. (mut)ta pellava olis varmaam pärjänny^s sill_ei ollup paljo kilpailijoita. -- ja verka(--) sten_ol'i rikoooteol'l'isuus_ol'i pitkää, Tampereer rikoo, Suomen trikoo, ja keĳkätehtaita oli Tampereella varmaan_enemmän ku, koko Suamessa yhteensä ni oli Tampereella. (Kalevi/TRE2)

Samoihin aikoihin valtion varoin alettiin kuitenkin kehittää terveys- ja koulutuspalveluja, ja 1970-luvulle tultaessa Tampere oli saanut muun muassa keskussairaalan, Yhteiskunnallisen korkeakoulun (nyk. Tampereen yliopisto) ja Teknillisen korkeakoulun (nyk. Tampereen teknillinen yliopisto). Nämä hankkeet toivat Tampereelle uudenlaisia työpaikkoja ja mahdollistivat kotikaupunkiin jäämisen myös niille nuo-

rille, jotka halusivat hankkia akateemisen koulutuksen. (Rasila 1992: 202–218, 423–425, 456–462; *Koskesta voimaa.*)

minä onn_asunut Tampereella jo yleensä, koko elämästäni nin, voi sanoo että ainoastaa opiskelua^m mäⁿ opiskelin ja, viisikymmentäluvulla Helsingin yliopistossa niⁿ, nii silloin, siellä, -- mutta tosiaan neljä^v vuodeⁿ kuluttua tulin Tampereelle^e ja siitä lähtiev vuodesta kuuskyⁿ neljä olen, asunut sitte ihan täällä. -- silloin jo olin, seitsemänky(mme)ntäluvun alusta sitten taas, Tampereen yliopiston palveluksessa, -- jossa tätä, työ-, -aika tuli vietettyä, jokseenkin tasan neljännesvuosisata eli jäin eläkkeelle juuri. (Kielo/TRE2)

mutta, siin_on se ainoa, mutta että kun se [opiskelupaikka] o Helsingissä ni, nin nin se o hankealampaa se opiskelu ja, asunej ja kaikki tommonej ja, sen vuoks mäⁿ, ja senkit takia et(tä) koska sinne pääsee niiv vähäⁿ nin täytyy laittaaⁿ niitä papereita jonnekkim muuallekk ja, sit mäⁿ oon_ajatellut Tampereen_yliopistooki, mutta mutta koska mullakin_on, sen verra huano todistus ja, et se ei om mikkään kauhee hyvä eikä, ylioppilastodistus_om mikkään (ni), hirveen hyvä nin, mäⁿ en missään tapauksesa pääsem minnekkään suuraa et mun täytyy ottaa osaa valintako^kkeisii. (Tuija/TRE1)

Tämä kehityskulku toi perinteiseen työläiskaupunkiin tieteellis-teknisen suuntauksen: tehtaiden liukuhinnat vaihtuivat ajan kuluessa tietokoneiden näyttöpäätteiksi, ja 1990-luvulle tultaessa Tampereesta oli muodostunut muun muassa lukuisten uus-media-alan yritysten kotipaikka. (*Koskesta voimaa.*)

1960–1970-lukujen yhteiskunnallisen murroksen myötä Tampereen ilme muuttui entistä kaupunkimaisemmaksi: puutalot saivat väistyä kerrostalojen tieltä, ja esimerkiksi bussilinjojen määrä nousi 1950-luvun kahdeksasta 1970-luvun liki kolmeenkymmeneen. Asuntopulaa helpotettiin paitsi vanhojen kaupunginosien korkeutta kasvattamalla myös rakentamalla uusia asumalähiöitä, kuten Tesoma, Peltolampi ja Multisilta, joiden arkkitehtonista ilmettä vielä nykyäänkin leimaavat betonielementeistä kootut kerrostalot. Tampereen suurimman satelliittilähiön Hervannan rakennustyöt aloitettiin 1970-luvun alussa samoihin aikoihin Teknillisen korkeakoulun perustamisen kanssa. (Rasila 1992: 102–107, 141–145, 271; *Koskesta voimaa.*)

juu siis mäⁿ on Tampereen kaupungin palveluksessa ja, nyt, viimesenn, kuus vuotta, ollut tuäla, Hervannan kaupunginosassa, -osaa rakennettu. katuja ja viämäreitä. (Kalervo/TRE1)

(ei) kuulem mäⁿ oon_asunu aika mone^sa paikasa mäⁿ oon_àsunu, Pispalassa ja sittet Tammelassa ja, Pyynikillä ja, Pyynikillä varmaan kaks kertaa sielä ja sitte täällä Hervannassa ja stet tua, Armonkalliolla. ne on_ollus semmosia et vähä niⁿku, äite niⁿkut työpaikka-, suhdeasuntoja kaikkia. sillai. mäⁿ om pari kuukautta ny asunut täällä [Hervannassa] et, kyä tää, timanⁿkilta tuntuu. (Tuulikki/TRE1)

Asuntojen ja oppilaitosten lisäksi Tampereelle rakennettiin muutakin. Vuoden 1965 jääkiekon MM-kisoja varten nousi Hakametsän kaupunginosaan Suomen ensimmäinen jäähalli.

jäähal'li o joskus kuuskyt-, öö -neljäkö se o, rakennettu vaiv viiskos ei kuñ kuuskytviis_oli ämmäm, se o joskus, kuusko^pmen neljä rakennettu et -- kum mää oli siä hommissa, ämmäm-kisojen_aikana ämmämkisat_oli Tampereella kuuskytviis vu(anna). mää oli siä semmosena, tsupparina. (Tuomo/TRE1)

168 metriä korkea näkötorni Näsinneula rakennettiin Kortelahden kalliolle vuosina 1970–1971, ja Särkänniemen huvipuisto avattiin vappuna 1975. (Rasila 1992: 504–506.)

mää on tossa Särkänniemessä nyt [kesätöissä]. -- mää oon siinä matkamuistoissa välillä ja sitten semmosesa kioskissa siinä että mää oon kaks viikkoo aina, toisessa paikassa ja sitten taas vaihdam paikkaa että. -- kyllä se on_aika jännää kyllä toiset_on nii ystävällisiä ja, s'tten niitä o hañkaloita ja hañkalia asiakkaita ja, -- tuli sellanev vanha, m-, mies ja nainen tuli (--) yhtenä päivänä sinne^l ja ne halus niitä teepaitoja siä on semmosia teepaitoja myytävänä joss_on, Näsinneulan kuva ja lukkee Tampere alla ja, o^lis lähettäny Amerikkaan semmosen teepaidaj ja alko sitem mulle haukkuun siitä että ne on nii rumia. ett_eihän tommosia kehtaam mihinjäl lähettäjä ja. no mää en sten_osannus siihen_oikeim mittään sanoo että, -- se oli musta niij joteñki huvittava esimerkki. yleensä ihmiset_on ystävällisiä kun ne ostaa (m-), tommosia, mut, joitakin_on semmosia. hañkalampia. (Tiina/TRE1)

Sotien jälkeen Tampereen kaupunki oli selvästi muuttovoittoinen aina vuoteen 1974 saakka. Sen jälkeen seurasi kymmenen vuoden kausi, joka tilastojen valossa näytti lievästi muuttotappioiselta. Käänte ei kuitenkaan ollut kovin dramaattinen, sillä kaupungista pois muuttanut väestö jäi suurelta osin Tampereen naapurikuntien (Kangasala, Ylöjärvi, Nokia, Pirkkala ja Lempäälä) uusiin asumalähiöihin, jotka olivat aivan kaupungin hallinnollisten rajojen takana. Muuttajien itsensä kannalta tämä merkitsi usein vain asunnon, ei työpaikan eikä ratkaisevasti paikallisidentiteetinkään vaihdosta. 1980-luvun alkupuoliskon jälkeen muuttotappio kääntyi jälleen muuttovoitoksi. (Rasila 1992: 65–71.)

viistoista vuatta vissiin niñkun, suurimpiirtein sitten_että, -t_ihan_ollaaⁿ niñkun ylöjärveläisiä jo kyllä, kovastikkin_että, vaikka v- välillä on niñku^v vaikee saⁿnoo aina ku^l joku kysyy et mis sää asut_että ook sää taka ook sää tamperelainev vai ylöjärveläinen ni, se ov vähäⁿ niñkut ta^ppauksesta kiinnis sitten_että kuiñka sen, miältää siinä tilantees -tä, kumpaa ollaa ni. kylä mää om mialummiñki ylöjärveläine Elina välillä sanoo et se on, tamperelaine sitte mutta, se on_ihan tilanteesta kii aina välillä ollu. (Tapio/TRE2)

Nykysuomalaisen puhekielen murros -hankkeen alkuperäisen aineiston keruun aikaan, vuonna 1977, Tampereen väkiluku oli 166 400 (TKTV 1976–77: 23). Kaksisikymmentä vuotta myöhemmin, vuonna 1997, Tampereella asui 188 726 ihmistä (TKTV 1996–97: 14). 200 000 asukkaan rajan Tampere ylitti pysyvästi vuonna 2003 (TKTV 2003–03: 14). Voimakkaasta muuttoliikkeestä huolimatta suhteellisen suuri osa Tampereen väestöstä on jatkuvasti ollut TRE-aineiston puhujien tavoin ”paljasjalkaisia”.

mää oo^m, paljasjalkanen tamperelainej ja mää oon tuola, Amurissa asunu, koko lapsuuteni ja, sej jälkeej kun siältä muutettiin ni, mentiin, vaimonj kans, kihloihin nin muutettiin, tonne, Pellervoo ja, Pellervonkadullej ja, sej jälkeen sittet tonnet Tesomallej josa molemmissa oikeestaa asuttiiv vuasi ja sej jälkeen sittet tänne Hyhkyy. (Tero/TRE2)

1950-luvulta 1990-luvulle syntyperäisten tamperelaisten osuus on jatkuvasti ollut noin 40 %. Muuttajista noin 20 % on tullut muualta Hämeestä, noin 10 % entisen Turun ja Porin läänin alueelta ja loput tasaisesti muualta Suomesta. (Rasila 1992: 63.)

minuⁿ isäni on on on Kuopiosta, kotoisin ja, äiti on, Virroilta. -- is- isä on tulluj joskus, jo, kaksikymmentäluvulla, kaksikymmentäluvul loppupuolella ja, äiti kait suurimpiirtein samoihin aikoihin et. sitten _ovat koko ajan täällä asuneet ja, -- äiti oli oli (t-), en en varmaaⁿ nyt muista (no) ko- kot- kotona oli, melkeij koko ajan _ettei hän, ei hän työelämässä kovinkaan kau^waa, ollu, sej jälkeej ku hän meni, isäj kanssa naimisii (--) muistaakseni hän _oli, oli tuola, pellavatehtaassa oli työs. ja samoin _isä, isä on taas _ollus sitteⁿ, Tampellassa, (Kauko/TRE1)

Lähdettiin Tampereelta toki poisikin. Muun muassa Ruotsin suuret teollisuuskeskukset ja niihin yhdistynyt ”toive omasta Volvosta” vetivät ihmisiä Pohjanlahden yli. Siirtolaisuuden huippuvuosi oli 1970, jolloin lähtijöitä Tampereeltakin oli yli tuhat. Sen jälkeen paluumuuttajien ja muiden tulijoiden määrä on kasvanut ja maastamuutto tasaantunut. (Rasila 1992: 65–71; ks. myös Latomaa 2009: 221.)

(no) e- eem mää varmaan Tampere- kyllä me nyt niin, ikäni asunut täällä ja, mitä oltiin kolmev vuotta joskuss silloin miehej kanssa, Ruuatsissa asuttiij kolme vu(atta) silloij kun, ihan silloij, kum määkis ste, koulu- tai kumpikiij koulu-, ihan (-tä) ylioppilaaks, kirjoitin nin sej jälkeem me oltiin kolme vuotta, Ruuatsissa. ihan töissä. (Tiina/TRE2)

seitkytseittemä ootas ny ei kun, kaheksanjkytseittemän muutettiin takasi. -t me asuttiin asuttiir Ruuatsissa kymmenev vuotta siinä välillä ja, ja nin totä, sittek ku^v vanhil lapsi meni kouluun nim muutettiin takasin tänne. kotiseutuville. -- me oltiin Jöötteporissa ja, mää on sielä opiskelluj ja, sittet töissä oltiin, oltiin, kyllä kummatkin. -tä mies ja, minä. alotin, urani Volvolla olin, vuoden sielä, paanalla painamassa ja sittem mä rupesin _opiskeleej ja, (ja) sit tota, sit mä oli sielä kaikkiaan nin, olijko(ham) kuus vuotta stet töissä. (Terhi/TRE2)

1980-luvun loppuun saakka 85 % Suomen maahanmuuttajista oli paluumuuttajia, suurin osa Ruotsista takaisin palanneita. 1990-luvulla maahanmuuttajien määrä kolminkertaistui Suomessa, ja turvapaikanhakijoiden määrä yli viisikymmenkertais-
tui vuosien 1988 ja 1992 välillä.¹² Monikulttuurisuus alkoi näkyä entistä selvemmin myös Tampereen katukuvassa. (Latomaa 2009: 228–229, 236–243.)

asuu joo tos ihav viäreisesä talossakin _asuu ja, jopa meijjäm Mir-, nuoremmalla kaverilla meijjäm Mirolla on, näitä pakolaisia ollu jopa kaverina (etä), iihan _erittää^v viiksuja. fiksuja

---

¹² Turvapaikanhakijoiden vuotuinen määrä nousi neljässä vuodessa 64:stä 3634:ään. 2000-luvulla turvapaikanhakijoita on ollut noin 4000 vuosittain. (Latomaa 2009: 229.)

kavereita ikäsekseen sanotaan_että, kohteliaita tulee kyläjä ja, kiittelää ja, kaikin puolin, kertoo kotimaastaaj juttuja ja, iha mum miest tosi viksua kavereita ei mull_ei om mitää ja, heill_o oikeus, mum mielest_ollat täälä siinä kun, meillä muillakin. (Tuulikki/TRE2)

1990-luvun alun lamakausi osui tamperelaisiinkin voimakkaasti. Jos työttömyys ei varsinaisesti koskettanut itseä, se ainakin näkyi lähipiirin elämässä.

kyllähän se [lama] tiätystiv vaikutti että kylähän, kun_ei niitä töitä ollu eikä stä rahhaa tulluk kun sillai kun sillo hyvvään_aikaaⁿ ni tottakai^s se vaikutti että sillo täyty tiñkiäk kaikennäkösestä että, kyllähän sitä ois saanu ollak kaikinnäköstä Mersua täs^sä pihassa ja, vähä parent^p paa autoo ettei aina jollair romulla ajele. (Tuomo/TRE2)

et se on_aika, aika, aika ahtaallel laitetaan ni ei tarvi ihmetellä -- miätin nyt_ei sull_ov varaa, tilata Aamulehtee nyt Tapsantori hei tilas_oli viksui toi, kauppias ni, kaikillej jo^llle ei tul lehtee, nin, Tapsa tarjoo kuukaurel leh(ret). oikeev viksustit tehty. ni nyt_on tullum muutamana päivänä lehti ja, iha^h hiano, tieks sää, alottaap päivä kun_on, Aamulehti ja pääset kattoo mitä, mailmallek kuuluu. (Tuulikki/TRE2)

Vuonna 1995 Suomi liittyi Euroopan unioniin, ja myös talous kääntyi uuteen nousuun.

kyllä minä, sillo, äänestim [EU:n] puolesta ja, uskoi, noh ei sitä nyt tiedä että mitel luja-, lujasti uskoim mihijkinⁿ_ett^ä ehkä ehkä ihan, ensimmäinej ja, tärkein näkökohta minull^a oli, tämä kun aina, harmittaa tämä, että Suomi nin, huonosti oli, tunnettu, monella, tavalla, siihen, nähden kun nyt, ajattelee miteñ, korkean teknoloGiaⁿ ja, kulttuurin, maa olimme j(o), siihe-, siihem mennessä että, (Kielo/TRE2)

Talouden ja maailmanpolitiikan lisäksi myös paikalliset asiat puhuttivat tamperelaisia 1990-luvulla. Yksi tällaisista keskustelua herättäneistä aiheista vuoden 1997 TRE-haastattelujen aikaan oli Keskustorilla juuri alkanut kunnostustyö.

ensinnäkin ne, vanhat ihanat kivet kuuluu siiheñ [Keskustorille] katteeks. vaikka niill_om paha kävellä. ni, minusta ehdottomasti^s se ol luonnon materiaalia. se on aitoa, se kivi. se oj joka ainoo kivi on taidetteos semmosenaan. ja jos siinä om paha kävellän niⁿ siihev voi tehdä jotain kapeita, tasakivisiä, polkuja. sitä ei sais missään tapaukses(s_o)ttaap pois. jos siihen_ esimerkiks laitetaan_ asvaltti, ni, se on, muutama vuosi, ku se rupee kupruileej ja murtuu^l ja meⁿneen näin ja se oj keinoitekonen_aine. -- se kioski on ruma. siinä, eteläreunalla, samateñ ku se ihan, mistä vessa-, vessoihim mentiiⁿ. se on, rakenteellisestir ruma. että siihem pitäs jotain kivaa, siis, ne pitäs säilyttää ehdottomastin ne vessat siinä kuⁿ, matkustajia tu^llee maaseudulta, -- nin ne pitäs ehdottomastin ne vessat, säilyttääs siinä ja laittaam maksu, (ja) laittaas siistiks, niñkun_on_Euroopassa. ja sinne, sinne^t tota, kauniistip puettu, ihminen, sinne hyvin_ilmastoituun t^llaan, ottaam maksuja. ja kaunis, värikäs, toi, meno sinne. se palvelis_ ihmistä, (Kaisu/TRE2)

Keskustorin kunnostus saatiin päätökseen 2000-luvun alussa. Mukulakivet saivat jäädä paikoilleen, mutta osittain maan alla sijainnut yleinen WC-rakennus hävitettiin.

Tutkimukseni kattaa kokonaisuudessaan 91 vuoden aikajanan, joka alkaa vanhimman puhujan syntymästä vuonna 1907 ja päättyy viimeiseen, vuonna 1998 toteutettuun haastatteluun. Tänä aikana Tampere on nähnyt kaksi maailmansotaa ja kasvanut alle 50 000 asukkaan tehdaskaupungista yli 200 000 asukkaan monikulttuuriseksi yliopistokaupungiksi (Jutikkala 1979: 5). Tutkimusaineistoni puhujat ovat asuneet niin Amurin työläiskortteleissa kuin keskustan jugend-taloissa. He ovat kokeneet lamat ja nousukaudet, kutoneet trikoota Pyynekillä ja valmistaneet Volvoja Göteborgissa. Heidän kertomuksissaan valottuukin ainutkertaisella tavalla paitsi Tampereen puhekieli myös Tampereen kaupungin vaiheet ja tamperelainen elämänmeno.

sillon sota-aikana sitten nim mnää k-, kävin _esimerkiks lapsempiikana, kahdessakim perheessä jo'sta isät _oli rintamalla, nin, äiti käski mum mennäs sinne, auttamaan kun _oli pieniä lapsia ni minä olin sitten niittel lasten kanssa kun, n- ne äidit, tekivät tiätysti, huusolliansd ja, kävivät, ostoksilla ja, sellasta nim m'nä sittep paimensin niitä lapsia että semmosessa minä oon _ollu. em m'nä siitä mitää palkkaa saanum mutta, mutta tota äiti vaa^m muuten sääli niitä ja käski mum mennäs sinne. ja, sittel tota noin, sitem mnää semmosta tein, että siinä, pihampiiriss _oli vanhuksia ni minä kävin, kaupassa, niitem pualesta, ja vein roska-, -ämpäriä, ja, s- semmosta puđistim mattoo jotakin semmosta, käskettiin niñkun, siäl _oli tavattoman hyvä naapurisopu, että, jos joku meni puristaam mattoo ni siinä tuli naapuri että "annas minä autan sinua ja", ja kum mentiin saunaa ni pestiin toisten selkiä siis, siä oli tavattomav viähättävä ilmapiiri. että lastenkiñ kanssa kesällä esimerkiks pihassa nin, ku siäl _oli penkit ja kauniip pihat niñ kun ihmiset ku olivat to- tulleet työstä ja syöneet ja tiskanneet ni he tulivap pihaan, ja sielä, aikuiset ja lapset menivät, esimes mitäs tiät mun ystävästäni taikka, jotaım muita semmosia l-, seuraleikkejä, ja laulovak kansallauluja (ja) semmosta että, e- ja semmosia, yhteisiä, pihampiirissä olevia, jotakin kutsuja taikka em m'nä nyt tiä oliko ne kutsuja mutta siis semmosia että paistettiin lättiä ja keitettiin kahvia (ja) juđtiim pihassa, siis jotain tämmöst _että, minusta siäl _oli, semmone hyvä yhteisheñki.

(Kyllikki/TRE1)

Tampere on TRE-aineiston 30 puhujan kotikaupunki. Kaksi vuosikymmentä kattavan haastatteluaineiston perusteella näyttää selvältä, että nämä kantatamperelaiset puhujat suhtautuvat kotipaikkaansa varsin positiivisesti ja samaistunevat juuri tamperelaiseen kieli-ilmastoon. Tämän luvun tekstikatkelmat johdattivat jo osaltaan lukijaa tutkimuskohteeseen eli Tampereen puhekieleen. Tarkempaan esittelyyn tamperelaispuheelle tyypilliset piirteet tulevat luvussa 2.2.

2.1.2 TRE-aineiston puhujat

TRE-aineiston puhujia eli tämän tutkimuksen varsinaisia informanteja yhdistää ensinnäkin se, että he ovat syntyperäisiä tamperelaisia. Kaikki puhujat ovat paitsi syntyneet myös asuneet valtaosan elämästään Tampereen alueella, joskin ennen en-

simmäistä haastattelua tai haastattelujen välissä on voinut olla jaksoja muissa suomalaisissa kaupungeissa tai jopa ulkomailla. Toinen yhdistävä tekijä on suostuminen kahteen haastatteluhetkeen ennalta tuntemattoman yliopisto-opiskelijan kanssa, ensin vuonna 1977 ja toisen kerran vuonna 1997 tai 1998. Tiedossa ei ole, onko suostumisen kimmokkeena ollut uteliaisuus, yleinen sosiaalisuus, myönteisyys yliopistotason tutkimusta kohtaan tai vaikkapa kotiseuturakkaus; kerrottiinhan ensimmäisen haastattelukerran tavoitteeksi tamperelaisperinteen kerääminen (Jonninen-Niilekselä 1980: 21). Selvää kuitenkin on, että nämä 30 haastateltavaa eivät ole edustava otos kaikista tamperelaisista.

Alun alkaenkaan varsinaista satunnaisotantaa ei aineistonkeruussa käytetty, vaikka haastateltavia poimittiin väestörekisterin luetteloista melko umpimähkäisesti (Jonninen-Niilekselä 1982b: 14). Etukäteen suunniteltu sosiolingvistinen tutkimusasetelma loi kriteeristöä informanttien valinnalle niin, että mukaan valikoitui tiettyjen sosiaaliryhmien tietyn ikäisiä edustajia. Paitsi että tutkimusasetelma jätti tarkastelun ulkopuolelle esimerkiksi lapset ja jonkin verran kouluja käyneet alemman keskiluokan edustajat (saati laitapuolen kulkijat), ei mukaan liioin mahtunut opiskelijoita tai muita muuttajia – vaikka he Tampereen kielelliseen ilmapiiriin ilman muuta vaikuttavat.

Siinä missä puhujia ei voida pitää satunnaisesti poimittuna otoksena kaikista tamperelaisista, eivät he myöskään edusta nykysosiolingvistisen aineistonkeruun toista laitaa, nk. sosiaalista verkostoa (esim. J. Milroy 1992: 175–177; L. Milroy 2002; Lappalainen 2004), jossa puhujien elämänpiirit kietoutuvat jollakin tapaa yhteen ja jossa puhujat ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Vaikka muutamalla TRE-aineiston puhujista on keskenään yhteyksiä, joihin palaan jäljempänä tässä luvussa, ei suuri osa heistä ole välttämättä koskaan edes tavannut toisiaan – sen verran suuri kaupunki Tampere on.

Puhujat ovat tässä tutkimuksessa yleistäen joukko myötämielisiä tamperelaisia ihmisiä, jotka ovat suostuneet kahteen haastatteluun ja näin mahdollistaneet idiolektinsa reaaliaikaisen tutkimuksen. Laajemman TAPU1-aineiston olemassaolo ja se, että tuon aineiston perusteella on muodostettu näennäisaikaennusteita Tampereen puhekielen tulevaisuudesta (Jonninen-Niilekselä 1982a), tekee 30 puhujan TRE-aineistostani sen suhteellisesta suppeudesta huolimatta kiinnostavan myös Tampereen puhekielen nykytilan hahmottelemisen kannalta. Kaikista tamperelaisista satunnaisotannalla poimittu laaja aineisto näyttäisi tutkijalle hyvin heterogeenisen joukon: ”paljasjalkaisten” lisäksi mukana olisi todennäköisesti esimerkiksi maahanmuuttajia, käymässä olevia opiskelijoita sekä ensimmäisen polven tamperelaisia, joiden kielelliset juuret olisivat muualla. Vaikka TRE-aineisto ei käy näytteeksi kaikesta siitä, mitä Tampereella puhutaan, se kertoo paljonkin siitä, mihin puhekieli voi vankalta hämäläiseltä pohjalta kehittyä nyky-Tampereen kielten ja kielimuotojen kirjossa.

TAPU- ja TRE-aineistojen käyttö on alusta alkaen ollut hyvän tieteellisen tavan mukaista ja puhujien yksilönsuojaa kunnioittavaa (ks. esim. Jonninen-Niilekselä 1982a; ks. myös Kukkola & Markkola 2006). Myös tässä tutkimuksessa häivyttän tutkimushenkilöitä käsittelevistä kuvauksista ja aineistosta poimituista esimerkkikatkelmista puhujien henkilöllisyyden (muun muassa puhujien nimet ja heidän lähipiiriinsä kuuluvien henkilöiden nimet, puhujien asuinpaikat sekä tarkat ammat-

tinimikkeet). Nämä toimenpiteet pyrin aina tekemään niin, että ne eivät vaikuta litteraatiokatkelmien kielen rakenteisiin. Esimerkiksi nimiä vaihtaessani olen valinnut korvaavat nimet niin, että ne eivät muuta rajailmiöiden esitystapaa (*kävim Pekalla kylässä* → *kävim Paulilla kylässä* mutta ei *kävil Lassella kylässä*).

TAPU1- ja TAPU2-aineistosta tehdyissä aiemmissa tutkimuksissa¹³ käytössä ovat järjestelmällisesti olleet puhujille alkujaan annetut sosiaaliryhmän, sukupuolen ja iän paljastavat neljästä merkistä koostuvat koodit. Koodin alun roomalainen numero tarkoittaa sosiaaliryhmää (I = akateemiset, III = työläistaustaiset) ja sitä seuraava kirjain sukupuolta (M = mies, N = nainen). Kolmantena seuraa ikäryhmän kertova luku (1 = vanhat, 2 = keski-ikäiset, 3 = nuoret), ja viimeisenä on henkilökohtainen ryhmätunnus a–f. Esimerkiksi puhuja IIN2c on alemman sosiaaliryhmän naispuolinen edustaja, joka kuuluu keski-ikäisten ikäryhmään ja jonka henkilökohtainen tunnus ryhmässään on c. (Vrt. Jonninen-Niilekselä 1982b: 15.)

Koska alkuperäiset, ryhmien tarkasteluun luodut koodit eivät ole kovin lukijaystävällisiä tässä puhujajayksilöihin painottuvassa tutkimuksessa, kutsun puhujia heille antamillani etunimillä. Päädyin valitsemaan nimet niin, että ne paljastavat paitsi sukupuolen myös synnyinvuosikymmenen: Vanhin haastateltavista on vuonna 1907 syntynyt Paavo. Kolme puhujista on syntynyt parikymmentä vuotta myöhemmin, 1920-luvun lopulla, ja heidän nimensä alkavat H-kirjaimella. 1930-luvulla syntyneiden 16 puhujan nimen alkukirjaimeksi olen valinnut K:n. 1950-luvulla syntyneet kymmenen puhujaa taas alkavat T:llä.

Olen sijoittanut puhujat ikäjärjestykseen taulukkoon 1, josta käy ilmi myös TAPU-hankkeen yhteydessä kullekin puhujalle annettu koodi. Tämä mahdollistaa lukijoille itsenäisen vertailun aiempiin TAPU-tutkimuksiin. Esimerkiksi vuonna 1930 syntyneitä on puhujajoukossa neljä. Heidät, kuten muutkin keskenään samana vuonna syntyneet, olen sijoittanut taulukkoon ikäjärjestykseen tiedossani olevien syntymäpäivämäärien perusteella. Suurimmat vuosilukuhyppäykset sijoittuvat taulukossa niihin kohtiin, joissa TAPU-hankkeen yhteydessä annettu ikäryhmän tunnus vaihtuu, ensin Paavon ja Helyn välissä 1:stä 2:een (20 vuotta) ja edelleen Kuisman ja Tuomon välissä 2:sta 3:een (15 vuotta). Vaikka H:lla ja K:lla alkavat puhujat ovat syntyneet eri vuosikymmenillä ja sen vuoksi eroavat toisistaan alkukirjaimen perusteella, TAPU-hankeessa he ovat kuuluneet samaan ikäryhmään, siis vuoden 1977 35–55-vuotiaisiin, mikä näkyy myös alkuperäisestä TAPU-koodauksesta (ikäryhmätunnus 2). Ilman ikäryhmätovereita TRE-aineistossa jää ainoastaan Paavo, joka on selvästi muita vanhempi. Puhujista 17 on miehiä ja 13 naisia, mikä käy ilmi koodinimi-sarakkeesta. Myös alkuperäinen jako kahteen sosiaaliryhmään paljastuu TAPU-koodista (I akateemistaustaiset, III työläistaustaiset).

---

¹³ Pelkästä TAPU1-aineistosta on tietojeni mukaan tehty yhdeksän pro gradu -tutkielmaa (Vilhunen 1979; Jonninen-Niilekselä 1980; Nieminen 1980; Turunen 1980; Henttonen 1981; Salonen 1982a; Antila-Bamichas 1989; Kuutti 1991; M. Lehtimäki 1996) sekä Jonninen-Niilekselän (1982a) toimittama seuruuraportti. Molempia TAPU-aineistoja ovat pro gradu -tutkielmissaan käyttäneet Rautanen (1999) ja Mitrunen (2005).

Taulukko 1. TRE-aineiston puhujat.

ikäjärj.	s-vuosi	nimi	TAPU-koodi	ikäjärj.	s-vuosi	nimi	TAPU-koodi
1	1907	Paavo	IM1c	16	1934	Kaarina	IIN2a
2	1927	Hely	IN2a	17	1936	Kosti	IIM2d
3	1927	Hilkka	IIN2e	18	1936	Klaus	IIM2b
4	1928	Hellevi	IN2f	19	1936	Klaara	IIN2c
5	1930	Kaisu	IN2e	20	1937	Kuisma	IM2d
6	1930	Kyllikki	IN2d	21	1952	Tuomo	IIM3c
7	1930	Kielo	IN2b	22	1952	Teppo	IIM3a
8	1930	Keijo	IM2b	23	1952	Tatu	IM3a
9	1932	Kalevi	IIM2a	24	1955	Taina	IIN3c
10	1932	Kerkko	IM2f	25	1957	Tuulikki	IIN3d
11	1933	Konsta	IM2c	26	1957	Terhi	IN3b
12	1933	Kauko	IM2a	27	1958	Tuija	IN3a
13	1933	Kalervo	IIM2e	28	1958	Tero	IIM3b
14	1934	Kaarlo	IIM2f	29	1958	Tiina	IN3e
15	1934	Kyösti	IM2e	30	1959	Tapio	IM3e

Taulukko osoittaa ennen kaikkea sen, että puhujien joukossa on – alkuperäistä aineiston keruuta säädelleiden rajoitusten puitteissa – erilaisia ihmisiä: Ikähaarukka on yli viisikymmentä vuotta, ja vaikka iäkkäämmissä puhujissa on lievää naisvaltaisuutta, sijoittuvat miehet ja naiset jatkumolle kohtuullisen tasaisesti. Samoin on 1970-luvulla määritellyn sosiaaliryhmän eli puhujien oman tai heidän vanhempiansa koulutustaustan laita. Akateemisuus painottuu jonkin verran taulukon iäkkäämpään päähän, mutta akateemisten puhujien joukossa on myös nuorempia miehiä ja naisia. Samoin työläistaustaisia puhujia on sekä nuoremmissa että vanhemmissa miehissä ja naisissa.

TRE1 ja TRE2 -nauhoitusten väliseen kahteenkymmeneen vuoteen mahtuu paljon elämää. Haastattelujen perusteella piirtyvä tarina kertoo toisten puhujien kohdalla suurista muutoksista ja yllättävistä käännteistä, kun taas toisten taival näyttää taittuneen rauhallisesti pitkin suunniteltuja latuja. Vuonna 1977 Paavo, haastateltavista vanhin, oli 70 vuoden ikäinen eläkeläinen. Tapio, haastateltavista nuorin, taas oli 18-vuotias lukiolaispoika. Kaksi vuosikymmentä myöhemmin Paavo joukon vanhimpana oli saavuttanut kunnioitettavan 90 vuoden iän ja Tapiokin varttunut nelikymppiseksi perheenisäksi. Esittelen puhujia ja heidän elämäntarinaansa jonkin verran tutkimuksen kuluessa idiolektitason variaatiota ja muutosta analysoidessani. Pyrin mahdollisuuksien mukaan peilaamaan puhujien taustoja heidän idiolekteissaan havaittavaan variaatiotilanteeseen. Tietämykseni puhujien henkilöhistoriasta rajautuu kuitenkin haastatteluissa esiin nousseisiin seikkoihin. Joidenkin puhujien elämänkulku on kahden haastattelun perusteella melko hyvin hahmoteltavissa, joidenkin tarina jää varsin aukkoiseksi. Luvussa 5.2 nostan vielä jotkut puhujat nk. avaininformanteina tarkemman analyysin kohteiksi.

Jos ajatellaan eriaikaisten haastattelujen vertailtavuutta, ihannetapaus olisi, että haastattelija–informantti-pari pysyisi muuttumattomana. Reaaliaikatutkimuksessa

tähän tilanteeseen on päästy harvoin (ks. kuitenkin Palander 2005a). TAPU-hanke toteutettiin sekä 1970- että 1990-luvulla opiskelijoiden avustuksella. Kahdessa-kymmenessä vuodessa opiskelijasukupolvi oli vaihtunut, ja niinpä myös haastatteli-joiksi valikoituivat uudet nuoret opiskelijanaiset.¹⁴ Puhetilanteiden toisia osapuolia, haastatteli-joita, on aineistossani kaikkiaan kymmenen: TRE1-nauhoitukset on tehnyt viisi nuorta naista ja TRE2-nauhoitukset toiset viisi. Heillä kullakin on luonnollisesti oma tapansa suhtautua haastateltaviin ja toteuttaa haastattelutilanne, vaikka haastat-telut aihepiireiltään ovatkin samankaltaisia. Niinpä myös haastattelijat on syytä nos-taa tässä persoonina esiin.

Koska haastateltaville antamani nimet alkavat konsonanteilla, olen valinnut haas-tattelijoiden nimet selvyuden vuoksi vokaalialkuisiksi. 1970-luvun haastattelijoiden nimi alkaa A:lla, 1990-luvun haastattelijoiden E:llä. Haastattelijat ja heidän teke-miensä haastattelujen lukumäärät (suluissa) olen koonnut taulukkoon 2.

Taulukko 2. TRE1- ja TRE2-nauhoitusten haastattelijat.

TRE1	TRE2
Anita (9)	Ella (10)
Armi (7)	Essi (8)
Anna (5)	Eveliina (6)
Asta (5)	Emilia (3)
Aija (4)	Eerika (3)

Aineistoon ovat osuneet enemmistönä sellaiset tapaukset, joille on olemassa yksi tai useampia rinnakkaisia toisintoja: siis että sekä puhujaa X että Y haastattelee ensim-mäisellä kerralla haastattelijaa A ja toisella kerralla haastattelijaa B. Näiden rinnak-kaistapausten avulla on tarvittaessa mahdollista saada tuntumaa siihen, kuinka pal-jon haastattelijan osuudella on vaikutusta puhujan kielenkäyttöön. Taulukkoon 3 olen koonnut tiedot tällaisista rinnakkaistapauksista.

Taulukko 3. Rinnakkaiset tapaukset, joissa haastattelijat ovat samat kummallakin vuosikymmenellä.

Anita & Essi	Anita & Ella	Armi & Essi	Armi & Ella	Armi & Eveliina	Anna & Ella	Anna & Eveliina	Asta & Eerika	Aija & Emilia
Hilkka	Kaarlo	Paavo	Hely	Teppo	Kielo	Keijo	Kerkko	Hellevi
Tero	Kosti	Klaus	Kauko	Tatu	Terhi	Kaarina	Taina	Kyösti
Tiina	Kuisma		Tuija					
Tapio								

¹⁴ TRE-aineiston haastatteli-joissa ei ole miespuolisia opiskeli-joita.

Puhujien joukossa on yksi isä–tytär-pari, Kauko ja Tuija, sekä yksi sisko–veli-pari, Tiina ja Tapio. Mukava sattuma¹⁵ on, että haastatteliija on heillä kummallakin nauhoituskerralla yhteinen, mikä vähentää hieman vertailun epävarmuustekijöitä. Palaan näihin kahteen perheenjäsen-pariin lyhyesti luvussa 5.1. Eriaikaisien haastattelujen vertailtavuutta käsittelen laajemmin luvussa 3.4.

2.2 Kielelliset lähtökohdat

2.2.1 Kieleen viittaava terminologia

Puhuttuun kieleen viittaavan terminologian käyttö on suomalaisissa sosiolingvistiisissä tutkimuksissa ollut kirjavaa. Jo pitkään on keskusteltu termien käyttökelpoisuudesta ja kuvausvoimasta¹⁶ (ks. esim. Mielikäinen 1980b: 25–35; 1986; Helasvuo 1988; Hurttu 1999: 56–68; Paunonen 1982a; Mantila 1997; Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 15–18). Tiheään tutkimuksissa esiintyviä termejä ovat olleet muun muassa murre, (alue)puhekieli, yleiskieli, kirjakieli, yleispuhekieli, puhekieli, kaupunkikieli, standardi, varieteetti, slang ja koodi. Näiden avulla on yritetty hahmottaa sitä, millainen eri puhetaiposten suhde toisiinsa on kulloinkin tarkattavassa aineistossa ollut.

Tieteenalan meilläkin jo liki nelikymmenvuotisesta historiasta huolimatta käytännöt eivät ole täysin vakiintuneet. Niinpä lienee mahdotonta muodostaa kaikille tutkijoille kaikkiin aineistoihin soveltuvaa termistöä tässäkin. Sen sijaan tuon julki, millaiseen ratkaisuun olen termistön käytössä itse päätenyt, jotta terminologia ei aiheuttaisi väärinkäsityksiä tutkimuksen myöhemmissä luvuissa. Ratkaisuni on samansuuntainen muun muassa Nuolijärven ja Sorjosen (2005: 17–18) näkemysten kanssa.

Tampereen puhekieleksi kutsun äänne- ja muotorakenteeltaan paikallisväritteistä – mutta ei suinkaan vaihtelutonta – kielenkäyttötapaa, jota sekä TRE- että TAPU-aineistojen puhujat edustavat, kukin omalla persoonallisella tavallaan. Tampereen puhekieli on siis lingvistin ilmaus sille rajoiltaan hämärälle, muodoltaan amebamaiselle nykypuhekielelle, jota nimenomaan Tampereen seudulla voi kuulla (vrt. Lappalainen 2008b: 68–69). Koodin tai varieteetin tapaisia nimityksiä en käytä, sillä ne vievät mielestäni tarpeettomasti näkökulmaa siihen suuntaan, että yhdellä puhujalla olisi useita erillisiä, toisistaan aina erottuvia tarkkarajaisia kielimuotoja. Tähän aiheeseen palaan vielä luvuissa 3.3.1 ja 3.3.2. Suosin tutkimuksessani mieluummin

---

¹⁵ Vuonna 1977 sama haastatteliija saanee tosin luonnollisen selityksen siitä, että informantit ovat asuneet keskenään samassa taloudessa. Vuonna 1997 voidaan jo puhua sattumasta, sillä tuolloin niin sisarukset kuin isä ja tytärkin asuivat kaikki eri osoitteissa – joskin on mahdollista, että haastatteliija on havainnut aiemmasta aineistosta puhujien sukulaisuuden ja siksi valinnut heidät haastateltaviksi.

¹⁶ Termillä *an sich* ei ole kuvausvoimaa. Ihmistieteissä käsitteiden määrittely on kuitenkin keskeistä – niin kuin esimerkiksi termin *idiolekti* määrittely tässä tutkimuksessa (ks. luvut 3.3.4 ja 3.3.5). Määritelmät muodostavatkin usein tutkimuksen teoreettisen pohjan.

sen tyyppisiä ilmauksia kuin *kielenkäyttötapa* tai *tapa puhua*. Näillä viitataan sekä puhujan yleiseen puhetapaan että hänen puhetapaansa haastatteluhetkellä.

Tampereen murre -termiä käytän kolmessa yhteydessä. Ensinnäkin viitataan sillä ei-lingvistiseen, kansanomaisempaan tapaan puhua alueväritteisestä kielestä riippumatta siitä, onko kyseessä nykypuhekieli vai menneen ajan puheen tapa (ks. esim. Hyttinen 1995; 2009). Niin ikään käytän murre-termiä viittaamassa tämän tutkimuksen aikajanaa (1970–1990-lukua) edeltäviin fennistisiin, tyyppillisesti äännehistoriallisiin havainto- ja määritelmäkimpuihin, jotka profiloivat Tampereen alueen puhutua kieltä.¹⁷ Näille kahdelle käyttöyhteydelle luontaisena jatkeena käytän murre-termiä myös viittaamaan eräänlaiseen idealisaatioon: vaihtelemattomaan, puhtaan kielimuotoon, johon sisältyvät piirrevarianteista ne, jotka ensisijaisesti profiloituvat tamperelaisiksi tai laajemmin perihämäläisiksi. Näin käytettynä termi murre on ennen muuta tutkijan työkalu, jonka avulla variaatiosuhteiden havainnollistaminen joissakin yhteyksissä helpottuu.

Tarkastelemiani fonologisia ja morfologisia ilmiöitä nimitän *kielenpiirteiksi* tai lyhyesti *piirteiksi*, ja näiden konkreettisista esiintymistä käytän nimitystä *variantti* sosiolingvistisen tutkimustradition mukaisesti. Toisinaan on käytännöllistä kuvata jotakin varianttia esimerkiksi *murteelliseksi*. Tällöin kyseessä on variantti, jonka katson aiemman tutkimuksen perusteella kuuluvan tietyn kielenpiirteen kaikista mahdollisista varianteista tyyppillisesti juuri tamperelaisävytteiseen puheeseen. *Yleiskielisestä* variantista puhun silloin, kun haluan esimerkiksi verrata saman piirteen eri variantteja keskenään. Yleiskielinen variantti on varianttirypästä se, joka tyyppillisesti liitetään huoliteltuun, viralliseen, ei-alueelliseen tai jopa kirjakieliseen¹⁸ puhumisen tapaan. Murteellisen ja yleiskielisen lisäksi toisinaan tarvitaan kolmaskin tekninen termi kuvaamaan piirrevarianttia, joka ei ole yleiskielinen mutta ei liioin ole kuulunut vanhaan Tampereen murteeseenkaan. Tällöin käytän tapauskohtaisesti variantin levikkiin viittaavaa nimitystä, esimerkiksi *pohjalainen*, *tyrvääläinen* tai *läntinen*.

2.2.2 Tampereen murre dialektologiassa

Tampereella ja Tampereen lähiseuduilla kuultavaa puhetta on tutkittu ja havainnoitu jo ennen 1970-luvun loppua ja NPM-hankkeen käynnistymistä.¹⁹ Näistä varhaisista kuvauksista laajimmat ovat Lauri Kettusen teoksessa *Suomen murteet: II. Murrealueet* (1930b: 16–55) ja Martti Rapolan 1940-luvun lopun teoksessa *Johdatus suo-*

---

¹⁷ Käytännössä näin määritelty Tampereen murre on 1800-luvun loppupuolella syntyneiden, 1900-luvun puolenvälin jälkeen haastateltujen tamperelaispuhujien kieltä. Ainoastaan osa Lauri Kettusen murrekartastiaan (1940a) varten tarkkaamista puhujista on jonkin verran nuorempia, 1900-luvun alkupuolella syntyneitä (ks. esim. Kettunen 1930a: XXI).

¹⁸ Kirjakieli on määrittelyni mukaan lähtökohtaisesti kirjoitettua kieltä ja toissijaisesti ääneenluentaa. Puhuttua, huoliteltua kieltä kutsun yleiskieleksi. Vastaavasti puhekieltä on kaikki puhuttu kieli, ei pelkästään epämuodollinen kielenkäyttötapa (vrt. toisin Lappalainen 2004: 68–77).

¹⁹ Tampereen seudun murre on mainittu muun muassa 1800-luvun alkupuolen kirjakielen luomisesta koskevilla keskusteluilla (ks. esim. Lauerma 2004: 153, 163).

men murteisiin (1990 [1947]: 116–124). Mainintoja Tampereen seudun piirre-
edustuksista on myös Pertti Virtarannan teoksissa *Länsiyläsatakuntalaisten murtei-*
den äännehistoria I. Konsonantit (1946) ja *Länsiyläsatakuntalaisten murteiden ään-*
nehistoria II. Vokaalit (1957).

Rapola luokittelee Tampereen seudun kuuluvan perihämäläisten murteiden aluee-
seen, jonka hän rajaa Vanajaan, Urjalaan, Kuruun ja Kuoreveteen. Tässä perihämä-
läismurteiden nelikulmiossa Tampere sijaitsee alueen länsilaidalla, lähellä Ylä-
Satakunnan murrealueen rajaa. Muiksi hämäläismurteiksi Rapola luettelee juuri
yläsatakuntalaisen, etelähämäläisen ja kaakkoishämäläisen murteen. (Rapola 1990
[1947]: 118.) Kettunen tekee rajausta vielä Rapolaa yksityiskohtaisemmin. Hänen
luokittelussaan hämäläismurteita ovat Ala-Satakunnan murre, Ylä-Satakunnan mur-
teet, Sydän-Hämeen murre, pohjoishämäläiset murteet, lounaishämäläiset murteet,
etelähämäläiset eli uusmaalaiset murteet ja seitsemäntenä vielä kaakkoishämäläiset
murteet. (Kettunen 1930b²⁰: 17–45.)

Kettusen rajaamat Sydän-Hämeen murre sekä pohjoishämäläiset murteet muo-
dostavat yhdessä suunnilleen saman alueen kuin Rapolan perihämäläiset murteet.
Kettusen analyysissä Tampere kuuluu nimenomaan pohjoishämäläisiin murteisiin
(Kettunen 1930b: 36), vaikka usein kuulee sydän- ja perihämäläisyyttä pidettävän
toistensa synonyymeina. Nimitystä sydänhämäläinen käytetään yksinäänkin juuri
Tampereen alueen – siis peri- tai pohjoishämäläisistä – murteista puhuttaessa (ks.
esim. Mielikäinen 1991: 6; Lehikoinen 2005: 132; *Koskesta voimaa*). Tätä ei kui-
tenkaan voi pitää raskauttavana epätarkkuutena, sillä ensinnäkin Kettusen jaottelu ja
erityisesti sen karttaversio (Kettunen 1940a) ovat vaikeaselkoisia ja osin ristiriit-
taisiaakin (ks. Wiik 2004: 80). Toiseksi Kettunen itsekin mainitsee, että pohjoishämä-
läinen ryhmä poikkeaa piirteistöltään hyvin vähän sydänhämäläisestä naapuristaan
(1930b: 36).

Rapolan (1990 [1947]:118–124) mukaan (peri)hämäläisinä eli niin ollen myös
tamperelaisina murrepiirteinä voidaan ensisijaisesti esitellä seuraavat:

- 1) *ts:n* vastineena vaihtelematon *tt* (*mettä : mettän, itte : ittellä*)
- 2) yleiskielen *d:n* vastineena *l* tai *r* (*lählen ~ lähren, kolassa ~ korassa*)
- 3) *tv:tä* vastaa *lv*, *tj:tä* vastaa *lj* (*kalve, kelloviljat*)
- 4) *k:n* astevaihtelutapauksista *tehdä*-verbin taivutus *tehen : tehet : tehemme*
sekä toinen yleinen tapaus *nähes 'näes'*; myös tyypit *hajen, lujen*
- 5) astevaihtelusuhteet *jalka : ja(l)laat, pe(l)läästyn, ko(r)root*
- 6) vokaalienvälisen *h:n* säilyminen sivupainollisen tavun alussa (*nälkähinen,*
miälehininen, viluhinen)
- 7) diftongien avartuminen (*nuari, viaras, tyämiäs*)
- 8) painottoman tavun *i*-loppuisen diftongin jälkikomponentin kato (*an-*
non : annot : anto, punanen)
- 9) muoto *äite*
- 10) *eA:n* edustumisen *ee:nä*, *OA:n* edustumisen *OO:na* (*korkee, käskee, pel-*
too, kyntöö)

---

²⁰ Teoksessa *Suomen murteet. III A. Murrekartasto* (1940) Kettusen jako eroaa joiltain osin hänen
vuonna 1930 tekemästään jaosta. Näistä eroista ks. tarkemmin Wiik 2004: 78–85.

- 11) muodot *koirra, tuarre, vaimmo*
- 12) ”tinkimättömänsävyiset lyhennysmuodot” *sa ’sano’, tu ’tule’, me ’mene’*
(+ ”loppuhenkonen”)
- 13) taivutusmuoto *ei kau(v)vaa*
- 14) eräät labiaalistumat: *öksyä ’eksyä’, öylen ~ öylön ’eilen’*
- 15) kaksi- ja useampitavuisten verbien tunnuksen 3. infinitiivi: *antaa, tu(l)leen*
- 16) pronomini muodot *meitin, teitin, heitin*
- 17) pronominit *toi, noi*.

Kettusen (1930b: 31–37) perusteella lisää samaa aluetta luonnehtiviin murrepiirteisiin vielä seuraavat:

- 18) geminaatta-*s* inessiivin päätteessä (*talossa, kylässä*)
- 19) *nk:n* vaihtelemattomuus²¹ (tarkemerkein kirjoitettuna *henki : henken, vahinko : vahinkon*), joskin myös vaihtelua esiintyy (*henki : henjen, vahinko : vahinjon*)
- 20) loppu-*t:n* assimilaatio seuraavan *k:n* ja *p:n* kaltaiseksi (*suurek kivet, suurep puut*)
- 21) *h:n* säilyminen *ht*-yhtymässä (*paukahtaa, murehtia*), mutta yleinen katoaminen painottoman tavun vokaalin jäljessä (*mureet, valeet, veneet*)²²
- 22) *ns*-yhtymän edustus 3. persoonan possessiivisuffikseissa samanlainen kuin Ala-Satakunnassa (*suunsa, kätensä*); loppu-*n:n* edustus suomen murteiden yleiseen tapaan (*talon tytär, talom poika, talon koira, talol lehmä, talor ruaka, talom muari, talov vaatteessa, taloj joukko*)
- 23) kaksikonsonanttisuus sanan alussa, joka tosin käy vähiin heti Tampereelta itään päin mentäessä (*plikka, klasi*)
- 24) *iA* ja *UA* säilyneet assimilaatiolta (*pappia, kuttua*)
- 25) *i:n* loppuheitto (*kaks, laps, makas*)
- 26) ”merkilliset johdannaiset” *kivulloinen, vaivalloinen, sairaalloinen*
- 27) (yleis)geminaatio (*tullee, satteet*).

Tämä liki 30-kohtainen luettelo sisältää varsin erityyppisiä kielen ilmiöitä. Mukana on äännepiirteitä, kuten yleiskielen *d:n* vastineet ja diftongien avartuminen, ja muotopiirteitä, kuten 3. eli MA-infinitiivin²³ illatiivi ja inessiivin päätteet, mutta myös lähinnä sanastollisiksi luokiteltavia tapauksia kuten *meitin*-sarjan pronominit

²¹ Kettunen (1930b: 32) ounastelee vanhimpien kielenoppaidensa vaihtelutapausten perusteella, että vaihteluttomuus ei olisi alkuhämäläisyyksiä vaan uudempaa kehitystä. Toisaalta hän arvelee pohjoishämäläisissä murteissa oman tutkimuksensa aikoihin esiintyneiden vaihtelutapausten olevan jo toisten murteiden vaikutusta – siis että vaihteluttomuus olisi vakiintunut (pohjois)hämäläiseksi piirteeksi.

²² Luettelon kohdat 6 ja 21 voidaan tulkita osittain ristiriitaisiksi. Kohdan 6 sääntö koskettanee erityisesti esimerkkien kuvaamia johdostyyppisiä. Kohdassa 21 taas lienee kyse siitä, että lopputavua ei tulkita ollenkaan painolliseksi – muutenhan *h:n* tulisi säilyä siinä kohdan 6 mukaisesti.

²³ ISK (§ 121) suosii nimitystä MA-infinitiivi 3. infinitiivin sijaan.

ja *äite*-sana. Jotkin mainituista hämäläisyyksistä voivat esiintyä puheessa tiheästi, kuten painottoman tavun *i*-loppuisen diftongin jälkikomponentin kato, kun taas *öylön*-tyyppiset labiaalistumat riippuvat voimakkaasti puheenaiheesta ja jäävät esiintymiseltään satunnaisemmiksi. 2000-luvun näkökulmasta arvioiden osassa luettelon ilmiöistä – kuten juuri muodossa *öylön* tai esimerkiksi *koirra* – on jo vanhahtava menneen ajan kaiku. Sen sijaan *-ssA* inessiivin päätteenä tai *ns*-yhtymän edustus ovat myös nykyiseen yleiskieleemme liitettäviä piirteitä. Osa tässä hämäläisyyksiksi luokiteltavista piirteistä, kuten *eA*- ja *OA*-vokaaliyhtymien assimiloituminen tai vaihteluton *tt*-variantti *ts*-yhtymän vastineena, on taas niin laajalevikkisiä puhekielisyiksiä, että hämäläisyyksiksi niitä voi kutsua vain historiansa perusteella (vrt. Mantila 1997: 11–19). Oikeastaan ainoa alkuperäinen ja ainutlaatuinen hämäläisyys onkin sana *äite*, jonka lyhyt-*e*:llistä käyttöä ei ole raportoitu muilta murrealueilta (Rapola 1990 [1947]: 116–117; Kettunen 1940a: kartta 203; 1940b: 358). Muoto *äitee* taas liittyy tyypillisesti eteläpohjalaismurteisiin (Kettunen 1940a: kartta 203; 1940b: 358).

Rapolan (1990 [1947]) ja Kettusen (1930b) tutkimusnäkökulmaan ei sisälly ajatusta kielen variaatiosta, joskin he variaation olemassaolon ovat ilman muuta havainneet (ks. esim. Kettunen 1930b: 32). Pertti Virtaranta on haastatellut iäkkäitä tamperelaisia 1950-luvulla. Nämä haastattelut hän on koonnut vuonna 1987 julkaisuun teokseen *Tampereen murrekirja*. Esipuheessa hän kiinnittää huomiota informanttensa kielen vaihteluun seuraavasti:

Yleensä haastattelemani tamperelaiset, enimmäkseen tehtaan eläkeläisiä, olivat kielenkäytöltään lähellä toisiaan. Heidän puheenpartensa ei sanottavasti poikennut ympäristön pitäjien murteesta. Eniten eroja oli sanastossa, mikä ainakin osaksi johtui heidän erilaisesta elämänpiiristään ja harrastuksistaan. Harrastuksia Tampereen tehdastyöväestöllä todella oli: teatteri, näytelmäkerhot, laulukoorot, soittokunnat ja orkesterit, raittiusseurat, ammattiyhdistys. Eräissä äänneseikoissa oli silmiinpistävää horjuvuutta. Näistä mainitsen kolme tapausta: *t*:n vaihteluparina oli yleisimmin (usein heikko) *r*, mutta *d*:täkin esiintyi, esim. (sata:) *saran* ~ harv. *sadan*; *ns*. yleisgeminatio oli tavallinen, vaikkei se useinkaan ollut johtanut täyteen geminaataan, mutta se oli säännöllistä, esim. *ei mittään* ~ *ei mitään*; *nk* oli usein astevaihtelussa mutta ei aina, esim. *kenkä* : *kenjän* ~ *kenjän*. (Virtaranta 1987: 9.)

Vuonna 1963 Lauri Karttunen, Jorma Rekunen ja Jaakko Yli-Paavola haastattelivat vielä lisää Tampereen tehtaiden eläkeläisiä Suomen kielen nauhoitearkiston kokoelmiin. Tuloksena oli yhteensä n. 75 nauhatuntia murrepuhetta. (Virtaranta 1987: 9.) Tästä aineistosta ei kuitenkaan ole tehty systemaattista tutkimusta.

Tiedot Tampereen puhekielen 1970-lukua varhemmista vaiheista pohjautuvat siis ensisijaisesti dialektologisen tutkimustradition mukaisesti kuvattuun puhtaaseen murteeseen: edellä esiteltyyn laajaan piirrevalikoimaan sekä muutamiin muistiin kirjattuihin havaintoihin vaihtelutapauksista. Laajempaa ajassa tapahtuneen muutoksen kaarta hahmoteltaessa tämä on syytä muistaa. Koska vanhimmat havainnot Tampereen puhekielestä on tehty eri tutkimustradition piirissä, ei eriaikaisia, erilaisten tutkimusten kautta välittyviä puheen tapoja voi suoraan vertailla.

Ei ole perusteltua olettaa, että 1970-luvun TAPU-havaintojen ja esimerkiksi Kettusen 1930-luvun havaintojen silmiinpistävin ero eli uudemman tutkimuksen huomiot variaatiosta, kertoisi suoraan puheen tapojen eroista. Variaatiota on ollut aiemminkin (ks. esim. Kettunen 1930a: XXVI–XXVII), mutta sen systemaattinen raportointi ei ole ollut tutkimustehtävän mukaista. Koska ainakaan tällä hetkellä saatavilla ei ole tutkimusta 1970-lukua edeltävästä Tampereen puhekielen variaatiosta – eikä toisaalta idealisoitua mallia piirrevalikoimiseen 1900-luvun loppupuolen Tampereen puhekielestä –, voi alueen puhekielen muuttumista luotettavimmin arvioida vain TAPU- ja TRE-aineistojen valossa, siis 1970-luvun lopulta 1990-luvun lopulle.

Huomattava myös on, että Tampereen puhekielestä tehdyt havainnot koskettavat pääosin kielen äänne- ja muotorakennetta sekä jonkin verran sanastoa. Tutkimukset perustuvat tyypillisesti haastatteluaineistoihin ja niiden kuulonvaraiseen analysointiin. Saatavilla onkin varsin vähän tietoa puheen muista ominaisuuksista: äänteiden foneettisesta laadusta ja puheen prosodiasta, syntaktisista ilmiöistä tai laajemmin keskustelukäytännöistä.

Kaija Kuiri on *Tampere kieliyhteisönä* -teoksen (Lönnroth 2009a) artikkelissaan tehnyt havaintoja joistakin Tampereen puhekielen pragmaattisista ominaispiirteistä vertaamalla Aku Ankka -lehden tamperennoksia (*Kyä viksup päriää* 2001) ja vastaavia yleiskielisiä puhekuplia.²⁴ Tämä vertailun myötä esiin nousee muun muassa liitepartikkelin *-s* runsas käyttö, jonka Kuiri tulkitsee hämäläiseksi kohteliaisuuden keinoksi. (Kuiri 2009: 35–38.) Läntisille ja eteläisille hämäläismurteille tyypillistä sävelkulkua, ”hämäläistä laulua”, on tutkimuksissaan käsitellyt Eeva Yli-Luukko (2001; 2010). Yli-Luukon tekemien akustisten mittausten perusteella hämäläinen sävelkuvio on vähä vähältä puhejakson loppua kohden nouseva. Kuvion lopussa on useimmiten, mutta ei aina, jyrkkä pudotus.

Muun muassa Lauri Kettunen (1940a: kartta 127; 1940b: 235–236) ja Martti Rapola (1966: 266) ovat kiinnittäneet huomiota tamperelaiseen heleään *l*-ääntämykseen. Selvintä heleys²⁵ – jota toisinaan nimitetään myös liudennukseksi – on tapauksissa, joissa geminaatta-*l*:ää seuraa *i*, kuten sanassa *jäähalli* (so. *jäähal’li*). Varsinaista foneettista tutkimusta ei tamperelaisten *l*-ääntämyksestä kuitenkaan ole tehty.

Joitakin nimenomaan tamperelaiseen ääntämykseen liittyviä piirteitä on 2000-luvulla tutkittu foneettisin menetelmin. Mikko Kurosen tutkimuksessa *Vokaluttalets akustik i sverigesvenska, finlandssvenska och finska* (2000) yhtenä tarkastelun kohteena oli Tampereella kuultava vokaalien ääntämys. Hänen tuloksiaan hieman karkeistaen ja yleistajuistaen voi todeta, että tamperelaisten *ä* kuulostaa yleiskieleen verrattuna *e*:mäiseltä ja (erityisesti lyhyt) *o* *ö*:mäiseltä. *a*:n kuulovaikutelma ei ole

---

²⁴ Kuirin (2009) huomiot Tampereen puhekielen pragmatiikasta ovat sivujuonne artikkelissa, jossa hän ensisijaisesti käsittelee Tampereen murteen syntyhistoriaa ja 1900-luvun alkupuolen tamperelaista puhetapaa.

²⁵ Tamperelainen *l*-ääntämys on muualla kuin *i*:n edellä melko tumma esimerkiksi itäsuomalaiseen *l*-ääntämykseen verrattuna (Wiik 2006b: 107; Kuiri 2009: 31; ks. myös Kettunen 1930a: XXVI).

aivan yksiselitteinen, mutta Kurosen kuvailee sitä äänteenä tiukemmaksi (*slutet*), jopa *ä*:mäiseksi. (Kurosen 2000: 133–183, 194.)²⁶

Kurosen tutkimuksen lisäksi on ilmestynyt kaksi artikkelia (Mustanoja & O’Dell 2004; 2007), jotka käsittelevät tamperelaisen tremulantin sosiofoneettista olemusta. Näissä tutkimuksissa keskeisimpänä Tampereen puhekielen luonnehtimiseen liittyvänä havaintona on se, että tamperelaisen kuuloinen tremulantti on pääasiassa yksitäräinen – niin kuin suomen puhutun kielen tremulantti yleensä – mutta tunnistettavaksi sen tekee pitkä, suhteellisen voimakas avovaihe ja verrattainen palataalistuminen (1. liudentuminen) takavokaalinkin yhteydessä (Mustanoja & O’Dell 2004: 23–24; 2007: 56–59). Yleistajuistettuna tämän voisi muotoilla niin, että tamperelaisessa tremulantin kuulohavainnossa on jonkinlaista *d*:mäistä pehmeyttä ja *j*:mäisyyttä (joka syntyy, kun kielen etuselkä on äännettäessä suhteellisen edessä ja ylhäällä).

2.2.3 Tampereen murre kansandialektologiassa

Edellisessä luvussa erittelin kielentutkijoiden havaitsemia ja esiin nostamia Tampereen puhekieltä luonnehtivia piirteitä. Niin sanotut tavalliset kielenpuhujat, eilingvistit, eivät useinkaan luonnehdi murteita kielentutkijoiden termein tai kielentutkijoiden tavoin, jos heiltä luonnehdintoja pyydetään. Luonnehdinnat liittyvät kyllä osin kielen rakenneominaisuuksiin, mutta myös yksittäisiin sanoihin, matkimuksiin ja mielikuviin, heimostereotyyppioihinkin (Mielikäinen 2005).

Jo NPM-hankkeen osaraporteissa on havaintoja puhujien murreasenteista ja heidän kuvauksiaan omasta murteestaan (ks. esim. Mielikäinen 1981b: 113–124; Suojanen 1981a: 168–169; Jonninen-Niilekselä 1982b: 26–35). Kielellisten asenteiden ja kielenpuhujien näkemysten tutkimisen voidaan meillä katsoa saaneen alkunsa juuri näistä 1970-luvun lopun ja 1980-luvun alun sosiolingvivistisistä hankkeista (Mielikäinen & Palander 2002: 86). Varsinaista kansanlingvistiseksi kutsuttua tut-

---

²⁶ Kurosen (2000) havainnot tamperelaisääntämyksestä pohjautuvat verrattain suppeaan materiaaliin, lähinnä neljän miehen ja joissain paikoin heidän lisäksi neljän naisen nauhoituksiin – ovathan tamperelaiset suomen puhujat vain yksi vertailukohde hänen laajemmasta aineistostaan. Kurosen käyttämä ”tamperesuomi” on niin ikään käsitteenä laaja ja perustuu puhujien taustatietoihin ja puheen yleiseen vaikutelmaan, ei erityisesti vokaaliääntämyksen tamperelaisuuteen. Oletusarvoisesti tamperelainen yleisvaikutelma näkyy silti yksin vokaalistoakin tarkasteltaessa. Ainakin tamperelaisen tulokset poikkeavat muista Kurosen tutkimista puhujaryhmistä. Kurosen havainnot siitä, että *a*:n ja *ä*:n allofonien F1 on matalampi ja *o*:n F2 korkeampi kuin ns. yleissuomesta tehdyissä mittauksissa, tuntuisi sopivan myös TRE-aineiston luonnehdintaan. Kuulovaikutelman perusteella kallistuisin silti yleistajuisesti kuvailemaan *a*:ta pikemminkin *o*:mäiseksi kuin *ä*:mäiseksi. Samoin on tehty esimerkiksi Tampereen murteella kirjoitetun Aku Ankka -albumin *Kyä viksüp päriää* (2001) takakansitekstin ääntämishojeissa. Tämä *o*:maisuus on mielestäni perusteltua ainakin, jos muuttujana on pelkän F1:n siirtyminen suomen vokaaliavaruudessa (ks. Wiik 1981: 142) – ja vertailukohtana juuri tamperelainen *o*, jonka korkeampi F2 vastaavasti siirtää sen ääntämystä hiukan yleiskielistä *o*:ta etisemmäksi. Tähän myös Kurosen viittaa (2000: 168–169, 173). Joka tapauksessa kuulovaikutelman verbaalinen kuvaus on ongelmallista ja jättää paljon tulkinnanvaraisuutta, jos kuvauksessa halutaan käyttää kirjakielestämme tuttuja kirjaimia eikä foneettisia tarkemerkkejä (ks. esim. Port 2010a).

kimussuuntausta Suomessa on harjoitettu tiiviimmin kuitenkin vasta 2000-luvun puolella. Maailmanlaajuisesti varhaisimmaksi kansanlingvistiikaksi voidaan lukea jo 1900-luvun puolivälissä Hollannissa ja Japanissa tehdyt tutkimukset, mutta alan todellinen esiinmarssi tapahtui 1980-luvulla. Kansanlingvistiikan (*folk linguistics*) pioneerina pidetään Dennis R. Prestonia, joka on koonnut yhteen tutkimuksia ja havaintoja eri puolilta maailmaa ja kehittänyt kansanlingvistisen tutkimuksen metodiikkaa (ks. esim. Preston 1989, 1999; Niedzielski & Preston 2000). (Palander 2001; Vaattovaara & Soininen-Stojanov 2006: 224; Vaattovaara 2009: 26–34.)

Kansanlingvistisessä tai Suomen oloissa usein kansandialektologisessa²⁷ suuntauksessa lähdetään liikkeelle tavallisen kielenpuhujan eli maallikon kielitietoisuudesta ja tavasta hahmottaa kielellistä variaatiota. Kansanlingvistisesti orientoituneet tutkijat ovat keskittyneet muun muassa maallikoiden näkemyksiin eri väestöryhmien kielimuodoista, näihin kielimuotoihin liittyvistä asenteista ja arvostuksista sekä esimerkiksi siitä, miten arvioijan oma asuinpaikka vaikuttaa murrehavaintoihin (ks. esim. Nuolijärvi 1986a: 68–85; Mielikäinen & Palander 2002; Palander 2007; Vaattovaara & Soininen-Stojanov 2006; Vaattovaara 2009).

Hämäläismurteet eivät ole olleet spesifin kansanlingvistisen tutkimuksen kohteena. Kuitenkin maallikoiden rajaaman Tampereen murteen kuvaukset ja Tampereen murteeseen kohdistuvat näkemykset vilahtelevat 2000-luvun suomalaistutkimuksissa. Tampereen murre mainitaankin yhtenä tutuimmista kaupunkimurteista Helsingin, Turun, Oulun, Rauman ja Kuopion ohella (Mielikäinen & Palander 2002: 94; Palander 2007: 28, 47; ks. myös Vaattovaara & Soininen-Stojanov 2006: 241).

Ulkopaikkakuntalaisten²⁸ havainnoissa Tampereen kaupunkimurteesta nousevat esiin tyypillisimmin ”tamperelainen ärrä”, joka saattaa viitata paitsi yleiskielen *d*:n vastineisiin myös alkuperäisiin *r*-tapauksiin (ks. Mustanoja & O’Dell 2004) sekä pitkävokaaliset persoonapronominit *mää* ja *sää* (Mielikäinen & Palander 2002: 97–98; Mielikäinen 2005: 107, 111, 115; Vaattovaara & Soininen-Stojanov 2006: 242). *r*:n ja persoonapronomien lisäksi tamperelainen heleä *l* on saanut joitakin mainintoja (Mielikäinen 2005: 107). Muut tutkimuksissa mainitut luonnehdinnat olivat tutkimuksen tyyppisiä, kuten *Tampereelta nääs, em mää vaan tiä* ja *tarttis tehrä* (Mielikäinen 2005: 102–104). Niissä voi ajatella näkyvän *r*:n ja persoonapronomien lisäksi ainakin huomioita diftongien avartumisesta²⁹, *tt*:stä yleiskielen *ts*:n vastineena sekä varsin odotuksenmukaisesti *nääs*-keskustelupartikkelista, joka stereotyyppisesti liitetään juuri Tampereen puhekieleen (vrt. M. Lehtimäki 1996: 17, 32, 118–119).

---

²⁷ Termeistä ks. Palander 2001.

²⁸ Vaattovaaran ja Soininen-Stojanovin (2006) tutkimuksen vastaajat ovat pääkaupunkiseudulta. Palanderin ja Mielikäisen (2002) tutkimusaineisto on kerätty Joensuussa ja Jyväskylässä, mutta vastaajien murretaustat ovat vaihdelleet. Mukana on ollut vastaajia hämäläismurteidenkin alueelta, mutta heidän mahdollista tamperelaisuuttaan ei ole mainittu. Etelä- ja pohjoiskarjalaisten lisäksi Palanderin (2007) toisena tutkimusryhmänä ovat pääkaupunkiseutulaiset, ja Mielikäisen (2005) tutkimus perustuu laajasti eri puolilta Suomea kotoisin olevien näkemyksiin.

²⁹ Muodon *tiä* voi katsoa historiallisesti syntyneen konsonantin kadon kautta, mutta nykykielenkäyttäjillä se saattaa assosioitua avartumamuodoksi, vrt. luku 4.8.4.

Yleisissä luonnehdinnoissa Tampereen murretta kuvataan ulkopaikkakuntalaisten suulla positiivisesti fiksuksi, rennoksi, rempseäksi ja itsevarmaksi (Mielikäinen & Palander 2002: 103). Joitakin vastaajia murre ärsyttää, ja sitä kuvataan junttikansan kieleksi, jota puhuvat klopit ja alemmat sosiaaliluokat (Vaattovaara & Soininen-Stojanov 2006: 242; Mielikäinen & Palander 2002: 104; Palander 2007: 40). Tämän tyyppisissä luonnehdinnoissa lähestytään jo kielen käyttäjien ominaisuuksia itse kielen sijaan (ks. esim. Palander 2001: 150; Vaattovaara 2009: 30–33).

TRE1-aineistossa (1970-luku) puhujien yleisiä näkemyksiä murteen käytöstä ja kielen tilanteisesta vaihtelusta kysyttiin useimpien haastattelujen lopuksi. Puhujien luonnehdinnoissa vilahtelevat myös näkemykset juuri Tampereen murteen olemuksesta. Esittelen seuraavaksi näitä näkemyksiä aineistoesimerkkien avulla. Katkelmat toimivat samalla johdatuksena aineistoon ja sen variaatioon, jota käsittelen varsinaisesti luvusta 4 alkaen.

Ulkopaikkakuntalaisten tavoin syntyperäiset tamperelaiset nostavat esiin pitkävokaaliset persoonapronominit ja *r:n* käytön (esimerkit 1 ja 2).

1. *siis deetä, deetä käytetäv vähemmän_et siihen tulee ärrä mialuummin siihen deen tilalle.* (Kosti/TRE1)
2. *no, kyylä siinä jottai (tommosia), määkimistä (--), mää ja sää niistähän ne, helsijkiläiset ja turkulaiset_ainakin (ne), valittaa kaik kuulema niistä että.* (Tapio/TRE1)

Huomattavasti enemmän mainintoja kuitenkin saavat keskustelupartikkeli *nääs*, joka tyypillisesti yhdistetään *katsoa*-verbiin (esimerkit 3–7), sekä heleä *l* (esimerkit 8–12).

3. *kyä toi nääs-sana on, me^oko yleinej ja,* (Kalevi/TRE1)
4. *me keskenää innostuttiij jo^ttaim puhuun nin, se oli, sitten stä nääs kattos nääs, muistaks nääs katos siälä nääs, stä, stä ta-, tamperelaista nääs.* (Kosti/TRE1)
5. *no nääs_on_ainakin semmonej ja,* (Teppo/TRE1)
6. *joku, sanontatapa, katos nääs, on on tällänen,* (Tatu/TRE1)
7. *ja sten_on noi mää ja sää ja, nääs ja,* (Terhi/TRE1)
8. *mun esimiäheni ni, se oli Helsingistä ja aina ku se tuli tännet Tampereellen niin se aina sano että, sas taas halli* (Kaarlo/TRE1)
9. *ne väittää että Tampereella, lillutetaan_ällä sillai,* (Kosti/TRE1)
10. *ja jäähalli ja, kaikkia muita semmosia väännöksiä (o).* (Teppo/TRE1)
11. *sanotaan_että tamperelaiset sanoo, uimahal^li ja, täälä et niykun, sillai, lepsusti^l ja, kauppahal^li ja, keilahalli,* (Terhi/TRE1)
12. *jokkut väittää että tamperelaisill_on kauheel levvee tää äl^lä [!].* (Kuisma/TRE1)

Leveäksi kuvailu on vääntämisen (ja kääntämisen) ja venyttämisen ohella yleisimpiä kansanlingvistisiä ”termejä” (Mielikäinen 2005: 110–112). Näistä nimenomaan leveys näyttäisi tamperelaisten itsensä mielestä olevan Tampereen murteen kuuluva ominaisuus (esimerkit 13 ja 14).

13. *tamperelainehan, puhuu aika leveestij jotehkin_että sitä,* (Paavo/TRE1)
14. *tamperelaiset puhuu niil leveestis sillai jotehki et,* (Tuija/TRE1)

Yksi viittaus TRE1-aineistossa on tunnistettavaan tamperelaiseen sävelkulkuun ja painotukseen (esimerkki 15).

15. *kaipa siinä on sitten, sellasia kohtia, tossa, painotuksia ja, joihinnäköstä semmosta, semmosta, säveltä joka, joka ilmasee ett_on tamperelainej kysymykse- mutta mä, mitä tulee, yleensä sanoihin nin ei ei täss_on, ei ole murre sanoja, Tampereem murteessa, kovin kaam paljo -- (Kauko/TRE1)*

Yleisesti havaitun *nääs*-keskustelupartikkelin lisäksi muita varsinaisia murre sanoja ei valtaosassa TRE1-haastatteluista mainita. Rajankäynti on tietysti häilyvää siinä, luokitellaanko havainnot *määstä* ja *säästä* tai *jäähallista* sanastoon vai äänne- ja muotovariantteihin kuuluviksi. Yksittäisinä sanahavaintoina TRE1-aineiston murreluonnehdinnoissa esiin nousevat vain verbi *tykkätä* (esimerkki 16) sekä substantiivit *likka* ja *poitsu* (esimerkki 17).

16. *mutta se että, että täällä kyllä tykkätään kauheesti^l ja, ja ja ja sen, sen sellaista, --sitä joskus^s yrittää olla, kohtelias ja kais sillon tu^llee,-- sanottua että mitä, mitä pidätte tästä eikä mitäs tykkäät tästä. (Paavo/TRE1)*
17. *tai no likka ja poitsu on semmoset ni^hkum mikkä on, vähän ni^hkum murteiset (Teppo/TRE1)*

Yhden – joskin epäsuoran – maininnan saa myös tamperelainen *äite*-sana. Esimerkissä 18 Kosti pohtii oman kielenkäyttönsä eroja nuorten kieleen verrattuna ja mainitsee tyttärensä keittiön pöydälle jättämät viestilappuset, joissa tytär käyttää nuorison suosimia lyhyitä persoonapronomineja *minän* tai *mään* sijaan.

18. *ni^hkun taas nuarempi, tyttö vallaⁿkin nin, ku se kirjottaa lapulle jotain nin, kylä siäl^l_om mä. ja sä. ja äite. (Kosti/TRE1)*

Yleisesti 1970-luvun TRE1-haastattelujen mielipiteitä ja näkemyksiä kuitenkin leimaa se, että Tampereella ei puhujien mielestä ole niin voimakasta murretta kuin jossakin muualla päin Suomea; että kielenkäyttö Tampereella on suurelta osin ihan tavallista puhumista ja hyvää suomen kieltä (esimerkit 19–21).

19. *ei kai tamperelaisista yleensä sanota et(tä) tamperelaisilla olis joku murren ni^hku sanotaa ett^l_o^h karjalam murret taikka, josair Raumalla puhutaam murretta. (Tuija/TRE1)*
20. *eei se on, sellasta v- tavallista puhumista. -- m-, kirjakiältä melekei. (Tero/TRE1)*
21. *mehän^l_on sitä^hän sanotaan kauheesti että me tam^pperelaiset ja, hämäläiset, satakuntahämäläiset o(n) puhuvat sitä parasta suomen kiältä mutta, (Paavo/TRE1)*

Toisaalta Paavo toteaa heti perään, että ei asia aivan niin taida kuitenkaan olla ja ottaa esimerkin Tampereen naapuripitäjästä Kangasalta (esimerkki 22).

22. *siäl^hähän, uilaav velessä ja, ja ja ja kaikkia muuta sen semmosta siälä on semmonen, hauska fraasi pruu^hkataan sano(a)ⁿ nimenomaan Saarikylien nurkilla, -- joku kyselee*

*tämmöstä sa^mmaa asiaa niⁿ, siälä tavall(isestis) sanotaan^{kin} että, lule istu loolal
lailalla ja laulaal lollotteli. jos satutte suâmekss_ymmärtääm mitä se tarkoittaa.
(Paavo/TRE1)*

l yleiskielen *d*:n vastineena on vanhastaan Tampereen seudulle liitetty ilmiö (ks. luku 4.9.1), joka ei kuitenkaan enää 1970-luvulla ja sen jälkeen näyttäisi kiinnittävän ei-lingvistien huomiota. Ainoastaan Paavo puhujista vanhimpana mainitsee ilmiön – eikä se hänenkään mukaansa kuulu tamperelaisten puheeseen vaan naapuripitäjän maalaisten kieleen. Kaiken lisäksi Paavo on ilmiön kahdessakymmenessä vuodessa unohtanut, sillä TRE2-aineistossa hän ei enää *l*:n käyttöä tunnista, vaan kiinnittää huomiota ainoastaan *r*:ään *d*:n vastineena (esimerkki 23).

23. Paavo: *em minä (ok) koskaan, kovin ärräpää ole ollum mutta, mutta tiätystim meikäläinen, kan^{ka}salalais saarikyläläinen sanoo että, tiäräks sä muuta, tiäräks sä muuta kertoo.*
Essi: *teil ei niin^{ku} ällää sittes sielläpäi oo, et se on niin^{ku} sitä ärrällistä?*
Paavo: *ärrällistä se o(li) juu. aika la'lla ärrällistä ja, ja rohkeeta ja, ja ja sen sellaista.*
(TRE2)

Hämäläisen *l*-variantin väistymistä on jo varhain selitetty puhujien asenteisiin liittyvillä syillä: *l*:n käyttöä on pidetty rumana (Ojansuu 1903: 66; Virtaranta 1946: 107; 1958: 216; ks. myös Virtaranta 1987: 8–9). *l*-variantti *d*:n vastineena näyttäisi myös TRE-aineiston mukaan olevan taaksejänyttä elämää, kuten luvusta 4.9.1 käy ilmi (ks. myös Jonninen-Niilekselä 1980: 27; ks. toisin Rautanen 1999: 71). Sen käyttö on hiipunut vanhempien sukupolvien mukana, kun 1970-luku on vaihtunut 1990-luvuksi. Paavon esimerkki osoittaa lisäksi, että kun aikaa riittävästi kuluu, vanhat jutut eivät enää naurata, vaan tilalle on keksittävä uusia (vrt. *ärräpää*). Niin kauan kuin piirre esiintyy esimerkiksi vitsailuissa, voidaan ajatella, että se on vielä jollakin tavalla elossa. Kun piirteellä ei ole funktiota edes tässä mielessä, se on aidosti väistynyt, niin kuin *l*:lle on käynyt (ks. myös luku 3.3.5).

Muuten 1990-luvun TRE2-aineiston murremaininnat jäävät selvästi kahdenkymmenen vuoden takaista haastattelua vähäisemmiksi, sillä niitä ei systemaattisesti kysellä. Toisaalta murretietoisuuden lisääntymisen, murrebuuminkin (ks. esim. Mielikäinen 2001; Koski 2002; Mantila 2004: 336–339; Makkonen-Craig & Vaattovaara 2007), myötä Tampereen murteen tunnettuus on noussut, ja sen omaleimaisuudesta ollaan hyvin perillä. Esimerkkinä tästä toimii Tero, joka vielä TRE1-aineistossa toteaa, että Tampereella puhutaan *kirjakiältä melekein*. Hän myös toteaa perään itse puhuvansa *kirjakiältä* (esimerkki 24).

24. Anita: *ooks sä huomannu että tamperelaisten puhe eroaa joteⁿkin tästä lähiympäristöstä olevien puheesta? Että tamperelaiset puhuis jollakin tavalla tamperelaisittain?*
Tero: *em mä o ainakaa, mä on nim pitkällä käyny (että), muuta kuk Kurussa asti oikee.*
Anita: *puhuuko ne sum mielestä Kurussa samalla tavalla kut tässä kaupu-, kaupunⁿkis-, kaupunⁿjissa?*

Tero: *kyllä suunnillee. mä ainakam mittää erikoista o,*
 Anita: *että sum mielestä ei o olemassa mitään tamperelaista puhettyliä?*
 Tero: *ei taira olla. mä en_o ainaka huomannu^s sitä. (mutta --), eri kaupungeilla kyllä o, ste, porilaista ja, raumara- -laista, ja sellasia.*
 Anita: *muttei Tampereella taas sum mielestä oo?*
 Tero: *eei se on, sellasta v-, tavallista puhumista. [Anita: ai jaa.] m-, kirjakiältä melekei.*
 Anita: *mitäs sä niijko omasta mielestäs sittep puhut, miñkätyyppistä, kirjakieltä vai murretta vai?*
 Tero: *no kirjakiältä,*
 Anita: *omasta mielestä?*
 Tero: *nii. (TRE1)*

TRE2-aineistossa Teron näkemykset ovat selvästi muuttuneet:

25. Essi: *oñks sum mie(le)stä Tampereella tämmönej joku oma, murret tai Tampereem puhekieli jota käytetään tällä seudulla?*
 Tero: *no on tiätystit toi vähän_ärräm päällä om puhuminej ja, ällää pitä^s venytelläj ja mitä siinä kaikkee o. kyllä siinä varmaan, iham perää o(n). ei sitä`, sillain_ittet tum miätittyä edes sitä, (mut) silloj kum mää olin, Turussa, kaheksaⁿ(ky)täkaks, olim, teknikoks luin, itteeni nin, sillon, em mää ittes sillai huomannu että mää Tampereem murretta puhum mutta, kylä toisek kuulemma huomias_että mistäpäim mää olij kotosi. että kyllä täällä ilmeisestij joku murre on.*
 Essi: *joo o, että pidät sit itsees esimerkiks Tampereen tämmöse^m murteem puhujana ja?*
 Tero: *no ky`llä, kohtuullise hyvä(nä). (TRE2)*

Teron esimerkit 24 ja 25 ovat erityisen kiinnostavia sen vuoksi, että piirretasolla Teron puhe vaikuttaa haastattelujen välillä hieman yleiskielistyneen. Teroon puhujana palaan vielä luvussa 5.2.5.

TRE1- ja TRE2-aineistojen ero siinä, peiteltiinkö haastattelun käyttötarkoitusta, näkyy TRE2-aineiston muutamien puhujien aprikoinneissa (esimerkit 26–28).

26. *oñks mulla muuten tarpeeks murretta ov vissii. (Hely/TRE2)*
 27. *vaimmoki sanoo mulle että noin, että, ettet sääkän stä ihan stä oikeen stä Tampereem murretta puhu. vakka mää syntyperänen tamperelainen_oo. (Kalervo/TRE2)*
 28. *minä kuulemma puhun sitä, puhurasta Tampereem murretta mutta, em mä ny tiä oñko se^kkää ny aina niim puhurasta mutta, (Klaara/TRE2)*

1970-luvun TRE1-haastatteluissa ei oman puheen hyvyyteen tai sopivuuteen ymmärrettävästi kiinnitetä huomiota, sillä haastattelun kielentutkimuksellista tarkoitusta ei puhujille korostettu.

Niin kuin Teron esimerkissä 25, TRE2-aineiston muutkin huomiot Tampereen murteen äänne- ja muotorakenteesta jäävät kahteen piirteeseen: *r*:n käyttöön ja *l*:n erilaiseen ääntötapaan (esimerkit 29–31).

29. *sitä ei kai ook kuv vanhemmissa ihmisissä jotka pu^hhuu, ällällä ja ärrällä, että, kyl kais se niin_on, munki^l lapsellapset sanoo että, sas taas mummu että jäätelö om purõnnup pöyrält.* (Klaara/TRE2)
30. *ihmisethän saⁿnoo että heti tuntee kun tu^(l)lee Tampereellek [muuttaa ääntään] kullanj kallis ja se muljeerattu ällä.* (Hely/TRE2)
31. *joo eiköhän se oo, lähinnä, sitten toi, halli taikka, pitäskö sanoo hal^li. ja, ja ja, Alaranta ja niin_edellee.* (Kerkko/TRE2)

Klaaran mainitsema ”ällä puhuminen” voi tietysti viitata heleyden sijaan tai sen lisäksi *l*:ään *d*:n vastineena, mutta esimerkin kuulovaikutelman perusteella vaikuttaa vahvasti siltä, että Klaara tavoittelee nimenomaan heleän *l*:n kuvausta, mutta ei keksi esimerkkilauseeseensa³⁰ – joka intonaation nousun, *o*-vokaalin venytyksen ja *pöytä*-sanan loppuheiton vuoksi muutenkin kuulostaa enemmän lounaiselta kuin hämäläiseltä – oikein sopivaa sanaa, vaan päättyy *jäätelöön*, joka ei heleyttä kuvastamassa toimi.

Myös Hely (jonka omasta puheesta tamperelaista *l*:n heleyttä ei ole kummankaan haastattelun aikana kuultavissa) tavoittelee poikkeavaa *l*-ääntämystä sanaan *kullan*, vaikka tyypillisimmin heleys kuuluu Tampereella *i*:n edellä eli esimerkissä se kuului pikemminkin *kallis*-sanaan. Niin ikään 1970-luvun haastattelussaan Hely tekee yhden, hämäläismurteen kannalta epäonnistuneen matkimuspyrkimyksen referoidessaan miestä, joka tuo pojille jääkiekon ja kehottaa: *pellakkaas pojjaat*. Tässäkin esimerkissä Hely selvästi tavoittelee murteen tuntua, nyt yleisgeminointin avulla, mutta vie geminointin *pellakkaas*-muotoon eli sinne, minne se ei perinteisesti Tampereen seudulla kuulu. Tampereen murteen jäljittely ei siis välttämättä ole helppoa syntyperäisellekään tamperelaiselle.

Murresanoja mainitaan TRE2-aineistossa vain kaksi, *puntti* ja *rotvalli*³¹, ja nekin ilmenevät hiukan vahingossa muun kerronnan sivutuotteina (esimerkit 32 ja 33).

32. *mukulat tuli katos siihe ”autap puntit” ja hän [päiväkodissa työharjoittelussa ollut nuorimies] _ei käsittämys siis asiasta yhtääm mitää. ei hän_ollu ikinä elämässään kuullus sanaa puntti. tai sis, siinä että hän, nää oli puntit, ni mitä nosteltii. autap puntti ja hä_η kattoo kuule ja, eikä hän oikeen kysynyk keltää ja kakarak kattoo häntä tyhmänä että ”no, autap puntit”. ja hän_istuu ku hoo moilane ja pistää käsineitä niille, ennenkö sitten selvis_että lahkeet. m. hän_ov vaan kuullu et lahkeet. mää kuvitteli että puntit_on, sis joka pualella Suamee. se ei olek kun täälä meillä.* (Taina/TRE2)
33. *sit siinä oli mustia miehiä heill_oli manjoja kädessä, ja naisia, miehet_istuivat siinä niηkun tamperelainen sanoo rotvallⁱ reunalla, ja naiset, siinä pitivät semmosta kauppamelua, manjot käsissä,* (Kaisu/TRE2)

Tero, jonka haastattelussa TRE2-aineistosta selvästi eniten käsitellään murretta, viittaa kyllä yleisesti tamperelaisiin sanontoihin (esimerkki 34).

³⁰ Tai ehkä lapsenlapset todellakin haluavat kuulla juuri sanan *jäätelö*.

³¹ Kyseessä ovat siis sanat, jotka puhujat mainitsevat juuri Tampereen murteeseen kuuluvina. Kummankin sanan nykylevikki lienee todellisuudessa selvästi Tampereen aluetta laajempi.

34. *no kyllähän tiätysti, sitähan [Tampereen murretta] _ov viljelty aika pitkällen nytte, niñkuk Kummelit [TV-ohjelma] _on _yks, asia mikä on, hirveestit tuanus sitä pintaaj ja, sit, ainaki, no tamperelaisena ne musta (ihan) tuntuu iha^h hianolle että sitä tulee ja, sitte, sehäj korostuu tiätyst(i) omasta puhheestakis sellasia, sanontoja mitä siäläkii tu^llee mukaa, (Tero/TRE2)*

Koska oman kotipaikan ja sen murteen tunnettuus on TRE-haastattelujen välillä selvästi lisääntynyt, on ymmärrettävää, että kaikkien mielestä kehitys ei ole ollut pelkästään positiivista (esimerkki 35).

35. *ehkä se on ste joñkillainel luonnekkysymyskin täällä vielä se se tamperelainem meinaan nääs niin siihej kuuluu semmonen, minusta hiukan, epämiälllyttävä` yliampuva a-, no rehjuisuus ja, stä ollaaⁿ, liikaa nii(tä) tamperelaisia. (Konsta/TRE2)*

Julkisuudessa on ollut paljon puhetta murteiden muuttumisesta ja häviämisestäkin (vrt. Kurki 2005: 11). Muuten kuin yleisellä tasolla muutoksen kuvailu lienee ei-lingvisteille kuitenkin vaikeaa. Ainakaan TRE2-aineistossa ei ole viittauksia varsinaiseen Tampereen murteen piirteiden muuttumiseen, vain joitakin kommentteja murteen vähentymisestä (esimerkki 36). Kielen muuttumista luontevammalta aiheelta tuntuukin hyvien tapojen ja nuorison kielenkäytön pohdiskelu, johon keskustelu nopeasti siirtyy (esimerkit 37–39).

36. *kylä mää sitä ooj joskus miättinykki että, òñko sitä murretta niñkup pikkusen, vähemmäm mitä aikasemmi, ja, Gyllä mää oon s- tullus siihej johtopäätöksee että, kyllä se varmaam, vähentyyny o. (Tero/TRE2)*
37. *no on, òn tässä ihan selkeesti että, meet sä mihkä tahansan nij joka paikasa sinutellaa èt, et sä kuulet teittelyä nin, et missää. Gyllä sellane oj jäänyñ niñku, se on, menneen talvel lumia oikeestaa. (Tero/TRE2)*
38. *tottakais se on, muuttunu, nuariso, opete^ttaam puhuun, kirjakiältä, ja sitten totà noin, (e-) tännem muuttaa paljo muualta niin täällä (o), ne murteekkin sekoontuu, (Klaara/TRE2)*
39. *sanonko mä mitä mää oom miä(ltä). [Essi: sanov vaa.] mää sanon_että, eihän ne [nykynuoret] o^ssaam muuta kun_yhren sana. sanonko oikeen_että vittu. ne ei osaam mi^ttää^m muuta. joka toinen sana. (Klaara/TRE2)*

Tein itse tuoreena jatko-opiskelijana syksyllä 2002 pienen ja varsin epäonnisen kansanlingvistisen pilottitutkimuksen TRE-aineiston puhujien kielenmuutoksen havaitsemisesta ja sen maallikkokuvauksista. Saaliiksi sain yhden nauhoitetun haastattelun (Tuomo) ja yhden puhelinsoiton (Keijo) ja muun muassa isällisen varoituksen siitä, että väitöstilaisuudessa kielenmuutosta kannattaa käsitellä vain sivumennen ja ympäripyöreästi, sillä se on niin moniulotteinen asia, että selityksiä on mahdotonta antaa.

Tavoittamani kaksi puhujaakaan eivät kuvanneet kielen muuttumista piirretasolla, vaan sentyyppisillä yleisillä luonnehdinnoilla kuin että tamperelaisten kielenkäytöstä on tullut epäsiistiä tai että ehkä jotkin sanat ovat saattaneet muuttua. Tämän

pilottitutkimuksen antina sain kuitenkin muutamia hauskoja pikku tarinoita, jotka kiertänevät kansan suussa Tampereen murretta ja tamperelaisuutta kuvaamassa.

40. *kylä se, se on, se on niñku, erilaista että, jossain sittem missä puhutaa, kauheel lyhyestis sillaij jossain siälä justiin tua, rannikolla, ni, se tota, kuiñka sen nys sanos se ov vähän niñkur ruatsin kiäli semmosta vähän niñkul laulavaa. tais semmosta, kuiñka se tulis. mut sit tää tamperen nin tää oj kuv virsiä veisais.* (Tuomo, haastattelu 2002)
41. *siittähev voi ollak kyllä tosta venyttämisestä aika paljo haittaaki. varsinñkin semmonen tilanne että, jos esimerkiks ov veneellä liikkeellä ja, huamaa että, rommipullo, menee siinä veneev viärestä. ni, kokassa oleva miäs sanoo sille, tamperelainen_että, otar rommipotti, tair rommipullo kiinni. nin sehän om mennyj jo ohitte. mut sit jos raumalainen sanoo sehän sannoo, ot rompot ki, nin sehän oj jo kato heti, sehän on niin se kerkiää. siittä voi olla haittaaki. joo.* (Tuomo, haastattelu 2002)
42. Maajussi tuli Pispalaan päin hevosella. Mäki oli jyrkkä ja torikuorma suuri. Maajussi kannusti hevostaan: ”Tamma perrkele!”. Näin Tampere sai nimensä. (Keijo, nauhoittamaton puhelinkeskustelu 2002)
43. Amurilainen Malmin Jaska katseli veneen perämootoria. Samaan aikaan ohi käveli sivistynyt pariskunta, joka vähän hätkähti, kun Jaska tokaisi: ”Kun tommonen hiärrin om perseessä nin kylä siinä juatava halakee.” (Keijo, nauhoittamaton puhelinkeskustelu; Keijo vielä erikseen toistaa, että se on sitten *hiärrin* ja *halakee*)

Ehkä juuri esimerkkien 40–43 kaltaisiin tarinoihin liittyvät luvun alussa mainitut ei-tamperelaisten mielikuvat murteen (tai murteen puhujien) rempseydestä ja itsevarmuudesta.

Keijon korostamaa švaavokaalia (*halakee*) ei ole perinteisesti totuttu liittämään hämäläismurteisiin, ja niinpä se puuttuu muun muassa edellisessä luvussa esittelemästäni Rapolan ja Kettusen tutkimusten perusteella tehdystä Tampereen alueen hämäläismurteen piirrevalikoimasta. Kuitenkin melko läheltä Tamperetta – Pälkäneeltä ja Virtain Vaskivedeltä – on tehty viime aikoina havaintoja švaavokaalin käytöstä (Kurki 1999: 100–101; Nahkola & Saanilahti 2001: 20–35). Etenkin TRE-aineiston miespuolisilla puhujilla erityisesti ns. ylilyhyen švaavokaalin esiintyminen on varsin yleistä. Tässä tutkimuksessa en kuitenkaan ole valinnut švaavokaalia varsinaisten analysoitavien piirteiden joukkoon.³²

Maallikoiden mielikuviin nojautuen luotu Tampereen murteen piirteiden valikoima jää siis selvästi pienemmäksi kuin edellisessä luvussa 2.2.2 esittelemäni kielentutkijoiden liki 30-kohtainen piirteistö. Edellä referoitujen tutkimusten sekä oman TRE-aineistoni perusteella Tampereen murteen keskeisiksi ja maallikoiden mielestä leimallisiksi ilmiöiksi voidaan mainita seuraavat (ks. myös Palander 2005b: 71–73):

- 1) tunnistettava *r*-ääntämys sekä yleiskielen *d*:n vastinetapauksissa että ns. alkuperäisissä *r*-tapauksissa.
- 2) pitkävokaaliset persoonapronominit *mää* ja *sää*
- 3) heleä geminaatta-*l* erityisesti *i*:n edellä; tyypillisimmin sanassa *halli*

---

³² Švaavokaalin olen rajannut tutkimukseni ulkopuolelle muun muassa siksi, että siitä ei ole olemassa aiempaa, TAPU1-aineistoon perustuvaa tutkimusta.

- 4) keskustelupartikkeli *nääs*
- 5) jotkin muutkin ns. murre sanat (esim. *likka, puntti, äite*)
- 6) leveä puhetapa
- 7) puheen tamperelainen nuotti (= intonaatio).

Puhujien esimerkeistä voi myös päätellä, että osaltaan Tampereen murteen vaikutelmaa tukevat seuraavat ilmiöt:

- 8) švaavokaali
- 9) yleisgeminaatio
- 10) vaihteluton *tt* yleiskielen *ts:n* vastineena
- 11) diftongien avartuminen.

Rapolan ja Kettusen tutkimusten perusteella tehtyyn piirteiden listaukseen verrattuna tässä maallikoiden näkemyksessä on mukana yksi kokonaan uusi murrepiirre, jo mainittu švaavokaali. Maallikoiden listauksesta puuttuvat piirteet taas jakautuvat lähinnä seuraaviin kolmeen ryhmään:

Ensinnäkään maallikot eivät ole kiinnittäneet huomiota kovin harvakseltaan esiintyviin ja usein myös vanhanaikaiselta kalskahtaviin kielen ilmiöihin, kuten *nk:n* vaihteluttomuuteen (vrt. luku 4.5), *öksyä*-tyyppisiin labiaalistumiin tai *koirra*-tyyppisiin kahdennuksiin, vaikka esimerkiksi Kalervo käyttää itse puheessaan muotoa *vaimmo* (esimerkki 27). Toiseksi maallikoiden havainnot eivät tunnu ymmärrettävästi kiinnittyvän kielen ilmiöihin, jotka Tampereen seudulla edustuvat samalla tavoin kuin yleiskielessä. Näistä esimerkkeinä toimivat muun muassa inessiivin *ssA*-päätte sekä loppu-*n:n* edustus (*talon tytär, talom poika, talon koira* jne.). Kolmantena ulkopuolelle jäävät – niin ikään ymmärrettävästi – hyvin laajalevikkiset, yleissuomalaiset puhekielen piirteet, kuten painottoman tavun *i*-loppuisen diftongin jälki-komponentin häviäminen, *i:n* loppuheitto tai jälkitavun *eA:n* ja *OA:n* assimiloituminen³³ (Mantila 1997: 11–19).

Toisaalta maallikot kiinnittävät huomiota sellaisiin kielen ilmiöihin, jotka perinteisistä murretutkimuksista on rajattu pois. Puheen leveys, tamperelainen intonaatio tai *r:n* kokonaisvaltainen ääntämyksellinen omintakeisuus ovatkin ilmiöitä, jotka saattavat näytellä keskeistä roolia tamperelaisuuden tunnistamisessa nykypäivänä, kun idiolektitason piirrevariaatio lienee kasvanut ja samalla ääripäistään tasoittunut. Vaikka liikuttaisiin vain perinteisten fonologisten ja morfologisten ns. murrepiirteiden tasolla, on näistä maallikoiden havainnoista hyötyä piirteiden välistä hierarkiaa punnittaessa: esimerkiksi tamperelaisen puhujan murteellisuutta arvioitaessa *d-r*-kentän variaatiosuhteilla on varmasti syytä olla suurempi painoarvo kuin painottoman tavun *i*-loppuisten diftongien edustuksella (vrt. luku 5.1).

---

³³ Mantila käyttää termiä monoftongiutumisen. Itse suosin samasta ilmiöstä termiä assimiloituminen, sillä terminä monoftongiutumisen saattaa luoda mielikuvan alkuperäisestä diftongista.

3 Teoria ja metodi

Kun valitset jonkin lähestymistavan, on selvää, että tutkimuksesi on erilainen kuin jos olisit valinnut aivan toisenlaisen strategian. Tutkimuksesi ei välttämättä ole parempi, joskaan ei myös huonompi kuin toisenlaisista lähtökohdista syntynyt tutkimus.

Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007: 119

3.1 Tutkimuksen perusluonne

Mikään tutkimus ei nouse tyhjiöstä. Tutkijan maailmankuva ja tieteelliset näkemykset ovat kehittyneet muiden tutkijoiden hankkiman tieteellisen tiedon pohjalta. Ideat kumpuavat lukemisen ja keskustelun tuloksena, ja tutkimukset rakentuvat vuoropuhelussa toisten tutkimusten ja toisten tutkijoiden tekemien havaintojen kanssa – joko yksimielisyyden tai erimielisyyden kautta.³⁴

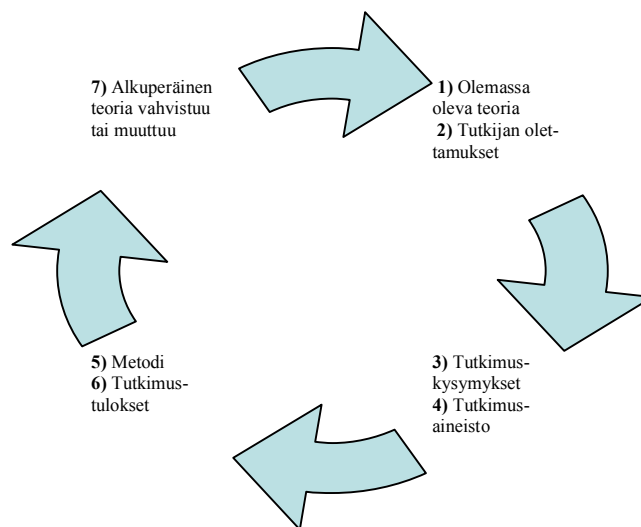
Jokaisella tutkimuksella on tutkijan tietämykseen perustuva teoreettinen pohjansa: tutkimuskohdetta hahmottava malli tai ajatusrakennelma, jota käytetään yleistämään havaintoja ja ennustamaan ilmiöitä. Teoriatonta tutkimusta ei ole, joskin tutkimuksen teoriatausta voi olla varsin jäsentymätön, ristiriitainen ja ilmipanematon. Yhtä lailla jokaisella tutkimuksella on metodinsa: ennalta valittu menetelmä, jolla tutkija tutkimustaan tekee. Tulokset eivät nouse aineistosta itsestään ilman systemaattista ja suunniteltua etsintää. Näin ollen myöskään metoditonta tutkimusta ei ole. Teorian ja metodin keskinäisen suhteen tulisi olla alisteinen ja kiinteä. Linjakaassa tutkimuksessa metodi kumpuaa teoreettisista näkemyksistä ja palvelee ja testaa niitä. Metodologian kautta teoriaa voidaan myös muuttaa.

Tutkimuksella voidaan ajatella olevan kaksi tehtävää: Pienempi tehtävä on hankkia tutkimustietoa jostakin tietystä ilmiöstä. Suurempi tehtävä on liittyä osaksi laajempaa tieteellistä keskustelua, sijoittua yhdeksi palaksi maailman ymmärtämisen

---

³⁴ Tieteenfilosofiasta ja tieteen tekemisestä ks. esim. Toulmin 1972; Niiniluoto 1980; Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007; Metsämuuronen 2009; ks. myös McGuigan 2001: 2–4; Givón 2005: 216–219.

palapeliin. Yksinkertaistaen³⁵ voidaan todeta, että tutkimus lähtee liikkeelle olemassa olevasta teoriasta (1), jonka pohjalta tutkija luo oman näkemyksensä tutkittavan ilmiön luonteesta (2). Ristiriitaiset tai tarkennusta vaativat seikat tutkija muotoilee tutkimuskysymyksiksi (3), minkä jälkeen hän hankkii sopivan aineiston (4) helpottamaan kysymyksiin vastaamista. Tutkimuksen metodi (5) valitaan niin, että sen avulla tutkittava ilmiö nousee aineistosta esiin, hahmottuu ja täsmentyy. Konkreettiset tutkimustulokset (6) – esimerkiksi tiedot MA-infinitiivin illatiivimuotojen variaatiosta 30 puhujan aineistossa – vastaavat pienempään tutkimustehtävään: ne kertovat jotakin olennaista itse tutkittavasta ilmiöstä. Vasta tutkimustulosten yleistäminen ja arviointi suhteessa alkuperäiseen teoriaan vastaa suurempaan tutkimustehtävään: tutkimustyön päätteeksi alkuperäinen teoria joko vahvistuu tai muuttuu ja ymmärrys maailmasta lisääntyy (7) (kuvio 1).

Kuvio 1. Tutkimuksen rakentuminen.

Tieteen rationaalisuus ja tieteellisyyden kriteerit liittyvät ennen muuta tutkimusprosessiin: tapaan, jolla tieteellistä tietoa tavoitellaan, muodostetaan ja perustellaan. Uskomusten muodostuminen yhteisössä tapahtuu usein johonkin erehtymättömänä pidettyyn auktoriteettiin nojautuen. Sitä vastoin tiede ei voi perustua uskomusten tai auktoriteettien varaan.

Tieteen perusluonne on itseäänkorjaava: keskustelun ja kritiikin kautta tutkimuksessa tehdyt virheet pyritään vähitellen eliminoimaan. Yksittäisen tutkijan saavuttamat tutkimustulokset voidaankin katsoa tieteellisesti päteviksi vasta sitten, kun ne ovat läpikäyneet julkisen tieteellisen keskustelun ja kritiikin.³⁶ Tiedeyhteisön tulisi

³⁵ Selvää on että, tutkimusprosessin kuvaus on usein idealisoitu kertomus tutkijan suunnitellusta ja loogisesta etenemisestä selkeästä kysymyksenasettelusta ongelmanratkaisuun ja johtopäätöksiin. Tutkimuksellisia harhapolkuja ei ole tapana raportoida, vaikka niilläkin saattaa olla suuri merkitys tutkimuksen muodostumiselle. (Ks. Löytty 2008.)

³⁶ Tässä piilee myös vaara: Tiedeyhteisö tai sen osajoukko voi jopa tietoisesti vaieta jostakin työstä tai omaksua johonkuhun ihmiseen jo lähtökohtaisesti torjuvan suhtautumisen. Tällainen ”kuoliak-

arvioida kunkin tutkimusprosessin eli tieteellisen tiedon tavoitteluyrityksen onnistuneisuutta ainakin tutkimuksen *teoriapohjan* ja *metodologisen toteutuksen* näkökulmasta.

Teoriat eivät synny itsestään, vaan ne muodostetaan käytännön tutkimustyön pohjalta reaali maailmasta tehdyistä havainnoista. Teoriat paitsi ohjaavat uuden tiedon etsintää myös jäsentävät vanhaa tietoa. Tieteellisten teorioiden tarkoituksena on tehdä mahdolliseksi toisaalta ilmiöiden selittäminen ja ymmärtäminen, toisaalta niiden ennustaminen. Tieteellisen teorian avulla tutkimuksen kohteesta pyritään saamaan välittömän havainnon ylittävä syvempi, yleistettävissä oleva ymmärrys. Filosofin Ilkka Niiniluodon³⁷ (1980: 193) muotoileman klassisen määritelmän mukaan ”teoria muodostuu joukosta lakeja, jotka systematisoivat jotakin ilmiöaluetta koskevat empiiriset säännönmukaisuudet”.

Luonnontieteiden ulkopuolella teorian määritelmää on usein tarpeen hieman lieventää. Teorian käsitettä lähellä on mallin käsite, ja näitä kahta käytetään esimerkiksi kielitieteessä toisinaan lähes synonyymisesti. Niiniluodon (1980: 205–206) määritelmän mukaan ”[m]alli -- on lausejoukko kuten teoriakin, mutta sen status ja päämäärät ovat vaatimattomammat kuin teorialla: mallin lauseet yleensä tiedetään epätosiksi, epätarkoiksi ja rajoitetusti sovellettaviksi”. Mallin pyrkimys on olla yksinkertainen ja havainnollinen kuva tai kuvaus jostakin ilmiöstä ja sen toiminnasta. Malli ei yritä olla todellisuuden kuva, vaan sen tavoitteena on yksinkertaistuksen ja systematisoinnin kautta lisätä ymmärrystä tutkimuskohteesta. Mallille riittää, että se toimii hyvin, toisin sanoen sen avulla voidaan riittävän hyvin tehdä havaintoja koskevia ennustuksia (vrt. Niiniluoto 1980: 228). Tieteellisessä toiminnassa malli voidaan määrittellä teorianmuodostuksen apuvälineeksi.

Esimerkkeiksi sosiolingvistiseen variaation tutkimukseen liittyvästä teoriasta voidaan nostaa seuraavat kolme lausetta:

- 1) ”Elävä kieli varioi ja muuttuu.”
- 2) ”Kaikessa kielen variaatiossa on kielenmuutoksen potentiaali.”
- 3) ”Kuitenkin vain osa kielen variaatiosta johtaa kielenmuutokseen.”

Tämä kielen variaation ja kielenmuutoksen yhdistävä teoria on pohjana kaikelle variationistiselle sosiolingvistiikalle. Tutkimusten myötä kyseinen teoria on sekä vahvistunut että tarkentunut muun muassa variaatiotapausten erittelyn suhteen. (Ks. esim. Weinreich, Labov & Herzog 1968: 187–188; J. Milroy 1992: 1; Romaine 1994: 134–161; Chambers 1995: 185–188; Downes 1998: 234–247; Paunonen 2003: 242; Kurki 2005: 11; José 2010: 46–54.)

Esimerkkinä sosiolingvistiikassa käytettävästä mallista taas voidaan pitää S-käyrää³⁸, jolla on havainnollistettu kielenmuutoksen vaiheittaista etenemistä (Wang & Cheng 1970; C. Bailey 1973: 67–77). S-käyrä täyttää nimenomaan mallin tunto-

---

si vaikeneminen” tai keskustelun ulkopuolelle rajaaminen tekee perustavanlaatuaista vääryyttä tieteen itseäänkorjaavuuden ihanteelle.

³⁷ Niiniluoto keskustelee tekstissään erityisesti filosofi ja semiootikko Charles S. Peircen teosten kanssa ja päätyy nähdäkseen suurelta osin kannattamaan ja täydentämään Peircen näkemyksiä.

³⁸ Alkujaan S-käyrä on peräisin kulttuurimaantieteestä (ks. Kytömäki 1981).

merkit, sillä se on havainnollinen mutta vain rajallisesti sovellettavissa oleva kuva kielenmuutoksen etenemisestä yhteisössä. S-käyrä ei ole teoriaa muodostava laki, vaan riittävän hyvin toimiva teorianmuodostuksen apuväline. Sen on katsottu toimivan sekä kielenmuutosta ennustettaessa että havaitun muutoksen vaihetta määritettäessä (ks. esim. Kurki 2005: 116, 187, 239–240).

Vaikka tutkimus ei olisi teoreettisilta lähtökohdiltaan erityisen syvällinen, se väistämättä perustuu moniin piileviin oletuksiin ihmisestä, maailmasta ja tiedon luonteesta. Tutkija ottaa valintoineen kantaa tutkimusfilosofiseen nelikenttään: ontologisiin kysymyksiin tutkittavan ilmiön todellisesta luonteesta, epistemologisiin kysymyksiin tutkijan ja tutkittavan kohteen suhteesta ja tiedon muodostamisesta, loogisiin kysymyksiin toteen näyttämisen periaatteista ja teleologisiin kysymyksiin tutkimuksensa perimmäisestä tarkoituksesta. Tutkijan teoreettis-filosofiset näkemykset taas ohjaavat tutkimuksen empiirisen osan valintoja: tutkimuskysymysten asettamista, metodin valintaa, tulosten tulkintaa ja johtopäätösten tekoa.

Karkean jaon mukaan tutkimusta voidaan tehdä kvantitatiivisin tai kvalitatiivisin menetelmin. Käytännössä kvantitatiivinen tutkimus edellyttää aina aineiston kvalitatiivista luokittelua ja tulosten laadullista arviointia. Vastaavasti kvalitatiivinen tutkimus edellyttää, että tutkijalla on jonkinlainen käsitys tutkimiensa ilmiöiden yleisyydestä tai harvinaisuudesta. Vastakkainasettelun sijaan voidaankin puhua tutkimusten sijoittumisesta menetelmien jatkumolle, jossa painotukset vaihtelevat. (Ks. esim. Alasuutari 2001: 31–54; Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007: 134–142, 156–162; Jokinen 2008; ks. myös Kurki 2005: 17–20; Luojola 2006: 10–11; Vaattovaara 2009: 253.)

Tutkimusmetodiikan osa-alueita on kaikkiaan neljä: aineiston keräämisen tekniikat, aineiston kuvaamisen tekniikat, aineiston analyysin tekniikat ja johtopäätösten teon tekniikat (vrt. Niiniluoto 1980: 28). Näistä aineiston keräämisen ja analysoinnin tekniikat ovat kielitieteessä yleensä hyvin raportoituja: sosiolingvistisen tutkimuksen aineisto on kerätty esimerkiksi haastatteluin tai tilannenauhoituksin ja analysoitu tilastomenetelmin tai kvalitatiivisesti tyypitellen. Sosiolingvistisen aineiston keräämisen ja analysoinnin tekniikoista on niin ikään käyty keskustelua tieteenalan sisällä (ks. esim. Hurta 1999: 65–69; Lappalainen 2004: 15–16; Kurki 2005: 17–20; 2007; Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 129–134).

Aineiston kuvaamisen tekniikoita ja johtopäätösten teon tekniikoita ei yleensä ole raportoitu yhtä tarkasti, ja näin ollen ne ovat hankalampia ottaa tieteellisen keskustelun ja kritiikin kohteiksi. Aineiston kuvaamisen tekniikat liittyvät sosiolingvistisissä tutkimuksissa muun muassa siihen, millaisin ehdoin ja rajoituksin kuulonvaraiset litteraatiot on tehty, miten tutkittavien ilmiöiden poimintaa on rajattu ja miten numeerinen data on muodostettu. Myös johtopäätösten teon tekniikat jäävät usein valottamatta: Mihin on asetettu kielen muuttumattomuuden ja muuttumisen raja? Miten väitetyt kausaalisuhteet todistetaan?

Humanistisessa tutkimuksessa teorian ja mallin ero ei ole läheskään aina selvä. Samoin näiden kahden ja metodin raja voi olla häilyvä. Sosiolingvistisen variaation-tutkimuksen menetelmistä tunnetuimpia ovat kielenmuutoksen kuvaukseen käytetyt, näennäis- ja reaaliaikametodiksi kutsutut tutkimusasetelmat (ks. tarkemmin luku 3.2.2). Sosiolingvistisen tutkimustradition alkuaikoina päätelmien teko nojautui ensisijaisesti näennäisaikamettiin, kun taas uudempi tutkimus on painottunut näen-

näisaikametodin testaamista reaaliaikametodin avulla (Buchstaller 2006: 6; José 2010: 36; ks. myös Kurki 2005: 31–32; Paunonen 2005a: 16–21).

Näennäisaikametsodi on samalla malli siitä, miten kieli muuttuu sukupolvien myötä (vrt. Kurki 2005: 33; Paunonen 2005a: 14). Niin ikään se sisältää teoreettisen oletuksen, että sukupolvittainen muutos on tyypillisempää, merkityksellisempää ja suoraviivaisempaa kuin puhujakohtainen vaihtelu. Näennäisaikametodin varsinainen metodologinen anti liittyy puhujasukupolvien erotteluun ja heidän tuotostensa vertaamiseen. (Labov 1994: 43–72, 83–84.) Näennäisaikametsodiin verrattuna reaaliaikametsodi antaa mallin suhteen väljemmät kehykset kielenmuutoksen toteutumisel- le. Ennen aineiston keräämisen tekniikan valintaa se kuitenkin asettaa tutkijan toisen, teoreettisen valinnan eteen: eriaikaisten, samoin kielenulkoisin kriteerein kerättyjen aineistojen tutkimus (trenditutkimus) painottaa sukupolvisidonnaisten puhujajoukkojen olemassaoloa, kun taas samojen idiolektien seuraaminen³⁹ (paneelitutkimus) perustuu näkemykseen kielen yksilöllisten vaihteluiden merkityksellisyydestä (Labov 1994: 73–77).

Humanististen tieteiden kentässä sosiolingvistiikka sijoittuu lähelle varsinaisia sosiaalitieteitä (sosiologia, sosiaalipsykologia, sosiaalianthropologia), jotka ovat olleet ”koviin” luonnontieteisiin ja ”pehmeisiin” humanistisiin tieteisiin verrattuina välimuotoisia ja sen vuoksi kriittisen suurennuslasin alla niin teoriansa kuin metodologiansa puolesta (Givón 2002: 342–343). Sosiolingvistisiä tutkimuksia onkin syytetty niin teoriattomuudesta ja liiasta metodipainotteisuudesta kuin metodologian heikkoudestakin. (Carter & Sealey 2000; Coupland ym. 2001: xiv–xv; Vaattovaara 2009: 20–21; ks. myös Lass 1980: ix.)

Teoriattomuuden ja metodin korostuksen leima liittyyne ainakin osittain siihen, miten asiat on ilmaistu: systemaattista metodologiaa on pidetty aineistopohjaisen sosiolingvistisen tutkimussuuntauksen vahvuutena, minkä vuoksi metodin osuutta on tutkimusraporteissa korostettu, kun taas teorit ja mallit on samasta syystä häivytetty taustalle. Tieteenalan sisällä on jopa esitetty näkemyksiä siitä, että varsinaista sosiolingvististä teoriaa ei tarvittaisi ollenkaan (ks. esim. Fasold 1987: x; 1992: 351–352) tai että sosiolingvistinen menetelmä itsessään sisältäisi tarvittavan teorian (ks. esim. Romaine 1994: 227; Coupland 2001b). Metodin heikkoudesta on useissa yhteyksissä käytetty esimerkkinä Labovin varhaisten tutkimusten analyysimallin vakiintumista kvantitatiivisen tutkimuksen keinoksi silloinkin, kun aineiston laatu ei anna sille edellytyksiä (ks. esim. Labov 1996: 4–5; Patric 2002: 584–585; Kauhanen 2006: 37; Kurki 2005: 17–20; Vaattovaara 2009: 20).

Viime aikojen suomalainen variaationtutkimuksellinen keskustelu on keskittynyt lähinnä aineiston keräämiseen ja analysointiin liittyvän tutkimusmetodiikan pohdintaan: Onko haastattelu hyvä tapa kerätä aineistoa? Tulisiko tutkimuksessa valita kvalitatiivinen vai kvantitatiivinen painotus? (Ks. esim. Lappalainen 2004: 15–16; Kurki 2005: 17–20; 2007; Nuolijärvi & Sorjonen 2007: 128–132.) Sosiolingvistisen teorian tarkentamiseen ja muokkaamiseen tai tutkimusmetodiikan toiseen ja neljän-

---

³⁹ Huomattava on, että samojen idiolektien reaaliaikainen seurua mahdollistaa myös ryhmätarkastelun samaa aineistoa hyödyntäen.

teen osa-alueeseen – aineiston kuvaamiseen ja johtopäätösten tekoon liittyviin tekniikoihin – on sen sijaan kiinnitetty varsin vähän huomiota.⁴⁰

On selvää, että tutkimuksen tulokset heijastelevat aina sekä tutkijan teoreettisia näkemyksiä että hänen kaikilla metodologian osa-alueilla tekemiään valintoja. Jotta sosiolingvististä tieteenalaa kehittävä ja korjaava kriittinen keskustelu voisi jatkua ja jopa viritä uusille alueille, pyrin tekemään omat teoreettiset ja metodologiset ratkaisuni mahdollisimman näkyviksi. Luvussa 3.2 esittelen ensin lyhyesti nelikymmenvuotista sosiolingvististä tutkimustraditiota, jonka luomalle teoreettis-metodologiselle perustalle tutkimukseni rakentuu. Luvussa 3.3 kuvailen itselleni muotoutunutta teoreettista näkemystä kielen variaatiosta ja muutoksesta. Tätä näkemystä pyrin tutkimukseni edetessä perustelevaan, tarkentamaan ja haastamaan luvussa 3.4 esittelemieni metodologisten valintojen avulla.

3.2 Tutkimuksen juuret

3.2.1 Sosiolingvistinen variaationtutkimus

Vuonna 1982 Aila Mielikäinen kirjoitti *Virittäjä*-lehdessä:

Puhekielen nopea muuttuminen ei ole suomen kielessä uutta, mutta entisiin murroskausiin verrattuna nykytilanne on kahdessa mielessä poikkeuksellinen. Ensinnäkin suomalaisten kontaktiverkko on liikenteen ja jatkuvan maassamuuton vuoksi täysin muuttunut. Kielessä tämä merkitsee paikallisten murrevarianttien sekoittumista, vaihtelua ja kilpailua, jossa sosiaalisilla seikoilla on entistä suurempi merkitys. (...) Toiseksi tähän mutkikkaaseen alueelliseen ja sosiaaliseen vaihteluun vaikuttavat – toisin kuin ennen – julkisen kielenkäytön jatkuva kasvu ja yhteinen yleiskieli. (Mielikäinen 1982: 291–292.)

Mielikäisen kuvailema 1960- ja 1970-lukujen yhteiskunnallinen murros⁴¹ – muun muassa muuttoliike ja median monipuolistuminen – näkyi paitsi suomen kielessä myös suomalaisessa kielentutkimuksessa. Suomalainen puhekielen tutkimus oli aikaisemmin keskittynyt maaseudun vanhoihin murteisiin, niiden dokumentointiin ja eri pitäjien murteiden ominaispiirteiden äännehistorialliseen kartoitukseen (ks. esim.

---

⁴⁰ Lappalaisen & Vaattovaaran (2005) vastetta Mantilalle (2004) voidaan pitää keskustelunavauksena variaationtutkimuksen teoreettisen näkemyksen selventämiseksi. Sosiolingvistiikan teoriataustasta ks. myös Nieminen (1999) ja Määttä (1999).

⁴¹ Suomessa 1960- ja 1970-lukujen taitteeseen sijoittunut yhteiskunnan rakennemuutos tapahtui huomattavan rajusti verrattuna moniin muihin Euroopan maihin, joissa kehitys maatalousyhteiskunnasta teollisuus- ja palveluyhteiskunnaksi oli rauhallisempaa ja portaitaisempaa (Alestalo 1980: 104).

Ojansuu 1901, 1903; Ikola 1925, 1931; Virtaranta 1946, 1957).⁴² 1970-luvulle tullessa kaupunkien puhekieli nostettiin maaseudun vanhojen murteiden ohteen tutkimuksen kohteeksi, ja samalla tutkimuksen tavoitteet muuttuivat. Keskiöön nousi kielen vaihtelun ja yhteiskunnan sosiaalisten rakenteiden välisten suhteiden tutkiminen. Tämä sociolinguistiseksi kutsuttu tutkimussuuntaus rantautui Suomeen 1960-luvun lopulla, ja sen vaikutus alkoi näkyä suomalaisessa puhutun kielen tutkimuksessa 1970-luvulta lähtien (ks. tarkemmin esim. Paunonen 1971; 2009: 557–558; Lappalainen 2004: 13–16; Kurki 2005: 13–15; 2007: 144–149; Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 11–15).⁴³

Perinteisen dialektologian eli murteentutkimuksen lähtökohta yhden pitäjän vaihtelemattomasta puheesta korvattiin sociolinguistisessä tutkimussuuntauksessa ajatuksella eri-ikäisten ja eri sosiaaliryhmiä edustavien miesten ja naisten puheen vaihtelusta. Tutkimustehtäväksi otettiin vaihtelun säännönmukaisuuden selvittäminen etsimällä korrelaatiota kielellisten muuttujien ja ns. taustamuuttujien (Suomessa yleensä ikä, sukupuoli ja koulutustausta tai sosiaaliryhmä) välillä. (Ks. esim. Mielikäinen 1980b: 15–25; Paunonen 1980: 119–122; Suojanen 1981b: 10–15.) Tämä lähtökohta näkyy esimerkiksi TAPU-hankkeen aineiston hankinnassa, jota olen kuvaillut luvussa 1.2. Puheen vaihtelu tarkoitti tutkijoille useimmiten äänne- ja muoto- tasolla tapahtuvaa kielenpiirteiden variaatiota. Sociolinguistikka ja sociolinguistinen variaationtutkimus ovatkin Suomen oloissa olleet käytännössä toistensa synonyymeja (Nuolijärvi 2000: 17).

Perinteisen murteentutkimuksen ja uuden sociolinguistisen variaationtutkimuksen välillä ei kuitenkaan ollut kuilua tai edes selvää rajaa (Suojanen 1982: 9; Nuolijärvi 1990: 120). Samaan aiheeseen vain tuotiin ajan innoittamana uutta näkökulmaa. Murteentutkijat olivat kyllä huomanneet, että kieli muuttuu ja että toiset ihmiset puhuvat murteellisemmin kuin toiset. Voidaan jopa sanoa, että nimenomaan kielen muuttuminen antoi Suomessa alkusysäyksen murteidemme tallennukselle (Mielikäinen 1980b: 3), ja tallennuksen kiivaimmassakin vaiheessa puhekielen vaihtelun tutkimisen potentiaali ymmärrettiin (Vilkuna ym. 1965: 20; Virtaranta 1966: 184).

Tavallaan myös murteentutkijat kuljettivat tutkimuksissaan mukana ajatusta sosiaalisista muuttujista kielen vaihtelun takana: valittiinhan murteentutkimusten kielenoppaiksi yleensä ikänsä samalla seudulla asuneita pienien kylien kouluja käymättömiä vanhoja ihmisiä – siis vanhimman ikäryhmän ja alemman koulutustason tai sosiaaliryhmän edustajia. Heidän murteensa kun tiedettiin olevan sitä puhtainta⁴⁴ ja parhaiten säilynyttä ja siten parasta mahdollista nauhoitettavaksi ja jälkipolville dokumentoitavaksi. Tämä tallennustyö koettiin tärkeäksi ja jopa kiireelliseksi: olihan

---

⁴² Äännehistorioita julkaistiin lähinnä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella, mutta esimerkiksi Aila Mielikäisen Etelä-Savon murteita käsittelevät äännehistorialliset tutkimukset ilmestyivät 1980- ja 1990-luvuilla (1981d konsonantiston osalta ja 1994 vokaaliston osalta).

⁴³ Olen esitellyt suomalaisen sociolinguistiikan vaihteita samaan tapaan *Tampere kieliyhteisönä* -kirjan artikkelissani (Mustanoja 2009).

⁴⁴ Puhtauden ei tarvitse katsoa liittyvän pelkästään piirretason varioimattomuuteen vaan myös puhtauteen kirjakielistä. Dialektologit halusivat siis saada talteen Suomen kansan puhekieltä, joka oli suullisessa muodossa säilynyt sukupolvelta toiselle ilman, että kirjakieli pääsi siihen juuri vaikuttamaan. (Ks. esim. P. Lehtimäki 1983a: 24; 1989: 353.)

Suomi muuttumassa ja kieli siinä samalla. (Yli-Paavola 1970: 35–37; P. Lehtimäki 1983a: 24; Nuolijärvi 2005: 243–254; ks. myös Kettunen 1930a: XXVII.)

Käytännöksi vakiintui, että dialektologien tutkimuskohteesta käytettiin nimitystä murre, kun taas sociolinguistit tutkivat puhekieltä tai nykypuhekieltä, joka vielä useimmiten sijoittui kaupunkeihin. Metodisesti nämä tutkimussuuntaukset olivat melko samankaltaisia. Tutkimuksen kohteena oli puhuttu kieli, kutsuttiinpa sitä siten murteeksi tai puhekieleksi. Tutkimusaineistot olivat molemmissa suuntauksissa nauhoitettuja haastatteluaineistoja, jotka tutkija myöhemmin litteroi eli kirjoitti paperille tarkemerkkein niin, että puhutun kielen ominaisuudet, kuten painotus, tauotus ja puhujalle tyypilliset ääntämistavat, pääsivät näkyviin. Tarkastelun keskiöön nostettiin yleensä äänne- ja muoto-opilliset kielenpiirteet.⁴⁵ Dialektologiassa selitykset keskittyivät niiden syntyyn ja levikkiin, kun taas sociolinguistiikassa analyysi painottui piirteiden variaatioon ja kielen muuttumiseen. 1970-luvun uusi sociolinguistinen tutkimussuuntaus rakentui vakaan perustan päälle. Variaation ja muutoksen tutkimiseen oli luontevaa siirtyä, kun vanhan suomalaisen puhekielen eli eri murteiden pohja oli kartoitettu.

1970-luvun suurin sociolinguistinen voimannäyte oli juuri NPM-hanke (ks. luku 1.2), johon osallistui tutkijoita Helsingin, Turun, Jyväskylän ja Tampereen yliopistoista. NPM-hankkeen tulosten raportointi sijoittuu 1980-luvun alkuun. NPM-raporttien lisäksi 1980-luvulla ilmestyi useita suomen kielen väitöskirjoja, joiden aineistona oli puhuttua kieltä ja jotka hyödynsivät – eri painotuksin – sociolinguististä teoriaa ja metodeja (Nuolijärvi 1986b; Palander 1987; Nahkola 1987; Juusela 1989; ulkosuomalaisista Lainio 1989). Tutkimuksellisesti vilkkaan 1980-luvun lopulla, tarkalleen ottaen vuonna 1989, käynnistettiin vielä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa murteenseuruuhanke, jonka tavoitteeksi asetettiin seurata puhekielen muutosta kymmenellä paikkakunnalla, jotka sijaitsevat eri puolilla Suomea. Seuruu jatkuu edelleen, ja sen ensimmäisestä kierroksesta valmistuneiden pro gradu -tutkielmien tulokset on koottu yhteen raportiksi (Nuolijärvi & Sorjonen 2005).

1990-luvulla ilmestyi vain yksi selvästi sociolinguistiikan alaan lukeutuva väitöskirja (Mantila 1992), mutta lukuisten pro gradu -tutkielmien aiheena puhekielen variaatio ja muutos säilyi tälläkin vuosikymmenellä. Yhteensä sociolinguistisiä pro gradu -tutkielmia onkin yliopistoissamme valmistunut toistasataa. 2000-luvulle tultaessa suomen kielen tutkijoiden kiinnostus sociolinguistiikkaan on jopa entisestään kasvanut, ja alan väitöskirjoja on valmistunut useita (Lappalainen 2004; Kurki 2005; Kunnas 2007; Kokko 2007; Vaattovaara 2009; Nupponen 2011). Tähän aiheiltaan varioivien mutta peruslähtökohdiltaan samankaltaisten sociolinguistis-variationististen tutkimusten ketjuun liittyy myös oma työni.

---

⁴⁵ Se, että äänne- ja muoto-*piirteet* valikoituivat myös sociolinguistien tutkimuskohteiksi, johtuu osittain fennistisen dialektologian perinteestä, osittain kansainvälisten tutkijoiden, erityisesti William Labovin (1966: 49) ja Mats Thelanderin (1979: 56–57), esittämistä näkemyksistä siitä, että variaation tutkimuksen kohteeksi tulee valita riittävän frekventtejä kielen ilmiöitä, jotka ovat pääosin puheenaiheesta riippumattomia ja jotka kuuluvat johonkin suurempaan struktuurikonaisuuteen.

3.2.2 Sosiolingvistinen näennäisaika- ja reaaliaikametodi

Niin kuin lukuisat variaationtutkijat ovat todenneet, kieli muuttuu koko ajan kaikilta osa-alueiltaan⁴⁶ (fonologia, morfologia, syntaksi, sanasto, semantiikka ja pragmaatiikka), ja tämä muutos näyttäytyy erilaisena eri aikoina ja eri paikoissa: joskus se on kiihvasta ja näkyvää, toisinaan taas erittäin hidasta ja vaikeasti havaittavaa (ks. esim. Labov 1966: 3–5; J. Milroy 1992: 1; Bright 1997: 81; Chambers 2002b: 370). Sosiolingvistisen tutkimussuuntauksen myötä, 1960- ja 1970-luvun taitteessa, kielimuutoksia alettiin systemaattisesti tutkia silloin, kun ne olivat vielä käynnissä. Tätä ennen muutoksia oli ollut tapana kuvata lähinnä vasta siinä vaiheessa, kun ne olivat jo tapahtuneet.⁴⁷

Päätyneiden muutosten tarkastelun päätehtävänä on selittää mennyttä nykyhetken perusteella: kuvata, verrata ja analysoida historian ja nykyhetken eroja. Kielenmuutos on näissä tutkimuksissa annettu fakta, jota ei tarvitse erikseen kyseenalaistaa. (Labov 1994: 9, 20–21.) Parhaillaan tapahtuvien kielimuutosten tutkimuksessa menneisyyden ja nykyhetken lisäksi mukaan otetaan selvemmin tulevaisuuden aspekti. Tarkastellessaan kielen kytkeytymistä sosiaaliseen todellisuuteen sosiolingvistit useimmiten päätyvät myös *ennustamaan* kielen tulevaa kehitystä: arvioimaan tulevaisuuteen jatkuvan muutoksen suuntaa ja nopeutta tiedossaan olevien, muutoksen leviämiseen vaikuttavien tekijöiden perusteella. Meneillään olevan kielimuutoksen sosiolingvistiksi tutkimustavoiksi ovat vakiintuneet reaaliaika- ja näennäisaikametodi.

Reaaliaikametodissa kielimuutosta seurataan vertaamalla kahta tai useampaa eri aikana kerättyä mutta taustoiltaan samankaltaista aineistoa toisiinsa. Kielenmuutoksen suuntaa, nopeutta ja leviämistä arvioidaan näiden eriaikaisten aineistojen erojen perusteella. Reaaliaikametodin kahtena päätyyppinä voidaan toisistaan erottaa *paneelitutkimus* ja *trenditutkimus*. Paneelitutkimuksessa eriaikaiset nauhoitteet kerätään täsmälleen samoilta puhujilta esimerkiksi kymmenen tai kahdenkymmenen vuoden välein. Trenditutkimuksessa puhujat poimitaan samasta yhteisöstä samoin perustein (sosio-ekonomiset kriteerit), mutta tarkasteltavaksi ei välttämättä satu lainkaan samoja ihmisiä. Reaaliaikametodissa aikasuoralle siis asetetaan useampia tutkimuspisteitä, joiden vertaamiseen arviot muutoksesta pohjataan. *Näennäisaikametodissa* kielimuutoksen tarkastelu sen sijaan nojautuu yhden ajanhetken perusteella tehtäviin hypoteeseihin. Näennäisaikametodissa verrataan samaan aikaan nauhoitettujen eri-ikäisten puhujien kieltä, ja ikäryhmien erojen ajatellaan heijastavan kieliyhteisössä meneillään olevaa muutosta. Oletuksena on, että esimerkiksi 25-vuotiaiden kieli vuonna x heijastelee 45-vuotiaiden kieltä vuonna $x + 20$ ja 65-vuotiaiden kieltä vuonna $x + 40$. (Ks. esim. Chambers 1995: 193–200; Chambers &

---

⁴⁶ Kielen muuttumisesta on satunnaisia tieteellisiä mainintoja jo antiikin ajoilta (Chambers 2002a: 6–7).

⁴⁷ Sosiolingvistiikka ei luonnollisesti tehnyt päätyneiden muutosten kuvausta tarpeettomaksi tai syrjäyttäneet vanhempia tutkimussuuntauksia, kuten dialektologiaa tai historiallista kielitiedettä. Niin ikään sosiolingvistinen, meneillään olevan kielimuutoksen tutkimus voi kohdistua historialliseen aineistoon (ks. esim. Hinneburg ym. 2007).

Trudgill 1998 [1980]: 149–153; Labov 1994: 43–112; Kurki 2005: 31–37; Paunonen 2006: 13–31.)

Puhujayksilön ja kieliyhteisön yhtäaikaisen kielenmuutoksen tai kielen muuttumattomuuden todellisia ja teoreettisia mahdollisuuksia on sosiolingvistiikassa havainnollistettu taulukon 4 kuvaamalla tavalla⁴⁸ (Labov 1994: 83; ks. myös Kurki 2005: 37; Paunonen 2005a: 15). Näennäisaikametodin ennustusvoima perustuu oletukseen siitä, että jokainen uusi puhujasukupolvi omaksuu juuri itselleen tyypillisen kielimuodon ja säilyttää sen kutakuinkin muuttumattomana koko elämänsä ajan.⁴⁹

Taulukko 4. Muutosmallit yksilön ja yhteisön kielessä.

	Yksilö	Yhteisö
1. Stabiilius (Stability)	Stabiili	Stabiili
2. Muuttuminen iän myötä (Age-grading)	Labiili	Stabiili
3. Sukupolvittainen muutos (Generational change)	Stabiili	Labiili
4. Yhteisöllinen muutos (Communal change)	Labiili	Labiili

Näennäisaikametsodi sopii siis ensisijaisesti tilanteisiin, joissa yksilön kieli säilyy muuttumattomana ja yhteisön kieli joko säilyy muuttumattomana tai muuttuu (1. Stabiilius ja 3. Sukupolvittainen muutos). Uusimpien tutkimustulosten perusteella on myös esitetty, että näennäisaikaennuste soveltuisi vain sekä yksilön että yhteisön näkökulmasta stabiilien variaatiosuhteiden (1) havainnoimiseen (José 2010: 53; ks. myös Labov 2001b: 85–92; 417–421).

Labov (1994: 84) on todennut, että näennäisaikametselmän avulla ei voida varmasti erottaa iän myötä muuttumista (2) ja sukupolvittaista muutosta (3) toisistaan. Yhtenä hetkenä havaittavat sukupolvittaiset erot eivät paljasta, ovatko yksilöt staattisia vai muuttuvia eli puhuvatko tiettyyn ikäryhmään kuuluvat ihmiset, esimerkiksi nuoret, yhteisössä aina samalla tavalla sukupolvesta toiseen vai onko aina uudella nuorten puhujien ryhmällä uudenlainen kielenkäyttötapansa. Sen sijaan reaaliaikainen trenditutkimus, jossa itse asiassa toteutetaan kaksi eriaikaista näennäisaikatutkimusta, soveltuu Labovin mukaan muuttuvien puhujaryhmien ja kieliyhteisön vaihtuvien tilanteiden tutkimukseen. Ainoana rajoitteena trenditutkimuksessa on, että se ei tuota informaatiota yksilöllisestä kielenkäytöstä eli idiolekteista. Tähän kysymyk-

⁴⁸ Suomenkieliset termit Kurjen (2005: 37), englanninkieliset Labovin (1994: 83).

⁴⁹ Usein näennäisaikametodin nuorimmaksi sukupolveksi on valittu noin 20-vuotiaita nuoria aikuisia (ks. esim. Silvennoinen 1980a; Salomaa 1981; Jonninen-Niilekselä 1982a; Paunonen 1995 [1982]). Lasten ja koululaisten kielen ei näin ollen ole katsottu olevan riittävän staattista ennustamaan tulevaisuuden nuorten aikuisten kieltä. Tosin esimerkiksi Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen murteenseurauhankkeessa aineistoa on kerätty myös lasten ikäryhmästä (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 19–20).

seen kykenee vastaamaan reaaliaikainen paneelitutkimus, joka tosin ei yksinään erottele iän myötä muuttumista (2) ja yhteisöllistä muutosta (4) toisistaan. (Labov 1994: 84–85.)

Näennäisaikametodia on käytetty suomalaisessa sosiolingvistisessä tutkimuksessa alusta lähtien, mutta reaaliaikametodia on päästy hyödyntämään laajemmin vasta vuosituhaten taitteessa (Nahkola & Saanilahti 2001; Kurki 2005; Palander 2005a; Paunonen 2005a; 2005b; 2006). Kansainvälisestikin reaaliaikatutkimukset, erityisesti paneelitutkimukset, ovat vielä harvinaisia, ja ne painottuvat lähinnä 1990-luvun jälkeiseen aikaan (ks. esim. Labov 1994: 44, 76–77; Kurki 2005: 31–32; Paunonen 2005a: 25–31; José 2010: 36–37 ja niissä mainitut lähteet). Tämä on varsin ymmärrettävää, sillä reaaliaikametri on sekä työläs että hidas toteutettavaksi. Jos 1970-luvun sosiolingvistit olisivat ensimmäisen aineistonkeruun jälkeen jääneet odottamaan kaksi- tai kolmekymmentä vuotta seuraavaa keruukierrosta ja vasta sitten tarttuneet toimeen, ei puhutun kielen tutkimus olisi niin pitkällä kuin se nyt on. Aivan kuten sosiolingvistiikka rakensi dialektologian luoman perustan päälle, 1990-luvulla vauhtiin päässyt reaaliaikatutkimus on lähtenyt liikkeelle näennäisaikametodin avulla saaduista tutkimustuloksista ja hyödyntänyt varhaisempia sosiolingvistisiä aineistoja.

Kielenmuutoksen lisäksi myös kielen tilanteiseen eli diatyyppiseen vaihteluun on kiinnitetty huomiota sosiolingvistisen tradition alkuajoista lähtien (ks. esim. Labov 1966: 90–98; Mielikäinen 1980b: 26–28; Suojanen, Salomaa & Vuorinen 1981; P. Lehtimäki 1983a: 35–39; Suojanen 1985: 49–59; ks. myös Lappalainen 2004: 42–43). Tämän lisäksi erityisesti uudemmassa variaationtutkimuksessa on otettu huomioon edellistä suppeammin määritelty, niin sanottu mikrotilanteinen variaatio – puhutaanpa sitten tilanteesta tilanteen sisällä (ks. esim. Lappalainen 2004: 50; Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 130) tai esimerkiksi koodinvaihtotapauksista⁵⁰ (ks. esim. Nisula 2003: 16–35; Lappalainen 2004: 281–335). Viittauksia tällaiseen mikrotilanteeseen vaihteluun on kyllä tehty jo aiemminkin (ks. esim. A. Hakulinen 1980; Mielikäinen 1980b; Suojanen 1981b: 16–17).

On selvää, että ajan kuluessa tapahtuva, muutosta heijasteleva kielen variaatio ja eri tilanteissa samana aikana näkyvä diatyyppinen variaatio ovat saman ilmiön osasia: vaihtelu kuuluu ihmiskieleen perustavanlaatuisesti, ja juuri kielen (tilanteinen) vaihtelu mahdollistaa kielenmuutoksen toteutumisen (Weinreich, Labov & Herzog 1968: 188; ks. myös Lappalainen 2004: 42). Kielenmuutos käsitetään tyypillisesti pidemmän aikavälin prosessina, jonka lopputuloksena on tapahtunut jotakin suhteellisen pysyvää. Toisenlaisen tulkinnan mukaan myös tilanteesta toiseen siirtäessä tapahtuva muutos voitaisiin ajatella kielenmuutoksena – joskin nopeana ja varsin epästabiiilina. Käytännössä yksittäinen sosiolingvistinen tutkimus fokusoidaan jompaankumpaan variaation ”alalajeista”, ajalliseen tai tilanteeseen variaatioon, ja

---

⁵⁰ Kansainvälisessä kirjallisuudessa koodinvaihdolla (*code-switching*) tarkoitetaan tyypillisimmin kahden tai useamman kielen välistä vaihtelua saman puhetilanteen sisällä (esim. Myers-Scotton 1997), kun taas termi tyyli vaihtelu (*stylistic variation*) on varattu saman kielen sisällä tapahtuvan vaihtelun kuvaamiseen (esim. Schilling-Estes 2002). Suomalaisissa variaationtutkimuksissa termi koodinvaihto on otettu käyttöön myös selittämään yksikielisen puheen variaatiotapauksia (esim. Nisula 2003: 16–35; Lappalainen 2004: 281–335; ks. tosin esim. Kalliokoski 1995: 14–18).

niinpä myös tulokset kertovat ensisijaisesti joko kielenmuutoksesta (ks. esim. Kurki 2005; Palander 2005a; Paunonen 2006) tai tilanteeseen kytkeytyvästä vaihtelusta (ks. esim. Lappalainen 2004).

Tämän tutkimuksen fokuksessa on aikuisten puhujayksilöiden kielen muuttuminen ajan kuluessa. Kyseessä on reaaliaikainen paneelitutkimus, jossa täsmälleen samoja puhujia on haastateltu kahtena, toisistaan riittävän etäällä olevana ajanhetkenä. Tilanteista variaatiota on tutkimuksessani minimoitu aineistonkeruun keinoin: kaikki nauhoitukset on toteutettu nk. spontaaneina henkilöhaastatteluina, ja haastattelijoina ovat olleet nuoret yliopisto-opiskelijat.⁵¹ Mikrotilanteista variaatiota tällainen aineistonkeruu ei tietenkään poista, eikä siihen tutkimusnäkömykseni mukaan ole edes tarvetta (vrt. luku 3.3.2). Aineistoni mikrotilanteista vaihtelua ja sen osuutta kvantitatiivisissa tuloksissa kommentoin tapauskohtaisesti kvantitatiivisen tutkimuksen edetessä. Luvussa 5.2 hyödynnän mikrotilanteista vaihtelua puhujaprofiilien esittelyssä.

Nimenomaan paneelitutkimusta pidetään soveltuvimpana menetelmänä tarkastella puhujayksilöiden kielen vaihtelua ja muuttumista (ks. esim. Labov 1994: 84–85; Kurki 2005: 37; José 2010: 35); näin ollen valitun tutkimusmetodin voi odottaa palvelevan hyvin tämän tutkimuksen keskeisimpään tutkimuskysymykseen vastaamista. Koska käytettävissäni on myös vanhempien ja laajempien nauhoitusten perusteella tehtyjä näennäisaikaennusteita Tampereen puhekielestä, tutkimukseni ottaa osaltaan kantaa nykysosiolingvistiikan keskeisiin pohdintoihin reaaliaika- ja näennäisaikametodin suhteesta ja näennäisaikaennusteiden osuvuudesta (ks. esim. Chambers 1995: 200–206; Eckert 1997: 152–154; G. Bailey 2002: 330; Kurki 2004: 79, 232–237; Paunonen 2005a: 32–49; José 2010: 34–37).

K. M. Petyt (1980: 188) on labovilaisen lähestymistavan kritiikissään todennut, että sociolinguistiikassa käytetty kieliyhteisön käsite ei ole muuta kuin totuuden häivyttävä keskiarvo jatkumolle sijoittuvista (idio)lekteista. Nähdäkseni tämä varhainen kriittinen kommentti on osin aiheellinen. Yksilön ja yhteisön kielen teoreettinen erottaminen (ks. taulukko 4) on kyllä mahdollista, eivätkä puhujayksilöt ole irrallisia subjekteja vaan sosiaalisen ympäristönsä osia. Niin ikään kielen sosiaalinen luonne on kiistaton. Kuitenkin, jos kieliyhteisön käsitettä käytetään viittaamaan ainoastaan jonkin puhujaryhmän kielenkäytöstä laskettuihin yhteistuloksiin, päädytään Petytin kuvaamaan tilanteeseen. Puhujayksilöt eivät ole toisistaan irrallisia subjekteja, eikä kieliyhteisö ole puhujaryhmän tuotosten keskiarvo. Samassa ympäristössä elävät puhujat ovat jo lähtökohtaisesti samojen sosiaalisten normien alaisia. Tämän vuoksi

---

⁵¹ On esitetty, että paneelitutkimuksessa paitsi haastateltavien myös haastattelijoiden tulisi mahdollisuuksien mukaan pysyä vuosikymmenestä toiseen samoina (Labov 1994: 76; Kurki 2005: 31). Tätä on perusteltu tilannetekijöiden mahdollisimman laajana vakauttamisena. TRE-aineistossa haastattelijoiden samoina pysymisen kriteeri ei toteudu, sillä eri vuosikymmenten haastattelut on toteutettu opiskelijanuorten voimin. En pidä tätä kuitenkaan ongelmana vertailun kannalta, sillä eriaikaiset haastattelutilanteet ovat joka tapauksessa jonkin verran erilaisia. Jos haastattelijalla on sama, tilanteen samankaltaisuutta murtaa haastattelijan varttuminen esimerkiksi ujohtokosta opiskelijasta itsevarmaksi varttuneeksi tutkijaksi. Tämä ei nähdäkseni olennaisesti poikkea asetelmasta, jossa haastattelijoina ovat samanikäiset mutta toki erilaiset opiskelijapersoonat.

kenenkään idiolekti ei voi olla täysin toisista idiolekteista irrallaan. (Ks. Esa Itkonen 2001: 8.) Niin ikään kieliyhteisö on laadullinen eikä kvantitatiivinen käsite.

Tutkimuksessani pyrin havainnollistamaan kunkin puhujan yksilöllistä kehitystä suhteessa toisiin puhujiin. 30 puhujan TRE-aineistosta havaittavissa olevien yhdenkaltaisten yksilömuutosten oletan heijastelevan vastaavan ikäpolven muidenkin syntyperäisten tamperelaispuhujien mahdollisia variaatioprofileja – ainakin osaa niistä, vaikka ei välttämättä kaikkia.

Tutkimuksen pääpaino on reaaliaikaisessa idiolektien seuruussa: kattavan paneelitutkimuksen toteuttamisessa bayesilaisen tilastotieteen menetelmin. Näennäisaiakametodin testaus ei ole tutkimukseni päätehtävä, vaan se saa lähinnä kiinnostavan sivutuotteen roolin. 1970-luvun lopun TAPU-tutkimuksessa haastateltavina oli yhteensä 72 puhujaa kolmesta eri ikäryhmästä (Joninen-Niilekselä 1982a). Aiempien tutkijoiden laatimat näennäisaikaennusteet, joihin omia reaaliaikatuloksiani peilaan, pohjautuvat näiden 72 puhujan ikäryhmittäisiin eroihin.

Varsinaisen tutkimusaineistoni eli TRE-aineiston 30 puhujaa sisältyvät tähän laajempaan 1970-luvun TAPU-aineistoon. Reaaliaika- ja näennäisaikametodin käyttö samassa työssä onkin lähtökohdiltaan ristiriitaista, sillä näennäisaikametodin ennustusvoima perustuu oletukseen idiolektien muuttumattomuudesta kun taas reaaliaikainen paneelitutkimus on kehitetty juuri muuttuvien idiolektien seuraamiseen. Jos tutkimani 30 puhujan (ja TAPU-aineiston 42 muun puhujan) kieli ei oletusarvoisesti muutu, ei saman puhujaryhmän tai sen osan reaaliaikaisessa seuraamisessa ole mieltä. Jos taas lähtöoletus on, että 30 puhujayksilön kieli voi muuttua, ei muuttumattomuuteen perustuvien näennäisaikaennusteiden asettaminen ole järkevää.

TAPU-hankkeen näennäisaikaennusteiden kokonaisvaltainen arvioiminen jää joka tapauksessa tässä tutkimuksessa vajavaiseksi, sillä 1990-luvun TRE2-aineisto kattaa kunnolla vain kaksi ikäryhmää. Lisäksi teoreettinen näkemykseni nojaa vahvasti oletukseen lähtökohtaisesti varioivasta ja muuttuvasta yksilökielestä (ks. luvut 3.3.4 ja 3.3.5), mikä ei sovi yhteen näennäisaikametodin käytön edellyttämien taustaoletusten kanssa. TAPU-tutkimuksen yhteydessä asetettuihin näennäisaikaennusteisiin suhtaudunkin ensisijaisesti *ennusteina saman piirteen eri varianttien elinkaaresta*. Piirrekohtaisen ennusteen näkökulmasta reaaliaikaisen paneelitutkimuksen käyttö näennäisaikametodin osuvuuden arvioinnissa on nähdäkseni mahdollista.

Jonkin kielenpiirteen edustuksessa 1970-luvulla näkyvien sukupolvittaisten erojen voi tästä näkökulmasta ajatella heijastelevan saman piirteen oletettua elinkaarta yleisesti: Jos jotakin varianttia⁵² esiintyy nuoren polven puheessa vähemmän kuin iäkkäämmillä puhujilla, voi kyseisen variantin aseman olettaa ajan myötä pikemminkin hieman heikkenevän kuin korostuvan myös yksittäisten puhujien kielenkäytössä – riippumatta siitä, mihin ikäryhmään he kuuluvat. Jos taas jokin variantti näyttää yleisemmältä juuri nuorten puhujien ryhmässä, voi sen yleisesti olettaa olevan mieluummin lisääntymässä kuin vähenemässä yksittäisten puhujien kielenkäytössä. Tulkitsen näin ollen yhteisötason näennäisaikaennustetta niin, että sen pitäisi heijastella myös yksilötasolla mahdollisesti (mutta ei välttämättä) tapahtuvan muu-

---

⁵² Tässä tapauksessa tarkoitan nimenomaan äänne- ja muoto-opillisia kielenpiirteitä enkä esimerkiksi muotisoja, joiden käyttö voi kuulua vain jonkin ryhmän – esimerkiksi kouluikäisten – kieleen ja hiipua puhujien vanhetessa.

toksen suuntaa. Oletan siis, että yksilötason muutos on todennäköisemmin samansuuntainen kuin erisuuntainen näennäisaikaennusteen heijasteleman yhteisötason muutoksen kanssa. Tätä oletusta vasten peilaan 1970-luvun TAPU-aineistoon pohjautuvien näennäisaikaennusteiden onnistuneisuutta.

Reaaliaika- ja näennäisaikametodin soveltamiseen ja testaamiseen liittyvät tutkimushaasteet tässä työssä voi tiivistäen muotoilla seuraavasti:

- 1) Reaaliaikaisen paneelitutkimuksen metodiikan kehittäminen ja soveltaminen käytäntöön.
- 2) Aikuisen puhujan kielenmuutoksen yleisyyden ja muutoksen radikaaliuden arviointi reaaliaikatutkimuksen keinoin sekä näennäisaikametodin luotettavuuden arviointi tästä idiolektin taipuisuuden (ts. labiiliuden) näkökulmasta.
- 3) Sen testaaminen, heijasteleeko laajemman puhujajoukon perusteella tehty näennäisaikaennuste myös yksilötasolla mahdollisesti tapahtuvan muutoksen suuntaa. Toisin sanoen tutkimukseni yhtenä tavoitteena on selvittää, ovatko yksilömuutokset tapahtuessaan yleisemmin näennäisaikaennusteen mukaisia kuin sille vastakkaisia.

3.3 Tutkimuksen teoreettinen näkemys

Sirppiä voi määritellä sen ulkoisten ominaisuuksien ja käyttötarkoituksen mukaan: Sirpissä on tyypillisesti puinen varsi ja metallinen, kaareva terä. Sirppiä käytetään viljan leikkaamiseen. Niin ikään kielen variaatiota voi kuvata muotojen ja funktioiden näkökulmasta: Puhekielessä MA-infinitiivin illatiivilla on kaksi päätettä, *mA*-tunnuksellinen ja tunnukseton. Näistä ensimmäinen palvelee tamperelaispuhujilla yleiskielisen ja jälkimmäinen hämäläismurteisen vaikutelman välittymistä. Mutta miksi sirpillä leikataan viljaa? Miksi puhuttu kieli varioi? Muotojen ja funktioiden kuvauksen lisäksi tutkijan tulisi pyrkiä myös ymmärtämään tutkimuskohdettaan. (Vrt. Esa Itkonen 1983: 154–155; ks. myös Cameron 1997: 59–62.)

Viiden seuraavan alaluvun pääteemana on tämän tutkimuksen kohteen eli idiolektin variaation ja muutoksen taustoittaminen ja ymmärtäminen. Tavoitteenani on hahmotella niitä perustavanlaatuisia teoreettisia näkemyksiä, joihin tutkimusaineiston käsittelyssä tekemäni metodologiset valinnat nojautuvat. Luvussa 6, aineiston analyysin päätteeksi, palaan vielä uudelleen samojen teoreettis-metodologisten pohdintojen äärelle.

3.3.1 Variaation luonnollisuus

Suomalainen variaationtutkimus alkoi varsinaisesti 1970-luvulla, kun kaupunkien puhekieli nostettiin maaseudun murteiden oheen tutkimuksen kohteeksi. Samalla dialektologian lähtökohta yhden pitäjän vaihtelemattomasta puheesta korvattiin ajatuksella eri-ikäisten ja eri sosiaaliryhmiä edustavien miesten ja naisten puheen vaih-

telusta. Vaihtelu tarkoitti tutkijoille⁵³ useimmiten äänne- ja muototasolla tapahtuvaa kielenpiirteiden variaatiota. Tarkoitus oli selvittää vaihtelun säännönmukaisuutta etsimällä korrelaatiota kielellisten muuttujien ja ns. taustamuuttujien välillä. (Ks. esim. Mielikäinen 1980b: 15–25; Paunonen 1980: 119–122; Suojanen 1981: 10–15; ks. myös Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 11.) Kun murteiden tutkijat olivat yhdistäneet paikkakunnan ja murteen yksi yhteen -suhteeseen, sosiolingvistien tutkimuksissa paikkakunnan ja sen kielen suhde ikään kuin monistui: paikkakunnalla oli aina useita (sosiaalisesti selittyviä) kielen varieteetteja. Yksi yhteen -suhteen tilalle tuli näin yksi moneen.

Kun pienin tarkasteluyksikkö oli luonnollisesti nytkin yksittäinen kielenpuhuja, variaationtutkimus etsi aluksi esiin hänen kielensä vaihtelun. Koska piirretason puhuttautta ei enää odotettu, kiinnostus suuntautui varianttien keskinäisiin suhteisiin. Niiden perusteella voitiin esimerkiksi todeta, että jokin kielenulkoisin kriteerein rajattu ihmisryhmä todellakin puhui eri tavoin kuin jokin toinen ryhmä (ks. esim. Jonninen-Niilekselä 1982a; Paunonen 1995 [1982]; Nahkola & Saanilahti 2001; Nuolijärvi & Sorjonen 2005). Toisaalta yhden ryhmän sisällä jokin puhuja saatettiin määritellä poikkeukseksi, mikäli hänen puheessaan esiintyneiden piirteiden suhteet erosivat liiaksi muiden ryhmän jäsenten vastaavista laskelmista (ks. esim. Jonninen-Niilekselä 1982c: 127; Nahkola & Saanilahti 2001: 48).

Yhteisöstä tavatut variantit nimettiin oletetun lähtökielensä mukaan siten, että useimmiten variantteja oli kahden- tai kolmenlaisia: ainakin oman alueen murrevariantti ja yleiskielinen variantti, ehkä vielä uudempikin tulokas, ns. yleispuhekielinen variantti (termeistä esim. Mielikäinen 1980b: 25–35; Nuolijärvi 1986b: 223–238; Mantila 1997; Hurtta 1999: 56–68; Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 15–18; Palander 2005a: 19–22). Esimerkiksi tamperelaisen puhujan *ts*-vaihtelu olisi voinut toteutua jonkun henkilön puheessa siten, että hän olisi sanonut *katsoa*-verbin preesensin yksikön ensimmäisen persoonan joko muodossa *katton*, *katson* tai *katon*. Varianteista ensimmäinen olisi saanut tutkijan pöydällä arvon ”vanha murre”, toinen arvon ”yleiskieli” ja kolmas arvon ”yleispuhekieli” (vrt. Hurtta 1999: 59–60). Henkilön kielioppiin tuli ikään kuin kolme itsenäistä varieteettia. Toisaalta tutkija piti yksittäisiä esiintymiä yhden ja saman variaabelin toteutumina.

Huomattava kuitenkin on, että varieteettien jatkumaisuudesta ja ongelmakohdista on keskusteltu jo pitkään (ks. esim. Paunonen 1982: 139; Mantila 1997: 9; Hurtta 1999: 56–57). Myös eri kielimuotojen suhdetta on käsitelty problematisoiden jo 1980-luvulla ja todettu, miten ongelmallista niiden määrittely ja erottelu on (esim. Nuolijärvi 1986b: 39–41; Juusela 1989: 18–22). Nämä pohdinnat osoittavat, että jo suomalaisen sosiolingvistiikan alkuaikoina, 1970- ja 1980-luvulla, erillisten kielimuotojen olemassaoloon ei suinkaan suhtauduttu yksiviivaisesti – vaikka käytännön

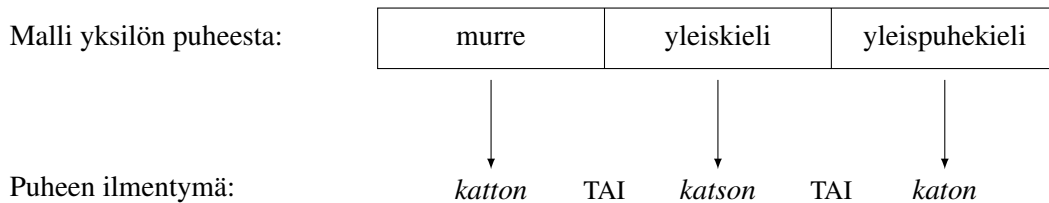
---

⁵³ Tarkoitan tässä tutkijoilla myös pro gradu -tutkielmien tekijöitä, sillä merkittävä osa suomalaisen sosiolingvistiikan havainnoista on juuri pro gradu -tutkielmissa (Lappalainen 2004: 14–15). Pro gradu -tutkielmia on myös alusta alkaen hyödynnetty tasavertaisina tietolähteinä kokoomateoksissa ja artikkelikokoelmissa (esim. Jonninen-Niilekselä 1982a; Makkonen & Mantila 1997; Nisula 2003; Nuolijärvi & Sorjonen 2005; Lehtonen 2006). Myös Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen murteenseuruuhanke perustuu pro gradu -tutkielmiin (Mustanoja 2001: 3–5; Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 14).

tasolla vaihtoehtoisia analyysin tapoja ei tuolloin vielä löydetty. Tutkimuksessa ei ole tavatonta, että teoreettinen ajattelu ja käytännön tekniset ratkaisut eivät kohtaa. Toisin sanoen: vaikka ongelma on selvillä, sille ei aluksi kyetä tekemään mitään.

Sosiolingvistisen tarkastelutavan mukana tuli myös ajatus variaation pitämisestä dynaamisena (ks. esim. Siitonen 1981: 51–53). Tämä dynaamisuus merkitsi tutkijoille näkemystä kielellisten varianttien kilpailusta ja kielen muuttumisesta ajan oloon jonkin variantin eduksi. Vaikka keskiössä oli ryhmien tarkastelu ja vertailu, näkökulmasta seurasi, että myös yksilön kielestä tuli sekakoosteinen. Yksittäisen henkilön kielioppiin sijoitettiin tämän näkemyksen mukaan piirteiden esiintymisestä ja luokittelutavasta riippuen kahdesta kolmeen eri systeemiä, jotka kilpailivat elintilasta keskenään (ks. esim. P. Lehtimäki 1983b: 178; Jonninen-Niilekselä 1982b: 9).

Alkuaikojen sosiolingvististen tutkimusten heijastelemaa käsitystä puhujan kieliopista voidaan kuvata kuvion 2 osoittamalla tavalla:

Kuvio 2. Yksilön monisysteeminen kielioppi.

Tässä kielioppinäkemyksessä kolmen puheessa tavatun variantin katsotaan kuuluvan historiallisesti eri systeemeihin. Puhujan kieliopissa, hänen omassa synkronisessa systeemissään, nähdään olevan kilpasilla keskenään kolme erilaista kielimuotoa, joista vain yksi (jokin murre, yleiskieli tai yleispuhekieli) voi päästä kerrallaan julki tuotettujen varianttien kautta.

On luonnollista, että tutkimuksessa valittu näkökulma johdattaa ajattelua ja piirtää tulosten rajoja. Niinpä, kun vanha dialektologia näki yksilön kielen yksisysteemisena, se myös sai tulokseksi paikkakunnan oman edustuksen, yhden ja ainoan. Tämä oli oman aikansa arvokas saavutus – sen ansiostahan tunnemme suomen kielen alueellisen variaation. Tutkimuksen rajaamista ei pidäkään sinällään pitää virheenä vaan pohjimmiltaan välttämättömänä teoreettisena valintana. Samoin varhaisen suomalaisen sosiolingvistiikan tekemä variaation mekanismien selvitys oli usein ansiokasta, vaikka näkökulma nytkin rajasi tuloksia. Yksilön kieli nähtiin monisysteemisena⁵⁴, ja variaatio useimmiten kilpailutilannetta heijastavana eli muutosta en-

⁵⁴ Huomautettakoon, että monisysteemisyydellä en tässä viittaa J. R. Firthin ja Lontoon koulukunnan polysysteemisyyden käsitteeseen (ks. esim. Sampson 1980: 215–218).

teilevänä.⁵⁵ Kielestä tehtyjä havaintoja myös tulkittiin tästä erillisten varieteettien kamppailun tai kilpailun näkökulmasta (ks. esim. Siitonen 1981: 51–53; P. Lehtimäki 1983a: 28–29; Nuolijärvi 1986b: 99–205; Nahkola & Saanilahti 2001: 131).

Variaation määräytyminen ja muutoksen eteneminen saivat 1970-luvun alussa Suomeen saapuneen sosiolingvistisen suuntauksen myötä paljon hedelmällisiä selityksiä, ja kielen sosiaalisuus nousi ansaitusti keskiöön. Tutkimusten pohjaoletuksena olivat kuitenkin dialektologian perinteen mukaiset puhtaat kielimuodot. Uudemmissa suomalaisissa variaationtutkimuksissa kysymyksenasettelut ovat monipuolistuneet ja tarkastelunäkökulma kielemme variaatioon ja muutokseen laajentunut (ks. esim. Mantila 1997; 2004; Lappalainen 2004; Palander 2005a; 2007; Kurki 2005; Lehtonen 2006; Vaattovaara 2009). Keskustelu yksittäisen puhujan kielisysteemistä on silti jäänyt vähäiseksi.⁵⁶

Heikki Hurtan vuosituhannen vaihteessa esittämä kysymys onkin edelleen ajankohtainen (vrt. esim. Nisula 2003: 16–22; Lappalainen 2004: 281–282; ks. myös Chambers 1995: 14):

Kuin [sic!] tamperelainen valintamyymälän kassa sanoi tammikuussa 1996 hinnan *kahdeksantoista yheksänkymmentä*, mitä tapahtui? Suorittiko hän salamanopean koodinvaihdon yleiskielestä yleispuhekieleen? (Hurttu 1999: 60.)

Koostuuko yksilön kieli siis erillisistä varioimattomista systeemeistä tai koodeista, joista vain yhden tuotos kerrallaan pääsee näkyviin? Kiistaton tosiasia on, että voimme havaita kielessä olevan variaatiota – siihenhän koko sosiolingvistinen tutkimustraditio perustuu. Ehdottomasti keskustelemisen arvoinen asia taas on, kuinka syvälle tuo variaatio ulottuu. Onko variaatio vain puheen pinnan poreilua, vai nousevatko variaatiokuplat aivan kattilan pohjalta saakka?

Puheessa kuultavan variaation selittämistä pidetään yhtenä variaationtutkijan keskeisistä tehtävistä (vrt. esim. Labov 1994: 4–5; Coulmas 1997: 6–7; Nuolijärvi 2000: 17–19; ks. myös Kurki 2005: 16–17 ja siinä mainitut lähteet). Jos tähän tehtävään vastataan ottamalla tekniseksi vertailukohdaksi pohjimmainen varioimattomuus, päädytään helposti toteuttamaan ajatusta, että ihmiseltä todellakin voisi sopia tilanteessa oikeilla menetelmillä lopulta erottaa jonkin omimman kielen, johon verrattuna kaikki muu on tietystä syystä tapahtuvaa poikkeamista. Tämä muodostuu lähtökohdaksi, kun esimerkiksi puhuja tai puhujaryhmä arvotetaan tietyn prosenttiosuuden verran murteelliseksi, yleiskieliseksi tai puhekieliseksi. Tiettyyn kielimuotoon katsotaan näin kuuluvan vain tietynlaiset variantit, ja erilaisten, esimerkiksi laskennallista vähemmistöä edustavien tai tilanteeseen nähden epäodotuksenmukaisten, varianttien esiintulon syitä yritetään selvittää. Tyypillisesti tätä selitystä haetaan kielen järjestelmän ulkopuolelta (Ylikoski 2005: 203).

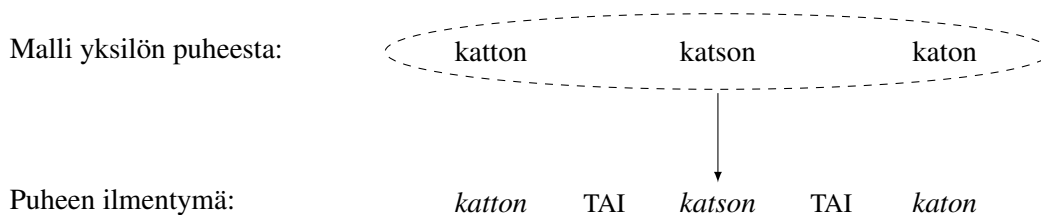
---

⁵⁵ Osassa varhaisista sosiolingvivistisistä tutkimuksista tilannetekijät toki nousivat paikkakuntaa relevantimmiksi (esim. Suojanen, Salomaa & Vuorinen 1985; Nuolijärvi 1986b; ks. myös Mielikäinen 1982).

⁵⁶ Tässä luvussa huomion kohteena on nimenomaan suomalainen sosiolingvistinen tutkimus, sillä käsiteltävä aihe kytkeytyy läheisesti juuri suomenkieliseen terminologiaan.

Ongelmaksi kuvatussa lähestymistavassa muodostuu muun muassa se, että puheen tasolla eri variantteja ei voi joskus erottaa toisistaan. Esimerkiksi hämäläisessä inessiivin päätteessä *-ssA* yleiskielinen ja murteellinen variantti ikään kuin lankeavat yhteen aiheuttaen tutkijalle päänvaivaa. Jos tutkija pitää kiinni yhden suomen kielen kielimuodon yhdestä edustuksesta, systeemitason oletetun lokeroisuuden on pakko näkyä myös käytännössä. Mikäli edustuksia on monta kielenpuhujan puheessa, ne siis väistämättä ovat peräisin eri kielimuodoista. Tilanteessa, jossa puhujalla on käytössä vain yksi muoto, tutkijan on toisistaan erotettavien, täydellisten varieteettien eli systeemien olemassaolon turvaamiseksi nähtävä tapaus kahden variantin päällekkäisyytenä. Varioimattomuuskin on siis tässä tapauksessa tulkittava monisysteemisyyden kautta.

Jos monisysteemisyyden oletuksesta luovutaan, variaatio tulee mahdolliseksi nähdä kielen ensisijaisena ominaisuutena, joka kommunikaatiossa saa erilaisia käyttöjä ja arvotuksia (vrt. Nieminen 1999: 18; Määttä 2000b: 499–500).⁵⁷ Puhujan kieliopin voi tällöin nähdä varioivana luonnostaan, ei pelkästään siksi, että siihen kenties olisi tulossa vanhan murteen päälle yleiskieltä tai jotakin muuta murretta. Kielioppia ei tässä tapauksessa tule ajatella suljettuna säännöstönä vaan avoimena resurssina (ks. Mantila 2004: 323, 335–336). Tästä näkökulmasta yksilön kieli on siis yksisysteeminen mutta vaihteleva – ei vaihtelematon kuten murteentutkimuksessa vanhastaan. Yksittäisen kielenpuhujan resurssiin kuuluvat variantit eivät ole myöskään väistämättä kilpasilla keskenään, kuten sociolingvistisen, kielenmuutokseen keskittyneen variaation tutkimuksen alkuaikoina oletettiin. Yksinkertaistettuna kaavakuvana uusi lähtökohta on kuviossa 3 esitetyn kaltainen. Yksilön kielen teoreettiseen hahmotteluun palaan vielä luvussa 3.3.4, jossa lisään kuvaukseen idiolektin käsitteen.

Kuvio 3. Yksilön yksisysteeminen kielioppi eli resurssi.

Varianttien kilpailuttomuus merkitsee sitä, että variaatiolle annetaan luonnollinen paikka kielen kuvauksessa (vrt. Chambers 1995: 13–14). Yksi ihminen voi tämän näkemyksen mukaan koko elinikänsä käyttää kolmea *ts:n* edustusta – eri aikoina ja eri tilanteissa ehkä eri tavoin – ilman että jokin varianteista lopulta päihittäisi toiset niin, että ne kokonaan katoaisivat eivätkä milloinkaan enää pääsisi esiin. Hurtan väi-

⁵⁷ Kiitän lämpimästi ohjaajaani ma. professori Kaija Kuiria vuosien varrella käymistämme variaation luonnollisuutta ja idiolektin teoreettista kuvausta käsitelleistä hedelmällisistä keskusteluista.

töskirja (2000) näytti, kuinka suomen *askel*-tyyppisten nominien taivutus on vuosisatoja sallinut sekaparadigmaisuuden. Samankaltaista sallivuutta voisi itse asiassa nähdä myös piirretason variaatiossa. (Ks. myös Ylikoski 2005: 202–204.)

Edellä totesin, että monisysteemisyyden oletus kumpuaa ainakin osittain variantteja kuvaamaan käytetystä terminologiasta (vrt. esim. Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 134). Tällä en kuitenkaan tarkoita sitä, että suomalaisten variaationtutkijoiden tulisi käytännössä luopua esimerkiksi *tt*-variantin nimeämisestä Tampereen murteen mukaiseksi tai *ts*-variantin kutsumisesta yleiskieliseksi. Tutkijan työkaluina nämä termit ovat edelleen toimivia, ja niiden kontekstisidonnaiseen käyttöön⁵⁸ tutkimusyhteisö on tottunut. On kuitenkin tärkeää, että eronteko terminologian ja teorian välillä on selvä. Oma teoreettinen näkemykseni nojautuu variaation perustavanlaatuisuuteen. Kun kutsun jotakin puhujan käyttämää varianttia murteen mukaiseksi ja toista yleiskieliseksi, en tarkoita, että kyseessä olisivat eri systeemejä edustavat, väistämättä keskenään kilpailevat variantit. Molemmat variantit kuuluvat puhujan resurssiin, eikä siirtyminen variantista toiseen edellytä puhujalta kahden varieteetin mentaalisen raja-aidan ylitystä (vrt. Hurta 1999: 60).

Puhujan yleinen murteellisuus tai yleiskielisyys ovat jatkumolle sijoituvia määritelmiä, joissa perustapauksessa toisen lisääntyminen edellyttää toisen vähentymistä portaattoman säätimen tavoin (vrt. luku 5.1). Jos mielikuvia on murteellisen ja yleiskielisen lisäksi tarjolla muitakin (esimerkiksi nuorisokiehinen), säädin liikkuu kaksi- tai tarvittaessa useampiulotteisessa kentässä. Varianttien nimeämisessä kyse on oikeastaan niihin oletusarvoisesti liittyvistä mielikuvista: kun kutsun jotakin varianttia murteelliseksi, otan samalla kantaa siihen, millaisten toisten varianttien kanssa kyseinen variantti todennäköisesti yhdistyy ja millaisen vaikutelman tämä tietty kombinaatio puheesta todennäköisesti luo.

Kieli on potentiaalisesti varioivaa. Variaation perustavanlaatuisuus on läsnä jo äänteiden tasolla, ihmislajin fyysikaalisten ominaisuuksien sanelemana. Ihminen ei voi milloinkaan heilauttaa kättään täsmälleen samalla tavoin, jos liikerata oikein tarkasti mitataan. Samoin hyvän huomenen toivotuksessa kieli ei koskaan liiku suussa kahta kertaa samaa reittiä ja tuotos solahda ilman epäilystä johonkin kolmesta avarutama-asteluokasta (esim. *huomenta* – *huåmenta* – *huamenta*). Tällainen variaatio on väistämätöntä puheessa, joskin se usein jää huomiotta. Tutkijoina me helposti lähestymme kieltä aakkosten tai suomalais-ugrialaisten tarkemerkkien kautta. Äänteet eivät kuitenkaan ole mentaalisia, tarkkarajaisia aakkosia. Erityisesti vokaaliääntämyksen jatkumon kirjaaminen erilaisiksi vokaaleiksi on sekä kontekstiriippuvaista että kulttuurisidonnaista. (Ks. esim. Port 2010a: 43–47; 2010b; Fowler 2010.)

---

⁵⁸ Esimerkiksi inessiivin *ssA*-päätteen tulkinta vaatii kontekstin ympärilleen: vasta hämäläismurteiden alueella, tunnukselloman MA-infinitiivin illatiivin, heleän *l*-ääntämyksen tai vaihteluttoman *nk:n* rinnalla esiintyessään se tulee tulkituksi hämäläiseksi murrevariantiksi. Esimerkiksi Etelä-Pohjanmaalla – vokaalienvälisen *h:n* ja labiaaliumin rinnalla – *-ssA* tulkitaan yleiskieliseksi, kun taas *s*-variantti saa tässä kontekstissa murteellisen tulkinnan. Uuden näkökulman varianttien tulkintaan on tuonut vielä maahanmuuttajataustaisten (helsinkiäis)nuorten puheen tutkimus (Lehtonen 2006: 271). Näillä nuorilla jotkin perinteisesti yleiskielisiksi luokitellut muodot esiintyvät vapaamuotoisessa puhekielessä, jolloin niitä ei enää yksiselitteisesti voi pitää yleiskielisinä.

Myös äänteellisen jatkumoisuuden ulkopuolelle sijoittuva variaatio on näkemykseni mukaan perustavanlaatuaista, luonnollista. Saman piirteen kahden variantin esiintyminen yhden puhujan kielenkäytössä ei ole yllätys. Täysin varioimaton puhe sen sijaan olisi harmaata ja ilmaisuvoimaltaan rajoittunutta. Tällöin ihmiseltä puuttuisi kyky esimerkiksi toisten puhujien referointiin, kielenkäytön tilanteiseen muokkaamiseen tai minkään uuden omaksumiseen. Puhuja ei näin kykenisi tekemään kielellä läheskään kaikkea sitä, mihin kieli on evoluution myötä kehittynyt.

Yksilön puheessa havaittavaa äänne- ja muotopiirteiden variaatiota on pidetty kilpailutilanteen kuvastajana, ja uuden kielenkäyttötavan muotoutumisen on katsottu tapahtuvan saman piirteen eri varianttien kilpailun kautta. Kilpailutilanteen aiheuttajina on pidetty ensisijaisesti kielenulkoisia tekijöitä. (Ks. esim. Jonninen-Niilekselä 1982b: 8–9, 13; Nuolijärvi 1986b: 21–22; Palander 2005a: 27; ks. myös Juusela 1989: 64–65; Ylikoski 2005: 203.) Näin usein onkin. Kielessä uuden synnyn ei kuitenkaan välttämättä tarvitse olla törmäyksen tai kamppailun tulos. Paitsi että kieli on osa yhteiskuntaa ja siten ulospäin avoin, on kieli myös sisäisesti järjestelmänä avoin. Tämä mahdollistaa uuden synnyn systeemin itsensä varassa (mm. johdokset) ja uuden omaksumisen siihen ulkoapäin (mm. lainat). Ilman avointa sisäistä järjestelmää kielestä puuttuisi kyky mukautua ympäristön muutoksiin. Uuden ja vanhan rinnakkainelo ja sen takia myös varioivuuden läsnäolo on jo kielessä itsessään aina potentiaalisena. Kyse ei ole vain suoritustason, esimerkiksi ääntämyksen, ikuisesta varioivuudesta (jonka strukturalismikin tunnusti⁵⁹), vaan itse järjestelmän moninaisuudesta ja varioivasta perusluonteesta.

Puhujan tai puhujaryhmän variaation kenttä näyttäytyy tutkijalle erilaisena eri tilanteissa ja eri aikoina. Monisysteemisyydelle vaihtoehtoinen teoreettinen katsantokanta on hyväksyä kielen variaatio osaksi sen syvintä olemusta. Variaation voi tällöin nähdä synkronisenkin tilan inherenttinä ominaisuutena ja kielen järjestelmälle siten luonnollisena. Sen olemassaoloa voi tarkastella arvottamatta varianteja suoralta kädeltä väistyviksi tai uusiksi, omiksi, vieraiksi tai lainatuiksi – unohtamatta kuitenkaan, että kielen variaatiossa piilee aina muutoksen potentiaali. Variaation hyväksyminen systeemin tasolle saa aikaan sen, että variaatio itsessään ei ole ihmetyksen aihe tai selitystä vaativa välitila: variaatitilanteen ei tarvitse välttämättä johtaa mihinkään. Toisaalta pelkkä variaation tai erojen toteaminen ihmisten tai aineistojen välillä ei myöskään vielä ole tulos, vaan vasta lähtökohta tutkimukselle, variaation analyysille. Variaation perustavanlaatuisuuden ei tarvitse tarkoittaa sitä, että tutkijan edessä olisi hallitsematon kaaos. Systeemisyyttä voi kielestä löytää silloinkin, kun variaatio katsotaan osaksi kielen perusolemusta.

3.3.2 Variaation funktionaalisuus

Kielen variaation perustavanlaatuisuuden korostaminen ei rajaa pois mahdollisuutta, että kieltä varioimalla voi tehdä vuorovaikutuksellisia tekoja: vaikuttaa sanoman sisältöön tai keskustelun kulkuun, luoda diskurssi-identiteettiä tai osoittaa esimerkiksi asuinalueeseen sitoutumista (ks. esim. Le Page 1997: 21–32; Tabouret-Keller

---

⁵⁹ Sociolingvistiikan ja strukturalismin suhteesta ks. Nieminen 1999.

1997; E. Lehtinen 1999; Nuolijärvi 2000: 27–33; Nisula 2003; Lappalainen 2004; Mantila 2004; Lappalainen & Vaattovaara 2005; Vaattovaara 2009). Funktionaalisuuden havaitseminen ei tarvitse taustalleen oletusta jostakin vieraasta tai systeemiin kuulumattomasta, sillä koko variaation voi nähdä lukeutuvan samaan puhujan resurssiin. Tästä henkilökohtaisesta resurssistaan puhuja voi ammentaa kontekstualisoinnin keinonsa (vrt. Kalliokoski 1995: 15).

Tässä tutkimuksessa en tarkastele kielen funktionaalisuutta laajempänä ilmiönä, esimerkiksi kielellisen tai paikallisen identiteetin näkökulmasta (vrt. Mantila 2004; Lappalainen & Vaattovaara 2005; Vaattovaara 2009: 46–51), vaan rajaan käsittelyn ajassa ja kontekstissa kiinni oleviin pieniin tilanteisiin ilmiöihin, esimerkiksi referointitapauksiin tai selvästi sanomaa korostaviin varianttivalintoihin (esimerkit 1–4).⁶⁰

1. *mä kävin, kävin tota, ekan kerran _elämässäni astrolookilla ja, (e)t se vaan sano tästä mun, nuorimmasta lapsestani että se tulee, ”aikuisena toimimaan mystiikam parissa että”, mä mietiv vaan _että se sopis, se ois kyllä ihan sopiva, sopiva et se tietää nii valtavam paljo kaikista asioista nyt jo että, (Terhi/TRE2)*
2. *mää kävin, Ännämkooyyn, musiikkiopistossa sillon _aikoinaan ku^s se perustettiin nim mää kävij jonkun neljä vuotta sitä ja, siä oli semmonen **Soitame pianoa**, oli semmonen, sarja mistä mää sten ne alkeet, aloti. (Tiina/TRE1)*
3. *mull _oli kerran matikan_kokkeekkik **kauhiav** vaikeet matikan_kokkeet -- (Kyllikki/TRE1)*
4. *mää s- -tä laps **valitsee itse** omat harrastuksensa eikä sitä mitä sää haluat ja suj juappokaveris, (Tuulikki/TRE2)*

Osa puheessa havaittavista varianteista näyttää motivoituvan kontekstissaan esimerkkien 1–4 tavoin. Näissä tapauksissa on varsin perusteltua rakentaa käytännön selitys sen nojalle, että puhuja käyttää funktionaalisesti esimerkiksi äänne- ja muotopiirteiden variaatiota kommunikaatiossaan (ks. esim. E. Lehtinen 1999: 151–153; Lappalainen 2004: 20; Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 134). Terhin kielelliset valinnat yhdistettyinä lievään äänensävyyn muuttamiseen saavat aikaan referoinnin vaikutelman. Kyllikin ja Tuulikin tapauksessa äänen painokkuus ja kontekstista erottuvat äänne- ja muotovariantit luovat kuulijalle vaikutelman, että Kyllikin matematiikan_kokeet olivat todella vaikeat ja Tuulikki oli toista henkilöä puhutellessaan sekä vihainen että tosissaan. Tiinan tapauksessa taas on jo kulttuurisesti odotuksenmukaisista, että propri lausutaan juuri näin eikä esimerkiksi muodossa *me soitetaan pianoa*, jolloin kytkös tunnetun nuottikirjasarjan nimeen olisi selvästi heikompi. Variaation funktionaalinen käyttö on osa kielen luontaista varioivuutta. Mikäli se rajattaisiin etukäteen pois tutkimusaineistosta, näyttäytyisi idiolektikohtaisen variaation kuva epätodellisen kapeana.

---

⁶⁰ Huomautettakoon, että kieli on toki jo lähtökohtaisesti funktionaalista. Omassa tutkimuksessani käytän käsitettä funktionaalisuus niissä kohdin, jossa aineistosta havaittu variaatio näyttää tavallista selvemmin motivoituvan kontekstissaan. Variaation funktionaalisuus tulee näin määriteltyä enemmän tietoiseksi ja tarkoituksenmukaiseksi varianttien valinnaksi. Samantyyppisesti kielen äänne- ja muotopiirteiden variaatiota funktionaalisuuden käsitteen avulla ovat selittäneet mm. Lappalainen 2004 sekä E. Lehtinen 1999.

Kun puhutaan kielellä tehtävistä teoista – yksittäisistä varianttivalinnoista tai kokonaisesta murreidentiteetistä – tulevat mukaan *tiedostamisen* ja *suunnitelmallisuuden* aspektit (ks. Määttä 2000b: 502–506; ks. myös Määttä 2000a: 208–212, 215–216). Monille lienevät tuttuja ns. sammakot: sanat tulevat suusta ennen kuin niitä ehtii tarkemmin ajatella. Kun sitten huomaa, mitä tuli sanottua, ei puhetta enää voi vetää takaisin. Vaikka kyse ei olisi edes varsinaisista lipsahduksista, harva puhuja suunnittelee äänne äänneeltä kaiken sanomansa etukäteen. Kielellä tehtävät teot ovatkin usein vasta jälkikäteen tietoisia. Ne ovat tekoja sekä puhujan että kuulijan kannalta, mutta ei ole perusteltua väittää, että ne olisivat varta vasten suunniteltuja.

Asioita voidaan nostaa tietoisuuteen, vaikka ne eivät alkujaan tietoisia olisi olleetkaan – rationaalistus voi siis tapahtua jälkikäteen. On myös mahdollista, että aineistossa on puhujan tietoisesti ja etukäteen suunnitellusti funktionaaliseksi tarkoittamia jaksoja, joita tutkija ei kuitenkaan havaitse ja joihin nauhoitetun haastattelun tai keskustelutilanteen toinen osapuolikaan ei reagoi.⁶¹ Toisaalta on mahdollista, että sekä puhekumppani että tutkija pitävät jotakin ilmausta funktionaalisenä jaksoneuna, vaikka puhuja ei ole lausahdustaan sellaiseksi tarkoittanut. Voi myös olla, että funktionille ei saada keskustelunkaan kautta sosiaalista yhteisymmärrystä, vaikka funktion olemassaolo sinällään yleisesti tunnustettaisiin. Usein ainoa luotettavasti todettavissa⁶² oleva asia onkin tehtyjen havaintojen – esimerkiksi tietynlaisen piirrekombinaation ja referoinnin tunnun – yhteisesiintyminen. Tällaisen yhteisesiintymisen taustalta ei läheskään aina ole mahdollista todeta syy–seuraus-suhdetta.

Esimerkkien 1–4 perusteella ei voida varmasti tietää, ovatko Terhi, Tiina, Kyllikki ja Tuulikki tietoisesti valinneet nämä nimenomaiset variantit referoinnin keinoiksi tai puhettaan tehostamaan vai onko pyrkimys puheen funktionaalisuuteen pikemminkin toiminut piirrevariaation kimmokkeena. Esimerkkien perusteella ei myöskään voida päätellä, ovatko puhujat edes jälkikäteen tietoisia näistä katkelmista, jotka tutkijan näkökulmasta näyttäytyvät tekoina, variaation funktionaalisenä käyttönä.

Kaikkeen kielen variaatioon kuitenkin kytkeytynee muutoksen potentiaali, ei pelkästään kommunikaation kannalta ns. selittämättömänä näyttäytyvään variaatioon (ks. Palomäki 1998: 3–7; Downes 1998: 234, 247; Kurki 2005: 11; vrt. toisin esim. Francis 1983: 19). Voi siis olla, että muutoksen ensimmäiset merkit näkyvät juuri edellä kuvatun kaltaisissa funktionaalisisissa jaksoissa. Tämän vuoksi funktionaalisisia jaksoja ei ole nähdäkseen syytä – eikä usein yksiselitteisesti mahdollistakaan – rajata tarkastelun ulkopuolelle, vaikka tarkastelun painopiste on kielen muuttumisen havainnoinnissa.

---

⁶¹ Tutkijan havainto variaation funktionaalisisesta käytöstä perustuu usein keskustelun molempien osapuolten havainnointiin: sekä siihen, mitä toinen puhuja sanoo että siihen, miten toinen puhuja reagoi (ks. esim. Lappalainen 2008b: 81–82).

⁶² Empaattisuus on ihmisten välisen kommunikaation edellytys: haluamme lähtökohtaisesti nähdä puhekumppanimme puheen tietoisena, intentionaalisisena ja järkevänä. Myös tutkijan toimintaa leimaa empaattisuus, joka saattaa näkyä jopa liiallisena tulkintana ja ymmärtämisenä, vaikka aineisto ei siihen objektiivisesti katsoen antaisi valmiuksia. Kun variaatio tulkitaan sekä kielen oletusarvoiseksi ominaisuudeksi että tutkittavasta aineistosta todennäköisesti kumpuavaksi havainnoksi, päästään selittämisen pakosta havainnoimaan ilmiöiden yhteisesiintymä.

3.3.3 Kieliyhteisö ja puhujaryhmä

Kieliyhteisön (*speech community*) olemuksesta ja määrittelystä on keskusteltu sosiolingvistiikassa paljon (ks. esim. Gumperz 1971: 114–128; Labov 1966: 7; 1972a: 120–121; Romaine 1982; Santa Ana & Parodi 1998; Juusela 1998; Labov 2001b: 37–41; Patrick 2002; Paunonen 2003: 235–242). Aihetta on jollakin tasolla sivuttu myös useissa suomalaisissa puhujajoukkojen kieltä tarkastelevissa tutkimuksissa (ks. esim. Lappalainen 2004: 15–18; Kurki 2005: 16–22; Paunonen 2006: 14–18; Kokko 2007: 41–45; Vaattovaara 2009: 23–26; Lönnroth 2009b). Joissakin kannanotoissa kieliyhteisön olemassaolo on kyseenalaistettu (ks. esim. Petyt 1980: 188; Holmes & Meyerhoff 1999: 178). Kuitenkin esimerkiksi kaksi sosiolingvistisen muutostutkimuksen keskeisistä metodeista, luvussa 3.2.2 esittelemäni näennäisai-kametodi ja reaaliaikainen trenditutkimus, nojautuvat vahvasti kieliyhteisön käsitteen varaan.

Labovin (1972a: 120–121; ks. myös 1994: 4–5) tunnetun – ja varsin abstraktin – määritelmän mukaan kieliyhteisön muodostavat ne puhujat, joilla on yhteiset kielelliset normit ja asenteet. Labov korostaa, että puheyhteisö määrittyy vasta tutkijan tekemien havaintojen kautta. Tämän määritelmän mukaan kieliyhteisöön kuuluminen ei siis vaadi jäseniltään kasvokkaista vuorovaikutusta, eikä tutkimuksen kohteena olevien puhujien omalle kokemukselle anneta sijaa kieliyhteisön rajauksessa (ks. myös Romaine 1982: 18–19). Labovin määritelmä on ollut perustana muun muassa 1970-luvun NPM-hankkeen aineistonkeruulle, jossa oletusarvoisesti samaa kieliyhteisöä (syntyperäisiä tamperelaisia, jyväskyläläisiä, turkulaisia ja helsinkiläisiä) edustavien haastateltavien valinnan kriteereinä toimivat kielenulkoiset, murremaantieteelliset tekijät (Silvennoinen 1980a: 42–45; Jonninen-Niilekselä 1982b: 14–16; Suojanen 1985: 16–17; Paunonen 1995 [1982]: 26–27).

Labovin näkemyksille osittain vastakkaisina, joskin myös niitä täydentävinä, voidaan pitää toimintayhteisöjen (*community of practice*; ks. esim. Bucholtz 1999; Holmes & Meyerhoff 1999) sekä sosiaalisten verkostojen (*social network*; ks. esim. L. Milroy 1980; J. Milroy & L. Milroy 1985; Lippi-Green 1989; Lappalainen 2004) tutkimuksesta nousseita näkemyksiä vuorovaikutukseen perustuvien kieliyhteisöjen olemassaolosta. Näissä yhteisö käsitetään toiminnalliseksi konstruktioksi, jonka jäsenet määrittyvät osallisuutensa mukaan esimerkiksi ydinjäseniksi ja perifeerisemmiksi jäseniksi. Keskeistä näitä kahta suuntausta yhdistävässä ajattelutavassa on se, että tarkastelun kohteeksi otetaan ennalta olemassa oleva ihmisryhmä, ei tutkimusta varten koottu keskenään vieraiden puhujien joukko. (Ks. myös Pälli 2003: 13–18; Lappalainen 2004: 16–18; Vaattovaara 2009: 24.)

Johanna Vaattovaara (2009: 23–25) on väitöstutkimuksessaan esittänyt edellä esiteltyjä näkökulmia yhdistävän näkemyksen kieliyhteisön käsitteeseen. Vaattovaaran mukaan kieliyhteisö on ennen muuta tutkijan apuväline, sillä vain kielentutkijan näkökulma yhteisöön lähtee itsetarkoituksellisesti kielestä. Tutkimuksen kohteena olevat puhujat tuskin määrittävät olemassaoloaan ja sosiaalisia suhteitaan ensisijaisesti kielenkäyttönsä kautta. Puhujien kannalta kieliyhteisöä voidaan pitää hypoteesina, kunnes tutkimuksen kautta voidaan todentaa, että on olemassa jokin kollektiivisesti hahmotettu ja merkitykselliseksi koettu kieliyhteisö.

Tällä tavoin määritellyssä kieliyhteisön käsitteessä ei niinkään ole kyse siitä, että kaikki käyttäytyvät saman normin mukaisesti. Sen sijaan puhujilla edellytetään olevan jollain tasolla yhtenevä käsitys siitä, mikä paikallisen puhetavan normi on. Näin ajateltuna kieliyhteisöön samaistumisen edellytyksenä voidaan pitää sitä, että käyttäytyminen voi myös poiketa normista. Vaattovaara toteaa, että yksilö voi identifioitua ryhmään (kieliyhteisöön), jos (a) ryhmä on tunnistettavissa eli rajattavissa, (b) siihen ja sen käyttäytymiseen voi samaistua, (c) motivaatio samaistua ryhmään on olemassa, ja jos (d) oma käyttäytyminen on mukautettavissa (ks. myös Le Page & Tabouret-Keller 1985; Tabouret-Keller 1997).

TRE-aineiston puhujia ympäröivän kieliyhteisön rakentuminen voidaan omassa tutkimuksessani hahmottaa mielekkäällä tavalla juuri Vaattovaaran näkemysten kautta. Oletuksena voidaan pitää, että aineistoni 30 puhujalla on ainakin joiltain osin yhtenäinen käsitys siitä, millaista Tampereen puhekieli on: ketkä sitä puhuvat ja miltä heidän puheensa kuulostaa (vrt. luvun 2.2.3 puhujien havainnot).⁶³ Oletus myös on, että tamperelaisen kieliyhteisön merkitys näille puhujille ei 1970-luvulta vuosituhaten vaihteeseen tultaessa ole ainakaan heikentynyt, sillä 1990-luvun murtebumin, TV-sarjojen ja kirjallisten murretuotosten myötä Tampere on kenties entistä selvemmin rajautunut itsenäiseksi ja omaleimaiseksi kielialueeksi hämäläis-murteiden sisällä.

Yksilötason kieliyhteisöön identifioitumiseen oma tutkimusasetelmani ei tarjoa mahdollisuutta perehtyä, mutta ainakin identifioitumisen mahdollisuus on TRE-aineiston puhujilla olemassa: (a) Syntyperäisten tamperelaisten muodostaman puhujajoukon olemassaolo on yleisessä tiedossa (vrt. edellä). (b) Kaikki TRE-aineiston puhujat ovat syntyperäisiä tamperelaisia, joten heillä on edellytykset samaistua tähän ryhmään. (c) Motivaatio samaistumiseen on ainakin periaatteessa olemassa, sillä kaikki puhujat asuvat Tampereella, ja Tampereen puhekieli näyttäätyy ainakin TRE-aineistosta esiin nousevien kommenttien valossa positiivisena: hauskana, tunnistettavana ja jopa jollakin tavalla uhanalaisena ja suojelua vaativana (vrt. luku 2.2.3; ks. myös Hyttinen 2009: 5). (d) Niin ikään Tampereen puhekieleen liitettävien kielenpiirteiden viljely on puhujille selvästi mahdollista, joskin oletetusta tamperelaisnormista voi myös poiketa (vrt. luku 4).

Tutkimuksessani kieliyhteisön käsite on siis ensisijaisesti tutkijan työkalu, joka perustuu oletukseen TRE-aineiston puhujien jakamasta käsityksestä siitä, millainen tamperelaisen puhetavan normi on. Koska useimmat TRE-aineiston puhujista eivät edes tunne toisiaan, ei heidän voi olettaa muodostavan aitoa kanssakäymisen verkostoa. TRE-aineiston puhujat ovat tutkimustarkoitukseen koottu puhujaryhmä, ja vasta tutkimus paljastaa, millaisia tamperelaispuheen tapoja aineistosta nousee esiin.

---

⁶³ Todennäköisesti ei-lingvistien käsitys Tampereen murteesta tai Tampereen puhekielestä on lähinnä sitä iäkkäiden puhujien puheen tapaa, jota 1800-luvun loppupuolella syntyneet puhujat ovat 1900-luvun puolen välin jälkeen tehdyissä nauhoituksissa käyttäneet. Tämän ”vanhan murteen” tavoittelu kuultaa myös TV:n sketsisarjoissa ja koko kansan tietoisuuteen nousseissa Sinikka Nopolan kirjoissa (ks. esim. Nopola 2003). Näihin perustuvasta murteen standardista johtuen ainakin osa TRE-aineiston puhujista sijoittaa itsensä – tutkijan näkökulmasta aivan aiheetta – tamperelaisen kieliyhteisön laitamille, ”sitä ihan oikeaa Tampereen murretta” taitamattomiksi (vrt. luvun 2.2.3 esimerkit 26–28).

Selvää on, että TRE-aineiston 30 puhujasta jokaisella on omat sosiaaliset verkostonsa⁶⁴, joissa ei ole välttämättä lainkaan yhteistä kontaktipintaa. Nämä todelliset sosiaaliset verkostot ovat käytännössä ne, joiden varaan puhujien henkilökohtainen kielellinen resurssi rakentuu.⁶⁵ Hypoteettinen kieliyhteisö ei tätä materiaalia tarjoa. Kuvauksen apuvälineenä – kun todellisia sosiaalisia verkostoja ei voida tavoittaa – kieliyhteisöön oletetut kielenkäytön mallit kuitenkin voivat toimia.

3.3.4 Idiolektin olemus

Idiolekti on nimensä mukaisesti yksilöllinen lekti, yhden puhujan kielimuoto, jonka teoreettisen hahmotteluun ja metodologiseen havainnointiin käsillä oleva tutkimus keskittyy. Kuten edellisessä luvussa totesin, TRE-aineiston 30 puhujan joukko on muodostettu tutkimustarkoituksiin, eikä heidän välillään – paria poikkeusta lukuun ottamatta – ole tietääkseni aitoa vuorovaikutusta. Tampere on yli 200 000 asukkaan kaupunki, ja oletettavaa on, että sattumanvaraisesti tutkimukseen valikoituneet puhujat eivät muodosta teoreettisen kieliyhteisön lisäksi samalla tavoin aitoa, samankaltaisen arjen jakavaa tiivistä yhteisöä kuin pieneltä paikkakunnalta tutkimukseen valitut puhujat (ks. esim. Mustanoja 2001: 10–15; Kurki 2005: 67–74; 2007: 151). Tutkimuksen kohteena olevilla idiolekteilla ei siis ole varsinaista kontaktipintaa keskenään, ja ryhmä, jonka nämä puhujat muodostavat, ei ole enempää kuin osiensa summa⁶⁶ (vrt. esim. Lappalainen 2003: 93–109; 2004: 23–29).

Tutkimusasetelmani ei tässä tapauksessa tarjoa pääsyä niihin todellisiin sosiaalisiin verkostoihin, joiden jäseniä TRE-aineiston puhujat ovat. Näin ollen tutkimukseeni ei ota kantaa siihen, millaisen roolin nämä puhujat tosielämän yhteisöissään saavat. Tutkimani idiolektit ovat tarkastelussa ensisijaisesti itsenäisinä: kielen variaation perusteella tapahtuva sijoittuminen suhteessa toisiin TRE-aineiston puhujiin ei paljasta, ovatko puhujat omissa verkostoissaan keskushahmoja vai ohikulkumatkalaisia, innovaattoreita vai kielellisiä konservatiiveja. (Ks. esim. J. Milroy & L. Milroy 1985; J. Milroy 1992: 172–205; Lappalainen 2003: 73–89; 2004: 16–18, 23–29; ks. myös Labov 1980: 260–264.)

Kun tarkasteltavia puhujia on näinkin suuri joukko, asettuvat yksittäisten puhujien idiolekteissa näkyvät ilmiöt mittasuhteisiin toisten puhujien avulla. Vaikka vuorovaikutuksen näkökulma rajautuu tutkimukseni ulkopuolelle, tarjoavat nämä itsenäiset idiolektit kiinnostavan näköalan sekä yksilökielen perusluonteeseen että kielenmuutoksen ilmenemiseen yksittäisen ihmisen puheessa.

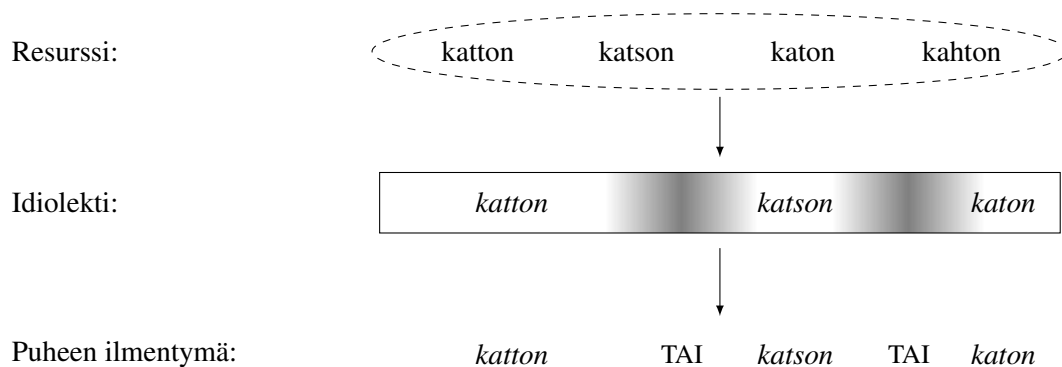
⁶⁴ Koska Kauko ja Tuija ovat isä ja tytär, ja Tiina ja Tapio sisko ja veli, on oletettavaa, että heidän sosiaaliset verkostonsa kohtaavat ainakin joiltain osin.

⁶⁵ Resurssin rakennusaineina toimivat tietysti myös satunnaiset sosiaaliset kohtaamiset ja muun muassa median tarjoamat mallit.

⁶⁶ Tässä viitataan erityisesti sosiaaliseen kanssakäymiseen ja tutkimusaineistoni laatuun verrattuna sellaisiin tutkimuksiin, joissa puhujaryhmät on muodostettu heidän keskinäisen vuorovaikutuksensa perusteella. Yksikään idiolekti ei ole yhteisöstä irrallinen, joten siinä mielessä tutkijankin koostama puhujaryhmä on enemmän kuin osiensa summa.

Vuorovaikutukseen fokusoidussa tutkimuksessa *resurssin* käsitteellä on tapana kuvata sosiaalisessa ja kielellisessä kontekstissa tarjolla olevia puheen ja toiminnan malleja, joista yksilö voi ammentaa käyttöönsä oman identiteettinsä ja läsnä olevan tilanteen huomioiden sopivimmat (ks. esim. Hasan 1996: 13–36; E. Lehtinen 2002: 34; Lappalainen 2004: 48–49⁶⁷; Pietikäinen & Mäntynen 2009: 15–22; ks. myös Halliday 1973: 51–54, 72–74; 1974: 13–26; Shore 1992: 22–23). Tästä totutusta määritelmästä poiketen viitataan kuitenkin omassa tutkimuksessani resurssin käsitteellä *puhujan henkilökohtaiseen kielelliseen resurssiin*: jo luvussa 3.3.1 alustavasti esittelemääni teoreettiseen malliin yksisysteemisestä ja luonnostaan vaihtelevasta yksilön kieliopista.⁶⁸ Samantyyppisesti resurssin käsitettä on suomalaisessa variaationtutkimuksessa käyttänyt ainakin Harri Mantila (2004: 323, 335–336).

Luvussa 3.3.1 hahmottelin kaksitasoista kuvaa yksilön kielestä (ks. kuvio 3), johon sisältyi puheen taso ja kielenpuhujan yksisysteeminen mutta avoin kielioppi, resurssi. Kun kuvaukseen otetaan mukaan idiolektin käsite, muodostuu kuvio kolmitasoiseksi (kuvio 4).

Kuvio 4. Resurssi, idiolekti ja yksilön puhe. Idiolektin hahmottelussa varianttien rajojen epätarkkuus kuvastaa tulkinnan epävarmuutta.

⁶⁷ Lappalaisen käyttämä resurssin käsite on luettavissa myös puhujan yksilöllisen ominaisuuden näkökulmasta: ”Sitä [kirjakielen mukaista kielimuotoa], kuten myös erilaisia murteita, voidaan käyttää tilanteen sisäisinä vuorovaikutuksen resursseina, joilla voidaan osoittaa erityyppisiä muutoksia meneillään olevassa toiminnassa. Se, millaiset kielelliset resurssit itse kullakin on ja miten hän niitä hyödyntää, vaihtelee yksilöittäin.” (Lappalainen 2008a: 98.) Näin tulkittuna Lappalaisen käyttämä resurssin käsite tulee lähemmäs omaa määritelmääni.

⁶⁸ Myös yksilön kielellisen repertoarin käsite olisi tässä yhteydessä mahdollinen. Koen resurssin kuitenkin mielekkäämpänä terminä, sillä yhteisön tarjoamaan resurssiin rinnastuessaan se luo oikeanlaisen mielikuvan avoimmasta ja vähemmän tarkkarajaisesta systeemistä. Resurssin käsite määrittyy voimavarojen, mahdollisuuksien ja keinojen kautta. Sen sijaan repertoari viittaa arkisessa kielenkäytössä esimerkiksi taiteilijan koko ohjelmistoon, mikä johtaa mielikuvaan jostakin tarkkarajaisesta ja lueteltavissa olevasta piirteiden valikosta.

Tutkimuksessani idiolektin käsite kuvastaa yksilön kielenkäytön alemmaa abstraktiotasoa. Idiolekti on puheen konkretiasta johdettavissa oleva, väistämättä aikaan ja tilanteeseen sijoittuva pysäytyskuva yksilön kielenkäytöstä (vrt. Labov 1966: 6). Äänne- ja muotopiirteiden analyysissa idiolektin olemus hahmottuu varianttien käyttötendenssien kautta. Idiolektin kuvaus on piirteiden variaatiosuhteiden hahmotelua ja sen todennäköisyyden havainnollistamista, jolla tietyt variantit yksilön puheessa esiintyvät. Yksilön kielellinen resurssi taas edustaa korkeampaa abstraktiota, teoreettista mallia yksilön kielestä. Dynaaminen resurssin käsite sisältää konkretian kautta johdettavissa olevien variaatiosuhteiden lisäksi kielen uudenlaisen variaation (eli idiolektin muutoksen) potentiaalin: resurssissa on tarjolla sekä sisäänrakennetusti että ulkoisten vaikutteiden myötä paljon sellaista, joka ei yksilön senhetkessä kielenkäytössä näy.⁶⁹

Yksilön kielen laaja skaala ja varioivuus tulevat näkyviin monin tavoin: puhuja hallitsee useita sanoja samalle tarkoitteelle (esim. synonymia, lähimerkityksisyys, sanojen tyylierot), tunnistaa ja osaa käyttää erilaisia sanojen muotoja (esim. toisten murteiden ilmaukset, matkimukset), käyttää kieltä eri tavoin eri tilanteissa, hallitsee kirjakielen, joka poikkeaa hänen puheestaan, omaksuu vieraita kieliä, oppii koko ajan uutta – eli laajentaa kielellistä resurssiaan ilman, että uusi poistaa vanhan (vrt. Nuolijärven 1986b: 239–306 havainnot nk. lomasuomesta). Toisiin puhujiin verrattuna yksilön kielen variaatio on yhtä aikaa sekä säännönmukaista että ennalta-arvaamatonta. Yksilön kielellinen resurssi mahdollistaa puheessa esiintyvien elementtien persoonalliset kombinaatiot, mutta variaatio tapahtuu yhteisön sallimissa rajoissa.⁷⁰ Yhteisön pitää jollakin tasolla siis hyväksyä yksilövariaatio, jotta se voi toteutua. (J. Milroy 1992: 17, 202–203; J. Milroy & L. Milroy 1997: 50–53; Labov 2001b: 33–34; Paunonen 2003: 236; Kurki 2005: 28; ks. myös Chambers 1995: 84–101.)

Kielen funktionaalinen käyttö – sen dynaamisuus tiettyinä hetkenä kulttuurin ja yhteisön osana – edellyttää varioivuutta sisäänrakennettuna ominaisuutena, ei vain varianttien kilpailua ilmentävänä häiriötilana (ks. myös Mantila 2004: 335–336). Ilman yksisysteemisen resurssin tarjoamaa varioinnin mahdollisuutta joustava reagointi ympäristöön olisi mahdotonta. Monisysteemisyyden oletus ja sen kautta kuvauksen tasolle ulottuva hyppiminen kielimuodosta toiseen ovat teoreettisina selitysmalleina kömpelöitä (vrt. Hurttu 1999: 60, 82–84). Systeemin avoimuus ja variaation lähtökohtaisuus ovat nähdäkseni itsestäänselvyksiä, joista myös variaation-tutkimuksen tulisi lähteä liikkeelle.

---

⁶⁹ Jako resurssiin ja idiolektiin voidaan ainakin osittain rinnastaa siihen, mitä puhuja voi havaita ja mitä hän itse tuottaa. Havainnot kartuttavat puhujan resurssia. Idiolektin olemus taas hamottuu ensisijaisesti puhujan tuotoksen perusteella.

⁷⁰ Erotuksena tälle kuolevan kielen variaatiota on kuvattu epäsystemaattiseksi, funktionaalisesti motivoitumattomaksi ja sosiaalisesti merkityksettömäksi. Näitä vaihtelun erikoispiirteitä selittää pitkälti yhteisöllisen kontrollin höltyminen. (Riionheimo 2007: 65.)

3.3.5 Idiolekti ja kielenmuutos

Sosiolingvistit olivat pitkään hämmästyttäväkin yksimielisiä siitä, että yksilön kielellinen järjestelmä muotoutuu lapsuudessa, jonka jälkeen se vakiintuu ja säilyy lähes muuttumattomana koko aikuisiän (ks. esim. Labov 1994: 111–112; 2001b: 446–448; Chambers 1995: 184–185; ks. myös Sankoff, Blondeau & Charity 2001: 141–142; Kurki 2005: 34–36). Viimeistään vuosituhannen taitteen reaaliaikatuutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet, että puhujan idiolekti voi vielä aikuisiälläkin muuttua huomattavasti – jos kohta muuttumattomien idiolektien edustus on näissäkin tutkimuksissa ollut muuttuneiden idiolektien edustusta suurempi (Sankoff, Blondeau & Charity 2001: 151–154; Sundgren 2002: 341–343; Kurki 2005: 235–238; Paunonen 2005b: 182–192; Palander 2005a: 313–314; ks. myös Eckert 1997: 152).

Havainnot koko elinkaarensa ajan muutoksen potentiaalin säilyttävistä idiolekteista sopivat yhteen kehittelemäni resurssin teoreettisen mallin kanssa. Laajentumiskykyisen resurssin mahdollistamat idiolektitason muutokset rinnastuvat ajatuksen ihmisen elinikäisestä oppimiskyvystä. Muuttuvaan ympäristöön ja muuttuviin tilanteisiin reagointia voidaankin pitää eräänlaisen oppimisen⁷¹ tuloksena.

Puhumaan opetteleva taapero ei kielen tilanteista variaatiota kovin hyvin hallitse. Kiivaimmin kieli mukautuu ympäristöön lapsuus- ja nuoruusiässä (mihin sosiolingvistien näkemykset idiolektin varhaismuutoksista perustunevat; ks. Eckert 1997: 159–164 ja siinä mainitut lähteet), mutta myös aikuisiällä kielen muuttuminen eli uuden oppiminen on mahdollista. Erityisenä kimmokkeena aikuisiän kielenmuutokselle saattavat toimia puhujan elämäntilanteessa tapahtuneet muutokset (esim. Nuolijärvi 1986b; Palander 2005a: 313–315; ks. myös Chambers 1995: 184–185). Selvää myös on, että ulkoisesti samoilta näyttävät muutokset elämäntilanteissa eivät eri ihmisissä saa aikaan samanlaista reagointia. Kyky kielen muuttumiseen tai muuttamiseen sekä tilanteiseen ja mikrotilanteiseen variointiin on nähdäkseni kytköksissä puhujan kielelliseen lahjakkuuteen ja omaksumiskykyyn (ks. myös Ylikoski 2005: 201; Lappalainen 2008b: 80). Tosin muun muassa puhujan henkilökohtaisilla arvostuksilla ja kielellisillä asenteilla lienee asiassa yhtä merkittävä rooli (esim. Mantila 2004; 2008; Vaattovaara 2003; 2008; 2009).

Kielen *rakenteissa* etenevää lingvististä muutosta on sosiolingvistiikassa kuvattu erilaisten mallien avulla. Yksi tunnetuimmista on leksikaalisen diffuusion malli (Wang 1969; ks. myös Chambers & Trudgill 1998 [1980]: 159–165), jota Mielikäinen (1995) on edelleen kehittänyt ja täydentänyt agglutinoivaan suomen kieleen sopivan morfologisen diffuusion mallin avulla. Näiden mallien mukaan innovaatio eli uudenos kielessä leviää sanoista tai taivutusmuodoista toisiin. Tämän asteittaisen prosessin kautta kieli vähitellen muuttuu.

Esimerkiksi englannin kielessä äänne­muutoksen eteneminen voidaan kuvata sanoihin liittyvänä: säännöllinen muutos koskee ajan oloon koko leksikkaa eli kaikkia sanoja, joissa muutoksen alainen äänne tai äännejakso on. Suomen kielessä on sen sijaan havaittu, että äänne­muutoksen eteneminen on eritahtista eri muotoryh-

---

⁷¹ Tilannevariaation oppiminen on otettu yhdeksi kriteeriksi myös *Eurooppalaisen viitekehysten* (2008: 48–53) kielitaidon tasojen määrittämisessä: siinä tilannevariaation hallinta katsotaan kuuluvaksi itsenäisen kielenkäyttäjän taitotasolle B2.

missä: itse sanan vartalot ja niiden frekvenssi eivät riitä muutoksen kulun selittäjiksi. Kun ääntenmuutos toteutuu eri aikaan ja eri vahvuksena eri muotoryhmissä, voitaisiin myös luokitella, että kyseessä on morfologinen muutos: variaatiovaiheessa muotoryhmä saattaa pirstaloitua niin, että osa sen muodoista (ääntenmuutoksen ehtojen alaiset) on erilaisia kuin muut. Esimerkiksi jälkitavujen *OA*-yhtymän assimiloituminen *OO*:ksi tuo oikeastaan partitiiviin uuden päätteen, vokaalin pidennyksen. Tähän ei kuitenkaan ole erityisemmin kiinnitetty huomiota, vaan asiaa on katsottu ääntenmuutoksen kannalta. Tapahtunutta morfologista muutosta on tapana pitää vain käynnissä olevan ääntenmuutoksen seurauksena. Suomen kielen tutkimuksessa ääntenmuutosten laadusta keskusteltiin erityisesti 1970-luvun alussa (T. Itkonen 1970; ks. myös Wiik 1971). Jo tuolloin Terho Itkonen kiinnitti huomiota äänteiden ja ääntenmuutosten jatkumoisuuteen, joihin palaan luvussa 3.4.2.3 ja 4.

Kieliyhteisöissä etenevää muutosta on sosiolingvistiikassa alkujaan lähestytty suoraviivaisesti: muutoksen on katsottu etenevän joko pystysuoraan (sosiaalisesti) saman yhteisön sisällä tai vaakasuoraan yhteisöstä toiseen. Yhteisön sisällä eteneviä muutoksia on Labovin New Yorkin tutkimuksista lähtien jaettu sen perusteella, ovatko ne tiedostettuja (*change from above*) vai tiedostamattomia (*change from below*) (Labov 1966: 324–331). Myöhemmin Labov on yleistänyt termit koskemaan paitsi tiedostamista myös muutosten sosiaalista etenemissuuntaa. Hänen mukaansa tiedostetut muutokset ovat sellaisia, jotka puhujat omaksuvat heitä itseään ylempänä sosiaalisessa hierarkiassa olevilta saman yhteisön jäseniltä. Tiedostamattomat muutokset taas ovat sellaisia, jotka puhujat omaksuvat heitä alempana olevan sosiaaliryhmän jäsenten kielestä. (Labov 1994: 78.)

Ajatukset suoraviivaisesta muutoksesta ovat herättäneet paljon keskustelua (ks. esim. Paunonen 1982b: 46–58; Downes 1998: 185–196; Palomäki 1998: 37–46; J. Milroy 1992: 172–175, Kurki 2005: 28–29). Vaihtoehtoisista ratkaisuista tunnetuin lienee James ja Lesley Milroyn malli uudennosten etenemisestä yhteisössä. Tässä mallissa hypoteesina on, että puhujien väliset vahvat sosiaaliset kontaktit estävät uudennosten leviämistä puheyhteisön kieleen, kun taas ulkopuoliset vaikutteet ja mallit tunkeutuvat heikkojen kytkentöjen kautta sosiaalisesta verkostosta toiseen. Uuteen verkostoon saapuva innovaatio tavoittaa ensin nk. varhaisomaksujien ryhmän, jonka kautta se leviää koko ryhmän kattavaksi. (J. Milroy & L. Milroy 1985; J. Milroy 1992: 175–177; L. Milroy 2002; ks. myös Lappalainen 2004: 16–18; Kurki 2005: 29–30.) Milroyden malli voidaan nähdä monelta osin täysin vastakkaisena Labovin esitykselle muutoksen etenemisestä kieliyhteisössä (Kurki 2005: 30). Labovin mallia pikemminkin täydentävinä esityksinä voidaan pitää spatiaalisen diffuusion malleja: aaltomallia, joka olettaa muutoksen leviävän syntyalueeltaan aaltomaisesti eri suuntiin, sekä hierarkkisen diffuusion mallia, jossa eteneminen on maantieteellisesti harppauksellista esimerkiksi suurkaupungista toiseen (ks. esim. Chambers & Trudgill 1998: 166–175; Britain 2002; Kurki 2005: 27–28).

Ihmisten puheessa esiintyy jatkuvasti uusia innovaatioita, joista suuri osa jää ainutkertaisiksi tuotoksiksi, eivätkä ne koskaan reaalisti toteutuneena muutoksena yhteisessä kielijärjestelmässä. Kullakin muutoksella on omat kielensisäiset, rakenteelliset edellytyksensä ja rajoituksensa (vrt. diffuusiomallit). Muutokset eivät kuitenkaan toteudu itsenäisesti tai mekaanisesti näiden kielensisäisten ehtojen mukaisesti, vaan kielenkäyttäjät muuttavat kielenkäytön normejaan ja sitä kautta myös itse

kieltä. Kieliyhteisön ja kielenkäyttäjien asenteita ovat nykysuomessa havaittaviin, meneillään oleviin muutoksiin suhteuttaneet muun muassa Harri Mantila (1997; ks. myös Mustanoja 2009: 65) ja Johanna Vaattovaara (2009).

Kieliyhteisössä etenevän muutoksen nopeutta on sociolingvistisissä tutkimuksissa kuvattu nk. S-käyrän avulla (Wang & Cheng 1970; Chen 1972; ks. myös C. Bailey 1973: 67–77). Muutosten etenemisestä on erotettu hidas alkuvaihe, nopea yleistymisvaihe ja hidastuva tasaantumisvaihe. Vaiheiden vaihtuminen on sijoitettu uudennoksen yhteisössä saavuttaman levikin mukaan 20 %:n kohdalle (alkuvaihe → yleistymisvaihe) ja 80 %:n kohdalle (yleistymisvaihe → tasaantumisvaihe). Tähän malliin liittyvänä voidaan pitää Labovin (1994: 79–83) esitystä yhteisössä tapahtuvan kielenmuutoksen tyypeistä. Labovin muutostyypit ovat (a) toteutuneet muutokset, (b) loppuvaihetta lähestyvät muutokset, (c) keskivaiheen muutokset, (d) uudet ja elinvoimaiset muutokset sekä (e) orastavat muutokset (suomenkieliset termit Kurki 2005: 25). Labovin esityksen mukaiset yhteisön kielessä havaittavat muutostyypit ovat itse asiassa pysäytyskuvia S-käyrän mukaisesti etenevästä muutoksesta, mutta vain käänteisessä järjestyksessä esitettyinä: Orastaviksi tai uusiksi ja elinvoimaisiksi luokitellut muutokset näkyvät vasta osalla yhteisön puhujista. Keskivaiheen muutokset yleistyvät yhteisössä voimakkaasti, kun taas loppuvaihetta lähestyvät tai päätepisteen saavuttaneet muutokset näkyvät yhteisössä siten, että lähes kaikki tai kaikki puhujat ovat ne omaksuneet (vrt. Labov 1994: 83).

Idiolektissa tapahtuvan muutoksen malleja ei sociolingvistisissä tutkimuksissa ole vastaavalla tavoin systemaattisesti esitelty. Tälle on ymmärrettävä selitys: koska yksilön kielen on oletettu vakiintuvan suhteellisen varhaisessa vaiheessa, on kielen varhaisvaiheiden muutokset voitu lukea esimerkiksi kielenoppimiseen kuuluviksi ja näin rajata sociolingvistisen tutkimuksen ulkopuolelle. Aikuisten puhujayksilöiden kielenmuutosta onkin tarkasteltu lähinnä niiden roolien kautta, joita yksilö ympäröivässä yhteisössään saa tai jotka yksilölle hänen henkilökohtaisten ominaisuuksiensa vuoksi kielenmuutoksen etenemisen näkökulmasta lankeavat: yksilöä on lähestytty innovaatioiden tuottajana ja yhteisön kielenmuutoksen mahdollistajana, mutta yksilön omassa kielessä tapahtuvien muutosten kulkua ei ole teoreettisesti pohdittu tai mallinnettu (vrt. esim. Labovin ja Milroyn & Milroyn mallit yhteisön muutoksesta). Niissä suomalaisissa tutkimuksissa, joissa tarkastelun keskiössä on ollut yksilön kielen muuttuminen, ei muutoksen käsitettä ole yleensä eksplikoitu tai problematisoitu (ks. kuitenkin Kurki 2005: 25, 101). Muutokseksi on ollut tapana hyväksyä lähes kaikki prosentuaalinen tai lukumääräinen muutos, jota eriaikaisten aineistojen välillä on ollut havaittavissa (ks. esim. Nuolijärvi 1986b; Nahkola & Saanilahti 2001; Paunonen 2005b; Palander 2005a; Kunnas 2007).

Puhuja voi profiloitua murteelliseksi tai yleiskieliseksi puheessaan tuottamiensa varianttien mukaan, mutta havaittavat variaatiosuhteet voivat vaihdella paitsi ajassa myös tilanteiden välillä. Kuten Nuolijärven (1986b: 244–252) tutkimuksesta kävi ilmi, Helsinkiin muuttaneilla savolaisilla oli kyky käyttää tarvittaessa vanhaa kotimurrettaan. Kun hyväksytään se, että kaikki kieli on tilannesidonnaista, eikä tilanteesta vapaata ”aitoa” kieltä voida erottaa, ei muun muassa näitä Nuolijärven tekemiä havaintoja lomasuomen olemassaolosta tarvitse rajata idiolektin ulkopuolelle. Savolaismuuttajan kaupunkipuhe ja lomasuomi ovat saman idiolektin tilannevariaation ilmentymiä, eriaikaisia pysäytyskuvia. Näyttääkin siltä, että idiolektin muuttu-

minen ei juuri koskaan ole totaalista ja peruuttamatonta niin, että vanhaan ei olisi missään olosuhteissa paluuta esimerkiksi puhujan itse niin halutessa. Toisaalta olisi arkisten havaintojen vastaista väittää, että ihmisen kieli ei ollenkaan muutu: kun savolaismuuttaja tulee käymään kotipuolessa, hänen kiелensä – murreväritteisenä lomasuomenakin – saattaa läheisten mielestä vaikuttaa erilaiselta, muuttuneelta, aiempaan verrattuna.

Aiemmista suomalaisista reaaliaikaturkimuksista poiketen en tarkastele yksilön kielenmuutosta esimerkiksi varianttien prosentuaalisten erojen tai varianttien yleisyysjärjestyksessä tapahtuneiden vaihdosten kautta (vrt. esim. Nahkola & Saanilahti 2001: 142–143; Palander 2005a: 253–254; Kurki 2005: 101; Kunnas 2007: 96). Lähden idiolektin muutoksen määrittelyssä liikkeelle tilastollisesti havaittavissa olevista eroista piirteiden variaatiosuhteissa. Tässä tutkimusasetelmassa idiolektissa piirretasolla (ts. äänne- ja muotopiirteissä) tapahtuva muutos tulee käytännössä määritellyksi seuraavasti: *idiolektin muutos on eriaikaisten aineistojen välillä riittävän luotettavasti⁷² todettavissa oleva ero puhujan käyttämien saman piirteen eri varianttien esiintymissuhteissa.*

Puheen tasolta tehdyt havainnot on mahdollista yhdistää niin, että niistä laaditaan yksilön kielenkäytön laaja pysäytyskuva eli idiolekti, johon lasketaan kuuluviksi yksilön eri puhetilanteissa käyttämien kielenpiirteiden senhetkiset variaatiosuhteet (vrt. luku 3.3.4). Idiolektin muutoksen eli kahden eriaikaisen pysäytyskuvan välisen eron mahdollistaa puhujan henkilökohtainen, laajenemiskykyinen⁷³ resurssi. Idiolektin muuttumisen potentiaali on siis koko ajan olemassa. Muutos voi näkyä esimerkiksi vanhojen varianttien uudenaikaisina esiintymäsuhteina, jonkin variantin käytön hiipumisena tai kokonaan uusien varianttien ilmaantumisenä puheeseen.

Yhteisön tasolla idiolektien piirrekohtaiset varianttien esiintymäsuhteet heijastuvat toisiin idiolekteihin, ja ajan myötä esimerkiksi joidenkin varianttien käyttö voi yleisesti hiipua. Yksittäisen idiolektin muutos voi olla nopeaa – muualta muuttanut koululainen voi puolessa vuodessa omaksua uuden kotipaikan puhettavan – mutta muutoksen pysyvyydestä ei ole takeita, sillä esimerkiksi uusi muutto voi tuoda mukanaan taas uudenlaisen kielimuodon. Kokonaisen murteen muuttuminen taas on väistämättä hidasta, mutta muutokset ovat pysyvämpiä. Peruuttamaton piirretason kielenmuutos tapahtuu nähdäkseni vasta ihmisten kuoleman myötä – tai oikeastaan heidän muistonsa kuoleman myötä. Vasta sitten, kun samalla paikkakunnalla asuva lapsenlapsikaan ei enää muista, että isoisä sanoi *uilaav velessä*, vaihteluton *l* yleis-kielen *d*:n vastineena on kadonnut kieliyhteisöstä (vrt. Paavon esimerkit 22 ja 23 luvussa 2.2.3). Siihen saakka *l* on lapsenlapsen kielellisessä resurssissa, josta sen voi tarvittaessa ottaa käyttöön esimerkiksi referointitilanteessa. Tämä ”ottaminen käyttöön” ei ehkä ole ollenkaan tietoista tai se on tietoista vasta jälkikäteen, mutta mahdollista se nähdäkseni on.

---

⁷² Luotettavuuden arviointi edellyttää luottamusvälin huomioimista eriaikaisten aineistojen vertailussa.

⁷³ Oletan, että terveellä ihmisellä resurssi lähtökohtaisesti nimenomaan laajenee iän myötä, kun puhuja oppii esimerkiksi tilannevariaation hallintaa. Onnettomuuden tai sairauden myötä (esim. afasia) puhujan resurssi voi kaventua merkittävästi, mikä näkyy idiolektin dramaattisena muutoksena.

Yhden ihmisen puheessa voi kahden haastattelun perusteella havaita tilastollisesti merkitsevän muutoksen esimerkiksi diftongien avartumisessa. Tämän havainnon ei kuitenkaan tarvitse tarkoittaa, että puhujan variaatioprofiili olisi muuttunut dramaattisesti, esimerkiksi niin, että varianttien yleisyysuhteet olisivat kääntyneet (vrt. Kurki 2005: 101). Aineistojen välisestä erosta huolimatta ihminen voi profiloitua edelleen selvästi avartuneiden diftongien suosijaksi, sillä avartumisen kaltaisessa suuritaajuudessa piirteessä tilastollisesti merkitsevän muutoksen havaitseminen (ts. havaitun muutoksen riittävän varmuuden toteaminen) ei edellytä suurta siirtymää variaatiosuhteiden välillä. Toisaalta aineiston tilastollinen tarkastelu mahdollistaa muun muassa idiolektitason orastavien muutosten tarkemman havainnoinnin.

3.4 Tutkimuksen metodologiset valinnat

3.4.1 Tutkimusaineistona haastattelupuhe

3.4.1.1 *Haastattelu puhetilanteena*

Tämän tutkimuksen kantavana voimana kulkee ajatus, että jos yksilön kieli muuttuu 20 vuodessa, muutosta näkyy myös haastattelupuheessa. Suomalaisessa variaation-tutkimuksessa tarkastelun kohteena on useimmiten ollut juuri haastattelupuhe. Muita tutkimuksissa käytettyjä aineistonkeruumenetelmiä ovat olleet muun muassa kokousten, puheiden, keskustelujen ja asiointitilanteiden nauhoittaminen⁷⁴ (ks. esim. Suojanen 1981a; 1985; Lappalainen 2004; Nuolijärvi & Sorjonen 2005; Lappalainen & Raevaara 2009).

Reaaliaikatutkimuksessa metodologisesti erittäin keskeiseksi tekijäksi nousee eri vuosikymmenten aineistojen vertailukelpoisuus (Hurta 1999: 68–69, ks. myös Lappalainen 2004: 49). TRE-aineiston nauhoitukset on toteutettu sekä vuonna 1977 että vuonna 1997 niin, että haastateltavalle entuudestaan tuntematon yliopisto-opiskelija on käynyt jututtamassa häntä arkipäivän asioista. Jos TRE-aineiston ensimmäisen kierroksen nauhoitukset olisivat – niin kuin ovatkin – perinteisiä sociolinguvistisia haastatteluja mutta toisen kierroksen nauhoitukset esimerkiksi ryhmäkeskusteluja, aineiston perusteella olisi vaikea selvittää, mitkä piirretason eroista liittyvät siihen, että puhetilanne on toinen, ja mitkä taas siihen, että yksilön kieli on ajan saatossa muuttunut.

Haastatteluaineistojen hyvinä puolina voidaan pitää muun muassa niiden suhteellisen helppoa hankittavuutta, nauhoitusten yleensä hyvää teknistä laatua (mikrofoni koko ajan samalla etäisyydellä, ei juurikaan päällekkäispuhunutta) ja yhdeltä puhujalta saatavan materiaalin laajuutta (verrattuna esimerkiksi keskusteluihin tai asiointipuheeseen). Haastattelu ei kuitenkaan ole ongelmaton tapa koota aineistoa, mikä

---

⁷⁴ Siinä missä 1970-luvulla käytössä oli poikkeuksetta kelanauhuri, nykyään tallennusvälineenä on yhä useammin videokamera.

sosiolingvistisen tutkimuksen metodiikkaa pohdittaessa onkin usein todettu (ks. esim. L. Milroy 1980: 24–26, 62–69; Nuolijärvi 1986b: 34–35; 2005: 259–261; Lappalainen 2001: 160–162; 2004: 15–16; Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 129–130; Kurki 2005: 63–67; 2007: 151–152; Kunnas 2007: 32–37; Vaattovaara 2009: 49–51).

Haastatteluaineiston heikkoutena kielentutkimuksessa mainitaan yleensä haastattelutilanteen vieraus puhujan näkökulmasta sekä saatavan materiaalin kapeus tutkijan näkökulmasta. Klassinen haastattelu, esimerkiksi kadunkulmassa tehtävä mielihetimitutkimus, onkin puhetilanteena poikkeuksellisesti järjestynyt: haastattelija kysyy omalla vuorollaan ja haastateltava vastaa omallaan (Kuri 1984: 57; Lappalainen 2004: 16; Ruusuvoori & Tiittula 2005: 29). Haastatteluaineistojen käytön ankarin kritiikki perustuu nähdäkseen kokemukseen stereotyyppisestä haastattelusta, jossa opettajamainen haastattelija kysyy kysymyksiä ja kuuliainen haastateltava vastaa monologimaisesti (vrt. Nuolijärvi 2005: 261–262), ja tämän vastakohtana kokemukseen luontevasta kahden henkilön välisestä puhetilanteesta, jossa kumpikaan puhujista ei erityisemmin johdattele keskustelun kulkua (ks. myös Kurki 2005: 65). On kuitenkin varsin tyypillistä, että aivan tavallinen ja luonteva kahdenvälinen arkikeskustelu muotoutuu eräänlaiseksi haastatteluksi: ”Mitä kuuluu?” ”Kuinka kesälomamatkasi sujui?” ”Mitä mieltä olet julkisuuden henkilön N.N. viimeaikaisista toilluista?”

TRE-aineiston tarkastelun perusteella tyypillinen sosiolingvistinen haastattelu, nk. spontaani henkilöhaastattelu, on tekstilajina varsin kompleksinen, paljon muuta kuin lyhyitä kysymyksiä ja pitkiä vastauksia – siis paljon muuta kuin haastattelu sanan tiukimmassa merkityksessä. Kuilu spontaanin kahdenvälisen puhetilanteen ja järjestetyn henkilöhaastattelun välillä ei oman käsitykseni mukaan ole kovin suuri (ks. myös Labov 1972a: 209–210; Suojanen, Salomaa & Vuorinen 1981: 137; Juusela 1989: 28–31). Tutkimushaastatteluja tutkineet Johanna Ruusuvoori ja Liisa Tiittula ovatkin todenneet:

Olivatpa haastattelut kuinka strukturoituja ja suunniteltuja tahansa tai sitten avoimia, ne ovat aina vuorovaikutustilanteita, joissa haastattelija ja haastateltava toimivat suhteessa toisiinsa, ja kaikki haastatteluaineisto on osallistujien välisessä vuorovaikutuksessa tuotettua verbaalista materiaalia. (Ruusuvoori & Tiittula 2005: 29)

Monesti haastattelusta kehkeytyy niin tutkijan kuin tilanteeseen osallistuvien puhujienkin näkökulmasta varsin arkipäiväinen keskustelu, jonka aikana alkuasetelmassa vallinneet roolit saattavat unohtua (esimerkki 1) tai kokonaan murtua (esimerkki 2) (vrt. Milroy & Gordon 2003: 61–62).⁷⁵

1. Hilka: -- ja stek kum mää oon semmone että mää lihoh kauhee herkästän ni em mää viitti [laittaa ruokaa], mitä mä ny ostav viiliä ja, mää söiⁿ noita kananⁿkoipia yhteen_aikaam mää ostin kuule että, [Essi: jaa.] mul_oli joka päivä kuulen niitä ja, ku^m mää aatteli että ne ei lihota ja ne em mää stä rasvaa siitä syäny. mä ittel laitoh kato(k)

⁷⁵ Tutkimuksissa on toki myös mainintoja epäonnistuneista haastatteluista, joissa luontevuutta ei ole ainakaan haastattelun aluksi tavoitettu (ks. esim. Juusela 1989: 30; Mustanoja 2001: 16).

kyä sää tiät ne koivet [Essi: joo.] sillai, pistinⁿ uuniij ja, mää en_on neljääv viikkoonn_ostanu ainootaka koipee. kylä niissäkik kuulev vaan (--), ja kum mää en tiä (mutta) niistä mää kyllä varmaal lihoi. oom mää ny viis kiloo, laihtu(nu). (ku en_os syäny), mää on_olluⁿ Nutritelle. Nutri-, mitä ne Nutri-,

Essi: (--) laihdutus-, -valmisteita.

Hilkka: nii joo, Nutriletti.

Essi: jaa, no onkos, millasta se sitte oikeen o?

Hilkka: no em mää tiäk ku, (em mä) oikeen tahro, viis kiloo on kylä mennym mutta, mutta siin_o aikaakii kylä kulunu.

Essi: miten sitä niinku otetaan sitä, Nutrilettia (nys sitten)?

Hilkka: ne on sem(mose)sa, mää nyn näytän sulle.

Essi: näytä.

Hilkka: ai älä kun (ni kahj)istuu (--). [Essi voivottelee, Hilkka siirtyy kauemmas mikrofonista ja kolistelee taustalla] voi (tuolta tu'lee) kauhee sade, [Essi: jaa.] (äkkiä--) tulee. nää on kuulet tämmösiä pusseja. tää vaa, kylmääv veteen tää vanil'am makune ja sitte, stek kun_on keittoon niij kuumaav vetteen (--). [Essi: jaaha, joo, joo.] tästä tu'lee niinkuk kaks (desilitraa). (TRE2)

2. *Eerika: no käytös sä usein tyttären tykönä siä Helsingissä?*

Kerkko: juu kyllä m(ä) o, käynyn nytkin, esmes tä(n) vuodem puolela jo kaks kertaa.

Eerika: tulee sitten nähtyä vähän eri kaupungeja tässä kuitejki.

Kerkko: no joo kyllä, kyllä. joo. tässä, nyt_on_ollu yhteisiä näitä, tän, näitä hanjkeita ni^(t)), niidejkiⁿ takia olen_ollu.

Eerika: että yhteistyötä oikein.

Kerkko: no joo, ei meillä nyt^(t)), oikeestaan seij kummempaa o ollum mut tä- tässä nytt_o(--), ihan, (sat)tu, sattu näin asioista.

[24 sekunnin hiljainen hetki]

Kerkko: sulla ov Viialassa stej koti, m- mi-, että sää, pääset sinne, joka viikovvaijde? -vaijde ilmeisesti.

Eerika: no aika usein kyllä.

Kerkko: tunnetko (--), Viialan, ih- ihmiset yleensä kaikki?

Eerika: no aika paljoj joo.

Kerkko: tunsitko Virtasen_Erkkiä? (TRE2)

TRE-aineiston haastatteluissa toteutuvat toki usein klassisen haastattelupuheen tunnusmerkit informaatiohakuisesta kysymyksestä ja asiapitoisesta ja tiiviisti kysytyssä pysyttelevästä vastauksesta (esimerkit 3 ja 4), mutta yhtä tavallisia ovat jaksot, joista on tunnistettavissa esimerkiksi kertomuksen (esimerkki 5), mielipiteen ilmauksen (esimerkki 6), opetuksen tai tiedonvälityksen (esimerkki 7), vitsin (esimerkki 8), kuvailun (esimerkki 9) tai jopa uskoutumisen (esimerkki 10) piirteitä. Onpa mukaan sattunut puhelinkeskustelukin, josta olen poiminut variantit yhtä lailla kuin muustakin kyseisen henkilön puheesta (esimerkki 11).

3. *Eveliina: missä päin sä oot muuten matkustellu?*

Teppo: (no), Ranskassa Saksassa, Itävallassa, Espanjassa Englannissa, Tanskassa

Ruåtsissa Norjassa, [joo-o] ja oon käyny, Venäjäm pu(a)lalla käyti. tais se oli sillon Neⁿvostoliitto (ni). (TRE2)

4. Anita: *no niin no koulujkäynti sitte, noil luettelomaisesti.*
Kaisu: *no, kansakoulu ja, sittet Tampereen, tyttölyseo, joka oli sillon yhdeksäv vuoti(e), -vuotinej ja, sitte, farmasian, laitos, Helsingissä Helsingin yliopisto^f farmasiiallaitos. (TRE1)*
5. *ja mä muistam meillä kotonakin_oli Ville Ritola ja hänev vaimonsa, unohti niin, käsilaukkuⁿsa ja meillähän_oli nyt kilometri portilta sinnek ku se viis hehtaaria oli niiⁿ se vaimo sano Ville Ritolalle että juåkses Ville hakemaam mun käsilaukkuni. (ja) aika äkkiä se kävi. [nauraa] (Hely/TRE1)*
6. *kyllä tuota, kaikkien_eläkkeelles siirtyjen niitten, nii, niij kaikilla pitäsi olla, jotai harrastelua, (no) vaikka postimerkkien ke^rräilyä mutta, mullakin_o hyviä ystäviä, jokka oj jo viäty jalat_edellä kalⁿman kanjkaalle^j jokka lähti, (mm mm) yhtä aikaa eläkkeelle ja vuårem pariij kuluttua, ää heillä ei ollum mitää heillä oli firma taikka heillä oli panjki joita he johtivat taikka, taikka jotaim muuta ja sej jälkeen sitten, ei ollukkam mitääm muuta. sen jälkeen ne, ne osti, kävelykepij ja pani kumimotin siihem päähä^j ja rupes semmosia puålen_askaaleenn_askelia käveleen tuala Hämmeen-tykkäs_että kun_ollaan_eläkkeellä nin_ei nys saa, saat saat tuota, täij kummempaa mennäij ja, semmoset_äijjät kuivuu kyllä, äkkiä kokoo. (Paavo/TRE1)*
7. *Kaakimmaahan_on siis, tossa, Mariaij-, -kadun, ja Koulukaduv välillä. se, alue. nimihäij johtuu siitä että, että se (e-), sielä, on olluj joskus semmonev vanha kaakimpuu jossa on, ruoskittu, pahantekijöitä. (Kerkko/TRE1)*
8. Essi: *käyk sää, saunavuorolla?*
Hilkka: *no mull_ei os saunavuåroo sillai kum mää käy^j lejjkisaunassa sitte.*
Essi: *minkåslainen se sitten on?*
Hilkka: *no se on semmone että kun kiå(t)itäå talonn_ypåri juåksee nii stteiv voi mennå lejjkisaunaa. [nauraa] (TRE2)*
9. Anita: *no entå sillon, ku sota loppui niim mitenkås se tuota, ilmeni?*
Kaisu: *no meidån talossa oli kaunis kevåinen, päivä auriijko paisto ja oli lunta pihassa ja, oli, jollekkin tulluv valtavan_iso kuorma puita. ja, sitte, mää vaam muistan sen ilon, kun sitte, meni suusta suuhun tieto että nyt_or rauha tullut. [Anita: ai jaa.] että mu(m), mull_on tåmmönen tunnelma kevåt ja, lunta ja puukuorma ja rauha. (TRE1)*
10. [puheena aiemmat asuinpaikat] -- *sekin_on [haastateltavan åiti] Tampereella ollu ikånså mä on tåålå ollu ja, mää on tykånny olla, mutta, ei niin hyvåå ettei jotaim pahaaki, mää oo hirveestis saanuk kårsiå ihmistem pahuuren takia. siis se on_yks semmonen, asia että siis, varjopuali, jos nåim puhutaa nin, ihan suaraa niijkun_asiat_on. mutta mulla on sittek kylå toisaalta ollup paljo hyviåkiij, ihmisiå, ei nyk kovim paljo, mutta kummiijkin että on jaksanu elåå. nii. sev verran_on_ollu hyviå ihmisiå ett_oj jaksanu elåå, jos ei niitå olisi ollun ni(n), ei olisi jaksanu elåå. (Kaarina/TRE2)*
11. Kerkko: -- *kuiteijkin_a-, aina täytyy, todeta että mä en tiedå yhtååm mitåån, tekniikasta en en sitteiv vånåv vånåå.*
Eerika: *no mutta, siinåhån on ste ilmeistit tårkeintå se (--) [lankapuhelin alkaa soida]*
Kerkko: *anteks. [kåvelee vastaamaan] haloo? [2 s tauko] no moro moro. [2 s tauko] (nim) mitå sanottii. [8 s tauko] kuulej juu u, ai se on nyt, (--) se on nyt julkas-, [5 s tauko] joo. [1 s tauko] kuule, [2 s tauko] niim mutta se oli jaettu. [2 s tauko] oj juu ja viiden-, viidenneksi ei (jåånytkåå). [0,5 s tauko] juu.[0,5 s tauko] kuule, ee- ooks sää*

kotosalla mää soittelen, (--), mull_on hiukan, tässä niijku kesken, hom-, mää soittelen sulle. juu. hei. [lopettaa puhelun, selittää jo puhelimen luota kävellessään haastattelijalle:] ooj kuulemma ollu, ollu mainittu mun, mun, nime-, nimi radiossa sano-, sanottiin, mä nimittäin_ osallistuim museoviraston, öö, perinteenkeruukilpailuun, (Kerkko/TRE2)

Oman aineistoni 60 nauhoitetun puhetilanteen luonnehdinta haastatteluiksi on ilman muuta tarjolla olevista termeistä osuvin. Aineistoni kuhunkin tunnin mittaiseen haastatteluun sisältyy kuitenkin erilaisia jaksoja, tilanteen (haastattelupuhe) sisäisiä pienempiä tilanteita (kertomus, kuvailu jne.), joita kutsun mikrotilanteiksi.⁷⁶ Näitä mikrotilanteita erittelen ja käsittelen tarkemmin luvuissa 3.4.3 ja 5.2.

Vaikka haastattelua ei voida pitää tämän päivän televisiota, radiota ja lehdistöä seuraavalle ihmiselle erityisen outona tai tuntemattomana puhetilanteena (Nuolijärvi 1986b: 34–35, Suojanen, Salomaa & Vuorinen 1981: 137), on nauhurin läsnäololla varmasti ollut vaikutuksensa TRE-nauhoituksissa kerättyyn materiaaliin. Usein sosiolingvistien pyrkimyksenä on ollut tutkia nimenomaan vapaamuotoista arkipuhetta, ja epämuodollisuus on ollut kirjattuna tavoitteena myös TAPU1-haastatteluissa (Jonninen-Niilekselä 1982b: 16–18). Haastattelujen käyttö tähän tarkoitukseen johtaa kuitenkin ns. havainnoijan paradoksiin: tutkija haluaa tarkkailla, miten ihmiset puhuvat, kun heitä ei tarkkailla (esim. Labov 1972a: 209; Chambers & Trudgill 1998: 48–49). On oletettavaa, että haastateltava, jota nauhoitus jännittää, kiinnittää enemmän huomiota puheensa muotoon, kun taas rentoutunut haastateltava keskittyy sanottavansa kommunikatiiviseen sisältöön (Labov 1966: 90–135; Trudgill 1983: 169–171).

Vaikka haastattelutilanne onnistuisikin olemaan suhteellisen vapaamuotoinen, on selvää, että siinä tavoitetaan idiolektista vain osa. Haastatteluaineisto ei luonnollisestikaan anna riittävää informaatiota siitä, miten samainen puhuja käyttäytyy kioskilla asioidessaan (vrt. Lappalainen & Raevaara 2009). Se ei liioin kerro siitä, millaisin sanankääntein puhuja suoriutuu julkisesta puhetilanteesta tai miten hän rupattelee lähimpien ystäviensä tai perheensä parissa. Samalla tavoin asiointipuheaineisto tai julkisten puhetilanteiden nauhoitteet eivät riitä kuvaamaan idiolektin koko variaatiota. (Kurki 2007: 151.)

Kukin sosiolingvistinen variaationtutkimus fokusoituu omalla tavallaan ja pyrkii saamaan luotettavat vastaukset asettamiinsa tutkimuskysymyksiin. Jos tarkastelussa on tilanteinen variaatio, on mielekästä nauhoittaa tutkimushenkilöitä erilaisissa puhetilanteissa (ks. esim. Lappalainen 2004). Jos taas tutkimuskysymykset kohdistuvat kielenmuutokseen ja kielen perustavanlaatuisen, yhdenkin puhetilanteen aikana esiin kumpuavaan variaatioon, saman puhetilanteen pitkäaikaistutkimus tarjoaa jo laajan materiaalin vastausten etsimiseen. Tällaisessa tapauksessa puhetilanteen vaihtuminen nauhoitustilanteesta toiseen mutkistaisi variaation jäsentämistä.

Haastattelussa henkilökemioilla ja puhujien mielialoilla on ratkaiseva merkitys tilanteen kulkuun. Ulkoisilta puitteiltaan samanlaiselta vaikuttava tapahtuma voi toi-

---

⁷⁶ Tilannetta ja mikrotilannetta voi verrata kirjoitetusta kielestä käytettävien termien tekstilaji ja tekstityyppi käsitteisiin. Haastattelu on ikään kuin tekstilaji, ja sen aikana tapahtuva kerrontajakso tekstityyppi.

sella kertaa olla jännittynyt, toisella vapautunut. Toisella kerralla haastateltava saattaa olla pahantuulinen ja kiireinen, toisella kerralla hyvinkin iloinen kuuntelijan ja juttukaverin saamisesta. TRE-aineistossa ei nauhojen kuuntelun perusteella kuitenkaan ole havaittavissa, että saman ihmisen eri vuosikymmenillä tehdyt haastattelut jotenkin dramaattisesti poikkeaisivat tunnelmaltaan toisistaan. Jokainen puhuja on molemmilla kerroilla vapaaehtoisesti suostunut haastateltavaksi, ja haastattelulle on varattu aika etukäteen, joten puhuja on voinut orientoitua haastateltavana olemiseen. Lisäksi kaikki haastattelijat vaikuttavat kohtalaisen sanavalmiilta nuorilta naisilta⁷⁷, jotka keksivät mukavasti puheenaiheita ja näin omalta osaltaan tekevät tilanteesta sujuvan.

Tähdennettäköön vielä, että haastattelujen soveltuvuutta pohdittaessa analysoinnin alaisena ovat tilanteen muodollisuus tai epämuodollisuus. Kaikki puhetilanteet ovat sinällään aitoja niin kauan kuin puhujina ovat ihmiset eivätkä esimerkiksi robotit. Haastatteluaineiston käyttökelpoisuus on täysin riippuvainen tutkimuskysymysten laadusta. Jos tutkija on kiinnostunut toisen persoonan pronomineista tai direktiiveistä, ei haastatteluaineisto useimmissa tapauksissa tarjoa riittävää materiaalia ilmiöiden kartoittamiseen (Lappalainen 2004: 15). Jos taas tutkijaa kiinnostaa esimerkiksi tremulantin ääntämys tamperelaisittain, pienikin haastattelukatkelma tarjoaa tähän riittävän tutkimusaineiston (Mustanoja & O'Dell 2004). Oman tutkimukseni kannalta haastattelutilanteen sijoittuminen yleiselle puhetilanteiden muodollisuuden ja epämuodollisuuden jatkumolle ei ole kysymyksistä keskeisin, sillä tärkeintä on tutkimusasetelman vakiointi: eriaikaisten aineistojen sijoittuminen mahdollisimman selkeästi saman puhetilanteen alle (vrt. Nuolijärvi 1986b: 35; Hurtt 1999: 68–71; Kunnas 2007: 33). Yhtä hyvin voisin tutkia samojen puhujien vuonna 1977 ja 1997 nauhoitettuja käyntejä lääkärin vastaanotolla – mikäli sellainen aineisto olisi saatavilla.

Suurimpia puhetilanteiden sisäiset erot eri vuosikymmenten TRE-haastatteluissa ovat 1950-luvulla syntyneillä puhujilla (nimen alkukirjain T), joista nuorimmat ovat ensimmäisellä haastattelukerralla alle kaksikymppisiä. Heidän tapauksessaan 1970- ja 1990-luvun haastattelujen välillä on tapahtunut vielä selvää aikuistumista. Nuoret suhtautuvat haastattelijaan helposti kuin opettajaan tai muuhun auktoriteettiin ja vastailevat lyhyesti, kun taas aikuiset ottavat tilanteen kehittymisestä enemmän vastuuta. Aineiston 1950-luvulla syntyneillä puhujilla tämä näkyy muun muassa toisen haastattelukerran keskimäärin pidempinä puheenvuoroina ja suurempina sanemäärinä sekä kysyjä–vastaaja-asetelman murtumisena. Vielä paljon merkittävämpiä haastattelujen väliset erot luultavasti olisivat, jos osa puhujista olisi ollut ensimmäisellä kierroksella lapsia (ks. esim. Mustanoja 2001: 16). Varsinaisina aineiston virheinä tai puutteina näitä ajan kulumisesta ja ihmisten vartumisesta, oppimisestakin kertovia haastattelujen eroja ei kuitenkaan voi pitää: ne kuuluvat reaaliaikatuutkimuksen luonteeseen ja ovat pikemminkin tärkeä osa aineistoa kuin siihen sisäänrakennettu häiriötekijä. Idiolektin muuttuminen – koskee se sitten piirteiden variaatiota tai puheliaisuutta – ei ole ihmisestä ja hänen elämästään irrallaan (ks. myös luku 5.2.5).

---

⁷⁷ Eerika on haastattelijana ujoikko, mutta luvussa 3.4.1.1 esitetyn esimerkin 2 kaltaiset hiljaiset hetket ovat hänenkin tekemissään haastatteluissa (3 kpl) harvinaisia.

3.4.1.2 Haastatteluaineiston käsittely

Tutkimusaineiston valinnan rinnalla yhtä tärkeä metodologinen kysymys on hankitun aineiston käsittely eli sen saattaminen tutkimuskuntoon. Oma tutkimusaineistoni, TRE-nauhoitteet kahdelta vuosikymmeneltä (aineiston tarkempi kuvaus luvuissa 1.2 ja 2.1.2), on pian haastattelujen teon jälkeen litteroitu silloisten tutkimusharjoittelijoiden eli suomen kielen opiskelijoiden voimin: varhaisemmat käsin ruutupaperille ja myöhemmät WinSane-tekstinkäsittelyohjelmalla (Rautanen 1999: 7), kaikki perinteistä nauhuri–poljin-menetelmää käyttäen. Näitä litteraatioita säilytetään Tampereen yliopiston suomen kielen arkistossa.

Koko 2000-luvun internetistä on ollut ilmaiseksi ladattavissa puheanalyysiohjelma Praat. Praatin ja muiden vastaavien ohjelmien etu aiempiin menetelmiin verrattuna on erityisesti siinä, että ohjelmassa äänisignaali ja teksti kulkevat käsi kädessä: Litteraatiota tarkasteltaessa voi yhdellä hiiren näpäytyksellä myös kuunnella kulloisenkin kohdan. Ja käänteisesti, äänestä on aina nähtävissä graafinen esitys, joka saattaa osaltaan helpottaa litterointia tai ainakin kiinnittää tutkijan huomion erikoistapauksiin. (Ks. *Praat; Praat-opas.*) Litterointivaiheeseen Praat (tai muu vastaava puheanalyysiohjelma) tuo oman kokemukseni mukaan⁷⁸ myös uutta luotettavuutta ja sujuvuutta, sillä kuunneltavaksi halutun kohdan voi rajata tarkasti ja soittaa yhä uudelleen ja uudelleen ilman polkimen kolinaa tai pelkoa nauhan venymisestä.

Olenkin siirtänyt alkuperäiset äänitteet – kelanauhat ja C-kasetit – digitaaliseen muotoon ja litteroinut 60 tunnin TRE-aineiston haastateltavien osuudet uudelleen Praat-ohjelmaa käyttäen. Haastattelijoiden osuuksia en enää kaikilta osin litteroinut, sillä Praat-ohjelman avulla heidän repliikkinsä on helppo litteraatioita tarkasteltaessa kuunnella. Esimerkkikatkelmissa esiintyvät haastattelijoiden puheenvuorot olen litteroinut hieman haastateltavien osuuksia karkeammin.

Uusien litteraatioiden rinnalla käytössäni ovat koko ajan olleet vanhat litteraatiot, joissa haastattelijoidenkin puheenvuorot ovat kirjattuina. Litteroinnissa olen soveltanut puolikarkeata transkriptiota, jonka opiskelin kesällä 2000 Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen erikoistutkija Jaakko Yli-Paavolan opastamana (ks. Yli-Paavola 1991). Tuolloin nauhoitin ja litteroin Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen murteenseuruhankkeen (ks. Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 19–22) Kauhavan murteen toisen kierroksen haastatteluaineiston (ks. Mustanoja 2001: 10–18).

Eryityisesti uudemmassa suomalaisessa sociolingvistiksessä tutkimuksessa puolikarkean tarkekirjoituksen ohjeistoa on sovellettu melko vapaasti (ks. esim. Vaattovaara 2009: 51). Litteraatiomerkistöä on yksinkertaistettu, ja uusia vaikutteita on otettu keskusteluntutkijoiden käyttämästä litterointitavasta (Hakulinen & Sorjonen 1986; ks. myös Raevaara & Seppänen 1989). TRE-aineiston litteroinnissa käyttämäni puolikarkea tarkekirjoitus poikkeaa alkuperäisestä ohjeistosta seuraavilta osin (vrt. Yli-Paavola 1970: 75–79; T. Itkonen 1997: 69–81; ks. myös Iivonen, Sovijärvi & Aulanko 1991: 53–60):

---

⁷⁸ Pro gradu -tutkielmani (Mustanoja 2001) aineiston olen litteroinut perinteisellä nauhuri–poljin-menetelmällä.

- 1) *ü:tä merkitsen y:llä (em mää stä rasvaa siittä syäny).*
- 2) Pitkät vokaalit merkitsen kahdella samanlaisella vokaalilla (*mää oon semmone että mää lihoj kauhee herkästin ni*).
- 3) Yleisgeminaatiotapauksissa erotan konsonanttien kestosta kaksi astetta. Täyttä geminaattaa lyhyempiä tapauksia merkitsen niin, että ensimmäinen konsonantti on rivinylinen (*vaikka postimerkkien ke'räilyä*).⁷⁹
- 4) Legatoääntämyksen yhdyskaaren korvaan rivinalisella suoralla viivalla (*rupes semmosia puälän_ askeleenn_ askelia*).⁸⁰
- 5) Erisnimet aloitan isolla alkukirjaimella (*tunsitko Virtasen_Erkkiä?*).
- 6) Kahden vokaalin välistä tavurajaa en merkitse (*sev verran_on_ollu hyviä ihmisiä*).
- 7) Pisteillä ja pilkuilla olen merkinnyt ensisijaisesti taukoja. Pisteiden perässä on usein hieman pidempi tauko ja potentiaalinen paikka vuoron vaihtumiselle. Pilku kuvastaa lausuman sisäistä, lyhyempää taukoa, jonka jälkeen puheenvuoro vielä oletusarvoisesti jatkuu (*mull_on tämmönen tunnelma kevät ja, lunta ja puukuorma ja rauha.*).

Litteraatioissa kaksi peräkkäistä viivaa osoittavat, että osa puheenvuorosta on jätetty pois. Sulkeissa olevat kaksi viivaa osoittavat epäselvää ääntämystä. Sanan kesken jäämistä kuvastaa sen perään sijoitettu yhdysmerkki. Haastattelijoiden puheenvuorot on kursivoitu, samoin haastateltavien. Hakasulkeisiin olen sijoittanut sekä haastattelijan lyhyet välirepliikit (esim. *joo, mm*) että omat, esimerkiksi pronominiin merkitystä selventävät huomautukseni. Kysymysmerkeillä on esimerkeissä kieliopillinen funktio, joskin kysymystä yleensä edeltää intonaation muutos (tyypillisesti lasku, toisin kuin englannin kielessä), ja kysymyksen jäljessä on tauko antamassa tilaa kysymykseen vastaajalle. Erityisen pitkien taukojen keston olen merkinnyt hakasulkeisiin (vrt. esimerkki 2 luvussa 3.4.1.1).

Käytännössä yhden TRE-haastattelun litterointi on tapahtunut aina seuraavalla tavalla: Olen avannut digitoimani noin tunnin mittaisen äänitiedoston Praatin objektista ääniobjektiksi (LongSound).⁸¹ Sen rinnalle olen luonut TextGrid-objektin, johon olen määrittänyt yhden IntervalTier-tyyppisen nimikointikerroksen litteraatioita varten. Sekä ääniobjektin että TextGrid-objektin olen avannut samanaikaisesti uudeksi TextGrid-editori-ikkunaksi. Kun ikkuna avautuu, sen yläosaa hallitsee äänisignaalin kuvaus, josta näkyviin olen yleensä jättänyt vain äänen aaltomuodon eli oskillogrammin. Ikkunan alareunaan taas sijoittuu nimikointirivi, johon olen transkriboinut haastattelun muutaman sanan jaksoihin jaettuna (kuvio 5).

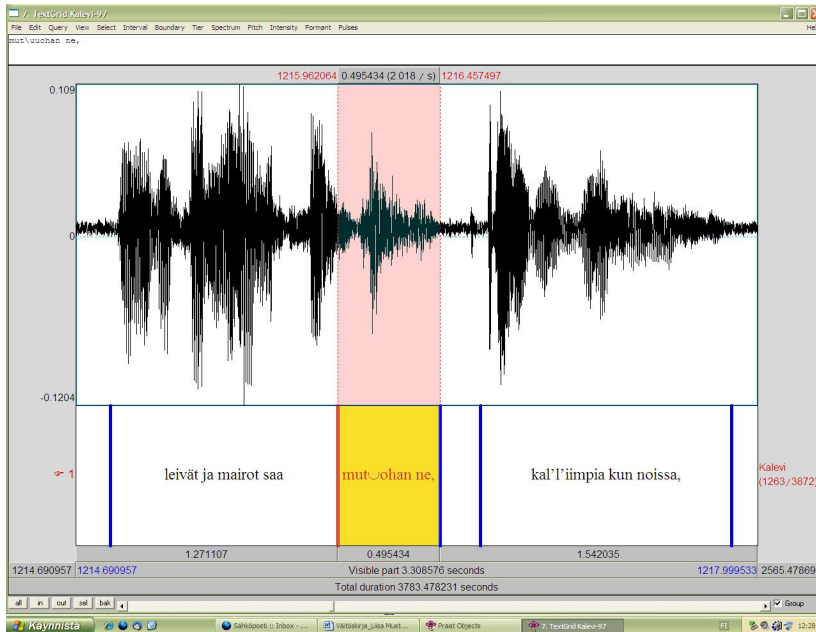
Tutkimuskohteeksi valitsemieni äänne- ja muotopiirteiden poiminnat olen tehnyt valmiista litteraatioista niin, että olen lisännyt TextGrid-objektiin uuden, tällä kertaa PointTier-tyyppisen, nimikointikerroksen kutakin tarkasteltavaa kielenpiirrettä var-

⁷⁹ Tämä merkintätapa yhtenäistää erilaisten konsonanttitapausten merkintää. Legatoääntämyksen ja sananloppuisen *n:n* tapauksissa näin on ohjeistettu tekemään alusta alkaen.

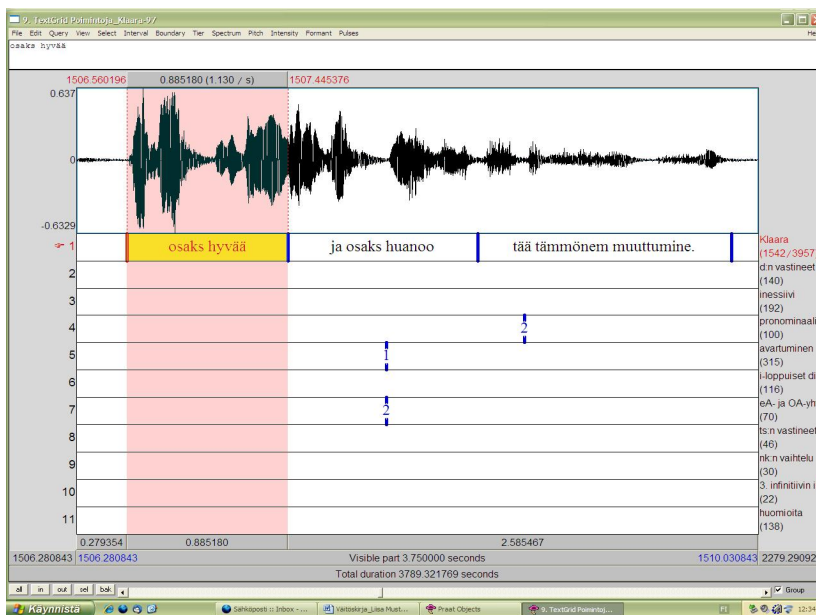
⁸⁰ Praat-ohjelmalla tehdyissä litteraatioissa olen käyttänyt yhdyskaaria (ks. kuvio 5). Kaaren olen korvannut rivinalisella viivalla vasta aineistoesimerkkien kirjausvaiheessa.

⁸¹ Käytän tässä englanninkielisten termien suomennoksia, jotka ovat peräisin Mietta Lenneksen Praat-oppaasta (ks. *Praat-opas*). Läheskään kaikille termeille ei ole vakiintunutta suomennosta.

ten sekä lisäksi yhden kerroksen yleisille huomioille. Näihin kerrokseen olen uusien kuunteluiden myötä poiminut ja koodannut numeroin (esim. $ee = 0$, $eA = 1$, $OO = 2$, $OA = 3$) tarkasteltavien piirteiden eri variantit (kuvio 6). Kunkin kielenpiirteen sijoittaminen omaan nimikointikerrokseensa sekä eri varianttien erottaminen numeerisin koodein mahdollistaa paitsi automaattisen laskemisen myös helpon variantista toiseen siirtymisen (Alt + →) ja esimerkiksi avartuneiksi merkittyjen diftongien nopean rinnakkaisen ja vertailevan kuuntelun.

Kuvio 5. Äänitiedoston aaltomuoto ja litteraatio Praatissa.

Kuvio 6. Poinnkat Praatissa.

Praatilla tehdyn litteraation huono puoli tekstinkäsittelyohjelmilla tehtyihin verrattuna on, että teksti on äänisignaalin mukana etenevää eikä näin ollen kovin helposti tulostettavissa paperiversioksi. Opiskelijatöinä tehdyt vanhemmat litteraatiot ovatkin olleet hyvänä apuna kokonaisuusien jäsentämisessä ja rajaamisessa. Lisäksi olen voinut verrata niihin omia ratkaisujani esimerkiksi jonkin äänteen laadusta. Transkribointia ajatellen Praatissa on joitakin puutteita: esimerkiksi alleviivausten tekeminen on mahdotonta, ja erikoismerkit joutuu muodostamaan kolmen merkin yhdistelmänä, esimerkiksi legatoääntämystä osoittava rivinalinen kaariviiva muodostuu merkeistä \uu. Pienen harjoittelun jälkeen Praat-litteraation kuitenkin saa näyttämään pääpiirteissään hyvin yhtenevältä esimerkiksi Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen Suomen kielen näytteitä -sarjassa käytetyn litterointitavan kanssa (esim. Yli-Paavola 1979). Omaan, vertailtavuuden kannalta epäkäytännölliseen, uuteen tarkekirjoitukseen ei siis käyttämäni menetelmän myötä ole tarvinnut turvautua.

Hyvistäkin menetelmistä huolimatta litteraatio on aina tekijänsä tulkintaa kuulemastaan (ks. esim. Kettunen 1930a: XXVII–XXIX; Iivonen 1991; ks. myös Iivonen, Sovijärvi & Aulanko 1990: 6–10; Port 2010a: 50; 2010b: 60–61). Vaikka puheanalyysiohjelman graafisesta esityksestä ja mittausmahdollisuuksista on usein apua hankalien kohtien tarkastelussa, on tutkijan oltava valppaana, ettei nähty voita automaattisesti kuultua. Epävarmoja kohtia olen varsinkin työni alkuvaiheessa pyrkinyt myös kuunteluttamaan kollegoillani ja näin hankkinut tulkinnoilleni yleisempää hyväksyttävyyttä. Aineiston vertailtavuuden kannalta on hyödyllistä, että olen tehnyt kaikki 60 litteraatiota itse. Täten tulkinnanvaraiset kohdat ovat oletettavasti tulleet tulkituiksi samaan suuntaan, jolloin ainoastaan erilaisesta litterointitavasta johtuvan dramaattisen kielenmuutoksen virheoletuksen vaara on minimoitunut (ks. myös Kettunen 1930a: XXVII–XXIX).⁸² Esimerkkeinä litteroijan vaikutuksesta toimivat muun muassa luvussa 4.9 käsiteltävät yleiskielen *d*:n vastineet, joissa tulkinnan varaa on paljon ja yleinen normisto epäselvä (Mustanoja & O’Dell 2007). Kun tutkimuksen aiheena on yksilön kielen variaatio ja ajan myötä muuttuminen, etua on myös siitä, että olen voinut litteroida saman puhujan eriaikaiset nauhat peräkkäin ja näin pystynyt helposti vertaamaan puheen ensivaikutelmaa eri haastattelukerroilla.

Subjektiiiviset tulkinnat ja tutkijan valinnat eivät lopu litterointiprosessiin. Myös tutkimuksen kohteena olevien kielen ilmiöiden rajaus ja poiminta aineistosta on ainakin osin tulkinnanvaraista. Hyvänä esimerkkinä tästä toimivat yleiskielen *ts*:n vastineet, joiden poimintakriteeristöä esittelen luvussa 4.4.1. Kyseessä on melko pientaajuinen piirre, joka vieläpä on varsin lekseemisidonnainen. Tällaisessa tapauksessa tutkijan valinnat, esimerkiksi otetaanko erisnimi *Ruotsi* mukaan laskelmiin vai ei, vaikuttavat melko paljon piirteestä ja sen variaatiosta saatavaan kuvaan.

Jokaisen tutkimusaineiston ja sen perusteella saatavien tutkimustulosten välissä on tutkimuksen tekijä, ihminen henkilökohtaisine vahvuuksineen ja heikkouksineen. Sen vuoksi tulkinnanvaraisuudet pitää tehdä mahdollisimman näkyviksi. Vain siten saman tutkimuksen eri aineistojen tai kokonaan eri tutkijoiden tekemien erillisten tutkimusten vertailu on mahdollista ja luotettavaa. Tätä silmällä pitäen olen luvussa

---

⁸² Samaa lopputulokseen voidaan päästä myös useiden litteroijien kesken, mikäli litteraatiot tarkastetaan ristiin.

4 selventänyt kunkin tutkittavan piirteen kohdalla varsin seikkaperäisesti litterointi-prosessia ja poiminnan ehtoja. Uskon, ettei subjektiivisuuden tunnustaminen ja näkyväksi tekeminen heikennä työni luotettavuutta vaan lisää sitä.

3.4.2 Aineiston kvantitatiivinen analyysi

3.4.2.1 *Kvantitatiivisen tutkimuksen kritiikki*

2000-luvulla suomalaisessa sosiolingvistiikassa virinnyt metodikeskustelu muun muassa kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimusotteen soveltuvuudesta variaation-analyysiin on saanut nykyiset variaationtutkijat pohtimaan töidensä metodologisia⁸³ ratkaisuja entistä ilmipannummin (ks. esim. Lappalainen 2004: 15–16, 21; Kurki 2005: 16–22, 42–43; Vaattovaara 2008: 46–51). Siinä missä William Labovin varhaisten tutkimusten (erit. Labov 1966) mallin mukainen kvantitatiivisuus oli 1970- ja 1980-luvun suomalaisissa variaationtutkimuksissa lähes säännönmukaista⁸⁴, 2000-luvun tutkimusta leimaavat pyrkimys moninäkökulmaisuuuteen ja uusien tutkimusaineistojen ja -tapojen etsintään.

Penelope Eckert (tulossa⁸⁵) on erottanut sosiolingvistiikan 40-vuotisesta historiasta kolme toisiaan seurannutta aaltoa⁸⁶ (*wave*) lähinnä sen mukaan, miten kielen variaatio ja kielenulkoinen sosiaalinen todellisuus on sosiolingvistisissä tutkimuksissa yhdistetty. Sosiolingvistisen tradition aloittaneissa ensimmäisen aallon tutkimuksissa kielen variaatio yhdistettiin puhujien sosio-ekonomisiin taustatietoihin (Eckert tulossa: 3–7). Toisen aallon tutkimuksia on leimannut variaation etnografinen kytkeminen paikallisiin identiteetteihin (Eckert tulossa: 7–14). Kolmas aalto yhdistää variaation voimakkaasti vuorovaikutukseen: persoonallisten ja sosiaalisten tyylien tuottamiseen (Eckert tulossa: 14–27; ks. myös Zhang 2008: 201–202).

Toista ja kolmatta aaltoa myötäilevää uutta teoreettista näkökulmaa on haettu 2000-luvun suomalaiseen variaationtutkimukseen muun muassa keskusteluanalyysin (esim. Lappalainen 2004), kansandialektologian (esim. Palander & Nupponen 2005; Vaattovaara 2009; Nupponen 2011) ja kulttuurimaantieteen (esim. Vaattovaara 2009) sekä interaktionistisen etnografian (esim. Lehtonen 2006) suunnalta. Samalla tutkimusten kvalitatiivinen painotus on voimistunut, ja kvantitatiivisten menetelmien käytön mielekkyyttä sosiolingvistisessä tutkimuksessa on alettu kyseenalais-

---

⁸³ Fokuksessa ovat olleet erityisesti aineiston keräämiseen ja analysointiin liittyvät tekniikat. Sen sijaan aineiston kuvaamisen ja johtopäätösten teon tekniikoista keskustelu on jäänyt vähäiseksi. (Vrt. Niiniluoto 1980: 28.)

⁸⁴ Labov on arvioinut kriittisesti New York -tutkimuksessa (1966) käyttämänsä metodia liki neljän vuosikymmenen jälkeen teoksessaan *Principles of Linguistic Change vol. 2, Social Factors* (2001b: 36).

⁸⁵ Artikkelini on julkaistu Eckertin kotisivulla (<http://www.stanford.edu/~eckert/>, luettu 3.11.2010). Sivunumerot, joihin tekstissäni viittaatan, ovat tämän version sivunumeroita.

⁸⁶ Eckert toteaa kotisivullaan, että jako kolmeen aaltoon ei ole selvärajainen (www.stanford.edu/~eckert/thirdwave, luettu 3.11.2010).

taa (Lappalainen 2004: 16; Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 132; ks. myös Kurki 2007: 153). Teoreettis-metodologisten valintojen perusteluvastuu näyttää suomalaisten sosiolingvistien keskuudessa siirtyneen juuri kvantitatiivista tutkimusta harjoittaville tutkijoille (Kurki 2005: 17–20; 2007: 149–154), vaikka kansainvälinen kolmannen aallon sosiolingvistiikka hyödyntää yleisesti tilastomenetelmiä teoreettisen näkemysensä tarkentamisessa ja testaamisessa (ks. esim. Zhang 2005: 445; Campbell-Kibler 2007: 38–39; Podesva 2007: 486; Eckert 2008: 461; 2010: 18⁸⁷).

Suomessa kvantitatiivisia menetelmiä hyödyntäneitä tutkimuksia on kritisoitu muun muassa siitä, että niissä analysoidut aineistot ovat olleet liian suuria ja että variaation selittäminen on näissä tutkimuksissa juuttunut perinteisiin taustamuuttujiin (puhujien ikä, sukupuoli, koulutustausta). Lisäksi tutkimuksia on moitittu ryhmäkeskiarvojen laskemisesta ja yksilövaihtelun sivuuttamisesta. Niin ikään kvantitatiivisten kielitieteellisten tutkimusten pyrkimystä tilastolliseen edustavuuteen on kritisoitu. (Lappalainen 2004: 16; Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 132–136; ks. myös Kurki 2005: 17–20; 2007: 153.) Näitä kriittisiä kommentteja tarkasteltaessa käy selvästi ilmi, miten helposti sosiolingvistiikan ensimmäisen aallon *teoreettinen* näkemys yleistyy virheellisesti tarkoittamaan kaikkea *metodologisesti* kvantitatiivista tutkimusta.

Edellä mainitsin tutkimuksia (Zhang 2005; Campbell-Kibler 2007; Podesva 2007; Eckert 2008; tulossa), joiden teoriapohja sijoittaa ne selvästi sosiolingvistiikan kolmanteen aaltoon. Näissä tutkimuksissa tilastomenetelmiä on arvioni mukaan käytetty hyväksyttävästi ja tarkoituksenmukaisesti. Kvantitatiiviset menetelmät voivat siis palvella myös toisen ja kolmannen aallon mukaisen teoreettisen näkemyksen toteutumista tutkimuksessa. Toisaalta uudemman aallon mukainen teoreettinen näkemys ei takaa sitä, että tutkimuksen metodologinen toteutus olisi kaikilta osin moitteeton: jos käytetty kvantitatiivinen metodi on epätarkka esimerkiksi aineiston koon vuoksi, eivät saadut (osa)tulokset vakuuta lukijaa (ks. esim. Lappalainen 2004: 16, 66–67; Paunonen 2006: 71–90; ks. myös Kurki 2007: 153).

Kvantitatiivisia menetelmiä kohtaan osoitettu kritiikki (Lappalainen 2004: 16; Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 132–136) on sisällöltään suurelta osin⁸⁸ aiheellista, joskin se on kohdennettu väärin: kyse ei itse asiassa ole juuri ollenkaan kvantitatiivisuuden kritiikistä vaan sosiolingvistiikan ensimmäisen aallon teoreettisen otteen kritisoinnista. Variaation kytkeminen perinteisiin taustamuuttujiin (eikä esimerkiksi kielen funktionaalisuuteen) ei ole kvantitatiivisen metodin vaan teoreettisen asetelman ongelma. Tilanteisten, tekstuaalisten ja kontekstuaalisten havaintojen puuttuminen ei ole kvantitatiivisten menetelmien vaan aineiston kuvaamisen (tässä tapauksessa tutkittavien ilmiöiden ryhmittelyn) ja johtopäätösten teon tekniikoiden ongel-

---

⁸⁷ Tutkimukset, joihin tässä viitataan, on mainittu myös Eckertin kotisivulla (www.stanford.edu/~eckert/thirdwave, luettu 3.11.2010), joten katson niiden riittävän luotettavasti edustavan sosiolingvistiikan kolmatta aaltoa.

⁸⁸ Kvantitatiivisuuden kritiikissä esitetty ajatus siitä, että kielitieteessä ei tulisi pyrkiä tilastolliseen edustavuuteen (Lappalainen 2004: 16), ei ole mielestäni hyväksyttävä, mikäli sillä tarkoitetaan kädenojennusta sen suuntaan, että kielitieteilijät voisivat soveltaa kvantitatiivisia menetelmiä (esim. tutkittavien varianttien prosentuaalista suhteuttamista) tapauksiin, joissa aineiston koko ja ilmiöiden luokittelussa käytetty mittari (vrt. luku 4.8.1) eivät anna niille edellytyksiä.

ma (vrt. Niiniluoto 1980: 28). Niin ikään yksilön katoaminen yhteisön taakse johtuu teoreettisesta painotuksesta (puhujaryhmien tarkastelusta idiolektien sijaan), ei suinkaan kvantitatiivisista menetelmistä – minkä nyt käsillä oleva, kvantitatiivisesti painottunut idiolektitutkimuskin pyrkii osoittamaan. Sen sijaan kyseisen kvantitatiivisuuden kritiikin ulkopuolelle on jätetty kokonaan kvantitatiivisten menetelmien virheellinen käyttö, mistä suomalaisessa variaation tutkimuksessa nimenomaan tulisi keskustella (ks. Kurki 2005: 17–20; 2007: 153).

On totta, että harjaantunut kielentutkija pystyy usein pienenkin aineiston perusteella tekemään oikean suuntaisia johtopäätöksiä. Luvussa 3.1 kuitenkin totesin, että tieteellisyyden kriteerit liittyvät ennen muuta tutkimusprosessiin: tapaan, jolla tieteellistä tietoa tavoitellaan, muodostetaan ja perustellaan (ks. myös Niiniluoto 1980: 81–84). Tieteellisen tiedon pitävyyden arviointi ei voi perustua esimerkiksi tutkijan luotettavaan maineeseen tai arvostettuun asemaan tiedeyhteisössä, vaan jokaisen tutkimusprosessin validiteetti eli pätevyys⁸⁹ ja reliabiliteetti eli luotettavuus tulee olla arvioitavissa pelkän tutkimusraportin perusteella, tutkijan henkilökohtaisista ominaisuuksista irrallaan (validiteetin ja reliabiliteetin käsitteistä ja niiden käytöstä kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimuksen arvioinnissa ks. esim. Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007: 226–227; Metsämuuronen 2009: 74–79; 125–133). Toisin sanoen sekä tutkimusmetodiikan raportoinnin että päätelmille esitettyjen perustelujen tulee olla vakuuttavia.

Korkean reliabiliteetin tavoittelun tarkoituksena on edistää tutkimustulosten varmuutta, täsmällisyyttä ja uskottavuutta ja tätä kautta niiden käyttökelpoisuutta myöhemmille tutkijoille ja soveltajille. Yksinkertaisimmillaan reliabiliteetti tarkoittaa sitä, että tutkittava ilmiö on havainnoitu ja kirjattu oikein ja että tutkimuksessa tehdyt laskutoimitukset ovat virheettömiä. Validiteetin käsite taas liittyy siihen, että koko tutkimus ja sen aikana tehdyt mittaukset kohdistuvat haluttuun ilmiöön eivätkä johonkin muuhun sitä muistuttavaan asiaan. On selvää, että reliabiliteetti on ehdoton edellytys tutkimuksen validiteetille. Tutkimus ei voi olla validi, jos sen tekninen toteutus on virheellinen. Toisaalta virheetön tekninen toteutus ei vielä takaa tutkimuksen validiteettia.

On selvää, että lähtökohdiltaan hatara kvantitatiivisuus ei ole omiaan lisäämään tulosten luotettavuutta minkään sosiolingvistiikan teoreettisen aallon tutkimuksissa. Yksinkertaisimpienkin kvantitatiivisten menetelmien käytön tulisi noudattaa niiden soveltamiselle asetettuja selviä rajoituksia (Mellin 1996a: 1–7, 102): päätelmien teko ei esimerkiksi saisi perustua liian varmoina esitettyihin prosenttiosuuksiin, sillä tämä liioittelee tulosten tarkkuutta.⁹⁰ Kvantitatiivisten menetelmien virheellinen käyttö johtaa tutkimuksen reliabiliteetin eli luotettavuuden laskuun. Luvussa 4.8.1

---

⁸⁹ Validiteetin käsitteelle ei ole täysin vakiintunutta suomennosta. Pätevyydellä tarkoitan tässä sitä, että tutkimuksessa tutkitaan juuri sitä, mitä siinä ilmoitetaan tutkittavan. Vaihtoehtoisia suomenoksia ovat esimerkiksi tarkkuus ja osuvuus korostamassa tutkimusasetelman tarkkuutta tutkimuskohteeseen nähden. Tutkimuksen heikkoa validiteettia onkin usein verrattu kohdistamattomaan aseeseen, joka antaa systemaattisesti epätarkkoja osumia. Tutkimuksen epätarkkuus jatkuu niin kauan, kunnes aseeseen tähtäintä eli tutkimusasetelmaa tai mittaria korjataan.

⁹⁰ Tulokset ilmaistaan esimerkiksi desimaalilukuina, vaikka todellisuudessa tarkkuutta olisi korkeintaan 1–2 numeroa (ks. esim. Mellin 1996a: 64).

olen nostanut reliabiliteettiin ja tulosten tarkkuuteen liittyen kriittisesti esiin nk. avartumaindeksien (luokiteltujen diftongivarianttien painotetun keskiarvon) käytön variaationtutkimuksissa.

Reliabiliteetin lisäksi sosiolingvististen tutkimusten arvioinnissa tulisi kiinnittää huomio validiteettiin eli siihen, mittaako tutkimus lopulta sitä, mitä on tarkoituskin mitata. Tavallisena esimerkkinä validiteetin ongelmasta on pidetty älykkyysosamäärän (ÄO) mittaamista. Ennen älykkyuden mittaamista pitäisi pystyä selvittämään, mitä älykkyys oikeastaan on. Ihmisen älykkyyttä mitattaessa älykkäiksi todetaan tyypillisesti ne henkilöt, jotka tutkimuksessa käytetty mittari toteaa älykkäiksi – älykkyuden käsite siis tulee määriteltyksi käytetyn mittarin avulla, mikä ei ole kiistatun menettelytapa. ÄO on hyvin määritelty mittari, joka liittyy muun muassa (länsimaiseen) koulumenestykseen. Sen sijaan tutkimuksessa tapahtuu validiteetin näkökulmasta keskeinen virhe, jos mittarin kautta määritelty älykkyys samaistetaan niihin ajatussisältöihin, jotka liittyvät sanaan älykkyys arkisessa kielenkäytössä. (Mellin 1996a: 55–61.)

Jos sosiolingvistisessä tutkimuksessa kerrotaan mitattavan yksilön kielenmuutosta tai yksilön kielen tilanteista vaihtelua, voidaan tutkimuksen validiteetin näkökulmasta perustellusti kysyä, soveltuuko mittariksi suhteellisen harvafrekventtisten kielen ilmiöiden paljaisiin prosenttiosuuksiin perustuva vertailu. Ovatko erilaisissa aineistoissa havaittavat erot yhtä kuin kielenmuutos? Johtuvatko tilannenuhoitusten laskennalliset erot juuri tilanteen vaihtumisesta eivätkä mistään muusta? Miten perustellaan se, ettei sattumalle jää tulosten tulkinnassa sijaa? Yhtä hyvin on perusteltua kysyä, käykö yksilön kielenmuutoksen mittariksi eriaikaisten aineistojen välillä havaittava tilastollisesti merkitsevä muutos. Tähän teemaan palaan vielä luvussa 5.

2000-luvun suomalaisessa sosiolingvistiikassa kvantitatiivinen ote on ollut läsnä erityisesti reaaliaikatutkimuksissa (ks. esim. Nahkola & Saanilahti 2001; Kurki 2005; Paunonen 2005a; 2005b; 2006; Palander 2005a), jos kohta tutkittavien ilmiöiden prosentuaalinen suhteuttaminen on melko tavallista myös kvalitatiivisesti painottuneissa variaationtutkimuksissa (ks. esim. Vaattovaara 2003: 135; Lappalainen 2004: 66–67; 2005: 157; Lehtonen 2008: 107–112). Suomalaisista nyky-sosiolingvisteistä näkyvimmin kvantitatiivisten menetelmien käyttöä on puolustanut Tommi Kurki (2005: 17–20, 86–87; 2007: 153). Hänen ajatuksiaan myötäillen ja täydentäen esitän tutkimukseni metodologisten valintojen taustoitukseksi seuraavat huomiot:

- 1) Varioivien kielenilmiöiden tieteellinen tutkimus edellyttää eri varianttien esiintymien suhteuttamista toisiinsa. Vaikka tarkastelu olisi hyvin laadullispainotteista, tutkijalla on aina jonkinlainen näkemys siitä, mikä hänen aineistossaan on harvinaista tai yleistä, tyypillistä tai epätyypillistä. Toisaalta mitään aineistoa ei voi kvantifioida ilman tutkittavien piirteiden laatuun perustuvaa ymmärrystä ja ryhmittelyä (ks. myös Labov 1975: 7–14). Tutkimusta voi kuvailla pääpiirteiltään kvalitatiiviseksi tai kvantitatiiviseksi, mutta toisiaan poissulkevinä näitä menetelmiä ei voi pitää (ks. myös Alasuutari 2001: 31–32; Vaattovaara 2009: 46–48, 253).

- 2) Aineiston muuttaminen numeeriseen muotoon on tutkimuksen alku, ei vielä tutkimustulos (vrt. Mellin 1996a: 2, 72; Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 132). Tieto että toisessa aineistossa varianttien suhteet ovat esimerkiksi 56 esiintymää ja 44 esiintymää, kun taas toisessa aineistossa varianttien suhteet ovat 66 esiintymää ja 34 esiintymää, ei ole kovin informatiivinen – ei edes silloin, jos samat esiintymäsuhteet ilmaistaisiin prosentteina. Kielen vaihtelua määrittävät monenlaiset tekijät ihmisen fysiologisista ominaisuuksista variaation funktionaalisuuteen. Ihmiskielen variaatiosta puhuttaessa tulosten epävarmuustekijä, gallup-tutkimuksista tuttu virhemarginaali, on aina läsnä. Tutkijan tehtävänä on analysoida ja suodattaa tutkimustulokset tämän tietämyksen valossa. (Ks. myös Hinneburg ym. 2007: 137–138.)
- 3) Kvantitatiivisia menetelmiä hyödyntävien tutkimusten ongelmat kuluu tyypillisimmin aineiston ja menetelmän keskinäiseen epäsopevuuteen – eivät kummankaan perustavanlaatuisen huonouteen yksinään. Klassisena esimerkkinä tällaisesta yhteensopimattomuudesta voidaan pitää Labovin varhaisista tutkimuksista omaksuttua (ja Labovin massiivisiin aineistoihin varsin hyvin soveltunutta) kielenpiirteiden prosentuaalista suhteuttamista toisiinsa silloin, kun aineisto on siihen tarkoitukseen liian pieni⁹¹ (aiheesta jo Paunonen 1982b: 68; ks. myös Palomäki 1998: 18–19). Jos tarkasteltavien varianttien esiintymiä on satoja tai jopa tuhansia (vrt. Labov 1966), on mielekästä⁹² ja lukijaystävällisyyden nimissä perusteltua ilmoittaa varianttijakauma esimerkiksi niin, että toista varianttia on 33 % ja toista 67 % kaikista esiintymistä. Jos sen sijaan tarkasteltavia variantteja on 3, varianttijakauman esittäminen muodossa 33 % ja 67 % on liian rohkeaa. Erityisen ongelmallisia tässä mielessä ovat yksittäisten puhujien murteellisuus- tai puhekieliyysprosentit (ks. esim. Lappalainen 2004: 66–67; Paunonen 2006: 71–90), jotka on koottu muuttamalla erilaisten kielenpiirteiden erilaisia varianttilukuja prosenteiksi ja sen jälkeen vielä laskettu näistä prosenttiluvuista yhteiskeskisarvo ottamatta huomioon sitä, että 3 tapausta 3:sta on tuloksena huomattavasti epävarmempi 100 % kuin se 100 %, jonka taustalla on 83 tapausta kaikkiaan 83 esiintymästä (laskutavoista ks. Kurki 2005: 87). Tällaisissa laskelmissa tutkimuksen metodisesti epävarma elementti kertautuu.

---

⁹¹ Puhekielen tutkimuksissa datan prosentuaaliselle suhteuttamiselle asettaa rajansa nimenomaan inhimilliseen kieleen kuuluva sattuman mahdollisuus. Vaikka kieli on monessakin suhteessa systemistä ja ennustettavaa, puhujan tuotokseen on sisäänrakennettuna satunnaisen variaation mahdollisuus. Tuotoksen säätelyn ja arvioinnin suhteen harjaantunutkin puhuja tulee usein vasta jälkikäteen tietoiseksi siitä, mitä variantteja tuli käyttäneeksi. Asetelmaltaan toisenlaisessa tutkimuksessa – esimerkiksi maanmittarin tekemässä tieosuuden mittaamisessa (vrt. Mellin 1996a: 63) – keskiarvo voi olla täysin perusteltua laskea esimerkiksi kolmen mittauksen kokoisen aineiston perusteella.

⁹² Mielekästä tämä on siksi, että aineiston massa pienentää sattuman (esimerkiksi väärin analysoidun tai funktionaalisesti käytetyn esiintymän) vaikutusta tutkimustuloksiin.

- 4) Keskeisessä roolissa kvantitatiivisten tutkimusten tulosten esittämisessä ovat erilaiset kuvat ja kuvaajat. Yksi kuva kertoo enemmän kuin tuhat sanaa, sillä nimenomaan kuviot ja niiden välittämä sanoma jäävät lukijan mieleen. Vaikka aineiston kvantifiointi olisi tekstin tasolla problematisoitu ja tulosten yleistettävyyden kyseenalaistettu, kvantifioinnin perusteella piirretystä kuvasta muodostuu lukijalle helposti lopullinen totuus. Jos diagrammiin on piirretty 33 %:a ja 67 %:ää kuvastavat pylväät, ei tutkijan vastuuta poista se, että pylväikön reunassa lukee varianttien frekvenssien olevan 1 ja 2 esiintymää ja kokonaisfrekvenssin 3. (Vrt. esim. Mellin 1996a: 75–82.)
- 5) Tilastotieteen päämääränä on tuottaa ymmärrystä aineistossa piilevästä informaatiosta. Tilastotiedettä voivat soveltaa kaikki tieteenalat, joiden tutkimusongelmien ratkaisemiseksi kerätään numeerisia tietoja. Tilastotiede sijoittuu tieteiden kentässä menetelmätieteiden joukkoon muun muassa matematiikan, filosofian ja tietojenkäsittelytieteen rinnalle. Menetelmätieteille on ominaista, että ne kehittävät työkaluja muiden tieteenalojen tutkimusongelmien ratkaisemiseksi.

3.4.2.2 *Idiolektien reaaliaikatu tutkimus metodologisena asetelmana*

Metodologisena asetelmana tutkimukseni valottuu kolikonheittoesimerkin kautta: Ajatellaan tilannetta, jossa kolikkoa on heitetty kaksi sarjaa, esimerkiksi kaksi kertaa 20 heittoa. Vaikka kolikko pysyisi sarjojen välillä muuttumattomana ja olisi tasanaisesti painottunut eli samassa suhteessa kahta vaihtoehtoa tuottava, ei kruunaa ja klaavaa välttämättä tulisi molemmilla heittokerroilla täsmälleen samaa määrää, varsinkin kun heittoa on suhteellisen vähän kummallakin kerralla. Sattuman seurauksena kolikonheiton tulokset saattavat olla esimerkiksi 10–10 ja 8–12. Näiden tulosten perusteella ei ymmärrettävästi voi vielä tehdä päätelmää siitä, että kolikko olisi vaihtunut heittokertojen välillä.

Eri heittokertojen tilanteet saattaisivat erota vielä selvemmin, jos kyseessä olisi jollakin tavoin painottunut⁹³ kolikko. Jos kruunan esiintymistodennäköisyys tällä kolikolla heitettynä olisi esimerkiksi yksi kahdestakymmenestä, saattaisi käydä niin, että ensimmäiseen kahdenkymmenen heiton sarjaan sattuisi kaksi kruunaa ja toiseen ei yhtään – vaikka kruunan esiintymistodennäköisyys pysyisi koko ajan samana.

Tutkimukseni kaksi suurinta kysymystä liittyvät idiolektin laatuun ja samuuteen. Kolikonheittoanalogiaa⁹⁴ käyttäen näen aineistossani heittojen tulokset, kruunan ja klaavan (tai esim. MA-infinitiivin vaihtelun alaisten illatiivimuotojen, tyyppiä *tekemään* – *tekeen*) lukumäärät. Varsinainen tutkimuskysymys kuitenkin kuuluu, onko

---

⁹³ Kolikkoa voi esimerkiksi viilata niin, että se tuottaa enemmän kruunaa kuin klaavaa.

⁹⁴ Tärkeää lienee huomauttaa, että kyseessä todellakin on analogia, ei yksi yhteen tapahtuva rinnastus (analogioista ks. esim. Esa Itkonen 2005: 1–13). Kolikonheittoanalogia tulee tässä tapauksessa nähdä nimenomaan *tutkimusmetodiikkaa* kirkastavana. Sitä ei ole missään tapauksessa syytä tulkita esimerkiksi generativistiseksi malliksi kielen syvätasosta ja puheen pintatason horjunnasta.

itse kolikko eli kunkin haastateltavan idiolekti eri heittokerroilla (vuosina 1977 ja 1997) sama vai onko se muuttunut. Arvio muutoksesta on tehtävä määrittämällä ensin idiolektin laatu kahtena ajanhetkenä haastattelusta poimittujen esiintymien perusteella. Se jälkeen on arvioitava, eroavatko kahden vuosikymmenen idiolektin kuvat toisistaan sillä tavoin, että muutoksesta on mielekästä puhua.

Puhutun kielen tutkimuksessa on perusteltua olettaa, että haastattelut eroavat toisistaan joka tapauksessa. Ihmispuhe on lähtökohdiltaan varioivaa, eikä kahta täysin samanlaista mutta eri aikaan nauhoitettua haastattelua ole käytännössä mahdollista tavoittaa. Suhteellisen muuttumatonkin idiolekti näyttäytyy eri haastatteluissa hie-man erilaisena varianttijakaumien näkökulmasta. Tutkijan tehtäväksi jää selvittää ja arvioida, millaiset aineistojen erot kertovat varsinaisesta idiolektin tai jopa koko yhteisön kielen muuttumisesta ja mitkä eroista selittyvät esimerkiksi puhetilanteeseen liittyvillä tekijöillä – tai silkan sattuman kautta. (Ks. myös G. Bailey 2002: 329–330; Kurki 2005: 18–19.)

Johdatuksena tekemiini tutkimusmetodologisiin ratkaisuihin lähden liikkeelle tavallisen kolikonheiton tutkimisen problematiikasta. Oletetaan siis, että tutkimuksen kohteena on idiolektin sijaan elottoman kolikon laadun ja samana pysymisen arviointi pelkkien heittotulosten perusteella. Oletetaan myös, että kolikko saattaa tutkimuksen aikajanalla olla muuttunut painotukseltaan niin, että kruunan ja klaavan esiintymäsuhteet ovat erilaiset eri tarkastelupisteissä.

Ensimmäinen kysymys kuuluu, millainen kolikko on eri heittokerroilla – siis millaisessa suhteessa se esiintymiä tuottaa. Perinteisessä kolikonheitossa kruunan ja klaavan esiintymistodennäköisyys on sama, jos kolikko on tasaisesti painottunut. On kuitenkin mahdollista, että kolikko on painottunut niin, että se tuottaa kruunaa ja klaavaa eri suhteessa. Selvää on, että mitä vähemmän on heittokertoja, sitä epävarmempaa heittosarjan lopputuloksesta on suoraan päätellä kolikon laatua. Vaikka kolikko olisi tasaisesti painottunut, ei 20 heiton lopputulos aina ole kruunan ja klaavan suhteen 10–10. Sattumasta riippuen tulos voi olla mitä tahansa 20–0:n ja 0–20:n välillä, joskin todennäköisemmin heittojen tulos on tätä tasaisemmin jakautunut. Kolikon laatua ja painottuneisuutta arvioitaessa tutkijan onkin syytä olla sitä epäluuloisempi ja epävarmempi, mitä pienemmän heittomäärän, frekvenssin, perusteella päätelmiä on tehtävä. Toisaalta selvää on myös se, että jos sattumalla ei olisi sijaansa tutkimusasetelmassa, käytetyn menetelmän ei tarvitsisi ottaa sen olemassaoloa huomioon.

Toinen kysymys kuuluu, onko eriaikaiset heitot toteutettu samalla vai eri kolikolla (ts. jollakin tavalla heittokertojen välillä muuttuneella kolikolla). Koska samallakin kolikolla tehdyt lyhyehköt heittosarjat varsin todennäköisesti poikkeavat toisistaan, eivät eriaikaisten heittosarjojen erot suoraan kerro kolikon vaihdoksesta. Vaikka heittotulosten tutkijalla on esittää paras arvaus asioiden tilasta, ei luottamusvälin – Gallup-tutkimuksista tutun virhemarginaalin – olemassaoloa voi sivuuttaa. Jos heittokertoja on molemmissa sarjoissa 1000, joista kruunan osuus on ensimmäisellä kerralla 80 % (800 esiintymää) ja toisella kerralla 75 % (750 esiintymää), on tämä 5 prosenttiyksikön muutos selvä ja kolikoiden oletettu laatuero todennäköinen. Jos taas heittoa on molemmissa sarjoissa 4, ja kruunan osuudeksi ensimmäisellä kerralla tulee 25 % ja toisella kerralla 75 %, ei arvio kolikon vaihtumisesta ole tämän ai-

neiston perusteella kovin varma – vaikka eriaikaisilla esiintymillä onkin laskennallista eroa peräti 50 prosenttiyksikköä.

Vaikka tutkittavia tapauksia olisi niin paljon, että jollakin aikavälillä tapahtunut 5 prosenttiyksikön kasvu näyttäytyisi tilastollisessa valossa merkitsevä, ei 80 %:n muuttuminen 75 %:ksi vielä dramaattisesti muuta kokonaisuuden kuvaa. Kolikko profiloituisi edelleen kruunan suosijaksi, vaikka muutos sen laadussa olisikin havaittavissa. Yksittäisellä kolikolla on siis liikkumavaraa oletetun ryhmänsä (esim. kruunaa enemmistönä tuottavat kolikot) sisällä. Olisi tietysti voinut käydä niin, että kolikon painotus olisi vaihtunut kokonaan. Silloin muutos heittotulosten edustuksessa olisi niin suuri, että se näkyisi myös muutoksena kolikon laadun yleisvaikutelmassa eli kolikon profiloitumisessa jonkin tietyn ryhmän edustajaksi. Kolikon laadun arvioinnissa onkin kyettävä näkemään muutoksen siemen siellä, missä se vielä ei vaikuta tutkittavien varianttien eli kruunan ja klaavan keskinäisiin suhteisiin – ja käänteisesti ymmärtää yleinen samuuden tuntu siellä, missä muutos on pientä.

Ihmiskielen tutkimiseen verrattuna kolikonheiton tutkimuksessa on epävarmuustekijöitä melko vähän. Kruuna ja klaava ovat varianteina selkeästi toisistaan erottuvia, ja tutkimusmetodologiset haasteet kulminoituvat lähinnä heittotapahtuman vakioistamiseen ja saatujen tulosten virheettömään laskentaan. Kun tutkittavana on puheessa ilmenevä kielenpiirteiden variaatio, tutkimuksen epävarmuustekijät lisääntyvät huomattavasti. Tutkittavia varianteja on usein enemmän kuin kaksi, ja niiden erottaminen toisistaan ei useinkaan ole yksiselitteistä samalla tavoin kuin kruunan ja klaavan erottaminen toisistaan. Puheen analyysissä myös tulosten epävarmuutta lisääviä välivaiheita on enemmän: ensimmäisenä tuotetun puheen välittyminen häiriöttä nauhalle, toisena litterointiprosessin onnistuminen niin, että tarkemerkkien käytön kriteerit pysyvät koko ajan samanlaisina ja kolmantena useisiin luokkiin jakautuvien kielenpiirteiden virheetön ryhmittely ja laskenta.

Tieteelliset havainnot syntyvät aineiston ja käsitteellisen ajattelun vuorovaikutuksessa (vrt. Selkälä 2008: 219). On ilmeistä, että piirrevariaation kvantitatiivisen tutkimuksen ei voida ajatella kohdistuvan pelkästään siihen, millainen puhujan idiolekti on (vrt. tutkimuksen validiteetti). Mukana tutkimuksessa on väistämättä koko prosessi, johon sisältyvät paitsi puhujan tuotos myös tutkijan panos edellä mainittuine epävarmuustekijöineen. Luvun 4 kvantitatiivisen tarkastelun tavoitteet voikin muotoilla seuraavasti: Piirteiden variaation ja muutoksen tarkastelussa ja vertailussa analyysi perustuu *siihen todennäköisyyteen, jolla piirre tulee tulkituksi tietyllä tavalla*. Vaikka varsinaisena tutkimuskohteenani on idiolektitason kielen variaatio ja muutos, on kaikessa analyysissä sisäänrakennettuna tutkijan inhimillisen osuuden huomioiminen. Pääsy yksilön kielen variaation ja muutoksen tutkimiseen kulkee tutkimuksessani ikään kuin käänteisesti sen prosessin kautta, jonka aineisto on läpikäynyt ennen laskelmiksi päätymistään.

Johdatuksena konkreettisiin metodologisiin ratkaisuihin, joihin olen variaation ja muutoksen kvantitatiivisessa tarkastelussa lopulta päätenyt, kuvailen seuraavaksi muutaman esimerkin avulla metodisia polkuja, joiden päähän olen sitä ennen kulkenut. Esimerkkinä läpikäymästäni prosessista toimii MA-infinitiivin eli 3. infinitiivin illatiivimuotojen variaatio, jonka edustumista TRE-aineistossa tutkin tarkemmin luvussa 4.2. MA-infinitiivin illatiivimuotojen variaatio on tutkimuskohteen selkeä, sillä mahdollisia varianteja on vain kaksi (tunnukseton tyyppi *tekeen* ja tunnukselli-

nen tyyppi *tekemään*), ja nämä variantit ovat yleensä kuulonvaraisesti selvästi toisistaan erotettavissa.

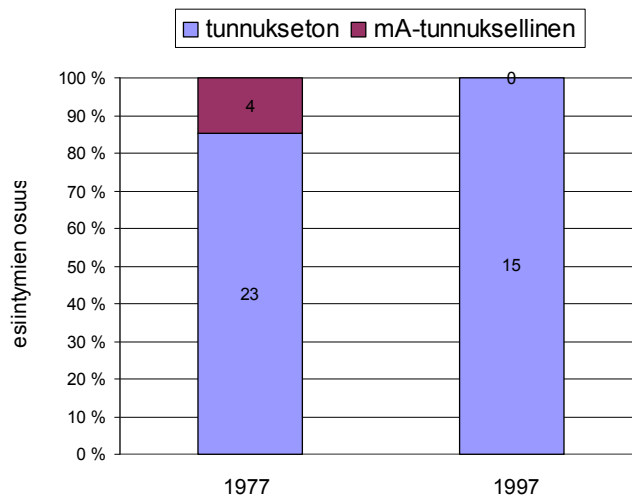
TAPU1- ja TRE-aineistojen perusteella MA-infinitiivin illatiivimuotojen kokonaisvariaation kuva näyttää suorastaan hämmästyttävän muuttumattomalta (taulukko 5).⁹⁵ Erot eri aineistojen välillä ovat ainoastaan prosentin kymmenysten luokkaa.

Taulukko 5. MA-infinitiivin illatiivimuotojen kokonaisedustus kahdella vuosikymmenellä (TAPU1 ja TRE1 1970-luku; TRE2 1990-luku).

	TAPU1 (f=1320)	TRE1 (f=806)	TRE2 (f=870)
<i>mA</i> -tunnuksellinen	22,1 %	22,5 %	22,2 %
tunnukseton	77,9 %	77,5 %	77,8 %

On kuitenkin ilmeistä, että yksittäisen puhujan variaatioprofiili ei ole pelkästään tämän kuvion perusteella ennustettavissa: Muuttumattomuus yhteisön tasolla ei takaa muuttumattomuutta yksilötasolla. Erisuuntaiset yksilömuutokset voivat kumota toinen toisensa, jolloin kokonaisuuden vaikutelma jää stabiiliksi.

Koska kiinnostukseni kohteena on nimenomaan yksilön kielen variaatio ja muutos, valitsin kokeeksi esimerkkihenkilöksi Hellevin ja laadin hänen MA-infinitiivin illatiivimuotojen variaatiostaan yksinkertaisen, varianttien prosentuaalisia suhteita kuvastavan pylväsdiagrammin (kuvio 7).

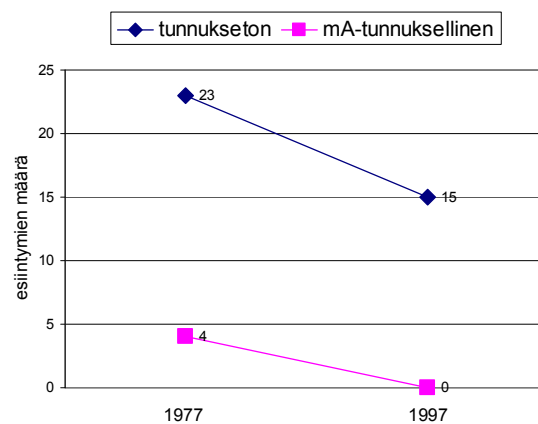

Kuvio 7. Hellevin MA-infinitiivin illatiivimuotojen prosentuaalinen edustus TRE1- ja TRE2-aineistossa.

⁹⁵ TAPU1-aineiston tiedot on otettu suoraan Jonninen-Niilekselältä (1982c: 140). Koska Jonninen-Niilekselä ilmaisee tulokset yhden desimaalin tarkkuudella, olen tässä – ja tutkimuksen jatkon vertailevissa taulukoissa – tehnyt itse samoin.

Pylväsdiagrammin perusteella näyttäisi välittömästi siltä, että Hellevin tapauksessa – huolimatta puhujajoukon kokonaiskuvan muuttumattomuudesta – MA-infinitiivin illatiivimuotojen edustuksessa olisi tapahtunut muutosta viitisentoista prosenttiyksikköä. Kuvion tarkempi katselu paljastaa kuitenkin metodin ensimmäiset ongelmat: MA-infinitiivin illatiivi on kokonaisuudessaan suhteellisen harvafrekventtinen kielenilmiö. Tämän lisäksi kahteen tuntiin mittaiseen haastatteluun voi sattuua hyvinkin erilainen määrä tutkittavia tapauksia, niin kuin Hellevin kohdalla on osittain käynyt. Nämä kaksi seikkaa, piirteen esiintyminen puheessa harvakseltaan ja haastattelujen keskinäiset erot saman piirteen esiintymistiheydessä, heikentävät paljaiden prosenttiosuuksien luotettavuutta.

Tämä kritiikki mielessäni laadin frekvenssikuvion (kuvio 8) Hellevin MA-infinitiivin illatiivimuotojen variaatiosta Tommi Kurjen väitöskirjassaan esittelemän mallin mukaisesti (Kurki 2005: 102–104).⁹⁶ Kuvion esitystapa on totutusta poikkeava siinä mielessä, että se koostuu kahden tarkasteltavan variantin todellisista esiintymämääristä. Variantin nouseva tai laskeva suora kertoo siis variantin frekvenssin vaihtelusta, ei suoraan sen suhteellisesta yleistymisestä tai muuttumisesta harvinaisemmaksi.

Kuvio 8. Frekvenssikuvio Hellevin MA-infinitiivin illatiivimuotojen variaatiosta.

Tämä kuvio antaa selvemmän kuvan Hellevin piirrevariaatiosta. Ensimmäisessä haastattelussa tunnuksettomia muotoja on 23 ja *mA*-tunnuksellisia muotoja 4. Yhteensä MA-infinitiivin illatiivilla siis on 27 esiintymää vuonna 1977. Toisessa haastattelussa tunnuksettomia muotoja on 15, mutta *mA*-tunnusta ei esiinny kertaakaan. Vuoden 1997 kokonaislukumäärä jää siis selvästi ensimmäistä haastattelua alhaisemmaksi, vain 15 esiintymään.

Kuvio 8 visualisoi hyvin koko TRE-aineiston 60:ta haastattelua leimaavaa havaintoa: etenkin kun tarkastelussa ovat suhteellisen muuttumattomat idiolektit, variaatiota on havaittavissa tyypillisesti enemmän puhujan siinä haastattelussa, jossa esiintymiä on kokonaisuudessaan enemmän. Hellevinkin tapauksessa variaatiota on

⁹⁶ Huomattava on, että Kurki (2005) ei jätä analyysiaan pelkästään näiden kuvioiden varaan vaan arvioi kielenmuutosta aina myös kvalitatiivisesti. Lisäksi hän käyttää tutkimusaineistonsa analysoinnissa Varbrul-monimuuttujamenetelmää.

enemmän vuonna 1977, jolloin tutkittavia tapauksia on 27, kuin vuonna 1997, jolloin tapauksia on vain 15. Havainto liittyyne yleisempään, kielitieteellisen aineiston kasvamiseen liittyvään lainalaisuuteen, josta käytetään nimeä Zipfin laki. Sen mukaan jonkin korpuksen n :nneksi käytetyimmän sanan (tai jonkin muun mitattavan yksikön, kuten äänteen) käyttötiheys on käänteisesti verrannollinen lukuun n . Aineiston yleisin sana siis esiintyy Zipfin lain mukaan kaksi kertaa niin usein kuin saman aineiston toiseksi yleisin sana. (Ks. esim. Erkki Itkonen 1966: 74–75, 363; Baayen 2001: 13–24; Luojola 2006: 82–83.)

Tämä metodologiaan liittyvä havainto kielen variaation ja frekvenssin yhteydestä on hieman yleistäen seuraava: variaation havaitsemisen todennäköisyys lisääntyy, kun aineisto lisääntyy. Kun aineistoa on riittävästi, kielelle niin kovin luontainen variaatio ikään kuin mahtuu näkyviin. Mikäli aineisto on suppea, se näyttää tutkijalle todennäköisemmin vain yleiset ilmiöt, kun taas aineiston kasvattaminen lisää harvinaisempien ilmiöiden esiintymisen todennäköisyyttä. Aineiston koko siis rajaa merkittävästi sitä, millaisia tuloksia saadaan.

Erytisen huolellisesti tämä tulee huomioida verrattaessa kahta tai useampia aineistoja keskenään. On selvää, että jos tutkittavan ilmiön – esimerkiksi MA-infinitiivin illatiivin – esiintymiä on jossakin aineistossa 1, variaatiota ei voi havaita. Jos taas tämän aineiston verrokkiaineistossa esiintymiä on 30, variaation havaituksi tulemisen todennäköisyys on paljon suurempi. Kyse on siis ennen kaikkea siitä, mitä tutkijan on mahdollista konkreettisesti nähdä. Aineiston kasvaessa variaation havaitsemisen todennäköisyys lisääntyy aluksi dramaattisesti (vrt. tilanne 1 vai 30 esiintymää), kunnes se hiljalleen tasaantuu.

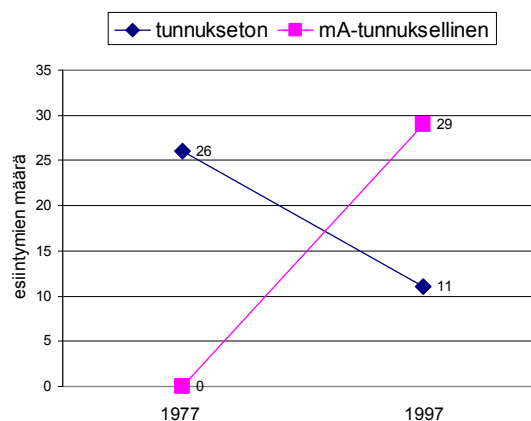
Aineiston kartuttamisen jossakin vaiheessa päästään saturaatiopisteeseen, jonka jälkeen uusia tapauksia ei enää näytä ilmaantuvan. Todennäköisyys, että aina uusi esiintymä toisi mukanaan uudenlaisen variaatiotapauksen, alkaa siis pienetä. Koskaan ei kuitenkaan käy niin, että uusi tapaus tekisi variaation havaitsemisen kokonaisuudessaan epätodennäköisemmäksi: että 500 esiintymän aineistosta olisi todennäköisempää havaita variaatiota kuin 1000 esiintymän aineistosta. Koska kyseessä on luonnollinen kieli, variaation näkymisessä on suurta idiolekti- ja piirrekohtaista vaihtelua: Esimerkiksi *nk*-yhtymä näyttäytyy tutkimukseni perusteella piirteenä, jossa useimmilla TRE-aineiston puhujilla vaihteluttoman *nk*:n (tyyppi *kenkät*) esiin nouseminen vaatisi pidemmän kuin kahden tunnin mittaisen seurannan (ks. luku 4.5).⁹⁷ Toisen ääripään edustajana taas tutkimukseni perusteella näyttäytyy *ts*-yhtymä (ks. luku 4.4), johon jo sanaston historiallisen kerrostuneisuuden vuoksi kuuluu murteessakin variaatiota (*mettä* mutta *vitsti*).

---

⁹⁷ Vaihteluttoman *nk*:n esiintymisen todennäköisyys on murteellisillakin puhujilla verrattain pieni (vrt. luku 5.1). Kieliyhteisössä edelleen tavattavana ilmiönä se kuitenkin lienee puhujille siinä määrin tuttu – toisin kuin esimerkiksi *l* yleiskielen *d*:n vastineena – että se voi nousta esiin muun muassa referointitilanteissa. Lisäksi kun kyse on ainakin osittain jatkumoluonteisesta piirteestä, variaation esiintymistodennäköisyys kasvaa. Nähdäkseni on mielekääntä antaa teoreettinen mahdollisuus jonkin variantin esiintymiselle aineistossa niin kauan kuin variantti on tuttu kieliyhteisössä. Toisin sanoen *nk*-variantin kohdalla ei ole mielekääntä väittää, etteikö se voisi jossakin tapauksessa esiintyä kaikkein yleiskielisimmälläkin puhujalla.

Helleivin esimerkki osoittaa, että MA-infinitiivin illatiivin varianttien yleiset käytöndenssit kyllä tulevat näkyviin melko pienestäkin aineistosta. Voidaan siis sanoa, että Helleivin puheessa vallitsevana varianttina ovat tunnuksettomat muodot ja että niitä on hänen tapauksessaan merkittävästi enemmän kuin tunnuksellisia muotoja. Sen sijaan arvio kielenmuutoksesta alkaa todellisia lukumääriä katsottaessa tuntua epävarmemmalta. Tässä valossa analyysin ensimmäisen kuvion (kuvio 7) näennäisen tarkat prosenttiluvut 85,2 ja 14,8 sekä 100,0 % ja 0,0 % eivät enää tunnu riittävältä, mikäli niiden tarkoituksena on toimia kielenmuutoksen mittareina.

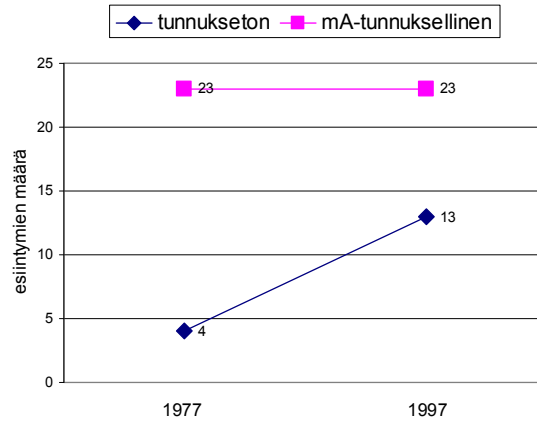
Kuitenkaan frekvensseihin perustuva variaation kuvaustapa ei vielä poista kaikkia ongelmia. Ensinnäkin todelliset esiintymien lukumäärät ovat huomattavasti hankalammin luettavia ja tulkittavia kuin suhteelliset (prosentuaaliset) osuudet. Toinen ongelma liittyy kielenmuutoksen havainnointiin. Mitä voimme Helleivin frekvenssikuvion perusteella sanoa kielenmuutoksesta? Kurjen (2005: 104–105) käyttämän analyysimallin mukaan toteutunut idiolektitason kielenmuutos näkyy siten, että varianttisuorat leikkaavat toisensa (ks. myös Kurki 2005: 24–27). Varianttien yleisyysjärjestys siis kääntyy, jos kieli muuttuu. Ja tosin ilmaistuna: idiolektitason kielenmuutoksesta voidaan puhua vasta, kun varianttien yleisyysjärjestys muuttuu. Tässä mallissa kielenmuutoksen kriteeri on varsin tiukka.⁹⁸ Esimerkkinä tästä esitän kolmen muun puhujan, Tuijan, Keijon ja Helyn, MA-infinitiivin illatiivin variaatiota kuvaavan frekvenssikuvion. Tuijan frekvenssikuviossa viivat leikkaavat toisensa (kuvio 9).

Kuvio 9. Frekvenssikuvio Tuijan MA-infinitiivin illatiivimuotojen variaatiosta.

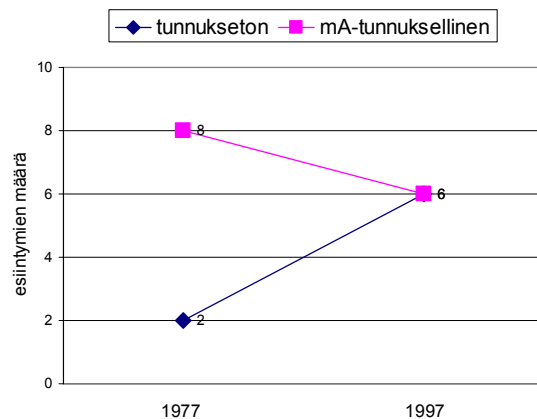
Tuijan tapauksessa variantteja on lukumäärällisesti hieman enemmän kuin Helleivillä, ja lisäksi haastattelujen välillä ei ole aivan yhtä suurta eroa tutkittavien varianttien kokonaismäärässä kuin Helleivillä. Tuijan tapauksessa voinee melko varauksetta puhua kielenmuutoksesta: näinkin pieni aineisto näyttää MA-infinitiivin illatiivimuotojen varianttien suhteiden kääntyneen toisin päin. Sen sijaan ongelmalliseksi muutoksen tulkinta muuttuu, kun esimerkkihenkilöksi nostetaan Keijo (kuvio 10).

⁹⁸ Toisaalta tilanteessa, jossa varianttien suhteet ovat alkujaan tasaiset, pienikin liikkahdus variaatiosuhteissa voi tulla tulkituksi muutokseksi (ks. myös Kurki 2005: 235).

Kuvio 10. Frekvenssikuvio Keijon MA-infinitiivin illatiivimuotojen variaatiosta.

Keijon tapauksessa *mA*-tunnuksellisen variantin osuus näyttäisi jonkin verran kasvaneen 1990-luvulle tultaessa mutta ei kuitenkaan niin paljon, että varianttisuorat leikkaisivat. Miten muutosta nyt pitäisi tulkita? Vaikka muutosta ei Kurjen (2005: 104) analyysimallin tiukan määritelmän mukaan ole, ei Keijon frekvenssikuvio vakuuta katsojaa täydestä muuttumattomuudestaan. Entä mitä mieltä pitäisi olla sellaisesta tilanteesta, jossa varianttisuorat kyllä leikkaavat tai vähintään kohtaavat, mutta lukumääräinen muutos on varsin pieni? Näin käy kuviossa 11, joka havainnollistaa Helyn piirrevariaatiota.

Kuvio 11. Frekvenssikuvio Helyn MA-infinitiivin illatiivimuotojen variaatiosta.

Tutkimukseni lopullinen metodologinen ratkaisu on muotoutunut edellä läpikäytyjen ongelmien kautta: On selvää, että paljaat prosenttiluvut eivät riitä kuvaamaan kielen variaatiota ja muutosta näissä tapauksissa. Yhtä selvää on, että pelkät lukumäärät, joita ei suhteuteta toisiinsa, ovat vaikeita tulkita erityisesti kielenmuutoksen näkökulmasta. Niin ikään klassisen tilastotieteen menetelmät, kuten nollahypoteesin hylkäämiseen (ks. luku 3.4.2.4) yleisesti käytettävä Khiin neliö -testi (χ^2 -jakauma), eivät sovellu tämäntyyppisen aineiston mallintamiseen muun muassa piirteiden pu-

hujakohtaisen pienen frekvenssin ja siitä johtuvien tyhjien paikkojen (ts. jonkin variantin esiintymien määrä jää nolnaan) vuoksi (ks. esim. Mellin 1996a: 350; 1996b: 175–177).

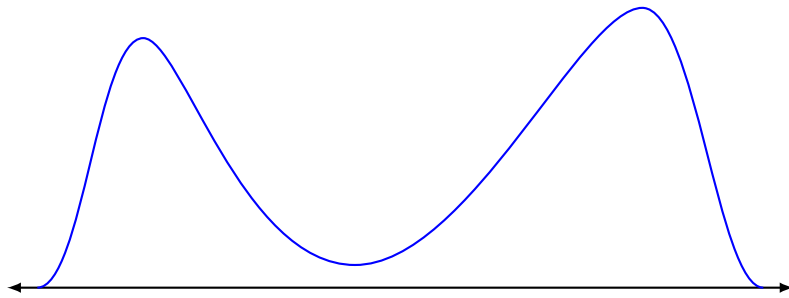
Olen päätenyt edustamaan työssänl tilastotieteen bayesilaista koulukuntaa, jota esittelen luvussa 3.4.2.4. Luvussa 3.4.2.6 kuvailen aineistoni variaation ja muutoksen konkreettista tilastollista kuvaamista bayesilaisittain. Tätä ennen luon kuitenkin lyhyen katsauksen aiheeseen, joka liittyy keskeisesti edellä mainitsemini variaation-tutkimuksen epävarmuustekijöihin. Seuraavassa luvussa 3.4.2.3 pohdin perusluonteeltaan jatkumoisten fonologisten ja morfologisten kielenpiirteiden kvantifiointia.

3.4.2.3 *Kielenpiirteiden jatkumoluonteisuus*

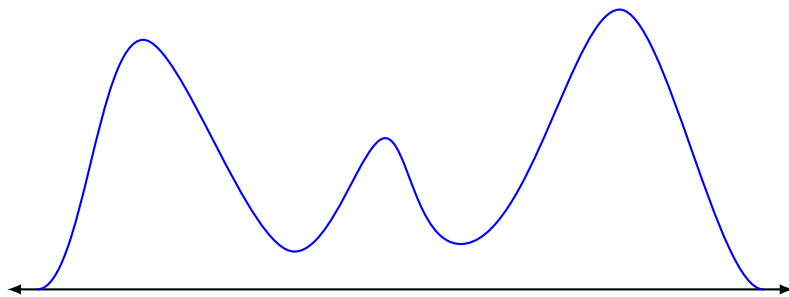
Edellisen luvun esimerkki MA-infinitiivin illatiivimuotojen variaatiosta antaa tutkimuksen yleisestä luonteesta siinä mielessä yksinkertaistavan kuvan, että ennen tilastollista käsittelyä tapahtuva kvalitatiivinen prosessi on näiden muotojen kohdalla varsin yksiselitteinen: Havaittavat variantit ovat sekä puhujan että kuulijan kannalta luotettavasti erotettavissa toisistaan, ja sekä litterointi että tapausten myöhempi luokittelu tapahtuu joko–tai-periaatteella. Piirteen variaatio on puhtaan morfologista: tunnus *-mA* joko on tai ei, eikä jatkumoisuutta varianttien välillä esiinny. Sen sijaan monet – elleivät jopa useimmat – suomen kielestä tehtyjen variaationtutkimusten kohteina olevista piirteistä ovat tavalla tai toisella jatkumoluonteisia: selvästi ja kiistattomasti, kuten esimerkiksi diftongien avartumisilmiö (luku 4.8), tai hienovivahteisemmin ja tulkinnanvaraisemmin, kuten esimerkiksi yleiskielen *d*:n vastineet (luku 4.9; ks. myös Mustanoja & O’Dell 2007).

Tarkkarajaisten varianttien puuttumisesta huolimatta jatkumoluonteisenkin kielenpiirteen variaatiota on tutkimuksen näkökulmasta mielekäästä hahmottaa luokkiin jaon kautta: varianttien erottaminen ja ryhmittely helpottavat merkittävästi kvantifiointia ja variaatiosuhteiden havainnollistamista tutkimusyhteisölle. Lisäksi tällaisella jaottelulla on kiistaton psykologinen pohjansa (vrt. luvun 2.2.3 ”maallikkonäkemykset” Tampereen puhekielen leimallisten piirteiden olemassaolosta). On myös selvää, että jatkumoisuus ei tarkoita kaoottisuutta tai rajanvedon mielivaltaisuutta. Luonnollisessa kielessä luokat vuotavat aina. Ryhmiä ja niiden tyypillisiä edustajia voi kuitenkin katsoa olevan olemassa, vaikka osaa tutkittavista piirteistä tai puhujista ei pystyisi mihinkään ryhmään kiistattomasti sijoittamaan.

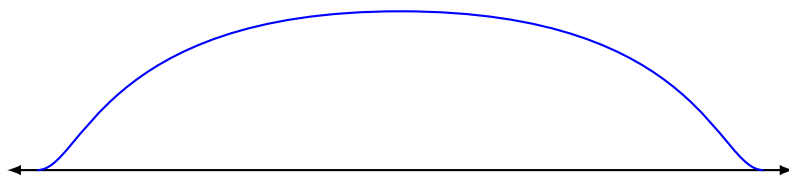
Jatkumoluonteisten kielenilmiöiden luokitteluun tutkijalla on kaksi vaihtoehtoista tapaa: tarkastelussa on joko puhujan absoluuttinen tuotos tai kuulijan subjektiivinen havainto. Ensin mainitun näkökulman valitessaan tutkijan on turvaututtava tarkkoihin foneettisiin mittauksiin, jotka osoittavat eri varianttien rajoja (kuviot 12 ja 13) tai mahdollista täyttä jatkumoisuutta eli luonnollisten rajojen puuttumista (kuvio 14). Tapauksissa, joissa luonnolliset kategoriat puuttuvat, ryhmäraajat voidaan asettaa sopimuksenvaraisesti tiettyjen mittaustulosten väliin. Puhujan tuotokseen rajautuvissa tutkimuksissa tulokset ovat (oikein laskettuina) mittaajasta riippumattomia. On selvää, että näissä tapauksissa myös tutkimuksen kohteet on rajattava niin, että niille voidaan mittaamalla saada riittävän tarkka arvo.

Kuvio 12. Jatkumoluonteisen kielenilmiön variaation painottuminen kahden mittausarvon ympärille.

Kuvio 13. Jatkumoluonteisen kielenilmiön variaation painottuminen kolmen mittausarvon ympärille.

Kuvio 14. Jatkumoluonteisen kielenilmiön variaation painottuminen yhden mittausarvon ympärille.

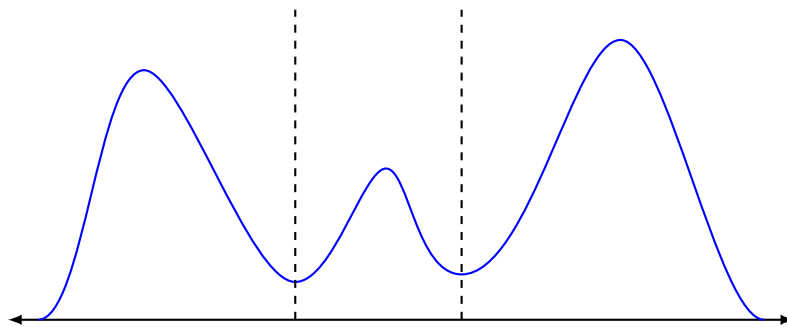
Kuulijan näkökulman valitessaan tutkija turvautuu lähinnä omaan kuulohavaintoonsa suhteuttaen kuulemaansa sekä saman puhujan aiempiin tuotoksiin että muiden puhujien tuotoksiin. Tässä tapauksessa varianttien rajojen vetäminen ei perustu

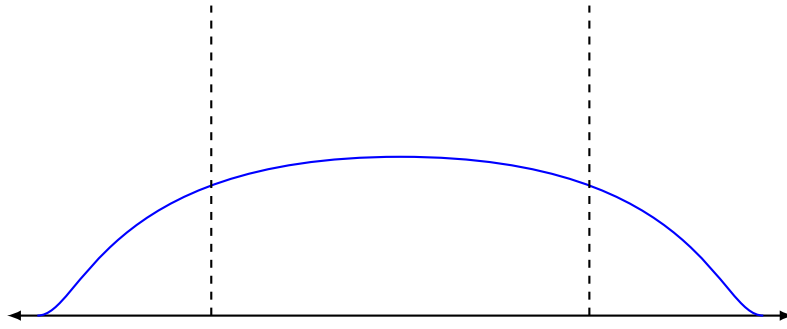
puhtaasti puhujan tuotokseen vaan tutkijan tulkintaan, kuullun suodattamiseen aieman tiedon pohjalta. Tästä kuulijan näkökulman valitsemisesta on kyse muun muassa keskusteluissa, joita puhekielen tutkijoiden välillä käydään siitä, onko esimerkiksi hämäläisen tutkijan raja avartuneelle diftongille tiukempi ja vastaavasti erikoisgemmaatiolle löyhempi kuin pohjoiskarjalaisen tutkijan samoille ilmiöille tekemät rajaukset.

Tällaista enimmäkseen tutkijan kuulohavaintoon perustuvaa luokitteluprosessia voisi kuvata vertaamalla varianttiluokkia koreihin ja todellisia esiintymiä kananmuniin. Kuulijälähtöisessä tutkimusotteessa tutkija on etukäteen valinnut koriin määrän ja liimannut valmiiksi kuhunkin koriin sen sisällöstä kertovan nimilapun. Kanalassa kulkiessaan tutkija löytää erivärisiä muniä. Jos hän on ottanut mukaansa kaksi korja, hän jakaa löytämänsä munat ruskeisiin ja valkoisiin. Tässä tapauksessa ruskeiden munien koriin päätyy todennäköisesti myös varsin vaaleanruskeita yksilöitä ja valkoisten koriin hyvinkin likaisenvalkoisia poimintoja. Jos taas tutkija ottaa näiden kahden korin lisäksi mukaansa oman korin vaaleanruskeille munille, aiempien ryhmien reuna-alueiden edustajat sijoittuvat kolmanteen koriin luontevasti. Toisaalta vaaleanruskeiden munien korin tummimmalla edustajalla ja ruskeiden munien korin vaaleimmalla edustajalla ei kenties ole juurikaan eroa. Tutkijan oman harkinnan varaan jää, pitääkö hän enemmän kahden vai kolmen (vai kenties viiden) korin systeemistä. Esimerkki havainnollistaa muun muassa sitä prosessia, jolla diftongien avartuma-asteiden määrittäminen tyypillisesti tapahtuu: Litteroidessaan tai viimeistään varianttien poimintaa tehdessään tutkija päättää, moneenku luokkaan diftongien avartuma-asteet hänen tutkimuksessaan jakautuvat. Tämä päätös kumpuaa osittain aineiston laadusta, osittain tutkijan omista intresseistä tai ominaisuuksista (esim. luottamuksesta omaan kuulon erottelukykyyhin).

Edellä kuvattu kuulijan tulkintaan perustuva lähestymistapa nojaa oletukseen siitä, että tutkijan korva on varsin tarkka ja hänen tekemänsä tulkinnat yleistettävissä. Tutkimuksen luotettavuuden taustalla on tällöin kaksi ehtoa: Mikäli yksittäisen puhujan tai kokonaisen kieliyhteisön tuotokset aidosti jakautuvat luokkiin, tutkija pystyy kokemuksensa avulla päättämään samankaltaiseen tulokseen myös ilman mittauksia (kuvio 15). Mikäli taas piirre ei jakaudu aidosti varianttiryhmiihin mutta tutkija haluaa ryhmäjaon tehdä, hänen rajanvedon kriteeristönsä säilyy halki tutkimuksen samanlaisena (kuvio 16).

Kuvio 15. Jatkomoluonteisen kielenilmiön variaatio ja tutkijan kuulohavaintoon perustuva jako eri variantteihin.

Kuvio 16. Jatkumoluonteisen kielenilmiön variaatio ja tutkijan pakottamat varianttien rajat.

Tutkimukseni on lukuisten suomalaisten edeltäjiensä tavoin selvän kuulija-tulkitsijalähtöinen. Jatkumoluonteisten piirteiden jaottelu perustuu joitakin poikkeuksia⁹⁹ lukuun ottamatta kuulohavainnon perusteella tekemiini luokituksiin. ”Kannanmunakorien” määrässä olen pyrkinyt maltillisuuteen: mitä selvemmin piirre on osoittautunut esimerkkikuvion 16 kaltaiseksi, sitä varovaisemmin olen rajaviivoja vetänyt. Esimerkiksi diftongien avartumisen olen jakanut ainoastaan kolmeen luokkaan (ts. rajaviivoja olen pakottanut kaksi), vaikka hienojakoisempiakin esimerkkejä suomalaisesta sosiolingvistiikasta löytyy (ks. luku 4.8.1). Kunkin käsiteltävän piirteen kohdalla olen analysoinut kyseisen kielenilmiön jatkumoisuuden astetta ja perustellut varianttiluokkien muodostamista.

3.4.2.4 Bayesilainen tilastotiede

Todennäköisyyden tulkinnasta on tilastotieteessä kaksi suurta koulukuntaa, klassinen ja bayesilainen. Klassisessa (l. frekventistisessä) tilastotieteessä vallalla on ollut tulkinta, jonka mukaan jonkin tapahtuman todennäköisyys on sen esiintymien osuuden raja-arvo äärettömyydessä, kun jotakin koetta toistetaan (Mellin 1996b: 2–3; 8–9). Esimerkiksi todennäköisyys saada nopan heitossa numero kolme on noin yksi kuudesta (tasan yksi kuudesta vain, jos noppa on ideaalinen).

Arkikielessä todennäköisyys kuitenkin käsitetään laajemmin. Voidaan esimerkiksi puhua sateen todennäköisyydestä huomenna, vaikka tapahtuma on ainutkertainen eikä sen frekvenssiä voida mitata toistuvilla kokeilla. Samalla tavoin kuin tulevaisuuden epävarmuudesta, voidaan puhua myös menneisyyden epävarmuudesta: saatetaan esimerkiksi muistella, että viime vuonnakin tähän aikaan saattoi sataa. Lisäksi eri ihmiset saattavat antaa samalle asialle eri todennäköisyyden. Tämä on luonnollista, koska eri ihmisillä on erilaiset taustatiedot ja uskomukset, jotka vaikuttavat todennäköisyyden tulkintaan.

⁹⁹ Praat-puheanalyysiohjelman grafiikka tukee litterointityötä ja sitä kautta piirteiden jaottelua ryhmiin. Lisäksi yleiskielen *d*:n vastineiden analyysin teoriapohja (ks. luku 4.9.1) perustuu foneettisiin mittauksiin.

Bayesilaisen tilastotieteen edustama tulkinta todennäköisyydelle on hyvin lähellä arkikieltä. Siinä todennäköisyys ilmaisee, kuinka varmana joku pitää jotakin asiaa. Osa epävarmuudesta johtuu siitä, että tulevaisuus on aidosti auki. Toisaalta epävarmuutta voi synnyttää tiedon puutteellisuus. Bayesilaisessa tilastotieteessä todennäköisyys laajennetaan kattamaan kaikki epävarmuuden lajit. Kun niistä käytetään samaa kieltä (l. todennäköisyysmatematiikkaa), sama menetelmä sopii sekä tulevaisuuden ennustamiseen (prediktio) että ilmiöiden tuntemattomien aspektien arviointiin (induktio). Riippumatta siitä, minkälaista epävarmuutta tutkittavaan ilmiöön liittyy, ennusteiden tai arvioiden todennäköisyyttä voi päivittää uuden tiedon valossa. (Spiegelhalter & Rice 2009.)¹⁰⁰

Tilastotieteen kahta suurta paradigmaa erottaa erityisesti niiden suhde inferenssiin eli tilastolliseen päättelyyn. Klassinen tilastollinen inferenssi lähtee mallista, jonka mukaan voidaan laskea todennäköisyyttä saada erilaisia tuloksia. Tämän mallin paikkansa pitäminen on ns. nollahypoteesi, joka tarkoittaa tyypillisesti, että tutkittavien ryhmien välillä ei ole eroa. Klassisen tilastotieteen mallissa katsotaan ensin empiirisesti saadut tulokset. Tämän jälkeen lasketaan nollahypoteesin mukainen todennäköisyys saada vastaavat tulokset. Jos saatu todennäköisyys on erittäin pieni, tutkijan johtopäätös on, että nollahypoteesi ei luultavasti pidä paikkaansa eli tutkittavien ryhmien välillä on eroa. Luonnollisesti klassisen tilastotieteen edellyttämä nollahypoteesi valitaan yleensä siten, että sen hylkääminen kertoo jotakin tutkimuskysymyksen kannalta relevanttia. (Ks. esim. Mellin 1996b: 157–158.)

Tilanteessa, jossa nollahypoteesi ei tule hylätyksi (ts. nollahypoteesin mukainen todennäköisyys ei ole erittäin pieni), ei asiasta voida klassisen tilastotieteen mukaan päätellä yhtään mitään. Nollahypoteesin hylkäämättä jättäminen ei siis esimerkiksi tarkoita, että nollahypoteesi todennäköisesti pitäisi paikkansa. Klassinen tilastollinen inferenssi on siis nollahypoteesin näkökulmasta yksipuoleinen: vain nollahypoteesin hylätyksi tuleminen kertoo tutkijalle jotakin asioiden tilasta. Nollahypoteesin hylkäämättä jättäminen sitä vastoin ei valaise tutkimusongelmaa. (Ks. esim. Mellin 1996b: 160–163.)

Bayesilainen päättely kohdistuu siihen, mikä on puuttuvan tiedon eli parametrin todennäköisyys empiirisen datan valossa. Myös bayesilaisessa inferenssissä on tilastollinen malli (uskottavuus, engl. *likelihood*) siitä, miten data syntyy.¹⁰¹ Tätä uskottavuusmallia ei kuitenkaan varsinaisesti testata¹⁰², vaan malli pyritään heti alkujaan rakentamaan uskottavasti – kuitenkin niin, että siinä on tilannetta kuvaavia parametreja, joita ei tiedetä. Tilastollisessa muodossa esitettyjä ennakkokäsityksiä parametrien todennäköisyydestä kutsutaan *priorijakaumaksi*.

Bayesilaisessa tilastotieteessä tarkastelun lähtökohtana ovat empiirisesti saadut tulokset eli data. Pyrkimyksenä on laskea mallin tietämättömien suureiden eli parametrien todennäköisyyttä ottaen uusi data (esim. tunnin mittaisessa puheaineistossa esiintyvät MA-infinitiivin illatiivimuotojen variantit) huomioon. Näin saadaan parametrien *posteriorijakauma*.

---

¹⁰⁰ Bayesilaisen todennäköisyyden tulkinnan teoriataustasta ks. Jaynes 2003.

¹⁰¹ Tällä tarkoitetaan mallia datan syntymekanismista.

¹⁰² Toisin sanoen uskottavuusmallia ei pyritä hylkäämään kuten nollahypoteesia klassisessa tilastotieteessä.

Bayesilaisessa tilastotieteessä inferenssi perustuu posterioriin. Sen laskeminen edellyttää priorijakauman yhdistämistä tilastolliseen *uskottavuusmalliin*. Bayesin teoreeman voi esittää muodossa $P(\theta|y) \propto P(y|\theta) P(\theta)$. Siinä:

P	= todennäköisyys että
$\propto$	= on verrannollinen
θ	= mallin tietämättömät suureet eli parametrit
y	= data eli uusi tieto
$P(\theta)$	= priori eli parametrien θ todennäköisyys ennen uutta dataa
$P(\theta y)$	= posteriori eli parametrien θ todennäköisyys, kun uusi data y on tiedossa (päivitetty varmuus)
$P(y \theta)$	= uskottavuus eli datan y todennäköisyys, kun parametrit θ ovat tiedossa

Kaavan mukaan posteriori $P(\theta|y)$ on siis verrannollinen uskottavuuden $P(y|\theta)$ ja priorin $P(\theta)$ tuloon. Teoreema kertoo, miten todennäköisiä eri parametrit ovat sen jälkeen, kun data on otettu huomioon. (Ks. esim. Gelman ym. 2004: 8; ks. myös O'Dell 2003: 16–17; Spiegelhalter & Rice 2009.)

Bayesilainen päättely on teorian tasolla ollut tunnettua jo muutaman vuosisadan ajan (Bayes 1763; ks. myös Jaynes 2003: 112–114; Spiegelhalter & Rice 2009). Nykyään bayesilaisia tilastollisia menetelmiä käytetään useimmilla aloilla, joissa tilastotiedettä sovelletaan. Erityisen näkyvästi bayesilaisten menetelmien hyödyllisyyttä on korostettu lääketieteellisissä tutkimuksissa. Kielitieteessä bayesilaiset menetelmät ovat olleet pitkään melko tuntemattomia. Variaationtutkimuksessa bayesilaisia menetelmiä ovat käyttäneet ainakin Hinneburg ym. (2007) englannin kielen historiallista variaatiota käsittelevässä artikkelissaan *Bootstrap and Bayesian Methods in the Analysis of Linguistic Change*.¹⁰³

Aiemmin bayesilaisen lähestymistavan esteenä oli sen laskennallinen hankaluus. Nyt tietokoneajan myötä tämä hankaluus on voitettu, ja ainoana esteenä lienee enää bayesilaisten menetelmien tuntemattomuus, sillä esimerkiksi kouluopetus perustuu tilastotieteen klassisen koulukunnan todennäköisyyden teoriaan ja sen pohjalta aineiston kuvaamiseen kehitettyihin menetelmiin. Internetistä on ladattavissa ilmaiseksi esimerkiksi WinBUGS-ohjelma¹⁰⁴ (ks. Lunn ym. 2000), jolla tässä työssä esiteltävä tilastoanalyysi on toteutettu (versio 1.4.3.).¹⁰⁵ Ohjelma perustuu bayesilaisiin tilastomenetelmiin. Kuten luvussa 3.4.2.2 mainitsin, klassisen tilastotieteen mallit eivät tunnettuudestaan huolimatta sovellu kovin hyvin tämäntyyppiseen tutkimuk-

¹⁰³ Suomen kielen foneettisessa tutkimuksessa bayesilaisia tilastomenetelmiä on hyödynnetty 2000-luvun alkupuolelta lähtien (ks. esim. O'Dell 2003; Mustanoja & O'Dell 2004; O'Dell, Lennes, Werner & Nieminen 2007; O'Dell, Nieminen & Mustanoja 2010).

¹⁰⁴ WinBUGS-ohjelma on ladattavissa internet-osoitteesta <http://www.mrc-bsu.cam.ac.uk/bugs/> (luettu 18.11.2010).

¹⁰⁵ Kiitän lämpimästi työni ohjaajaa foneetikko FT Michael O'Dellia, joka on opastanut minut bayesilaisen tilastotieteen pariin ja aikaansa säästämättä auttanut minua kvantitatiivisen analyysin toteutuksessa.

seen. Vastaavasti juuri bayesilaisten menetelmien hyödyntämistä tutkimuksessani puoltavat erityisesti seuraavat kolme faktaa:

- 1) Aineistoa on kultakin puhujalta suhteellisen vähän, ja osa piirteistä on hyvin harvafrekventtisiä.
- 2) Aineisto on luonteeltaan inhimillistä eikä ideaalista, sillä koeasetelmaa ei voi toistaa.
- 3) Tutkimuskysymykset ovat todennäköisyyden tulkinnan näkökulmasta arkikielisiä, samoin niihin etsittävät vastaukset. Kysehän on lopulta siitä, kuinka vahvasti minä tutkijana – tuntemani datan ja siitä tekemäni analyysin perusteella – uskon esimerkiksi idiolektin muutoksen tapahtuneen. Nämä uskomukset olen muotoillut tutkimustuloksiksi käsillä olevaan väitöskirjaan.

Toisin sanoen tutkimukseni tavoitteena on käyttää tilastotiedettä apuvälineenä niiden väitteiden eli tutkimustulosten havainnollistamiseen ja luotettaviksi tekemiseen, jotka aineistosta kvalitatiivisessakin tarkastelussa nousevat kyllä useimmiten esiin (vrt. esim. luvun 3.4.2 lopun pohdinnat Keijon ja Helyn MA-infinitiivin illatiivin varianttien muutoksesta). Pelkkä kvalitatiivinen tarkastelu ei kuitenkaan vastaa siihen, miten varmoina tai epävarmoina variaatiosta ja muutoksesta tehtyjä päätelmiä voi pitää. Kvantitatiivisessa tarkastelussa (luvussa 4) epävarmuustekijä on sen sijaan tuloksissa aina näkyvillä. Niin ikään pelkkä kvalitatiivinen tarkastelu ei anna edellytyksiä arvioida piirteiden ja puhujien järjestystä ja sijoittumista toisiinsa nähden. Bayesilainen tilastoanalyysi mahdollistaa monimuuttujaisen ilmiön kokonais-tarkastelun (ks. luku 5).

3.4.2.5 TRE-aineiston bayesilainen mallinnus

TRE-aineiston tilastoanalyysissä käytetty malli on hierarkkinen¹⁰⁶ logistinen regressio (*hierarchical logistic regression*, ks. esim. Gelman & Hill 2007: 79–107, 301–323; ks. myös Gelman ym. 2004: 428–430). Piirteiden varianttien todennäköisyyksiä siis mallinnetaan logistisella (l. logit-)¹⁰⁷ asteikolla, ja todennäköisyyttä selitettävänä tekijöinä ovat piirre, henkilö ja haastatteluvuosi sekä kaikki näiden väliset interaktiot.¹⁰⁸ Nimitys hierarkkinen viittaa tässä siihen, että vaikutuksia (niiden interaktiot mukaan lukien) mallinnetaan normaalijakautuneina suureina, joilla on (tunte-maton) keskihajonta. Toisin sanoen jokaisella vaikutusryhmällä (koehenkilöt, piirteet, vuodet ja interaktiot) on mallissa oma keskihajontaparametrinsa (= hyperparametrit).

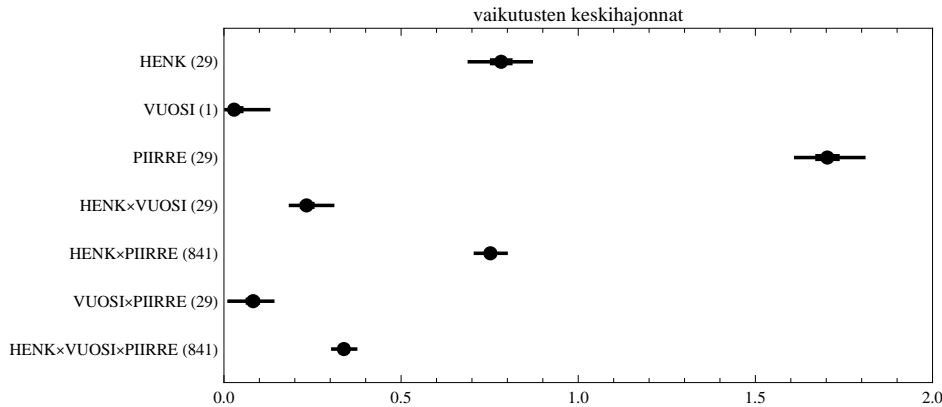
---

¹⁰⁶ Hierarkkista logistista regressiota kutsutaan myös monitasoiseksi (*multilevel*).

¹⁰⁷ Kuvioissa (ks. tark. luku 3.4.2.6) asteikot on muutettu logit-muodosta takaisin todennäköisyysasteikoiksi.

¹⁰⁸ Teknisesti malli on toteutettu varianttien frekvenssien Poisson-regressiona (*Poisson generalized linear model*), koska aineistossa on empiirisiä nolliä (esim. jokin piirre jossakin ympäristössä ei saa haastattelussa yhtään esiintymää) (Ks. Gelman ym. 2004: 431–433).

Piirteen variantin todennäköisyysparametrille ei hierarkkisessa mallissa suoraan aseteta priorijakaumaa, vaan priorijakauma määräytyy tilastollisesti hyperparametrien mukaan. Näille keskihajontaparametreille täytyy bayesilaisessa analyysissä asettaa jokin priorijakauma (= hyperpriori). TRE-aineiston bayesilaisessa analyysissä keskihajontaparametrien prioriksi on asetettu sallivaksi¹⁰⁹ (ks. esim. Gelman & Hill 2007: 432–434). Tästä huolimatta saadut posteriorijakaumat ovat hyvin tarkkoja (kuvio 17).

Kuvio 17. Koko TRE-aineiston dataan perustuvat vaikutusten keskihajonnat (ANOVA).

Kuvion 17 posterioriarviot perustuvat koko TRE-aineiston datan vaikutusten keskihajontoihin (bayesilainen ANOVA-malli¹¹⁰, ks. Gelman ym. 2004: 406–411, 428–429; Gelman 2005; Gelman & Hill 2007: 492–494). Kuvion posteriorijakaumien perusteella suurin hajonta on piirteiden kesken (PIIRRE). Myös puhujat ovat kuvion perusteella erilaisia (HENK). Sen sijaan haastatteluvuotta kuvastava posteriorijakauma (VUOSI) on painunut lähelle nollaa.

Kuvion perusteella vuoden vaikutus ei ole sama kaikille puhujille (interaktion HENK X VUOSI keskihajonta on selvästi suurempi kuin nolla). Niin ikään puhujat ja piirteet (PIIRRE X HENK) eivät ole toisistaan riippumattomia, mikä tarkoittaa, että piirteiden keskinäiset suhteet ovat erilaisia eri puhujilla. Vuoden ja piirteen interaktio on melko pieni (PIIRRE X VUOSI). Toisin sanoen piirteiden edustus koko aineiston tasolla on vuosikymmenten välillä muuttunut hyvin vähän.

Kunkin piirteen varianttien todennäköisyyksiä arvioidaan (l. mallinnetaan) tässä tutkimuksessa osana kokonaisuutta. Bayesilaisessa hierarkkisessa analyysimallissa piirteille annetaan kyllä lupa olla erilaisia, mutta arvion tarkkuus määräytyy saadun informaation määrän mukaan: kun jostakin piirteestä on enemmän tietoa, se vaikuttaa lopputuloksiin enemmän (nk. *partial pooling*, ks. esim. Gelman & Hill 2007: 6–8). Vastaavasti mitä vähemmän jostakin piirteestä on informaatiota, sitä enemmän sen osalta tukeudutaan variaation kokonaiskuvaan.

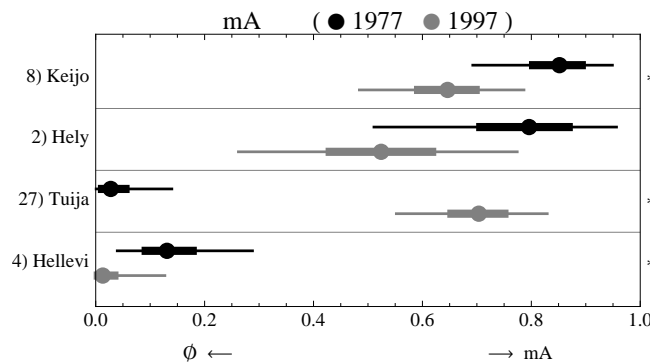
¹⁰⁹ Sallivaa prioria (engl. *flat* tai *vague*) voidaan nimittää myös epäinformatiiviseksi prioriksi.

¹¹⁰ Klassisen ja bayesilaisen tilastotieteen ANOVA-malleja ovat rinnakkain käyttäneet Kunnas & O'Dell 2009.

Todennäköisyyden tulkinnan helpottamiseksi malli on käsittelyn tasolla jaettu osiin. Näin piirteiden ja osassa tapauksista vielä piirteiden sisältä erotettujen tarkasteluympäristöjen kuvaaminen erikseen on mahdollista. Huomattava kuitenkin on, että erillistulosten taustalla on aina koko aineistoon perustuva bayesilainen hierarkkinen analyysimalli.

3.4.2.6 *Variaation tilastollinen kuvaaminen*

Luvussa 4 Äänne- ja muotopiirteiden analyysi havainnollistan kunkin piirteen kohdalla aineiston variaatiota ja tutkimusvuosikymmenten välillä tapahtunutta muutosta esimerkkikuvion 18 kaltaisesti. Erona on se, että varsinaisessa käsittelyosiossa kaikkien 30 puhujan variaatio on aina koottu samaan kuvioon. Esimerkkikuviossa on selvyuden vuoksi esitettyä ainoastaan jo aiemmin käsittelyssä olleiden Hellevin, Tuijan, Keijon ja Helyn MA-infinitiivin illatiivin variaatio ja muutos TRE-aineiston valossa.¹¹¹ Kuvioiden taustalla olevat laskelmat on tehty WinBUGS-ohjelmalla (Lunn ym. 2000; ks. myös O'Dell 2003: 16–17; Ntzoufras 2009). Näin saatua dataa havainnollistetaan Mathematica-ohjelman (versio 8.0) avulla piirrettyin kuvin.

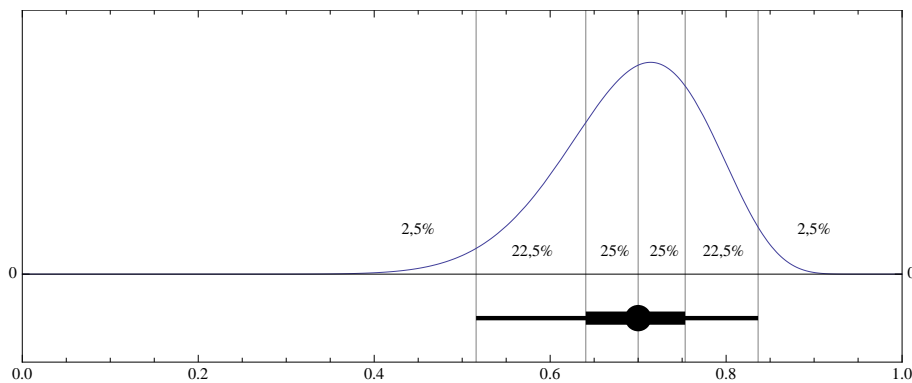
Kuvio 18. Neljän puhujan MA-infinitiivin illatiivimuotojen variaation todennäköisyys 1970- ja 1990-luvulla.

Kuvio 18 kuvaa MA-infinitiivin illatiivimuotojen puhujakohtaista variaatiota haastatteluvuosina 1977 ja 1997.¹¹² Yhtä puhujaa kohden kuviossa on kaksi janaa (1. posteriorijakaumaa), jotka kuvastavat datan perusteella laskettavissa olevaa piirteen variaatiosuhteiden eli varianttien esiintymisen todennäköisyyttä eri vuosikymmeninä. Mustat janat kuvastavat idiolektien variaatiotilannetta vuonna 1977 ja harmaat

¹¹¹ MA-infinitiivin illatiivimuotojen varsinaisessa käsittelyssä (luvussa 4.2) on vielä erotettu kolme tapausryhmää toisistaan: vartaloltaan kaksitavuiset verbimuodot, vartaloltaan kolmi- tai useampitavuiset verbimuodot sekä supistumaverbit. Nyt käsittelyssä olevassa neljän puhujan esimerkkikuviossa nämä tapausryhmät on yhdistetty.

¹¹² Myöhemmissä kuvioissa Paavon jälkimmäinen haastatteluvuosi on muista puhujista poiketen 1998. Tätä pientä eroa en tee kuvioiden tasolla näkyväksi.

janat vuonna 1997. Kukin jana sijoittuu suhteessa kuvion alareunassa olevaan asteikkoon sen todennäköisyyden mukaan, jolla puhujan haastattelusta analysoidut tapaukset tulevat tulkituiksi tietyllä tavalla. Kukin jana kuvastaa siis tilastomenetelmän analysoitua aluetta, jolle varianttien esiintymissuhteita kuvastava raja voidaan riittävän luotettavasti vetää. Koko jana kuvastaa 95 % luottamusväliä, sen paksumpi osuus 50 % luottamusväliä. Janan keskivaiheilla oleva piste kuvastaa mediaania, jonka kummallakin puolelle jää yhtä paljon tapauksia (kuvio 19).

Kuvio 19. Janojen taustalla oleva todennäköisyysjakauma.

Kuvaustapa on esitysteknisistä syistä kaksiulotteinen: perusmuodossaan se mahdollistaa kahden, saman esiintymäympäristön jakavan variantin vertailun yhtä aikaa. Niissä tapauksissa, joissa varianteja tai esiintymäympäristöjä on enemmän, olen jakanut piirteen käsittelyn osiin (esim. inessiivin päätteet luvussa 4.3.3) tai sijoittanut samaan kuvioon neljä janaa puhujaa kohti (esim. *nk*-yhtymä luvussa 4.5.3). Myös nämä ratkaisut rakentuvat tässä esittelemäni perusmallin pohjalle, ja perusmallin ymmärtäminen helpottaa näiden edelleenjalostettujen kuvioiden tulkintaa.

Kuvioita analysoidessani kuvaan ja tyypittelen puhujia käyttäen yksinkertaisuuden vuoksi esimerkiksi MA-infinitiivin illatiivin variaatiota käsitellessäni sellaisia ilmauksia kuin ”tunnuksetonta varianttia suosivat puhujat” tai ”pääosin murteellista varianttia käyttävät puhujat” sen mukaan, mihin kohtaa asteikkoa puhujan haastatteluja kyseisen piirteen osalta kuvastavat janat kuviossa sijoittuvat. Todellisuudessa kyse ei kuitenkaan ole pelkästään puhujasta ja hänen valinnastaan¹¹³ tuottaa jonkin piirteen varianteja tietyssä suhteessa.

Käyttämässäni bayesilaisessa laskenta- ja kuvaustavassa jana kuvastaa aina koko prosessia, joka muodostuu sekä puhujan tuotoksesta että tutkijan tulkinnasta. ”Tunnuksetonta varianttia suosivat puhujat” ovat siis niitä puhujia, joiden tuottamat MA-infinitiivin illatiivimuodot tulevat suurella todennäköisyydellä tulkituiksi tunnuksettomiksi, kun minä olen tulkitsijana. Tutkimuksen mielekkyys perustuu luonnollisesti oletukseen, että myös muiden tutkijoiden tulkitsemana saman varianttianalyysin tulos olisi samansuuntainen. Tästä kuvaamastani puhujan ja tulkitsijan yhdessä muo-

¹¹³ Valinnan käsitteellä en tässä ota kantaa siihen, tekeekö puhuja valinnan tietoisesti vai tiedostamattomasti.

dostamasta prosessista on kyse myös niissä sosiolingvistisissä tutkimuksissa, joissa analyysin tulos ilmaistaan esimerkiksi paljain prosenttiluvuin (vrt. kuvio 7 luvussa 3.4.2.2), vaikka asiaa ei samalla tavoin tuoda esiin.

Esimerkkikuviossa tunnukseton varianttia suosivien puhujien janat sijoittuvat kuvion vasempaan alalaitaan, *mA*-tunnusta suosivien puhujien janat kuvion oikeaan ylälaitaan. Puhujat on järjestetty kuvioon kahden vuosikymmenen janojen keskiarvon mukaan.¹¹⁴ Kahdessakymmenessä vuodessa tapahtunut muutos piirre-edustusten välillä näkyy saman puhujan janojen sijoittumisena keskenään eri kohtiin. Näin nähtävän muutoksen tilastollinen merkitsevyys on koodattu tähdin kuvion oikeaan reunaan: yksi tähti kertoo kuvatus muutoksen olevan tilastollisesti melkein merkitsevää ($p < 0,05$), kaksi tähteä kertoo kuvatus muutoksen olevan tilastollisesti merkitsevää ($p < 0,01$) ja kolme tähteä tilastollisesti erittäin merkitsevää ($p < 0,001$).

Tässä analyysissä merkitsevyys p tarkoittaa posterioritodennäköisyyttä, että vuodet erottuvat toisistaan päinvastaisella tavalla kuin kuviossa.¹¹⁵ Vastaavasti $1 - p$ on posterioritodennäköisyys, että erotus on samansuuntainen kuin kuviossa. Kyseessä on siis arvio todennäköisyydestä, että puhujan käyttämät muodot tulkitaan janan osoittamalla tavalla ja että mahdollinen muutos on tapahtunut juuri niin päin kuin se on janojen avulla kuvattu. Mitä pienempi p -arvo on, sitä luotettavampana voidaan tulosta pitää. Jos tuloksen p -arvo olisi esimerkiksi niin suuri kuin 0,50, se tarkoittaisi, että on yhtä suuri posterioritodennäköisyys, että muutosta on tapahtunut kumpaankin suuntaan. Kun p -arvo pienenee 0,50:stä, käy kuvion esittämä muutossuunta todennäköisemmäksi.

Kuvio 18 osoittaa, että edellisessä luvussa pelkkien varianttien lukumäärien perusteella tekemäni arviot Tuijan *MA*-infinitiivin illatiivimuotojen variaatiosta osuivat oikeaan: vaikka epävarmuustekijä otetaan huomioon, Tuijan puheessa on *TRE*-aineiston perusteella tapahtunut tilastollisesti erittäin merkitsevää muutosta (kolme tähteä) niin päin, että *mA*-tunnuksen käyttö on kahdessakymmenessä vuodessa lisääntynyt. Analyysin mukaan myös Hellevin ja Keijon puheessa muutosta on *MA*-infinitiivin illatiivimuotojen osalta tapahtunut. Heidän tapauksessaan muutos on tilastollisesti melkein merkitsevää (yksi tähti), ja kummallakin se on tapahtunut tunnuksettomien muotojen lisääntymisen suuntaan. Luvun 3.4.2 lopussa esittelemäni frekvenssimallin tiukimman tulkinnan mukainen vaatimus varianttien järjestyksen vaihtumisesta ei olisi tätä muutoksen itua tunnustanut. Helyn tapauksessa taas tilastollisesti merkitsevää muutosta ei *TRE*-aineiston perusteella voi katsoa tapahtuneen, vaikka frekvenssikuvion 11 janat päätyvät samaan pisteeseen eli lähes¹¹⁶ frekvens-

---

¹¹⁴ Puhujien järjestäminen kuvioon on puhtaasti mieltymyskysymys. Yhtä hyvin puhujat voisi järjestää esimerkiksi ikä- tai aakkosjärjestykseen tai vain toisen haastatteluvuoden variaatiosuhteiden perusteella.

¹¹⁵ Tässä tutkimuksessa merkitsevyys p ei siis ole sama kuin klassisen tilastotieteen merkitsevyys, joka johdetaan nollahypoteesista.

¹¹⁶ Helyn tapauksessa yhdenkin tunnuksettoman muodon lisäys saisi periaatteessa aikaan frekvenssimallin mukaisen arvion kielenmuutoksesta. Frekvenssikuvioita idiolektien muutoksen tutkimuksessa hyödyntänyt Kurki huomauttaakin, että aivan kuin pienistä frekvensseistä lasketut prosenttiosuudet myös pienet frekvenssit saattavat olla vääristyneitä. Tämän vuoksi kvantitatiivisin perustein

simallin mukaiseen muutoksen arvioon. Helyllä esiintymiä on niin vähän, että epävarmuustekijä jää suureksi. Tämä näkyy kuviossa erityisesti janojen pituutena¹¹⁷: 95 % luottamusväli kattaa Helyn tapauksessa huomattavan osan asteikkoalueesta.

Käyttämässäni analyysitavassa keskeistä on, että Tuijan, Hellevin ja Keijon sekä Helyn edustamat tapaukset saadaan erilleen toisistaan. Vaikka kolmella ensin mainitulla muutosta MA-infinitiivin illatiivimuotojen edustuksessa voidaan katsoa tapahtuneen, ei havainnon varmuus ole samaa luokkaa. Tuijan MA-edustuksen voidaan todeta muuttuneen varsin varmasti, kun taas Hellevin ja Keijon muutos on hieman epävarmempaa. Helyn tapauksessa analyysini osoittaa, että muutosta ei voida tämän aineiston valossa todeta varmasti tapahtuneen, vaikka frekvenssikuvion perusteella siltä näyttikin.

Yksi perinteisen variaation tutkimuksen ongelmista on ollut erilaisten aineistojen antamien tulosten tasapäistäminen esimerkiksi puhujien henkilökohtaisia murteellisuus- tai puhekielisyyssprosentteja laskettaessa (vrt. luku 3.4.2.1). Bayesilaisten menetelmien suuri vahvuus on helppous, jolla voi yhdistää erilaisiin ja erikokoisiin aineistoihin perustuvat tutkimustulokset. Bayesilaisittain toteutettu analyysi ja siinä huomioitujen epävarmuustekijät tarjoavat näin ollen havainnollisemman vaihtoehdon erilaisista esiintymämääristä saatujen tulosten vertailuun.

Käsittelyluvun 4 seuraamista ja oikeanlaisten tulkintojen tekemistä ajatellen on vielä syytä korostaa, että tähdet kuvioiden oikeassa reunassa kertovat aineiston muodostamisessa rajoissa havaitun muutoksen tilastollisesta merkitsevyydestä nimenomaan siihen suuntaan kuin janojen siirtymä osoittaa. Tähdet siis eivät kerro esimerkiksi suoraan muutoksen laajuutta. Mitä vähemmän poimintoja on, sitä selvempiä varianttien suhde-eroja tilastollisesti merkitseväksi luokiteltavissa oleva muutos vaatii (edellyttäähän se laajojen luottamusvälien selvää erkaantumista). Tiheäfrekventtisessä piirteessä taas pienikin variaatiosuhteissa tapahtuva muutos voi olla tilastollisesti merkitsevä, sillä esiintymien runsaslukuisuus lyhentää luottamusväliä eli tekee todennäköisyyden tulkinnasta tarkempaa (ts. 95 %:n luottamusväliä kuvastavien janojen siirtyminen merkitsevästi erilleen tapahtuu melko pienen muutoksen seurauksena).

Idiolektikohtaisen analyysin tuloksena en siis pyri kuvaamaan eksaktisti esimerkiksi eri varianttien prosentuaalisia suhteita kummassakin haastattelussa. Tämänkaltaisen ilmaisutapa ei sopisi käsityksiini idiolektin luonteesta, puhujan kielellisestä resurssista, variaation perustavanlaatuisesta luonnollisuudesta ja varianttien vaihtelevista funktioista (ks. luku 3.3). Tilastollisen analyysin pohjalta laadittujen kuvioiden tarkoituksena on ennen kaikkea hahmotella niitä rajoja, joissa idiolektin variaatio kulloisenkin piirteen kohdalla todennäköisesti liikkuu. Puhujan kahden haastattelun vertailun keskiössä ovat muutoksen todennäköisyys ja tapahtuneen muutoksen

---

oletettua muutosta on vielä käytännössä syytä arvioida tapauskohtaisesti kvalitatiivisesti. (Kurki 2005: 234–235.)

¹¹⁷ Huomattava kuitenkin on, että asteikon rajaaminen välille 0,0–1,0 pakottaa asteikon laitamille sijoittuvat janat lyhenemään. Janan lyhyys ei siis aina, erityisesti jompaankumpaan äärilaitaan sijoituessaan, ole suoraan verrannollinen esimerkiksi poimintojen lukumäärään, vaikka se sitä heijasteleekin.

suunta. Samoista syistä kuin edellä en koe mielekkääksi yrittää laskea esimerkiksi havaittavan muutoksen tarkkaa prosentuaalista suuruutta.

Jos variaatioprofiilien esityksessä on mukana epävarmuustekijä, yksittäinen poiminta ei saa kohtuutonta painoarvoa. Kun variaation tutkimus perustuu kymmeneen tunteihin aineistoa ja tuhansien varianttien poimintoihin, on varsin mahdollista, että huolellisinkin tutkija tekee analyysissa virheitä: jokin variantti jää poimimatta tai tulee tulkituksi väärin tai ainakin eri tavoin kuin joku toinen tutkija sen tulkitsisi. Haastattelukohtaisen variaation havainnollistaminen 95 %:n luottamusvälin avulla tekee näkyväksi sen, että jos poimintoja on esimerkiksi toisessa haastattelussa 1 ja toisessa 2 ja kahden variantin suhteen poiminnat jakautuvat ensimmäisessä haastattelussa 1–0 ja toisessa haastattelussa 1–1, ei puhujan piirrevariaatiosta voi tehdä kovin tarkkarajaisia päätelmiä eikä varsinkaan muutoksesta tai sen suunnasta voi näiden poimintojen perusteella sanoa mitään varmaa (kuvio 22 luvussa 4.2.3 kuvastaa tällaista tilannetta Klausin osalta).

Jos esimerkin mukainen kahden haastattelun analyysi tehtäisiin ilman epävarmuustekijää, pelkkiin paljaisiin prosentiosuuksiin tukeutuen, ohjaisivat saadut tulokset liian uskaliaasti tulkintaa muutoksen suuntaan: olisihan ensimmäisen haastattelun variaatiotilanne 1–0 prosenteiksi muutettuna 100 % ja 0 %, kun taas toisen haastattelun variaatiotilanne 1–1 kuvastaisi saman metodin mukaan kummankin variantin 50 %:n osuutta, jolloin haastattelujen välillä tapahtuneen muutoksen suuruudeksi tulisi peräti 50 prosenttiyksikköä. Jos edellä kuvatussa tapauksessa toinen jälkimmäisen haastattelun varianteista jäisi poimimatta inhimillisen erehdyksen vuoksi, muuttuisi tulkinta täysin: huomiotta jääneen variantin laadusta riippuen joko niin, että muutosta ei olisi tapahtunut ollenkaan tai vaihtoehtoisesti sitä olisi tapahtunut 100 prosenttiyksikön verran. Epävarmuustekijän mukaan ottaminen tekee monissa tapauksissa vähäisemmäksi sen, mitä aineistosta voidaan esimerkiksi muutoksen näkökulmasta päätellä. Toisaalta epävarmuustekijän mukaan ottamisen myötä se, mitä aineistosta voidaan ns. luvallisesti sanoa, on totuusarvoltaan painavampaa.

3.4.3 Aineiston kvalitatiivinen analyysi: ikkunametodi

Vaikka tutkimukseni painopiste on idiolektikohtaisen variaation ja muutoksen kvantitatiivisessa kuvaamisessa, ei tämä painotus rajaa kvalitatiivisten havaintojen tekoa ja niiden hyödyllisyyttä työni ulkopuolelle. Päinvastoin, kvantitatiivisessa osiossa tehdyt laskelmat pohjautuvat piirrevarianttien kvalitatiiviseen luokitteluun, ja tutkimustuloksiin päätyminen edellyttää tehtyjen laskelmien osuvuuden kvalitatiivista arviointia. Erityisesti jälkimmäiseen liittyen nostan tässä luvussa esiin tutkimusaineistoni mikrotilanteisen variaation analysoinnin (ks. esim. Lappalainen 2004: 49–50). Mikrotilanteiden eli tilanteiden sisäisten tilanteiden rajaaminen ja tutkiminen edellyttävät ensisijaisesti kvalitatiivista lähestymistapaa.

Spontaani henkilöhaastattelu on tilanteena kompleksinen, paljon muutakin kuin haastattelijan kysymyksiä ja haastateltavan vastauksia. Myös haastateltavalla on merkittävä rooli siinä, millaisiin aihepiireihin puhe kulkeutuu ja millaisen sävyn haastattelutilanne saa (vrt. luku 3.4.1). TRE-aineiston litterointi osoitti, että vaikka 30 puhujan elämäntarinan seuraaminen on sinänsä tavattoman kiehtovaa, 60 haastat-

telun tutkimuskuntoon saattaminen on sekä pitkä että puuduttava urakka. Litteroidessa tuntui toisinaan, että saman ihmisen eriaikaiset haastattelut toistivat itseään. Paitsi että haastattelijat johdattelivat puhetta eri vuosikymmeninä samantyyppisiin aiheisiin, myös haastateltavilla tuntui olevan halu jutella juuri tietyistä itselleen tärkeistä asioista ja kertoa tietyistä elämäänsä vahvasti vaikuttaneista tapahtumista – samoista molemmilla haastattelukerroilla (Kaivola-Bregenhøj 1988: 43–44, 96–97; Karhu 1995: 96–97; ks. myös Labov 1994: 101). Narratiivisessa psykologiassa tarina nähdäänkin perustavanlaatuisena ajattelun ja elämän jäsentämisen keinona, ja tarinallisuutta pidetään olennaisena inhimillisiä tapahtumia koskevana ymmärryksen muotona. (Kaivola-Bregenhøj 1988: 25–38; Hänninen 1999: 17–19.)

Litterointiurakan valmistuttua kuitenkin juuri haastattelujen sisällölliset samankaltaisuudet alkoivat näyttäytyä mahdollisuuksina: voisiko yksi polku idiolektien variaation ja muutoksen syvempään tutkimiseen löytyä niistä? Esimerkit 1 ja 2 kuvaavat yhden tällaisen rinnakkaistapauksen alkua. Esimerkeissä Paavo muistelee pienenä poikana kokemiaan vuoden 1918 tapahtumia.

1. *heräs piäni, piäni tetalje, em malta ollak kertomatta niistä, minull_oli stem, vähä, minä olin, olin todella ykstoistavuutias, taikka täytin sitte heinäkuussa ykstoist(a), (ee) ja sitten_oli pikkusev vanhempia, kolmetoista ja viistoista vuotiaita ja, ja silloin me olimme siälä, Suomem paņkin talon, kellareissa ja pitkin_aina kuv varsinķin kun, Tampereev valtaus läheni, mutta, mutta tuata, ne sitten ne kolmetoista ja viistoista vuotiaat ne oli jo seņ kokosia ettei ne oikeen niņkun, arvannu, lähtee ennää, kaupujkille, urkkiin ja, varsinķin tämä viistoistavuutias veljeni, nii nii, oli kovin, sitten_aktiivinen jo, niņkun nyt saattoi ollakkij ja, hän sitten_aina usutti että ”meen nyj ja kuuntelet tarkkaam mitä ne puhuu ja kuuntelen nys siälä ja ja kuuluuko Vilppular rintamalta mitäj ja mistä kuuluu ja”-- (Paavo/TRE1)*
2. *siinä om monta, viähättävää episoddia olis kertoos siitä mutta j- joka yks_olis kaikk(ie)n, muistiimpantavimpia oli se kun tämä Martti-veljeni viistoistakesänen, se oli hyvin tarkka kaikista ja varovainen, mutta tiäsi jo sitten sotahommistakin_yhtä ja toista, millon, millon tuota, valkoset_oli, Vilppulassa ja Ruaverellä ja muuta ja, ja ja mm-, me käytiin sittem mul- mnää munn_erikoisalani oli kerätä, sanomalehtiä, myytäväks mukamaks kainaloo ja lähtees sinnev vaan, joukkooj kuunteleem mitä kuuluu ja Martti anto tarrkkaan_ohjeet sitten_että, ”kuuntelet tarkkaam mitä ne puhuu Vilppulasta ja puhuuko ne Ruavereltä jotai (ja)”, se tiäsi jo iso poika -- (Paavo/TRE2)*

Kvantitatiivinen, kokonaisuinn tunnin mittaisiin haastatteluihin nojautuva analyysi luo tutkittavien piirteiden osalta kokonaiskuvan siitä, miten kunkin idiolektin variaatio ja muutos näyttäytyvät suhteessa koko TRE-aineiston idiolektijoukon tilanteeseen. Esimerkkien 1 ja 2 kaltaiset rinnakkaistapaukset taas toimivat tutkimuksessani ikkunoina yksittäisten puhujien kieleen, sillä juuri niiden kautta voi päästä näkemään kielen variaation ja muutoksen konkretian tilastojen takana. Eri vuosikymmeninä toistuvien, aiheeltaan ja tunnelmaltaan samankaltaisten kerrontajaksojen vertailu kaventaa mikrotilanteisen vaihtelun osuutta aineistokatkelmien erojen tuottajana. Jos eriaikaisten katkelmien, ikkunoiden, välillä on kvalitatiivisesti havaittavissa ole-

via eroja ja jos eroja näkyy useissa kielen osa-alueissa, vahvistaa se – aiempiin kvantitatiivisiin tuloksiin yhdistettynä – oletusta idiolektin muuttumisesta.

Kvantitatiivisen variaation tutkimuksen heikkoutena on pidetty sen kykenemättömyyttä nähdä lukujen taakse ja laajentua muiden kuin perinteisten äänne- ja muotopiirteiden tarkasteluun (Lappalainen 2004: 16; Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 130–136). Onkin totta, että vaikka kvantitatiivinen tutkimus osoittaisi yksilön kielessä tapahtuneen tilastollisesti merkitsevää muutosta, ei muutos välttämättä käytännön puheen tasolla näy kovin dramaattisena. Äänne- ja muotopiirteet eivät ole samanarvoisia sen suhteen, kuinka paljon ne puhetta leimaavat. Niin ikään ne eivät ole ainoita muuttujia tai puheesta saatavan yleisvaikutelman luoja. Yhtä hyvin muutosta voi tapahtua esimerkiksi sanastossa, syntaktisten rakenteiden käytössä tai puheen prosodiassa.

Paavon tapauksessa luvun 4 varianttianalyysit näyttävät monelta osin muutosta murteellisempaan suuntaan. Jos ikkunat olisivat esimerkeissä 1 ja 2 näkyvissä kokonaisuudessaan, voisi niistäkin huomata esimerkiksi *r:n* käytön *d:n* vastineena yleistyneen ja *taloo*-tyyppisen pitkävokaalisen variantin vahvistuneen. Piirretason muutoksen lisäksi jo nämä kaksi pientä katkelmaa osoittavat viitteitä siitä, että Paavon kielessä muutosta on tapahtunut esimerkiksi pronomineissa ja yleisemminkin henkilöviittauksissa. Toisaalta valitut ikkunat osoittavat, että tarinaa kertoo edelleen sama persoona: muun muassa referointi on molemmilla haastattelukerroilla juuri Paavolle ominaista, ja hänen kertomuksissaan on kumpanakin vuonna samaa koristeellisuutta, ”barokkia”, kuten tarinoiden alun sanavalinnat *tetalje* ja *episoodi*.

Luvussa 5.2 sovellan lyhyesti ja esimerkinomaisesti tätä ikkunametodiksi kutsumani kvalitatiivista analyysitapaa, jossa analyysi perustuu saman puhujan eriaikaisten mutta samansisältöisten puhekatkelmien vertailuun. Ihmisillä on – riippumatta haastattelijan kysymyksistä – taipumus kertoa omaan elämäänsä merkittävästi vaikuttaneet tapaukset, elämänsä tarinat. Nämä ja muut eri aikoina tuotetut samat kertomukset ja samankaltaiset kerrontajaksot toimivat vielä paremmin verrannollisina ikkunoina idiolektin variaatioon ja mahdolliseen kielenmuutokseen. Tutkimuksen kokonaisvaltaisen onnistumisen kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että molemmilla kerroilla aineiston hankinta ja käsittely ovat tapahtuneet samalla tavoin.¹¹⁸ Tämä ei kuitenkaan poista haastattelutilanteen sisäisen variaation olemassaoloa. Rajaamani ikkunat syventävät analyysia entisestään, sillä niissä sekä tilanne (haastattelu) että mikrotilanne (esimerkiksi kertomus tai kuvaus) on sama. Eriaikaisten kertomusten vertailu ei ideana ole esimerkiksi perinteentutkijoille uusi (ks. esim. Kaivola-Bregenhøj 1988), mutta lingvistisessä variaation tutkimuksessa sitä ei ole systemaattisesti sovellettu.

Sovellan ikkunametodia äänne- ja muotopiirteiden analyysin perusteella valitsemieni, laajempaa puhujajoukkoa edustavien avaininformanttien haastatteluihin. Ikkunamethodi tarkentaa ja osin myös haastaa luvussa 4 tekemiäni päätelmiä kielen muuttumisesta. Ikkunamethodi myös syventää tarkastelua piirretasosta muihinkin kielen ilmiöihin, mitä muun muassa Nuolijärvi ja Sorjonen (2005: 131) variaation-

---

¹¹⁸ Jos varhaisempi aineisto koostuisi haastatteluista ja uudempi esimerkiksi asiointitilanteista, olisi hankala erottaa, mitkä aineistojen eroista johtuvat kielenmuutoksesta ja mitkä tekstilajin sisäisen tekstityypin vaihdoksesta.

tutkimuksen tulevaisuudennäkymiä pohtiessaan ovat peräänkuuluttaneet. Niin ikään ikkunametodi toimii esimerkkinä siitä, miten vanhoja murreaineistoja voisi hyödyntää modernissa nykysosiolinguvistisessa tutkimuksessa (ks. Nuolijärvi 2005: 263). Kurki (2005: 243) on todennut, että jos 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun alussa nauhoitettuja aineistoja halutaan käyttää osa-aineistoina paneelitutkimuksissa, alkavat käsillä olla viimeiset hetket ryhtyä toimiin. Ikkunametodin esittely toimii toivoakseni innoittajana jo kertaalleen haastateltujen puhujien uuteen tavoitteluun.

Tunnin mittainen haastattelu on liian pitkä kvalitatiivisen analyysin näkökulmasta. Koko haastatteluun perustuvassa kvantitatiivisessa tarkastelussa taas mikrotilanteet, tilanteet tilanteiden sisällä, sulautuvat¹¹⁹ aineiston massaan. Ikkunoiden rajaimisen hyöty eriaikaisten aineistojen kvalitatiivisen vertailun kannalta onkin ilmeinen. Jo Labov (1966: 107–109; ks. myös 1972a: 209–210) havaitsi, että tunteikas puheenaihe¹²⁰ voi epämuodollistaa puhujan kieltä. Onkin selvää, että haastattelutilanteen sisäinen rakentuminen, erityisesti tilanteen osallistujien suhtautuminen kulloiseenkin puheenaiheeseen ja puhujan omaan puhetapaansa kiinnittämä huomio, heijastuvat kielen variaatioon (esim. Labov 1966: 90–135; 2001a: 88–93; Suojanen, Salomaa & Vuorinen 1981: 147; Nuolijärvi 1986a: 68–85; Eckert 2001: 122–126; Coupland 2001a: 206–209; Schilling-Estes 2002: 376–383; Lappalainen 2004: 42–45). Kvalitatiivisessa tarkastelussa satunnaisten katkelmien keskinäinen vertailu saattaisi johtaa samankaltaiseen asetelmaan kuin laajemmassa mittakaavassa esimerkiksi haastattelua ja asiointitilannetta verrattaessa voitaisiin päätyä (Hurttu 1999: 68–69). Pyrkimys mikrotilanteisesti samantyyppisten katkelmien vertailuun toimii yhtenä ratkaisuehdotuksena tilanteisen vaihtelun vaikutuksen minimointiin.

Mikrotilanteiden vertailussa keskeisessä asemassa ovat kerrontajaksot ja varsinaiset kertomukset, joille vastinpari toisesta haastattelusta tavallisimmin löytyy. Ikkunoiden rajauksen perustana on kertomuksen yleisrakenne (esim. Labov 1972b: 362–375; ks. myös Labov 1997), jonka kaikkia vaiheita (abstrakti, orientaatio, toiminnan kehittyminen, arviointi, ratkaisu ja lopetus) en valituilta jaksoilta kuitenkaan vaadi. Suojanen (1996: 112) on todennut, ettei Labovin määrittelemiä vaiheita ainakaan arkikeskustelun kertomukselta useimmiten voikaan edellyttää. Samassa yhteydessä Suojanen on määritellyt omassa aineistossaan tyypillisimmin esiintyvän yksinkertaisen ”peruskertomuksen” jaksoksi, joka toistaa yksittäisen tapahtuman ja joka on erotettavissa omaksi kokonaisuudekseen muusta diskurssista. Tähän löyhään yleismääritelmään nojaan oman rajaukseni, kun kyseessä (ts. ikkunoina) ovat aineiston varsinaiset kertomukset.

Tarinoiden analysoinnin suunnannäyttäjänä sosiolinguistiikassa on toiminut William Labovin ja Joshua Waletskyn vuonna 1967 ilmestynyt tutkimus *Narrative analysis: Oral versions of personal experience* (Labov & Waletzky 2009 [1967]). Tutkimuksessaan Labov ja Waletzky tarkastelivat tavallisten ihmisten omasta elämä-

---

¹¹⁹ Koska haastattelut itse asiassa koostuvat perättäisistä mikrotilanteista, on oletettavaa, että laajemman tarkastelun osalta mikrotilanteiset vivahteet kumoavat toinen toisensa niin, että kokonaistulokset pysyvät vertailukelpoisina.

¹²⁰ Labovin tutkimuksessa haastateltavilta mm. kysyttiin, ovatko he koskaan olleet kuolemanvaarassa (1966: 107; 1972b: 92–94). Tämä kysymys riitti joillakin haastateltavilla nostamaan tunteet pintaan – jopa niin voimakkaasti, että hikikarpalot kihosivat puhujan otsalle tai puhuja liikutui.

tään esittämien suullisten tarinoiden kertomuksellista rakennetta. Kielitieteessä Labovin ja Waletskyn työtä ovat jatkaneet muun muassa keskusteluntutkijat. 1960- ja 70-lukujen taitteessa myös historiantutkijoiden ja filosofien piirissä virisi keskustelua tarinan ja elämän välisestä suhteesta. Noista ajoista lähtien tarinallinen tutkimus onkin saanut yhä enemmän jalansijaa ihmistieteiden kentässä. (Hänninen 1999: 17–18.)

Auli Hakulinen on koonnut teoksessa *Suomalaisen keskustelun keinoja I* työryhmänsä pohdintoja keskustelujaksojen funktionaalisista kategorioista (A. Hakulinen 1989: 54–72). Näitä ovat Hakulisen mukaan kertominen, kuvittelu, esittäminen, kommentointi, kysyminen ja kehottaminen, aloittaminen ja lopettaminen, vastaaminen, kiistäminen, torjuminen ja myöntäminen, päättelyminen sekä lisäys ja säästäminen. Mahdollisina lisäkategorioina Hakulinen mainitsee muun muassa kiusoitte- luan, toivomukset ja vetoamukset – joskin hän myös toteaa, että puhetilanteita on pe- riaatteessa rajattomasti (A. Hakulinen 1989: 49–54). Erona Hakulisen työryhmän mietinnössä joihinkin varhaisempiin jaotteluihin on, että puheen jaksot määräytyvät siinä ensisijaisesti sisällöllisesti (vrt. Hakulinen, Karlsson & Vilkuuna 1980: 21–22; Suojanen 1985: 84–97). Tosin juuri kertomuksen määrittely perustuu tässäkin ta- pauksessa labovilaiseen näkemykseen kertomuksen toisiaan kronologisesti seura- vista jaksoista (A. Hakulinen 1989: 55–57; ks. myös Suojanen 1996: 111–112).

Nimenomaan haastattelutilanteissa esiin nousevien kertomusten rakennetta ja ra- jausta on pohdittu muutamissa suomalaisissa tutkimuksissa (esim. Kaivola- Bregenhøj 1988: 69–74, 80–95; Suojanen 1996: 112–115). Käyttämässäni ikkunametodissa olen päässyt valitsemaan laajasta TRE-aineistosta ikkunametodin aineis- toksi vain selvästi erottuvat ja kiistatta rinnakkaiset kertomukset, enkä näin ollen tässä tutkimuksessa pureudu kertomusten problematiikkaan tai niiden funktioiden määrittelyyn syvällisemmin. Ikkunametodin tavoitteena on yksinkertaisesti rajata kohtalaisen luotettavasti samankaltaisia mikrotilanteita tarkempaan kvalitatiiviseen vertailuun. Kertomukset¹²¹ soveltuvat tähän hyvin, sillä juuri niitä on luonnehdittu helpoimmin rajattaviksi ja tunnistettaviksi (esim. A. Hakulinen 1989: 55–57). Ker- tomusten lisäksi olen valinnut ikkunoiksi joitakin puhejaksoja, joita voi kuvata ker- ronnallisiksi vastauksiksi (vrt. A. Hakulinen 1989: 55–57, 66–67). Valikoitujen ik- kunoiden, ovatpa ne selviä kertomuksia tai kerronnallisia vastauksia, ensisijainen tehtävä on kaventaa mahdollisen tilanteisen vaihtelun osuutta pienemmäksi, kun tarkastelun keskiössä on kielenmuutos. Keskeistä on, että luvussa 5.2 käsiteltävien rinnakkaisten jaksoiden valintaa ja rajausta säätelevät niiden sisällöllis-rakenteelliset piirteet. Jaksoiden rajaamista tukevat myös haastattelijoiden puheenvuorot (vrt. esi- merkki 4), jotka sekä täsmentävät käsiteltävää aihetta että usein konkreettisesti aset- tuvat rajaamaan puheenvuoron alkamista ja päättymistä. Jakson sisäinen äänne- ja muotopiirteiden variaatio ei sen sijaan ole ikkunametodissa rajauksen peruste.

Yleisesti mikrotilanteinen vaihtelu näyttää sijoittuvan jatkumolle sen suhteen, kuinka näkyvä ja ilmeinen puheen variaation ja mikrotilanteen välinen kytkös on. Ilmeisimpiä esimerkkejä näiden tiukasta kytköksestä ovat koodinvaihtotapaukset,

---

¹²¹ Hakulisen (1989: 57) mukaan kertomus voi lyhimmillään olla yhden syntaktisen kokonaisuuden mittainen. Omassa tutkimuksessani olen pyrkinyt valitsemaan mukaan selvästi pidempiä kerron- tajaksoja.

joissa puhuja – syystä tai toisesta – vaihtaa hetkellisesti kieltä (esimerkki 3). Näissä tapauksissa mikrotilanteen rajausta on varsin selvää ja variaation eli kielen vaihdon motivaatio on ilmeinen: esimerkkitapauksessa ruotsinkielisen sukulaisen referointi (vrt. Kuiri 1984: 65–67).

3. *ihan, ihan niin, tyypillistä tamperelaista mä ev vissiin sitä varten, puhu että äi(t)in äiti oli ruåtsinkielinen, ja, oli aika, paljon semmosia, sanan tapoja että, **föö fiint föör_at vaara riktit fiint ja tai jotakiⁿ tämmösiä, sanallaskuja.** (Hely/TRE2)*

Koodinvaihdolle on toisistaan poikkeavia määrittelyjä, mutta laajasti ottaen sillä tarkoitetaan kahden tai useamman, muodon perusteella erottuvan koodin eli kielipiillisen systeemin rinnakkaista käyttöä saman puhetapahtuman aikana¹²² (ks. esim. Gumperz 1982: 59; Myers-Scotton 1997: 217–224; Downes 1998: 80–92; Lappalainen 2004: 51). Koodinvaihdolla on alkujaan tarkoitettu eri kielten rinnakkaista käyttöä, mutta se on yleistymässä myös yhden kielen variaatiosta tehtyihin tutkimuksiin (ks. esim. Nisula 2003: 23–40; Lappalainen 2004: 281–335; 2008b: 81–82 ks. myös Suojanen 1981b: 16). Koodinvaihdon avulla voikin selittää monia, usein lyhyehköjä, vaihdoksia yhden puhetilanteen sisällä. Koodinvaihdon käsitettä ei kuitenkaan tunnu mielekkäältä käyttää yksikielisten pidempien katkelmien (ikkunoiden) rajauksen lähtökohtana. Rajaustapana se ensinnäkin on niin tiukka, että esimerkiksi tunnin mittaisesta haastattelusta suurin osa puheesta jäisi neutraalin ”normaalikoodin” massaan. Toiseksi se kokonaisvaltaisesti käytettynä johtaa helposti näkemykseen puhujan erillisistä kieliopeista tai systeemeistä sen sijaan, että samankielisen puheen eri variantteja jäsennettäisiin yhden resurssin kautta (vrt. luku 3.3.1).

Koodinvaihtotilanteisiin verrattuna mikrotilanteiden jatkumon toista päätä edustavat tapaukset, joissa esimerkiksi puheenaiheen vaihtuminen tuntuu tuovan haastatteluun uuden vivahteen, mutta tilannetta ei ole mahdollista rajata sanatarkasti kahden kielen välillä tapahtuvan koodinvaihdon tapaan, eikä mikrotilanteen ja kielellisen variaation välinen syy–seuraus-suhde ole luotettavasti todennettavissa.¹²³

Esimerkissä 4 haastattelija (Ella) esittää kysymyksen aihepiiristä, joka paljastuu haastateltavalle (Tuija) hieman kiusalliseksi. Esimerkin perusteella ei ole selvää, kumpuavatko Tuijan puheen yleiskieliset variantit juuri kiusallisesta puheenaiheesta, sillä puheenaiheen vaihtumisen perusteella rajautuva mikrotilanteen vaihtuminen ei välittömästi näy piirretasolla: kun Ella siirtää puheenaiheen Tuijan toivomaan neutraalimpaan aihepiiriin eli vapaa-ajanviettoon ja harrastuksiin, Tuijan yleiskielisten varianttien käyttö jatkuu. Kuitenkin esimerkiksi diftongien avartumisen osalta samasta Tuijan TRE2-haastattelusta on löydettävissä epämuodollisemmankin kuu-
loisia katkelmia (esimerkki 5).

---

¹²² Erittäin nopeaa, jopa saman lauseen sisällä tapahtuvaa kielten vaihtoa on syntynyt kuvaamaan myös uudempi termi *crossing* (Rampton 1995).

¹²³ Huomattava on, että jos mikrotilanne rajataan vain kielen variaation perusteella ottamatta huomioon muita tilannetekijöitä, päädytään helposti kehäpäätelmään: mikrotilanne rajataan kielellisten seikkojen perusteella, jonka jälkeen todetaan tutkimustuloksena, että mikrotilanteen kieli poikkeaa sitä ympäröivästä puhetilanteesta.

4. Ella: *no sit tota ni jos vaihetaan s- seuraavaa aiheeseen. voisik sä perheestä kertoaj jotain, onks sulla lapsia?*
 Tuija: *joo mull_on yks lapsi, joka menee kouluun, ja tota, nyt syksyllä ja, ja noin, mites mää niñku, k-, en elän niñkuv varsinaisessa ydimperheessä oon eronnu, muutama **vuosi** sittej ja, ja tota, mutta noin, mulla onⁿ **uus miesystävä** ja, ja tota, tähetkinem perhettilanne on sellane (et) me ele- eletään, se- sellasen, uusperheen arkea mitä, S- **Suomessa** varmaan tällä hetkellä on niñku hyvinkip paljon_että, et tota, lapsi on, y- lapse-, on niñku **yhteishuollossa** mun_entisem **miehey** kanssa et hän ta^paa isäänsäs säännöllisestiⁱ ja, ja tota, **vielä** sit satutaan_asumaan, asumaan niñkuⁱ lähekkäin_et se oⁿ niñkun, toi arki, arki niñku hoidetaan_aika sillä tavalla, jouheasti että se ei tota, **tuäta**, niñku, tällä hetkellä ainakaaⁿ kohtuuttomia, vaikeuksia sitten näitten_arki-, -kuvioittej järjestäminen(_että). et se, et, (ny on), mää on_asunu aika pitkää nyt samas paikassa että, oiskohan nyt kaheksav **vuäta**, kaheksav **vuotta** ett_elämä on niñkus sillä tavalla aika lailla semmosta, mm, ta-, tasasta, ja, u- **uomansal** löytänyttä et mitään (i-) ihmeellisiä niñkum mullistuksia, mullistuksia ei os sit niñku tapahtumus sitä, pariv **vuoden** takasta avioe^rroo lukuun_ottamatta että, että että, et ei oikeestaan tosta, perhea- -elämästä ja näistä asioista ni enn_osaa oikein_enempää puhua et melkeim **mielummin** sit, puhuisiv vaikka, harrastuksista että.
 Ella: *joo no se olikis seuraava seuraava kohta täällä vapaa-aika ja harrastukset et,*
 Tuija: *että noin, miteñkähäm mää nyt tosta sanoisim mulla on niñku semmonen, sellanen, u-, urheilullinen_elämäntapa että mää oon **tuota**, aika monta **vuotta**, **vuotta** harrastanu urheilua mutta, mulla ei ok kyllä mitään sellasta, urheili- urheiliⁱan taustaa että, -- (TRE2)**
5. *et mää e mun_on niñku vaikee, vaikea tota niñkun, tällä kyynisellä **luanteellani** niñkut taas kerran nähdäs sitä niitä häne [presidentti Ahtisaaren] hy^vväätekeviä, ajatuksia ja vaikutuksiaan sittem muuhuj kun siihen, siihen_ommaan, omaa hyvivvointiinsä^d ja omaan, omaan_uraansa^d ja omaa, **peeür-tyähönsä** että, etä, et voi- voihan olla että siinä on jottainⁿ _iham muutakim mutta siittä mää en niñkuⁿ **tiär** riittävästini niin sitten_aina herrää e^ppäily^s_että. mikäñän tässä oikeen_on takana. (Tuija/TRE2)*

Samalla tavoin kuin erilaiset mikrotilanteet seuraavat haastattelussa toisiaan, myös haastattelun tunnelma voi vaihtua mikrotilanteesta toiseen siirryttäessä. Vertailtavia ikkunoita valitessani olenkin pyrkinyt ottamaan huomioon myös haastattelun senhetkisen tunnelman. On selvää, että jos kysymys perheestä on toisella haastattelukerralla neutraali ja toisella kerralla kiusallinen, eivät puhujan tuottamat katkelmat ole keskenään riittävän verrannollisia. Tässä tapauksessa tosin jo vuonna 1977 vastaavanlainen kysymys saa Tuijan tuottamaan melko samansävyisen, hie- man kiusaantuneen vastauksen (esimerkki 6).

6. Armi: *ooteko te pitkään seurustellu?*
 Tuija: *puälitoista vuatta.*
 Armi: *ihav vakituisesti?*
 Tuija: *joo.*
 Armi: *no ootkos sä vakavammin ajatellu sitä että?*

Tuija: *no, no kyllä kai (ehäm) mä nyt tiädä oikee sitte (-te) o^ssaas sanoos sillai et mikä sitten_on niiv vakavaa mutta, kyllä kai se ov vakavaa (ku),*

Armi: *ootteko te puhumu, siihen mallii että te joskus voisitte ehkä mennä naimisiin tai tai avoliitto?*

Tuija: *no (--), ollaam me puhuttu mutta, ei se ok kuitejkaan kummallakaan_ajan^hkohtasta viä, muutamaav vuotee et(tä). et se ov vaan tätä seurustelua jos hyvin menee et sen näkee sitte. et koska me ollaam molemmat viä näiinkin nuäria ja opiskelut vasta alussa ni, ei sⁱtä kannatav viä puhua.*

Armi: *mites sinä, minkälaisee asuntoon sinä haluaisit Helsingissä? semmosee opiskelija-, -asuntoov vai? (TRE1)*

Varsinaisiksi ikkunoiksi esimerkkien 4 ja 6 kuvastamat mikrotilanteet eivät kuitenkaan kovin hyvin sovellu. Esimerkki 4 on määritelmällisesti lähempänä kertomusta, kun taas esimerkissä 6 kyseessä on tyypillinen kerronnallinen vastaus. Niin ikään haastattelijan osuus on katkelmissa varsin erilainen. Esimerkissä 4 kiusalliseen puheenaiheeseen ajaudutaan vahingossa, ja Tuijan kertomuksen jälkeinen haastattelijan puheenvuoro on sovitteleva ja liennyttävä (*joo no se olikis seuraava seuraava kohta täällä*). Sen sijaan esimerkissä 6 haastattelijan rooli on aktiivisempi, ja hän jatkaa saman puheenaiheen ylläpitoa sinnikkäämmiin, kunnes Tuija toteaa aiheen olevan loppuun käsitelty (*ei sⁱtä kannatav viä puhua*).

Ikkunoita rajatessani en silti ole pitänyt tiukasti kiinni kertomusten tai kerronnallisten vastausten täysin samanlaisesta sisällöstä, jos mikrotilanteet ovat olleet tunnelmaltaan sekä rakentumiseltaan samantyyppiset ja aihepiiriltään riittävän lähellä toisiaan. Toisin sanoen en ole pitänyt karsivana tekijänä sitä, että muuten rinnakkaisista katkelmista toisessa puhuja kertoo esimerkiksi koiran luonteesta ja toisessa kilpikonnien ruokailutottumuksista (esimerkit 7 ja 8). Näissä Tiinan eriaikaisissa ikkunoissa tunnelma on vapautuneen humoristinen (vrt. naurahdukset), rakenne on kertomuksellinen, ja Tiinan suhtautuminen puheenaiheeseen eli lemmikkieläimiinsä on lämpimän inhimillistävä.

7. Anita: *no mitäs täs- tämmösestä koirasta sitten, voik sä kertoaj jotai erityistä tämä luonteesta? [naurahtaa]*
Tiina: *no se on, ainakis sem mua j- jän-, se on, must kaikista, kaikki koiranomistajat tiesti on sitä miältä että k- niitten Goira on kauheev viisas mutta, kylä musta se on, jännä, piirres siinä että se on ni^hkun semmonen, se osaa ni^hkun, kauheestin ni^hku omaksee edukseen_e^ssiintyäs siis sillai, tavallaa että se, se ihan kerta kaikkiaanⁿ ni^hkun näyttelee mum mielestä. [naurahtaa]*
Anita: *ai jaa no milläs tavalla? [naurahtaa]*
Tiina: *no ei se nys, joskus sill_on tassut_aina sill_oj joku aina vai-, joku vika niissä ja,*
Anita: *mikä vika niissä on?*
Tiina: *se on, em mä tie^däs se ylleensän nuales-, em mä tiäm meneekö nyt tuolta asvaltilla jo^taim pikee tonne ja se ri^ppee nualeen stä ja se ruppee märkii. [Anita: juu juu.] ja jo^tain tommosta että sill_on us^seiⁿkin, tassu ki^ppeenä ni, must^a se on ni huvittavaa ku se, ruppee s^tten_ontuuj ja kolmella jalalla hyppiⁱ ja, usseim mää nään sen sillai että kun_ei, se huomaa että kukkaan näkkee sen ni se kulkee ihan, ki-,*

kunnolla mut sittek ku joku [naurahtaa], kattoo niin se on nin surkee se o^ssaa tehrä ittensäs semmoseks mahrottoman surkeeks ja sääältäväks ja, (TRE1)

8. Essi: *mutta mitäs ne [kilpikonnat] muuten sitted syö?*

Tiina: no tota, (me ensiks) ruåkittiin, mm mää ostin porsaaⁿ sydäntä, ja se oli herkkua, siitä ne tykkäs_{oikeen} kovast. ja sitted¹ tota, sitte oli niitä semmosia kuiva(mu-), taida eⁿnää ollakkat tossa (semmo)sia kuivaa- mitä sai el¹äin¹kaupasta ostaa ni¹kun_{ihan} (niitten om-) jotain, katkarapuja ja mitä ne oli stek kuivattuna tämmöstä et se oli semmosta miäleistä. m- toiset sanoo että katkarapuja ihan näitä pakastekkatkarapuja et ne on herkkua muttei nää s-, ei nää syäneet_{että} nää oli kans tottunut tiestis siihen sydämmeej ja, se oli sit hyⁿvää mut muuta ne ei su(a-), suastunus syämää. sa¹laattia s(e-), sanottiin_{että} sit ku ne kasvaa isommaks ne muuttuu ni¹kun, kasvis-. et ne, piänempänä ne syö lihaa ja sitted vanhempana (ne) syö ka- ne muuttuu (ni¹kuk) kasvis-, -ruokavaliolle. [naurahtaa] ja minä yritin s¹tä salaati- mää aati- t se olis nii helppo se salaatti. eei ne suastuneet syämään semmosta että. -t een tiädäs sitte mikä, mikä siinä oliko ne, opetettu¹ liia hy-, [naurahtaa] hyville herkuille vaim mikä et. (TRE2)

Ikkunametodia sovellettaessa on toki otettava huomioon, että toistuvat kertomukset¹²⁴ saattavat ylläpitää tiettyjä rakenteita, jotka muuten eivät puhujan kielenkäytössä enää näy (vrt. Kaivola-Bregenhøj 1988: 256–268). Oletukseni kuitenkin on, että kertomuksen kiteytyneisyys ei kovin tyypillisesti ulotu äänne- ja muotopiirteiden tasolle, vaan mahdollisesti tapahtunut kielenmuutos pääsee esiin näissäkin tapauksissa. Jotta kiteytyneiden kertomusten mahdollinen erityisluonne tulisi otetuksi huomioon, olen poiminut avaininformanteilta tarkasteluun myös muunlaisia kerrontajaksoja kuin näitä kaikkein prototyypisimpiä, puhujien henkilöhistorian ”suuria kertomuksia”. Jos kiteytyneiden kertomusten (vrt. Paavon esimerkit) ja tavanomaisempien kerrontajaksojen (vrt. Tiinan esimerkit) välillä on eroja kielen variaatioissa, näkyy se verrattaessa saman puhujan erilaisia ikkunapareja keskenään.

---

¹²⁴ Oletettavaa on, että TRE-haastatteluissa esiin nousevat kertomukset ovat sellaisia, joita puhuja on kertonut muulloinkin kuin näissä kahdessa haastattelussa.

4 Äänne- ja muotopiirteiden analyysi

Bayesian statistics is a system for describing epistemological uncertainty using the mathematical language of probability.

Spiegelhalter & Rice 2009: 1

4.1 Piirreanalyysin taustaa

4.1.1 Tutkittavat kielenpiirteet

Kahdeksasta¹²⁵ tässä luvussa tarkasteltavasta piirteestä seitsemän on sellaisia, joista on olemassa TAPU-hankkeen yhteydessä tehdyt näennäisaikaennusteet. Näitä ovat inessiivin päätteet, jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymät, diftongien avartuminen, yleiskielen *d:n* vastineet, yleiskielen *ts*-yhtymän vastineet, *nk*-yhtymän astevaihtelu ja *MA*-infinitiivin illatiivimuodot. Kahdeksas piirre, jälkitavujen *i*-loppuiset diftongit, on mukana laajentamassa tutkittavien piirteiden kirjoa muun muassa siksi, että *i:n* kato on luokiteltu varsin laaja-alaiseksi ja levikiltään vakiintuneeksi puhutun suomen ilmiöksi – minkä vuoksi piirteen tarkastelun antia nykypuhekielen muutoksen tutkimukselle on kyseenalaistettu (Mantila 1997: 12–13). Yleinen ennuste piirteestä onkin sen (toki jo murrepohjaan perustuva) vahva asema ja tuon aseman muuttumattomuus.

Tarkasteluun valitut piirteet ovat frekvenssiltään kolmenlaisia. Inessiivin päätteiden, jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien sekä diftongien avartumisen esiintymistiheys on suhteellisen taaja ja esimerkiksi puheenaiheista riippumaton. Näille vastakaisena näyttäytyy *nk*-yhtymä, joka haastattelussa esiintyy hyvin harvakseltaan ja joka on piirteenä erittäin leksemiriippuvainen: jos uudet *kengät*, *Kangasalan* mökki ja *Helsingissä* käyminen eivät ole tulleet nauhoituksen aikana puheeksi, jäävät idiolektikohtaiset havainnot vähäisiksi. Niin ikään melko harvafrekventtisten piirteiden joukkoon kuuluvat *ts*-yhtymä sekä *MA*-infinitiivin illatiivimuodot. Näiden jatkumon ääripäiden edustajien (tiheästi ja riippumattomasti tai harvakseltaan ja muihin ilmiöihin linkittyen esiintyvien piirteiden) väliin jäävät jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymät sekä yleiskielen *d:n* vastineet, joiden frekvenssi yltää tyypillisesti joihinkin kymmeneen yhdessä haastattelussa.

---

¹²⁵ Käsittelen jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymiä tradition mukaisesti saman otsikon alla, vaikka tilastollinen tarkastelu tapahtuu enimmäkseen erikseen.

Valituista piirteistä ainoastaan inessiivin päätteet edustuvat perinteisesti Tampereen murteessa samalla tavoin kuin yleiskielessä (eli *ssA:na*). Muissa piirteissä Tampereen murteeseen vanhastaan kuuluvaksi katsotun variantin edustus poikkeaa yleiskielestä. Aiempien nykypuhesuomesta tehtyjen tutkimusten perusteella piirrevariantteihin kohdistuvat vetovoimat ovat monenlaisia. Esimerkiksi kahden harvinaisemman tamperelaisen inessiivin päätevariantin, *sA:n* ja *s:n*, suunta lienee leviämisen näkökulmasta keskenään päinvastainen. *s* on yleistynyt eteläsuomalaisuus ja *sA* taas leimallisen vanhakantainen paikallisuus. Jälkitavujen *eA-* ja *OA-*yhtymien assimiloituminen on osoittautunut hyvin ekspansiiviseksi puhuesuomen piirteeksi (Mantila 1997: 16–18). Niin ikään *ts*-yhtymän *tt : t* -edustus on yleistymässä, josta ei yhtä voimakkaasti. Ja kuten jo edellä totesin, jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien *i:n* kato taas lienee piirteenä jo ekspansiovaiheen jälkeisessä tasaantuneessa ja vakiintuneessa tilassa. Nämä kolme piirrettä siis lähtökohtaisesti edustavat nykypuhesuomessa leviämisen kaaren eri vaiheita: *ts*-yhtymä kiihtyvää alkua, jälkitavujen *eA-* ja *OA-*yhtymät kiivasta keskivaihetta ja jälkitavujen *i*-loppuiset diftongit tasaantuvaa loppuvaihetta.

Piirteistä *nk*-yhtymä ja *d:n* vastineet ovat muihin kuuteen piirteeseen verrattuna leimallisempia alueellisuuksia. *nk:n* vaihteluttomuus edustaa vanhaa ja selvästi väistyvää piirrettä. *r* yleiskielen *d:n* vastineena on niin ikään nykysuomessa hiljalleen väistymässä oleva piirre. Sen sijaan leimallinen tamperelainen, äänneympäristöstä riippumaton tremulanttiääntämys lienee sinänsä elävä ja positiivishenkinen paikallisuus. Kumpikin näistä piirteistä on luokiteltavissa puhtaiksi äännepiirteiksi, mikä saattaa vähentää puhujan mahdollisuuksia vaikuttaa omaan ääntämykseensä niiden osalta.

Valituista kahdeksasta piirteestä kaksi, inessiivi ja *MA*-infinitiivin illatiivi, ovat muotopiirteitä, joissa variaatio on pääasiassa joko–tai-tyyppistä ja varianttien erottaminen melko selkeää. Kaksi piirteistä, diftongien avartuminen ja yleiskielen *d:n* vastineet (ks. Mustanoja & O’Dell 2007), taas ovat jatkumoluonteisia äännepiirteitä, joissa varianttien rajanveto on sopimuskysymys. Yleiskielen *d:n* vastineiden lisäksi *ts*-yhtymä ja *nk*-yhtymä edustavat selviä konsonantiston piirteitä. Diftongien avartumisen lisäksi jälkitavujen *i*-loppuiset diftongit ja *eA-* ja *OA-*yhtymät edustavat yksinomaan vokaaliston piirteitä. Konsonantisto–vokaalisto-akselilla jo mainitut muotopiirteet eli inessiivin päätevariaatio sekä *MA*-infinitiivin illatiivimuodot jäävät määrittelyn ulkopuolelle.

4.1.2 Piirteiden käsittelyjärjestys

Aloitan piirteiden yksityiskohtaisen käsittelyn varianttivalintoehdoiltaan kiistattomimmasta vaihtelun alaisesta ilmiöstä eli *MA*-infinitiivin illatiivin päätteistä. Selkeydessään *MA*-infinitiivin illatiivi toimii myös hyvänä johdatuksena käyttämiini tilastollisen kuvaamisen menetelmiin. Seuraavaksi otan tarkasteluun inessiivin päätevariaation, jossa varianttien erottelu on niin ikään suhteellisen yksinkertaista, mutta tapahtuu varianttien määrän (3) vuoksi kahdessa osassa kussakin tapausryhmässä. Tilastollisen kuvaamisen näkökulmasta inessiivin päätteet ja niissä tapahtuva muutos ovat kiitollista tutkittavaa poimintojen runsaslukuisuuden vuoksi.

Kolmantena käsittelyvuorossa ovat yleiskielen *ts*:n vastineet, jotka tarjoavat haasteen vahvan ja heikon asteen aseman variaation yhteensovittamisen kannalta. *ts*:n käsittelyä seuraa toinen konsonantiston piirre, *nk* ja sen vaihtelu, joka tutkimukseen valituista ilmiöistä harvalukuisimpana asettaa idiolektin muutoksen tutkimisen hie-man uuteen valoon.

Vokaalien yhteiseiintymiseen liittyvät piirteet käsittelen peräkkäin. Näitä ovat jälkitavujen vokaaliyhtymät *OA* ja *eA* sekä jälkitavujen *i*-loppuiset diftongit ja diftongien avartuminen. Vokaalista koskettavien variaatioilmiöiden yhteydessä kielen variaation jatkumoluonteisuus saa erityistä huomiota. Viimeisenä otan käsittelyyn suomalaisessa variaationtutkimuksessa jatkumonäkökulmasta uuden (vrt. Mustanoja & O'Dell 2007) ilmiön eli yleiskielen *d*:n vastineet.

Tutkimistani piirteistä jokainen on ollut murteen- ja variaationtutkimuksen kohteena useaan otteeseen aiemminkin. Piirteiden esittelyyn ja käsittelyyn tämä seikka vaikuttaa kahdella tavalla: Ensinnäkin olen jättänyt piirteiden historialliseen taustaan painottuvan yleiskuvauksen omassa työssäni varsin vähälle. Useimmissa tapauksissa tyydyn ainoastaan viittaamaan piirteen taustasta ja vanhasta murre-edustuksesta tehtyyn varhaisempaan tutkimukseen. Toisaalta aiemman tutkimuksen olemassaolo on antanut minulle vapauden ja mahdollisuuden tarttua syvemmin tiettyihin piirteen olemuksen, piirrevariaation ja piirteen käsittelyn yksityiskohtiin, joihin koen omien tutkimusmenetelmäni avulla voivani tuoda uutta valaistusta.

Seuraavien lukujen tarkoituksena on selvittää äänne- ja muotopiirteiden osalta kunkin TRE-aineiston puhujan variaatioprofiilia ja sitä, onko tuossa profiilissa tapahtunut muutosta tultaessa 1970-luvulta 1990-luvulle – siis tehdä päätelmiä luvussa 3.4.2 metaforana kuvailemani kolikon laadusta ja samuudesta. Puhujaprofiilien rinnalla kulkeva näkökulma on piirrelähtöinen. Selvitän, millaisena kunkin piirteen variaatio näyttäytyy kahdenkymmenen vuoden aikajanalla ja millaisista puhujatyypeistä variaation kokonaiskuva muodostuu.

Tarkastelu tapahtuu piirre piirteeltä. Käsittelyn aluksi esittelen piirrettä ja poiminnan ehtoja yleisesti. Sen jälkeen havainnollistan 1970-luvun TAPU1-aineiston perusteella tehtyä näennäisaikaennustetta variaation kokonaiskuvasta (vrt. luku 3.2.2). Tilastollisen analyysin avulla nostan esiin kunkin piirteen variaation kannalta tyypillisiä puhujaprofiileja ja havainnollistan idiolektien muutoksen suuntia tai yhtä hyvin niiden muuttumattomuutta. Tilastoanalyysissä kysymys on haastatteluun osuneiden saman piirteen esiintymien välittämästä yleisvaikutelmasta: varianttien keskinäisestä suhteesta sekä tarkasteluajankohtia vertaamalla syntyvästä stabiiliuden tai labiiliuden tunnusta. Tarkastelen varianttien jakautumista myös yksityiskohtaisemmin, piirteen sisäisistä ja puhetilanteeseen liittyvistä kvalitatiivisista lähtökohdista. Erityisen painon tarkastelussa saavat ne puhujat, joiden kielessä on havaittavissa tilastollisesti merkitsevää muutosta.

TRE-aineiston puhujia tyypittelen muun muassa murteellisiksi, yleiskielisiksi, stabiileiksi varioijiksi, murteellistujiksi ja yleiskielistyjiksi (ks. myös luku 5.2). Piirrekäsittelyssä tyypittely tapahtuu erikseen kunkin tarkasteltavan piirteen variaation perusteella. Puhujan luokittelu murteellistujaksi esimerkiksi MA-infinitiivin illatiivimuotojen osalta tarkoittaa murteelliseksi tulkittavan tunnuksettoman variantin vuosikymmenten välistä osuuden lisääntymistä hänen idiolektissaan. Tyypittely ei siis ota kantaa siihen, millaisena muiden piirteiden variaatio näyttäytyy samalla

puhujalla. Vasta luvussa 5 profiloin puhujia kaikkien tarkasteltujen piirteiden variaation kokonaisuuden perusteella.

4.2 MA-infinitiivin illatiivimuodot

4.2.1 Piirteen tausta ja tutkimuskohteen raja

Tässä luvussa tarkastelun kohteena ovat kaksi- ja useampitavuisista verbivartaloista muodostetut MA-infinitiivin illatiivimuodot, niissä esiintyvä variaatio ja muutos. Tamperelaisten puhujien aineistoissa (TAPU ja TRE) esiintyy niin lyhyttä tunnuksetonta *ottaa*, *hikoileen*, *väheneen* -tyyppiä, jossa illatiivin päätte liittyy suoraan verbin vahvaan vokaalivartaloon, kuin pidempää *lukemaan*, *tapahtumaan*, *satsaamaan* -tyyppiä, jossa illatiivin päätteen ja verbin vahvan vokaalivartalon välissä on *mA*-tunnus. Paitsi että esiintymät jakautuvat kahteen luokkaan *mA*-tunnuksen ja tunnuksettomuuden puolesta, ne on analyysissa jaoteltu vielä sen perusteella, onko kyseessä vartaloltaan kaksitavuinen verbi (esimerkit 1 ja 2), kolmi- tai useampitavuinen verbi (esimerkit 3 ja 4) vai supistumaverbi (esimerkit 5 ja 6).¹²⁶

1. *sinnev vaa viltti pihad ja **ottaa**_aurinkoo.* (Tuulikki/TRE1)
2. *site minä olin töissä vähän_aikaa ja sit mä lähriin_yliopistoo **lukemaa**.* (Kyllikki/TRE1)
3. *kyllä se niiku sanottu m_oon, kauhee **hi^kkoileen** kyllä et sen takia välillä niikun, pakko rauhottaa^s sitä menoo --* (Tapio/TRE2)
4. *presidentti Moi joka oⁿ nyt_aikamoinen diktaattori sielä ja (ne), niin niin, m- mitä sielä tulee **tapahtumaan**.* (Kauko/TRE2)
5. *se rupes potkiin sitä pajatsoo ja, mullet taas **rähjään** siitä että kuka, tä hoitaa (ja),* (Tiina/TRE1)
6. *rupesin **satsaamaaⁿ** siihen, siihen_omaan terveyteeni ja siihel liikuntaan ja,* (Tuija/TRE2)

Itämerensuomalaisten kielten tulosijainfinitiivirakenteita tutkineen Pauli Saukkosen mukaan tunnuksetonta MA-infinitiivin illatiivia esiintyy erityisesti hämäläismurteissa

...joissa se korvaa 3. inf. illat:n muilla paitsi pitkään vokaaliin tai diftongiin päättyvillä vartaloilla (eli siis aina yksitavuisilla) sekä usein myös konsonantivartaloilla (Saukkonen 1965: 50).

---

¹²⁶ Vartaloltaan kaksitavuisiin olen lukenut myös sellaiset verbit, joihin švaavokaali luo kolmannen tavun tuntua, esim. *ku^hkeen* (Kalervo/TRE1). Aineistossa MA-infinitiivin illatiivissa esiintyvät muutamat yhdyssanat, kuten *lainellautailleen* (Tatu/TRE1) tai *vastaanottaa* (Tuija/TRE2) olen sijoittanut laskelmiin jälkiosan tavuluvun mukaan. Näistä ensimmäisen olen siis sijoittanut kolmi- ja useampitavuisien luokkaan ja jälkimmäisen kaksitavuisiin.

Tämä paljon lainattu katkelma kiteyttää kyllä asian ytimen, mutta on hieman epätarkka. *mA*-tunnukseen liittyvän variaation ulkopuolelle todellakin jäävät yksitavuiset, pitkään vokaaliin tai diftongiin päättyvät verbivartalot, esimerkiksi *lyömään* ja *saamaan*, jotka esiintyvät suomen kielessä illatiivin päätteen saadessaan aina tunnuksellisina. Näiden lisäksi vaihtelun ulkopuolelle jäävät samaan taivutustyyppiin kuuluvat useampitavaiset *Oi*-vartaloiset verbit¹²⁷ (esim. *ideoimaan*, *rähinöimään*), joita Saukkonen ei mainitse. Kaikki pitkään vokaaliin tai diftongiin päättyvät verbivartalot eivät siis ole yksitavuisia.

Myös supistumaverbeillä vartalo on pitkään vokaaliin tai *A*-loppuiseen vokaa-liiyhtymään päättyvä – mutta ei koskaan yksitavuinen. Supistumaverbeillä vaihtelu kahden variantin välillä kuitenkin on mahdollinen, kuten *heräämään* – *herään* tai *paikkaamaan* – *paikkaan*, joskaan ei ehkä aivan yhtä yleinen kuin muilla kaksi- ja useampitavaisilla verbeillä (vrt. esim. Nissi 1981: 60; Nahkola & Saanilahti 2001: 102; Lappalainen 2004: 84). Saukkosen maininta ”usein konsonanttivartaloilla” on outo siinä mielessä, että *mA*-tunnus ei voi kielessämme liittyä konsonanttivartaloon ollenkaan. Saukkonen lieneekin tarkoittanut konsonanttivartaloisilla, minkä voisi katsoa viittaavan verbeihin, joilla vokaalivartalon lisäksi on konsonanttivartalo, kuten juuri supistumaverbeillä.

Olen jättänyt omista laskelmistani pois nämä vartaloltaan yksitavaiset, pitkään vokaaliin tai diftongiin päättyvät sekä useampitavaiset *Oi*-vartaloiset varioimattomat *MA*-infinitiivin illatiivimuodot. Niiden mukaan ottaminen vain turhaan eriarvoistaisi varianttien esiintymäehtoja, jolloin myös vertailu hankaloituisi. Litteroinnin kannalta *MA*-infinitiivin illatiivimuodot ovat kiitollista tutkittavaa. Mikäli nauhoitteessa ei ole ylimääräisiä häiriötekijöitä, on tunnuksellisen ja tunnuksettoman muodon erottaminen toisistaan jo pelkän kuullun perusteella varsin yksiselitteistä.

Helsingin puhekielestä tehdyissä tutkimuksissa on varianttien tulkintoihin tuonut haastetta muun muassa *joudutaa muuttaaj jouluna* -tyyppiset ilmaukset, joissa *A*-infinitiivin latiivi ja *MA*-infinitiivin tunnukseton illatiivi eivät eroa toisistaan (Sorsakivi 1982: 383–387¹²⁸; Lappalainen 2004: 84). *TRE*-aineistossa tällaista helsinki-läistä monitulkintaisuutta en ole katsonut esiintyvän¹²⁹, sillä puhujilta ei löydy *joudutaa muuttaap pois* -tyyppisiä esimerkkejä yksitulkintaisista *A*-infinitiivin latiivimuodoista. *TRE*-aineistossa näissä tapauksissa käytössä on aina *MA*-infinitiivin illa-

---

¹²⁷ Huomattavaa on, että *Oi*-vartaloissa esiintyy hämäläismurteissa *Oitse*-vartaloa, jossa tunnuksettomuus on mahdollinen (esim. *haravoitteen*). Nämä tapaukset olen liittänyt kolmi- ja useampitavuisien verbivartaloiden luokkaan.

¹²⁸ Sorsakiven Virittäjän-artikkelissaan (1982) muotoilema analogiakaava (mts. 384) on ongelmallinen. Varsinainen monitulkintaisuuden äänneympäristösääntö (mts. 384) on kuitenkin hänellä moitteeton (vrt. seuraava alaviite).

¹²⁹ Latiivin ja illatiivin tulkinnan vaikeus liittyy äänneympäristöihin, joissa infiniitiiviä seuraa vokaali, tauko tai konsonantti *h, n, m, l, r, j* tai *v* (Sorsakivi 1982: 384). Muun muassa Lappalainen (2004: 84) on päätenyt tekemään kolmijaon yksiselitteisen *antaan*-tyypin, yksiselitteisen *antaa^X*-tyypin ja kaksitulkintaisen variantin välillä. Omassa koko aineiston analyysissäni yksiselitteinen *antaa^X*-tyyppi olisi tässä yhteydessä jäänyt vaille esiintymiä. Tämän vuoksi en pitänyt kahden yksitulkintaisen ja yhden kaksitulkintaisen variantin muodostamaa kolmijakoa tai edes jakoa yksiselitteisiin *antaan*-tapauksiin ja kaksiselitteisiin tapauksiin tarpeellisenä.

tiivä tyyppiä *joudutaam muuttaam pois*. Näin ollen olen tulkinut *joudutaam muuttaaj jouluna* -tyyppiset rakenteet MA-infinitiivin illatiivimuodoiksi.

Sen sijaan joissakin tapauksissa kirjoitetun kielen säännöstön (so. verbin rektion) näkökulmasta varsin selvän A-infinitiivin latiivimuodon paikalle voisi puhemielessä ajatella myös MA-infinitiivin illatiivin, kuten lausumanloppuisiin *em mää ehdis stä paljol lukkee* (Hellevi/TRE2) tai *nim mitä mää tommosia alal lukee* (Kaarina/TRE2). Tällaiset tapaukset olen tulkinut A-infinitiivin latiivimuodoiksi ja jättänyt tarkastelun ulkopuolelle.¹³⁰ Vaikka kyseessä ei olisikaan puhujan näkökulmasta A-infinitiivin latiivi, loppu-*n:n* kuulumattomuus tekee erottelun tutkija-kuulijalle mahdottomaksi.

MA-infinitiivin tunnuksen illatiivi on jo vanhastaan liitetty nimenomaan hämäläismurteisiin (ks. esim. Kettunen 1930b: 59; Rapola 1990 [1947]: 122; Saukkonen 1965: 50–55). Myös aiemmassa Tampereen puhemielestä tehdyssä tutkimuksessa MA-infinitiivin illatiivimuodot on otettu tarkasteltavien piirteiden joukkoon. Niiden variaatiota on tutkinut Kaija Jonninen-Niilekselä sekä pro gradu -tutkielmassaan (1980) että TAPU-hankkeen ensimmäisen kierroksen raportissa (1982c). Jonninen-Niilekselä (1982c: 140–143) toteaa 72 puhujan TAPU1-aineistonsa perusteella, että Tampereen puhemielessä tunnuksettomat *antaa, menee, ottaa* -tyyppiset muodot kattavat valtaosan (eli n. 78 %) kaikista tutkituista tapauksista.

Varhaisempien murretutkimusten ja Jonninen-Niilekselän laskelmien lisäksi tunnuksettomuuden vahvan aseman puolesta Hämeessä puhuvat muun muassa 1990-luvulla Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen murteenseurauhankkeen yhteydessä tehdyt havainnot Pälkäneeltä (Kurki 1999: 74–81) sekä Nahkolan ja Saanilahden 1980- ja 1990-luvulla toteuttama Virtain-seuruu (2001: 97–103). Nuolijärvi ja Sorjonen (2005: 97) mainitsevat tunnuksettomuuden hyvin ekspansiiviseksi piirteeksi, joka on tätä nykyä yleinen Etelä-Suomen kaupunkien ja erityisesti kaupunkilaisnuorten kielessä. Huomioita tämän alkujaan hämäläisen tunnuksettomuuden leviämistä onkin paitsi Helsingin seudulta (ks. esim. Sorsakivi 1982: 383; Lappalainen 2004: 83–85; Paunonen 2006: 39, 69–90) myös esimerkiksi Päijät-Hämeestä ja Kainuusta (tiedot tosin ristiriitaisia, ks. Mielikäinen 1991: 52–53), Keski-Suomesta ja Pohjanmaalta (Nissi 1981: 51–53, 58).

Tarkasteltavana on siis piirre, jonka hämäläinen (tunnuksen) variantti kyllä poikkeaa yleiskielisestä (tunnuksellisesta) variantista mutta joka on samalla laajalti tuttu niissä suomen murteissa, joihin se on levinnyt ja joissa sen asema lienee edelleen vahvistumassa. Alkuperäinen hämäläisyys ei tässä tapauksessa tarkoittaneenkaan suurta leimallisuutta vaan pikemminkin melko neutraalia puhemielisyyttä, joka toki muiden varianttien kanssa yhdessä esiintyessään vaikuttaa puheen murteellisuuden tai yleiskielisyyden tuntuun.

---

¹³⁰ Ratkaisua on tukenut se, että MA-infinitiivin tunnuksellisia muotoja ei TRE-aineistossa vastaavissa tapauksissa esiinny.

4.2.2 Näennäisaikaennuste MA-infinitiivin illatiivimuotojen edustuksesta Tampereella

Jonninen-Niilekselän TAPU1-aineistosta tehdyssä tutkimuksessa tunnuksettomien muotojen käyttäjistä esiin nousivat akateemistaustaiset nuoret sekä työläistaustaiset puhujat iästä riippumatta. Tunnuksellisten muotojen käyttäjiksi taas profiloituvat akateemiset keski-ikäiset ja sitä vanhemmat puhujat. (Jonninen-Niilekselä 1982c: 140–143.) Varsinaista näennäisaikaennustetta Jonninen-Niilekselä ei tutkimuksensa perusteella tee. Koska hänen tuloksissaan on havaittavissa selvää sukupolvittaista painottuneisuutta (akateemiset nuoret vs. vanhemmat akateemiset ikäluokat), voisi ennustaa, että tunnuksettomien muotojen asema on Tampereen puhekielellä entisestään vahvistumassa. Jonninen-Niilekselän tulosten perusteella vaikuttaisi karkeasti ottaen myös siltä, että kyseessä olisi niin sanotusti alhaalta ylös kulkeva muutos (*change from below*), jossa tietty variantti yleistyy (oletettavasti tiedostamattomasti) alemmilta sosiaaliryhmiltä eli tässä tapauksessa työläistaustaisilta puhujilta ylemmien sosiaaliryhmien eli tässä tapauksessa akateemisten puhujien keskuuteen¹³¹ (Lalov 1966: 324–331; 1972a: 178–181; 1994: 78–83; Paunonen 1971: 412; 1982b: 53–54; Downes 1998: 185–186; ks. myös Kurki 2005: 28–29).

Tiettyihin verbivartaloihin (yksitavuisiin ja *Oi*-vartaloisiin) liittyvän varioimattomuuden reunaehdon toteaa Saukkosen (1965: 50) sanoin myös Jonninen-Niilekselä (1980: 97). Hän ei suoraan mainitse jättäneensä kyseisiä muotoja tutkittavien piirteiden ulkopuolelle TAPU1-aineistoon perustuvissa laskelmissaan. Oletan hänen paitsi yleisen fennistisen käytännön myös laskelmiemme yhteneväisyyden perusteella kuitenkin näin tehneen. Mikäli mainitut varioimattomat verbimuodot olisivat mukana Jonninen-Niilekselän laskelmissa, näkyisi se *mA*-tunnuksellisten muotojen suhteellisen osuuden suuruutena omiin laskelmiini verrattuna.

Jonninen-Niilekselä ei ole koonnut haastattelupoimintojensa MA-infinitiivien illatiivimuotojen todellisia esiintymämääriä yhteen niin kuin hän esimerkiksi pienitaajuaisen *nk*-yhtymän kohdalla on tehnyt (ks. Jonninen-Niilekselä 1980: 144). Vaikka puhujakohtaiset frekvenssit jäävät MA-infinitiivin illatiivimuodoissakin selvästi alle sadan (vrt. liite 1), Jonninen-Niilekselä on päättänyt kokoamaan idiolekteittaiset tiedot yhteen prosenteiksi muutettuna (Jonninen-Niilekselä 1980: 149). Kun tein samoin omalle TRE1-aineistolleni, osuivat laskelmat näiden kolmenkymmenen puhujan osalta Jonninen-Niilekselän TAPU1-aineiston kanssa melko lailla yksiin. 19 puhujalla laskelmat näyttivät täysin samanlaisilta, ja 7 puhujalla eroa laskelmien välillä vaikutti kokeilujeni perusteella olevan yhden tai korkeintaan kahden esiintymän verran.

Neljän puhujan, Paavon, Keijon, Tatun ja Klaaran, osalta omat laskelmani erosi hiukan selvemmin Jonninen-Niilekselän laskelmista. Kokeilujeni perusteella erot lukumäärissä vaikuttivat olevan kolmesta viiteen esiintymän luokkaa. Kuuntelin näiden puhujien MA-infinitiivien illatiivipoimintojen esiintymäympäristöt TRE1-

---

¹³¹ Sosiaaliryhmän asettaminen näin yksinkertaistavasti variaation taustaselittäjäksi on ilman muuta ongelmallista (vrt. esim. Bright 1997; Ash 2002). Haluan kuitenkin aiempien tutkimusten idiolekteikohtaisia tuloksia esiin tuodessani osoittaa, mitä ryhmätuloksista on tuolloin päätelty ja mitä niistä tradition mukaan on pääteltävissä.

aineistosta vielä kertaalleen siltä kannalta, löytäisinkö monitulkintaisuuden mahdollistavia kohtia. Yksi Klaaran esiintymistä oli äänenvoimakkuudeltaan niin hiljainen, että se todennäköisesti ei kelanauhalla soitettuna ole kovin selvästi kuulunut eikä näin ollen päätynyt Jonninen-Niilekselän laskelmiin. Muista esiintymistä en löytänyt syytä tulkintaeroille. Tässä kuten muissakin vastaavissa tapauksissa luotan ensisijaisesti omiin tulkintoihini vedoten muun muassa käytössäni olleisiin parempiin tekniisiin menetelmiin. Neljän puhujan kohdalla havaittavista aineistojen välisistä eroista huolimatta MA-infinitiivin illatiivimuotojen tutkimus siis vaikuttaisi varhaisen analyysin eli litterointiprosessin osalta todellakin varsin luotettavalta, sillä eri litteroijien tulokset osuvat lähes tai täysin yksiin 26 tapauksessa 30:sta.

TAPU1-aineistoon perustuvat Jonninen-Niilekselän (1982c: 140–143) laatimat kokonaislaskelmat osoittavat tunnuksettoman variantin osuuden olevan 77,9 % ja tunnuksellisen variantin 22,1 %. TRE1-aineistossa varianttien suhteet ovat odotuksenmukaisesti samoin päin. Esiintymiä siinä on yhteensä 806. Näistä tunnuksettomia on 625 eli 77,5 % ja *mA*-tunnuksellisia 181 eli 22,5 %.¹³² Aineistot ovat siis tältä osin erittäin yhtenevät, vaikka TRE1-aineisto on puhujamäärältään huomattavasti suppeampi, 30 puhujan ryhmä 72 puhujan TAPU1-aineistosta. TRE2-aineistossa esiintymiä on yhteensä 870. Näistä tunnuksettomia on 677 eli 77,8 % ja *mA*-tunnuksellisia 193 eli 22,2 %. Näiden kokonaislaskelmien perusteella TRE1- ja TRE2-aineistojen välillä ei ole tapahtunut muutosta, vaan eriaikaiset kokonaisprosenttiosuudet ovat suorastaan hätkähdyttävän samankaltaiset (taulukko 6).

Taulukko 6. MA-infinitiivin illatiivimuotojen varianttien jakautuminen TAPU1-, TRE1- ja TRE2-aineistossa.

	TAPU1 (f=1320)	TRE1 (f=806)	TRE2 (f=870)
<i>mA</i> -tunnuksellinen	22,1 %	22,5 %	22,2 %
tunnukseton	77,9 %	77,5 %	77,8 %

Muun muassa Nissin (1981: 60) sekä Nahkolan ja Saanilahden (2001: 102–103) tutkimuksissa nousi esiin hierarkia, jonka mukaan tunnuksettomat muodot ovat yleisimpiä vartaloltaan kolmi- ja useampitavuisilla verbeillä ja harvinaisimpia supistumaverbeillä. Kokonaisfrekvenssiltään suurimpia taas ovat vartaloltaan kaksitavuiset verbit ja pienimpiä supistumaverbit.

TRE1-aineiston 806 esiintymästä vartaloltaan kaksitavuisia verbejä on 549 eli 68,1 %, kolmi- tai useampitavuisia 196 eli 24,3 % ja supistumaverbejä 61 eli 7,6 %. TRE2-aineiston kaikkiaan 870 esiintymästä vastaavat luvut ovat kaksitavuisilla 587 eli 67,5 %, kolmi- ja useampitavuisilla 227 eli 26,1 % ja supistumaverbeillä 56 eli 6,4 %.¹³³ TRE-aineistot siis odotuksenmukaisesti noudattelevat vartalotyyppien yleisyysuhteiltaan aiemmin todettua hierarkiaa. TRE1- ja TRE2-aineiston varianttien

¹³² Tässä ja jatkossa olen ilmoittanut näennäisaikaennustetta havainnollistavien taulukoiden prosenttiluvut yhden desimaalin tarkkuudella, sillä samoin on tehty TAPU1-aineistoon perustuvissa tutkimuksissa (Jonninen-Niilekselä 1982a). Yhden desimaalin tarkkuus lienee kylläkin liioiteltu (Mellin 1996a: 64).

¹³³ Pyöristyksen vuoksi yhteissummaksi tulee 100,1 %.

prosentuaalinen jakautuminen kolmen eri vartalotyypin kesken on kuvattu taulukossa 7. Sulkeissa ovat varianttien esiintymämäärät aineistossa.

Taulukko 7. MA-infinitiivin illatiivimuotojen varianttien osuus vartalotyypeittäin.

	kaksitav.		kolmi- ja useampitav.		supistumaverbit	
	<i>mA</i>	Ø	<i>mA</i>	Ø	<i>mA</i>	Ø
TRE1	23,0 % (126)	77,0 % (423)	23,5 % (46)	76,5 % (150)	14,8 % (9)	85,2 % (52)
TRE2	21,5 % (126)	78,5 % (461)	24,7 % (56)	75,3 % (171)	14,8 % (8)	85,2 % (46)

TRE-aineistossa tunnusettomuuden asema on vahva kaikissa kolmessa ryhmässä – myös supistumaverbeissä, joissa tunnusettomien muotojen osuus Nissin sekä Nahkolan ja Saanilahden tutkimuksissa jäi prosentuaalisesti selvästi vähäisemmäksi kuin kahdessa muussa ryhmässä. TRE-aineistossa tilanne on pikemminkin päinvastainen, ja *mA*-tunnusellisten muotojen osuus on pienin juuri supistumaverbien ryhmässä.¹³⁴ Niin kuin muutosta ei näkynyt kokonaisuuksissa (taulukko 6), ei sitä mainittavasti näy tässä yksityiskohtaisemmassa kolmijaossakaan. Karkealta yleisvaikutelmaltaan TRE-aineistot näyttävät siis MA-infinitiivin illatiivin ajallisen variaation varsin stabiilina.

4.2.3 MA-infinitiivin illatiivimuotojen tilastollinen analyysi

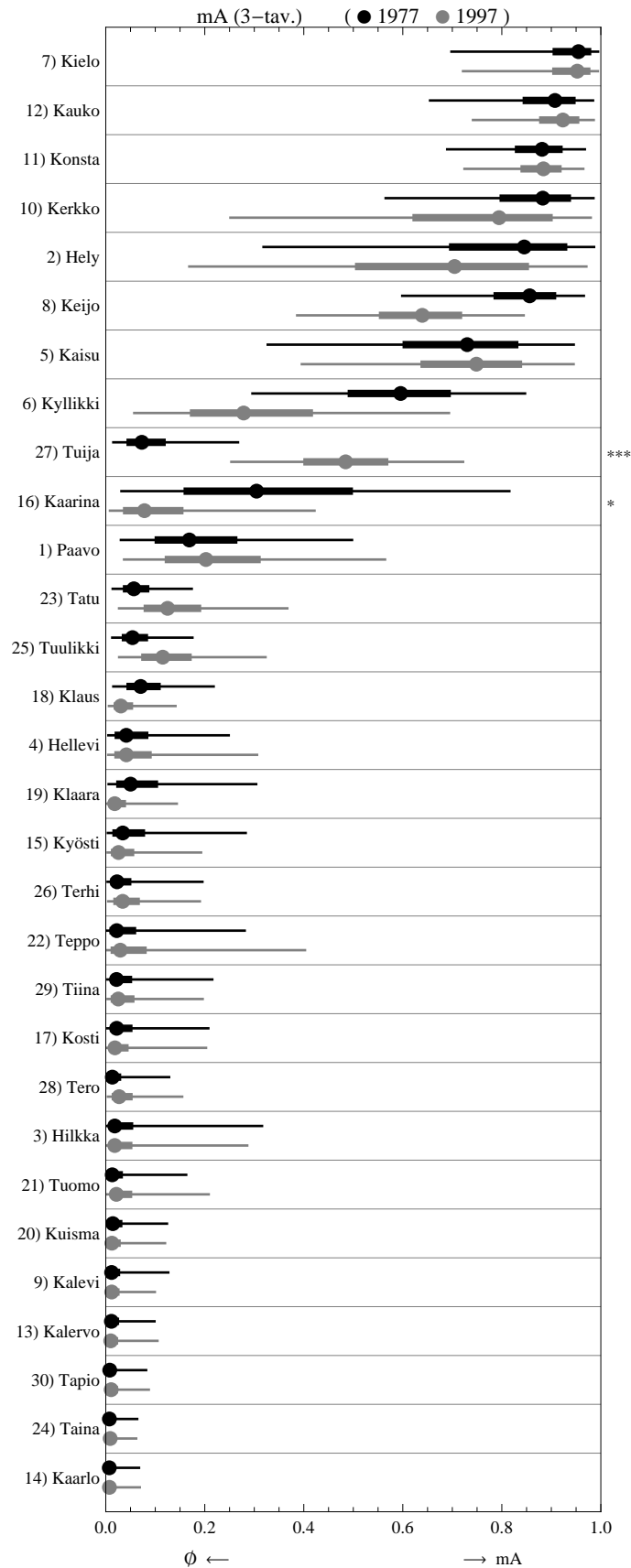
Tilastollisessa analyysissä MA-infinitiivin illatiivin kolmea tapausryhmää on käsitelty itsenäisesti eri kuvioissa.¹³⁵ Tarkastelen kuvioita rinnan, sillä ne tarkentavat toinen toisensa tulkintaa. Kuvio 20 havainnollistaa tapausryhmistä yleisimmän, vartaloltaan kaksitavuisten infinitiivien puhujakohtaista variaation ja muutoksen todennäköisyyttä. Kuvio 21 havainnollistaa kolmi- ja useampitavuisten verbivartalojen ja kuvio 22 supistumaverbien variaation ja muutoksen todennäköisyyttä. Kuvioiden taustalla olevien tapausten lukumäärät ovat liitteessä 1.

Jo yleissilmäys kuvioihin paljastaa, että paitsi yleisellä tasolla (vrt. taulukko 7), myös idiolektitasolla tapauksia on eri vartalotyypeissä systemaattisesti eri määrä: kaksitavuisia vartaloita havainnollistavan kuvion 20 janat ovat selvästi lyhyempiä kuin supistumaverbeistä laaditun kuvion 22 janat. Variaation ja muutoksen tulkinta siis tarkentuu poimintojen määrän mukaisesti. Tapausryhmiä on kuitenkin mielekäästä tarkastella toisistaan erillään, sillä tilastollisesti merkitsevän muutoksen näkökulmasta eroja syntyy vartalotyypeittäin.

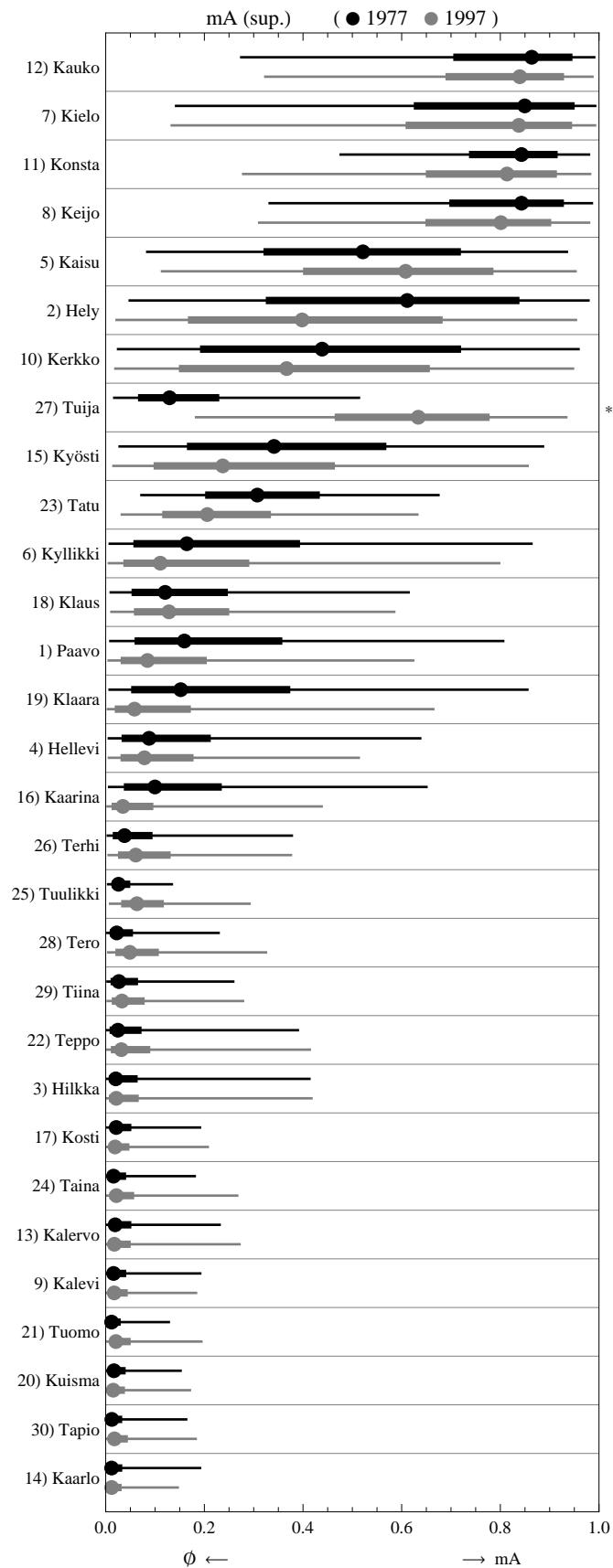
¹³⁴ Supistumaverbien ryhmässä on vähiten esiintymiä, mikä tekee sen variaatiosuhteita kuvastavista paljaista prosenttiluvuista epävarmempia kuin kaksitavuisten sekä kolmi- ja useampitavuisten verbien ryhmän vastaavista laskelmista.

¹³⁵ Tapausryhmät on siis käsitelty ikään kuin kolmena eri piirteenä, joilla tosin on yhteys toisiinsa.

Kuvio 21. Vartaloltaan kolmi- tai useampitavuisten MA-infinitiivin illatiivimuotojen variaation idiolektikohtainen todennäköisyys 1970- ja 1990-luvulla.

Kuvio 22. Supistumaverbien MA-infinitiivin illatiivimuotojen variaation idiolektikohtainen todennäköisyys 1970- ja 1990-luvulla.

Kaikissa kuvioissa mustat janat kuvastavat 1970-luvun variaatiotilannetta ja harmaat janat 1990-luvun variaatiotilannetta. Haastattelussaan tunnuksettomia muotoja suosivien puhujien janat sijoittuvat kuvion vasempaan laitaan ja *mA*-tunnuksellisia muotoja suosivien puhujien janat oikeaan laitaan. Puhujat on järjestetty kahden haastattelun keskiarvon mukaan niin, että tunnuksettomien muotojen suosijat sijoittuvat kuvion alaosaan ja tunnuksellisten muotojen suosijat kuvion yläosaan. Kuvioiden oikeassa laidassa olevat tähdet kertovat vuosikymmenten välisen piirre-edustuksen muutoksen tilastollisesta merkitsevyydestä.¹³⁶

Kuvioiden perusteella näyttää siltä, että MA-infinitiivin illatiivimuotojen variaatio edustuu TRE-aineistossa jatkumona: puhujien piirre-edustuksen todennäköisyyttä kuvastavat janat kattavat koko variaatioalueen (ts. hyvin monenlaiset kahden piirteen kombinoitumismahdollisuudet tulevat näkyviin). Tästä jatkumoisuudesta huolimatta erityisesti vartaloltaan kaksitavuisten verbien ryhmässä (kuvio 20) on havaittavissa puhujien tyypittymistä variaatiosuhteiden mukaan: Liki kahdella kolmasosalla TRE-aineiston puhujista tunnuksettoman variantin osuus on huomattavan suuri molemmilla vuosikymmenillä. Nämä puhujat sijoittuvat kuvion alaosaan, ja heidän janansa painottuvat selvästi kuvion vasempaan laitaan. Tälle puhujaryhmälle vastakkaisena näyttäytyy kuvion yläosaan sijoittuva muutaman puhujan joukko, jolla *mA*-tunnukselliset muodot ovat puheessa stabiilisti hallitsevina. Hieman kuvion keskiosaa ylemmäs taas sijoittuvat ne muutamat puhujat, joilla variantit ovat keskenään ainakin jonkin verran tasaisemmin jakautuneet, ja joiden idiolekteissa eri vuosikymmenten välillä näkyy jommankumman suuntaista muutosta variaatiosuhteissa.

Tunnuksettomien muotojen historian ja levikin huomioon ottaen on odotuksenmukaista, että TRE-aineiston puhujien joukossa on hyvin vankkumattomia tunnuksettomien muotojen käyttäjiä. Onhan tunnuksettomuudelle olemassa tuki niin hämäläisestä murretaustasta kuin piirteen nykylevikistä (Nuolijärvi ja Sorjonen 2005: 97). Toisaalta myös *mA*-tunnus on jokaisen puhujan kielestä tuttu – esiintyyhän se hyvin tavallisissa verbeissä, kuten *syömään*, *juomaan* tai *käymään*. Omat havaintoni puhumaan opettelevilta tamperelaislapsilta viittaavat jopa siihen suuntaan, että *mA*-tunnus olisi ensin käytössä yleisemminkin (ehkä juuri näiden lapsen elämässä keskeisten verbien vaikutuksesta), ja murteellisten tunnuksettomien muotojen omaksuminen tulisi vasta toissijaisena. Ei siis myöskään ole yllättävää, että *mA*-tunnus silloin tällöin tunnuksettomuuden rinnalla esiintyy, vaikka kyse olisi ensisijaisesti murteelliseksi profiloituvasta puhujasta.

Kymmenellä TRE-aineiston puhujalla ei *mA*-tunnuksellisia muotoja ole haastatteluihin osunut ollenkaan. Niillä puhujilla, joilla tunnuksettomien muotojen käyttö on vallitsevaa molemmilla vuosikymmenillä, osa yksittäisistä *mA*-tunnuksellisista esiintymistä näyttää jollakin tavoin funktionaalisessa valossa. Tästä esimerkkinä toimivat referointityyppinen katkelma Terhin TRE2-haastattelusta (esimerkki 1), uskonnollisävytteiseen retoriikkaan vivahtava jakso Kaarinan TRE1-haastattelusta

---

¹³⁶ Muutoksen merkitsevyys tarkoittaa tässä posterioritodennäköisyyttä, että muutosta ei ole tapahtunut juuri siihen suuntaan kuin janat osoittavat. Näin ollen mitä pienempi merkitsevyysluku p on, sitä varmempaa on, että muutos on samansuuntainen kuin mitä janat osoittavat (todennäköisyys $1 - p$).

(esimerkki 2) sekä korostetun harkitusti lausuttu asiantuntijapuheenvuoro Tatum TRE2-haastattelusta (esimerkki 3).

1. *se on aika jännää että mä kävin, kävin tota, ekan kerran elämässäni astrolookilla ja, (e)t se vaan sano tästä mun, nuorimmasta lapsestani että se tulee, ”**aikuisena toimimaan** mystiikam parissa että”, mä mietiv vaan että se sopis, se ois kyllä ihan sopiva, sopiva et se tietää nii valtavam paljo kaikista asioista nyt jo että, (Terhi/TRE2)*
2. *ja, sanoisin just että nin, opettajat omalla esimerkillään ja, ja sitten sitä valtavaa työtaakkaa vaan sitte viädä, ja tehräv vaaj ja, kyllä se aina sittes siämentä ja hedelmää kantaa kumminkin, useimmissa, että se ei ok koskaan turhaan se, että tekee työtä sen nuarte ja hyväks että, kyllä se aina hedelmää tulee **kantamaa** ja, ja hyviv vakavastit tehdäs sitä työtänsä (ja) ottaas sielunsa ja ruumiinsak kokonaan siihen tyentekoon että sem miykä tekee nin tekee hyvin ja perusteellisesti. (Kaarina/TRE1)*
3. *suomalainen firma rakensi sinne [Lähi-Itään], metsätaimen-, -kasvatuslaitosta. ja metsän, tai puun taimia, tarvittiin, sen takia, että, tuulieroosio saatais, **vähennemään**, täälä viljellyllä tasanjolla. (Tatu/TRE2)*

Terhin tapauksessa referoinnin ja *mA*-tunnuksellisen muodon yhteys on tiivis. Ilman tunnuksellista *toimimaan*-infinitiiviä referoinnin tuntua välittyisi kuulijalle selvästi vähemmän. Kaarinan ja Tatum esimerkeissä *mA*-tunnuksellisten muotojen funktionaalisuus on tulkinnanvaraisempaa, eikä variaation selittäminen sen avulla ole kiistatonta. Osassa tapauksia tunnuksettomia variantteja suosivien puhujien satunnainen tunnuksellisten muotojen käyttäminen taas ei selity muulla kuin variaation luonnollisuuden ja frekvenssin yhteydellä: kun tapauksia on useampia, käy todennäköisemmäksi, että illuusio murteellisten puhujien sataprosenttisesta varioimattomuudesta särkyy.

TRE-aineiston perusteella esiin nousee kuitenkin viitteitä siitä, että vähemmän merkitty (ts. funktionaalisesti ei-motivoitu) variaatio saattaa ennakoida muutosta. Tuulikin tapauksessa vuoden 1977 variaatio (tunnuksettomia muotoja yhteensä 88, tunnuksellisia 4) näyttäytyy edellisiä esimerkkejä sattumanvaraisempana (esimerkit 4 ja 5).

4. *kyä ei, mää sinnev [hengelliseen kokoukseen] voisim mennäm mut se ov vaikeeta tiäks sää mennä^k kaikki tuntee ni, meet nyt sinnek kuuntelee. kylä siä joku tulee **puhuun** et juu et kuijkas sulle oij käyny ja, (Tuulikki/TRE1)*
5. *ja tota noin nir Raamattua joku, ketkä nys seurakunta oij kaiketi valinnu, siihe hommaa. et sinne ei mek kuka tahansap **puhumaam** mitää ja. (Tuulikki/TRE1)*

Esimerkeissä näkyvän *puhuun* – *puhumaan* -variaation selittäminen edellä kuvattujen Terhin, Tatum ja Kaarinan tapausten tavoin tuntuisi jo keinotekoiselta. Tuulikin TRE2-haastattelussa vuonna 1997 *mA*-tunnuksellisia muotoja on vielä jonkin verran enemmän (tunnuksettomia muotoja yhteensä 53, tunnuksellisia 9), eikä va-

rianttien vaihtelu ole kontekstissaan sen merkitympää¹³⁷ kuin ensimmäisessäkään haastattelussa (esimerkit 6 ja 7).

6. *sieltä sai paljo, paljo niistä lastenkodeista ja, nuarisokodeista tiesti hyvääkin_oppia, ja esimerkkiä, mutta se porukka mikä siellä oli, mä olir revittys sinne ihan niñkun_eri mailmasta kun siä oli nää, naiset nin, siä opit **vetään** tupakkia siä opit **kiroileen** siä opit **meikkaamaaj** ja, ja, siä, otitt_ensimmäiset ryyppys, vaikka piti ollan niñkun sanotaan, toisimpään. (Tuulikki/TRE2)*
7. *et joo et kylä tämmösiä haaveita om mutta tää on, hirveä tilannen nykyaikana miten, nuoret pääsee **itsenäistymään** kotoo mihinään, kun_ei olet töitä, ei or rahaa, (Tuulikki/TRE2)*

Tämän voi ainakin jälkikäteen katsottuna nähdä enteilevän pientä – joskaan ei edes frekventeimmässä kaksitavuisten vartaloiden ryhmässä tilastollisesti merkitsevää ($p = 0,078$)¹³⁸ – janojen välistä siirtymää, joka Tuulikin kahden vuosikymmenen variaatiosuhteita verrattaessa nousee esiin (kuvio 20). Samankaltaista pientä siirtymää näyttää enteilevän myös Hellevin TRE1-haastattelu (tunnuksettomia muotoja yhteensä 23, tunnuksellisia 4, kaksitavuisissa vartaloissa $p = 0,130$), jossa *mA*-variantit eivät niin ikään selity suoraan kontekstissaan. Mistään ei kuitenkaan voi tämän yhden kiintopisteen perusteella päätellä, kumpaan suuntaan mahdollinen – ja tulkinnan kannalta epävarma – muutos etenee. Kahden vuosikymmenen tarkastelu rinnan osoittaa, että Hellevin ja Tuulikin janoissa on tapahtunut pientä siirtymää keskenään päinvastaiseen suuntaan (kuvio 20).

Tuulikin kummassakin haastattelussa *MA*-infinitiivin illatiivimuotoja on enemmän kuin yhdenkään toisen puhujan haastattelussa (ks. liite 1). Muotojen yleisyys tekee variaation havaitsemisen odotuksenmukaiseksi Zipfin lakia mukaillen. Vastaavasti Hellevin haastatteluissa esiintymiä on melko vähän, TRE2-haastattelussa vielä vähemmän (yhteensä 15) kuin TRE1-haastattelussa (yhteensä 27). Variaation ja frekvenssin yhteyden mukaisesti on odotettavaakin, että variaatio näyttäytyy kaapeampana (eli variaation havaitsemisen todennäköisyys vähenee) juuri Hellevin 1990-luvun haastattelussa.

Muuttuneissa puhujaprofiileissa variaatio näyttää kauttaaltaan olevan vähemmän merkittyä kuin stabiileissa puhujaprofiileissa. Voikin ajatella, että kun muutos on käynnissä, aineistossa ilmenevä variaatio alkaa selittyä nimenomaan sen kautta. Tästä esimerkkinä toimii Kyllikin TRE1-aineiston *pyrkiin – pyrkimään* -variaatio (esimerkit 8 ja 9).

---

¹³⁷ *mA*-tunnus on esimerkissä 6 supistumaverbissä, joiden on joissakin tutkimuksissa katsottu suosivan nimenomaan tunnuksellisuutta. Palaan supistumaverbien variaatioon vielä myöhemmin tässä luvussa. Huomionarvoista saattaa myös olla, että verbi *meikata* on kielessämme uudehko laina. Varsinaisesta uusien (laina)sanojen *mA*-hakuisuudesta ei aineistoni kuitenkaan anna tämän selvempiä viitteitä.

¹³⁸ On muistettava, että raja tilastollisen merkitsevyyden ja ei-merkitsevyyden välillä on sopimukseenvarainen. Tosiasiassa tilastollinen merkitsevyydenkin on vain tutkijan vetämä raja todennäköisyyden jatkumolle.

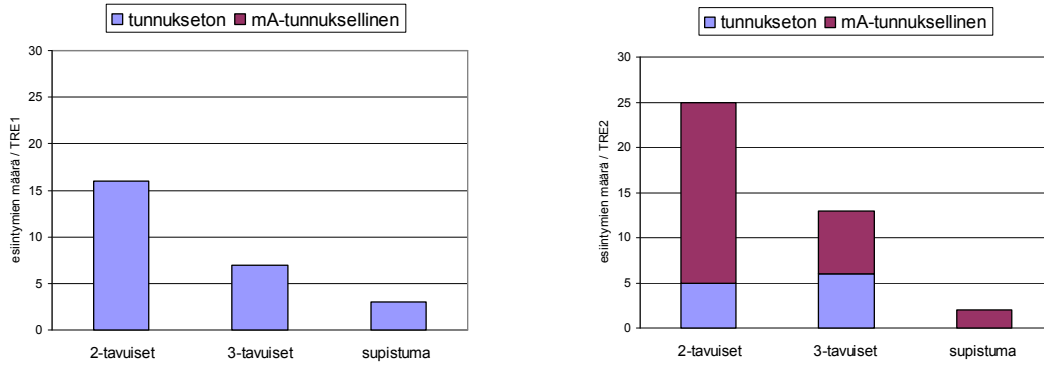
8. *mutta, itsem m^lnä, kävin, haikkimassa papintoödistuksen ja viämässä toödistukseni kouluuj ja yksim minä menim pyrkii^l ja yksim minä menin tuloksek kuuntelemaan_että, ei (v-) siihen_aikaav vanhemmat semmosiim puuttunu. (Kyllikki/TRE1)*
9. *nii sittem m^lnä luin silloij kevät^l-, -talvella sittek kum m(n)ää menij kevällä pyrkimään neljännellä luokalla nim m^lnä luin seij katekismuksen, huoneentauluun saakka, yksistäni niin että, että minä osasin sev vaikka_ois_yällä herätetty m^lnä osasin sen, ihan ensimmäisestä lauseesta viimeseel lauseeseen ja, (Kyllikki/TRE1)*

Kyllikin tapauksessa tilastollisesti merkitsevää muutosta tunnuksettomien muotojen käytön suuntaan näyttää tapahtuneen vain kaksitavuisissa vartaloissa (kuvio 20).¹³⁹ Vuonna 1977 *mA*-tunnukselliset muodot ovat olleet Kyllikin puheessa näissä tapauksissa hallitsevina. Vuonna 1997 tunnuksellisten ja tunnuksettomien muotojen variaatiosuhteet näyttävät tasoittuneen niin, että haastattelua kuvaavan janan mediaani sijoittuu lähemmäs kuvion vasenta laitaa eli tunnuksettomien muotojen käytön suuntaan. TRE2-aineiston variaation kvalitatiivisen tarkastelun perusteella näyttää myös siltä, että *mA*-tunnuksellisten muotojen käyttö on muuttunut muutenkin kuin vain lukumääräisesti Kyllikin puheessa: siinä missä ensimmäisessä haastattelussa tunnukselliset muodot esiintyivät valtaosin neutraaleissa jaksoissa, jälkimmäisessä haastattelussa niiden käytössä on nähtävissä funktionaalisuutta. Muun muassa seuraavassa esimerkissä *mA*-tunnuksen käyttö lisää kiellon painokkuuden vaikutelmaa (esimerkki 10).

10. *kun, mä hain stä [sukulaismiestä] tuältä Hatampäältä ku se sai sairauskohtauksej ja, silloin se viättiinki stek Koukkun(iämee). niin tota, Hatampäällä oli sittek ku^l se oli tutkittu nim mulles sanottiin stes siälä että ”mejkää, mejkää pukkeen sitä”. mä s- -tä ”em mene. en takuulla mene. -tä mä en_o ikinä stä ukkoo nähny alasti em menep pukemaa”. nii sit ne hoitajap puki se. että siis, en, e- s- siis semmoneij käsitys nykyään, kun, nykyään_on lehdessäki^l jo alastomia ja, ja ja tota, kaikki semmonen mit- ei o enääs semmosta, em mä ny^l, tiä ojko se nyt moraalistakaj kiim mutta siis semmosta, ihmisset_ei oikeastaa häpee enääm mitää. (Kyllikki/TRE2)*

Selvintä vuosikymmenten välinen muutos on Tuijalla. Hänellä jokaisen tapausryhmän kohdalla on tapahtunut tilastollisesti merkitsevää tai erittäin merkitsevää muutosta tunnuksellisten muotojen käytön suuntaan. Varianttien lukumääriä kuvaavat pylväiköt (kuvio 23) Tuijan TRE1- ja TRE2-haastattelujen kaikista esiintymistä osoittavat ensinnäkin sen, miten *MA*-infinitiivin illatiivimuotojen variantit TRE-aineistossa tyypillisesti jakautuvat kolmen vartalotyyppin kesken. Lukumääräisesti suurin on kaksitavuisen ryhmä. Kolmi- ja useampitavuisia on haastatelussa tyypillisesti korkeintaan puolet kaksitavuisen määrästä. Supistumaverbien määrä jää yleensä alle puoleen kolmi- ja useampitavuisen määrästä – ja jos esiintymiä on kaikkiaan vähän, ei supistumaverbejä ole välttämättä ollenkaan. Vastaavasti sellaista haastattelua TRE-aineistossa ei ole, jossa kaksitavuisia verbivartaloita ei esiintyisi lainkaan. (Ks. myös liite 1.)

¹³⁹ Myös kolmi- ja useampitavuisissa vartaloissa Kyllikin janojen vuosikymmenten välisessä sijoittumisessa näkyvä ero on varsin lähellä tilastolliselle merkitsevyydelle asetettua rajaa ($p = 0,059$).

Kuvio 23. Tuijan MA-infinitiivin illatiivimuodot TRE1- ja TRE2-aineistossa (lukumäärät).

Aivan kuten kuviot 20–22 myös Tuijan haastattelujen absoluuttisista esiintymistä laaditut pylvääköt osoittavat, että *mA*-tunnukselliset muodot ovat 1990-luvulle tullessa nousseet hänellä selvästi hallitsevaan asemaan, vaikka variaatiottoman TRE1-haastattelun perusteella tämänsuuntainen kehitys ei ollut ennustettavissa. Tuijan TRE2-aineiston variaatio näyttäisi tukevan aiempia havaintoja kolmi- ja useampitavuisten vartaloiden tunnuksettomuushakuisuudesta. Kolmesta tässä tarkastellusta vartalotyypistä juuri kolmi- ja useampitavuisilla tunnuksettomuuden asema on Tuijan tapauksessa edelleen lähes yhtä vahva kuin tunnuksellisuuden – vaikka kahdeskymmenessä vuodessa tapahtunut muutos onkin ollut tilastollisesti erittäin merkittävä (kuvio 21). Tilastollinen merkittävyys ei siis edellytä, että variaatiosuhteet olisivat kääntyneet vastakkaisiksi. Kaksitavuisilla vartaloilla *mA*-tunnuksen valta-asema on paljon selvempi, ja niihin myös yleisvaikutelmassa näkyvä yleiskielistymismuutos kulminoituu.

Yksittäistapauksena Tuijan MA-infinitiivin illatiivimuotojen variaatio siis sopisi tukemaan Nissin (1981: 60), Nahkolan ja Saanilahden (2001: 102–103) sekä Lappalaisen (2004: 84) havaintoja siitä, että kolmi- ja useampitavuisissa verbivartaloissa tunnuksettomuuden asema on vahvin. Perusteluna tälle yleiselle tendenssille on esitetty puhujan pyrkimystä kaikkien MA-infinitiivin illatiivimuotojen tavuluvun ta-soittamiseen siten, että kaksitavuisissa verbivartaloissa tunnus on näkyvissä eli tavuluvuksi tulee kolme (*sanomaan*) ja vastaavasti kolmitavuisissa vartaloissa tunnusta ei ole, mikä niin ikään pitää tavuluvun kolmessa (*käveleen*) (Nahkola ja Saanilahti 2001: 102–103). TRE-aineistoon tämä selitys ei kuitenkaan täysin sovi. Yleiseltä profiililtaan kaksitavuisten vartaloiden variaatiota ja muutosta kuvaava kuvio 20 on hyvin samankaltainen kuin kolmi- ja useampitavuisia vartaloita kuvaava kuvio 21. Se että tilastollisesti merkittävää muutosta näkyy enemmän kaksitavuisissa vartaloissa, johtunee ensisijaisesti siitä, että näitä tapauksia on lukumääräisesti enemmän, jolloin muutoksen havainnointi on varmemmalla pohjalla.

Nissi (1981: 60), Nahkola ja Saanilahti (2001: 102–103) sekä Lappalainen (2004: 84) päättelivät aineistojensa perusteella myös, että *mA*-tunnus hakeutuu erityisesti supistumaverbeihin. Supistumaverbejä on idiolektitasolla niin vähän, että TRE-aineiston muutostendensseistä ei voi tehdä kovin vahvoja päätelmiä. Ainoastaan Tuijalla näkyvissä on tilastollisesti merkittävää muutosta (kuvio 22). Tuijankin ta-

pauksessa muutos perustuu niin pieniin – joskin variaatiosuhteiltaan vastakkaisiin – lukuihin (ks. liite 1), että oikeastaan todettavissa on vain se, että supistumaverbien kehitys näyttää kauttaaltaan noudattelevan puhujan haastatteluissa yleisemmällä tasolla havaittavissa olevaa linjaa.

Taulukkoon 8 olen tämän väitteen perusteeksi koonnut tunnuksellisten esiintymien lukumäärät vartalotyypeittäin (kunkin vartalotyypin esiintymien kokonaisfrekvenssi suluissa) sellaisilta puhujilta, joilla tunnuksettomat muodot ovat selvästi yleisempiä mutta joiden haastatteluissa esiintyy muutamia *mA*-tunnuksellisia muotoja. Mikäli *mA*-tunnus hakeutuu erityisesti supistumaverbeihin, tendenssin – vaikkakaan ei tilastollisesti merkitsevän – olettaisi näkyvän juuri näiden puhujien varianttiesiintymissä. Puhujien satunnaisten *mA*-tunnuksellisten esiintymien tulisi siis asettua taulukossa ensisijaisesti juuri supistumaverbien luokkaan.

Taulukko 8. mA-tunnuksellisten muotojen esiintymämäärät verbien vartalotyypeittäin TRE-aineiston tunnuksettomia muotoja suosivilla puhujilla.

Puhuja	Vartalo	<i>mA</i> /TRE1	<i>mA</i> /TRE2	Puhuja	Vartalo	<i>mA</i> /TRE1	<i>mA</i> /TRE2
Klaara	2-tav.	3 (9)	1 (15)	Tero	2-tav.	0 (16)	2 (26)
	3-tav.	0 (4)	0 (6)		3-tav.	0 (2)	0 (13)
	Sup.	0 (0)	0 (0)		Sup.	0 (1)	0 (4)
Klaus	2-tav.	6 (21)	1 (23)	Terhi	2-tav.	0 (12)	1 (22)
	3-tav.	2 (17)	0 (12)		3-tav.	0 (2)	0 (10)
	Sup.	0 (1)	1 (2)		Sup.	0 (0)	0 (5)
Hellevi	2-tav.	4 (21)	0 (11)	Kaarina	2-tav.	1 (19)	0 (16)
	3-tav.	0 (6)	0 (2)		3-tav.	1 (1)	0 (3)
	Sup.	0 (0)	0 (2)		Sup.	0 (1)	0 (0)
Tatu	2-tav.	1 (15)	3 (32)	Kyösti	2-tav.	0 (2)	0 (12)
	3-tav.	0 (22)	2 (8)		3-tav.	0 (2)	0 (6)
	Sup.	2 (5)	0 (2)		Sup.	1 (1)	0 (0)
Tuulikki	2-tav.	3 (60)	6 (45)	Taina	2-tav.	0 (39)	1 (45)
	3-tav.	1 (19)	2 (11)		3-tav.	0 (12)	0 (22)
	Sup.	0 (13)	1 (6)		Sup.	0 (4)	0 (1)

Tamperelaispuhujien taulukko 8 ei myönteile aiempia havaintoja siitä, että *mA*-tunnus hakeutuisi nimenomaan supistumaverbeihin ja vastaavasti karttelisi erityisesti kolmi- ja useampitavuisia verbejä. Pikemminkin taulukon perusteella näyttää jälleen kerran siltä, että variaatiota on eniten siellä, missä sille on tilaa – siis frekvenssiltään suurimmassa kaksitavuisten verbivartaloiden ryhmässä. Selvimmin tämä puhtaasti frekvenssiin kytkeytyvä hierarkia näkyy Tuulikilla, jolla esiintymiä on eniten. Supistumaverbejä on määrällisesti vähiten, ja niissä myös *mA*-tunnusta on vähiten. Prosenteiksi muutettuna toki Kyöstin TRE1-aineiston yksi esiintymä yhdestä (”100 %”) tai Klausin TRE2-aineiston yksi esiintymä kahdesta (”50 %”) näyttäisi vahvalta *mA*-tunnuksen osuudelta juuri supistumaverbeissä. Koska *mA*-hakuisuustendenssi ei yksittäistapausten kohdalla kuitenkaan ole tämän selvempi,

jäävät aikaisemmat supistumaverbeistä tehdyt havainnot oman aineistoni kohdalta todentamatta.

Jo Jonninen-Niilekselän tutkimuksissa nousi esiin tendenssi, jonka mukaan tunnuksellinen muoto on Tampereella yleisin akateemisesti koulutetuilla keski-ikäisillä ja iäkkäillä puhujilla. Lisäksi Jonninen-Niilekselä katsoi naisten olevan näissä nimellisissä ryhmissä miehiä herkempiä käyttämään tunnuksettomia eli murteellisia muotoja. (Jonninen-Niilekselä 1982c: 140–141.) Tutkimukseni perusteella tunnuksellisten muotojen suosijoita on TRE-aineistossa vähän, mutta nämä muutamat, kuvioiden (kuviot 20–22) oikeaan yläreunaan sijoittuvat puhujat ovat todellakin 1970-luvun keski-ikäisiä eli 1990-luvun iäkkäitä – ja hiukan voittopuolisemmin miehiä kuin naisia.

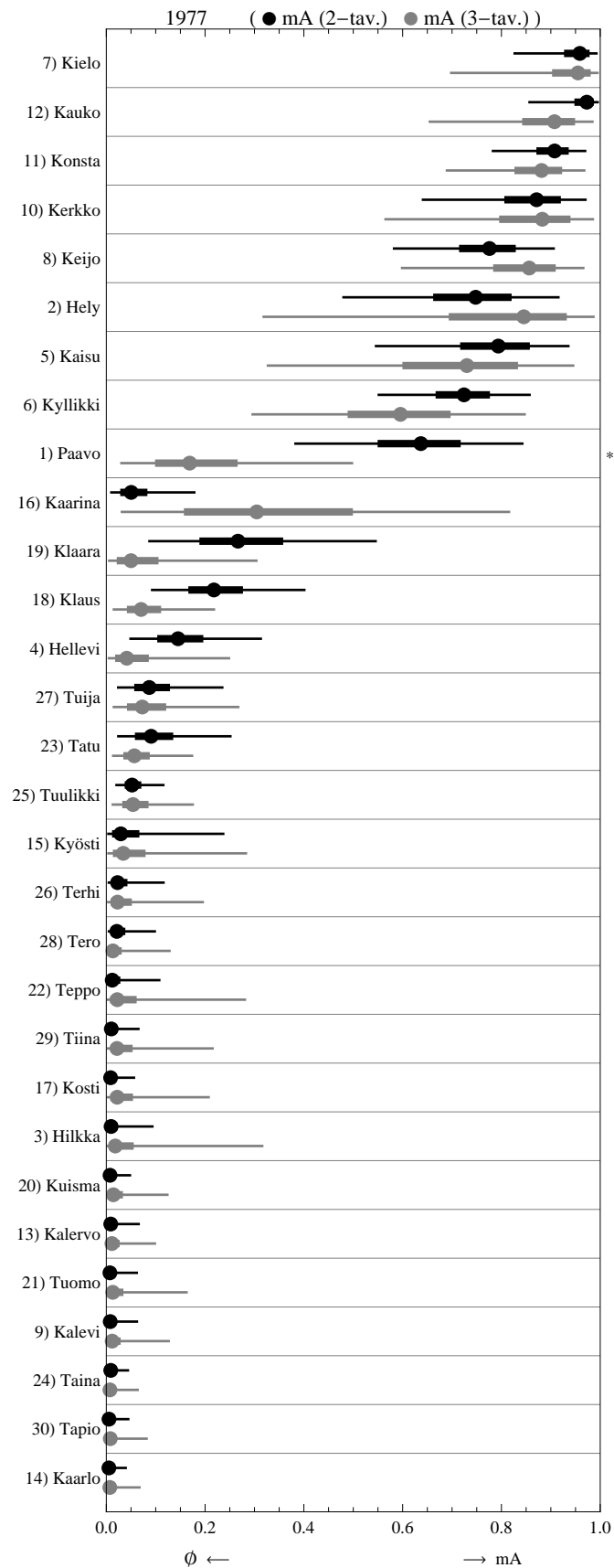
Taulukkoon 9 olen koonnut tätä joukkoa edustavien puhujien harvinaisempien eli tunnuksettomien muotojen esiintymämäärät eri verbivartalotyypeissä. Sulkeissa on kunkin vartalotyypin kokonaisesiintymien määrä.

Taulukko 9. Tunnuksettomien muotojen esiintymämäärät verbien vartalotyypeittäin TRE-aineiston *mA*-tunnuksellisia muotoja suosivilla puhujilla.

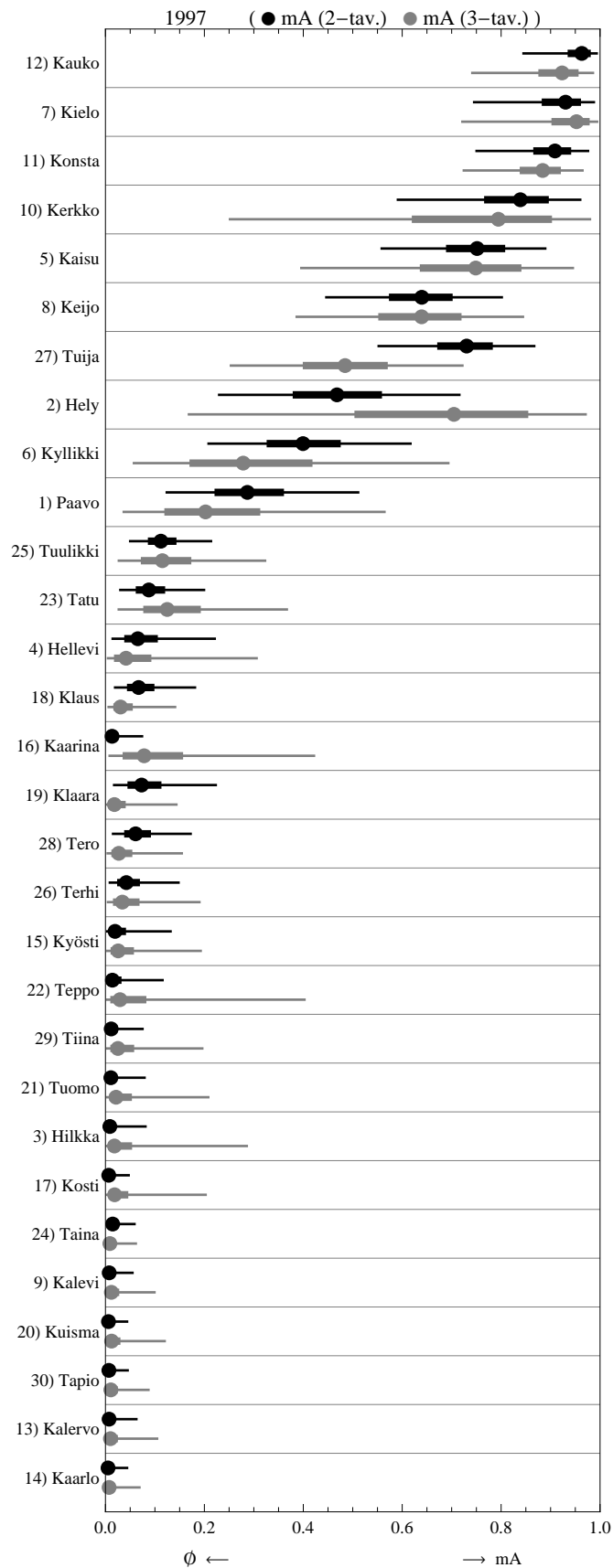
Puhuja	Vartalo	Ø/TRE1	Ø/TRE2	Puhuja	Vartalo	Ø/TRE1	Ø/TRE2
Kauko	2-tav.	0 (10)	0 (16)	Kerkko	2-tav.	1 (9)	1 (9)
	3-tav.	1 (6)	0 (11)		3-tav.	0 (6)	0 (0)
	Sup.	0 (0)	0 (2)		Sup.	0 (0)	0 (0)
Kielo	2-tav.	0 (12)	1 (10)	Kaisu	2-tav.	2 (10)	5 (20)
	3-tav.	0 (3)	0 (5)		3-tav.	1 (3)	1 (5)
	Sup.	0 (0)	0 (0)		Sup.	1 (1)	0 (1)
Konsta	2-tav.	2 (27)	1 (15)	Keijo	2-tav.	4 (19)	8 (22)
	3-tav.	1 (13)	2 (19)		3-tav.	0 (7)	5 (12)
	Sup.	0 (5)	0 (0)		Sup.	0 (1)	0 (2)

Vaikka tällä kertaa kyse on tunnuksettomista muodoista, on taulukon 9 yleisvaikutelma hyvin samankaltainen kuin edellisen, tunnuksettomien muotojen suosijoita edustavan puhujaryhmän tunnuksellisten muotojen määrää kuvastavan taulukon 8 yleisvaikutelma: variaatiota on siellä, missä sille on eniten tilaa – siis frekvenssiltaan suurimmassa eli kaksitavuisten verbivartaloiden ryhmässä. Taulukon 9 puhujista vain Kaisulla on TRE1-aineistossa supistumaverbin tunnukseton muoto. Tämä heijastelee ensisijaisesti sitä, että supistumaverbien frekvenssi on kuvatuilla puhujilla hyvin pieni. 12 haastattelusta 9:ssä supistumaverbejä on korkeintaan 1. Enimmilläänkin, Konstan TRE1-haastattelussa, supistumaverbien määrä nousee ainoastaan 5:een. Paitsi että supistumaverbit aiempien tutkimusten valossa ovat kahta muuta ryhmää todennäköisemmin tunnuksellisessa muodossaan, ei niillä tässä tapauksessa olisi frekvenssinsä vuoksi edes kovinkaan paljon tilaa varioida.

Kuvioissa 24–27 kaksitavuisten verbivartaloiden varianttiedustusta on verrattu kummallakin haastatteluvuosikymmenellä erikseen sekä kolmi- ja useampitavuisten vartaloiden edustukseen että supistumaverbien edustukseen.

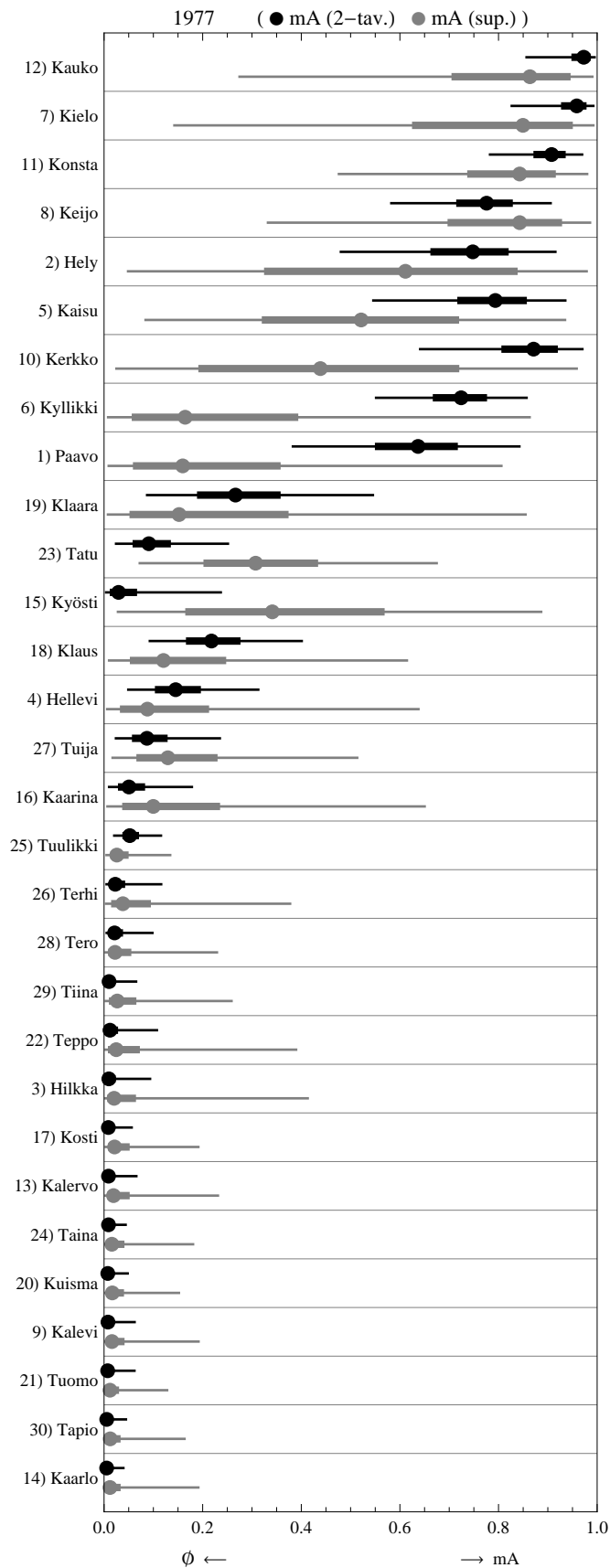

Kuvio 24. Kaksitavuisten verbivartaloiden sekä kolmi- ja useampitavuisten verbivartaloiden MA-infinitiivin illatiivimuotojen edustus TRE1-aineistossa.

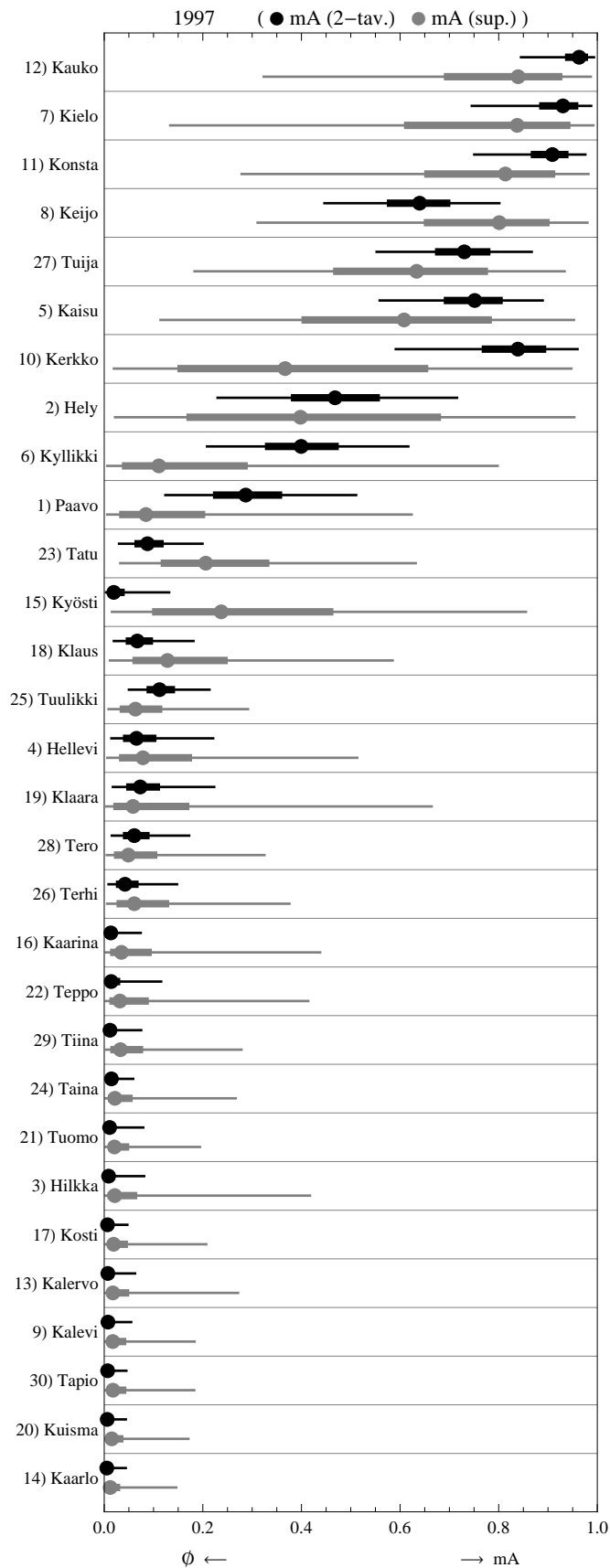

Kuvio 25. Kaksitavuisten verbivartaloiden sekä kolmi- ja useampitavuisten verbivartaloiden MA-infinitiivin illatiivimuotojen edustus TRE2-aineistossa.

Kuvio 26. Kaksitavuisten verbivartaloiden sekä supistumaverbien MA-infinitivin illatiivimuotojen edustus TRE1-aineistossa.

Kuvio 27. Kaksitavuisten verbivartaloiden sekä supistumaverbien MA-infinitiivin illatiivimuotojen edustus TRE2-aineistossa.

Kuvioiden 24–27 oikeassa reunassa oleva tähditys kuvastaa tässä tapauksessa kaksitavuisien verbivartaloiden ja kahden muun vartalotyypin haastattelukohtaisten varianttiedustusten välisten erojen tilastollista merkitsevyyttä. Toisin sanoen tilastollisessa tarkastelussa on se, edustuvatko tunnuksettomuus ja tunnuksellisuus idiolektitasolla samalla vai eri tavalla eri vartalotyypissä. Kaikissa kuvioissa mustat janat edustavat kunkin puhujan saman haastattelun MA-infinitiivin illatiivimuotojen variaatiosuhteita kaksitavuisissa verbivartaloissa. Kuvioissa 24 ja 25 harmaat janat edustavat kolmi- ja useampitavuisien vartaloiden variaatiosuhteita ja kuvioissa 26 ja 27 supistumaverbien variaatiosuhteita vuosina 1977 ja 1997. Tunnuksetonta varianttia suosivien puhujien haastatteluja kuvastavat janat sijoittuvat kuvioissa alas ja vasemmalle. *mA*-tunnuksellista varianttia suosivien puhujien janat sijoittuvat kuvioissa ylös ja oikealle.

Tilastollinen analyysi osoittaa, että ainoastaan yhdellä puhujalla (Paavolla) on yhdessä kuviossa (kuvio 24) tilastollisesti melkein merkitsevää eroa kaksitavuisien ja kolmi- ja useampitavuisien verbivartaloiden variaatioedustuksessa. Kenelläkään muulla puhujalla missään muussa variaatioasetelmassa ei näy tilastollisesti merkitsevää eroa. Havainto siitä, että variaation esiintymistä eri vartalotyypissä säätelee ensisijaisesti esiintymien frekvenssi ja että verbin vartalotyypillä sinänsä ei TRE-aineistossa vaikuta olevan juurikaan merkitystä variaatiosuhteisiin, varmentuu näin ollen tilastollisen analyysin myötä.

mA-tunnusta vallitsevasti käyttävien puhujien tunnuksettomat muodot eivät näyttyädy laadullisen tarkastelun perusteella läheskään niin usein funktionaaliossa valossa kuin tunnuksettomia muotoja vallitsevasti käyttävien puhujien *mA*-tunnukselliset muodot (esimerkit 1, 2 ja 3). Pikemminkin kyse on tamperelaisympäristön mukanaan tuomasta, tarkasteltavien esiintymien riittävän lukumäärän esiin nostamasta luonnollisesta variaatiosta (esimerkit 11 ja 12).

11. *ihan, mitääm pahempaa katkeruutta tuntematta nim (mulla) ois_ollu, ollum mỹhemmin mỹhemmin niin mi- mieleykiintosta mennäk keskusteleen sẽj [opettajan] kans -tä mitä` se sillä [ruumiillisella kurittamisella] oikeem meinas, meinas mutta tuota ehkä hänell_oli hyvä tarkoitus hän_oli tosiaa (sem̃nev) va^kkaa, vakaa, sanotaan (sem̃nev) vanhateamentillinen, öö siinä uskossansa. (Konsta/TRE1)*
12. *noh kyllähän se oudolta tuntu mutta, oudolta, oudommalta se melkein tuntu, noustas seitemänteen kerrokseen_asuun. eikä hissikääv vielä toiminu. (Kerkko/TRE2)*

Eräs kiinnostava yksityiskohta MA-infinitiivin tunnuksettomien illatiivimuotojen esiintymisen kytkeytymisestä puhetilanteeseen aineistosta kuitenkin nousee esiin. *mA*-tunnuksellisia muotoja suosivan Kaisun TRE2-haastattelun toisessa kolmanneksessa on spontaani tarina ulkomailla tapahtuneesta ryöstötilanteesta (esimerkki 13), jossa puhujan henki oli uhattuna. Nämä ”kerro tilanteesta jossa olit kuolemanvaarassa” -kertomukset ovat nousseet narratiivisen sosiolingvistisen tutkimuksen klassikoiksi Labovin (1966: 107–109; 1972b: 92–94; ks. myös Milroy & Gordon 2003: 65–66) tutkimusten ansiosta.

13. *ja sitte yks kaunis lavvantaipäivä, nim mieheni kanssa lähde-, lähdimme sittep (--)* **katsomaan**, veimme autom parkkitaloo ja lähdimme kadulle, sitte, kuljimme siellä ja san- mä-, minä sanoin miehelle(ni) että ”huomaatko sä tässä korttelissa enää yhtääv valkosta”. Heikki sa(no et)tä ”ei väljä että mennääv vaan_eteempäin”, sit siinä oli mustia miehiä heill_oli majjoja kädessä, ja naisia, miehet_istuivat siinä niñkun tamperelainen sanoo rotvalli” reunalla, ja naiset, siinä pitivät semmosta kauppamelua, majjot käsissä, ja yhtäkkiä muutamassa sekunnissa kymmenkuntaa mustaa miestä teki meidän ympärille, semmosen taajan rinjin, et me ei päästy minnekkää. sitte, minä pääsin sitte, niitten, polviej korkeudelta, nopeestip **puikahtamaaj** ja lähdi **juoksemaa** seuraavaaj kadunkulmad ja, nämä mustat, naishenkilöt pyrkivät sitte **estämää^m** minua että minä em pääse, site^k katsoin taakseni, nin, mies makas sielä rinjin, keskellä, mustien keskellä ja silmälasit_oli jossain ja, silloin minä ajatteli että tämä on nyk kaiken loppu. etä, mä ev voimu, itku tuli. ja, sitte, mies nousi siitä sitte ylös ja teki yhtäkkiä, hyvin nopean semmosen karuselliriik- liikkeen laitto kädet vaakasuuraaj ja pyöri nopeestin näin ympäri. ja ne miehet, häipyivät yhtä nopeestik kun tuli. taskut ne kaikki katso, miehellänikin oli, oli lompakko, mutta, hänellä oli semmonen k-, se kansaivvälinen_ajokortti joka on suurempi kun suo^mmalainen_ajokortti ni oli sen, lompakon, niñkun, ulkopuolella, niin ne ei tunteneet sitä, lompakko(o) sieltä alta. ja sitte, mies kerto muutej jälkeempäin_että, ne, näytti tälläi, peukalollaan, niñkun minua hänelle, ja häntä. ja miäs tulkitsi sen sillai että, jos hän jotain siinä, tekee, nim minullet tapahtuu jotai(n). (ja sitte), se oli kyllä niil lähellä ja, ja sittet tota, sittem minä meni, menin siitä sittev vähän eteempäij ja jäin **seisomaaj** ja mies tuli sitte hiljaa, turvallisesti, että mitääm pahempaa ei tapahtunut ja, (Kaisu/TRE2)

Ennen kertomuksensa alkua Kaisu on käyttänyt pelkästään tunnuksellisia muotoja, ja näin on laita myös tunteikkaan kertomuksen aikana. Kertomuksen loppuhuipennuksen, helpottavan pelastumisen, jälkeen Kaisun MA-infinitiivien illatiivit muuttuvat tunnuksettomiksi. Tarina kuolemanvaarasta ikään kuin vapauttaa tilanteen ja laukaisee murteen mukaisten tunnuksettomien muotojen käytön (esimerkki 14). Labovin tutkimuksessa taas haastateltujen puhe muuttui epämuodollisemmaksi heti kerronnan alettua ja palautui muodollisemmaksi kertomuksen päätyttyä.

14. *se on aitoa, se kivi. se oj joka ainoo kivi on taidetteos semmosenaan. ja jos siinä [Keskustorilla] om paha kävellän niⁿ siihev voi tehdä jotain kapeita, tasakivistä, polkuja. sitä ei sais missään tapaukse(s_o)ttaap pois. jos siihen_esimerkiks laitetaan_asvaltti, ni, se on, muutama vuosi, ku se rupee **kupruileej** ja **murtuu^j** ja **meⁿneen** näin ja se oj keinotekonen_aine. (Kaisu/TRE2)*

Yleiskuvan kannalta kiinnostava tutkimustulos on, että erityisesti kaksi- sekä kolmi- ja useampitavuisista tapauksista laadittujen kuvioiden 20 ja 21 perusteella puhujat ovat 1970-luvulla (mustat janat) jakautuneet jonkin verran selvemmin kahteen puhujaryhmään: tunnuksettomien muotojen suosijoihin ja MA-tunnuksellisten muotojen suosijoihin. Yksinään tarkasteltuna 1990-luvun tilanne (harmaat janat) ei näytä yhtä polarisoituneelta, vaan variaation jatkumoluonteisuus tulee esiin selvemmin. Kun haastattelutilanteita verrataan rinnan, vaikuttaa siltä, että muutos tunnuksettomien muotojen käytön suuntaan on hieman tavallisempaa, ts. harmaa jana

on tyypillisemmin mustan janan vasemmalla puolella. Tämän voi tulkita niin, että tunnuksettomuus on joillakin TRE-aineiston puhujilla edelleen vahvistumassa oleva piirre. Tässä variaatiotilanteessa muutos näkyy ryhmärajojen murtumisena ja puhujajoukon heterogeenistumisena. Yhteisössä tapahtuva samanaikainen muutos ei siis suinkaan aina johda puhujajoukon homogeenistumiseen – erityisesti, kun muutoksen lähtöasetelmat ovat puhujilla vastakkaiset.

4.2.4 Kokoavia huomioita

Kun TRE1- ja TRE2-aineistoa verrataan yleisellä tasolla (taulukot 6 ja 7 luvussa 4.2.2), näyttää varsin vahvasti siltä, että kahdenkymmenen vuoden aikana MA-infinitiivin illatiivimuotojen variaatiossa ei ole tapahtunut muutosta. Kokonaislaskelmien perusteella molemmilla haastattelukerroilla tunnuksettomien varianttien asema on kummassakin aineistossa tunnuksellisiin nähden varsin selvä (n. 78 % – 22 %).

Yksityiskohtaisemmassa tarkastelussa osoittautui kuitenkin, että yleiskuva pätee kokonaisuudessaan hieman alle kahteen kolmasosaan puhujista, joita kutsun stabiileiksi tunnuksettomien muotojen suosijoiksi. Näillä puhujilla kahden vuosikymmenen kokonaisvaikutelma on muuttumaton ja tunnuksettomuus selvästi hallitsevassa asemassa, mutta tunnuksellisiakin muotoja esiintyy silloin tällöin heidän puheessaan. Stabiileilla tunnuksettomien muotojen suosijoilla *mA*-tunnukselliset esiintymät ovat usein ns. merkittyjä eli jollakin tapaa funktionaalisesti motivoituja.

Muuttumattomuuden – mutta ei enää tunnuksettomuuden valta-aseman – kuvaa noudattelee myös stabiilien tunnuksellisten muotojen suosijoiden ryhmä. Näillä puhujilla hallitsevana varianttina kummallakin vuosikymmenellä on aineiston valtavirrasta poiketen *mA*-tunnus, joskin tunnuksettomiakin infinitiivejä esiintyy. Stabiileilla tunnuksellisten muotojen suosijoilla tunnuksettomuus ei näyttäydy erityisen funktionaalisenä. Pikemminkin näillä, tarkastelussa olevan piirteen suhteen yleiskielisillä puhujilla tunnuksettomat muodot näyttäytyvät välähdyksinä tamperelaisen kieliyhteisön vaikutuksesta.

Muutamista labiileista, hallitsevaa varianttia kahden vuosikymmenen kuluessa vaihtaneista puhujista esimerkiksi Kyllikin (murteellistuja) ja Tuijan (yleiskielistyjä) variaatioprofiilit ainakin osittain kumoavat toisensa (TRE1: *mA* yht. 34, $\emptyset$ yht. 26; TRE2: *mA* yht. 35, $\emptyset$ yht. 23). Kokonaistaulukoiden stabiili yleisvaikutelma siis kätkee alleen muun muassa nämä kaksi selvää muuttujaa, joilla muutoksen suunta on keskenään vastakkainen. Aineiston yleiskuvan perusteella muutosta on hieman yleisemmin tapahtunut tunnuksettomien eli vanhan murteen mukaisten muotojen suuntaan, vaikka kokonaistuloksissa tämä kehitys ei reaalistukaan (vrt. taulukko 6).

Puhujajoukon kokonaisuutta idiolekti idiolektilta tarkasteltaessa näyttää siltä, että tunnuksettomien muotojen käyttö on lisääntynyt – silloin kun se on lisääntynyt – tyypillisimmin iäkkäillä ja korkean koulutuksen saaneilla puhujilla. Tämä on loogista, sillä näillä puhujilla murteellistumiskehitykseen on 1970-luvun alkuasetelman perusteella mahdollisuus. Muilla TRE-aineiston puhujilla (myös osalla iäkkäistä ja korkeasti koulutetuista) tunnuksettomuus on jo lähtökohtaisesti vallitsevaa. Jonninen-Niilekselä (1982c: 141) arvioi nimenomaan koulutettujen keski-ikä ohittaneiden

naisten¹⁴⁰ olevan murteellistumismuutoksen (ts. tunnuksettomuuden suuntaan tapahtuvan muutoksen) edelläkävijöitä. Muuttujista Kyllikkiä ja Helyä voi kuvailla juuri näillä ikään, sukupuoleen ja koulutustaustaan liittyvillä termeillä.

Ennustus ei kuitenkaan toteudu kolmen muun samalla tavoin luonnehdittavan puhujan, Kielon, Kaisun ja Hellevin, kohdalla. Kielolla ja Kaisulla tunnuksellisten muotojen asema on ennustuksesta poiketen pysynyt 1990-luvulle tultaessakin vahvana, ja Hellevillä taas tunnuksettomien muotojen asema on jo 1970-luvulla vahva. Yksityiskohtaisemmassa tarkastelussa ns. perinteiset taustamuuttajat toimivatkin vasta, kun tapahtuneen muutoksen jälkeen aletaan etsiä syy-yhteyksiä mahdollisten kielenulkoisten selitysten joukosta. Tunnuksettomien muotojen käytön suuntaan siirtyneillä puhujilla 1970- ja 1990-lukujen väliin sijoittuu muun muassa eläkkeelle jäänti. Erityisesti korkeasti koulutettujen puhujien kohdalla tällä asialla lienee merkitystä kielen muuttumisen näkökulmasta.

Aiemmissä MA-infinitiivin illatiivimuotoja käsitelleissä tutkimuksissa on näkynyt viitteitä siitä, että tunnuksettomuuden asema on vahvin kolmi- ja useampitavuisissa verbivartaloissa ja vastaavasti *mA*-tunnuksellisuuden asema vahvin supistumaverbeissä. Kokonaisuudessaan TRE-aineiston tulokset eivät osoita samanlaista hierarkiaa tamperelaispuhujilla, vaikka yksilötasolla pieniä viitteitä onkin nähtävissä. Tunnuksettomuuden asema on aineistossa kokonaisuudessaan vahva vartalotyypistä riippumatta. Keskeisimpänä havaintona MA-infinitiivin illatiivimuotojen osalta nousee esiin variaation ja esiintymien lukumäärän suhde: tiheimmin esiintymiä saavassa kaksitavuisten verbien ryhmässä variaatio on tyypillisintä, kun taas harvakseltaan esiintyvissä supistumaverbeissä puhujakohtaiset havainnot jäävät usein vain yhden poiminnan varaan, mikä poistaa totaalisesti variaation havaitsemisen mahdollisuuden.

MA-infinitiivin illatiivimuotojen tarkastelu nostaa esiin suuria puhujakohtaisia eroja esiintymien lukumäärissä. Pelkästään vilkkaus tai harvasanaisuus ei selitä sitä, että Tuulikin kahden vuosikymmenen esiintymien yhteislukumäärä on peräti 154 (92 + 62) ja Tepon vain 19 (9 + 10). Näyttäisikin siltä, että myös haastattelun luonne määrittelee MA-infinitiivin illatiivimuotojen esiintymäfrekvenssiä. Vaikka jokaiseen TRE-aineiston tunnin mittaiseen katkelmaan pätee sama puhetilanteen kuvaus – kutsuminen haastatteluksi – on haastattelun sisältä löydettävissä mikrotilanteissa suuria eroja, joita MA-infinitiivien illatiivimuotojen frekvenssi osaltaan heijastelee.

Tuulikin kummassakin haastattelussa vahvassa roolissa on narratiivisuus, Tuulikin kertomat tarinat hänen oman elämänsä kulusta ja sen käännekohdista. Kerrontaa voisi kuvailla paitsi prefektiiviseksi eli tapahtuneeksi myös samalla inkoatiiviseksi eli tekemisen alkamista korostavaksi (ks. termeistä Esa Itkonen 2001: 122–123). Tuulikki *rupee funtsaan* asioita ja *lähtee* sitten *köykkiin* kotoa. Hän *rupee polttaan* tupakkaa ja *menee moikkaan* tuttavien Ruotsiin, jossa *tottuu näkeen* kaikenlaista. Varttuneemmalla iällä Tuulikki *lähtee käveleen*, jos paniikki *rupee iskeen*. Lapsen kuitenkin täytyy *tulla kertoon* äidille, jos hän *rupee* asioita *murehtiin*. MA-infinitiivin illatiivin esiintyminen yhdessä tekemistä ja tekemisen aloittamista ilmaisevien verbien kanssa saa aikaan dynaamisuuden tunnun kerrontaan.

---

¹⁴⁰ Työläistaustaiset naiset iästä riippumatta sekä koulutetut nuoret naiset käyttivät Jonninen-Niilekselän tutkimuksissa jo laajalti tunnuksettomia muotoja.

Tepon haastatteluissakin on narratiivisiksi luonnehdittavia osioita, mutta paljon myös staattista kuvailua. Joku *om moninkertanen voittaja* ja toisella taas *on hyvä näkömuisti*. Molemmat vanhemmat *on eläkkeellä ja tälläkin hetkellä etelänmatkalla*. Myös *Piatar* *on ihan nähtävä kaupunki*. Kerrontaosuudet ovat Tuulikin kerrontaan verrattuna staattisempia, usein lakonisen imperfektimuotoisia: *toinen [häkkillintu] kuristi ittensät tohom pöyräjalkaa*. Tepon kerrontaosuuksien infinitiivilausekkeiden tyypillinen jäsen on *käydä*-verbi, johon MA-infinitiivi liittyykin inessiivissä *käytiin leikkimässä tossa lähipuistossa tai käyn torilla kattomassa ilotulituksen* -tyyppisesti. Myös *käydä*-verbi + inessiivi- tai adessiivimuotoinen substantiivi liittyy rakenteena tyypillisesti Tepon kerrontajaksoihin. Hän *käy kaupassa Sivassa ja Tokmannilla. Jaa ni^j ja Veitsisäkim mää oon käyny*.

Kiinnostavaa onkin, että vaikka Teppo on Tuulikkia harvasanaisempi ja vaikka Tuulikilla muun muassa MA-infinitiivin illatiivimuotoja on haastatteluissaan monin verroin enemmän, inessiivin päätteiden lukumäärässä (Tuulikki 163 + 200 ja Teppo 194 + 143) heidän haastatteluissaan ei ole vastaavanlaista eroa – mikä kokonaissanemäärään suhteutettuna kertoo verkkaisesti juttelevan Tepon runsaammasta inessiivin käytöstä. Sama mikrotilanteiden vaikutus (narratiivisuus vs. staattinen kuvailu) MA-infinitiivien illatiivimuotojen esiintymiseen tulee ilmi pienemmässä mittakaavassa verrattaessa esimerkiksi Terhin kahden vuosikymmenen haastatteluita, joissa lukumääräistä eroa on jonkin verran (TRE1: 14 ja TRE2: 36). Voikin perustellusti todeta, että paitsi varianttijakauman osalta, MA-infinitiivin illatiivimuotojen esiintyminen itsessään on kiinnostavaa, kun tutkitaan kielen variaatiota haastatteluaineiston valossa.

4.3 Inessiivin päätteet

4.3.1 Piirteiden tausta ja tutkimuskohteen rajaus

Tässä luvussa tarkastelun kohteena on inessiivimuotojen variaatio ja muutos. Aineistossa esiintyy kolmea päätevarianttia: niin yleiskieleen kuin Tampereen murteeseen liitettävää *ssA*-päätettä (esimerkit 1, 2 ja 3), länsisuomalaisista *sA*-päätettä (esimerkit 4 ja 5) sekä nykypuhesuomessa laajalevikkistä loppuheittoista *s*-päätettä (esimerkit 6 ja 7). Analyysissä olen erotellut kunkin variantin esiintymät vielä viiteen luokkaan äänneympäristön mukaisesti.¹⁴¹ Näitä ovat taukoa edeltävä (l. terminaalinen) asema (esim. *yhressä.*), konsonanttia edeltävä asema (esim. *tos sohvalle*), vokaalia edeltävä asema (esim. *kerrostalossa aival*), liitepartikkelia edeltävä asema (esim. *teinitoiminnasakin*) ja possessiivisuffiksia edeltävä asema (esim. *historiassani*). Variaatiosuhteiltaan kolme ensin mainittua asemaa ovat keskenään tasavertoisia, sillä kaikilla kolmella päätevariantilla on niissä rakenteellisesti yhtäläiset esiintymämahdollisuudet. Kahdesta viimeksi mainitusta asemasta possessiivisuffik-

---

¹⁴¹ Samaa luokittelumallia käyttää mm. Kurki (2005: 135–136).

sin edellä ei voi lainkaan esiintyä loppuheittoa *s*-varianttia.¹⁴² Variaatiosuhteiltaan poikkeuksellisia ovat myös ns. kuluneen liitepartikkelin etiset tapaukset (ks. L. Hakulinen 1968: 193–194), kuten *jos(s)ain* ja *mis(s)ään*, joissa niin ikään loppuheittonen *s* on varianttina mahdoton.

1. *-t silloin vielä_oltiin tollain_että, käytiin_elluissa ja, tanssimassa ja, tual kaupunghilla yhrässä.* (Taina/TRE1)
2. *minä itse esimerkiks nyt_olen, koko ikäni asunuk kerrostalossa aival lapsuuresta alkaen,* (Konsta/TRE2)
3. *tällainen-, -kin pieni, episodi on, merkittävä minun historiassani että,* (Paavo/TRE2)
4. *en ymmärräm mistä tää meidän sillonej konttoripäällikkö oli saanut tiätää että, mää oon ollut tämmösesä paikasa koska se oli soittanut tälle --* (Tuulikki/TRE1)
5. *kyllä mää teinistöiminnasakin olim mutta mitä s-, siäl_oli kai joku näytelmäkerho.* (Hellevi/TRE1)
6. *sem mukana mää s'ttej kuljij ja se opetti mulle^m mitä, maalaustöis tarvi opettaaj ja --* (Tuomo/TRE1)
7. *kum mää sev viireltä aukasen nij kylä mää stek kerkiän siinä nokkaune- jos mää tos sohvalla oo nii ve'tää, telkkari ov vaanⁿ_auki. koko päivän se on_auki.* (Hilkka/TRE2)

Inessiivin päätteitä on aineistossa tiheästi. Inessiivin pätevariaatio onkin tutkitavista piirteistä frekvenssiltään toiseksi yleisin heti diftongien avartumisen (ks. luku 4.8) jälkeen. Valtaosa inessiiviesiintymistä on konsonanttia, vokaalia tai taukoa edeltävässä asemassa. Possessiivisuffiksia tai liitepartikkeliä edeltävät inessiivin päätteet ovat selvästi kolmea edellä mainittua harvinaisempia. (Ks. liite 2.) Pätevariaanteista *ssA*:n asema on Tampereella vahva. Inessiivimuodoissa nähtävä variaatio ei olekaan tarkastelun kohteena siksi, että puheen hallitsevin variantti erottelisi yleisesti TRE-aineiston puhujia. Kiinnostavaksi piirteen tekee erityisesti kaksi harvinaisempaa varianttia, *sA* ja *s*, joiden käyttötendensseissä on nähtävissä puhujakohtaisia eroja ja ajassa tapahtunutta muutosta.

Vanhastaan *A*:n loppuheiton ei ole katsottu kuuluvan Tampereen alueelle, vaan yleiskielestäkin tuttua *ssA*:ta on pidetty tyypillisenä inessiivin pätevarianttina niin Rapolan Sydän-Hämeessä ja Kettusen Pohjois-Hämeessä kuin suuressa osassa muitakin suomen murteita (Kettunen 1940b: 189–192; Rapola 1990 [1947]: 69; ks. myös Kurki 2005: 134). Korostettakoon tässä vielä, että yleiskieleen ja Tampereen murteeseen liitettävän variantin kesken ei ole kyse ”yhteen lankeamisesta” vaan yhdestä ja samasta *ssA*-variantista, joka puheen muihin äänne- ja muotopiirteiden variantteihin kombinoituessaan ja myös kielenulkoisista (kuten tilanteeseen liittyvistä) tekijöistä riippuen voi kuulijasta ja itse puhujastakin tuntua joko murteelliselta tai yleiskieliseltä.

Kolmatta TRE-aineistossa esiintyvää varianttia *sA*:ta voi yleisesti luonnehtia läntiseksi ilmiöksi. Levikiltään se on *ssA*:ta selvästi suppeampi. Tampereen puhekielen kannalta keskeistä on se, että tämä lyhyempi *sA*-variantti on vanhastaan liitetty ai-

¹⁴² Etelä-Pohjanmaan murteessa pronomeissa ja possessiivisuffiksien edellä voi loppuheiton ohella esiintyä *hnA*-varianttia (esim. *päähnäni*). Tätä poikkeuksellista edustustapaa ei hämäläistaustaisessa TRE-aineistossa odotuksenmukaisesti esiinny.

van Tampereen lähialueille kuten yläsatakuntalaiseen Tyrvään murteeseen. Tämän lisäksi *sA*-alueeksi on luettu alasatakuntalaismurteet kuten Kurjen (2005) tutkimuskohde Alastaron murre sekä etelähämäläiset murteet ja Turun ylämaan murteet. Muut esiintymisalueet ovat kauempana, Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla sekä Peräpohjolassa. (Kettunen 1930b: 19; 1940a: kartta 104; ks. myös kurki 2005: 134.)

Kurjen (2005: 175–178) tutkimus antoi viitteitä *sA*:n vähittäisestä väistymisestä Alastaron murteessa, joskin idiolekteittaiset erot variantin suosijoiden ja karttajien kesken olivat suuria. *sA* vaikutti Kurjen aineistossa väistyvän jonkin verran *ssA*:n mutta erityisesti loppuheittoisen *s*:n tieltä. Omien kokemusteni mukaan *sA*-variantti on niin ikään kotimurteessani Tyrvään murteessa – siis varsin lähellä Tamperetta – vähitellen väistymässä. *sA* on saanut ainakin poismuuttaneiden nuorten aikuisten keskuudessa maalaista leimaa: sille naureskellaan ja se muistetaan mainita, kun kotiseudusta puhutaan (*Ookko viime aikoina käyny Vammalasa?*). Näiden samojen ihmisten puheessa niin ikään loppuheittoinen *s*-variantti vaikuttaa havaintojeni mukaan saaneen vankempaa sijaa.

TRE-aineistossa *s*-variantti esiintyy vokaalia edeltävässä asemassa yleisesti legatoääntämyksellisenä (*s_V* tai *ss_V*). 435:stä vokaalia edeltävästä *s*-tapauksesta vain 6 on ns. sandhiloppuheittoista (*s_V*). Litteroidessani olen erottanut nämä kolme loppuheittoisen *s*-variantin tyyppiä toisistaan, mutta tilastollisessa tarkastelussa käsittelem niitä yhdessä yhtenä varianttina. Tähän ratkaisuun olen päätenyt muun muassa siksi, että muissa tarkasteluympäristöissä vastaavaa eroa esimerkiksi loppuheittoisten *s*- ja *ss*-tapausten välillä ei voida riittävän luotettavasti tehdä.¹⁴³ Samaan ratkaisuun on päätenyt Alastaron inessiiviä kvantitatiivisesti, Varbrul-monimuuttuja-analyysin avulla tutkinut Kurki (2005: 135).

Olen poiminut tarkasteluun mahdollisuuksien mukaan kaikki varsinaiset inessiivit, kunhan päätevariantit ovat äänenlaadun puolesta olleet luotettavasti eroteltavissa toisistaan. Mukana ovat esimerkiksi Tainan TRE1-haastattelun *neni verässä* ('nenä veressä') ja Terhin TRE1-haastattelun *Tudussa* ('Turussa'). Sen sijaan esimerkiksi *pois*-adverbin ja *kanssa*-adposition olen jättänyt tarkastelun ulkopuolelle, vaikka ne vaihtelunsa (*kanssa* – *kansa* – *kans*) puolesta ovatkin lähellä inessiivin variaatiota. *sA*-variantin kohdalla olen tehnyt muutaman poisjätön sen vuoksi, että pääte on vaikuttanut selvän sisäheittoiselta ja ääntötapa tuntunut liittyvän ennen kaikkea puhenopeuteen. Tällaisia ovat esimerkiksi Kielon TRE2-haastattelun *ja aikakauslehdet sitte aakkosjärjestyksä kuten sanottu osittaim mutta* ja Konstan TRE2-haastattelun *kyllä muutamaj keraj kyllä juu jossakij konsertissa (ole). ollu^t tai jossakim muussa vastaavassa (---) tapauksa mutta ej kovi^m monta kertaa*.

Koska olen luokitellut esiintymät äänneympäristön mukaisesti, olen joutunut jättämään joitakin esiintymiä pois laskelmista sen vuoksi, että äänneympäristö on ollut epäselvä. Tällainen esimerkki on muun muassa Keijon TRE1-haastattelussa, jossa inessiivi sinänsä on selvä, mutta inessiiviä seuraa täysin epäselväksi jäävä jakso: *luonnollisestim me leikittiij kaikkia pelejä vähän, mitä stä, mitä niitä nyt on olemassa* (--). Mainittakoon, että kaikki aineiston tämäntyyppiset poisjätöt koskevat päätettä *ssA*.¹⁴⁴ Jos taas inessiivin päätettä on seurannut epäröinti, jonka

¹⁴³ Tilastollisessa mallissa valinta on näin ollen jätetty auki.

¹⁴⁴ *ssA*-variantin osuus lieneekin joissain ympäristöissä vielä arvioitua suurempi.

aikana puhuja on tuottanut jonkinlaista soinnillista ”epäröintiääntä” (*ee, öö, ää, ee* tms.), olen luokitellut aseman vokaalinetiseksi: *öö noo, noo juu kyllä se on huånontunut, huånontunut täs öö, esimes keskustassa* (Konsta/TRE2).

Olen ottanut mukaan laskelmiin ne muutamat tapaukset, joissa inessiivi ikään kuin katkeaa hetkeksi mutta jatkuu sitten loppuun. Tästä esimerkkinä toimii Tatun TRE2-haastattelun harvakseltaan lausuttu *kolme, asuntoo samassa talos-, -sa me, muutettiin aina, isompaa*. Tässä tapauksessa olen siis luokitellut inessiivin konsonanttia edeltäväksi. Pois laskuista olen kuitenkin jättänyt korjauksiksi tulkittavissa olevat, usein pientä taukoa edeltävät *s*-inssiivit. Tällainen tapaus on esimerkiksi *suurimpiin kaupunkiinⁿ jos-, jossa on näil loistavat, mahdollisuudet* (Keijo/TRE1). Näistä siis taukoa edeltävä inessiivi ei ole mukana laskelmissa mutta tauon jäljessä tuleva on.

Muutenkin olen pyrkinyt olemaan erityisen huolellinen lausumanloppuisten varianttien analysoinnissa lähinnä sen vuoksi, että toisinaan on vaikeaa erottaa, onko kyseessä loppuheittainen *s*-variantti vai esimerkiksi *ssA*-variantti, jonka loppuvoikaali häipyä kuiskaukseksi. Niitä tapauksia, joissa tulkinta on jäänyt useammankin kuuntelukerran jälkeen epävarmaksi, en ole ottanut mukaan tarkasteluun. Käytännössä puhujakohtaiset poisjätöt jäävät inessiiviesiintymien kokonaisuutensa määrään (ks. liite 2) suhteutettuina varsin vähäisiksi, keskimäärin alle kymmeneen haastattelua kohti. Kokemukseni perusteella tamperelainen inessiivi näyttäytyykin tutkijan kannalta melko helppotulkintaisena piirteenä.

4.3.2 Näennäisaikaennuste inessiivimuotojen edustuksesta Tampereella

Myös aiemmassa Tampereen puhekielestä tehdyssä tutkimuksessa on tarkasteltu inessiivien päätteitä. Päätevariaatiota on havainnoinut Airi Vilhunen niin pro gradu -tutkielmassaan (1979) kuin TAPU-hankkeen ensimmäisen kierroksen yhteenvetoraportin artikkelissaan (1982). Vilhunen sivuaa inessiivien päätteitä tutkiessaan *A:n* loppuheiton variaatiota yleisemmin eri muotoryhmissä ja asemissa. Näkökulmasta johtuen Vilhunen ei tee eroa *ssA*- ja *sA*-päätteen välillä. Tämän vuoksi inessiivistä käytettävissä oleva laajempi TAPU1-aineiston näennäisaikaennuste on puutteellinen: se kertoo vain loppuheittaisen päätevariantin *s* asemasta ikä-, sukupuoli- ja koulutusryhmittäin.

Vilhunen havaitsi 72 puhujan TAPU1-aineistostaan, että loppuheittoista inessiivin päätettä oli kokonaisuudessaan nuorilla enemmän kuin vanhoilla ja keski-ikäisillä. Akateemisesti koulutetuista vanhat ja keski-ikäiset olivat *s*-variantin osuuden suhteen melko lähellä toisiaan, ja akateemistaustaisten nuorten ryhmä poikkesi heistä selvemmin. Työläisiksi luokitelluilla eli vähemmän koulutusta saaneilla puhujilla taas nuorten ja keski-ikäisten erot eivät olleet kovin suuria (vokaalinetisessä asemassa keski-ikäisillä oli loppuheittoisia variantteja jopa nuoria enemmän), mutta ero vanhoihin, loppuheittottomia muotoja suosineisiin puhujiin oli selvempi. Koulutustaustasta riippumatta naiset vaikuttivat olevan miehiä alttiimpia loppuheittoisten inessiivien käyttäjiä. Kaikkiaan loppuheittoisten *s*-inssiivien asema oli TAPU1-aineistossa ryhmätasolla vähäinen, Vilhusen laskelmien mukaan vain muutaman

prosentin luokkaa lukuun ottamatta vokaalinetisiä asemia (erityisesti *olla*-verbin edellä), joissa osuus nousi keski-ikäisillä työläisillä pariinkymmeneen prosenttiin. Myös puhujaryhmien erot olivat vain muutaman prosenttiyksikön luokkaa. (Vilhunen 1979: 56, 77, 88, 136.) Vilhunen ei aseta erillistä näennäisaikaennustetta inessiivien suhteen. Yleisesti hän toteaa, että *A*:n loppuheiton tulevassa kehityksessä työläistaustaiset nuoret naiset ovat avainasemassa (Vilhunen 1982: 60). Vilhusen analyysistä edellä tekemäni yhteenvedon perusteella tämän voisi nähdä koskevan paitsi kaikkia sijamuotoja myös inessiiviä yksinään.

Tampereen puhekielen lisäksi muiltakin NPM-hankkeen kohdepaikkakunnilta on tehty havaintoja loppuheiton yleistymisestä tai entuudestaan vahvan aseman säilymisestä *A*-loppuisissa paikallissijoissa ja siten myös inessiivissä (Turusta Salomaa 1981: 66–71; Etelä-Pohjanmaalta Jyväskylän-tutkimuksen yhteydessä Martti Järvi 1981: 49–51; Helsingistä Paunonen 2005b; 2006: 90). Uudemmissa tutkimuksista mainittakoon vielä esimerkiksi Lappalaisen (2004: 87) laskelmat loppuheittoisen inessiivin vahvasta asemasta nuorilla pääkaupunkiseutulaaisilla aikuisilla ja Kurjen (2005: 137, 176–177) Alastarolta tekemät havainnot *s*-variantin osuuden kasvusta osalla puhujista. Myös Harri Mantila (2004: 327) mainitsee *A*:n loppuheiton (ja näin ollen myös inessiivin loppuheittoisen *s*-variantin) yleistyväksi puhekielisyydeksi. Kurki (2005: 135) katsookin, että *A*:n loppuheiton voisi sijoittaa Mantilan piirrejaottelun (1997: 11–22) yleistyvien puhekielisyyksien luokkaan.

Näyttäisi kuitenkin siltä, että eri alueilla ja eritaustaisilla puhujilla inessiivin *s*-variantin yleistymisen intensiteetti on erilainen. Paunonen (2006: 90) toteaa helsinkiläisaineistonsa perusteella loppuheittoisen variantin yleistymisen olevan kauttaaltaan hidasta. Nuolijärven muuttajatutkimuksessa (1986: 160–162) taas kävi ilmi, että Helsinkiin muuttaneilla savolaisilla loppuheittotapaukset olivat inessiivissä selvästi vähäisempiä kuin Helsinkiin muuttaneilla eteläpohjalaisilla, joiden kotimurteeseen loppuheittoisuus kuului jo vanhastaan.

Taulukkoon 10 olen yhdistänyt inessiivin pääte-edustuksen kolmesta yleisimmästä TRE-aineiston inessiiviasemasta eli konsonanttia, vokaalia ja taukoa edeltävästä asemasta. Possessiivisuffiksia ja liitepartikkelia edeltävän aseman jätän tässä laskelmien ulkopuolelle niiden suhteellisen pienuuden ja epätasaisen varianttiedustuksen vuoksi.

Taulukko 10. Inessiivin päätteiden kokonaisedustus TRE1- ja TRE2-aineistossa.

	TRE1		TRE2	
<i>ssA</i>	3905 kpl	88,0 %	4272 kpl	89,0 %
<i>sA</i>	186 kpl	4,2 %	129 kpl	2,7 %
<i>s</i>	346 kpl	7,8 %	401 kpl	8,4 %
yht.	4437 kpl	100 %	4802 kpl	100 % ¹⁴⁵

Inessiiviedustusten kokonaiskuvassa ei näy kovin suurta muutosta 1990-luvulta tultaessa. Karkeasti arvioiden näyttäisi siltä, että sekä *ssA*:n että *s*:n osuus on hiukan

¹⁴⁵ Pyörityksen vuoksi prosenttien summaksi tulee 100,1 %.

noussut *sA*:n kustannuksella.¹⁴⁶ Minkäänlaista selvää näennäisaikaennusteen ja yleisemmän nykypuhe-suomen muutostendenssin mukaista *s*-variantin yleistymistä ei aineiston kokonaisedustuksessa tämän perusteella kuitenkaan ole havaittavissa.

4.3.3 Inessiivin päätteiden tilastollinen analyysi

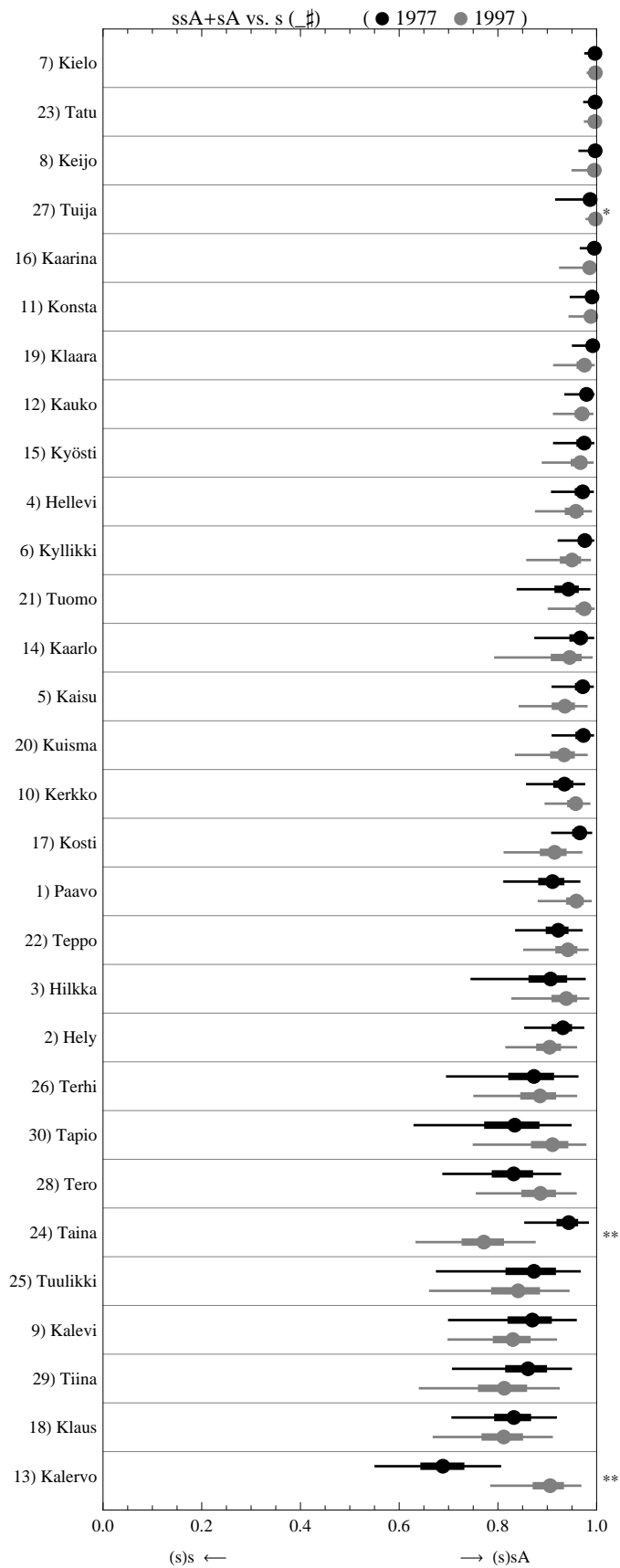
Inessiivin päätteiden variaation tilastollinen analyysi kohdentuu kolmeen tapausryhmään, joissa esiintymien frekvenssi on kuvauksen näkökulmasta riittävä. Näitä ovat tauon edellä, konsonantin edellä sekä vokaalin edellä esiintyvät inessiivimuodot. (Ks. liite 2.) Kyseisissä tapausryhmissä inessiivin päätteiden variaation edellytykset ovat samat: vaihtelu tapahtuu ilman kielensisäisiä rajoituksia kolmen variantin, *ssA*:n, *sA*:n ja *s*:n, kesken. Kahdessa muussa tapausryhmässä, possessiivisuffiksin ja liitepartikkelin edellä variaatio on vähäistä. Näitä tapauksia kommentoin tilastollisen käsittelyn lopuksi.

Koska tulkinnan ja ryhmittelyn kannalta tasa-arvoisia variantteja on kolme (toisin kuin esimerkiksi *nk*-yhtymässä ja *d*:n vastineissa) ja koska nämä variantit eivät ääntämyksen kannalta jaa selvästi samaa jatkumoa osiin (niin kuin esimerkiksi diftongien avartumisessa), olen tehnyt tilastolliset analyysit jokaisen tapausryhmän kohdalla kahdella tavalla: Olen ensin verrannut *s*-varianttia kahden muun variantin eli *ssA*:n ja *sA*:n yhdistettyyn osuuteen. Tämän jälkeen olen tarkastellut vielä erikseen *ssA*:n ja *sA*:n keskinäistä suhdetta. Tällä tavoin inessiivin päätteiden variaation todennäköisyyttä eri tapausryhmissä havainnollistavia kuvioita on syntynyt kaikkiaan kuusi. Näiden kuvioiden rinnakkainen ja peräkkäinen tarkastelu valaisee inessiivin päätteiden variaation kokonais kuvaa TRE-aineistossa.

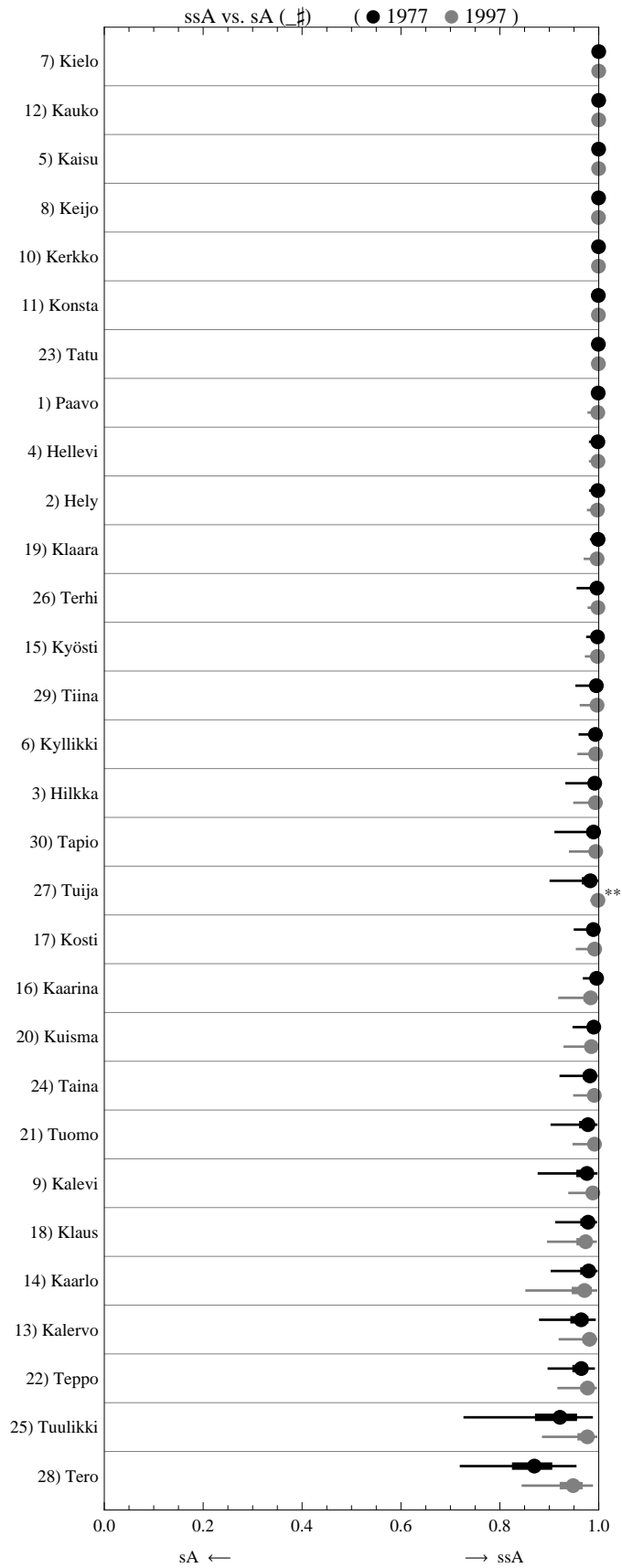
Kuviot 28 ja 29 havainnollistavat idiolektitasolla inessiivin päätteiden variaation ja siinä vuosikymmenten välillä tapahtuneen muutoksen todennäköisyyttä tapauksissa, joissa inessiivi esiintyy tauon edellä. Kuvio 28 kuvastaa *s*-variantin suhdetta kahteen muuhun varianttiin. Kuvio 29 kuvastaa *ssA*- ja *sA*-variantin keskinäistä jakautumista. Kaikissa inessiivin variaatiota esittävässä kuvioissa ylempi, musta jana kuvastaa 1970-luvun variaatiotilannetta, harmaa jana 1990-luvun variaatiotilannetta. Kuvioissa, joissa loppuheittoista *s*-varianttia verrataan kahteen muuhun varianttiin, *s*-variantin käytön suuri todennäköisyys näkyisi haastattelua kuvastavan janan sijoittumisena vasemmalle. Vastaavasti *s*-variantin vähäisyys näkyy janan sijoittumisena kuvion oikeaan laitaan. Kuvioissa, joissa vanhan murteen (ja yleiskielen) mukaista *ssA*-varianttia verrataan *sA*-varianttiin, *ssA*-varianttia haastattelussaan suosivien puhujien janat painottuvat kuvion oikeaan laitaan. Puhujat on järjestetty kahden haastattelun edustusten keskiarvon perusteella niin, että *ssA*-varianttia todennäköisimmin käyttävät puhujat sijoittuvat kummassakin kuviotyypissä kuvion yläosaan.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Aineistojen erot varianttien osuuksissa ovat vain yhden prosenttiyksikön luokkaa. Esiintymiä on kuitenkin tuhansia, jolloin pieniäkin muutoksia voi pitää luotettavammin suuntaa-antavina.

¹⁴⁷ *s*-variantin osuutta havainnollistavissa kuvioissa kuvion yläosaan sijoittuvat ne puhujat, joiden *s*-variantin todennäköisyys on vähäisin. Tämä voisi tarkoittaa joko *ssA*- tai *sA*-variantin hallitsevaa asemaa. Käytännössä kuvioiden yläosaan sijoittuvilla TRE-aineiston puhujilla haastattelujen hallitseva variantti on *ssA*.

Kuvio 28. Loppuheittosen s-variantin idiolektikohtainen todennäköisyys taukoa edeltävässä asemassa 1970- ja 1990-luvulla.

Kuvio 29. ssA- ja sA-variantin idiolektikohtainen todennäköisyys taukoa edeltävässä asemassa 1970- ja 1990-luvulla.

ssA- ja *sA*-variantin todennäköisyyttä ilmentävän kuvion 29 perusteella taukoa edeltävän *sA*-variantin osuus on ollut TRE-aineistossa jo 1970-luvulla idiolektitasolla vähäinen. 1990-luvulle tultaessa *sA*-variantin osuus on käynyt, jos mahdollista, entistä ohuemmaksi. Ainoastaan Tuijalla on tapahtunut variantin edustuksessa tilastollisesti merkitsevää muutosta. Myös Tuulikilla ($p = 0,075$) ja Terolla ($p = 0,082$) janojen välillä näkyy pientä siirtymää, vaikka muutos ei olekaan tilastollisesti merkitsevä. Kaikilla kolmella puhujalla oletettu muutos on samansuuntaista: *sA*-variantin esiintyminen on TRE1-haastattelussa ollut hieman todennäköisempää kuin TRE2-haastattelussa.

Muutoksen kulusta, esimerkiksi leksikon osuudesta siinä, ei yksin näiden kolmen puhujan vähäisten esimerkkien perusteella saa kiinni. Laajemman, molempien vuosikymmenten koko aineistoihin perustuvan tarkastelun nojalla voi kuitenkin nähdä viitteitä siitä, että taukoa edeltävät, yksittäiset *sA*-esiintymät ilmenevät hiukan muuta sanastoa tyypillisemmin lyhyissä demonstratiivi- ja interrogatiivipronomineissa (esimerkit 1–4).

1. *ihan (tän) kahev viiko^v vanhana muuttanus stä ennen tos Viialas(sa). tosa, kymmenem metriä ka(uvempana).* (Taina/TRE1)
2. *ennej kapinaa ainakij koska se oli jo tosa, (t)seimesä lastehoitajana. kapinan_aikana semmose, muistikuvat mull on -tä siä oli haavottuneitaki.* (Kalevi/TRE1)
3. *mää en nyt täm misä porukassa se nyt_om mutta, Kooveessa se oli kummiⁿkin niⁿkun, täsü, niⁿkun mestaruussarjajoukkueessa nin olⁱ, maalivahtina ja,* (Tuomo/TRE1)
4. *no tiätysti (öö) sè kotipaikka misä, mää synnyin, tai mikkä synnyj ja, missä asu se^j, kaikkein, rakkaimmal lapsuteni nin se on tiätysti Amuri ja,* (Tero/TRE2)

Myös Tuijalla, Tuulikilla ja Terolla *sA*-variantit näyttäisivät hakeutuneen juuri näihin lyhyihin pronomineihin, ja niissä myös haastattelujen välinen mahdollinen muutos vaikuttaa tapahtuneen.

Taukoa edeltävän loppuheittoisen *s*-variantin osuus on jonkin verran *sA*-varianttia vahvempi, mutta kahden kuvion synteessin perusteella on selvää, että *ssA*-variantti on jokaisella TRE-aineiston puhujista molemmilla vuosikymmenillä selvästi hallitsevana taukoa edeltävässä asemassa. *s*-variantin suhteen tilastollisesti merkitsevää muutosta on tapahtunut kolmella puhujalla, Tuijalla ja Kalervolla *s*-variantin käytön vähenemisen suuntaan ja Tainalla *s*-variantin käytön lisääntymisen suuntaan (kuvio 28). Tuijalla kyse on ainoastaan tilastoanalyysin mukanaan tuomasta tulkinnan varmuuden lisääntymisestä (vrt. liite 2).

Kalervon tapauksessa taukoa edeltävässä asemassa inessiivin päätevariantteja on 1970-luvun haastattelussa yhteensä 45, ja näistä loppuheittoisia *s*-variantteja 16. 1990-luvun haastattelussa variantteja on kaikkiaan 28, ja näistä ainoastaan 1 on loppuheittoinen. Tainalla tilanne on päinvastainen: 1970-luvun haastattelussa taukoa edeltäviä päätevariantteja on kaikkiaan 33, eikä näistä yksikään ole loppuheittoinen. 1990-luvun haastattelussa variantteja on yhteensä 39, ja näistä 11 on loppuheittoisia. Muilla 27 puhujalla tilastollisesti merkitsevää muutosta *s*-variantin edustuksessa taukoa edeltävässä asemassa ei näytä tapahtuneen, ja kaikilla heistä *s*-varianttien esiintymät jäävät kokonaisuudessaan edellä mainittuja Tainan ja Kalervon ”huippuvuosia” vähäisemmiksi (ks. liite 2).

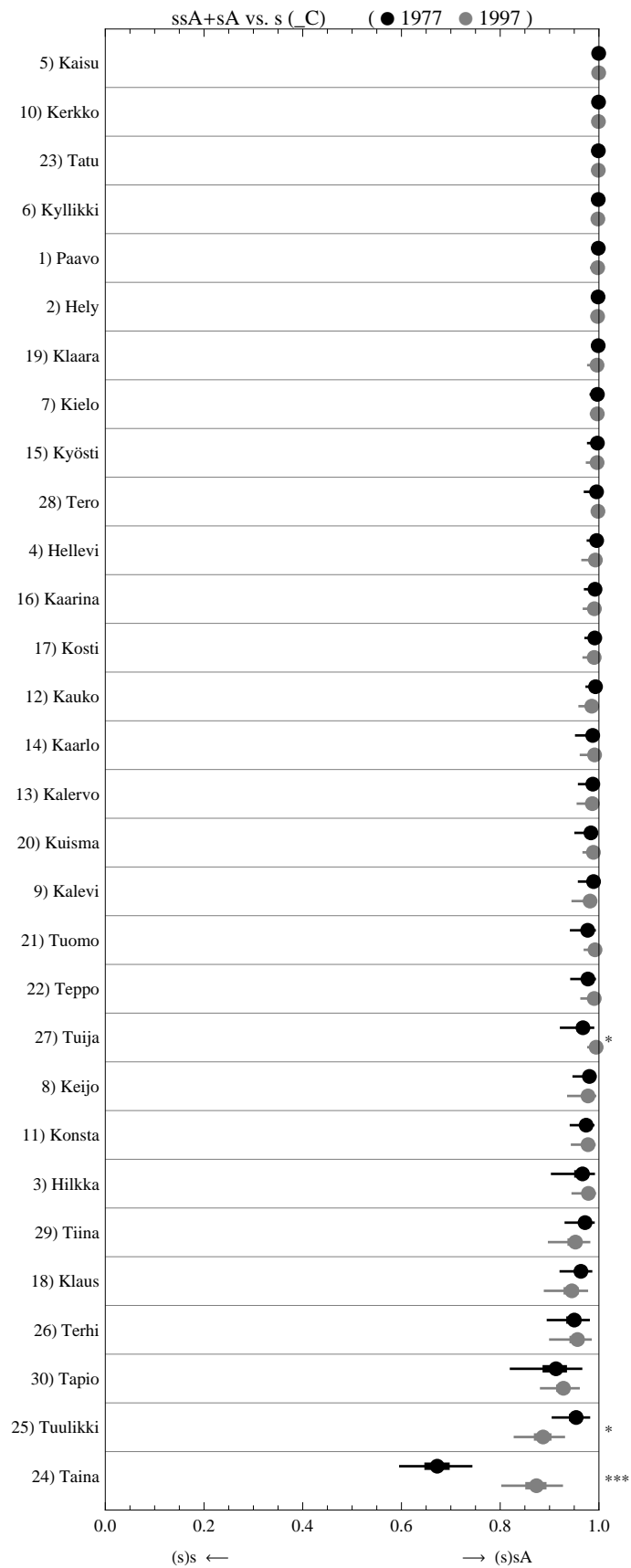
Loppuheittoisen *s*-variantin taukoa edeltävien esiintymien laadullisessa tarkastelussa ei sanatasolla ole havaittavissa seikkoja, jotka näyttäisivät kytkeytyvän variaation ilmaantumiseen. Kiinnostavana ilmiönä esiin nousee kuitenkin se, että taukoa edeltävät *s*-variantit näyttävät TRE-aineistossa esiintyvän nimenomaan suhteellisen pitkän ja prosodisesti ilmeisen (laskeva sävelkulku), usein koko lausuman päättävän ja litteraatioon pisteellä merkityn tauon edellä. Tätä havaintoa vasten *sA*-variantit taas näyttävät esiintyvän selvästi useammin vuoronsisäisen, lyhyen (pilkulla merkityn) tauon edellä (vrt. esimerkit 1–4). Loppuheittoisen *s*-variantin esiintymistä tauon edellä kuvastavat esimerkit 5–10.

5. *tämmösellä. ratapyörällä, tuhannem metrir raralla, niin ni siinä vauhti nousi suaralla noin sataviiskymmentä kilometriä **tunnis**.* (Kalervo/TRE1)
6. *ja hittes siinä pihassa oli, semmonen tarkastamo, johonka tuåtiin noin, semmoset, eläimet jotka oli, teurastettu tuala, **maakunnas**.* (Kalervo/TRE1)
7. *tai sitte se tulee kööriñ kans -tä saako toi ja toi jääram meille yöks (mä s- -tä) sinne, vintti ov vappaa. (-tä) siälä, en_o viikkoon käynyk koko **vintis**.* (Taina/TRE2)
8. *siä se om puittel latvojen_yläpualella nim mää s- -tä se on nin, lähellä, joka paikkaa. ja niin, edullinen siis siihen nähden_että kuñ kolmee neljää tonnia, maksetaaj kaksista tua **keskustas**.* (Taina/TRE2)
9. *ei tää varmaan_urheilukaupunñkin nimmee o'keestaaj kannakkam muuta kuñ kiakom **puitteis**.* (Kalevi/TRE1)
10. *et, siinä täytyy ollak kiitollinen niñku, vaimoni isälle e- et se ymmärsi laittaaat tähä tom pellin tohom päälle. elikä ei os sellasta niñkum monella naapurilla ku om puuruñko, tai m-, puu-, paneelit seinässä nin, joutuu joka, viides vuosi maalaileev vähintään sen_että, se pysyy **kunnos**.* (Tero/TRE2)

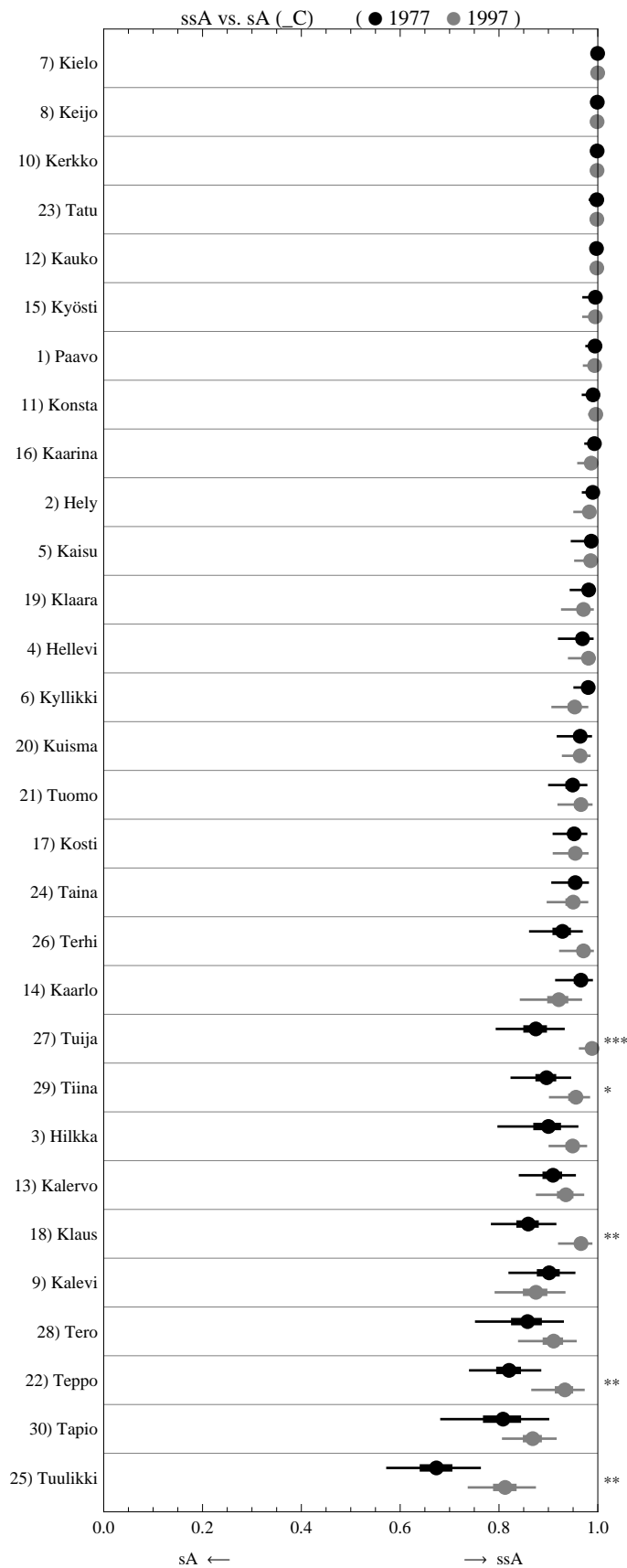
Loppuheittoisten varianttien sijoittuminen vetää tulkintaa kahteen suuntaan. Ensinnäkin voi olla, että kyseessä ei olekaan ns. aito loppuheittoisuus, vaan lausuman loppuun sijoittuva sanan lopun kuulumatta jääminen. Nauhojen kuuntelun perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että loppuheittoisuus on suuressa osassa taukoa edeltävistä tapauksista todellista ja harvakseltaan esiintyessään nimenomaan laskevaan sävelkulkuun kytkeytyvää. Tutkimuksen kannalta tärkeää on myös sisäistää se, että kyse on joka tapauksessa kuulijan tulkinnasta, sillä puhujan omiin tulkintoihin ei tämäntyyppisen aineiston perusteella voi päästä kiinni. Olipa mekanismi kumpi tahansa – että puhuja tuottaa aidon loppuheittoisen muodon tai että sanan viimeinen tavu vain jää kuulumatta – kuulijan kannalta kyse on muusta variantista kuin *ssA*:sta tai *sA*:sta. Kyse on siis kielessä havaittavasta variaatiosta.

Konsonanttia edeltävässä asemassa variaation kuva näyttää kokonaisuudessaan varsin samantyyppiseltä kuin taukoa edeltävässä asemassa, kun taas vokaalia edeltävässä asemassa variaation kuva poikkeaa näistä kahdesta selvemmin. Vokaalia edeltävän aseman lähtökohtaiseen erilaisuuteen palaan myöhemmin tässä luvussa. Ensin tarkastelen variaatiota ja muutosta konsonanttia edeltävässä asemassa. Inessiivin päätevariaation ja tapahtuneen muutoksen todennäköisyyttä konsonanttia edeltävässä asemassa havainnollistavat kuviot 30 ja 31.

Kuvio 30. Loppuheittoisen s-variantin idiolektikohtainen todennäköisyys konsonanttia edeltävässä asemassa 1970- ja 1990-luvulla.

Kuvio 31. ssA- ja sA-variantin idiolektikohtainen todennäköisyys konsonanttia edeltävässä asemassa 1970- ja 1990-luvulla.

Konsonanttia edeltävässä asemassa *sA*-variantin osuus (kuvio 31) näyttää hieman vahvemmalta kuin taukoa edeltävässä asemassa. Toisaalta myös *sA*-variantin käyttötodennäköisyyden pieneneminen näyttää kokonaistendenssinä taukoa edeltävää asemaa selvemmältä verrattaessa 1970- ja 1990-lukua toisiinsa. Tauon edellä *sA*-variantin muutos oli tilastollisesti merkitsevää ainoastaan Tuijalla. Konsonanttia edeltävässä asemassa samansuuntainen muutos on Tuijalla tilastollisesti erittäin merkitsevää, ja Klausilla, Tepolla ja Tuulikilla tilastollisesti merkitsevää. Lisäksi muuttuneena puhujana mukaan nousee Tiina, jonka muutoksen tulkinta *sA*:n väistymisen suuntaan on tilastollisesti melkein merkitsevää.

Konsonanttia edeltävien *sA*-esiintymien laadullisessa tarkastelussa esiin nousee kaksi tendenssiä: *sA*-varianttia näyttää esiintyvän aineistossa silloin, kun sen edellä tai jäljessä on yksi tai useampia inessiivimuotoja.¹⁴⁸ Tämän nk. ketjuuntumisen vaikutusta variaatioon on tarkastellut Alastaron-aineistostaan tilastollisesti Tommi Kurki (2005: 167; ks. myös Virtaranta 1946: 227). *sA*-varianttia näyttää myös esiintyvän aineistossa silloin, kun sitä seuraa *s*-konsonantilla alkava sana. Näitä havainnot edustavat esimerkit 11–19.

11. *ainakiñ kum me oltiin siä viidennessä kerroksesa muistam mitä me tehtiin ni^m me jouruttiin nihim päivänavauksiñ käveleeⁿ sinne alas ku, se oli toisesa kerroksessa nii, y^lleensä ei ois tarttenun ni, mejjäl luakan tartti lähtees ste(n), (Tapio/TRE1)*
12. *sej jälkeen sittet tonnet Tesomallej josa molemmissa oikeestaa àsuttiiv vuasi ja sej jälkeen sittet tänne Hyhkyy. (Tero/TRE2)*
13. *öö nykyisesä tehtävässä nin, mää öö, teen tuotannonsuunnittelua. elikä, miähitystä että ku^lñka se jaetaan_oikeej ja, sitä että, kuñka saadaan ne miähet, tuottavastit toimiin sielä että tehdään, tarpeellisia töitä eikä sitä eettä, ne miähet_ov vaan siälä, nauttimassa hyvää palkkaa. (Tero/TRE2)*
14. *ihmisen_ elämä ol loppujel lopuks se oj kauhee hauskaa että, ku osaa, pitää ittensä ihmisenä kaikisa tilanteissa ett_on niim paljo vaarallisia tilanteita mihijkä voi eksy^l ja sortua että, (Kaarina/TRE1)*
15. *no tää Raittiustalo sehänn_on tossa toi Hepokatti. mut se oli (siihe) aikaa täs puutalosa kulmassa (nii). (Klaus/TRE1)*
16. *mää asuin siä Pispalasa sen_yhren tytöñ kans vähän_aikaa ni, sillai et, otetaa^v viinaa ja, ei käydät töissä missä ja. ei kertakaikkiaa^h huvita sittek kaikennäkösissä porukoisa pyäritään tuola ja, (Tuulikki/TRE1)*
17. *että sem mää jätä niñku itteni vähä niñkuj jo, taustaheñkilöks_että, hän [vaimo] sais rivetas sillä koittaaj ja, jos näyttelyym menee nim muv vaimo viä sen, taas näyttelysä sitte. (Klaus/TRE1)*
18. *eikös oñkos tossa viä edelleen tässä, Kalevan keñkäsä semmonenn, kohtauspaikka? (Teppo/TRE2)*
19. *joo häm puhuu montaa kiältä kaikki pohjosmaisek kiälet ja, ja sitten niitä, paikall'isia, mitä ne nyt siä (s-) Turkisa sten_on ne. kiälet. (Kalervo/TRE2)*

Molemmilla esimerkkien 11–19 kuvaamilla ilmiöillä lienee ääntämyksellinen motivaationsa: lyhyempi *sA*-inessiivi vähentää lähekkäisten *s*-äänteiden määrää.

¹⁴⁸ Viitteitä tästä ilmiöstä on nähtävissä myös taukoa edeltävässä asemassa. Ks. esimerkit 1 ja 2.

Kurki (2005: 167) onkin esittänyt, että määritteellisissä inessiiviesiintymissä puhujilla on suurempi taipumus pikapuheisuuteen, jolloin määritteiden ja joskus myös pääsanojen sijapääteillä olisi tavallista suurempi taipumus lyhetä foneettisesti. Havainnollisimmin tätä ilmiötä kuvastaa esimerkki 15. Puhujan kannalta ei kuitenkaan voi tietää, onko kyse intentionaalisuudesta vai ääntämyksen sotkeutumisesta. Kuulijan kannalta lopputulos on joka tapauksessa sama: *sA*-variantin esiintyminen puheessa.

Loppuheittoisen *s*-variantin asema konsonanttia edeltävissä tapauksissa (kuvio 30) on idiolektitasolla Tainaa lukuun ottamatta vähäistä, ja puhujakohtaiset esiintymät jäävät yksittäisiksi (ks. liite 2). Verrattaessa tilannetta tauonetisiin tapauksiin korostuu se, että konsonanttia edeltäviä tapauksia on usein jopa kolminkertainen määrä taukoa edeltäviin tapauksiin verrattuna. Tilastollisen analyysin avulla saatava variaation kuva on siis tarkempi, mikä näkyy muun muassa janojen lyhentymisenä.¹⁴⁹ Muuttujista Tuulikilla *s*-variantin osuuden kasvaminen on tilastollisesti melkein merkitsevää. Tuijalla taas *s*-variantin osuuden väheneminen on tilastollisesti melkein merkitsevää, ja Tainalla tilastollisesti erittäin merkitsevää.

Yksityiskohtaisemman tarkastelun perusteella näyttää siltä, että jos puhujalla on haastattelussaan vain muutamia konsonanttia edeltäviä *s*-variantteja, ne esiintyvät tyypillisesti lyhyissä sanoissa (alkujaan kaksitavuisissa, joista *s*-inessiivin myötä tulee yksitavuisia) (esimerkit 20–24), inessiiviketjuissa (esimerkit 25–31) ja *s*-konsonantin edellä (esimerkit 32–33). Joissain tapauksissa edellä mainituista ehdoista täyttyy useampi kuin yksi.

20. *ja Raholassa oli ollut tanssilava jota mä en, kyllä koskaam muistan nähneeni se oli ilmeestij juuri, lopettanus siihen aikoihi ku^m me käytiä että kaupunGialueella ei ollu, **täs** tanssilavoja tosiaa(η k-) muuta kum Pyynikki ja sattet toi, Järvensivun tanssilava kesätanssipaikkoja. (Kuisma/TRE1)*
21. *en en kylä mä **täs** välillä olen_ollut, ollut poissakin mutta, jaa no, s- vuonna seitsemänjytäseitsemän, tää edelline haastattelu oli nin, kylä mä olen sej jälkeen_asunut Tampereella kyllä koko aja(m) -- (Kauko/TRE2)*
22. *mut v^likka kuijka tota noiⁿ ni aattelee että, miten tää elämä nyt_on **täs** menny ja näin niin, em mää noita lapsia kylä, vaihtais_yhtääm mihinään_että -- (Tuulikki/TRE2)*
23. *no, se saa pelata^s stä jääkiakkoo **tos** lähikentällä kyllä iham mielim määrin sitten. (Tuulikki/TRE2)*
24. *otan ne moniteho-, -lasit_että kun toi, näköjään ne rasittuu **tos** televisioo kattoes(sa). (Klaus/TRE2)*
25. *ste oltiiv vähä nenä nyrpyssä vähän_aikaa mut sitte, a- ilmam muuta (**tommoses**)_is **porukassa** nii ei siinä voinu ollas sillain siinä rupes ja (tollai) aina se meni. (Taina/TRE1)¹⁵⁰*

¹⁴⁹ Huomattava kuitenkin on, että kuvion laidoilla janojen lyhentyminen liittyy ensisijaisesti mita-asteikkoon (joka pakottaa janat mahtumaan välille 0,0–1,0) eikä suoraan tapausten määrän kasvuun.

¹⁵⁰ Sulkeissa olevaa, epävarmasti kuultua *tommoses*-muotoa ei ole otettu mukaan varsinaisiin laskelmiin.

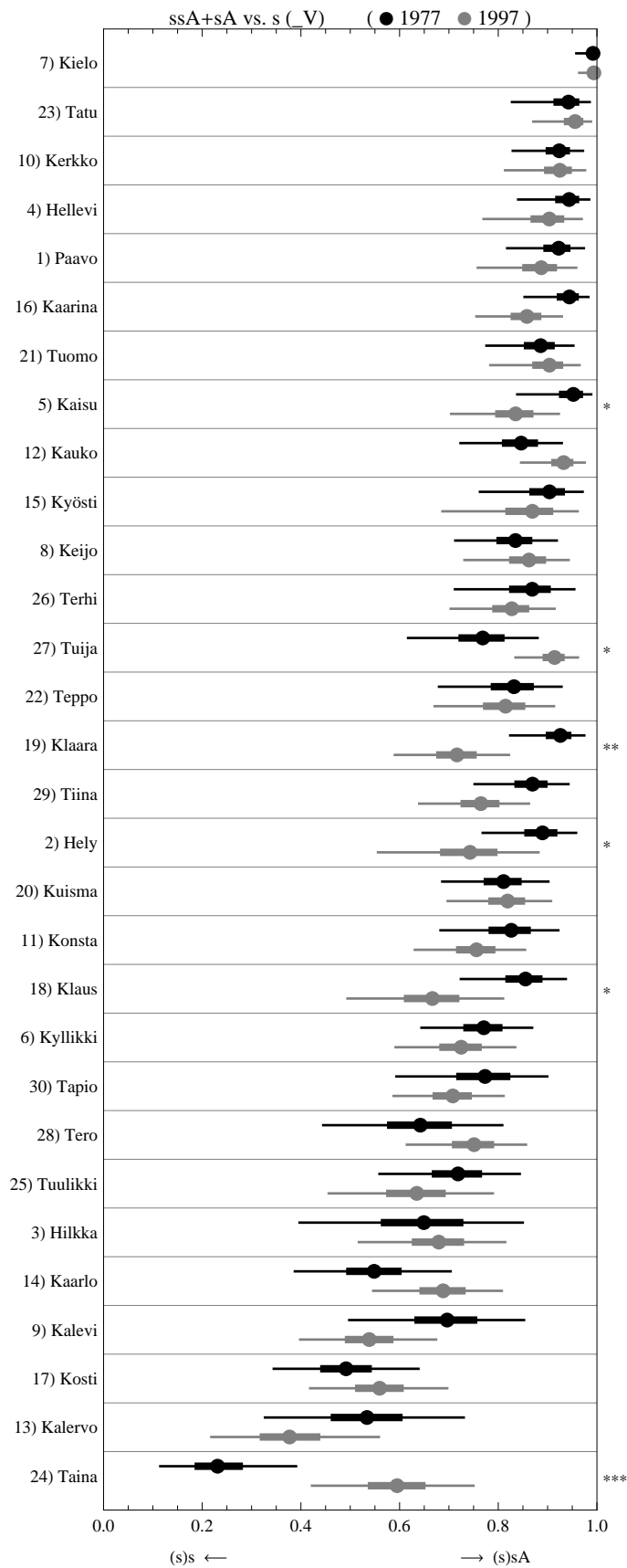
26. *pihalla ainakin kiärrettii ja katteltii ja ikkunasta kurkittii (ja). tällast tehtiim mutt_em mää muista oltiin me s- oikeen, niñkun niis tansseissa kun ne oli aina niin tupaten täynnä siä oli s^ltä vanhempaa porukkaa ni, (Taina/TRE1)*
27. *ei mulles semmosia, parempia kun ne asu samas talossa ne kaikki ja, samalla luakalla (--). (Tapio/TRE1)*
28. *no kyllä siinä ainakin, kuntoo varmaan saa ja, tullee siinä iha hiki siinä puales tunn^{is}_että. (Tapio/TRE1)*
29. *se [Mäkipäänkatu] on tos Tammel^{as}. nii. (Hilkka/TRE1)*
30. *se on siä sairaalasa töis se meni yh(de) pojañ kans poika ollus siä ennenkis siä Ruattissa (ja ne meni kihloihⁱ ja, (Hilkka/TRE1)*
31. *se menee sitte ihan näis koti-, ainakim me^ljjän, meil^l_on (semmon^e), jotejkit toi tilanne että menee ste ihan näis kotiympyröissä ja näissä, kodin, asioissa sittes se, va^ppaa^aaika. (Tiina/TRE2)*
32. *on, likkakaveri, joka on niñkun jonka mä oon koulus saanu ja joka on vieläki joka on nyt tom mum poikani kummitäti. (Taina/TRE1)*
33. *Pellavatehtaankatuko se, se ekapaikan nimi oli (jä) sten, tos Satakunnan^{ka}đulla ste. (Tapio/TRE1)*

Tainan 1970-luvun TRE1-haastattelussa konsonanttia edeltäviä loppuheittoisia s-variantteja on TRE-aineiston yleiskuvaan nähden paljon, kolmasosa kaikista esiintymistä (50/148). Kyseisessä haastattelussa s-variantteja esiintyy vaihtelevammin (esimerkit 34–37), joskin edellä mainitut kolme tapausryhmää ovat selvimmin edustettuina.

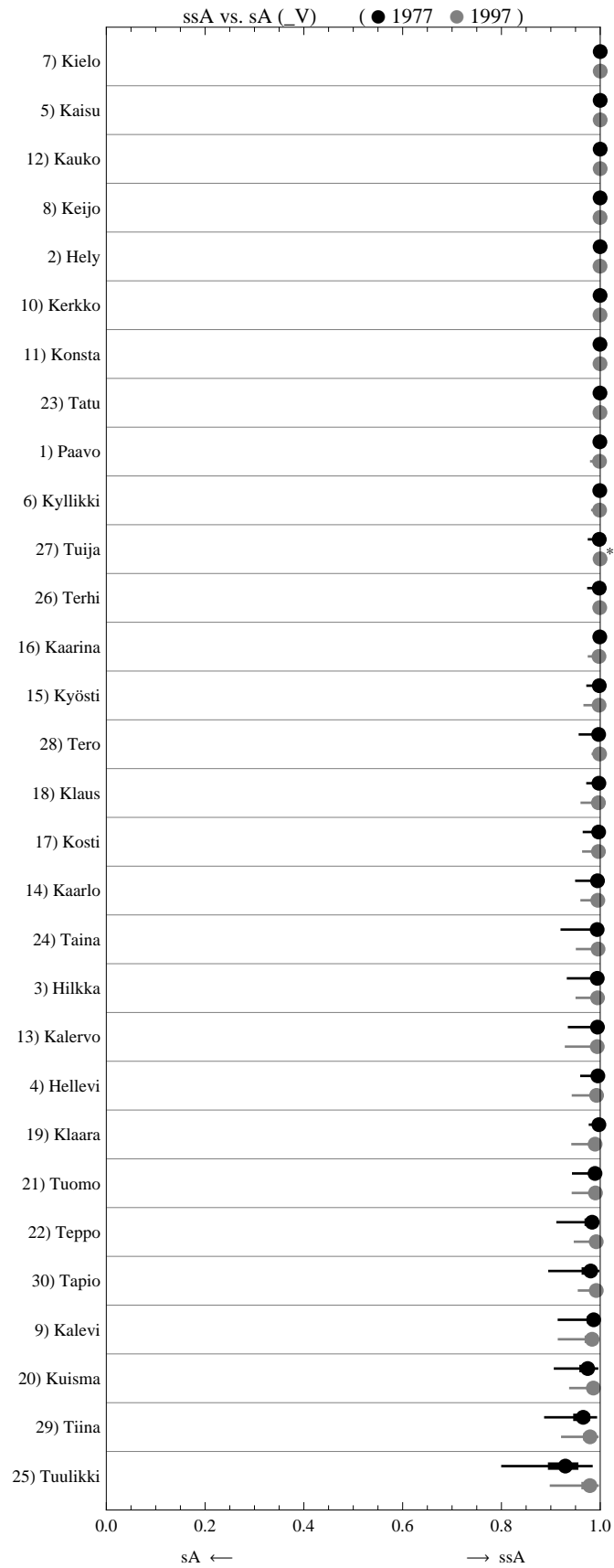
34. *ja siinä vaihees vielä kup pojat rupes_ensimmäisiä mopoja saamaa, kun ne opetti meitä vielä mopoilla sem mää muistan^ñ kans_aina ku, (Taina/TRE1)*
35. *ei nykyajam poijjat_enää tulis siis tollaiñ ku, meki oltii jotain, kymmene^v voi olla et vähä alta kymmeneñki^s sillai nin, ku leikittiin niitä et koulus jo oltii. (Taina/TRE1)*
36. *on niist pari avios muttei ol lapsia ja, sit pari oñ kihloissa ja pari opiskelee et(tä). (Taina/TRE1)*
37. *nii sit ku, jouduttiij kol(mel) luakalla samallel luakallen nin, kyl se oli ensi se(llasta et) katteltii et samperi et toi oli siinä porukas toi (on) siinä porukas vieläki. (Taina/TRE1)*

Tainan TRE1-haastattelussa on s-inessiivien lisäksi runsaasti muitakin loppuheittoisia tapauksia, kuten edellisissä esimerkeissä esiintyvät *viäl*, *et*, *kyl* ja *sit*. Nämä havainnot vahvistavat osaltaan Tainan loppuheittoisten inessiivien tulkinnan oikeellisuutta.

Inessiivin päätevariaatiota ja vuosikymmenten välissä tapahtuneen muutoksen todennäköisyyttä vokaalia edeltävässä asemassa havainnollistavat kuviot 32 ja 33. Vokaalia edeltävissä tapauksissa sA-variantin idiolektikohtainen vaihtelu ja muutos (kuvio 33) vaikuttaa varsin yhtenevältä taukoa ja konsonanttia edeltävien tapausten kanssa. sA:n todennäköisyys on kaikilla puhujilla vokaalia edeltävässä asemassa hyvin pieni. Tuijalla nähtävissä oleva tilastollisesti melkein merkitsevä muutos on sA:n osuuden vähenemisen suuntaan.

Kuvio 32. Loppuheittaisen s-variantin idiolektikohtainen todennäköisyys vokaalia edeltävässä asemassa 1970- ja 1990-luvulla.

Kuvio 33. ssA- ja sA-variantin idiolektiokohmainen todennäköisyys vokaalia edeltävässä asemassa 1970- ja 1990-luvulla.

Enemmistöllä puhujista (21:llä 30:sta) kumpaankaan haastatteluun ei ole sattunut yhtään vokaalia edeltävää *sA*-tapausta. Niillä puhujilla, joilla näitä enimmilläänkin yksittäisiksi jääviä (vrt. liite 2) *sA*-variantteja vokaalia edeltävässä asemassa esiintyy, ne vaikuttavat painottuvan samalla tavoin kuin konsonanttia edeltävissä tapauksissa: *sA*-variantit näyttävät sijoittuvan ympäristöihin, joissa inessiivimuotoja on useampia (esimerkit 38 ja 39). Lisäksi *sA*-variantin kantajina esiin nousevat lyhyet sanat, tyypillisesti kaksitavuiset pronominit (esimerkit 40 ja 41). Varauksella lisään luetteloon myös (pitkähköt) sanat, joiden vartalossa esiintyy *s*-äännettä (esimerkit 42 ja 43). Viimeksi mainittu havainto saattaa ilmiönä selittyä samalla tavoin kuin variaatio inessiiviketjuissa (vrt. Kurki 2005: 167).

38. *mun täytyy sanoos se että **tässä talosa** esimeks tää ro^uvva joka kuljetti, tota Mustia nin, harvinaisia naapureita siinä mielessä että, nyt ku oli ne kauheel liukkaat kelit. nin ne tuli automaattisesti^h hakkeen_että sää et saal lähteet toj kans pihalle että, ettet kaaduj ja, (Hellevi/TRE2)*
39. *sitä ti(ä)tysti, uskoo siihem, kaikki uskoo siihem mitä oⁿ niⁿkun, **mitsä` misä uskonnossa on_ollu ja, tollai että mulle on selevitettyt tää asia, ja mää oon_ittet tän kokenu (ni tiätys)tim mää uskon, uskon tähän.** (Tuulikki/TRE1)*
40. *niin noi, **täsä** asu tässä, lapsena tässä Pellavam (Petsun)_isä oli, tuala. ja sitten, meill_on neljä vuotta ikäe'roo nin ta' me oltiin käyty noin, samalla opettajalla Tammelaⁿ koulussa, (Kalevi/TRE2)*
41. *no just_äiti osti tol levykansion tosta että, s- **niisä** on, klassisestakij jota- jonkiv verra että. (Tapio/TRE1)*
42. *ei siinä, **rakennuksesa** ei ollum missään. missääⁿ ne oli oikeestaan niⁿku Satakunnaⁿkarun, ja ton, Porir rarav välissä ne osakeittiö-, -asunnot_etupäässä. (Kuisma/TRE1)*
43. *onhan se tiätysti, sanotaan^{ko} sun ikäsillekin niin, teillet tekee kauhee hyvää nähräj joskus^s_että **miⁿikälaisesa** ennem-, (Klaara/TRE2)*

Vokaalia edeltävissä tapauksissa *s*-variantin esiintyminen (kuvio 32) näyttää eroavan selvästi taukoa ja konsonanttia edeltävien asemien edustuksesta (vrt. kuviot 28 ja 30). Vokaalia edeltäviä *s*-variantteja esiintyy kaikilla aineiston puhujilla, ja Tainan 1970-luvun haastattelussa ja Kalervon 1990-luvun haastattelussa niiden osuus ylittää jopa vokaalia edeltävän *ssA*-variantin osuuden (vrt. liite 2).

s-variantin suhteen vokaalia edeltävä asema on poikkeuksellinen: 435:stä vokaalia edeltävästä *s*-tapauksesta vain 6 on ns. sandhiloppuheitotonta (*s V*). Valtaosassa tapauksista kyseessä on siis legatoääntämys (*s_V* tai *ss_V*) eli lausefoneettinen loppuheitto, jota on esiintynyt hämäläismurteissa vähäisessä määrin jo vanhastaan (ks. esim. T. Itkonen 1972: 155, 159–160; Virtaranta 1957: 593–600; Rapola 1966: 491; Vilhunen 1979: 55–59). TRE-aineiston perusteella vokaalia edeltävät *s*-variantit ilmenevät tyypillisesti tiheään esiintyvän *olla*-verbin yhteydessä (esimerkit 44–51). Tähän tendenssiin on kiinnittänyt huomiota jo Vilhunen (1979: 55–59) 1970-luvun TAPU1-aineistosta. Jos puhujakohtaisia esiintymiä on enemmän, esiin nousevat TRE-aineiston tarkastelun perusteella myös tapaukset *että*-konjunktion ja kieltoverbin *ei* yhteydessä (esimerkit 52–55 ja 56–60).

44. äiti, rakensi sellaiset, myöskim poikien, kansal'ispuvut **joss_oli** tämmöset, kolfhousuja muistuttavat pännihousut ja, valkoset sukät ja sitten sellaiset, kotikuto(°)sesta teh(r)yt, liivit ja valkonem paita ja, (Paavo/TRE1)
45. mutta meill_oli yks määrätty kaappi, **joss_oli** aina appelsiinilaatikko. ja siältä sai(n), kaverit ja minä, ja kaikki. (Hely/TRE1)
46. *sillon_ei* ollur Rationis-, Ratinas(sa stä) tadionia viälä. oli vaam pel^ekkä soramonttu **joss_oli** luistelurata. (Kalervo/TRE2)
47. joo **tüss_on**, **tüss_on** tää mu(n), tyttäreni ja siinä oⁿ, seuraavalla sivulla sitten näitä, näitä hänen töitä. (Kerkko/TRE2)
48. *sit sekän_ei* enää tehonnus se, oivalsi se mukula sen_että hetkinen **tüss_oj** joku juju. (Taina/TRE2)
49. *niñkun_on* Parseloonassa näitä, ihania, taiteilijoidem puistoja. **miss_on**, penkit ja patsaat ja seinät tehny-, tehty ihanista kaakelimosaiikeista. (Kaisu/TRE2)
50. kylä päärakennus konttorir rakennus_ov viä tässä **miss_om** matkatoimisto. (Kalevi/TRE2)
51. (mutta) koska se ol laumaeläin, se o ikänsä ollu^j ja, sehä hakkee laumasta, **laumass_oj** johtaja, ja, se hakee täältä niñ kyl se aina perheessä se yks_ihminej joka on siis koirallek kaikista tärkein, (Klaus/TRE2)
52. *mut_em* mää sillai kylä olluk koskaan täälä kaupunjissa **käymäss_ett_ois**, pommitettu. (Hilkka/TRE1)
53. *ohan se* paljov vappaampaa nyt, ku ei enää^m paiðakka pysyn noilla nuarilla **housuis_ene**, (Kalervo/TRE2)
54. *kais se jollail lailla vaikuttanu o ett_on* ainaki, siinä **miüless_ettü** o, arvostaa niñkun paremmi, nykyisiä olojaki^j ja, (Kaarlo/TRE1)
55. *pistiv viä porukoita vähä halvalla siinä nin ne oike(i)m* passas ja, ja re^ttuutti mut, mua vietiir rattaissa joka **paikas_ettei** päähän satu. (Taina/TRE1)
56. *ei yhtään niit_on* näkyny ja *sit ku mää oon nähny* ne tua ku ne oⁿ, ravintoloissa ja, tua, *pupeissa ja tua* **miss_ei** tanssita. (Taina/TRE1)
57. *meit_oli*, yks, kaks, kolme, neljä, viis. *niñkun*, kolme, mun, sisko^j ja mul lisäksi mut, **tanhuamass_ei** olluk kum mää ja mun siskoni. (Taina/TRE1)
58. *no täähän_on*, tämmönem, piäñkerrostalo. että **tüss_ei** ok kuj kaks kerrosta, ja *meill_on* tässä nyt sitten_omistuksessa kaks huanetta ja keittiö ja, sauna. (Kalervo/TRE2)
59. *että teppä tyetä mitä et*, **miss_ei** tarvik käsiä. (Taina/TRE2)
60. *em mää tiän näissä ei näis piüniss_ei* oo et siä on semmoset_yhrek kaksoset jotka siis, *mää en käsitäm minjä takia ne viittii tarhassaki^r riirelläk keskenään* (ku ne) voi riirelläk kotonakim mutta, (Taina/TRE2)

Yleisellä tasolla vaikuttaa siltä, että kun tapauksia on vähän, variaatio kytkeytyy määräsanoihin – tässä tapauksessa *olla*-verbiä edeltäviin esiintymiin. Kun variaatioita on enemmän, kuten Tainan ja Kalervon tapauksessa, muunkinlaisia tapauksia pääsee näkyviin, joskin *olla*-verbiä edeltävien tapausten valtaedustus on selvä (ks. edelliset esimerkit). Erityisesti Tainan kummassakin haastattelussa on myös satunnaisia esimerkkejä muunlaisten vokaalialkuisien sanojen edellä tapahtuvasta lausefoneettisesta assimilaatiosta (esimerkit 61 ja 62).

61. *sit ku tultii sev verrav vanhemmiks -tä ensimmäiset sai auton ni yhes käytii ajelemassa yhess_ostettiin pensat ja kaikki et, (Taina/TRE1)*
62. *siä on kolme^j joka osastolla ja sitä on kakskytäkolkme kakskytäneliä, mukulaa niis_isommissa ja ste näissä, vavvaikäsissä on neljätoista. (Taina/TRE2)*

Vaikka Tainan haastattelujen välillä näkyy tilastollisesti erittäin merkitsevää muutosta, *s*-tapauksia on 1990-luvullakin vielä niin paljon (vrt. liite 2), että variaation kuva näyttäytyy monipuolisena – Zipfin lakia mukaillen. Tämä voi ennakoida myös sitä, että Tainan kieli on *s*-edustuksen osalta edelleen muuttumassa: Stabiileissa idiolekteissa variaatio näyttää kytkeytyvän selvemmin määräsanoihin ja -yhteyksiin. Labiileissa idiolekteissa variaation kuva on moniulotteisempi, ja variaatio näyttää heijastelevan ennen muuta kielen muuttumista.

Ne 6 *s*-varianttitapausta, joissa legatoääntämystä ei vokaalin edellä¹⁵¹ ilmene, jakautuvat aineistossa niin, että Tuijalla ja Tatulla on TRE1-haastattelussa 1 tapaus kummallakin, Tuulikilla ja Tepolla TRE2-haastattelussa niin ikään 1 tapaus ja Konstalla TRE2-haastattelussa 2 tapausta (esimerkit 63–68). Esiintymät vaikuttavat lähinnä satunnaisilta eivätkä esimerkiksi painotu niihin haastatteluihin, joissa *s*-variantin osuus vokaalia edeltävässä asemassa olisi erityisen suuri.

63. *ja yks v(uasi) oli ainaki (sillai (--)) mä oli^j kolomes elokuvakerhossa yhtä aikaa. (Teppo/TRE2)*
64. *asuu joo tos ihav viäreisesä talossakin_asuu ja (m-), jopa meijjäm Mir-, nuoremmalla kaverilla meijjäm Mirolla on, näitä pakolaisia ollu jopa kaverina (etä), (Tuulikki/TRE2)*
65. *noo juu kyllä se on huånontunu, huånontunut tuis öö, esimes keskustassa. (Konsta/TRE2)*
66. *e- siinä oli kylä siivoomisem paikka. kun puuttuu, (--)) katukuvan siivoomisesta noin, lakasumiässä Tampereella nim m- miälestäni se pitäs siivotam myöskin siinä mieles että esimes kaikkein kurjimmat, kurjimmat paikat siivottas, vähän syrjemmälle. (Konsta/TRE2)*
67. *jälkeempäin_ajatellen_oli parempi et'_otin ser reaalim_että, koska ei se matikka ni^j kauhee helpoo ollukkaan sitten_e^nää^l lukios että, (Tuija/TRE1)*
68. *sattu sev verra hyvä tuur-, tuuri jossai, jossain taivutusmuados että jäi se, yks virhes sieltä tekemättä sitte. (Tatu/TRE1)*

Possessiivisuffiksia tai liitepartikkelia edeltävässä asemassa inessiivimuotoja on vähän, ja niin myös variaatio näissä asemissa on hyvin vähäistä (vrt. liite 2). Vallitsevana varianttina näissä asemissa on aineiston yleistä linjaa noudatellen *ssA*. Puhujista neljällä, Kostilla, Hellevillä, Tepolla ja Tuulikilla, esiintyy *sA*-variantti (Tuulikilla kolmasti) *ki(n)*-liitepartikkelin edellä.

¹⁵¹ Mikäli esimerkeissä olisi kyse selvistä glottaaliklusiileista, ne tulisi luokitella konsonantinetisiksi tapauksiksi. Näissä tapauksissa tulkinta on kuitenkin epävarma, ja olen päättänyt luokittelemaan ne vokaalinetisiksi. Tilastoanalyysin kannalta nämä muutamat tapaukset eivät ole merkityksellisiä.

69. *sais_ollat toi kiälenkäyttö televisiosakin_ei tiätystil liikaa siis mi'ään, slanjia tais semmosta, (Kosti/TRE1)*
70. *kyllä mää teinitoiminnasakin olim mutta mitä s-, siäl_oli kai joku näytelmäkerho. (Hellevi/TRE1)*
71. *ja ni^l ja Veitsisäkim mää on käyny. (Teppo/TRE2)*
72. *siä Tammelassa just semmonen kauheen kylmä asunto siä oli keittiösäki^v varmaam pakkasta aina kaksikymmentä ästettä ja, (Tuulikki/TRE1)*
73. *se näky todistuksesakis sitten sev verran_että, huamas_että on tulluv vähä kattottua sillon tällöⁿ kirjaa. (Tuulikki/TRE1)*
74. *kain ne tais vähä piänisäkin_ollak kattot tuli sinne, sinnes seuroihil laulaan sinne. (Tuulikki/TRE1)*

Näitä tapauksia näyttää yhdistävän kytkeytyminen useampitavuisiin eli pitkähköihin sanoihin, minkä voi tulkita heijastelevan aiempien tapausryhmien yhteydessä mainittua lyhenemistendenssiä. Näin vähiin esiintymiin perustuessaan havainto ei tosin ole kovin luotettavalla pohjalla.

Kuisman 1970-luvun haastattelussa on tapaus, jossa *kin*-liitepartikkelia edeltää yksinäis-s. TRE-aineistossa tämä esiintymä jää ainutkertaiseksi.

75. *kyl sitä radiossa ja televisioskin tullee mutta sinne on, sinne on tota aika pahasti. aika pahasti eksynyt taas semmosia sanoja ja sanontoja, sanontoja jotka tuntuu hassulta mutta, (Kuisma/TRE1)*

Sanoissa *mis(s)ään* ja *jos(s)ain*, joissa vain kaksi varianteista voi reaalistua (ks. L. Hakulinen 1968: 193–194), *sA*-variantti esiintyy aineistossa ainoastaan kolme kertaa, kerran Tuomolla ja kaksi kertaa Tuijalla.

76. *ei o'kkeev vois sanoo että, misään seurassa oliss_ollum mut(ta). (Tuomo/TRE1)*
77. *ei kai tamperelaisista yleensä sanota et(tä) tamperelaisilla olis joku murren niijku sanotaa ett_on Karjalam murret taikka, josair Raumalla puhutaam murretta. (Tuija/TRE1)*
78. *että ku^s se päätöksenteko viedää^m mahdollisimman kau^waks, kau^was niistä ihmisistä joita se koskee nin sillon se ei yleensä^v voi olla^s s- siittä ei vois seuratam misää, koviⁿ, kovi hy^vvää (että). (Tuija/TRE2)*

Tuijan jälkimmäisessä esimerkissä saattaa vieläpä olla kyse lipsahduksesta (voisi olla myös *mitää*). Possessiivisuffiksia edeltävässä asemassa ainoastaan Kalevilla esiintyy yleisestä *ssA*:sta poikkeava *sA*-variantti. Kalevin tapauksessa kyse on referoinnista, vieraan äänen tuomisesta omaan puheeseen, minkä voi nähdä sysäyksenä variaation ilmenemiselle yleisestikin.

79. *hän_om Pohjammaalta ja noin ”sum puheesas_on tommonem pohjalaineⁿ korostus”. sano mulle. (Kalevi/TRE1)*

Kaikkiaan siis TRE-aineistossa variaatio liitepartikkelin ja possessiivisuffiksin edellä on vähäistä, ja *ssA*-variantti on näissä asemassa selvästi hallitsevana. Voikin

todeta, että muutoksen tarkasteluun nämä kaksi asemaa eivät juuri tuo lisäarvoa, sillä niiden variaatio ei lukumääräisesti riitä edes tendenssien havaitsemiseen. Kattavan kuvan idiolektitason variaatiosta ja muutoksesta saa jo kolmea yleisintä tapausryhmää tarkastelemalla.

4.3.4 Kokoavia huomioita

Luvussa 4.3.2 tekemäni paljaisiin prosentteihin perustuva vertailu (taulukko 10) näytti, että vuosikymmenten välillä ei koko aineiston tasolla ollut juuri tapahtunut muutosta. Prosenttiosuuksien perusteella sekä *ssA*- että *s*-variantin osuus oli kahdenkymmenen vuoden aikana hivenen noussut *sA*-variantin osuuden kustannuksella. Näistä kolmesta loppuheittoinen *s*-variantti voidaan katsoa yleissuomalaisella tasolla ainakin jossain määrin ekspansiiviseksi (ks. yhteenvedona Kurki 2005: 135), ja myös Tampereen puhekieleen sen on ennustettu leviävän erityisesti nuoremman sukupolven mukana (Vilhunen 1979: 158).

TRE-aineiston idiolektikohtainen tarkastelu paljasti, että *ssA*-variantin osuus on kummallakin tarkasteluvuosikymmenellä kaikilla puhujilla kaikissa asemissa vahva. *sA*-variantin esiintyminen on vastaavasti joka suhteessa vähäistä. Kaikissa kolmessa tutkitussa asemassa – tauon, konsonantin ja vokaalin edellä – muutamilla puhujilla havaittavissa ollut tilastollisesti melkein merkitsevä tai merkitsevä muutos on tapahtunut *sA*-variantin aseman heikkenemisen suuntaan. Yleisenä tendenssinä siis voidaan todeta, että *sA*:n asema Tampereen puhekieleessä on TRE-aineiston perusteella ollut jo 1970-luvulla vähäinen ja 1990-luvulle tultaessa sen osuus on entisestään vähentynyt, joskaan variantti ei ole kieliyhteisöstä kokonaan kadonnut.

sA-variantin käyttötodennäköisyyden suhteen muuttuneet idiolektit (joissa kaikissa siis *sA*-variantin todennäköisyys on vähentynyt) löytyvät – jopa hieman yllättäen – pääosin 1970-luvun nuorilta eli 1990-luvun keski-ikäisiltä puhujilta. Näillä puhujilla nuoruuden kielenkäyttöön on kuulunut TRE1-aineistossa keskimääräistä enemmän *sA*-varianttia, ja keski-ikäistymisen myötä heidän kielenkäyttönsä on tämän variantin osalta lähentynyt aineiston iäkkäämpien puhujien kielenkäyttöä. Iäkkäämmillä puhujilla *sA*-variantin osuus on vuosikymmenten välillä pysynyt varsin muuttumattomana.

TRE-aineiston perusteella ei voi tietää, onko kyseessä 1970-luvun tamperelaiseen nuorisokieleeseen liittyvä ilmiö tai laajemmin alueen puhutussa kielessä ilmenevä ikäsidonnan leimallisuus (Labov 1994: 83; ks. myös luku 3.2.2). Tämän todentaminen vaatisi vähintään uuden nuorten ryhmän mukanaoloa TRE2-aineistossa. Kuitenkin tutkimuksen perusteella voi todeta, että *sA*-esiintymät eivät TRE-aineistossa jää esimerkiksi ainoastaan iäkkäiden ja kouluttamattomien (mies)puhujien kielenkäytön ominaisuudeksi, minkä voisi *sA*-variantin Tampereen seudulla saaman vanhahtavan ja maalaisen leiman¹⁵² vuoksi ajatella ilmeisimmäksi vaihtoehdoksi.

---

¹⁵² Viittaan tässä lähinnä omiin, *sA*-variantin käyttäjänä saamiini kommentteihin ja kokemuksiin. Imagon kannalta alasatakuntalainen *sA* lienee syytä erottaa laajasta pohjalaisesta *sA*-alueesta (ks. Kurki 2005: 137).

s-variantin suhteen variaation kuvassa on nähtävissä eroja tarkasteltavan aseman mukaan. Konsonantin edellä *s*-variantin todennäköisyys on TRE-aineistossa vähäisin. Tauon edellä *s*-varianttia esiintyy hieman enemmän, mutta kenelläkään puhujista sen osuus ei nouse yleisimmän *ssA*-variantin ohi. Vokaalia edeltävässä asemassa variaation kuva poikkeaa selvästi kahdesta ensin mainitusta asemasta. Kahdessa haastattelussa (Taina/TRE1 ja Kalervo/TRE2) *s*-variantti on kolmesta aineistossa esiintyvistä variantista jopa yleisin. Vokaalia edeltävän aseman muista ympäristöistä poikkeavaa *s*-variantin ilmenemistä selittää ennen muuta se, että lähes kaikissa *s*-tapauksissa kyse on legatoääntämyksestä eli sandhiloppupeittoisuudesta, joka ilmiönä on jo vanhalle murrepohjalle jossain määrin tuttu (rinnasteisina sellaiset tapaukset kuin *ett_on*, *siäl_on*, ks. Vilhunen 1982: 39–43).

Muutoksen näkökulmasta *s*-variantin edustus on selvästi *sA*-varianttia pirstaleisempi niin yksittäisten idiolektien kuin koko aineiston osalta. Puhujista ainakin Tainalla havaittavissa oleva muutos *s*-variantin todennäköisyydessä on eri asemassa erisuuntaista. Koko aineistoa tarkasteltaessa kaikissa kolmessa asemassa on *s*-variantin osalta eri suuntaan muuttuneita idiolekteja. Kenelläkään puhujista näennäisaikaennusteen mukaista *s*-variantin osuuden kasvua ei kuitenkaan tilastollisen analyysin perusteella näytä yksiselitteisesti tapahtuneen juuri *sA*-variantin kustannuksella. TRE-aineiston tapauksessa *s*-variantin yleissuomalainen leviäminen ei näytäkään toteutuneen. Niin ikään mikään ikäryhmä ei näytä *s*-variantin suosijana nousevan ylitse muiden, vaikka näennäisaikaennusteen perusteella nuorempien puhujien *s*-edustuksen olisi odottanut eroavan iäkkäämpien puhujien variaation kuvasta. Kokonaisuudessaan inessiiviedustus on TRE-aineiston puhujilla keskenään niin samankaltaista, että inessiivin pätevariaation perusteella varsinaisia puhujaryhmiä ei synny.

ssA-variantti on TRE-aineistossa odotuksenmukaisin asemasta riippumatta. Variaatiotapauksissa eli *sA*- ja *s*-variantin ilmenemisessä kyse on paitsi koko aineiston myös idiolektien tasolla kahdesta selvästi vähäisemmässä asemassa olevasta variantista.¹⁵³ Jossain määrin idiolektitason variaation runsaus ja esiintymien monipuolisuus vaikuttaa inessiivien edustuksessa kytkeytyvän käynnissä olevaan muutokseen (esim. Tainan, Tuulikin ja Kalervon tapauksissa). Kun variaatiota on idiolektitasolla suhteellisen vähän – niin kuin TRE-aineistossa tyypillisesti on – näyttävät *sA*- ja *s*-variantti ilmenevän hieman herkemmin seuraavissa tapausryhmissä:

Taukoa edeltävässä asemassa *sA*-varianttia esiintyy erityisesti lyhyissä pronomineissa vuoronsisäisen, litteraation pilkulla merkityn tauon edellä. Tähän verrattuna *s*-varianttia ilmenee tyypillisemmin prosodisesti laskevan jakson jälkeen, pisteellä merkittyä taukoa ennen. Konsonantin ja vokaalin edellä esiin nousevat molempien varianttien kohdalla useampien inessiivimuotojen ketjut ja joko sanan vartalossa tai seuraavan sanan alussa oleva *s*-ääne. Näissä tapauksissa *ssA*:ta lyhyemmällä varianteilla eli *sA*:lla ja *s*:llä lienee ääntämyksen helpottumiseen tai sanojen lyhentymiseen liittyvä motivaationsa. Myös näissä tapausryhmissä lyhyet sanat näyttävät tuovan variaatiota esiin pitkiä sanoja selvemmin. Vokaalinetisissä tapauksissa *s*-variantit painottuvat erityisesti *olla*-verbien yhteyteen. Niillä puhujilla, joilla voka-

---

¹⁵³ Vaikka Tainan TRE1- ja Kalervon TRE2-haastattelussa *s*-variantin määrä nousee vokaalinetisessä asemassa hallitsevaksi, kaikki asemat huomioiden *ssA*-variantti on heilläkin yleisin.

lia edeltävää *s*-varianttia on lukumääräisesti yksittäisiä tapauksia enemmän, legatoääntämystä puoleensa vetävinä sanoina esiin nousevat myös *että*-konjunktio ja *ei*-kieltoverbi. Possessiivisuffiksia ja liitepartikkelia edeltävät *sA*- tai *s*-variantit jäävät TRE-aineistossa idiolektitasolla yksittäisiksi, eikä niiden perusteella voi tehdä tulintoja mahdollisen muutoksen kulusta näissä asemissa.

TRE-aineiston kahden vuosikymmenen esiintymien tarkastelun perusteella *ssA*-inessiivin asema näyttää jokaisessa tutkitussa tapausryhmässä vankkumattomalta. *sA*-inessiivin osuus taas on hyvin pieni jo lähtökohtaisesti, ja niissä idiolekteissa, joissa muutosta on havaittavissa, se on tapahtunut *sA*:n käytön vähenemisen suuntaan. *s*-inessiivin kohdalla vokaalia edeltävät tapaukset muodostavat poikkeuksen: niissä erityisesti *olla*-verbiä edeltävän legatoääntämyksen voi tulkita tamperelaiseen nykypuhekieleen kuuluvaksi. Tauon ja konsonantin edellä *s*-variantin osuus on vuosikymmenestä toiseen melko pieni.

Vaikka *s*-variantin on katsottu olevan ekspansiivinen nykypuhekielessämme, TRE-aineiston kohdalla selvää leviämistendenssiä ei ole havaittavissa. Idiolektitasolla muutosta on *s*-variantin osalta tapahtunut kumpaankin suuntaan, ja kokonaisuudessaan muutos on aineistossa melko vähäistä ja hidasta: se koskettaa vain muutamaa puhujaa, ja puhujista ainoastaan Tainalla kahden variantin todennäköinen järjestys on tilastollisen analyysin perusteella vuosikymmenten välillä vaihtunut. Hänellä kyse on nimenomaan *s*-variantin osuuden pienentymisestä niin vokaalia kuin konsonanttia edeltävässä asemassa – siis *s*-variantin yleistymistendenssin vastaisesta ilmiöstä.

4.4 Yleiskielen *ts*:n vastineet

4.4.1 Piirteen tausta ja tutkimuskohteen rajaus

Tässä luvussa tarkastelun kohteena ovat yleiskielen *ts*:n vastineet; erityisesti sellaiset tapaukset, joissa esiintymä on sanan ensimmäisen ja toisen tavun rajalla. Kauempana sanassa olevia esiintymiä on aineistossa vain harvakseltaan (ks. liite 4), ja niiden variaatiota kommentoin aineiston sallimissa rajoissa käsittelyn edetessä. Tamperelaisten puhujien TRE-aineistossa esiintyy yleiskielen *ts*:n vastineina kolmea varianttia: *ts*:ää, *tt*:tä ja *t*:tä. Näistä *ts* ja *tt* esiintyvät sekä vahvan asteen (esimerkit 1 ja 2) että heikon asteen (esimerkit 3 ja 4) asemassa, yksinäis-*t* vain heikon asteen (esimerkit 5 ja 6) asemassa.¹⁵⁴ Varianttien erilaisten esiintymisehtojen vuoksi tarkastelun heikon ja vahvan asteen asemia erikseen.

---

¹⁵⁴ Vahvan ja heikon asteen asemilla tarkoitan taivutusmuotoja, joissa suomen yleiskielessä on astevaihtelusäännösten mukainen vahva tai heikko aste. Nuolijärvi (1986: 118) käyttää samasta asiasta nimitystä ”heikolle / vahvalle asteelle ominainen äänneympäristö”. Itse olen päätenyt tätä hieman lyhyempään ilmaisuun.

1. *mutta nin, sinnem mä ystävättäreni kanssa kerram me oltiin kai, ehkä **seitsemäv** vanhoja kuⁿ me otettiin vuosikka, tuältä, Kauppatorilta ja stem me, mentii sillä vuosikalla sinnes sirkuksee ja saatii tietystis selkäämme mutta s_oli yks niitä kohokohtia mitä mä muistaⁿ. (Hely/TRE1)*
2. *no noi oli kain nin^{ku}, Olumpia ja Kinema nin ne oli kai, semmosia, miss_oli semmosia, semmosia elokuvia mitä nuäriso paremmiⁿ **katteli** jotaiv villillänneⁿ kuvia ja, (Kaarlo/TRE1)*
3. *ja tuotä, minä **itse** esimerkiks nyt_olen, koko ikäni asunuk kerrostalossa aival lapsuuresta alkaen, (Konsta/TRE2)*
4. *no ku se [Jari Sillanpää] on ohan se nyn niin sympaattine ja (sill)_on kuulemma ni hiano nenäki. mua nauratti ku yks rovva sano että ku sill_on nii hiano nenä. ja mä oikkee **katt**on stek kerra että kun^{ka} hiano se o, (Hilkka/TRE2)*
5. *kaikeⁿ kaikkiaan, tästä murteesta, on, hyvä helppo siirtyäk kirjakeleee. mulle ainakan ei **itelleni**, ot tuottanum miⁿkännäköstä, vaikeutta, (Tatu/TRE1)*
6. *mukulat tuli **katos** siihe ”autap puntit” ja hän_ei käsittänyt siis asiasta yhtää^m mitää. ei hän_ollu ikinä elämässään kuullus sanaa puntti. (Taina/TRE2)*

Suomen murteissa yleiskielen *ts*:n vastineiden edustus on moninaista. Vahvan ja heikon asteen aseman yleisimpiä vaihtelupareja on kuvattu kuusi: *ts : ts, tt : tt, ht : ht, tt : t, ht : t* ja *ht : h*. Muita suomen murteissa tavattuja astevaihtelupareja ovat näiden lisäksi *ʒʒ : ʒʒ, ʒʒ : ʒ, hh : h, ss : ss, ss : s* sekä nykyisen itärajan takana Laatokan luoteis- ja pohjoispuolella esiintynyt liudentunut affrikaattaedustus. (Ks. esim. Kettunen 1940: kartta 8; Rapola 1966: 182–195; Mielikäinen 1991: 10; Palomäki 1998: 94–101, 108–123, 181–197; Wiik 2006a: 89). Hämäläismurteisiin (ja pohjalaismurteisiin) liitetään perinteisesti vaihteluton *tt*-edustus (*mettä : mettän*). Hämeessä geminaatta *tt* esiintyy siis niin vahvan kuin heikon asteen asemassa (Kettunen 1930b: 32, 36; Rapola 1990 [1947]: 116; Wiik 2006a: 90).

TRE-aineiston perusteella Tampereen puhekieleen liittyvät jo vanhastaan murteeseen kuuluneen *tt*:n lisäksi variantit *ts* ja *t*. Näistä niin vahvan kuin heikon asteen asemassa esiintyvä *ts* leimautuu nykypuhujilla ensisijaisesti kirja- ja yleiskieliseksi, vaikka murrepohja on alkujaan kaakkoinen (Rapola 1966: 195; Paunonen 1995 [1982]: 55). Astevaihteluun mukautunut heikon asteen aseman variantti *t* taas on alkujaan sekä itäinen että lounainen murrepiirre, jonka asema näyttäisi olevan nykypuhesuomessa vahvistumassa (ks. esim. Silvennoinen 1980: 115; Martti Järvi 1981: 29; Nuolijärvi 1986b: 119–125; Mielikäinen 1991: 10–13; Paunonen 1995 [1982]: 63, 67–68; Palomäki 1998: 176; Nahkola & Saanilahti 2001: 64; Palander 2005a: 100–101). Hieman vanhemmista, 1900-luvun puolivälin molemmin puolin kerätyistä aineistoista on tosin nähtävissä, että myös vaihteluton *tt : tt*-edustus on vallannut tuolloin alaa ainakin perinteiseltä lounaismurteiden spiranttiedustukselta (Palomäki 1998: 167–168).

Jo Rapolan (1966: 194–195) mukaan *t*-varianttia esiintyy ”nuoren polven puheessa eri puolilla hämäläistä *tt*-aluetta”. Yksinäis-*t*:n käyttöä on niin ikään 1980-luvun alun NPM-raporteissa¹⁵⁵ kuvailtu nuorisokieliseksi, pääkaupunkilaiseksikin (Jonni-

¹⁵⁵ Tällaisen maininnan sisältävät NPM-raportit ovat Helsingistä, Jyväskylästä ja Tampereelta eli niillä paikkakunnilla, joiden vanhaan murteeseen yksinäis-*t* ei ainakaan ainoana varianttina kuulu.

nen-Niilekselä 1980: 76–78; Silvennoinen 1980b: 115; Paunonen 1995 [1982]: 67–68). Ajan myötä *t*-variantin käyttö näyttäisi kuitenkin olevan neutraalistumassa kaupunkilaisesta nuorison suosikista arkiseksi nykypuhekielen piirteeksi – ainakin se suomalaisen nykypuhekielen yleisesittelyissä kuvataan sellaiseksi (ks. esim. Lehkoinen 2005: 153; Silfverberg 2005: 136; ks. myös Mielikäinen 1991: 10). Astevaihteluun mukautuneen *t:n* asemaa ja leviämistä havainnoineet tutkijat ovat toistuvasti maininneet, että tällä variantilla on selvin yhteys sanatasoon. Voimakkaimmin *t*-variantti vaikuttaisi alkuperäisen alueensa ulkopuolella kytkeytyvän pronominiin *itse* (*ite-*) sekä verbeihin *katsoa* (*kato-*) ja *katsella* (*katel-*). (Ks. esim. Jonninen-Niilekselä 1982c: 129–130; Nuolijärvi 1986b: 123–125; Mielikäinen 1991: 10; Paunonen 1995 [1982]: 63–68; Palomäki 1998: 337–338.)

Yleiskielen *ts:n* vastineiden variaatio on kokonaisuudessaan varsin lekseemisidonnainen piirre. Käytännössä variaatio supistuu pienehköissä puheaineistoissa vajaan kymmeneen sanaan, tyypillisimmin sanoihin *etsiä*, *itse*, *katsoa*, *katsella*, *metsä*, *seitsemän* ja *viitsiä*, joissa vaihtelu tapahtuu ensimmäisen ja toisen tavun rajalla (vrt. Palomäki 1998: 15). Variaationtutkimuksista¹⁵⁶ on tapana suoraan rajata pois varioimattomina eli aina *ts:*llisinä muun muassa erisnimet, kuten *Joutseno* tai *Sveitsi* (*Ruotsin* osalta käytännöt vaihtelevat), slangii-ilmaukset, kuten *mutsi* tai *lintsata*, uudehkot lainat, kuten *pitsa* tai *sketsi* sekä vanhoissa murteissakin vaihteluttomina esiintyvät sanat, kuten *pitsi* tai *vitsi*. (Ks. esim. Silvennoinen 1980b: 106; Jonninen-Niilekselä 1982c: 128; Paunonen 1995 [1982]: 57.)

Lekseemien rajauksessa päädytään nopeasti ns. harmaalle vyöhykkeelle – kunkin aineiston ominaispiirteisiin ja aineistosta nouseviin yleistyksiin, joiden mukaan esimerkiksi *Ruotsi* tai *vatsa* ovat joko aina vaihteluttomia eli laskelmista pois jätettäviä tai sitten vaihtelun alaisia ja näin ollen laskelmissa esiintyviä (vrt. Silvennoinen 1980b: 106; Jonninen-Niilekselä 1980: 60, 67–68; Paunonen 1995 [1982]: 57; Palander 2005a: 96). Perimmäinen pyrkimys on tietysti tutkimusta selventävä ja tuloksia kirkastava: variaatiosuhteita tasaväkistetään niin, ettei *ts*-variantti saisi laskelmissa suurempaa osuutta kuin miltä yleisvaikutelma kuulostaa. Ei-lingvistin kielitajussa *vitsi* tuskin kuulostaa samanlaiselta *ts*-sanalta kuin *katsella*, ja tähän mielikuvien erotteluun rajauksetkin perustuvat.

Koska rajauksen perinne on vahva, en koe tarpeelliseksi murtaa sitä tässäkin tutkimuksessa. Edellä esiteltyjen vakiintuneiden *ts*-tapausten rajaaminen laskelmien ulkopuolelle helpottaa omien tutkimustulosteni vertailua muihin puhesuomesta tehtyihin tutkimuksiin. Omassa tutkimuksessani olen kuitenkin pyrkinyt karsimaan aineistoa mahdollisimman maltillisesti enkä ole pitänyt kriteerinä sitä, että jokaisen mukaan poimitun lekseemin tulisi esiintyä juuri omassa aineistossani varioivana. Koska olen etukäteisrajaukseni mukaan jättänyt kauempana sanassa esiintyvät ta-

---

Poikkeuksena tästä on neljännen NPM-paikkakunnan eli Turun puhekieli, jossa *t* on jo vanhan murteen mukainen heikon asteen aseman variantti (Suojanen, Salomaa & Vuorinen 1981: 129).

¹⁵⁶ Ulla Palomäen tutkimuksessa *Dentaalisen affrikaatan perilliset suomen murteissa – Kielikontaktihin perustuva selitysmalli* (1998) mukaan on otettu kaikki mahdolliset TS-esiintymät (mts. 13–15). Palomäen tutkimusta voisi kuvata esimerkiksi synkronis-vertailevaksi maantieteellisten murteiden tarkasteluksi (mts. 24), eikä niinkään variaationtutkimukseksi sanan fennistiikkaan vakiintuneessa merkityksessä.

paukset kokonaislaskelmien ulkopuolelle, siirrän niiden lyhyen kommentoinnin tuonemmaksi, lukuun 4.4.6. Seuraavassa kuvailen omien laskelmieni reunaehtoja nimenomaan niissä tapauksissa, joissa yleiskielen *ts*:n vastine on ensimmäisen ja toisen tavun rajalla.

Suurin ja kokonaisuudeltaan selvästi merkittävin poisjätö kokonaislaskelmista on verbin *tarvitse*-lyhennysmuoto *tartte*-. Sen jokin taivutusmuoto esiintyy TRE-aineiston 30 puhujasta 23:lla. Tähän verbimuotoon ja sen rinnakkaismuotoon *tarvi*-palaan lyhyesti luvussa 4.4.6. Samassa yhteydessä sivuan muotoja *ohi*, *läpi* ja *yli*, jotka niin ikään kytkeytyvät yleiskielen *ts*:n vastineiden variaatioon kauempana sanassa. Kokonaislaskelmista pois olen jättänyt myös prolatiivit *maitse*, *salateitse* ja *rautateitse*, joissa (vaihteluton) *ts* on koko sanan tai yhdysosan ensimmäisen ja toisen tavun rajalla. Muissa aineiston prolatiivimuodoissa *ts*:n vastine on kauempana sanassa, ja variaatiota on jonkin verran nähtävissä (mm. *läpitte* ja *lävitse*). Näitä muotoja kommentoin niin ikään luvussa 4.4.6.

Myös slangi-ilmaukset olen jättänyt kokonaislaskelmien ulkopuolelle. TRE-aineistossa tällaisia ovat: *funtsata*, *hentsa* ('henkonen'), *hontsia* ('huvittaa'), *lintsata*, *lintsi* ('karkumatka') ja *pintsut* ('pioneerit'). Nämä slangi-ilmaukset esiintyvät aineistossa aina *ts*:llisinä, ja niille on vaikea mieltää missään yhteydessä muunlaista äänneasua.¹⁵⁷ Vakiintuneisuudeltaan slangi-ilmauksien kaltaisia ja näin ollen laskelmien ulkopuolelle jätettyjä ovat onomatopoeettinen *lätsähtää* sekä arkityyilliset *putsata* ja *satsi*. Niin ikään olen jättänyt laskelmien ulkopuolelle joitakin sellaisia sanoja, joiden *ts*:llinen muoto on tietojeni ja kielitajuni mukaan erittäin vakiintunut puhutussa suomen kielessä, mitä havaintoa TRE-aineistossa esiintyvä vaihteluttomuus tukee. Näitä ovat *katsanto*, *katsomo*, *katsastus*, *katse*, *kutsut* (juhlat), *kutsu* (kirje), *patsas*, *ritsa*, *seitsikko*, *vitsaus*, *vitsi* ja *virtsa*. Tällä perusteella olen rajannut myös erisnimen *Metsola* (tamperelainen tyttökoti) kokonaislaskelmien ulkopuolelle.¹⁵⁸

Pois kokonaislaskelmista olen luonnollisesti jättänyt vielä sellaiset sanamuodot, joiden tulkinta jää epävarmaksi. Syyt tulkinnan epävarmuuteen jakautuvat viiteen tyyppiin. Ensimmäistä tyyppiä edustavat (usein puhetempoon liittyvät) lyhentymämuodot. Tällainen on esimerkiksi Klaaran TRE1-haastattelun vuosilukujen luettelu *nelkkytneljä neljäviis neljäkuus nelseit nelkaheks nelyheksä*, jossa lyhentymämuodon luokittelu *t*-variantiksi olisi liian rohkeaa. Toinen poisjätön tyyppi ovat foneettiset lipsahdukset, ääntämyksen virheet (ks. esim. Fromkin 1973; Goldstein ym. 2007; Fowler 2010: 56–57; Port 2010b: 60–61). Kyllikin TRE1-haastattelussa on jakso *hän* [ankara äidinkielen opettaja] *_alotti ja haukku ku nosti ja kasto sittes sen_aineej*

---

¹⁵⁷ Selityksenä tälle voi olla muun muassa se, että mainituissa slangi-ilmauksissa *ts*-yhtymä ei ole vokaalien välissä.

¹⁵⁸ Erisnimi *Metsola* esiintyy ainoastaan Tuulikilla ja hänelläkin aina *ts*:llisessä muodossa. Sana esiintyy Tuulikin TRE1-haastattelussa sen verran usein (5 kertaa), että sen mukaan ottaminen siirtäisi jo Tuulikin variaatioprofilia *ts*:n käytön suuntaan ja saisi aikaan muutoksen vaikutelmaa vuosikymmenten välille, sillä TRE2-haastattelussa *Metsola* esiintyy vain kerran. Ilman *Metsolaa* Tuulikki profiloituu vahvassa asteessa *tt*-varianttia suosivaksi ja variaation kovaltaan muuttumattomaksi puhujaksi (vrt. kuvio 36), mikä tulkintani mukaan vastaa paremmin hänen puheensa yleisvaikutelmaa yleiskielen *ts*:n vastineiden osalta.

[oppilaan kirjoitelman] ja sitte hän sano "istu", jossa muoto *kasto* (po. *katso*) lienee metateettinen *nosti*-imperfektin vaikutuksesta.

Kolmatta tyyppiä edustaa Tainan TRE2-haastattelun ilmeisen humoristisessa funktiossa tuotettu jakso *ja s'ttek ku ne* [päiväkotilapset] *möyhentää sitä* [ruokaa lautasella], ja, *issesseej ku he opettelevat*. Variantti *ss* on siinä mielessä todellinen yleiskielen *ts*:n vastine, että sen käyttö lienee ainakin Tainan tapauksessa tarkoituksellista eikä lipsahduksena selittyvää. Toisaalta samalla tavoin rakentuu niin ikään humoristisessa mielessä käytettävä *yssisseen*, joka vie tulkintaa funktionaalisen ja hyvin lekseemiorientoituneen assimilaation suuntaan. Oli tulkinta kumpi tahansa, muodon *issesseen* jätön kokonaislaskelmien ulkopuolelle sanelee lähinnä vertailukohtien puute: Tainan yksittäinen *issesseen*-muoto ei muodosta ryhmää tilastollisen vertailun näkökulmasta.

Pois kokonaislaskelmista olen jättänyt myös Tapion TRE2-haastattelussa kahteen kertaan esiintyvän *Veittijärvi*-proprin. Tämä edustaa neljättä, riittävän kontekstin puutteesta johtuvaa poisjätön tyyppiä. Tampereen lähistöllä on sekä *Veittijärvi* (asuinalue Ylöjärvellä) että *Veitsijärvi* (järvinalue Hattulassa). Koska tieto Tapion viittauksen spesifistä kohteesta puuttuu, on poisjätto perusteltu. Viidettä poisjätön tyyppiä edustavat esiintymät, jotka nauhoituksen huonon äänenlaadun tai puhujan epäselvän ääntämyksen vuoksi ovat jääneet useista kuuntelukerroista huolimatta luotettavaa tulkintaa vaille. Neljän ensimmäisen tyyppin poisjätöt jäävät koko laajassa aineistossa varsin yksittäisiksi viidennen tyyppin tapauksiin verrattuna, joita taas voi luonnehtia puhujatasolla yksittäisiksi. Nostin poisjätöt tässä kuitenkin esiin erillisinä tyyppeinä havainnollistaakseni varianttilaskelmien taakse kätkeytyvää luokitteluprosessia.

Omassa tutkimuksessani harmaalla vyöhykkeellä ovat osittain jo mainitutkin *kutsu-* ja *kats-*kantaiset sanarypät. Näistä olen päätenyt ottamaan laskelmiin mukaan verbijohdokset mutta en nominijohdoksia (ks. luettelo edellä), joissa koen *ts*-muodot varsin vakiintuneiksi. Erityisesti *kutsua*-verbissä vaihtelu tosin tuntuu TRE-aineistossa painottuvan piirrevariaation sijaan siihen, käytetäänkö *kutsua*-verbiä olenkaan (esim. *kutsu(i) kylään* vs. *käski kylään*). Näyttää siltä, että ne puhujat, joilla *ts*-variantti on yleisempi, käyttävät enemmän *kutsua*-verbiä. Vastaavasti *tt*-varianttia käyttävillä puhujilla *kutsua*-verbi esiintyy vain harvoin. Kyse saattaa olla siitä, että muoto *kutsua* tuntuu *ts*:llisenä liian yleiskieliseltä tai muodolliselta, mutta toisaalta muoto *kuttua* on korostetun murteellinen – ja perusmuodossaan sekä hämäläisessä imperfektimuodossaan verbi saa vieläpä samoja ilmiäsuja kuin substantiivi *kuttu*. *käskeä-* tai *pyytää-*verbin käyttö poistaa puhujalta variantin valintaan liittyvän problematiikan. Koko TRE-aineiston näkökulmasta *kutsua*-verbin esiintymät jäävät joka tapauksessa varsin satunnaisiksi, joten laajempiin päätelmiin verbien valinnasta ei ole syytä ryhtyä.

Vielä kiistanalaisempi ratkaisu oman tutkimukseni harmaalla vyöhykkeellä lienee muotojen *seitkyt* ja *seiten* mukaanotto ja laskeminen *t*-varianteiksi. Perusteluja on kaksi: Ensinnäkin nämä muodot painottuvat TRE-aineistossa niille puhujille, joilla *t*-varianttia esiintyy muutenkin. Toiseksi, aineistossa esiintyy muoto *seitten*: *öö kolkytkuus seittej kaheksan_yheksän nelyks nelkaks nelkytkolmev vuann_oom mennyk*

kouluu (Klaara/TRE1). *tt*:llisen muodon esiintyminen puoltaa osaltaan variaation *seitsen/seitskyt – seitten(kyt) – seiten/seitkyt* olemassaoloa.¹⁵⁹

Yksittäisen sanan painoarvoon – ja poimintojen harmaaseen vyöhykkeeseen – liittyy vielä se, että olen käsitellyt *katso – katto – kato* -imperatiivin partikkelimaisen huomionkohdistinkäytön¹⁶⁰ tilastollisesta analyysistä erillään luvussa 4.4.5. Perustelen ratkaisuani tarkemmin luvussa 4.4.3 sekä varsinaisen käsittelyn yhteydessä.

Edellä pyrin tekemään kenties ristiriitaisiakin ajatuksia herättävät ilmiön rajaukset mahdollisimman näkyviksi. Vain läpinäkyvyydellä lopulta on merkitystä tutkimustulosten tulkinnan ja vertailukelpoisuuden kannalta. Pyrin pitämään rajauksen harmaan vyöhykkeen myös *ts*:n tilastollisessa käsittelyssä näkyvänä: mikäli mainittujen muotojen painoarvo on yksittäisten puhujien kohdalla ilmeinen, mainitseen niiden osallisuudesta erikseen.

Poissjättöjen jälkeen mukana laskelmissa ovat paitsi tavallisimmat *etsiä, itse, katsoa, katsella, metsä, seitsemän* ja *viitsiä*, muun muassa sellaiset sanat kuin *Hakametsä, itsenäisyyspäivä, itsenäinen, itsekäs, itsepintainen, itsellinen, kutsua, metsikkö, metsästyks, metsästäminen, paitsi*¹⁶¹, *Ruotsi, seitsen, seitskyt, otsa* ja *vatsa*. Ensimmäiset seitsemän yleistä sanaa ovat omassa aineistossanikin selvässä enemmistössä, joten niiden osuus on *ts*-yhtymästä tekemissäni laskelmissa ja tilastoanalyysissä varsin korostunut.

Luvun alussa määrittelin tutkivani erityisesti ensimmäisen ja toisen tavun rajalla esiintyviä yleiskielen *ts*:n vastineita, jotka jaan kahteen luokkaan vahvan ja heikon asteen aseman perusteella. Kuten edellä esittelemistäni poiminnan ehdoista käy ilmi, ei erityyppisten lekseemien mukaan ottaminen ole kiistatonta. Niin ikään jako kahteen luokkaan yleiskielen astevaihtelusääntöjen perusteella osoittautui joissakin tapauksissa pohdintaa vaativaksi ja osin tulkinnanvaraiseksikin. Tampereen puhekielen ollessa kyseessä yksinäis-*t* toimi monin paikoin käytännön mittarina: jos oma satakuntalais-hämäläinen kielikorvani salli samassa kohden *t*-variantin käytön, kyseessä oli todennäköisesti myös astevaihtelusäännöstön mukaan heikon asteen aseman variantti.

Joissakin tapauksissa *t*-variantti tuntui kielikorvani perusteella heikon asteen asemassakin mahdolliselta. Tällaisia tapauksia olivat muun muassa TRE-aineistossa esiintyvän *Ruotsi*-sanatavalliset taivutusmuodot. Esimerkiksi yksikön inessiivimuoto *Ruotissa* tuntuu minulle hyvin vieraalta, eikä sitä TRE-aineistossakaan esiinny. Edustettuina ovat vain muodot *Ruotsissa* ja *Ruottissa* (lisäksi näissä tapauksissa diftongi on tyypillisesti avartunut). Kuitenkin asema on astevaihtelusäännöstön perusteella heikon asteen mukainen, ja kun esimerkiksi itämur-

---

¹⁵⁹ Muoto *seitkyt* on mukana ensisijaisesti *seiten*-muodon rinnakkaistapauksena. Tällainen rajaus on pakotettu siinä mielessä, että muodossa *seitkyt* on vain kaksi mahdollista varianttia, *t(i)* ja *ts*.

¹⁶⁰ Käytän yleistäen nimitystä *katsoa*-verbin huomionkohdistinkäyttö, vaikka olen tietoinen erityisesti muodon *kato* ei-verbimäisistä ominaisuuksista (ks. Hakulinen & Seppänen 1992). Tässä tutkimuksessa päähuomion saa äänteellinen variaatio (*ts – tt – t*) eikä syntaktinen käyttö, joten pidän verbi-termiä osuvampana. Partikkeli-termi luo nähdäkseni helpommin tässä tapauksessa virheellisen mielikuvan muodon varioimattomuudesta.

¹⁶¹ *paitsi*-lekseemin kvantiteettisuhteista ja niiden tulkinnasta ks. Palomäki (1998: 75–76).

teiden alueella *Ruotissa* on täysin hyväksyttävä ilmaus¹⁶², sijoitin *Ruotsi*-sanankuokkosin inessiivin *ts:n* vastineet heikon asteen aseman mukaisiin laskelmiin. Tämä saattaa valistuneesta lukijasta tuntua itsestäänselvyydeltä. Haluan esimerkilläni kuitenkin korostaa sitä, että jonkin lekseemin jonkin variantin sijoittaminen heikon asteen aseman mukaisiin laskelmiin ei tarkoita sitä, että TRE-aineistossa tai koko Tampereen puhekielessä olisi kyseisen lekseemin kohdalla todellista vaihtelua *ts:n* *tt:n* ja *t:n* kesken. Jako heikon ja vahvan asteen aseman välillä on tässä tapauksessa sääntö-, ei kokemuspohjainen. Vaikka heikon asteen asemaan kuuluu Tampereen vanhassakin murteessa variantti *t*, ei tämä tarkoita, että *t* vaihtelisi tasavertaisesti joka sanassa *ts:n* ja *tt:n* kanssa.

Toisaalta astevaihtelusäännöstö näyttäisi joissakin tapauksissa olevan murtumassa nykypuhesuomessa sallivampaan suuntaan juuri *t*-variantin kohdalla. TRE-aineistossa *t*-variantin käyttö on konservatiivisella linjalla. Toisin sanoen jokainen aineistossa aktualisoituva *t*-variantti on astevaihtelusäännöstön mukaan määrittelyssä heikon asteen asemassa. Koska oma kielikorvani osoitti poimintatyön aikana horjuvuutta esimerkiksi *itse*-pronominin tulkinnan kohdalla, tein kokeeksi Google-haun muodon *itensä* (jossa siis *t* esiintyy vahvan asteen asemassa) esiintymisestä internetissä: 30.3.2009 tehdyn haun tuloksena oli suomenkielisiltä sivuilta 290 osunaa.

Google-haun lähdekäyttöä voidaan kritisoida muun muassa sillä perusteella, että keskustelupalstoille, joihin haut tyypillisimmät linkittyvät, kirjoitellaan kiireessä ja huolimattomasti ja että moni sanamuoto onkin todellisuudessa kirjoitusvirhe (esim. *itensä* vs. *tiensä*). Tässä tapauksessa osunaa kuitenkin tuli varsin runsaasti, ja *itensä*-muodon käyttö näytti enimmäkseen yleiskielen *itsensä*-pronominin mukaiselta seuraavien esimerkkien mukaisesti: 1) *kirjailijan itsensä ohjauksessa*, 2) *se oli mukava saada muut ja itsensä hyvälle tuulelle* ja 3) *asiakkaan tyydyttämään ite itsensä*. TRE-aineistossa päädyin Google-hausta ja omasta horjuvasta kielikorvastani huolimatta kuitenkin selvään rajaukseen: muotoa *itensä* ei esiinny TRE-aineistossa kertaakaan, joten muodot *itsensä* ja *ittensä* sijoittuvat laskelmissani astevaihtelusäännöstöä noudatellen vahvan asteen aseman mukaisesti – riippumatta siitä, että tampere-relais(nuor)tenkin puheessa *itensä*-muotoa saattaa jo esiintyä. Luokitteluni on siis tässäkin tapauksessa sääntöpohjaista.

Useimmiten yleiskielen *ts:n* vastineita kantavia sanoja voi tarkastella ja luokitella lauseyhteydestään irrotettuina. *seittemän*-sanassa *tt*-variantti on kiistatta vahvan asteen asemassa ja *itte*-sanassa heikon asteen asemassa. Kuitenkin esimerkiksi yleisen *katsoa*-verbin tarkastelu vaatii kontekstin ympärilleen. Hämäläismurteinen imperatiivi¹⁶³ ja yksikön kolmannen persoonan imperfekti (josta jälkitavun *i*-loppuisen diftongin *i* on kadonnut, ks. luku 4.7) toteutuvat molemmat muodossa *katto*.¹⁶⁴ Näistä imperatiivimuodossa kyseessä on heikon asteen asema ja imperfektimuodossa vahvan asteen asema. Poikkeuksen tekee myös *viitsiä*-verbi, tarkemmin sen indikatiivi- ja konditionaalimuodot. Kuisman TRE1-haastattelussa on jakso: *ninku hälle ei viittister ruvetav vastaan ihan, ihan tällai kum miäli tekis*. Tässä esimerkissä *viitsiä*-

¹⁶² Tein pienimuotoisen kyselyn kollegoilleni ja ystäväilleni.

¹⁶³ Tyypillisesti imperatiivi on huomionkohdistin-käytössä.

¹⁶⁴ Kyseinen muoto voi vieläpä lauseyhteydestään irrotettuna sekoittaa yleiskielen *katto*-substantiivi, jossa ei ole kyse alkuperäisestä *ts*-yhtymästä.

verbi on tulkintani mukaan indikatiivin preesensin kieltomuodossa, ja loppu-*s* on rajageminaation tulosta. Näin ollen kyseessä on heikon asteen asema. Tainan TRE2-haastattelussa on jakso: *kum mää en toisaalta nin, enää iham, pelekällek koulumpenkille, seittemäntoista ja yhdeksäntoistavu(o)tiaitteņ kanssa viittis mennäm mutta tota*. Tässä taas *viitsiä*-verbi on konditionaalissa, jonka loppu-*i* on heittänyt, joten kyseessä on vahvan asteen asema. Kontekstistaan irrallaan *viittis*-muotojen erilainen tulkinta ei onnistuisi.

4.4.2 Yleiskielen *ts*:n vastineiden jakautunut olemus: esiintymien heikossa ja vahvassa asteessa

Yleiskielen *ts*:n vastineet on kvantitatiivisessa tarkastelussa tapana jaotella heikon ja vahvan asteen mukaisesti kahteen erikseen tutkittavaan ryhmään. Kuitenkin erilliset tulokset on tapana koota yhteen: tietyn murteen tai yksittäisen murteenpuhujan tuotos esitetään kokonaisuutena niin, että vahvan ja heikon asteen asemien tyypilliset variantit erotetaan kaksoispisteellä toisistaan. Tampereen-kontekstissa yleinen tulkinta on, että yleiskielisillä puhujilla (tai muodollisissa puhetilanteissa) variaatio edustuu muodossa *ts : ts*. Vastaavasti murteellisilla puhujilla edustus on *tt : tt*. Edustus *tt : t* liitetään nuorisokieleen mutta myös yleistyväksi puhekielen piirteeksi.¹⁶⁵ (Ks. esim. Rapola 1990 [1947]: 116; 1966: 194–195; Jonninen-Niilekselä 1982c: 129–133; Rautanen 1999: 51.)

Piirteenä *ts*:n vastineiden vaihtelu on sellainen, että yksi tarkasteltava variantti paljastaa aina vain osan taivutussysteemistä. Tarkasteltavien esiintymien runsaslukuisuus taas toisaalta vahvistaa kuvaa tietyn kombinaation yleisyydestä, toisaalta tuo julki muidenkin mahdollisten kombinaatioiden olemassaolon (Zipfin lain mukaan). Koska kaksi vahvan asteen varianttia kertaa kolme heikon asteen varianttia on yhteensä kuusi kombinaatiota, Tampereella ainakin periaatteessa mahdollisia ovat myös loput kolme vaihteluparia eli *ts : tt*, *tt : ts* sekä *ts : t*. Tällaisesta ”kaanonin ulkopuolisesta” vaihtelusta toimivat esimerkkeinä Tuulikin TRE2-haastattelusta poimimani *ts : tt* (esimerkit 1 ja 2), Hellevin TRE2-haastattelusta poimimani *tt : ts* (esimerkit 3 ja 4) sekä Tatun TRE1-haastattelusta poimimani *ts : t* (esimerkit 5 ja 6) (ks. myös Nuolijärvi 1986b: 118).

1. *Miro_on_aina vähä niņkun, katsoo että hän_on niņku ylempänä isooveljee mukamas.* (Tuulikki/TRE2)
2. *nii ennen kö sää, pysyt sillä ansiosidonnaisella. sit sää meet ja haet_ittej jostain, neljä kuukautta jos saat.* (Tuulikki/TRE2)
3. *piänenä nin, oliⁿ, palettikoulussa mikä tiesti oli harvinaista siihen_aikaan_eikä tiesti uskois kum mua nyk kattlee (että),* (Hellevi/TRE2)
4. *Ihmeidentekijät. se onn yks suomalainenⁿ, sarja ja Kotikatu, jota mä tykkääņ katsellam mutta, muita, suāmalaisia en tykkääs seņ kiälenkäytön takia.* (Hellevi/TRE2)

¹⁶⁵ Suomen kielessä on myös morfofoneemi *tt : t* (esim. *matto : maton*), joka kuuluu sekä yleiskieleen että Tampereen puhekieleen. Sen olemassaolo voi tukea *tt : t*-edustusta *ts*:n vastineena.

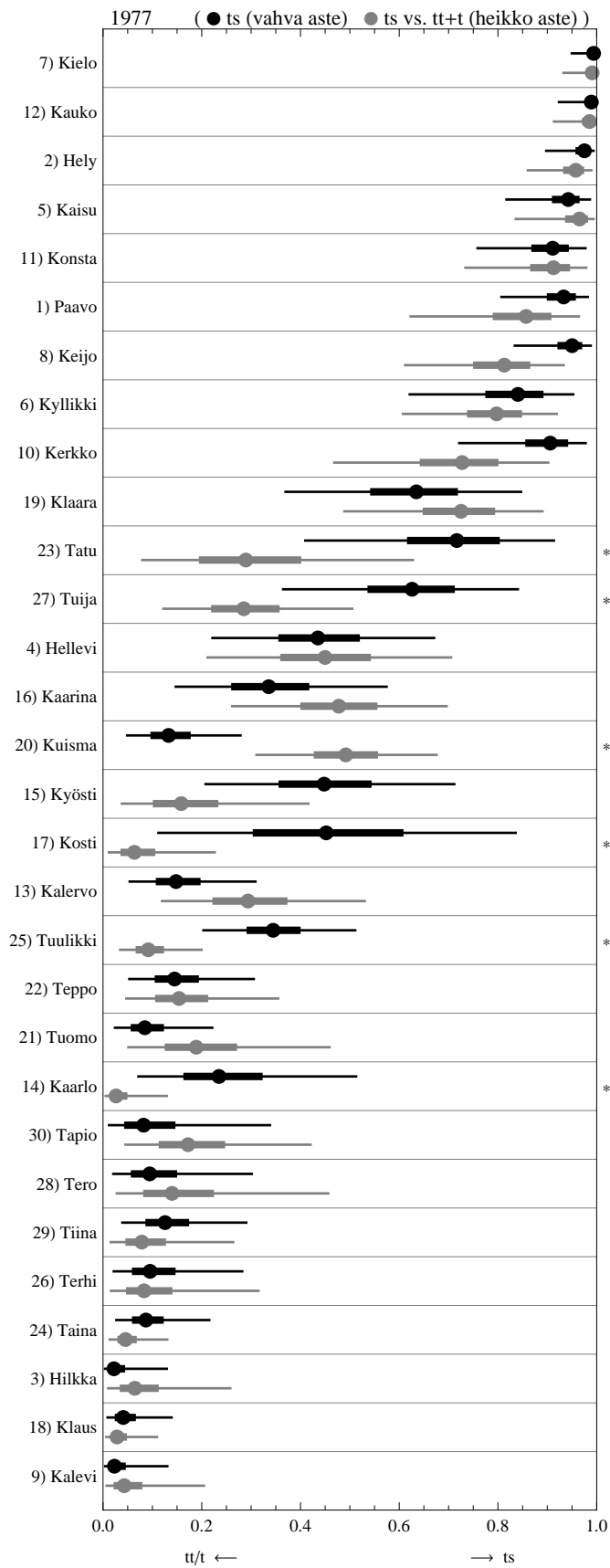
5. *tapanina, useimmiten niⁿ, käytiin, maalla katsomassa, sukulaisia.* (Tatu/TRE1)
6. *noo, em mää nyt_o, vielä sitä, katellu. eiköhän tässä, löydys sopivia aineita.*
(Tatu/TRE1)

Vahvan ja heikon asteen aseman erillinen tarkastelu on tutkimuksissa perusteltua jo varianttien erilaisten esiintymisehtojen vuoksi. Lisäksi astevaihteluasemien erot-taminen on mielekästä yleisimpien vaihteluparien etsimisen näkökulmasta. Näiden ilmeisten perusteiden lisäksi halusin selvittää myös sitä, käyttäytyvätkö samoilta näyttävät variantti kahdessa astevaihteluasemassa jo lähtökohtaisesti eri tavalla. Astevaihteluasemien samuutta tai eroavaisuutta selvittääkseni vertasin *ts*-variantin puhujakohtaista edustusta vahvan ja heikon asteen asemassa erikseen kumpanakin haastatteluvuonna. Kuvio 34 kuvastaa heikon ja vahvan asteen puhujakohtaista edustusta vuonna 1977. Kuvio 35 kuvastaa vastaavaa tilannetta vuonna 1997.

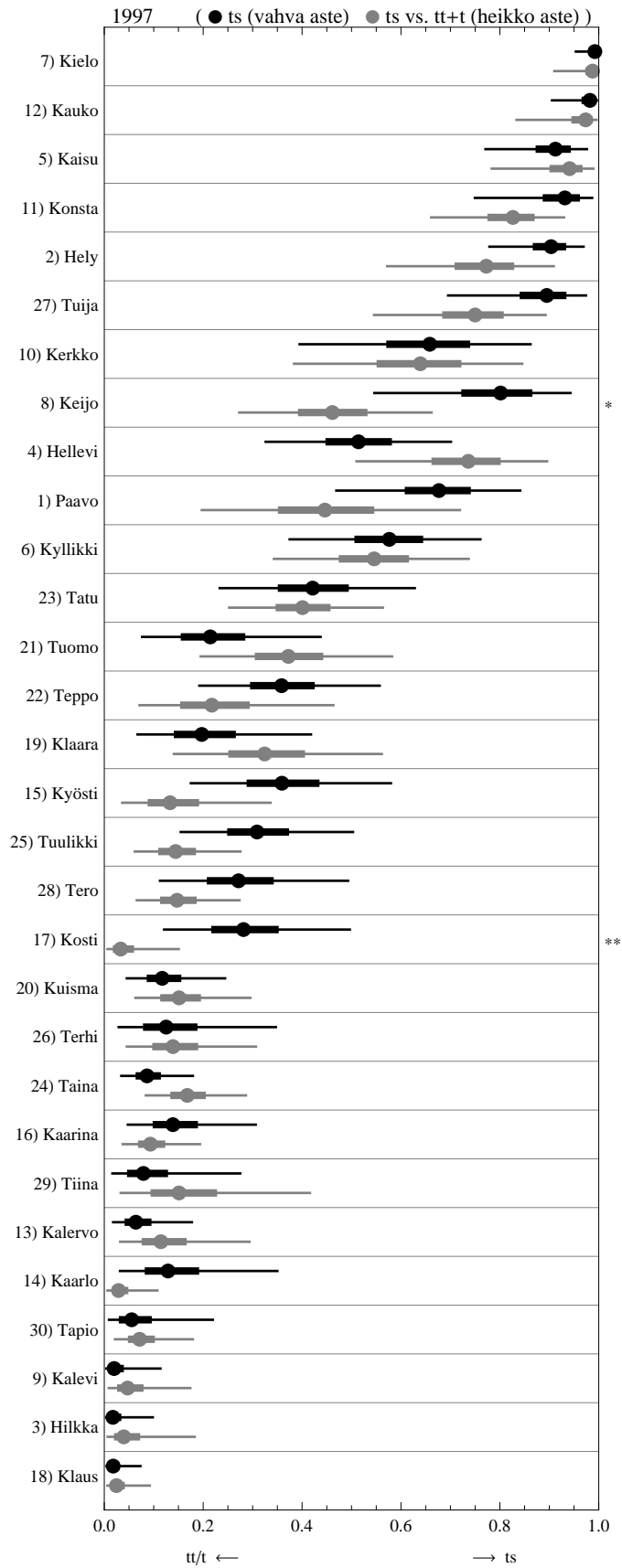
Kuvioissa *ts*:ää on verrattu muihin variantteihin, mikä vahvassa asteessa tarkoittaa vertaamista pelkkään *tt*:hen ja heikossa asteessa *tt*:n ja *t*:n yhteenlaskettuun osuuteen. Kunkin puhujan kohdalla musta jana edustaa saman haastattelun *ts*-variantin edustusta vahvassa asteessa ja harmaa jana heikossa asteessa. Mitä lähemmäs kuvion oikeaa reunaa jana sijoittuu, sitä suurempana *ts*-variantin todennäköisyys kyseisessä astevaihteluasemassa näyttäytyy. Puhujat on järjestetty allekkain vahvan ja heikon asteen esiintymien todennäköisyysarvion keskiarvon mukaan niin, että todennäköisesti *ts*-varianttia kummassakin astevaihteluasemassa käyttävät puhujat sijoittuvat kuvion ylälaitaan ja vastaavasti todennäköisesti *tt*- tai *t*-varianttia käyttävät puhujat sijoittuvat kuvion alalaitaan. Molemmissa kuvioissa ylinnä oleva Kielo on siis varsin todennäköinen *ts*:n käyttäjä niin vahvan kuin heikon asteen asemassa, kun taas kuvioissa alas sijoittuvilla Kalevilla, Hilikalla ja Klausilla *ts*:n käyttötodennäköisyys on kummassakin asemassa varsin pieni.

Kuvioiden oikean reunan tähdet kuvastavat tässä tapauksessa vahvan ja heikon asteen aseman välistä eroa *ts*-variantin todennäköisyydessä. Useimmilla puhujilla vahvan ja heikon asteen varianttien edustuksissa ei näyttäisi olevan tilastollisesti merkitsevää eroa – toisin sanoen heidän kielellisessä resurssissaan näyttäisi olevan vain yksi ja sama *ts*, ei erillisiä ja eri tavoin käyttäytyviä vahvan ja heikon asteen aseman *ts*-variantteja. Kuitenkin vuoden 1977 haastattelujen perusteella (kuvio 34) puhujista kuudella *ts*-variantin käyttö heikon ja vahvan asteen asemassa eroaa tilastollisesti melkein merkitsevästi (yksi tähti) tai tilastollisesti merkitsevästi (kaksi tähteä). Vuoden 1997 haastattelujen perusteella kahdella puhujalla vahvan ja heikon asteen aseman *ts*-variantit eroavat tilastollisesti melkein merkitsevästi tai merkitsevästi toisistaan.

Kuvioiden 34 ja 35 ensisijaisena tarkoituksena on osoittaa, että vahvan ja heikon asteen näennäisesti samat variantit voivat käyttäytyä joillakin puhujilla siinä määrin eri tavoin, että niitä on tarpeen tarkastella toisistaan erillään myös tästä syystä (ks. toisin Jonninen-Niilekselä 1982c: 128–133). Idiolektitasolla vahvan asteen *ts* voi siis todellakin olla eri variantti kuin heikon asteen *ts*. Näin ollen myös merkintätapa *ts* : *ts* tai *tt* : *tt* on perusteltu.

Kuvio 34. ts-variantin vahvan ja heikon asteen aseman edustus TRE1-aineistossa.

Kuvio 35. ts-variantin vahvan ja heikon asteen aseman edustus TRE2-aineistossa.

Kuvioita tarkemmin tutkimalla huomaa myös kiinnostavan yksityiskohdan: Niillä puhujilla, joilla jommassakummassa tai toisessa haastattelussa vahvan ja heikon asteen edustusten välistä eroa näkyy, tämä ero on tyypillisemmin (7:ssä tapauksessa 8:sta) niin päin, että *ts*-variantin todennäköisyys on vahvassa asteessa hieman suurempi kuin heikossa asteessa eli musta jana sijoittuu kuviossa enemmän oikealle kuin harmaa jana. Samankaltaisen havainnon *ts*-variantin yleisyydestä vahvan asteen asemassa heikkoon asteeseen verrattuna on Helsingin-aineistosta tehnyt Heikki Paunonen (1995 [1982]: 62–63; ks. myös Palomäki 1998: 336). Tässä voi nähdä viitteitä siitä, että puheessa vahva-asteinen muoto on jonkin verran tiedostetumpi ja sen myötä kenties kontrolloidumpi kuin heikko aste, joka erityisesti nominien ollessa kyseessä saattaa olla lauseen teemankulun kannalta vähemmän kohosteinen.

4.4.3 Näennäisaikaennuste yleiskielen *ts*:n vastineiden edustuksesta Tampereella

Tampereen puhekielen *ts*:n vastineiden edustusta on TAPU1-aineiston perusteella tarkastellut Kaija Jonninen-Niilekselä pro gradu -tutkielmassaan sekä toimittamassaan *Tampereen puhekieli tutkimuskohteena* -teoksessa (1980: 60–84; 1982c: 128–133). Myöhemmin aiheeseen on palannut Marianne Rautanen pro gradu -tutkielmassaan (1999: 50–67), jonka aineistona ovat kahden vuosikymmenen TRE-haastattelut vanhinta puhujaa (Paavo) lukuun ottamatta.

Jonninen-Niilekselän tutkimus ei ole täysin vertailukelpoinen omani kanssa, sillä siinä käsittelytapa poikkeaa totutusta: heikkoa ja vahvaa astetta ei ole erotettu, vaan laskelmat on tehty astevaihteluasemat yhdistäen (ks. esim. Jonninen-Niilekselä 1982c: 129) ja vielä useimmiten yksi lekseemi kerrallaan (ks. esim. Jonninen-Niilekselä 1980: 73). Tähän on kiinnittänyt huomiota myös Rautanen (1999: 51), joka on omassa tutkimuksessaan päätenyt yleisemmin käytettyyn malliin, jossa variaation edellytykset huomioidaan erottamalla astevaihteluasemat toisistaan (ks. esim. Nuolijärvi 1986b: 115–125; Paunonen 1995 [1982]: 58–68; Nahkola & Saani-lahti 2001: 60–64; Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 28–35).

Jonninen-Niilekselä on omassa, TAPU1-aineistoon perustuvassa tutkimuksessaan päätenyt ennustamaan heikon asteen *t*-variantin aseman voimistumista Tampereen puhekielessä. Tämän muutoksen johdossa olisivat hänen mukaansa nuoret naiset. *tt*-variantin hän taas toteaa (ilmeisesti molemmissa astevaihteluasemissa) hiljalleen leksikaalistuvan. Ennusteensa hän pohjaa erityisesti havainnolleen I sosiaaliryhmän prolatiivimuotojen *ts*-hakuisuudesta ja vastaavasti *tt*:n harvinaisuudesta *-itse-* ja *-tse-* verbeissä. (Jonninen-Niilekselä 1982c: 129–130.) Toisaalta Jonninen-Niilekselä (1982c: 132) toteaa kumpaakin aineistonsa nuorten puhujien ryhmää (sosiaaliryhmät I ja III) leimaavan samaan aikaan sekä murteellisuuden että helsinkiläispuhekielisyyden. Tämän voi tulkita ennusteeksi *tt* : *t* -vaihtelukombinaation (jossa siis *tt* edustaa murteellisuutta ja *t* helsinkiläisyyttä) yleistymisestä ikäryhmittäin.

Rautanen (1999: 50–67) tutkimus perustuu reaaliaikatietoon *ts*:n variaatiosta. Ikäryhmäedustuksesta Rautanen toteaa, että vanhemmilla puhujilla *ts*:n osuus on aineistossa vähentynyt ja *tt*:n osuus lisääntynyt. Nuoremmilla taas muutos on ollut juuri päinvastaista, joskaan ei yhtä suurta. Yleistyksenä kaikista ryhmäjäoista (ikä, suku-

puoli, sosiaaliryhmä) Rautanen vielä toteaa, että ne puhujaryhmät, jotka olivat alkuaan (v. 1977) kaikkein yleiskielisimpiä, ovat 20 vuodessa muuttaneet kieltään kohti puhekielisiä muotoja, joilla Rautanen ilmeisesti viittaa *tt*- ja *t*-variantteihin. Toisaalta ne, joilla jälkimmäisessä haastattelussa (v. 1997) *ts*:t lisääntyvät ja *tt*:t vähenevät aiempaan haastatteluun verrattuna, ovat niitä, joiden kieli jo alkuaan on ollut erityisen puhekielistä.¹⁶⁶ Leksikaalistumisen Rautanen toteaa liittyvän *itse*-lekseemin *ts*:lliseen muotoon. Jonninen-Niilekselän havaitsemaa *tt*:n käytön leksikaalistumista hänen tutkimuksensa ei tue. (Rautanen 1999: 62, 65.)

Kahden aiemman tutkimuksen valossa *ts*:n edustuksesta Tampereen puhekielessä on siis saatavilla melko yleistävää ja osin jopa eri suuntiin vievää tutkimustulosta.¹⁶⁷ Idiolektitason havainnot ovat kummassakin tutkimuksessa vähäisiä. Rautanen vielä toteaa seuraavaa:

Koska aineistossa on puhujaa kohti melko vähän TS-tapauksia, on idiolektien eriaikaisten TS-yhtymien vertaileminen miltei mahdotonta. Siksi on hyödytöntä laskea idiolektikohtaisia taulukoita, joten on tyydyttävä vertailemaan puhujia sosiolingvistiisesti ryhmittäin. (Rautanen 1999: 56.)¹⁶⁸

Tähän ”miltei mahdottomaan” ja ”hyödyttömään” kuitenkin omassa tutkimuksessani tartun. Tavoitteenani on saada mahdollisimman luotettavaa tietoa *ts*:n idiolektikohtaisesta variaatiosta ja muutoksesta bayesilaisten menetelmien avulla luvussa 4.4.1 esittelemieni poiminnan ehtojen vallitessa. Kuten aiemmissa piirreluvuissa, lähdän tässäkin liikkeelle aineiston yleisvaikutelmasta. Omien litterointieni ja niistä tekemieni poimintojen perusteella TRE-aineiston kokonaisvariaatio kahdella vuosikymmenellä näyttää seuraavalta (taulukot 11–13):

Taulukko 11. *ts*:n vastineiden edustus vahvan asteen asemassa TRE1- ja TRE2-aineistossa.

vahva aste	TRE1		TRE2	
<i>tt</i>	240 kpl	55,8 %	330 kpl	59,8 %
<i>ts</i>	190 kpl	44,2 %	222 kpl	40,2 %
yht.	430 kpl	100 %	552 kpl	100 %

¹⁶⁶ Käytän tässä tutkimustulosten referoinnissa selvyuden vuoksi Rautasen itsensä käyttämää puhekielisyys-termiä sen ongelmallisuudesta huolimatta, vrt. luku 2.2.1.

¹⁶⁷ Rautasen tutkimus on oppinäytetyö samoin kuin Jonninen-Niilekselän työ alkuaan. Tarkoitukseni ei ole arvostella näitä tutkimuksia liian ankarasti vaan ainoastaan osoittaa, että *ts*:n vaihtelu ei ole vielä tyhjentävästi käsitelty.

¹⁶⁸ Rautasen kommentti on siinä mielessä täysin aiheellinen, että ryhmien variaation kuvaukseen yleisesti käytetyt menetelmät eivät sovellu yksilötason tutkimukseen, jossa vertailtavien varianttien lukumäärät jäävät pieniksi.

Taulukko 12. *ts*:n vastineiden edustus heikon asteen asemassa TRE1- ja TRE2-aineistossa (ml. *katsoa*-verbin huomionkohdistinkäyttö).

heikko aste	TRE1		TRE2	
<i>tt</i>	197 kpl	42,6 %	380 kpl	45,1 %
<i>ts</i>	166 kpl	35,9 %	178 kpl	21,1 %
<i>t</i>	100 kpl	21,6 %	285 kpl	33,8 %
yht.	463 kpl	100 %	843 kpl	100 %

Taulukko 13. *ts*:n vastineiden edustus heikon asteen asemassa kahdella vuosikymmenellä (pl. *katsoa*-verbin huomionkohdistinkäyttö).

heikko aste	TRE1		TRE2	
<i>tt</i>	194 kpl	49,9 %	355 kpl	60,8 %
<i>ts</i>	166 kpl	42,7 %	177 kpl	30,3 %
<i>t</i>	29 kpl	7,5 %	52 kpl	8,9 %
yht.	389 kpl	100 %	584 kpl	100 %

Taulukot 11–13 esittelevät TRE-aineiston kaikkien puhujien yhteenlaskettua yleiskielen *ts*:n vastineiden variaatiota erikseen vahvan ja heikon asteen asemassa.¹⁶⁹ Laskelmat olen tehnyt sellaisista tapauksista, joissa variantti on sanan ensimmäisen ja toisen tavun rajalla. Nämä tapaukset ovat TRE-aineistossa selvästi yleisimpiä, ja jo pelkkä niihin fokuointi antaa varsin kattavan yleiskuvan *ts*:n vaihtelusta. Kuten heikon asteen asemaa kuvastavia taulukoita 12 ja 13 tarkastelemalla voi havaita, *katsoa*-verbin huomionkohdistinkäytön mukaanotto tai poisjätö laskelmista vaikuttaa varsin merkittävästi siihen, miltä heikon asteen aseman yleiskuva näyttää. Nämä taulukot jo yksinään havainnollistavat, miten paljon tutkija voi pelkästään poiminnan kriteerejä varioimalla vaikuttaa saataviin tutkimustuloksiin.

Juuri *katsoa*-verbin huomionkohdistinkäyttö on saanut *ts*:n vastineiden tutkimuksissa varsin erilaisia tulkintoja (ks. esim. Jonninen-Niilekselä 1982c: 129–130; Nuolijärvi 1986b: 115, 119–125; Paunonen 1995 [1982]: 55–61, 67–68; Rautanen 1999: 51, 55; Nahkola & Saanilahti 2001: 60–64; Lappalainen 2004: 62; Palander 2005a: 100–101). Poiminnan kriteereihin onkin syytä perehtyä huolellisesti eri tutkijoiden tekemiä tutkimuksia verrattaessa. Tätä voi havainnollistaa ajatusleikillä, jossa

¹⁶⁹ Osittain puhujien lukumäärästä, osittain litteroinnin ja poimintojen eroista sekä tulosten tulkinnasta johtuen omat tutkimustulokseni poikkeavat jonkin verran Rautasen (1999: 50–67) pro gradu -tutkielman tuloksista, vaikka puhujajoukko on lähes sama. Oman tutkimukseni näen tarkentavan Rautasen tuloksia ja valaisevan kokonaan uudella tavalla idiolektien variaatiota.

TRE1-aineiston olisi analysoinut tutkija A heikon asteen asemaa kuvastavassa taulukossa 12 mainituin reunaehdoin ja TRE2-aineiston tutkija B heikon asteen asemaa kuvastavassa taulukossa 13 mainituin reunaehdoin. Jos taulukon 12 TRE1-saraketta verrattaisiin taulukon 13 TRE2-sarakkeeseen tai taulukon 13 TRE1-saraketta taulukon 12 TRE2-sarakkeeseen (niin kuin eri tutkijoiden eri aikaan samasta murteesta tekemiä tutkimuksia voidaan verrata), näyttäisi tapahtunut kielenmuutos voimakkaalta. Verrattavista sarakkeista riippuen esimerkiksi *t*-variantin osuus Tampereen puhekielessä vaikuttaisi kahdessa vuosikymmenessä joko vähentyneen 21,6 %:sta 8,9 %:ään tai kasvaneen 7,5 %:stä 33,8 %:aan! Ajatusrakennelmana tämä on tietysti hupaisa – mutta ei mahdoton. Näin suuri vaikutus voi yhdellä vähäisen tuntuksella poiminnan kriteerillä olla tutkimustuloksiin.

Huolimatta siitä, kumpaa heikon asteen aseman taulukkoa (taulukko 12 vai taulukko 13) tarkastellaan, voidaan yleisesti todeta, että molemmissa astevaihtelu-asemissa *tt*-variantin osuus on suurin ja että *tt*:n asema on 1990-luvulle tultaessa edelleen vahvistunut. Niin ikään heikon asteen aseman *t*-variantin osuus näyttäisi kahdessakymmenessä vuodessa hieman kasvaneen, joskin *t* on edelleen kolmesta mahdollisesta variantista suhteessa harvinaisin. Kaikkien kolmen taulukon perusteella *ts*-variantin asema vaikuttaa haastattelujen välillä jonkin verran heikentyneen. Karkeasti ottaen aineiston yleiskuva näyttäisi tukevan Jonninen-Niilekselän (1982c: 132) näennäisaikaennustetta *tt* : *t* -vaihtelun yleistymisestä Tampereen puhekielessä.

Pelkästään vahvan asteen aseman edustusta (taulukko 11) katsomalla *tt*:n aseman nousu ja *ts*:n aseman lasku ei kuitenkaan näytä kovin suurelta. Vastaavasti ilman *katsoa*-verbin huomionkohdistinkäyttöä toteutettu heikon asteen vastineiden edustus (taulukko 13) ei osoita *t*-variantin asemassa juurikaan muutosta. Jo Rautanen (1999: 55) on havainnut, että Tampereen puhekielessä *kato*-huomionkohdistimen käyttö on lisääntynyt selvästi 1970-luvulta 1990-luvulle tultaessa. Omat laskelmani tukevat tätä havaintoa: niiden mukaan *kato*-huomionkohdistinta käyttää TRE1-haastattelussa ainoastaan 3 puhujaa yhteensä 71 kertaa, kun TRE2-haastattelussa *kato*-huomionkohdistinta käyttää jo 9 puhujaa, yhteensä 233 kertaa. *katto*-huomionkohdistimen vastaavat lukemat ovat TRE1-haastattelussa 3 puhujaa ja 3 kertaa, TRE2-haastattelussa 4 puhujaa ja 25 kertaa. *katsa*-huomionkohdistinta käyttää ainoastaan 1 puhuja 1 kerran TRE2-haastattelussa. Kaiken kaikkiaan *katsoa*-verbin huomionkohdistinkäyttö näyttää TRE-aineiston perusteella vakiintuneen Tampereen puhekieleen vasta haastattelujen välillä.

Koska *katsa*-verbin huomionkohdistinkäyttö poikkeaa variaation kavaltaan selvästi muusta *ts*-vaihtelusta muun muassa vuosikymmenten välisen frekvenssin kasvun vuoksi, olen päätenyt käsittelemään sitä erikseen luvussa 4.4.5. Luvun 4.4.4 tilastollinen analyysi tapahtuu siis kokonaan ilman *katsa*-verbin huomionkohdistinkäyttöä. Sen sijaan tilastoanalyysissä ovat mukana *katsa*-verbin konkreettiset imperatiivimuodot, jotka ovat TRE-aineistossa satunnaisia ja jotka kaikki esiintyvät jonkinlaisissa referointijaksoissa (esimerkit 1–3).

1. *(sitte) oli ihan sen kohralla ja jysähti ni, se katto vaan että mikä siä, (--) mikä siä o. kaikki viis kuus laukausta nih [aiemmin paukuarka] koira ei mitää se vaan katto mua harmissaa että "äjjä saakeli katon ny, ehäm mää mitääm pelekää". (Klaus/TRE2)*

2. *mää s- -tä "kattos mikä tällä koirall_oh" ku (se) oli tässä semmone, viilto, tästä, tossa kuanov viärestä meni nim mää s- -tä "täähän_o(m), pyssyj jäläki, tää ol laukaus_osunut tähäj --"* (Klaus/TRE2)
3. *nim mää olij kuulemma kauheeseen_äänee huutamu äitelle, äitelles sitten, s- tuala kađulla ku oltiin kuljettu että, "äite hei että **katot** tuol_om mun_ämmäni". no se oli just se, [omassa sukunimessä oleva] kirjai.* (Kosti/TRE1)

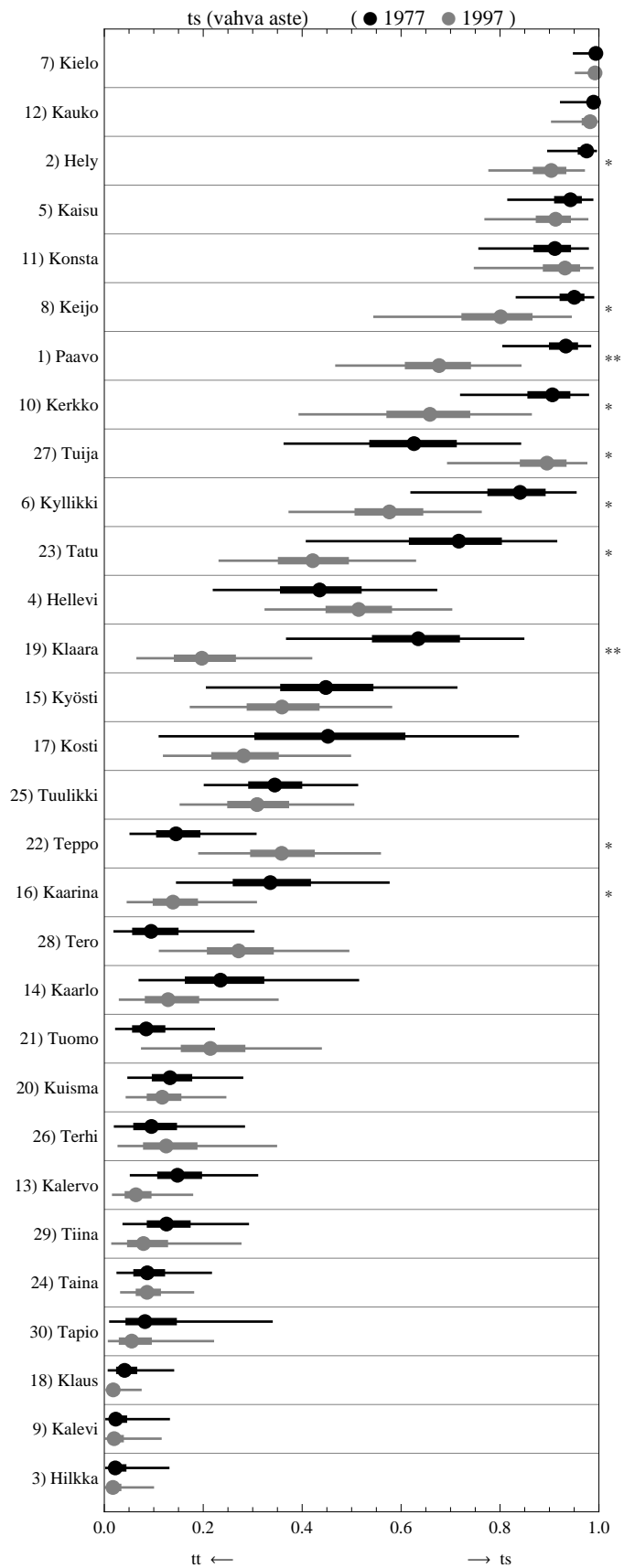
Seuraavan luvun tilastollisen analyysin ulkopuolelle jäävät myös harvafrekventiset, ensimmäisen ja toisen tavun rajaa kauempana esiintyvät *ts:n* vastineet, joihin palaan lyhyesti luvussa 4.4.6. Näiden rajausten vallitessa tilastollinen analyysi lähtee liikkeelle edellä esitettyjen taulukon 11 ja taulukon 13 heijastelemasta yleistilanteesta.

4.4.4 Yleiskielen *ts:n* vastineiden tilastollinen analyysi

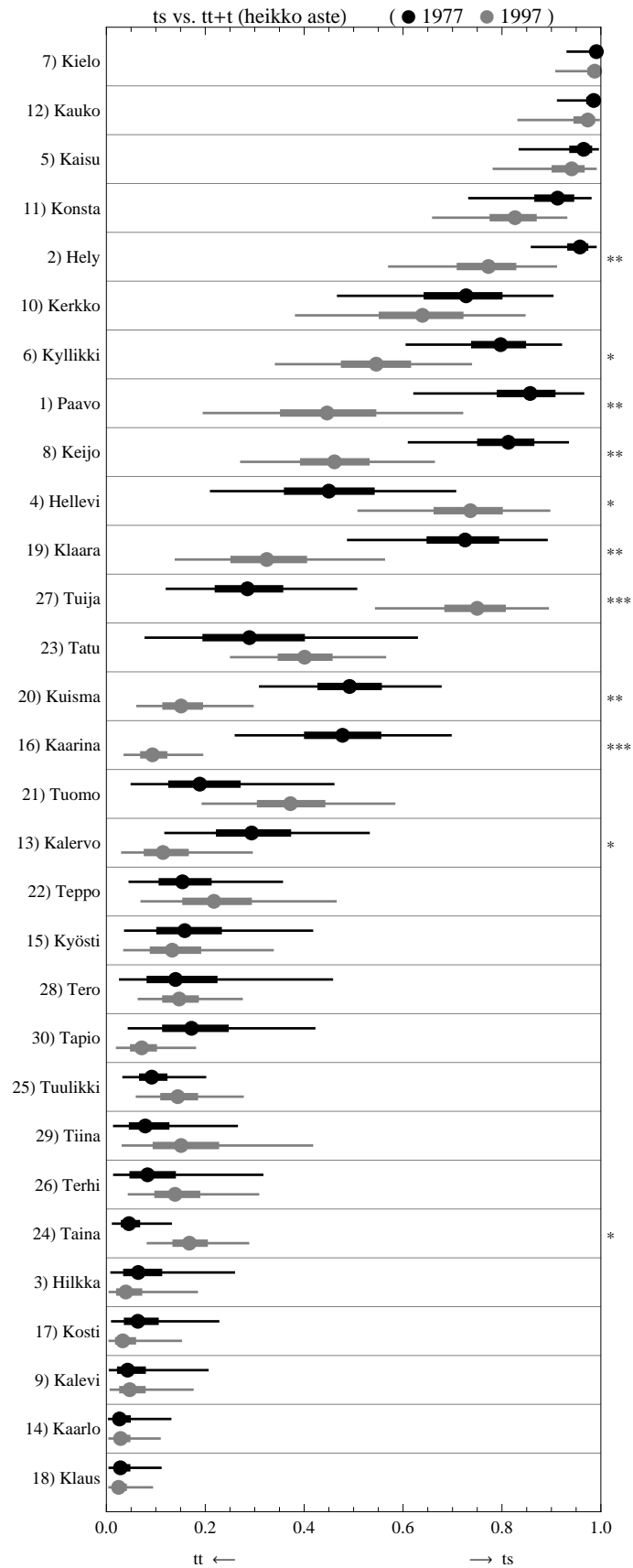
Yleiskielen *ts:n* vastineiden tilastollisen analyysin aloitan niin vahvan kuin heikon asteen asemassa esiintyvän variantin *ts* idiolektikohtaisesta edustuksesta ja siinä vuosikymmenten välillä tapahtuneesta muutoksesta. Kuvio 36 havainnollistaa *ts*-variantin todennäköisyyttä TRE-aineiston puhujilla vahvan asteen asemassa. Kuvio 37 havainnollistaa *ts*-variantin todennäköisyyttä TRE-aineiston puhujilla heikon asteen asemassa. Lukumäärät, joihin tilastolliset analyysit perustuvat, ovat liitteessä 3.

Kummassakin kuviossa mustat janat kuvastavat 1970-luvun variaatiotilannetta, harmaat janat 1990-luvun variaatiotilannetta. Molemmissa tapauksissa *ts*-varianttia suosivien puhujien janat sijoittuvat kuvion oikeaan laitaan. Vahvan asteen asemaa kuvastavassa kuviossa 36 *ts:n* edustusta verrataan ainoastaan varianttiin *tt*. Kuvion vasempaan laitaan sijoittuvat janat kertovat siis *tt*-variantin suuresta todennäköisyydestä haastattelussa. Heikon asteen asemaa kuvastavassa kuviossa 37 *ts:n* edustusta verrataan kahden muun variantin, *tt:n* ja *t:n*, yhdistettyyn edustukseen. *tt:n* ja *t:n* keskinäiseen variaatioon heikon asteen asemassa palaan myöhemmin tässä luvussa. Kummassakin kuviossa puhujat on järjestetty kahden haastattelun keskiarvon perusteella niin, että ne puhujat, joilla *ts*-edustus on todennäköinen, sijoittuvat kuvion ylälaitaan.

Yleiskielen *ts:n* vastineiden variaatio edustuu TRE-aineistossa jatkumona eikä selvärajaisia puhujaryhmiä voi variaation perusteella erottaa. Kummassakin astevaihteluasemassa idiolektikohtaista muutosta jompaankumpaan suuntaan on nähtävissä melko paljon: vahvan asteen asemassa tilastollisesti merkitsevää muutosta on havaittavissa 10 puhujalla ja heikon asteen asemassa 11 puhujalla. 7:llä TRE-aineiston puhujalla tilastollisesti merkitsevää muutosta on havaittavissa molemmissa astevaihteluasemissa. 7:llä TRE-aineiston puhujalla muutosta on nähtävissä vain toisessa astevaihteluasemassa. Nämä havainnot tukevat päätöstäni tarkastella asemia toisistaan erillään – toisin sanoen vahvan asteen *ts* vaikuttaa muutoksenkin näkökulmasta olevan osalla puhujista eri variantti kuin heikon asteen *ts*.

Kuvio 36. ts-variantin idiolektikohtainen todennäköisyys vahvan asteen asemassa 1970- ja 1990-luvulla.

Kuvio 37. ts-variantin idiolektikohtainen todennäköisyys heikon asteen asemassa 1970- ja 1990-luvulla.

Muutammat puhujista profiloituvat haastattelujensa perusteella vuosikymmenestä toiseen stabiileiksi, molemmissa astevaihteluasemissa vain jommankumman variantin suosijoiksi: muun muassa Kielo, Kauko, Kaisu ja Konsta *ts*-variantin suosijoiksi ja vastaavasti Klaus, Hilikka ja Kalevi *tt*-variantin¹⁷⁰ suosijoiksi. Valtaosalla puhujista piirrevariaatiota esiintyy asemittain ja vuosikymmenittäin kuitenkin selvästi enemmän, mistä kertoo haastatteluita kuvaavien janojen sijoittuminen selvemmin irti kuvion reunamilta.

Vahvan asteen asemassa (kuvio 36) Tuijalla ja Tepolla näkyy tilastollisesti melkein merkitsevää tai merkitsevää muutosta *ts*-variantin todennäköisyyden kasvamisen suuntaan. Kahdeksalla puhujalla, Helyllä, Keijolla, Paavolla, Kerkolla, Kyllikillä, Tatulla, Klaaralla ja Kaarinalla, tilastollisesti melkein merkitsevää tai merkitsevää muutosta taas näkyy *tt*-variantin todennäköisyyden kasvamisen suuntaan. 1970-luvulla nämä puhujat ovat Kaarinaa lukuun ottamatta profiloituneet melko vahvasti *ts*-variantin suosijoiksi. *ts*:n käytön suuntaan muuttuneet Teppo taas on 1970-luvulla profiloitunut selvästi *tt*:n käyttäjäksi. Tämänkaltainen ääripäiden tasaantuminen (vrt. Rautanen 1999: 65) ei kuitenkaan päde vahvan asteen asemaan koko aineiston tasolla: kaikki ilmeiset *ts*:n suosijat eivät suinkaan näytä muuttuneen murteellisempaan suuntaan eivätkä kaikki ilmeiset *tt*:n suosijat ole kahdessakymmenessä vuodessa muuttuneet yleiskielisemmiksi.

Tepon haastattelujen tarkempi analyysi paljastaa, että vahvan asteen asemassa näkyvä muutos ei välttämättä ole todellista, vaan kvantitatiivisen tason havainnon taustalla ovat kvalitatiiviset ilmiöt. Samanlainen tilanne on esimerkiksi Tuomolla, jonka haastattelujanojen ero on varsin samankaltainen Tepon kanssa, joskaan muutos ei aivan yllä tilastolliseen merkitsevyyteen ($p = 0,066$). Näillä puhujilla kyse on lähinnä haastattelujen välisistä lekseemieroista – siitä mitkä sanat ja missä suhteissa haastatteluihin ovat sattuneet.

Tepon 1970-luvun TRE1-haastattelun 2 *ts*-varianttia (*tt*-variantteja 19) esiintyvät sanoissa *ruotsi* (kieli) ja *paitsi*. Tepon 1990-luvun TRE2-haastattelun kaikki 9 *ts*-varianttia (*tt*-variantteja 12) esiintyvät sanassa *Ruotsi*¹⁷¹ ja sen johdoksissa. Tuomon TRE1-haastattelun ainokainen vahvan asteen *ts*-variantti (*tt*-variantteja yht. 19) on sanassa *ruotsi* (kieli). Tuomon TRE2-haastattelun 4:ää *ts*-varianttia (*tt*-variantteja 10) taas kantavat sanat *kutsu* ('kutsui'), *ruotsi* (2 esiintymää) ja *itsenäisyyspäivä*. Kyseessä ovat siis harmaalle vyöhykkeelle (ks. luku 4.4.1) sijoittuvat sanat, joiden variaatiosuhteiden tasa-arvoisuus ei ole selvää. Sekä Tuomon että Tepon kummankin vuosikymmenen vahva-asteiset *tt*-variantit esiintyvät sellaisissa kyseenalaistamattomammin varioivissa sanoissa kuin *seittemän*, *mettä*, *kattoa* ja *kattella*. Pelkästään näitä vahva-asteisia esiintymiä tarkasteltaessa merkkejä muutoksesta ei näy. Niin ikään heikon asteen asemassa (kuvio 37) tilastollisesti merkitsevää muutosta ei Tuomolla ja Tepolla ole havaittavissa.

Myös Teron vahvan asteen variaatiosuhteissa on nähtävissä samanlaista siirtymää kuin Tuomolla ja Tepolla, joskaan aivan tilastolliseen merkitsevyyteen se ei yllä ($p = 0,051$). Teron TRE1-haastattelussa vahvan asteen *ts*-varianttia ei esiinny ollen-

---

¹⁷⁰ Heikon asteen aseman osalta kuvio ei paljasta, onko kyseessä *tt*:n vai *t*:n suosiminen. Vasta kuvio 38 osoittaa, että kyseessä todellakin on *tt*-variantin suosiminen.

¹⁷¹ Molempien miesten puheessa *Ruotsi*-sanana diftongi on ainakin jonkin verran avartunut.

kaan (*tt*-variantteja 8). Teron TRE2-haastattelun 5:ttä *ts*-varianttia (*tt*-variantteja 11) kantavat sanat *itse*, *katsoa* (3) ja *etsiä*, joita on kiistatta pidetty yleisen *ts*-vaihtelun alaisuuteen kuuluvina (ks. esim. Paunonen 1995 [1982]: 57–58). Teron idiolektin laadullisessa tarkastelussa havaittavaa yleiskielistymismuutosta voineekin pitää esimerkiksi Tepon kvantitatiivisessa analyysissä näkyvään muutokseen verrattuna todellisempänä. Teroon puhujana palaan vielä luvussa 5.2.5.

Tuijalla vahvan asteen *ts*-variantti esiintyy 7 kertaa TRE1-haastattelussa. *tt*-variantteja on TRE1-haastattelussa 4 ja ne esiintyvät sanoissa *seitsemän* (3) ja *kattoo* (’katsoa’). Tuijan TRE2-haastattelussa vahvan asteen *ts*-variantti esiintyy 9 kertaa, ja *tt*-variantteja on vain 1 (*kattoo* ’katsoa’). TRE1-haastattelussa Tuijan *ts*-variantit sijoittuvat sanoihin *paitsi* (2), *Ruotsi* (4) ja *Itsenäisyydenkatu*, jotka voidaan luokitella tulkinnan harmaalle vyöhykkeelle sijoittuviksi. TRE2-haastattelussa *ts*-variantti on sanoissa *paitsi*, *viitsiä*, *seitsemän* (3), *itse* (2) ja *katsoa* (2). TRE2-haastattelun 9 esiintymästä 8 siis voidaan luokitella yleisesti varioivien *ts*-sanojen joukkoon, jotka vielä TRE1-haastattelussa ovat *tt*:llisiä. Kvalitatiivisen tarkastelun perusteella voikin todeta, että Tuijan idiolektissa haastattelujen välillä tapahtunut muutos on oletettavasti suurempaa kuin kvantitatiivisen analyysin perusteella aluksi näyttää.

Vahvan asteen aseman muut variaation kavaltaan muuttuneet puhujat näyttävät tilastollisen analyysin perusteella murteellistuneen kahdessakymmenessä vuodessa. Heistä seitsemällä¹⁷² TRE1-haastattelussa vahvan asteen *ts*-variantin ensisijaisuus on ilmeistä. Helyllä, Keijolla, Paavolla ja Kerkolla ei haastatteluun ole osunut yhtään *tt*-varianttia tähän asemaan. Kyllikillä ja Tatulla *tt*:llisiä vahvan asteen aseman esiintymiä on 1 kummallakin (*seitsemään*, *seitsemännen*), Klaaralla 3 (*itteen*, *itteni*, *seitsemän*). Kyllikin *tt*-esiintymä kirjan nimessä on melko yllättävä (esimerkki 1).

1. *ja tämä Papu oli lukiossa suåmeñ kiålen_oppettajana. kauhiam pieni mies ja semmonen, oikeen ankara, että kun, **Seitsemåiv** veljekseenkin(_en_ok) kylå sen jålkeen_avannuk kuñ koulussa luettiin Seitsemåå veljestå kun, joka ikinel lauses sitten nim piti osata, sanoo että --* (Kyllikki/TRE1)

Kyllikin esimerkissä voi nähdä korostavaa funktiota, jopa viitettä opettajan referoinnista. Tatun ja Klaaran esiintymissä tämän tyyppistä funktionaalisuutta ei ole nähtävissä. Odotuksenmukaista on, että kaikkia näiden kolmen puhujan *tt*-variantteja kantavat yleisimpien *ts*-sanojen joukkoon sijoittuvat sanat. Tämä vahvistaa havaintoa, että variaatio ja sen mahdollisesti enteilemä muutos näkyvät aineistossa ensin frekvenssiltään yleisimmissä sanoissa.

1990-luvun TRE2-haastatteluissa vahvan asteen aseman *tt*-variantteja on seitsemällä murteellistuneella puhujalla selvästi enemmän, osalla jopa hallitsevassa asemassa (ks. liite 3). Muutosta johtavaa variaatiota on heillä ilmaantunut erityisesti yleisimpiin *ts*-sanoihin, mikä käy ilmi esimerkiksi seuraavista Kyllikin TRE2-haastattelusta poimituista esiintymistä (esimerkit 2–8)

---

¹⁷² Kaarinalla on tapahtunut tilastollisesti melkein merkitsevää muutosta murteellisten *tt*-varianttien käytön suuntaan. Muista murteellistujista poiketen Kaarina kuitenkin profiloituu jo 1970-luvun haastattelun perusteella *tt*-variantin suosijaksi.

2. *että ku mu poikani or ruotsinkieline ni minä puhu häneij kanssansar **ruotsia**,*
(Kyllikki/TRE2)
3. *isä vähä osas_englantia ja äiti muutamman sanar **ruuttia** siinä niitteij kiälitaito oli että,*
(Kyllikki/TRE2)
4. *kum mä, **katseli** stä luåkkakuvaa ni kaikki muut^t oli tummatukkasia ja tummia ni että meiräm pikkutyttö (--)
ku hän_ov vaaleetukkaneⁿ ni,* (Kyllikki/TRE2)
5. *mä **kattelin**_ensi että, to-, tota Punttee [saksankielinen lehti] mä en_ol luku^t ja,*
(Kyllikki/TRE2)
6. *itse hoitaen täytyy hoitaa **itseensä** ettei, ettei ne [sokeriarvot] pääsen nousemaa vanhemmiten.* (Kyllikki/TRE2)
7. *kum mä hoiran **itteeni** mä pärjää hyvin.* (Kyllikki/TRE2)
8. *ne [lentokentällä] tutki ne ryssät niin_että kum meidän_eressä oli semmonen, kuus **seitsemän**, taiss_ollak kymmeneijki. ja niill_oli lapsia, mukana, nij kaikki tutkittiin niiltä laukut ja kaikki nin,* (Kyllikki/TRE2)

Vuosikymmenten välisen tarkastelun perusteella muuttumattomien *tt*:tä tai *ts*:ää käyttävien puhujien tarkastelu terävöittää muuttuneista idiolekteista tehtyjä yleisiä havaintoja entisestään. Odotuksenmukaisesti yleisimmissä *ts*-sanoissa, esimerkiksi tiheään vuosiluvuissa esiintyvässä *seitsemän*-sanassa on murteellisilla puhujilla jonkin verran variaatiota. *tt*-varianttia suosivien puhujien *ts*:lliset muodot eivät silti tyypillisimmillään sijoitu näiden kaikkein frekventeimpien *ts*-sanojen joukkoon vaan sanoihin, jotka sijoittuvat luokittelun harmaalle vyöhykkeelle ja ovat puheessa harvemmin esiintyviä – poikkeuksena *Ruotsi*, joka kyllä on yleinen, mutta variaatioltaan selvän *ts*-hakuinen¹⁷³ (esimerkit 9–12).

9. *se olis tiesti hirvee hyvä. lähtee [kotoa pois]. **itsenäistyis** vähä^m mutta. mutta mutta.*
(Tiina/TRE1)
10. *kum mä puhun suamel lisäksi, mielestäni hyvii **ruotsia**.* (Kuisma/TRE2)
11. *-tä me ollaan täm meijän nuorimman tytöij kans nin me ollaan, kivihulluiks ne meitä **kutsuu** että meill_on, meill_o aika paljo kaikkia, erilaisia kiviä ja,* (Terhi/TRE2)
12. *äiti on sel luonnolline hoitaja koska hän_on sen tehtävän_ottanu ja hän sen synnyttää nin, sitä [lasta] ei kertakaikkiaan saav viäädäk kotoo mihinkääm **paitsi** sitten, on tietystis sellasia tapauksia että, naisihmineijkin saattaa saara, lapsel ja, ja tota noin miäs pettää toveri pettää om petturi.* (Kaarina/TRE1)

Harmaalle vyöhykkeelle variaatiosuhteiltaan kuuluvien sanojen mukana olo tutkimuksessa tuo lisää variaation tuntua puhujien profiileihin. Jos mukana olisivat vain kymmenkunta yleisimmin varioivaa *ts*-sanaa (vrt. Paunonen 1995 [1982]: 57–58), vaikuttaisi moni TRE-aineiston puhuja varioimattomammalta ja esimerkiksi puhtaammin murteelliselta. Esimerkkien 9–12 kuvastamien, harvemmin esiintyvien ja myös murteellisilla puhujilla *ts*-hakuisten sanojen ottaminen mukaan analyysiin ei kuitenkaan näytä horjuttavan kokonaiskuvaa siitä, mikä on puhujan tyypillisin va-

¹⁷³ Tätä kuvastaa mm. se, että monissa tutkimuksissa *Ruotsi* on jätetty analyysin ulkopuolelle ei-varioivana. *Ruotsi*-lekseemin *ts*-hakuisuuteen on kiinnittänyt huomiota myös Palomäki 1998: 149–150.

riantti vahvan asteen asemassa. Teponkaan tapauksessa havaittavissa oleva tilastollisesti melkein merkitsevä, harmaan vyöhykkeen sanoihin kulminoituva muutos ei horjuta sitä yleistä havaintoa, että Teppo profiloituu kummallakin vuosikymmenellä vahvan asteen asemassa *tt*:n käyttäjiksi. TRE-aineistossa ilmenevän variaation perusteella voisi jopa todeta *ts*:n kuuluvan murteeseen sellaisissa sanoissa kuin *itsenäisyyspäivä* ja *kutsua*, vaikka variaation potentiaali niissäkin on olemassa (ks. myös Palomäki 1998: 147–148).

TRE-aineistossa on esimerkkejä myös siitä, että tietyn variantin valinta voi olla puheen funktionaalinen tehokeino tai että variantti voidaan muuten selittää esimerkiksi puheenaiheen kautta motivoituvaksi. Kaarinalla *tt* on vahvan asteen asemassa kummankin vuosikymmenen hallitseva variantti (ks. liite 3), mutta esimerkissä 13 uskonnollissävyytteinen, referointityyppinen jakso nostaa esiin variantin *ts*. Samalla tavoin Kuisman vahvassa asteessa käyttämä variantti *ts* selittyy esimerkissä 14 kontekstissaan: kyseessä on Helsingin yliopiston tiedekunnan nimi, joka motivoinee yleiskielisemmän asun.

13. *ilmeisestis siinä oij käynys sitten niin_että mä on, ehkä, jotenkin, sitten niin täyttäny, Raamatun tärkeintä käskyä kun sanotaan_että rakastal lähimmäistäs niinkun_itseäs.*
(Kaarina/TRE2)
14. *kuulev vanhempi [lapsi] lu^hkee, maatalous-metsätiäteellissä Helsingissä, nuarempi, nuarempi pyrkii nyt, ensimmäistä kertaa oikeustiäteelliseen mä sanoin_ensimmäistä kertaa sillä harva sinne, ainakam meidän suku-, tutuista on_ekakerralla päässy.*
(Kuisma/TRE2)

Kuisman esimerkissä tiedekuntien nimitysten virallisuus ei tosin ulotu diftongien avartumisen tasolle, ja myös inessiivimuodossa *metsätiäteellissä* on nähtävissä pitkähkön sanan, suhteellisen nopean puhetempoon ja inessiivien ketjuuntumisen yhteisvaikutuksena selittyvä haplogiaailmiö. *ts*:n funktionaalista käyttöä on esimerkiksi kuitenkin luettavissa. Se että Kuisma ei käytä kyseisistä opiskelupaikoista esimerkiksi niiden Tampereella tunnettuja lempinimiä (”maa ja mettis”, ”oikis”), voidaan tulkita viestivän Kuisman lastensa kouluttautumispyrkimyksille antamaa arvostusta – vielä kun Kuisma esimerkin loppuosassa korostaa sitä, miten vaikeaa opiskelupaikka on saada. Mahdollista tietysti myös on, että Kuisma tottumuksen tai selvyuden vuoksi tai vain omaa tietämystään korostaakseen sanoo nimet juuri tässä asussa haastattelijalle.

Olipa Kuisman vahvan asteen *ts*-variantin tulkinta mikä tahansa edellä mainituista, esimerkki heijastaa hyvin variaation olemuksen todellisuutta. Karkeasti luokitellen tapaukset, joissa puheen harvinaisempi variantti esiintyy, voidaan jakaa niihin, jotka motivoituvat funktionaalisesti ja niihin, jotka pikemminkin heijastelevat variaation luonnollisuutta. Samoin osan variaatiosta voidaan tulkita heijastelevan käynnissä olevaa idiolektin muutosta, kun taas osa variaatiosta näyttäisi kuuluvan muutoksen näkökulmasta stabiiliinkin kieleen vuosikymmenestä toiseen. Kun tarkasteluun otetaan yksittäinen variantti niin kuin Kuisman tapauksessa, voidaan päätyä siihen, että funktionaalisuuden tulkintoja on useita ja että variaation luonnollisuus heijastuu myös funktionaalisesti käytetyn muodon takaa. Kuisman esimerkki osoittaa myös sen, että ei ole vain murteellisia sananmuotoja ja yleiskielisiä sanan-

muotoja vaan myös sanoja, joissa voi samanaikaisesti edustua niin murteellinen kuin yleiskielinenkin variantti, esimerkiksi avartunut diftongi ja *ts*-variantti.

Tämä havainto vahvistaa entisestään luvussa 3.3.1 esittämäni teoreettista näkemystä siitä, että murteet ja yleiskieli eivät puhujan kannalta ole erillisiä kielimuotoja vaan variaatiosuhteiden erilaista painottumista, jonka perusteella puheen vaikutelma syntyy. Tästä näkökulmasta Kuisman esimerkin voi myös spesifimmin nähdä heijastelevan sitä, että esimerkiksi diftongien avartumiseen verrattuina *ts*:n vastineet voivat puhujan kannalta olla yhtäältä kohosteisempia (jolloin erityisesti niillä täytyy varioida), toisaalta tiedostetumpia (jolloin erityisesti niillä voi varioida).

Niillä puhujilla, joilla vahvan asteen aseman tyypillisin variantti kummallakin vuosikymmenellä on tilastollisen tarkastelun valossa yleiskielinen *ts*, haastattelujen muutamit murteelliset *tt*-variantit näyttävät painottuvan yleisimpiin *ts*-sanoihin, erityisesti *katsoa*-verbiin (esimerkit 15–18).

15. *kun tierettii^d junan tuleva^d ja stä stem mentiin_ihan siihev viäreej kattomaa ja --*
(Konsta/TRE1)
16. *täytyy nyk kattoos sitten_että oj-, (o-) ojks ni^{kun}, mu- mun poikani siitä innostunus sitä ei tiedäs sitte et sen näkee.* (Tuija/TRE2)
17. *tiätystim määki^d laps kun_oli(n) ni^j kävi^j kattomassa mimmosia ne nyt sitten_on.*
(Hely/TRE2)
18. *ja stek ku piäniä krokotiilej^a ne tuli siihev viereej kattoo^j ja ne oli iha^h hiljaa ku, semmone kanootti meni sielä ja,* (Kaisu/TRE2)

Kaisun idiolektiin liittyvänä yksityiskohtana esiin nousee vahvan asteen asemaan sijoittamani *paitti* ja *paitsi*. Monissa tapauksissa sana esiintyy idiolektitasolla *ts*-hakuisena (vrt. esimerkki 12), mutta Kaisun muuten yleiskielistä *ts*:ää suosivassa puheessa *paitti*-varianttia hieman yllättäen esiintyy (esimerkit 19–20).

19. *eei, ei mun_oj jäänyk kyllä [koulun juhlia mieleen]. paitti kevät-, kevätjuhlat_on.*
(Kaisu/TRE1)
20. *mutta en, ej koskaa(n) en osaak katsoo [TV:tä] aamupäivällä ejkä päivällä. paitti, paitsi jos joku erikoinen_ohjelma tulee.* (Kaisu/TRE2)

Jälkimmäisessä esimerkissä Kaisu tosin korjaa sanan *ts*:lliseksi. Onkin selvää, että näin harvakseltaan esiintyvän ja moniin muihin tarkasteltaviin piirteisiin verrattuna poikkeuksellisesti sanatasoon kiinnittyvän ilmiön tarkastelussa idiolektikohtaiset leimallisuudet saavat suuren painoarvon. Tämä käy ilmi myös siirryttäessä heikon asteen aseman tarkasteluun.

Kuvio 37 kuvastaa *ts*-variantin osuutta ja siinä haastattelujen välillä tapahtunutta muutosta heikon asteen asemassa. Kuviossa *ts*:ää verrataan kuvausteknisistä syistä¹⁷⁴ *tt*:n ja *t*:n yhteisösuuteen. Kahden jälkimmäisen variantin suhdetta toisiinsa tarkastelen myöhemmin tässä luvussa. Heikon asteen aseman laskelmissa ei ole mukana *katsoa*-verbin huomionkohdistinkäyttöä, johon palaan erikseen luvussa 4.4.5.

---

¹⁷⁴ Kolmen ei-jatkumaisen variantin yhtäaikainen vertailu vaatisi niiden sijoittamisen kolmiulotteiseen kuvioon.

Heikon asteen asemassa idiolektikohtainen muutos on hieman selvempää kuin vahvan asteen asemassa. Vahvan asteen aseman tavoin osa puhujista profiloituu kuvion perusteella kummallakin vuosikymmenellä selvästi *ts*:n suosijoiksi (esim. Kielo, Kauko, Kaisu ja Konsta) ja osa sen karttajiksi (esim. Klaus, Kaarlo, Kalevi, Kosti ja Hilkka).

Tilastollisesti merkitsevää muutosta *ts*:n käytön suuntaan näyttää heikon asteen asemassa tapahtuneen Hellevillä, Tuijalla ja Tainalla. Vahvan asteen asemasta tuttujen ilmiöiden perusteella vaikuttaa kuitenkin siltä, että Tainan tapauksessa todellista muutosta ei välttämättä ole tapahtunut, vaan laskennallinen muutos selittyy leksikaalisilla tekijöillä: TRE1-haastatteluun on sattunut vain yleisimpiä *ts*-sanoja, ja niissä heikon asteen variantti on *tt*. Myös TRE2-haastattelussa nämä yleisimmät sanat esiintyvät heikossa asteessa *tt*:llisinä. Muutoksen tuntua heikon asteen asemassa saa kuitenkin aikaan se, että TRE2-haastattelussa on puheenaiheista johtuen useita ns. harmaan vyöhykkeen sanoja, kuten *Ruotsi* ja *kutsua*, jotka esiintyvät Tainalla *ts*:llisinä. Tuijan ja Hellevin kohdalla laadullinen tarkastelu sen sijaan tukee arviota muutoksesta heikon asteen aseman *ts*:n suuntaan. Näiden puhujien TRE2-haastattelussa *ts*-varianttia kantavat TRE1-haastattelua selvemmin myös sellaiset yleiset *ts*-sanat kuin *metsä*, *itse*, *viitsiä*, *katsoa* ja *katsella*.

Kahdeksalla puhujalla näkyy heikon asteen asemassa tilastollisesti merkitsevää muutosta *ts*-variantin käytön vähenemisen suuntaan. Esiintymien laadullinen tarkastelu paljastaa, että näistä puhujista Kuismalla ja Helyllä ei todellista muutosta variaatiosuhteissa näyttäisi tapahtuneen. Kuisman TRE1-haastattelua kuvaavaa janaa (kuvio 37) vetää heikon asteen *ts*-variantin suuntaan se, että tulkinnan harmaalle vyöhykkeelle sijoittuva *Ruotsi* saa haastattelussa peräti 11 esiintymää (heikon asteen aseman poimintoja on haastattelussa yhteensä 23). Jos *Ruotsi* jätettäisiin huomiotta, profiloituisi Kuisma kummallakin vuosikymmenellä selvästi *tt*-variantin¹⁷⁵ suosijaksi (9 tapausta 12:sta). Myös Helyn tapauksessa heikon asteen asemaa havainnollistavassa kuviossa näkyvä *ts*:n käytön vähentyminen selittyy ainakin osittain leksikaalisilla seikoilla. TRE2-haastattelussa on muutama, esimerkin 21 kuvastama painokas, funktionaaliseksi luokiteltavissa oleva *tt*-variantti.

21. *niillä on, iham piäni matka, autolla Tukholmaa. Tukholmasta pääsee Arlandasta suåraa meille, Tampereelle. eikä viittit tulla. ei vaa^v vii(tti)¹⁷⁶ ei or rahapulaa.*
(Hely/TRE2)

Yleisten ja neutraalisti käytettyjen *ts*-sanojen osalta Hely profiloituu kummallakin haastatteluvuosikymmenellä *ts*-variantin suosijaksi.

Muilla puhujilla, joilla tilastollisesti merkitsevää muutosta heikon asteen asemassa näkyy, arvio muutoksesta näyttää laadullisen tarkastelunkin perusteella olevan perusteltu. Hieman yllättäen muutos kulminoituu kaikilla näillä puhujilla frekventin *itse*-pronominin variaatiosuhteisiin. 1970-luvun TRE1-haastattelussa he käyttävät

¹⁷⁵ Kuvioiden 37 ja 38 rinnakkainen tarkastelu paljastaa, että Kuisman tapauksessa todellakin on kyse *tt*- eikä *t*-variantista.

¹⁷⁶ Jälkimmäinen *vii(tti)* ei ole epäselvästi kuullun edustuksen vuoksi mukana laskelmissa. Verbin toisto kuitenkin osaltaan vahvistaa Helyn sanomisen painokkuutta.

enimmäkseen muotoa *itse*, mutta kaksikymmentä vuotta myöhemmin *itte* on haastatteluissa tyypillisempi. Näiden muutaman puhujan perusteella on mahdotonta sanoa, liittyykö muutos tähän nimenomaiseen lekseemiin vai pääseekö muutos vain *itse*-sanassa selvimmin näkyviin sanan monien puhujakohtaisten esiintymien kautta.

Yleisellä tasolla vaikuttaa siltä, että *ts*:n suosijoiksi profiloituvilla puhujilla satunnainen variaatio näkyy yleisissä *ts*-sanoissa (esimerkit 22–24).

22. *esmes mitä tu(o)lta toosasta tulee televisiosta. se o hämmästyttävää. mite miten naivia, ta(h)inoita sielt- ne voi tehdäj ja vielä hämmästyttävämpiä miten naivia tarinoita ihmiset voi **kattellat** täälä Suomessaki.* (Konsta/TRE2)
23. *ja, asuvat siinä myös itset tässäkin huvilassa oli hemmonen, semmonen, tiiviimmi rakennettu, tupa ja kamari, jossa asu tää **itte** isäntä elikkä, huvilanomistaja.* (Kerkko/TRE2)
24. *ja niin, me päätettiin yhtäkkiä Maunon kans _että **katotaas** _onks ne kotona.* (Hely/TRE2)

Variaatioprofiililtaan yleiskielisetkin¹⁷⁷ puhujat elävät tamperelaisessa kieliyhteisössä, jolloin on odotuksenmukaista, että kielen luontaisen variaation myötä *ts*:n vastineista esiin nousevat juuri läntiset variantit *tt* ja *t* (eikä esimerkiksi itäinen *ht*).

Kokonaisprofiililtaan murteellisten puhujien yleiskielisten *ts*-varianttien esiin nouseminen näyttää pitkälti riippuvan tutkimuskohteen rajauksesta. Omissa poiminoissani aiemmista variaationtutkimuksista tuttuja linjauksia on joiltain osin laajennettu eli mukaan on otettu tulkinnan harmaan vyöhykkeen sanoja, joiden variaatiosuhteissa on todennäköisesti sisäänrakennettuna tietynlainen painotus: esimerkiksi muoto *Ruatsin* on melko neutraali kun taas *Ruattin* on kohosteisen murteellinen verrattuna esimerkiksi sanaan *itte*. Tämä tutkimuskohteen laajennus näkyy tuloksissa esimerkiksi siinä, että myös profiililtaan selvän murteellisille puhujille on ainakin jompaankumpaan haastatteluun osunut *ts*-variantti (ks. liite 3). Tyypillisesti numeroiden ja todennäköisyyksien takaa esiin nousevat juuri harmaan vyöhykkeen sanat, erityisesti *Ruotsin* taivutusmuodot (esimerkit 25–27)

25. *mut tietystit tämmönen, uus _auktoiteetti joka tulee vallaḡGit toista maasta viä et, viä tualta **Ruatsim**, puälelta niḡ kais se voi olla että sill _on, auktoiteettia se verra että stä uskotaan _enemmän (et) --* (Kaarlo/TRE2)
26. *siäl _on kans semmone, pieni kokoontumispaikka siä **Ruatsissa**, olik se nys siä Vanhassa Kau- Vanhaḡ Kaupunḡin tykönä jössai.* (Tuulikki/TRE1)
27. *ei oikeestaḡ kai enääḡ muuta ok kuḡ kalastus _on semmone ja **metsüstys** _et(tä).* (Tuomo/TRE2)

Osittain murteellisten puhujien yksittäiset *ts*-muodot selittyvät funktionaalisuudella (esimerkit 28–30)

---

¹⁷⁷ Profilointi yleiskielisiin ja murteellisiin puhujiin tarkoittaa tässä tapauksessa nimenomaan *ts*:n vaihtelun perusteella muodostuvaa vaikutelmaa.

28. Anita: *no, ootteks te huamannu että ku te ootte eri tilanteissa olette esimes lääkrillä tai esimes ylemmillenne työpaikassanne puhutte tai, työkavereitten kanssa tai jossakiv virastoissa asioitte te niinkun eri tavalla puhuisitte eri tilanteissa? ootteks te huamannu mitään että te muut-*
Kosti: *nim minä itses siis_että puhusi?* (TRE1)
29. *mulla oli, Hämmeellinnam poliisikoirakoululta tuatu yks koira ja, (sit)ten_oli semmonej joka oli HelsinGissä ollu, (se oli) satamassa ollus se oli täysim pesialisti se oli joskus saanup puukostakim päähänsä, sitä oli lyätym mutta ei sen tarvinnuk kun_auton_aukas_ovej ja sano että ”etsin” ni sillon sitä mentii ja se (haki jo alueet).* (Klaus/TRE2)
30. *ja ne oli aika, merkillisiä, piänem pojan silmiä katsottuna ne, saunassa käynnit. kun sielä, iso(‘), aikamiähet, alushousut tuohom puoli-, -reiteev vedettynä istuskelivat ja polttivat tupakkia ja, kertoivat, mailman, asioista ja,* (Kyösti/TRE1)

Esimerkeistä ensimmäisessä Kosti esittää haastattelijalle tarkentavan kysymyksen, jossa hän vielä painottaa keskeisintä asiaa eli *itseään*. Toisessa esimerkissä kyseessä on koiran komentosana, jotka koiranohjaajan murretaustasta riippumatta on tapana sanoa paitsi selkeästi artikuloiden myös äänneasultaan yleiskielisesti (*etsi! ryömi! nouda!*).¹⁷⁸ Kolmannessa esimerkissä kyseessä on maalailevaan kerrontaan liittyvä, fraasin kaltainen *piänem pojan silmiä katsottuna*, mikä saattaa suunnata ääntämystä yleiskielisempään suuntaan. Diftongin kohdalla näin ei tosin tapahdu (vrt. esimerkki 14).

Kummallakin vuosikymmenellä varioivaksi profiloituvan Tatun TRE2-haastattelusta esiin nousee erityisesti *itse*-sanon idiomattinen käyttö (esimerkit 31–33).

31. *itse asiassa, ei ollav viihdytty [uudessa kodissa] kun tota,* (Tatu/TRE2)
32. *mä itse asiassa aikasemmin, laskeskelin_että, kum me saadaam perheasiat, perhek kasaan ni,* (Tatu/TRE2)
33. *itse asiassa ei miteykä häiritseväl lämmintä sinä a- aikana kum mä olin nin,* (Tatu/TRE2)

TRE1-haastattelussa Tatu ei viljele *itse asiassa* -muotoa, vaan samantyyppisissä syntaktisissa asemissa hän sanoo yleisesti (*no*) *tuota*. *ts*-sanojen ilmaantumista haastatteluun säätelevätkin paitsi puheenaiheet – puhutaanko esimerkiksi ruotsin kielen osaamisesta tai 1970-luvun tapahtumista – myös ilmaisun tavat ja tottumukset.

Ainoa oikeaa vastausta siihen, miten tapausten rajaus tulisi tehdä, ei nähdäkseen ole. Jos Tampereen puhekielen kohdalla haluaa erityisesti painottaa *tt*-variantin vahvaa asemaa, on poiminnat syytä rajoittaa vajaan kymmeneen yleisimpään *ts*-sanaan (pl. *Ruotsi*). *Itse* olen rajannut aineistoa vähemmän tiukasti sen vuoksi, että olen nimenomaan halunnut korostaa *ts*-variantin kiinteää kuulumista TRE-aineiston murteellistenkin puhujien kieleen vähintään *itsepalvelumyymälöitten, ruotsin kiä-*

¹⁷⁸ Esimerkiksi poliisikoiratoiminnassa ja palveluskoirakokeissa käytettävä komentokieli on tarkoin määriteltyä (käsky on esim. *nouda* eikä *hae*), jotta koiran tottelevaisuus ei ole sidoksissa tiettyyn ohjaajaan ja hänen henkilökohtaisiin käänsanoihinsa.

len ja Seitsemän veljeksien muodossa. Kyse on ensi sijassa siitä, pitääkö tutkija reaalistunutta vai potentiaalista variaatiota keskiössä. Itse olen päätenyt hahmottelemaan idiolektikohtaisen variaation todennäköisyyttä TRE-aineistossa mahdollisen – en pelkästään toteutuneen – variaation osalta.

Heikon asteen aseman variaatioon kytkeytyy TRE-aineistossa kolme varianttia, *ts*, *tt* ja *t*. Edelliset esimerkit ja havainnot koskettivat lähinnä *ts*-variantin todennäköisyyttä heikon asteen asemassa. Kuvio 38 havainnollistaa heikon asteen aseman *tt*:n ja *t*:n vaihtelun taustalla olevaa todennäköisyyttä¹⁷⁹ – siis variaatiota, joka kuviossa 37 jää luottamusväliä kuvastavien janojen oikealle puolelle. Esimerkiksi Kielolla ja Kaukolla, joilla *ts*:n todennäköisyys on heikon asteen asemassa suuri, ei *tt*:n ja *t*:n vaihtelulle juurikaan jää tilaa. Sen sijaan Klausilla ja Kaarlolla, joilla *ts*-variantin todennäköisyys on heikon asteen asemassa pieni, *tt*:n ja *t*:n vaihtelulle on – ainakin periaatteessa¹⁸⁰ – runsaasti tilaa.

Kuvion oikeaan laitaan sijoittuvat sellaisten haastattelujen janat, joissa heikon asteen aseman *t*-variantti on todennäköisempi kuin *tt*-variantti. Ja toisinpäin: kuvion vasempaan reunaan asetettavat sellaisia haastatteluja kuvastavat janat, joissa *tt* on todennäköisempi kuin *t*. Puhujat on järjestetty kahden haastattelun keskiarvon perusteella niin, että *tt*-varianttia *t*:tä todennäköisemmin käyttävät puhujat sijoittuvat kuvion alaosaan. Huomattava on, että heikon asteen aseman *ts*-variantin todennäköisyydestä tämä kuvio ei kerro.

Muun muassa kuvion 38 luottamusvälejä kuvastavien janojen pituudesta voi havaita, että osalla puhujista *tt*- ja *t*-variantteja on heikon asteen asemassa vähän (ks. myös liite 3). Nämä puhujat ovat tyypillisesti niitä, joilla *ts*-variantin osuus heikon asteen asemassa on selvä. Vastaavasti *tt*:n ja *t*:n todennäköisyyttä havainnollistavan kuvion alalaitaan sijoittuvat puhujat ovat tyypillisesti sellaisia, joilla *ts*-variantin todennäköisyys on pieni (vrt. kuvio 37). Heidän janojaan kuvion vasemmasta laidasta irrottaa hieman se, että useimmilla puhujilla esiintyy ainakin jommassakummassa haastattelussa 1–3 kertaa *seitenneljä*-tyyppinen vuosiluku. Tässä asussaan yksinäis-*t* siis murteellistenkin puhujien idiolektiin kuuluu.

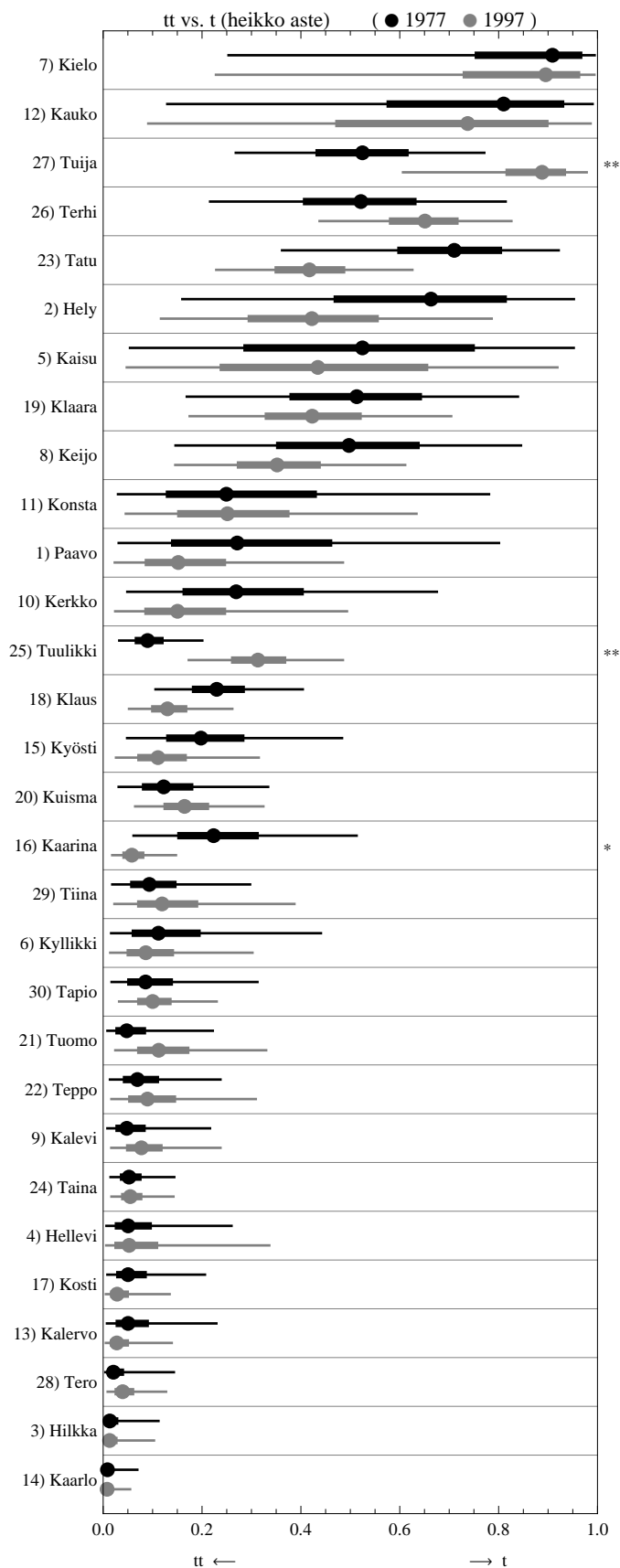
TRE-aineiston perusteella vain kolmella puhujalla on tapahtunut *tt*:n ja *t*:n valinnan taustalla olevassa todennäköisyydessä tilastollisesti merkitsevää muutosta. Näistä puhujista Kaarinalla on tapahtunut tilastollisesti melkein merkitsevää muutosta *tt*-variantin todennäköisyyden lisääntymisen suuntaan. Kun rinnakkaiseen tarkasteluun otetaan heikon asteen aseman *ts*:n todennäköisyyttä kuvaava kuvio 37, näyttää siltä, että Kaarinalla *tt*-variantin todennäköisyys on kokonaisuudessaan kasvanut ja samalla sekä *ts*:n että *t*:n todennäköisyys on pienentynyt.

---

¹⁷⁹ Tässä kyseessä on ns. ehdollinen todennäköisyys, kun tiedetään, että jompikumpi varianteista esiintyy.

¹⁸⁰ Kaarlolla tämä *tt*:n ja *t*:n heikon asteen aseman vaihtelu on epätodennäköistä, mutta Klausin haastattelussa variaation todennäköisyys on jonkin verran suurempi, ja erityisesti TRE1-haastattelun jana on kuvion reunasta selvästi irrallaan (ks. kuvio 38).

Kuvio 38. tt- ja t-variantin idiolektikohtainen todennäköisyys heikon asteen asemassa 1970- ja 1990-luvulla.

Kaarinan TRE2-haastattelussa heikon asteen tapauksia on selvästi enemmän kuin TRE1-haastattelussa (ks. liite 3). TRE2-haastattelun variaation kuva on näin ollen tarkempi kuin TRE1-haastattelun. Esiintymien kvalitatiivinen tarkastelu ei tuo tilastollisesti nähtävissä olevan muutoksen kulkuun uutta valaistusta. Sekä TRE1- että TRE2-haastattelussa nähtävissä oleva heikon asteen aseman variaatio koskettaa yleisimpiä *ts*-sanoja, erityisesti *itse*-pronominia ja *katsoa*-verbiä (esimerkit 34–37). Näihin yleisiin sanoihin myös nähtävissä oleva muutos kulminoituu.

34. *jumala näittenj kans sittes saa tehräj ja määrätäk kuijka hän_ite haluaa.*
(Kaarina/TRE1)
35. *se on niijkun muuj kanta(ni). ja oon sitä ittekkjin nourattanu että, mää oo hyviv vähä käynyt työssä ja, em mää ok koskaa^v viänyl lapsia mihijkä hoitoo.* (Kaarina/TRE1)
36. *ja ne on_yhteiskunnaej kaikista turvattomimmat sittedⁿ nin, täälläkin tiellä kulkevat niijku lapset just jokka ei voi itse omia pualiaam pitää.* (Kaarina/TRE1)
37. *mää aina sanon_että muista että, että pojat kattot sitte että tänne, ylös mökille ei ot tulemista jos, poika o hukkunuj järveen_että kattot se nii ja, kylähän sitä stek katottii. mm. ei ok kertaakam puron(nu).* (Kaarina/TRE2)

Tuulikilla ja Tuijalla kuviossa 38 näkyy tilastollisesti merkitsevää muutosta *t*-variantin käytön todennäköisyyden lisääntymisen suuntaan. Tuulikilla *ts*-variantin esiintymistodennäköisyys on kummallakin haastatteluvuosikymmenellä melko vähäinen (kuvio 37). Tuulikin tapauksessa *tt*- ja *t*-variantin todennäköisyyksien välillä tapahtunut muutos näyttää laadullisen tarkastelun perusteella tapahtuneen *itse*-pronominin käytössä. TRE1-haastattelussa kyseisen pronominin kaikki esiintymät ovat *tt*:llisiä (esimerkit 38 ja 39). TRE2-haastattelussa niiden rinnalle ovat nousseet yksinäis-*t*:lliset muodot (esimerkit 40–43) ja myös muutamat, funktionaalisiksi tulkittavat *ts*:lliset tapaukset (esimerkki 44).

38. *kun_itte, mää aattelij joskus_että, jos mää saal lapsia nim mää yritän_ollap parempi ku^m mitä mulle on_oltu että.* (Tuulikki/TRE1)
39. *se onj kiva tunne (että) ainaki, ittelläki et huomaa että ty'kätään_ettei ny ainakaa, päähäm potkita.* (Tuulikki/TRE1)
40. *mutta ku liitto vaatii sen, kymmenej kuukautta. töitä. nii ennenkö sää, pysyt sillä ansiosidonnaisella. sit sää meet ja haet_ittej jostain, neljä kuukautta jos saat.*
(Tuulikki/TRE2)
41. *että pitäs niijkun, kunnan työllistääs siks puoleks vuodeks. jos_ei ites saas sittem mitään_että.* (Tuulikki/TRE2)
42. *aate- jos_aaat- me aateltas_et meill_ois täälä itellä samallinen tilanne ja mè, me ei voitaa lähteet täältä mihkään.* (Tuulikki/TRE2)
43. *et (ku) mää pyysin_ite astma-, -tutkimuksiin, ni ei millään kato ni meillä meni siinä ihan, pari vuotta sillain, et_ihan taistellessa pelkästään tän sairauren takia --*
(Tuulikki/TRE2)
44. *mä s- -tä laps valitsee itse omat harrastuksensa eikä sitä mitä sää haluat ja suj juappokaveris,* (Tuulikki/TRE2)

Tuijan tapauksessa molempien heikon asteen kuvioiden 37 ja 38 yhteistarkastelu osoittaa, että murteen mukaisen *tt*-variantin osuus on vähentynyt sekä *ts*:n että yksinäis-*t*:n osuuden vahvistumisen myötä. Heikon asteen esiintymiä Tuijalla on kuitenkin melko vähän (ks. liite 3), ja kvalitatiivisen tarkastelun perusteella näyttää ainoastaan vahvasti siltä, että *ts*-variantin käyttö on heikon asteen asemassa lisääntynyt ja *tt*-variantin käyttö vähentynyt. Yksinäis-*t*:n asema näyttää kahdessakymmenessä vuodessa vahvistuneen *tt*-varianttiin verrattuna, mutta kokonaisuudessaan *ts*:n rinnalle jäävä variaatiokenttä – jonka siis *tt*- ja *t*-variantti jakavat – on selvästi pienentynyt.

6:lla TRE-aineiston puhujalla *t*-varianttia ei esiinny kummassakaan haastattelussa.¹⁸¹ Heidän lisäksi 15 puhujalla esiintymien lukumäärä jää hyvin vähäiseksi, korkeintaan kahteen kummassakin haastattelussa. Varsinainen, leksikaalistumaton *t*-variantti on siis TRE-aineistossa suhteellisen harvinainen.

Tuijan, Tuulikin ja Kaarinan lisäksi myös niillä *t*-varianttia jonkin verran käyttävillä puhujilla, joilla tilastollisesti merkitsevää muutosta ei kuitenkaan näytä tapahtuneen, *t*-varianttia kantavat lähes poikkeuksetta *itse*-pronomini ja *katsoa*-verbi (esimerkit 45–50).

45. *ensinnäkääj kun niissä [pakolaiskeskuksen tiloissa] ei os sitte, itellä mitääj keittomahrollisuuksia, -t sinnehän ny ei mahrum muuta se sänky ja joku kaappi mihiv vähä jottain saa että, (Klaara/TRE2)*
46. *joulu oj jotejki semmone et me kuunnellaar radiosta joululauluja ja, katsotaan telkkaria ja, siinä ei niijku, ei soitella ites silloj jouluna että se om meillä niijkuv vapaata ja loma-aikaa et(tä), (Keijo/TRE1)*
47. *kyl mä olin ainaki hyvin, paljo naapurin, Kekej kanssa mä oli ite, Keke ja, vuotta vanhempi nim mä oli Iso-Keke ja, naapurissa oli stem Pikku-Keke. (Kerkko/TRE1)*
48. *-t kylä siinä vähän, katottiin sten noita taitoja ja, kehitystä että kuijka o, kehittyyn ni, stem pääsi vähä parempaar ryhmää [uimaseurassa]. (Terhi/TRE1)*
49. *èt sinänsän ni, katotaan nym mitä tää tua tullessaan tää uus paikka. vaikuttaa hyvältä ja onhan se, Kaupir ratsastuskoulu vanha, koulu sehänn onn_ollu, tiäs kuijka ja kavvan_olemassa että, (Tiina/TRE2)*
50. *no me, t- katottiiv vähäm miten niitä, louhitaa" nta kiviä ja, miñkälaisia kiviä siä o(j ja), (Tapio/TRE1)*

TRE-aineiston perusteella näyttääkin ensisijaisesti siltä, että heikon asteen aseman *t*-variantin käyttö on niin 1970- kuin 1990-luvulla melko vähäistä, eikä toteutuva variaatio kata läheskään koko potentiaalisen variaation kenttää, jonka kieli rakenteidensa puolesta tarjoaisi. *t*-varianttia näyttävät kantavan vain edellisten esimerkkien havainnollistamat kaksi yleistä *ts*-sanaa, eikä niissäkään *t*-variantti tyypillisesti nouse yksinomaiseksi, vaan sen rinnalla esiintyy joko *tt*:tä, *ts*:ää tai molempia.

¹⁸¹ Tässä tarkastelun ulkopuolelle siis jätetään leksikaalistuneeksi tulkittavissa oleva huomionkohdistin *kato*, jota tarkastelen erikseen luvussa 4.4.5.

4.4.5 *katsoa*-verbin huomionkohdistinkäyttö ja muut selittävät lausumapartikkelit

Auli Hakulinen ja Eeva-Leena Seppänen ovat tutkineet keskusteluaineistoista (verbi)muodon *kato* käyttöä ja todenneet artikkelissaan *Finnish kato: From verb to particle* (1992) nimenomaan yksinäis-*t*:llisen variantin olevan suomen puhutussa kielessä partikkelistumassa. Kirjoittajat erottavat *kato*-muodon nykykäytöstä kolme tyyppiä, joiden kautta myös *kato*:n partikkelistumiskehitys havainnollistuu.¹⁸² Ensimmäisen *kato*-tyypin¹⁸³ muodostavat sellaiset tapaukset, joissa kyseessä on selvä, konkreettiseen katsomiseen kehoittava imperatiivi-*kato* (***kato*** *kuinka ohkanen tää on*). Toisen tyypin muodostavat *kato*-tapaukset, joissa verbimäisyys on vähäisempää (semanttinen näkökulma) mutta joissa partikkelimaisuus ei ole ilmeistä (syntaktinen näkökulma) (***kato*** *ku ne ryyppäävät siis yhdessä*). Kolmanteen tyyppiin kirjoittajat sijoittavat lauseessa selvästi partikkelin tavoin käyttäytyvät *kato*-tapaukset, jotka vielä tyypillisesti eivät esiinny painollisessa asemassa (***kato*** *Jannel tuli kuolio jal-kaa*). Tällainen kiteytymässä oleva tai jo kokonaan kiteytynyt *kato* voi esiintyä sekä vuoron alussa, keskellä että lopussa, ja myös samassa vuorossa *kun*-partikkelin kanssa, mikä käy ilmi toista tapaustyyppiä kuvastavasta esimerkistä. (Hakulinen & Seppänen 1992: 536–537.)

Edellisen luvun tilastollisen analyysin ulkopuolelle olen jättänyt Hakulisen ja Seppäsen (1992) erottelemista *kato*-muotojen käyttötyypeistä kaksi jälkimmäistä, joita kutsun yhteisnimityksellä *katsoa*-verbin huomionkohdistinkäyttö¹⁸⁴ (esimerkki 1). ISK:ssa (§ 807) muodoista *kato* – *katto(s)* ja *siis* käytetään nimitystä selittävä lausumapartikkeli. Tätä nimitystä käytän huomionkohdistin-nimityksen rinnalla erityisesti silloin, kun päähuomioni ei ole nimenomaan *ts*-yhtymän variaatiossa (*kato* – *katto* – *katso*).

1. *ihmeellistä käsvatusta kup pistetään kattoon katok kelloo, mitä me oltiin mu(m), parin serkkuni kans semmosia jo'tai, pitkälti alta kymmenev vanhoja ni yks_eno pistää kattoon kelloo moneks tunniks ku^m me tehtii jotaim paha ni, (Tuulikki/TRE1)*

Selvät, konkreettiseen toimintaan kehottavat *katsoa*-verbin imperatiivimuodot (Hakulisen ja Seppäsen ensimmäinen käyttötyyppi) olen sitä vastoin sisällyttänyt tilastolliseen analyysiin (ks. esimerkit 1–3 luvussa 4.4.3).

TRE-aineistossa *katsoa*-verbin huomionkohdistinkäyttö koskettaa paitsi yksinäis-*t*:llistä muotoa *kato* myös muotoja *katto* ja *katso*. Näiden muotojen huomionkohdis-

---

¹⁸² Perustyyppien sisällä Hakulisen ja Seppäsen (1992) jaottelu on vielä hienovaraisempaa mm. syntaktisten rakenteiden perusteella.

¹⁸³ Hieman ongelmallisena pidän Hakulisen ja Seppäsen artikkelin (1992: 547–548) loppuyhteen-
vetoa, jossa he päätyvät kuvaamaan partikkelistumiskehityksen alkaneen *katso*-verbistä ja johtaneen *kato*-partikkeliin. Tämä saa aikaan mielikuvan siitä, että esimerkiksi muodot *katso* tai *katto* eivät voisi toimia partikkelimaisina huomionkohdistimina, mistä omassa TRE-aineistossani kuitenkin on esimerkkejä (vrt. esimerkit jäljempänä tässä luvussa).

¹⁸⁴ ISK:ssa (§ 858) huomionkohdistin-nimitys on varattu ainoastaan interjektioiden kaltaisille *haloo*, *hei*, *kuule*, *pst*.

tinkäyttö eroaa tutkimukseni mukaan äänneasultaan vastaavien muotojen (aineistossa selvästi harvinaisemmasta) konkreettisesta verbikäytöstä syntaktis-semanttisesti (vrt. Hakulinen & Seppänen 1992). Tämän lisäksi erityisesti yksinäis-*t*:llinen huomionkohdistin *kato* eroaa vuosikymmenittäiseltä frekvenssiltään merkittävästi muista heikon asteen aseman *t*-varianttitapauksista.

Esimerkin 1 kuvastama *katsoa*-verbin syntaktinen huomionkohdistinkäyttö näyttää selvästi lisääntyneen TRE-aineistossa 1990-luvulle tultaessa; TRE2-aineistossa sitä esiintyy paitsi lukumääräisesti enemmän myös useammalla puhujalla kuin TRE1-aineistossa. Valtaosassa tapauksista kyse on nimenomaan *t*-variantista eli muodosta *kato*. Myös TRE-aineiston näkökulmasta näyttää perustellulta puhua *kato*-variantin vähintäänkin käynnissä olevasta leksikaalistumisesta huomionkohdistinkäyttöön (ks. myös Hakulinen & Seppänen 1992).

Taulukko 14 kuvastaa *katsoa*-verbin eri varianttien lukumääräistä esiintymistä huomionkohdistimena TRE1- ja TRE2-aineistossa. Edellisessä luvussa tuli TRE-aineiston osalta osoitetuksi, että heikon asteen aseman *t*-variantin käyttö ei ole sannottavasti muuttunut kahdessakymmenessä vuodessa: tilastollisesti merkitsevää muutosta näkyi vain 3 puhujalla, ja heilläkin muutos oli keskenään vastakkaista. Taulukko 14 havainnollistaa *katsoa*-verbin avulla, miten kieli voi muuttua paitsi piirteiden tasolla myös syntaktisesti: *katsoa*-verbin huomionkohdistinkäytössä kyse on ennen kaikkea siitä, että *mentiin kato sinne ja tehtiin kato sitä* -tyyppinen ilmaistapa itsessään on lisääntynyt aineistossa (esimerkit 2–4). Kun vielä ilmaisuun näyttää kiinteästi liittyvän juuri yksinäis-*t*:llinen variantti eli muoto *kato*, väaristäisi sen itsenäisyyden havaitsematta jättäminen (ts. muuhun *t*-variaatioon sulauttaminen) heikon asteen asemasta saatavaa variaation kuvaa (vrt. taulukko 12 luvussa 4.4.3).

2. *katok kun tulee toi kuuskymmentä mittariin nin, sillon_om mahollisuus pääst^ä eläkkeelle.* (Kosti/TRE2)
3. *niij katoⁿ nykyä-, nykyähän_ei o(k), tossa sukassa saumaa.* (Hilkka/TRE2)
4. *ittellä on sev verrav vanhat [lapset] jo ni, ei muistak kato mitä tekee kolmevuotiaat.* (Taina/TRE2)

Taulukko 14 osoittaa, että jälleen esiintymien määrä nostaa variaation havaitsemisen todennäköisyyttä: kun huomionkohdistinkäyttöä on paljon – niin kuin Kostilla, Kuismalla ja Tuulikilla – *katsoa*-verbin muutkin variantit nousevat esiin. *katto*-variantin huomionkohdistinkäyttöä esiintyy *kato*-variantin rinnalla jonkin verran (esimerkit 5 ja 6). Myös *katso(s)*-variantti on mahdollinen, joskin TRE-aineistossa se jää Klaaran TRE2-haastattelun yksittäisen esiintymän varaan (esimerkki 7).

5. *siis kaikkihan_oli lähellä kattom mää asul Lauttasaaresta tulin sillan_yli mää olin silloj jo, melekeiņ keskustassa ja --* (Kuisma/TRE2)
6. *joo (nyt) sai sen, ku se sai semmosep paperit ja sitten_ikä oli, kuus-, se kuuskymmentä vaka sitähänn_on [eläkettä] saanu annook katton nuarempanakin.* (Kosti/TRE2)
7. *niin no jos nyt mennää esime(rkiks), maidon, historiaan niij kato, silloj ku mää olen_alottanu, neljätoistavuätiaana liikkeessä, se litram m- taip puälle litram mitalla mitattiin, kannuun, sitten tuli semmoset, ee, pumpput, ku se pumpattiin. kannuun, öö katsos, k- hykiënisyyssyistä,* (Klaara/TRE2)

Taulukko 14. *katsoa*-verbin huomionkohdistinkäyttö TRE1- ja TRE2-aineistossa.

puhujaja		TRE1			TRE2		
		<i>katso</i>	<i>katto</i>	<i>kato</i>	<i>katso</i>	<i>katto</i>	<i>kato</i>
1	Paavo	–	–	–	–	–	1
2	Hely	–	–	–	–	–	–
3	Hilkka	–	–	–	–	5	26
4	Hellevi	–	–	–	–	–	–
5	Kaisu	–	–	–	–	–	–
6	Kyllikki	–	–	–	–	–	–
7	Kielo	–	–	–	–	–	–
8	Keijo	–	–	–	–	–	–
9	Kalevi	–	–	–	–	–	–
10	Kerkko	–	–	–	–	–	–
11	Konsta	–	–	–	–	–	–
12	Kauko	–	–	–	–	–	–
13	Kalervo	–	1	–	–	–	1
14	Kaarlo	–	–	–	–	–	–
15	Kyösti	–	–	–	–	–	–
16	Kaarina	–	–	–	–	–	–
17	Kosti	–	1	2	–	11	104
18	Klaus	–	–	–	–	–	–
19	Klaara	–	–	–	1	–	13
20	Kuisma	–	–	–	–	8	52
21	Tuomo	–	–	–	–	–	–
22	Teppo	–	–	–	–	–	–
23	Tatu	–	–	1	–	–	–
24	Taina	–	–	–	–	–	12
25	Tuulikki	–	1	68	–	1	21
26	Terhi	–	–	–	–	–	3
27	Tuija	–	–	–	–	–	–
28	Tero	–	–	–	–	–	–
29	Tiina	–	–	–	–	–	–
30	Tapio	–	–	–	–	–	–

Taulukon 14 perusteella Tuulikin erottaa muista puhujista se, että jo 1970-luvulla hän viljelee runsaasti *kato*-varianttia. Tuulikki on myös puhujista ainoa, jolla *kato*-variantin huomionkohdistinkäyttö on vuosikymmenten välillä lukumääräisesti laskenut. Laadullisesti *kato*-huomionkohdistimen käytössä ei hänellä kuitenkaan ole havaittavissa muutosta (esimerkit 8–13).

8. *pahankurinev v-, naapuri mulla oli mä en tykänny yhtää. se oli kato mänttiä ku oli sillain ku siin_ei ollu, tää o osakettalo oli nin siä ei ollut talommiestä ollenkaa ja ste oli*

semlosep pihavuarot. ja mäa sittem makaan kippeenä säññysä nin se tulee roukoon (sinne että) kun_et sää op pihavuaros hoitanu. (Tuulikki/TRE1)

9. *kun_on tää toinem puoli sukua on **katos** semmosta että ryypätäjä ja kauheita povaan kato^j ja, ennustelej ja kaikki ja sit toiset_on_ihav viimmesem päälle, nii tiät(ty) sit tää mailma veti niñkum meikämanneekin_enempi ja, (Tuulikki/TRE1)*
10. *sittes siäläki ruvetaan_aukoon **katop** päätä, mul likkakaverille ja mulle et joo et te juome juästaaj jossain kölvien perässä jossain kaupunñilla ja. (Tuulikki/TRE1)*
11. *èt tota kattellaan ny että mitä kaikkia nää keksii nää salipändääjäk **katok** kun_ei ollu^m mitää lisenssiä silloñ kum me mentii(j ja) se lisenssi tulikin sitten_iha (nin) yhtä`kkiä yllätyksenä sieltä että, nytt ruvetaañkis step periil lisensejä ja. (Tuulikki/TRE2)*
12. *tais tullat tippa linssiñ kuv vanno valaa sielä **kato**, isämmaam pualesta, oli se nii herkkä, herkkä sitte mut, (Tuulikki/TRE2)*
13. *ja em mä kerinnyj joka paikkaañ ku yhtäkkiä (o-), neljäv vanha ja vuodev vanha tossa **kato** nim mäa olin täälä ihañ kuula jumissa ni, Miro lämmiteli tua sitä ja tätä ja ”tuat tuttia ja haev vaippaa ja”, (Tuulikki/TRE2)*

Tuulikin TRE1- ja TRE2-haastattelut poikkeavat rakenteeltaan jonkin verran toisistaan: TRE1-haastattelussa on enemmän narratiiveja menneistä tapahtumista, mikä näyttäisi herkemmin nostavan esiin *katsoa*-verbin huomionkohdistinkäyttöä. *kato*-huomionkohdistimen runsaan käytön Tuulikin TRE1-haastattelussa voi osittain tulkitella myös nuorisokielisyydeksi (vrt. Paunonen 1995 [1982]: 67), joskaan muilla TRE1-aineiston nuorilla puhujilla samaa ilmiötä ei ole havaittavissa.

Vaikka lukumääräisesti Tuulikin eri vuosikymmenten haastattelujen *kato*-muotojen käytössä on eroa, ei yleiskuvassa tapahtunut muutos ole dramaattinen: joka tapauksessa Tuulikki profiloituu kummankin haastattelunsa perusteella *kato*-huomionkohdistimen käyttäjäksi toisin kuin ne 20 TRE-aineiston puhujaa (ks. taulukko 14), joilla *katsoa*-verbin huomionkohdistinkäyttöä ei esiinny haastatteluissa ollenkaan. Lisäksi *kato*-huomionkohdistin täyttää Tuulikin kummassakin haastattelussa saman, yleisimmän huomionkohdistimen tehtävän, eikä esimerkiksi TRE2-haastattelusta ole löydettävissä muita, selvästi *kato*-käytön rinnalle tai sen ohi nousseita huomionkohdistimia. Samankaltaisessa tehtävässä kuin *kato* Tuulikki käyttää jonkin verran selittävää lausumapartikkelia *siis* (ks. ISK § 807). Tuulikin TRE1-haastattelussa lausumapartikkeli *siis* esiintyy 18 kertaa ja TRE2-haastattelussa 9 kertaa (esimerkit 14–15).

14. *sit ne puhu sillai että mäa kuulin nin ne haukku mut_ihan **siis** pystyyn_että joo (et) mitä tommonen, tommonen kakara täälä tekee et_oikeem Möttöläñ_enñkeli ettei tem mitään_ei ryypää eikä polt_eikä, (Tuulikki/TRE1)*
15. *et kyllä yhteiskunta voi tullaj joteñki vastaan, **siis** varsinñkit tämmösesä tilanteesa kun_äiti on yksin, lasteñ kans_et sehän_aina helpottaa tilannetta ku siin_on toinen_aviosippa, tuomassa kans sitä rahaa siihe, yhteiseeñ keoon ja mu(t) tämmönen tilanne ni, (Tuulikki/TRE2)*

Myös havainnot *siis*-lausumapartikkelin käytöstä tukevat näkemystä siitä, että Tuulikin *kato*-muodon käyttö on kyllä nuoruusvuosista tasaantunut esiintymistiheydeltään mutta säilynyt muuttumattomana niin laadultaan kuin idiolektitason joh-

toasemaltaan suhteessa muihin mahdollisiin, vastaavalla tavalla käytettyihin sanoihin.¹⁸⁵

Taulukko 15. TRE-aineiston huomionkohdistimet.

puhuja		Huomionkohdistimet TRE-aineistossa				
		<i>katso / katto / kato</i>	<i>meinaan</i>	<i>nääs</i>	<i>siis</i>	<i>kuule</i>
1	Paavo	–	–	–	X	–
2	Hely	–	–	–	X	–
3	Hilikka	X	X	–	X	–
4	Hellevi	–	–	–	X	–
5	Kaisu	–	–	–	X	–
6	Kyllikki	–	–	–	X	–
7	Kielo	–	–	–	X	–
8	Keijo	–	–	–	X	–
9	Kalevi	–	X	X	X	–
10	Kerkko	–	–	–	X	–
11	Konsta	–	–	–	X	–
12	Kauko	–	–	–	–	–
13	Kalervo	X	X	X	X	–
14	Kaarlo	–	–	–	X	–
15	Kyösti	–	–	–	X	–
16	Kaarina	–	–	–	X	–
17	Kosti	X	–	X	X	X
18	Klaus	–	X	–	X	X
19	Klaara	X	–	–	X	X
20	Kuisma	X	–	X	X	X
21	Tuomo	–	–	X	X	–
22	Teppo	–	–	–	X	–
23	Tatu	X	–	–	X	–
24	Taina	X	X	–	X	–
25	Tuulikki	X	–	–	X	–
26	Terhi	X	–	–	X	–
27	Tuija	–	–	–	X	–
28	Tero	–	–	–	X	–
29	Tiina	–	–	–	X	–
30	Tapio	–	X	–	X	–

¹⁸⁵ Tuulikin TRE1-haastattelussa *kato*-huomionkohdistinta on lähes nelinkertaisesti *siis*-lausumapartikkeliin verrattuna (68 : 18), kun taas TRE2-haastattelussa *kato*:n määrä on noin 2,5-kertainen *siis*-esiintymiin verrattuna (21 : 9). Tästä erosta en kuitenkaan tee johtopäätöstä *kato*:n edustuksen vähenemisestä, sillä eri vuosikymmenten aineistot ovat vertailun kannalta epäsuhteiset kooltaan ja muotojen keskinäinen järjestys on kummassakin tapauksessa varsin selvä.

Taulukkoon 15 olen koonnut tiedot *katso – katto – kato* -huomionkohdistinpesyeen lisäksi neljästä muusta TRE-aineistossa esiintyvistä lekseemistä (*meinaan, nääs, siis* ja *kuule*), joiden käyttö on huomionkohdistin-tyyppistä. Tähän en ole ottanut mukaan luvussa 2.2.3 esitettyjä, Tampereen murteesta puhuttaessa tuotettuja *nääs*-matkimuksia. Taulukossa 15 päähuomio on siinä, mitkä huomionkohdistimet kuhunkin idiolektiin näyttäisivät kahden haastattelun perusteella edes satunnaisesti kuuluvan (X = kyseinen huomionkohdistin esiintyy jommassakummassa haastattelussa ainakin kerran). Taulukossa ei ole otettu huomioon mahdollista vuosikymmenten välillä tapahtunutta muutosta, johon palaan jäljempänä tässä luvussa.

Vaikka Tuulikin kummassakin haastattelussa *kato* esiintyy tiheämmin kuin *siis*, yleisellä tasolla näyttää siltä, että selittävä lausumapartikkeli *siis* on Tampereen puhekielessä yleisin: jos puhujalla on käytössä vain yksi lausumapartikkeli¹⁸⁶, se TRE-aineiston perusteella on poikkeuksetta *siis*. Puhujista Kauko on siinä mielessä poikkeuksellinen, että hänen haastatteluihinsa ei ole sattunut yhtään selittävää lausumapartikkelia. Hänen ja aineiston muiden puhujien välillä ei kuitenkaan ole kuilua, sillä esimerkiksi Kyöstillä, Tapiolla, Tepolla, Terolla, Tuijalla ja Tuomolla esiintymiä on tallennetussa kahden tunnin haastattelupuheessa alle viisi. Lausumapartikkeleiden syntaktinen käyttö onkin ennen muuta yksilöllinen ominaisuus: toiset puhujat käyttävät niitä taajaan, toisilla niiden käyttö on hyvin vähäistä.

Toisin kuin *siis*, TRE-aineistossa *meinaan, nääs* ja *kuule* eivät esiinny yhdelläkään puhujalla haastattelujen ainoana lausumapartikkelina. Hilkkalla, Tainalla, Tapiolla, Klausilla ja Kalevilla *meinaan*-esiintymät ovat tulkittavissa *siis*-käyttöön verrattuna yksittäisiksi, samoin Klausin, Kalevin, Kalervon ja Tuomon *nääs*-esiintymät (esimerkit 16–32). Tapiolla ja Tuomolla tosin myös *siis* jää ainoastaan muutaman esiintymän varaan.

16. *(taik)kei meillä nyk, ei meillä ookkaak kun_yks [lapsi] mutta meinaan, s(it) me mentiin Tesomaa.* (Hilkk/TRE1)
17. *mää tykkäisi, näkis vähä katot (tualta tota) Pohjammaa, meinaa ohan se nytt_iha- ihan eri reitti ku, mennee junalla.* (Hilkk/TRE2)
18. *siel_ei meinaav varmaan_ol lattialla yhtään tämmöstä kävelytil'aa eikä --* (Taina/TRE2)
19. *viime vuånna piti ollas, mennäs sinne, Ruisrokkii mutta, loppu rahat keskem meinaa,* (Tapio/TRE1)
20. *ei pelosta ei tum meinaa se oj kamala silloj ku --* (Klaus/TRE1)
21. *-- että ku se ruppee käymään kii ettei, tum meinaa se on tommo(ney) koiram purema ni, se oj jonkuv verram mulla on niitä läpiä.* (Klaus/TRE2)
22. *meinaan siinä tulee kylä varmaan_ukko nahkonensap pois v'kka se o,* (Klaus/TRE2)
23. *nyt niitä oj jo s'ttes semmosia että nääs, ne [ilkevallantekijät] tullee jo melekeim päälle eikä ne,* (Klaus/TRE2)
24. *meni nin, rasittunu äänijänteet (sen) nääs kum mää joudun puhumaan_ihan sillai, ku silles [koiralle] sano vähäkiñ kovemmin, ni, se rupes täriseej ja,* (Klaus/TRE2)
25. *siälä urheiluseurassa mää oon sten_ollu. aktiivi meinaa sitte.* (Kalevi/TRE1)

¹⁸⁶ Tässä yhteydessä luen lausumapartikkeleiden joukkoon myös koko *katso – katto – kato* -pesyeen, sillä huomio ei ole *ts:n* variaatiassa.

26. *kylä ny aattelee **meinaa** soðasta ihan toisella lailla.* (Kalevi/TRE1)
27. *se om mailta kotosim **meinaan** ni,* (Kalevi/TRE2)
28. *niit_øj kaks **meinaaj** juu ty-, tyttö ja poika ni.* (Kalevi/TRE2)
29. *meidän tyttärill_on **nääs** neljä päivää ikäeroo.* (Kalevi/TRE2)
30. *no sittek kun saatiin **nääs** rata kuntoon ni stem määkin_innostun, vähä kokeileen stä spiiitveitä ja --* (Kalervo/TRE2)
31. *ihmiset hätäänty ja ne rupes kyssyyn_että koska täältä pääsee pois_että **nääs** pääseekö aikasemmim pois ja näin pois päin (--).* (Kalervo/TRE2)
32. *ne sitten_a(ina), molemmat_anto tilistääv viä **nääs** sitten niijkun_että. hyvällem miähellev viinarahaa niijkun ne sano.* (Tuomo/TRE1)

Tätä tiheämpi lausumapartikkeleiden *nääs* ja *kuule* käyttö¹⁸⁷ sijoittuu aineiston kahden iäkkäämmän miespuhujan, Kostin ja Kuisman idiolekteihin. Molemmilla heistä *kato* on lausumapartikkeleista yleisin (ks. taulukko 14). Kun tarkasteluun otetaan *kato*:n lisäksi *nääs* ja *kuule*, Kuisma profiloituu näistä kahdesta ensisijaisesti lausumapartikkelin *kuule* käyttäjäksi (TRE1 0, TRE2 28). *nääs*-esiintymiä hänellä on vain 1 (TRE2-haastattelussa). Vastaavasti Kosti profiloituu ensisijaisesti lausumapartikkelin *nääs* käyttäjäksi (TRE1 1, TRE2 26), ja *kuule* jää TRE2-haastattelun 2 peräkkäisen esiintymän varaan. (Esimerkit 33–39.)

33. *joo ja arvaas **kuule** niijkälaisia, vastauksia me saatiij kum me kiärrettiim poikien kanssa autolla Eurooppaa,* (Kuisma/TRE2)
34. *kyl se **kuulen** niij joskus koomilliselta tun'tuu tualakiij kuijka noi, nyky-, -sanat ja mua(ð)it menee läpitték kun_øj joku semmonem mikä, ihmes sen [TV-ohjelman] nimi_øj jossa semmosta, pyärää pyäritetääj jossa semmonen_ä'jjä kiljuu ja on semmonev vaalee tyttö, kävelee siä ja, sittej joku kuuskytviisvuatias mu'jja **kuulek** ku se voittaa, rullaluistimet se vaalee likka sa'noo siinä sitte että "onneks^s olokool Lyyti voitit tuhannev viirensarar rullaluistimek" ku se, vanha mu'jja nostaa kätensäp pystyyj ja sannoo "jes" nim mää en tiäm niijkä mää me(nisi).* (Kuisma/TRE2)
35. *ja sitte^s se tuntuu kato hullulta kun ne terveet, miähet_on täälä **nääs** k-, ja kun, luulis järjem mukkaan_että ne oli pyssy käressä tappelemassa siä s'tä hullua hallitusta vastaa ei ne on täälä ja,* (Kuisma/TRE2)
36. *ja äyriäisiä yleensä kattok k(o silmä-) mustat silmät napitti katton niiltä lautasilta **nääs** ja rupeet syämään niitä sitten siitä kato.* (Kosti/TRE2)
37. *kol^pmiulotteista kuvaa katos siitä tuli kato, suaraa **nääs** -tä se on tän näköneij kato se si(t tul-), se tulostimesta sittem paperillek katton **nääs** se on tän näköneij katom miltä se näyttää valamiina tässä,* (Kosti/TRE2)
38. *ja yks taksikuski sanokin **nääh** kum me mentiin, nim me poikettiin (siinä) matkalla siin_oli semmone, semmonev vähän, tyriimpi hotelli --* (Kosti/TRE2)
39. *oo **kuules** sillon tehtiir ruutikin_ittek **kuule**.* (Kosti/TRE2)

Kuisman ja Kostin haastatteluissa silmiinpistävää on, että lausumapartikkeleiden *kuule* ja *nääs* käyttö painottuu selvästi miesten TRE2-haastatteluihin. Niin ikään

¹⁸⁷ TRE-aineiston puhujista kukaan ei käytä *meinaan*-lausumapartikkelia esimerkeissä kuvattuja yksittäisiä tapauksia enempää.

katsoa-verbin huomionkohdistinkäytössä Kuismalla ja Kostilla on tapahtunut selvin lisääntyminen kahden haastattelun välillä (vrt. taulukko 14). 1970-luvulla molempia miehiä on haastatellut Anita ja 1990-luvulla Ella. Haastattelijoina he ovat samantyyllisiä: yleisesti ottaen reippaita ja sanavalmiita mutta erityisesti haastattelun alussa melko virallisen kuuloisia. Kumpikaan haastattelijoista ei käytä puheessaan lausumapartikkeleita *kuule*, *nääs* tai *kato*. Sama haastattelijapari on haastatellut myös Kaarloa, jolla muutosta lausumapartikkeleiden käytössä ei näytä tapahtuneen. Havaittavissa oleva muutos ei siis näyttäisi suoraan kytkeytyvän ainakaan haastattelijoihin.

Kuisman ja Kostin esimerkkien perusteella näyttäisi joka tapauksessa olevan selvää se, että yhden lausumapartikkelin (ml. *katsoa*-verbin huomionkohdistinkäyttö) käytön lisääntyminen ennustaa myös muiden puhujan käyttämien lausumapartikkeleiden käytön lisääntymistä. Kuten erityisesti Kostin esimerkeistä 36–39 käy ilmi, saman lausuman aikana voi esiintyä erilaisia lausumapartikkeleita. Voidaankin ajatella, että jokaisella puhujalla on ensiksi valittavanaan¹⁸⁸ se, käyttääkö hän lausumapartikkeleita ollenkaan (sanoman sisältöönhän ne eivät juuri vaikuta). Jos puhuja käyttää lausumapartikkeleita, hän voi käyttää niistä yhtä tai useampaa – joskin tyyppillistä on, että yhden lausumapartikkelin käyttötiheys nousee idiolektissa ylitse muiden. Jos käytössä on jokin muu lausumapartikkeli kuin *siis*, myös *siis*-lausumapartikkelin käyttö on oletettavaa. Pelkän *siis*-lausumapartikkelin perusteella taas ei voi ennustaa muiden lausumapartikkeleiden käyttöä. Jostakin syystä paitsi *katsoa*-verbin huomionkohdistinkäyttö myös muiden lausumapartikkeleiden käyttö näyttää osalla puhujista lisääntyneen 1990-luvulle tultaessa.

TRE-aineistossa on muutamia esimerkkejä myös muuntyyppisistä, lausumapartikkeleiksi käyttöyhteydessään luokiteltavista sanoista (esimerkit 40–43).

40. *siihen_aikaa kum mää olir ruakalassa ni siä oli syätävä hyvi hiljaa ja, stel lährettävä poijes. mutta nyt_oj jumatak kauhee meteli.* (Kalervo/TRE2)
41. *(ku)n_emäntä on semmone että se teppaa siä [kaupassa] perkule, parikij kertaa päivässä (ei -ta kyä se kans) pysynys ste hyväs se om mua vanhempi, viitisev vuattako se om mutta, kyllä mää joskus saann_oikeen_ottaa askeleita että mää pysyn sem perässä.* (Klaus/TRE2)
42. *-- sill_oj kokkersspaanieli se semmone, piäni, niin se, tuntuu joskus, (-t) semmosta kuj kuljettaa nihkuj jukolauta^h kissaa veis --* (Klaus/TRE2)
43. *em mä tiäs ste ei, nyt mitään semmosia kasvatusluentoja pidetty eikä, sano, kummemmin, kylä se, jotenkin se opittiij kuijka pitää olla.* (Kyösti/TRE1)

Näissä esimerkeissä kirosanan tai *sano*-verbikiteytymän tilalle voisi hyvin ajatella minkä tahansa lausumapartikkeleista *siis*, *meinaan*, *nääs* tai *kuule* tai jonkin variantin *katso* – *katto* – *kato* -rypästä. Odotuksenmukaista on, että kirosanaesiintymät jäävät tämääntyyppisessä haastatteluaineistossa vähäisiksi. Arkisessa kielenkäytössä ne ovat selvästi yleisempiä, ja varianttien kirjo on laajempi. *sano*-esiintymä jää TRE-aineistossa yksittäiseksi, vaikka periaatteellista syytä sen esiintymättömyydelle

¹⁸⁸ Valinta voi olla tiedostamatonta tai tietoista etu- tai jälkikäteen (ks. luku 3.3.2).

ei ole. Selittäjänä toiminee puhujakohtainen valinnan vapaus: aineistoon on sattunut sellaisia puhujia, joiden idiolektiin *sano* ei näytä kuuluvan.

nääs-sanon käyttö liitetään kansanomaisissa luonnehdinnoissa yleisesti Tampereen murteeseen (vrt. luku 2.2.3). TRE-aineistossa *nääs*-esiintymiä on kaikkiaan vähän, ja ne kimputtavat vain muutamalle miespuhujalle. Toimittaja Hannu Hyttinen on humoristisessa sanakirjassaan *Pipa päässä rotvallir reunalla* (1995) luonnehtinut *nääs*-partikkelin käyttöä seuraavasti:

Perinteinen tamperelainen täyte- ja voimistussana; 'näasin' paikka lauseessa määräytyy sen mukaan, mitä puhuja haluaa korostaa tai tähdentää; tarkat säännöt 'näasin' sijoittamisesta lauseeseen kulkevat salaisuutena tamperelaisperheissä eikä niitä voi paljastaa ulkopuolisille; tärkeintä on tietää, että 'nääs' ei milloinkaan aloita lausetta – 'katonnääs'. (Hyttinen 1995: 30.)

TRE-aineiston esimerkit tukevat tätä Hyttisen tekemää havaintoa: aineiston 34:stä *nääs*-esimerkistä yhdessäkään *nääs* ei sijoitu suoraan lausuman alkuun. Sääntöä *nääs*-partikkelin syntaktisesta sijoittumisesta voisi täydentää TRE-aineiston esimerkkien perusteella niin, että *nääs* ei liioin näyttäisi asettuvan lausuman viimeiseksi sanaksi, joskin sitä voi kyllä seurata lausuman sisäinen, lyhyt tauko (esimerkit 44 ja 45). Myös Hyttisen havainnollistamalle *katonnääs*-esimerkille TRE-aineistosta löytyy vastine (esimerkki 46).

44. *oppaat varotti koko ajan ku siälä nääs, ihan tommosta kolomeekytä, lämpötila oli reilustin nin, (Kosti/TRE2)*
45. *juastaan kiäli pitkällä nääs, paljo vaatteita päällä kunn_ei sinnek kehtaam mennät tiest_ihan, pelkillä simmareilla. (Kosti/TRE2)*
46. *kol^omiulotteista kuvaa katos siitä tuli kato, suuraa nääs -tä se on tän näköneñ kato se si(t tul-), se tulostimesta sittem paperillek katon nääs se on tän näköneñ katom miltä se näyttää valamiina tässä, (Kosti/TRE2)*

Tamperelaisia matkitaan usein sanomalla: ”Se on Tampereelta nääs.” TRE-aineiston perusteella osuvampi matkimus kuitenkin olisi: ”Se on nääs Tampereelta.” Realistisimman kuvan tamperelaisesta nykypuhekielestä tosin antaisi sanomalla: ”Se on kato Tampereelta.”

4.4.6 Yleiskielen *ts*:n vastineiden variaatio kauempana sanassa

Ensimmäisen ja toisen tavun rajaa kauempana sanassa *ts*-variaatiota on *itse*-verbien muodoissa sekä prolatiivimuodoissa. Kaikilla TRE-aineiston puhujilla nämä kauempana sanassa esiintyvät *ts*:n vastineet jäävät vähäisiksi. Vain Tatun TRE2-haastattelussa esiintymiä on yli 10 (yhteensä 13). Suuressa osassa haastatteluita (49:ssä 60:sta) esiintymien lukumäärä jää alle 6:een. Tämän vuoksi en ole ottanut kauempana sanassa esiintyvää *ts*-variaatiota tilastollisen tarkastelun kohteeksi. Joitakin huomioita olen aineistosta kuitenkin tehnyt.

Näyttää siltä, että kauempana sanassa esiintyvät *itse*-verbien variantit on yleisesti ottaen ennustettavissa saman puhujan ensimmäisen ja toisen tavun rajalla esiintyvien varianttien perusteella. Esimerkiksi Kielolla ja Kaukolla, joilla *ts*-variantin todennäköisyys on muissakin tapauksissa suuri (ks. kuviot 36 ja 37), myös kauempana sanassa esiintyvät satunnaiset *itse*-verbien variantit ovat kummassakin haastattelussa *ts*:llisiä, kuten *havaitsi*, *mainitsin*, *tarvitsevat* ja *hallitsemaan* (Kielo) tai *tarvitsen*, *mainitsin* ja *vallitsee* (Kauko). Vastaavasti niillä puhujilla, joilla *tt*-variantin esiintymistodennäköisyys on muutenkin suuri (ks. kuviot 36 ja 38), myös kauempana sanassa *itse*-verbien varianttina on kummassakin haastattelussa juuri *tt*. Tästä esimerkkeinä toimivat Klausin *valittin*, *palakittee*, *tarvittee* ja *hallittee* sekä Kuisman *valittet*, *häirittee* ja *tarvitteeko*. Sekä *ts*:llisiä että *tt*:llisiä *itse*-verbejä on muun muassa Paavon TRE2-haastattelussa (*valitte*, *valitse*), Klaaran TRE1-haastattelussa (*punnitteen*, *tarvitsee*) ja Tatum TRE2-haastattelussa (*tarvittemansa*, *häiritsevän*). Näillä puhujilla ensimmäisen ja toisen tavun rajalla näkyy vuosikymmenten välistä muutosta variaation kuvassa (kuvio 36).

TRE-aineistossa hyvin yleisiä ovat *tartte*-vartaloiset *tarvita*-verbin muodot (esimerkit 1–3). Aineistossa on myös esimerkki muodosta *tars* sekä muutamia *tarvi*-lyhentymämuotoja (esimerkit 4–6).

1. *toisill_ov viä lapsia siinä (et), ja ruåkaa **tarttee** laittaa ei mun **tartter** ruåkaa laittaam mitä mä ny ittelleni vähå (ste).* (Hilkka/TRE1)
2. *niñkun siihem minusta **tarttis** pannav varoja enempi nin, talojem peruskorjauksii^l ja, sellasii.* (Kaarina/TRE1)
3. *se oli vaan semmosta niñkun, nippelitiaoa **tartti** ollap paljo.* (Teppo/TRE2)
4. *tåålä **tars** ollaj jo tåålä päässä semmonem prässi jonkullainen(_ettå) se, meⁿnee piåneen tilaa.* (Kyösti/TRE2)
5. *sitte hän sano että joo hän_ottaa, mut sittet toisellel luakalle ens vuånna ettei **tarvi**, niin, ottaam mua pois_ettå mäå saam mennåt toisellel luakalles suuraa ja nim mäå menin stes seura(ava)na syksynå toiselle,* (Kyllikki/TRE1)
6. *se on suunnilleen, suunnilleen, tuota vakioitu se työmäärå, joka **tarvi**^ttaan yhtå pistettå kohti ja sitten **tarvii** saada, tietty, mmäärå [!] pisteitå.* (Tatu/TRE1)

TRE-aineiston 30 puhujasta 24:lla *tartte*- ja *tartti*-vartaloisia verbejä sekä *tarvi*-lyhentymämuotoja esiintyy vähintään toisessa haastattelussa. Muotoa ei esiinny *ts*:n suhteen yleiskielisillä Kielolla ja Helyllä (ks. kuviot 36 ja 37) sekä 1950-luvulla syntyneillä Tuomolla, Tainalla, Tuulikilla ja Tuijalla, joiden variaatioprofiilit sijoituvat melko laajalle alueelle kuviossa 36. Sen toteaminen, ovatko nämä muodot esimerkiksi uusien sukupolvien myötä katoamassa Tampereelta, vaatisi kuitenkin huomattavasti enemmän aineistoa.

Ainoastaan Kielolla ja Kaukolla, jotka edellisen luvun tilastoanalyysin perusteella sijoittuivat todennäköisimmin *ts*-variantin käyttäjiksi (ks. kuviot 36 ja 37), esiintyy TRE1-haastatteluissaan *ts*-variantilliset prolatiivimuodot *ylitse* (Kielo ja Kauko) ja *lävitse* (Kauko). *tt*-variantillisiä prolatiiveja näillä puhujilla ei ole kummassakaan haastattelussaan. Kaikki muut TRE-aineistossa esiintyvät prolatiivimuodot ovat *tt*:llisessä asussa, kuten *läpitte*, *lävitte*, *ohitte*, *ylitte* ja *alitte*. *tt*:lliset prolatiivimuodot painottuvat jonkin verran TRE-aineiston iäkkäämmille puhujille – myös sellaisille,

joilla *ts*-variantit ovat muuten yleisemmässä käytössä. Vähiten prolatiiviesiintymiä on osunut aineiston 1950-luvulla syntyneille naispuhujille.

Heikki Paunonen on havainnut Helsingin-aineistostaan, että nuoret käyttävät prolatiivimuotojen sijaan lyhyitä postpositioita *läpi*, *ohi*, *yli* ja *ali* (Paunonen 1995 [1982]: 69). TRE-aineistossa näitä postpositioita esiintyy puhujilla tasaisen harvakseltaan riippumatta siitä, onko heillä käytössään myös prolatiivimuotoja. Kokonaisuudessaan esiintymiä on niin vähän, että sukupolvittaisten muutostulkintojen tekoon ei ole mielekästä ryhtyä.

4.4.7 Kokoavia huomioita

Yleiskielen *ts*:n vastineita on perinteisesti ollut tapana tarkastella niin, että astevaihteluasemat on erotettu toisistaan: variantit on jaettu vahvan ja heikon asteen mukaisesti, ja variaation ilmeneminen on esitetty esimerkiksi muodossa *ts* : *ts*, *tt* : *tt* tai *tt* : *t*. TRE-aineiston tilastollisen tarkastelun perusteella (luku 4.4.2) näin on syytä tehdä myös jatkossa: Paitsi että jotkin varianteista, esimerkiksi yksinäis-*t*, eivät voi esiintyä kuin heikon asteen asemassa, myös kummassakin astevaihteluasemassa mahdolliset variantit, kuten *ts* ja *tt*, näyttävät idiolektitasolla erilaisina astevaihteluasemasta riippuen. Vahvan asteen *ts* ja *tt* ovat siis aidosti eri variantteja kuin heikon asteen *ts* ja *tt*.

Tamperelaispuhujien yleiskielen *ts*:n vastineiden kehityksestä on aiemman tutkimuksen perusteella saatavilla ainoastaan melko karkeita ja osin ristiriitaisiakin ennusteita (Jonninen-Niilekselä 1982c: 129–132; Rautanen 1999: 56–65). Luvussa 4.4.3 tekemäni yksinkertaisiin prosenttilukuihin perustuva vertailu osoitti, että *tt*-variantin osuus on molemmissa astevaihteluasemissa koko aineiston tasolla vahva (n. 50–60 % kaikista esiintymistä). *ts*-variantti näyttäytyi tämän tarkastelun perusteella toiseksi yleisimpänä (n. 30–40 %), kun taas heikossa asteessa esiintyvän yksinäis-*t*:n osuus jäi koko aineiston tasolla vähäiseksi (< 10 %). Yhteistarkastelun perusteella aineisto osoitti erityisesti heikon asteen asemassa viitteitä *tt*-variantin osuuden vahvistumiseen *ts*-variantin kustannuksella. Niin ikään *t*-variantin osuudessa näkyi tapahtuneen hienoista kasvua 1990-luvulle tultaessa.

TRE-aineiston idiolektikohtainen tarkastelu paljasti, että puhujat sijoittuvat *ts*-variaation suhteen jatkumolle, eikä selvärajaisia puhujaryhmiä varianttien käytön perusteella synny. Vuosikymmenten välinen muutos on TRE-aineiston puhujilla melko yleistä: sekä vahvan että heikon asteen asemassa kolmasosalla puhujista näkyy muutosta *ts*-variantin todennäköisyydessä. Molemmissa astevaihteluasemissa idiolektikohtaista muutosta näkyy sekä *ts*:n käytön vähenemisen että lisääntymisen suuntaan, joskin lievänä enemmistönä ovat ne idiolektit, joissa *ts*:n todennäköisyys on vuosikymmenten välillä pienentynyt. Selvää *tt*-variantin käytön lisääntymistä tai *ts*-variantin käytön vähentymistä ei idiolektikohtaisen tarkastelun perusteella kuitenkaan ole havaittavissa.

Yksinäis-*t*:n osuudessa on tapahtunut tilastollisesti merkitsevää muutosta ainoastaan kolmella puhujalla. Heistä kahdella lievää muutosta on tapahtunut *t*-variantin käytön lisääntymisen, yhdellä vähentymisen suuntaan. Kokonaisuudessaan *t*-variantin käyttö on idiolektitasollakin vähäistä, eikä TRE-aineistoon ole sattunut yh-

tään sellaista puhujaa, jolla yksinäis-*t* olisi heikon asteen aseman ainoa tai edes kiistatta tyypillisin variantti.

Piirteenä *ts*:n variaatio on kokonaisuudessaan hyvin lekseemidonnainen, ja poiminnan kriteeristöllä on suuri merkitys saataviin tuloksiin. Tässä tutkimuksessa tilastolliseen analyysiin on otettu mukaan useita nk. harmaan vyöhykkeen sanoja (ks. luku 4.4.1), jotka joissakin muissa tutkimuksissa on jätetty vähemmän varioivina (eli useimmiten *ts*:llisinä) tarkastelun ulkopuolelle. Tekemästäni rajauksen lievennyksestä johtuen myös murteellisten TRE-aineiston puhujien idiolekteissa näkyy tyypillisesti vaihtelua. Niillä puhujilla, joilla *tt*-variantti on vuosikymmenestä toiseen hallitsevassa asemassa, *ts*-variantti nousee esiin erityisesti puheen funktionaalisissa jaksoissa, kuten referointitapauksissa. *ts*-variantti on näillä puhujilla yleinen myös sellaisissa sanoissa kuin *itsenäisyyspäivä* tai *metsikkö*. Kyseiset muodot jäävät kuitenkin puhujatasolla niin yksittäisiksi, että ne eivät muuta puhujien idiolektikohtaista profiloitumista *tt*-variantin suosijaksi. Myös yleinen ja TRE-aineistossa kiistatta vaihtelun alainen *Ruotsi*-lekseemi ja sen johdannaiset näyttäytyvät näillä puhujilla *ts*-hakuisina. Murteellisten puhujien satunnaiset *t*-variantit osuvat tyypillisesti suhteellisen tiheäfrekventtiseen *itse*-pronominiin tai *katsoa*-verbiin.

Niillä puhujilla, joilla *ts* on kummankin vuosikymmenen hallitseva variantti, satunnaiset *tt*-variantit nousevat esiin yleisimmissä *ts*-sanoissa, joita TRE-aineistossa ovat *seitsemän*, *itse*, *katsoa*, *katsella*, *viitsiä*, *etsiä* ja *metsä* (ks. myös Paunonen 1995 [1982]: 57–58). Satunnaisten *tt*:llisten muotojen voi nähdä heijastelevan ensisijaisesti sitä, että *ts*-varianttia suosivat puhujat kuuluvat tamperelaiseen kieliyhteisöön, jonka vaikutuksesta heidän resurssiinsa kuuluu myös ympäristön puheessa yleinen *tt*. Kielen luontaisen variaation myötä se nousee tiheäfrekventtisissä sanoissa satunnaisesti esiin. TRE-aineistossa on myös joitakin esimerkkejä siitä, että aivan kuin *ts* murteellisessa puheessa, myös yleiskielisten varianttien lomaan tuotu *tt* voi toimia puheen funktionaalisenä tehokeinona.

Haastatteluvuosikymmenten välillä muuttuneissa idiolekteissa tavallisimpiin *ts*-sanoihin kohdentuva variaatio on yleistä. Muutamissa tapauksissa tilastoanalyysissä näkyvä muutoksen oletus kuitenkin horjui kvalitatiivisen tarkastelun myötä: vaikka poimintojen lukumäärä riitti tilastollisesti merkitsevän muutoksen havaitsemiseen, *ts*:n vastineita kantavien lekseemien laatuerot saattoivat olla niin suuria, että eriaikaisten haastattelujen vertailua ei voinut pitää luotettavana. Sanoittainen ja mikrotilanteittainen kvalitatiivinen analyysi onkin välttämätöntä *ts*:n vastineiden variaation ja muutoksen arvioinnissa. Vastaavasti tilastoanalyysin mahdollistama epävarmuuden osoittaminen on ensisijaisen tärkeää näin harvafrekventtisen piirteen tulkinnassa. Painavaa kvantitatiivista ja tarkkaa kvalitatiivista analyysia yhdistämällä myös tästä *ts*:n kohdalla mahdolliseksi ja hyödyttömäksi (ks. Rautanen 1999: 56) arvioidusta idiolektikohtaisen muutoksen arvioinnista voi suoriutua.

Varsinaisesta tilastollisesta analyysistä erilleen olen nostanut *katsoa*-verbin huomionkohdistinkäytön. TRE-aineistossa tässä lausumapartikkelisikin kutsutun ilmauksen käytössä on tapahtunut merkittävää lukumääräistä kasvua 1990-luvulle tultaessa. TRE-aineiston perusteella kaikki kolme rinnakkaista varianttia, *katsa*, *katto* ja *kato*, ovat samassa syntaktisessä huomionkohdistinkäytössä mahdollisia. Näistä yksinäis-*t*:llinen *kato* näyttäytyy kuitenkin ekspansiivisimpana (ks. myös Hakulinen & Seppänen 1992). TRE1-aineistossa *kato*-huomionkohdistinta käyttää 3 puhujaa

yhteensä 71 kertaa, mutta TRE2-aineistossa sitä käyttää jo 9 puhujaa, yhteensä 233 kertaa. Juuri frekventin *kato*-muodon käyttö näyttää nostavan TRE-aineiston puhujilla esiin myös kahta muuta varianttia *katso* ja *katto*.

Mikäli *kato*-huomionkohdistin olisi tässä tutkimuksessa käsitelty muiden heikon asteen *t*-varianttien joukossa sen erityislaatua huomioimatta, olisi aineistossa näkynyt harhaanjohtavan runsasta idiolektikohtaista muutosta yksinäis-*t*:n todennäköisyyden kasvamisen suuntaan. Eri tutkimuksia verrattaessa onkin syytä tarkoin selvittää, mitkä kunkin tutkimuksen luokittelukriteerit ovat olleet. Mikäli tämä jää selvittämättä, on vaara päätyä luvussa 4.4.3 esittämäni kaltaisiin merkittäviin, ainoastaan tutkimusmetodiikasta eikä itse puhujista johtuviin muutoksen tulkintoihin.

Idiolektikohtainen, kauempana sanassa esiintyvä *ts*-variaatio näyttää tutkimuksen perusteella noudattelevan *itse*-verbeissä pääpiirteittäin ensimmäisen ja toisen tavun rajalla havaittavia variaatiosuhteita. TRE-aineistossa *tarvita*-verbin *tarvitse*-vartaloa yleisempiä ovat kuitenkin *tartte*- ja *tartti*-vartalot, joita esiintyy niilläkin puhujilla, joilla *ts*-variantit ovat ensimmäisen ja toisen tavun rajalla yleisempiä. Myös prolatiivimuotoja *läpitte*, *lävitte*, *ohitte*, *ylitte* ja *alitte* on käytössä näillä puhujilla.

tt-variantin asema näyttääkin TRE-aineiston perusteella olevan syntyperäisillä tamperelaispuhujilla varsin vahva. Vaikka puhujan idiolekti profiloituisi selvästi yleiskieliseksi *ts*-variaation perusteella, voi *tt*-variantinkin olettaa perustellusti kuuluvan hänen resurssiinsa. Myös huomionkohdistin *kato* lienee Tampereella ainakin nykyään niin yleinen, että sen myötä heikon asteen yksinäis-*t* on varianttina tamperelaispuhujille tuttu. TRE-aineiston perusteella *t*-variantin käyttö on kuitenkin vuosikymmenestä toiseen melko vähäistä. Jo *ts*-variaatioon sisäänrakentuneiden ominaisuuksien – muun muassa sanaston ajallisen kerrostuneisuuden ja sanojen saamien tyylierojen – vuoksi *ts*-variantti on murteellistenkin puhujien kielessä läsnä. Pitkälti tutkijan päätettäväksi jää, kuinka paljon tästä variaatiosta kulloisessakin tutkimuksessa päästetään näkyviin.

4.5 *nk*-yhtymän vaihtelu

4.5.1 Piirteen tausta ja tutkimuskohteen rajaus

Tässä luvussa tarkastelun kohteena on *nk*-yhtymän¹⁸⁹ variaatio ja muutos. Useimmissa tapauksista kyse on *nk*-yhtymän astevaihtelusta (esim. *kaupun̄ki* : *kaupun̄jin*) ja erityisesti *nk*:n edustuksesta heikon asteen asemassa, jossa Tampereen seudun murteessa esiintyy vanhastaan vaihteluttomia eli vahvan asteen mukaisia variantteja (esim. *kaupun̄kin*). Kuitenkin myös joissain astevaihtelun ulkopuolelle jäävissä sanoissa yleiskielen *ny* (esim. *on̄jelma*) voi Tampereen seudulla edustua *nk*:na.

---

¹⁸⁹ Foneemitasolla puhutaan yleisesti *nk*-yhtymästä ja sen eri varianteista, vaikka puheen (eli allofonien) tasolla yhtymä reaalistuu tyypillisesti *ny*:nä tai *nk*:na, joskus *ng*:nä. *ny*:n foneemisesta kehityksestä ja asemasta nykysuomessa sekä kytköksestä *nk*-yhtymään ks. T. Lehtinen 2007: 173–174.

TRE-aineiston litteraatioissa olen merkinnyt *nk*-yhtymän variantteja kolmella tavalla: *ηk* (esimerkit 1 ja 2), *ηη* (esimerkit 2 ja 3) ja *ηG* (esimerkki 4).

1. *enkä mää nyt juavuksissa ollu, yhtääm mutta oli stä ny^k kai, simailtu sev verran_että, ei Tampereellaka(v) vois mennä heykittääm poliisilles (sitä), (Paavo/TRE2)*
2. *no kylä ne pääasiassa oli kaupuyjissa. kyllä sitten. kaupuykissa vaa. (Kalervo/TRE1)*
3. *mè tehtiij kaikkia piirreltii^j ja, askarreltii ja, sit me lauletti ja stel leikittiij kaikkia vettä keuyjässä ja avvaimempiilotusta kaikkee tällasta ja, (Taina/TRE1)*
4. *ja samaten noi missä, mää tässä asun, kaupuyGin taloissa niij kylä näissäkiv viä hyvä hirsipohja ol i kun ne puretti-, (Kalevi/TRE2)*

ηG:tä ei tutkimuksissa aina mainita *nk*-yhtymän yhtenä varianttina (vrt. esim. Kettunen 1930b: 32; Paunonen 2006: 39; ks. kuit. Virtaranta 1946: 87). Tämä välimuoto-variantti jää myös omissa laskelmissani määrällisesti melko vähäiseksi (ks. liite 5), mutta kokonaan huomiotta en sitä jätä. *ηG*:n erottamisessa on kyse selvästi kuullun *ηη*:n ja selvästi kuullun *ηk*:n väliin jäävän jatkumon rajaamisesta, joka prosessina ei tässä tapauksessa perustu foneettisiin mittauksiin. Rajanveto on tällöin aina tulkitsejakohtaista, ja sen luotettavuus perustuu luottamukseen siitä, että tutkija on jakanut variantit luokkiin samoin kriteerein haastattelusta ja vuosikymmenestä riippumatta. Problematisoin aihetta enemmän luvussa 4.9.1.1, kun tarkastelen samankaltaista mutta selvästi yleisempää ilmiötä, *δ*:n merkitsemistä *d*:n ja *r*:n jatkumolle.

Tutkimuksissa *ηη*-varianttia kuvataan yleensä nimityksillä vaihteleva tai vaihtelun alainen, *ηk*-varianttia on tapana kutsua vaihteluttomaksi (ks. esim. Jonninen-Niilekselä 1982c: 134).¹⁹⁰ Nimityksillä viitataan nimenomaan murteen kokonaiskuvassa näkyvään heikon ja vahvan asteen väliseen vaihteluun tai vaihteluttomuuteen, siis astevaihtelun olemassaoloon.¹⁹¹ Yksilön kielen variaatio ulottuu murteessa tendenssinä näkyvien astevaihtelusuhteiden yli, ja samalla puhujalla saattaakin olla peräkkäin esimerkiksi vaihteleva ja vaihteluton variantti eli variaatiota heikon asteen aseman edustuksessa (esimerkki 2). Kielen vaihtelun kannalta kyse on siis kaksitasoisesta ilmiöstä: havaittavissa on sekä murteittain edustuvaa vahvan ja heikon asteen välistä vaihtelua tai vaihteluttomuutta että idiolekteittain edustuvaa heikon asteen aseman sisäistä variaatiota. Näistä ensisijaisesti jälkimmäinen on tämän luvun tarkastelun kohteena. Yksilövariaation taustalla on kuitenkin hämäläinen murrepohja, jota valotan ensin.

NPM-hankkeen yhteydessä *nk*-yhtymän variaatiota on tutkinut Kaija Jonninen-Niilekselä (1980: 85–96; 1982c: 134–139). Jonninen-Niilekselä luokittelee TAPU1-aineistonsa vaihteluttomat *ηk*-tapaukset murteellisiksi ja vaihtelulliset *ηη*-tapaukset yleiskielisiksi.¹⁹² Tällainen jako oli tutkimuksen tekoaikaan, 1970- ja 1980-lukujen

¹⁹⁰ Näin myös niissä tapauksissa, joissa kyse ei ole varsinaisesta astevaihtelusuhteesta (esim. sanassa *ongelma*).

¹⁹¹ Astevaihtelukehityksen taustoista ks. Posti 1951: 414–415.

¹⁹² Jonninen-Niilekselä käyttää termiä kirjakielinen, joka kuitenkin käytännössä tarkoittaa hänellä (myös) puhuttua kieltä ja näin ollen rinnastuu tässä tutkimuksessa käytettävään termiin yleiskielinen (ks. luku 2.2.1).

taiteen Tampereella jo selviö, joskin piirteen lähihistoria on varsin mielenkiintoinen juuri murteellisuuden ja murteeseen kuulumattomuuden näkökulmasta.

Vaihtelemattomuus on itse asiassa vanhempien tutkimusten mukaan Tampereen seudulla verraten nuori ilmiö. 1900-luvun alkupuolella Virtaranta (1946: 87–88) on raportoinut vanhimpien hämäläisten kielenoppaidensa¹⁹³ käyttäneen vielä vaihtelullisia – siis silloiseen vanhaan murteeseen kuuluneita – muotoja. Vaihtelemattomuus ei lienekään alkuperäinen peri- tai pohjoishämäläisyys vaan muualta, oletettavasti Kaakkois-Hämeestä, levinnyt muoto (Kettunen 1930b: 32; Rapola 1990 [1947]: 80; Virtaranta 1946: 87–88). Virtaranta (mts. 88) vieläpä kuvaa vaihtelemattomuuden olevan 1940-luvun puolivälissä kerätyn aineistonsa perusteella ”sangen tarttuva piirre”, joka ”valtaa alaa vaihtelulta”. Kettusen murrekartastossa (1940a: kartta 51) nykyisen Tampereen alue onkin merkitty molempien varianttien, *ηk*:n ja *ηη*:n, käyttö-alueeksi, minkä voi osaltaan nähdä kuvastavan meneillään olevaa muutosta.

On tietysti mahdollista, että näiden vanhemman polven murteentutkijoiden kielenoppaiksi ovat sattumalta valikoituneet alueen ikäihmisistä ne, jotka ovat käyttäneet silloiseen murteeseen kuulumattomia *nk*:n vaihtelullisia muotoja vaikka muuten murretta ovat viljelleetkin, ja että vaihteluttomia muotoja käyttäneet nuoremmat puhujat ovat tässä suhteessa olleet odotuksenvastaisesti vanhakantaisemmilla linjoilla. Lähdän kuitenkin liikkeelle siitä, että Kettusen, Rapolan ja Virtarannan näkemykset ovat oikeansuuntaisia. Näin voin heidän tutkimuksiinsa nojautuen hahmotella piirteen karkeaa elinkaarta parin viime vuosisadan ajalta. Koska nämä vanhemmat tiedot piirteen esiintymisestä ja ennen kaikkea sen variaatiosta Tampereen seudulla ovat vain pieniä viittauksia ikäluokittaisiin eroihin, on piirteen historian kartoituskin tehtävä karkeistaen, sukupolvittaisen muutoksen ajatusta mukaillen (Labov 1994: 83–84; ks. myös luku 3.2.2): oletan siis seuraavassa ajatusleikissä muutoksen kulkevan sukupolvittain mutta yksilön kielen säilyvän halki elämän melko muuttumattomana.

Kettusen, Rapolan ja Virtarannan käyttämät aineistot on koottu arviolta 25 vuoden aikana 1950-lukuun mennessä. Jos jo mainitut vanhimmat kielenoppaat ovat olleet keruuhetkellä suunnilleen 80-vuotiaita, he ovat syntyneet ajanjaksona 1845–1870.¹⁹⁴ Mikäli heidän puheeseensa vaihteluttomuus ei ole kuulunut, mutta heidän lapsensa eli seuraava sukupolvi on jo vaihteluttomia muotoja käyttänyt, vaihteluton *ηk* : *ηk* on alkanut saada sijaa Tampereen seudun puhekielessä 1800-luvun loppupuolella – noin 1875–1900, jos uuden sukupolven katsotaan syntyvän noin 30 vuoden välein (ks. esim. Alanen 2001: 98).

Jo 1970-luvun lopussa Jonninen-Niilekselä (1980: 87) ennusti sukupolvittaisten erojen perusteella vaihteluttomuuden väistyvän tamperelaisten puheesta (ks. luku

---

¹⁹³ Virtarannan havainnot ovat Tampereen lähimmistä naapurikunnista, mm. Lempäälästä ja Kangasalta.

¹⁹⁴ Kettusen tutkimusten informantit lienevät jonkin verran nuorempia kuin Rapolan ja Virtarannan. Terho Itkonen mainitsee Kettusen murrekartaston supistetun painoksen (1981) esipuheessa, että Kettunen keräsi aineistoa muun muassa vankiloista (ks. myös Kettunen 1930a: XXI, XXVII). Kettusen nuorempienkin informanttien kieli ilmeisesti kuitenkin vastasi keruun tavoitteena ollutta puhdasta kielimuotoa, jota yleensä kerättiin iäkkäiltä ja koko elämänsä samoilla seuduilla asuneilta ”kielimes-tareilta” (vrt. Nuolijärvi 2005: 244–250).

4.5.2). Hieman alle sadassa vuodessa vaihteluttomuus siis oli läpikäynyt niin suosion nousun kuin laskunkin. Jos vaihtelullisia muotoja suosineet vanhukset olivat elossa vielä 1950-luvulle tultaessa, jolloin Jonninen-Niilekselän nuorimmat, niin ikään vaihtelullisia muotoja suosineet haastateltavat jo syntyivät, ei väliin jää ajanjaksoa, jolloin vain vaihteluttomuus olisi ollut Tampereen seudulla käytössä vauvas- ta vaariin.

Vaihteluttomuus jää tämän päättelyketjun perusteella ainoastaan 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa syntyneiden parin tamperelaissukupolven omaksumaksi murrepiirteeksi. Samalla kieliyhteisössä on koko ajan ollut joko vanhin tai nuorin sukupolvi, joka on käyttänyt vaihtelullisia muotoja. Yhden ihmisen puheessa *nk*-tapauksissa – niin kuin muissakin piirteissä – on ilman muuta ollut variaatiota, mutta kokonaisen uuden sukupolven suosikkivariantti lienee vaihtunut vaihtelullisesta vaihteluttomaan 1800-luvun lopussa ja takaisin vaihtelulliseen 1900-luvun puolivälissä. Voi tietysti pohtia, onko vaihteluttomuus ollut Tampereen seudulla missään vaiheessa kovin selvästi vallalla, kun se Virtarannan mukaan oli 1940-luvulla vasta nouseva piirre ja runsasta paria vuosikymmentä myöhemmin Jonninen-Niilekselä (1980: 87) jo ennusti vaihteluttomien muotojen väistyvän.

ny-variantin kokoaikaisen melko vankan aseman puolesta puhuu Virtarannan *Tampereen murrekirjan* (1987) aineisto, jossa 1950-luvulla haastatellut puhujat käyttävät useimmiten vaihtelullisia variantteja. Tosin tässä ja kahdessa muussa piirteessä (*t:n* heikko aste ja yleisgeminaatio) ”oli silmiinpistävää horjuvuutta” (mts. 9). Virtarannan haastateltavat ovat syntyneet jo 1860–1890-luvuilla, joten ainakin osan heistä voi katsoa lukeutuneen siihen sukupolveen, jonka murteeseen vaihteluttomat *nk*-variantit eivät vielä kuuluneet. Vaikka oletettaisiin, että *nk* on todella ollut kahdella sukupolvella Tampereen puhekielen päävarianttina, on kyseessä siltikin tähdenlento: se mikä lähialueille, kuten esimerkiksi Tyrvään murteeseen, on juurtunut melko syvään¹⁹⁵, ei saanut pysyvää asemaa Tampereen seudulla.

nk-yhtymä on kielen variaatioilmionä varsin lekseemisidonnainen. Tarkasteluun poimimiani heikon asteen aseman variantteja on TRE-aineistossa yhteensä 683. Näistä 270:ää (noin 40 %) kantaa lekseemi *kaupunki* johdoksineen. Seuraavaksi yleisin *nk*-sana on *Helsinki* johdoksineen (104 esiintymää), joka kattaa noin 15 % kaikista tapauksista. Yhdessä nämä kaksi lekseemiä siis kantavat jo yli puolta *nk*-tapauksista. Kun mukaan lisätään vielä seuraavaksi yleisimmät *ongelma* (52 esiintymää), *Kangasala* (46 esiintymää) ja *henki* johdoksineen¹⁹⁶ (32 esiintymää), päästään noin kolmeen neljäsosaan (74 %) kaikista poimituista *nk*-tapauksista. Jos *Kangasalaan* yhdistettäisiin vielä *kangas*-lekseemi (18 esiintymää), nousisi prosenttiosuus 77:ään. Pidän kuitenkin Tampereen naapurikunnan proprin ja tekstiililaadun tässä toisistaan erillään.

Kangasalan sijoittuminen yleisyyslistan kärkipäähän on yksi TRE-aineiston erityispiirteistä. Naapurikunta on monelle haastateltavista tärkeä lapsuuden kesänviet-

---

¹⁹⁵ Viittaan tässä omiin havaintoihini lapsuuteni ja nuoruuteni kotiseudulta.

¹⁹⁶ Näistä *henki* on selvästi monimuotoisin johto-opin ja semantiikan näkökulmasta. Aineistossa esiintyvät mm. sellaiset johdokset kuin *hengellinen*, *hengittää*, *hengitys* ja *hengästyä*. Lisäksi itse *henki* voi Nykysuomen sanakirjan (NS I, s.v. henki) mukaan esiintyä seitsemässä eri perusmerkityksessä. Perustan lekseemien kimputuksen tässä kuitenkin historialliseen samankantaisuuteen.

topaikka, tai kauniiden järvien rannoilla sijaitsee perheen tai suvun nykyinenkin kesähuvila. Onpa eräs haastateltavista ollut Kangasalla lapsena sotaakin paossa sukulaisten hoivissa. Koska TRE-haastatteluissa puhutaan paljon niin kesänvietosta kuin sota-ajoistakin, ei *Kangasalan* frekvenssi tässä tapauksessa yllätä.

Yhteensä tässä kahden vuosikymmenen TRE-aineistossa *nk*:ta kantaa 47 lekseemiä, joista siis 5 (*kaupunki, Helsinki, ongelma, Kangasala* ja *henki*) kattaa jo kolme neljäsosaa kaikista esiintymistä. Vastaavasti ainoastaan 1–2 esiintymään jää kokonaista 26 lekseemiä eli yli puolet 47:stä. Merkillepantavaa on, että 60:sta TRE-haastattelusta 59:ssä esiintyy lekseemi *kaupunki, Helsinki* tai molemmat. Haastatteluista 8:ssa esiintyy vain ja ainoastaan viittä yleisintä *nk*-lekseemiä, ja näiden lisäksi 17 haastattelussa on kussakin vain yksi sellainen *nk* -lekseemi, joka jää viiden yleisimmän lekseemin ulkopuolelle. Viiden yleisimmän *nk*-lekseemin painoarvo piirteen tarkastelussa on siis ilmeinen.

Jonninen-Niilekselän TAPU1-aineistoon perustuvassa tutkimuksessa on jätetty tarkemmin määrittelemättömät ”slangisanat” tarkastelun ulkopuolelle, sillä ne esiintyvät TAPU1-aineistossa säännönmukaisesti *nyj*:llisinä. (Jonninen-Niilekselä 1980: 89–93.) Omissa laskelmissani olen lähtökohtaisesti pyrkinyt ottamaan kaikki suomenkieliset tapaukset mukaan. Vaikka jokin lekseemi omassa aineistossani ei näyttäisi varioivan, ei se tarkoita, ettei variaation mahdollisuutta olisi – vieläpä kun lekseemin frekvenssi saattaa jäädä hyvin pieneksi, jolloin variaation havaitsemisen mahdollisuus Zipfin lain mukaan suppeutuu.

Olen esimerkiksi ottanut laskelmiin mukaan lekseemin *tango* (tanssi), joka esiintyy kahdella puhujalla (Kaarina/TRE1 ja Taina/TRE1) yhteensä kolme kertaa ja aina *nyj*:llisenä. Nämä kolme esiintymää eivät kuitenkaan todista, että *tango* olisi lekseiminä kokonaan variaation ulkopuolella. Pro gradu -tutkielmani Kauhavalta kerättyssä aineistossa on naurahtaen lausuttu: *tan̄kua me ollaha hyviä tanssimaa* (Mustanoja 2001: 98). Esimerkissä on toki kyse hassuttelusta ja korostetusta murteellisuudesta – mutta muun muassa sitähän kielenkäyttö on. *nyk*-variantti ei tämänkaltaisessa yhteydessä olisi Tampereella kuultunakaan tavaton. *tango*-lekseemin lisäksi laskelmissa ovat mukana muun muassa lekseemit *slangi, jengi, bingo* ja *mango*, joista ainakin kaksi ensimmäistä Jonninen-Niilekselä (1980: 93) on jättänyt omien laskelmiensa ulkopuolelle.

Joitakin poisjättöjä olen kuitenkin tehnyt. Laskelmiin en ole ottanut mukaan paitsi epävarmasti kuulemiani tapauksia myöskään ilmauksia, joiden (genetiivi)taivutus jättää monitulkintaisuuden mahdollisuuden (esim. Kyllikki/TRE2: *aurīnykopaiste* ja Keijo/TRE2: *Helsīnki yliopistos*) tai jotka sanoina ovat sellaisia, joita en pysty luottettavasti kategorioimaan (esim. Paavo/TRE1: *smokīnkissa*, Tuulikki/TRE1: *timānkilta* ja Klaara/TRE2: *tōnkissa*¹⁹⁷). Lisäksi olen tässä tapauksessa tarkentanut tutkimuksen kohdetta niin, etten ole liittänyt laskelmiin selvän vieraskielisiä ilmauksia mukaan lukien ei-suomalaiset erisnimet (esim. Paavo/TRE2: *īnyen* ja Hely/TRE1 *hääraadshöövdīnyin*; Tatu/TRE2: *Pēnyasissa* ja Taina/TRE2: *Entsööppīnyissä*). Näissä varianttina on aina *nyj*.

---

¹⁹⁷ Mahdollisia tulkintoja ovat ainakin *smokīnki* : *smokīnyin* ja *smokīnyi* : *smokīnyin*, *timānki* : *timānyin* ja *timānyj* : *timānyin* sekä *tōnka* : *tōnyan* ja *tōnka* : *tōnkan*.

4.5.2 Näennäisaikaennuste *nk*-yhtymän edustuksesta Tampereella

Jonninen-Niilekselä (1982c: 134) toteaa 72 puhujan TAPU1-aineistonsa perusteella, että Tampereen puhekielessä vaihtelulliset muodot (*ηη*) kattavat kokonaisuudessaan noin neljä viidesosaa kaikista tutkituista tapauksista. Jonninen-Niilekselä (1982c: 138) lisää kuitenkin, että useimmat haastateltavat ovat pelkästään yleiskielen mukaisen vaihtelullisen edustuksen kannalla. Vaihteluttomia eli vanhan murteen mukaisia muotoja (*ηk*) on 72 haastateltavasta 28:lla, ja heistä 10:llä on vain yksi esiintymä kullakin. Jäljelle jää siis 18 vaihteluttomien muotojen selvempää käyttäjää eli neljäsosa koko aineiston 72 puhujasta. Näin ollen neljäsosa TAPU1-aineiston puhujista saa aikaan sen, että viidesosa kaikista TAPU1-aineistosta poimituista varianteista on vaihteluttomia.

TAPU1-aineistossa vaihteluttomien *ηk*-varianttien käyttäjistä esiin nousevat vanhimman ikäryhmän miehet ja naiset sekä keski-ikäiset miehet. Vastaavasti nuorin ikäryhmä on Jonninen-Niilekselän aineistossa muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta vaihtelullisten *ηη*-varianttien kannalla. (Jonninen-Niilekselä 1982c: 138.) Jonninen-Niilekselä (1980: 87) ennustaakin havaitsemiensa ikäkausittaisten jyrkkien erojen perusteella, että vaihteluttomat muodot ovat Tampereen puhekielestä katoamassa.

Edellä mainittujen kahden variantin lisäksi Jonninen-Niilekselän tutkimuksessa on mukana välimuotovariantti *ηG*, jolla todennäköisesti on merkitty epävarmasti, ehkä *ηk*:ta pehmeämmin mutta ei selvästi geminaattana *ηη*, kuultuja tapauksia. Jonninen-Niilekselä (1980: 89) itse kuvaa näitä variantteja ”hapuiluksi”.¹⁹⁸ Joka tapauksessa *ηG*-variantteja on kokonaiskuvan kannalta merkitty TAPU1-aineistoon hyvin vähän, sillä niiden yhteen laskettu osuus on vain 1,4 % (Jonninen-Niilekselä 1982c: 134).

Jonninen-Niilekselän 72 puhujan TAPU1-aineistosta tekemien kokonaislaskelmien tulos on seuraava:

Tampereen puhekielessä on vaihtelu *ηk* : *ηη* yleisempi kuin vaihtelematon *ηk* : *ηk*. Heikkoasteisista tapauksista astevaihtelunalaisia muotoja on 572 eli 81,3 % ja vaihtelemattomia 122 eli 17,3 %. *ηG*:llä merkittyjä tapauksia on kymmenen eli 1,4 %. (Jonninen-Niilekselä 1982c: 134.)

TAPU1-aineistosta lohkaistun 30 puhujan TRE1-aineiston vastaavat luvut ovat 275 esiintymää eli 82,6 % (*ηη*), 38 esiintymää eli 11,4 % (*ηk*) ja 20 esiintymää eli 6,0 % (*ηG*). Jonninen-Niilekselän laskelmat ovat omieni kanssa siinä mielessä yhtenevät, että varianttien keskinäinen yleisyysjärjestys on sama ja suuruusluokat liikkuvat samoilla kymmenillä. Erityisesti *ηη*-varianttien prosenttiosuudet ovat erittäin lähellä toisiaan (TAPU1:n 81,3 % ja TRE1:n 82,6 %). TRE1-aineistoon olen kuitenkin selvästi Jonninen-Niilekselää enemmän merkinnyt *ηG*-variantteja. TAPU1-aineiston 72

---

¹⁹⁸ TAPU1-aineistosta tehdyissä 1970- ja 1980-luvun taitteen töissä näkökulma on murteiden ja yleiskielen välistä ristivetoa korostava. Tähän varianttien väliseen kamppailuun hapuilukin sanavalintana viitanee.

puhujan haastatteluista tehtyihin litteraatioihin niitä on merkitty kaikkiaan vain 10, kun taas 30 puhujan haastatteluista tehtyihin TRE1-litteraatioihin olen merkinnyt ηG -variantteja 20 eli puolet enemmän, vaikka puhujia on 42 vähemmän. ηk -varianttien prosentiosuuksien ero TAPU1- ja TRE1-aineiston välillä kytkeytyy ηG -varianttien lukumäärään: eri laskelmissa näiden kahden variantin yhteenlaskettu osuus on kummassakin aineistossa suunnilleen sama.

TAPU1-aineiston laajuus TRE1-aineistoon verrattuna ei selitä kokonaislaskelmien eroja. Jos TRE1-aineistossa ηG -variantteja olisi TAPU1-aineistoa vähemmän, voisi ajatella, että ηG :n käyttäjät ovat vain sattumalta rajautuneet tämän uuden suppeamman aineiston ulkopuolelle. Nyt ηG -varianttien lukumäärien ero aineistojen kokoon suhteutettuna on kuitenkin päinvastainen. Huomio kääntyy siis puhujista tutkija-tulkitsijoihin.

Litteroijia näihin aineistoihin kytkeytyy kaikkiaan kuusi: TAPU1-aineistoa on litteroinut 1970-luvun lopulla viisi opiskelija-tutkimusavustajaa, ja TRE1-aineiston olen litteroinut itse vuosina 2003–2004. Ensisijaisesti kyse näyttäisikin olevan litteroinnin tavasta ja siitä, millaiset kuulonvaraiset kriteerit eri varianteille on asetettu. Astevaihtelutapausten tunnistaminen on osunut melko lailla yksiin, mutta vaihtelutomuuden kriteeri (klusiilin soinnittomuus) on itselläni nähtävästi ollut TAPU1-aineiston litteroijiin verrattuna tiukempi. Oletettavasti ηG -variantin hyväksyminen alusta asti yhdeksi tasa-arvoiseksi tutkittavaksi muodoksi on vaikuttanut siihen, että kyseisen variantin sisäisen variaation kenttä on omissa litteraatioissani laajempi. Merkitystä on varmasti myös Praat-puheanalyysiohjelman helpoilla kuuntelun toisto-ominaisuuksilla.

TRE1-aineiston ja TRE2-aineiston olen litteroinut lomittain ja samoin kriteerein, minkä luotan lisäävän aineistojen vertailukelpoisuutta. Ajallisen vertailun keskitänkin jälleen TRE1- ja TRE2-aineistoon. Näiden kahden aineiston nk -yhtymistä tehdyt laskelmat olen sijoittanut rinnan taulukkoon 16.

Taulukko 16. nk -yhtymän kokonaisedustus TRE1- ja TRE2-aineistoissa.

	TRE1		TRE2	
$\eta\eta$	275 kpl	82,6 %	302 kpl	86,3 %
ηG	20 kpl	6,0 %	7 kpl	2,0 %
ηk	38 kpl	11,4 %	41 kpl	11,7 %
yht.	333 kpl	100 %	350 kpl	100 %

ηG -variantti on keskeisessä roolissa myös tarkasteltaessa TRE1 ja TRE2-aineistojen eroja. Nyt lähtökohtana kuitenkin on, että taulukossa näkyvät erot eivät johdu erilaisesta litterointitavasta (ts. mittarin eroista) vaan todellakin siitä, että eri-aikaisten aineistojen piirrevariaatio on erilaista. Aineistojen erot ovat pieniä, ja varianttien yleisyysjärjestys on kummassakin aineistossa sama. Karkeiden prosentiosuuksien perusteella näyttäisi kuitenkin siltä, että $\eta\eta$:n asema on 20 vuodessa entisestään vahvistunut samalla, kun ηG :n osuus on pienentynyt. ηk -varianttien osuus

taas on säilynyt samana, vaikka näennäisaikaennusteen mukaisesti murteellisten muotojen olisi voinut olettaa vähentyneen kahden vuosikymmenen kuluessa.¹⁹⁹

Taulukko 16 kuvaa tilannetta varsin yleisellä tasolla. Se antaa viitteitä yhteisön tasolla tapahtuneesta – odottamattomastakin – muutoksesta, mutta ei vielä kerro, millaisia yksityiskohtia lukujen taustalle kätkeytyy. Seuraavaksi käsittelem *nk:n* vaihtelun ilmenemismuotoja yksittäisten puhujien näkökulmasta. Selvitän, miten edellä esitelty muutoksen yleisvaikutelma näkyy kunkin yksilön puheessa ja toisinpäin, millaisista idiolektitason ilmenemismuodoista variaation yleiskuva muodostuu. Selvitän myös, toteutuuko näennäisaikaennusteen mukainen vaihteluttomien *ηk*-varianttien väheneminen yksittäisten puhujien kielessä (vrt. Jonninen-Niilekselä 1980: 87).

4.5.3 *nk*-yhtymän tilastollinen analyysi

Kuvio 39 havainnollistaa *nk*-yhtymän variaation ja muutoksen todennäköisyyttä TRE1- ja TRE2-aineistossa. Kuvio perustuu kolmesta variantista, *ηη*, *ηG* ja *ηk*, tekemiini poimintoihin, joiden puhujakohtaiset lukumäärät ovat liitteessä 5. Kaikki *nk*-yhtymän variantit sijoittuvat ääntämyksellisesti samalle jatkumolle. Oletettavaa kuitenkin on, että varianteista *ηG* ei ole tulkinnan todennäköisyydeltään täysin tasavertainen kaikkein selvimpien *ηη*- ja *ηk*-tapausten kanssa (vrt. luku 3.4.2.3). Tilastollinen tarkastelu vahvistaa, että todennäköisyys, jolla variantti tulee tulkituksi *ηG*:ksi, on kaikissa tapauksissa *ηη*- tai *ηk*-tulkinnan todennäköisyyttä pienempi (ks. liite 12).²⁰⁰ Olenkin päättänyt toteuttamaan analyysin niin, että yhtä haastattelua (ts. tutkijan tulkintaa siitä) kuvastaa aina kaksi lähes toisissaan kiinni olevaa janaa.

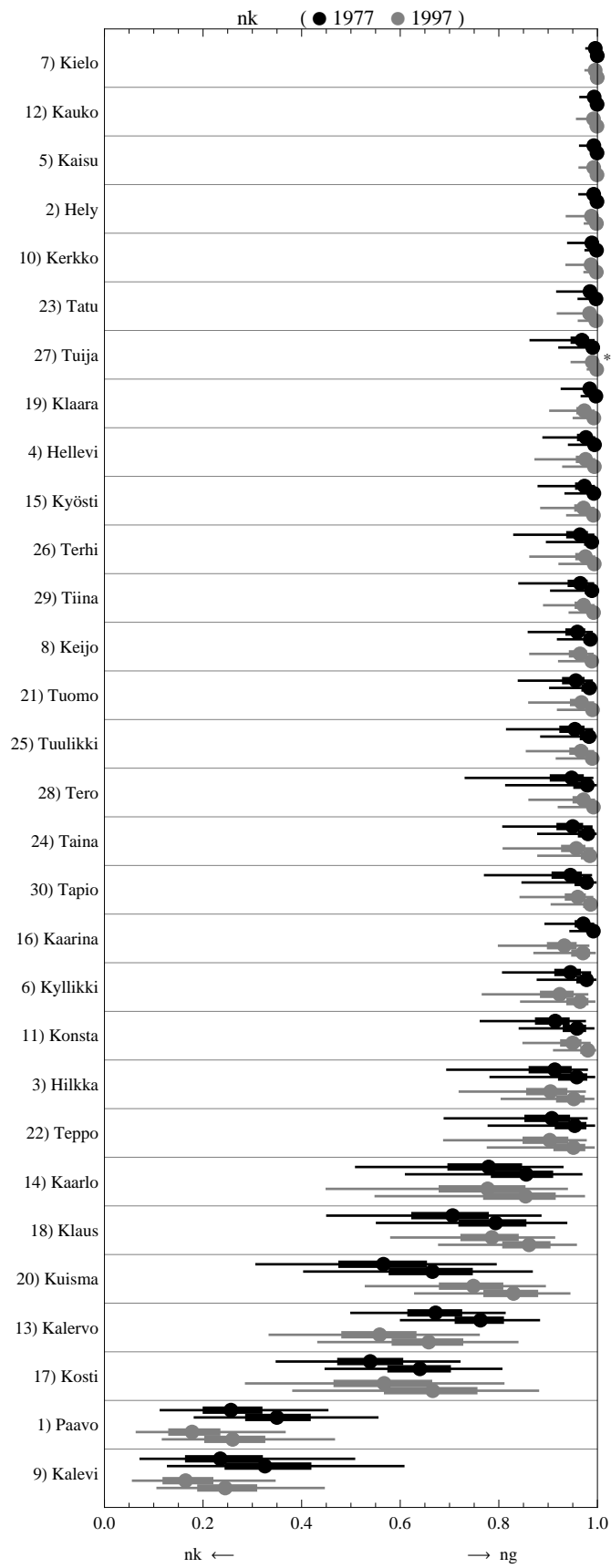
Ylempi janoista havainnollistaa *ηη:n* ja *ηG:n* välistä rajaa, alempi *ηG:n* ja *ηk:n* välistä rajaa. Vierekkäisten janojen mediaania kuvastavien pisteiden väliin jäävä osio havainnollistaa välimuotovariantin *ηG* todennäköisyyttä siten, että se on yhteinen kaikille aineiston puhujille. Luokkien välinen rajanveto²⁰¹ on siis mittarin (ts. tulkitsijan) ominaisuus. Rajanveto ei näin ollen ole riippuvainen yksittäisen puhujan tuotoksesta. 1970-luvun haastattelun janat ovat mustia, 1990-luvun haastattelun janat harmaita. *ηη*-varianttia suosivien puhujien janat sijoittuvat kuvion oikeaan laitaan. *ηk*-varianttia suosivien puhujien janat sijoittuvat kuvion vasempaan laitaan. Puhujat on järjestetty kahden vuosikymmenen haastattelujen keskiarvon perusteella niin, että *ηk*-variantin suosijat sijoittuvat alemmas, ja kuviota ylöspäin liikuttaessa *ηη*-variantin todennäköinen osuus puhujilla kasvaa.

---

¹⁹⁹ Näennäisaikaennusteen osuvuuden arviointi täytyy suhteuttaa siihen, että TRE2-aineistossa ei ole mukana uutta nuorten ryhmää, joka selvimmin näyttäisi näennäisaikaennusteen osuvuuden.

²⁰⁰ Tässä käytössä on ollut ns. polytominen Rasch-malli (ks. esim. Andrich 1978; Fox 2010; ks. myös Metsämuuronen 2009: 171–172), jossa otetaan huomioon kunkin puhujan esiintymät, luokkien keskinäinen järjestys (jossa *ηG* siis jää jatkumolla *ηη:n* ja *ηk:n* väliin) sekä tutkijana tekemäni rajanveto luokkien välille (jonka oletetaan olevan koko ajan sama). Malli tunnetaan myös nimellä rating scale -malli.

²⁰¹ Myös tähän on otettu mukaan epävarmuus.

Kuvio 39. nk-yhtymän variaation idiolektikohtainen todennäköisyys 1970- ja 1990-luvulla.

Tilastollisesti merkitsevän muutoksen kriteerit ovat *nk*-yhtymän kohdalla samat kuin muissakin tarkasteltavissa piirteissä: tilastollisesti melkein merkitsevässä muutoksessa $p < 0,05$ (*), tilastollisesti merkitsevässä muutoksessa $p < 0,01$ (**) ja tilastollisesti erittäin merkitsevässä muutoksessa $p < 0,001$ (***) . Analyysin perusteella kuitenkin vain yhdellä TRE-aineiston 30 puhujasta on *nk*-yhtymän edustuksessa tapahtunut tilastollisesti merkitsevää muutosta. Näin ollen aiemmista analyyseista tuttuja tähtiä ei tätä Tuijan yhtä tähteä lukuun ottamatta kuvion oikeassa reunassa näy.

Tilastollisen analyysin perusteella idiolektien välillä on ensisijaisesti havaittavissa tuttua jatkumaisuutta: puhujien haastatteluja kuvaavat janat kattavat yhdessä lähes koko variaatioalueen. *nk*-yhtymän edustus näyttää kuitenkin jakavan puhujia hieman selvemmin ryhmiin kuin edeltävissä luvuissa tarkastelun kohteina olleet piirteet. *nk*-yhtymän variaation perusteella muodostuvien ryhmien rajat eivät ole selvät, mutta kuviota katsottaessa näyttäisi siltä, että tamperelaisia puhujatyyppejä nousee tämän piirteen osalta esiin ainakin kolme: Kuviossa alimmaksi sijoittuvat Kalevi ja Paavo ovat TRE-aineiston puhujista ainoita, joilla vaihteluton *ηk* näyttyy varianteista yleisimpänä. Kun kuviota kuljetaan ylemmäs, näyttää seuraava, jonkin verran *ηk*-varianttia käyttävä ryhmä muodostuvat Kostin ja Kaarlon väliin jäävistä puhujista.

Teposta ylöspäin sijoittuvalla puhujaryhmällä *ηk*-variantin todennäköisyys on pieni. Tosin heistä kuudella, Tepolla, Hilkalla, Kyllikillä, Konstalla, Kaarinalla ja Keijolla, jommassakummassa haastattelussa esiintyy satunnainen *ηk*- tai *ηG*-variantti (ks. liite 5). Tarkastelussa jaan tämän kuviossa 39 näkyvän kolmannen puhujaryhmän vielä kahteen osaan niin, että tarkastelen erikseen kuutta puhujaa, joiden nauhoitteeseen myös jokin muu kuin *ηη*-variantti on osunut. Paitsi *ηη*-variantin todennäköisyyteen, jako liittyy myös litteroinnin ja poiminnan metodiikkaan, johon palaan kyseisen puhujaryhmän käsittelyn yhteydessä.

TRE-aineiston yleisin *nk*-yhtymän edustus on vuosikymmenestä toiseen stabiili vaihtelumuotojen *ηη* käyttö. 17:lle aineiston 30 puhujasta en ole kumpaankaan haastatteluun merkinnyt muita kuin vaihtelumuotoja, ja näillä puhujilla haastatteluja kuvaavien janojen mediaanipisteet koskettavat kuvion oikeaa reunaa. Toisin sanoen aineiston perusteella paras arvaus näiden puhujien variaation tilasta on, että variaatiota ei esiinny juuri lainkaan. Myös Jonninen-Niilekselä (1980: 144) on TAPU1-aineiston litteraatioihin perustuvissa poiminnoissaan päätenyt näiden puhujien kohdalla samankaltaiseen tulokseen: Samoista 17 puhujasta 15 on hänenkin mukaansa pelkästään yleiskielisten varianttien kannalla. Tainalle ja Tuulikille hän on merkinnyt omasta tulkinnastani poiketen yhden vaihteluttoman tapauksen kummallekin.

Piirteen lekseemisidonnaisuudesta johtuen saman puhujan eri-ikäisten haastattelijien *nk*-esiintymien ero saattaa olla suhteellisesti suuri (ks. liite 5). Tästä suurimmasta, ainoastaan vaihtelumuotoja käyttävien puhujien ryhmästä eniten *nk*-tapauksia on Kaisulla (TRE1 18 ja TRE2 20) ja vähiten Terolla (TRE1 3 ja TRE2 7). Eri haastatteluvuosien todennäköisyyksien perusteella Kaisu sijoittuukin kuviossa varsin ylös ja Tero vastaavasti keskivälin alapuolelle. Esimerkiksi Kerkon tapauksessa TRE2-haastattelussa varianttien lukumäärä (17) on yli kaksinkertainen TRE1-haastatteluun (7) verrattuna. Näin on muun muassa siksi, että jälkimmäisellä haastattelukerralla hän puhuu pitkästi pääkaupunkiseudulle muuttaneesta tyttärestään ja omasta nykyisestä ja opiskeluaikaisesta asumisestaan eri kaupungeissa (esimerkit 1–

9). Tämän vuoksi Kerkon TRE2-haastattelussa *ny*-variantti esiintyy sanassa *kaupunki* 4 ja sanassa *Helsinki* peräti 9 kertaa, kun taas hänen ensimmäisessä haastattelussaan esiintymät jäävät molempien sanojen kohdalla 2:een.

1. *no mull_oj* kyllä tytär, joka nykysin_o, **Helsingissä**, ja, häneltä mä kyllä, kuulel lähinnä sikäläis-, sikäläistä, kiältä, joka on iham mielenkiintosta seki. (Kerkko/TRE2)
2. *se, julkastaan, maaliskuun, ensimmäisenä sunnuntaina, öö semmosen, tyttäreni valokuvanäyttelyn, yhteydessä **Helsingissä***, (Kerkko/TRE2)
3. *(no) hän maalaa **Helsingissä**, Kaapelitehtaalla hänellä on työhuonej ja*, (Kerkko/TRE2)
4. *näyttely, kiertää, se onn_ollu, Oulussa ja, ja tota, ny-, -t se onn, Myyrmäki-talossa, **Helsingissä**, ja, taikka Vantaalla ja*, (Kerkko/TRE2)
5. *mä`olin kolme, vuotta, ensin, **Helsingin** yliopistossa, ja, suorittin hum kandin sielä*, (Kerkko/TRE2)
6. *et mulla tuli siellä **Helsingissä**, viis vuotta, täytee(n)*. (Kerkko/TRE2)
7. *ja m-, mahtokss_ollam mitääm muita, korkeekouluja vielä sillo. ett_eikö (ne), siis Tampereellahan_ei olluv vielä. ett_Yhteiskunnallinenj korkeekouluhan stem muutti **Helsingistä** Tampereelle*. (Kerkko/TRE2)
8. *se oli kylä hyviij kirjavaa menoo koska si(elä) [opiskelija-asunnossa], tul- tultiin ja mentiiij ja, se oli siinä keskikaupujilla et kaikellaista tapahtu*. (Kerkko/TRE2)
9. *toisaalta taas niin, mulla ei o aavistustakaan_esimes semmosesta kaupujjinosasta ku Hervannasta. -- em mä sielä osais liikkua, enkä tiedäs stä yhtääm mitää. samoi joku tommonenⁿ Tesoma, et siis, tää, keskusta nin, ei tämä minum miestäni on nin, ratkasevasti, muuttunu. mutta, mutta sitten_om paljo, paljo tuäla jossakip periferiassa näitä, kaupujjinosia joista mä en tiedä yhtääm mitää*. (Kerkko/TRE2)²⁰²

Analyysin teon ja saatujen tulosten tulkinnan kannalta *nk*-yhtymän variaatiossa yhdistyy kaksi haastetta: Kun kyseessä on vain muutamaan lekseemiin rajoittuva piirre, voivat esiintymät jopa tunnin mittaisessa haastattelussa jäädä hyvin harvalukuisiksi. Jos taas esiintymiä sattuu haastatteluun enemmän, niitä tyypillisesti kantavat jotkin tietyt lekseemit (kuten Kerkon tapauksessa *Helsinki*), mikä on omiaan viinouttamaan variaation kuvaa. Frekvenssiin liittyvät tekijät ja leksikaaliset tekijät kietoutuvat näissä tapauksissa yhteen niin, että niiden käsitteleminen erillään on mahdotonta.

nk-yhtymässä variaation ja muutoksen idiolektikohtainen analysointi onkin tyypillisimmillään epätasaisten varianttimäärien ja eri lekseemien suhteuttamista toisiinsa. Koska olen tilastollisessa tarkastelussa jättänyt varianttien vähyyden vuoksi leksikaaliset seikat huomiotta (ts. esiintymät on laitettu yhteen niin, että ääritapauksessa vuosien väliseen vertailuun voivat joutua vain kaksi eri lekseemiä), on tulosten tulkintaan ja yleistettävyyteen suhtauduttava tämä seikka huomioiden.

---

²⁰² Hervanta ja Tesoma nimetään usein Tampereen pahamaineisiksi kaupunginosiksi. Näin tekee myös Kerkko korostaakseen henkilökohtaisen valintansa eli keskusta-asumisen paremmuutta. Hervannan ja Tesoman huono maine elää sitkeässä, vaikka erityisesti nyky-Hervanta teknologiakeskitymineen ja kalliine omakotialueineen on varsin toisenlainen paikka kuin se 1970- ja 1980-luvun vaihteen levoton lähiö, josta negatiivinen maine lienee saanut alkunsa.

Lekseemitasolla näiden 17:n yksinomaan *ηη*-variantteja käyttävän puhujan haastatteluissa edustettuina ovat niin yleiset *kaupunjit*, *Kanjasalat* ja *Helsingit* kuin harvafrekventtiset *manjot*, *lenijit* ja *kettijitkin*. Leksikaaliset seikat – esimerkiksi se, että jokin yleinen tai harvinainen, tyypillisesti *ηk*-varianttia kantava sana sattumalta puuttuisi – eivät siis näyttäisi vaikuttaneen puhujaryhmän *ηη*-variantin käyttöön. Huomio kiinnittyikin itse puhujiin. Ryhmän 17 puhujasta yhdeksän nimi alkaa T:llä. He ovat siis aineiston nuorimpia, 1950-luvulla syntyneitä puhujia. Lopuista kahdeksasta iäkkäämmästä puhujasta viisi on naisia. Jäljelle jäävät iäkkäämmät miehet, Kauko, Kerkko ja Kyösti, taas on 1970-luvulla luokiteltu I-sosiaaliryhmään kuuluviksi, ja heillä kaikilla onkin taustallaan akateeminen koulutus ja ura asiantuntijatehtävissä. Tässä mielessä Jonninen-Niilekselän kuvaus yleiskielen mukaisten *ηη*-vaihtelumuotojen vakiintuneista käyttäjistä (nuoret, naiset, koulutetut) pätee edelleen 1990-luvulle tullessa (Jonninen-Niilekselä 1982c: 135).

Vaikka nimitän näitä 17 puhujaa muiden varianttien vähäisen todennäköisyyden perusteella vaihtelumuotoa *ηη* käyttäviksi puhujiksi, en oleta, ettei heillä missään yhteydessä muitakin variantteja voisi esiintyä. Variantin *ηG* satunnainen esiintyminen on odotuksenmukaista jo pelkästään sen vuoksi, että se sijoittuu äänteellisellä jatkumolla *ηη*:n ja *ηk*:n väliin. Variantti *ηk* taas voi näillä puhujilla esiintyä esimerkiksi referointitilanteissa, sillä TRE-aineiston perusteella (ks. kuvio 39) myös vaihtelutonta varianttia kuuluu tamperelaisessa puheyhteisössä, josta puhujat kontekstualisoinnin keinojaan ammentavat. Tämän ryhmän edustajista Tuijalla näkyy kuviossa 39 tilastollisesti melkein merkitsevää muutosta *ηη*-variantin todennäköisyyden lisääntymisen suuntaan. Tuijan kummassakin haastattelussa esiintyy ainoastaan *ηη*-variantteja. Tuijan tapauksessa kyse onkin ensisijaisesti tilastoanalyysin esiin nostamasta *ηη*-variantin käytön *varmuuden* lisääntymisestä: koska kaikkien tutkittavien piirteiden bayesilainen tilastollinen analyysi on tehty yhdessä (ks. luku 3.4.2.5), Tuijan muissa piirteissä tapahtunut muutos yleiskieleisempien varianttien suuntaan on vahvistanut myös *ηη*-variantin varmuuden tulkintaa.

Seuraavan, kuuden puhujan ryhmän muodostavat Teppo, Hilikka, Kyllikki, Konsta, Kaarina ja Keijo. Heitä nimitän *nk*-yhtymän variaation perusteella vuosikymmenestä toiseen stabiileiksi vaihtelumuotojen suosijoiksi (en siis edellisen ryhmän tavoin yksinomaisiksi käyttäjiksi). Ryhmän puhujien *nk*-varianttien määrät eriaikaisissa haastatteluissa olen koontanut taulukkoon 17.

Taulukko 17. Vaihtelumuotoja *ηη* suosivat puhujat.

	TRE1			TRE2		
	<i>ηη</i>	<i>ηG</i>	<i>ηk</i>	<i>ηη</i>	<i>ηG</i>	<i>ηk</i>
Teppo	6	0	0	6	0	1
Hilikka	5	0	0	10	0	1
Kyllikki	8	1	0	11	0	1
Konsta	12	0	2	17	1	0
Kaarina	12	0	0	15	0	1
Keijo	14	3	0	10	0	0

Kaikilla kuudella puhujalla vaihtelumuoto *ηη* on kummassakin haastattelussa varianteista yleisin. Tämän lisäksi heidän jommassakummassa tai molemmissa haastatteluisaan on vaihtelutonta *ηk*:ta tai välimuotoista *ηG*-varianttia yhteen laskettuna 1–3 tapausta. Kun vertasin 1970-luvun *nk*-aineistoja keskenään eli omia TRE1-poimintojani ja Jonninen-Niilekselän tutkimuksen TAPU1-poimintoja (1980: 144), sai näiden kuuden puhujan haastatteluista tehty *nk*-yhtymän tulkinta kokonaisuudessaan enemmän säröjä kuin edellä esittelemäni stabiilien vaihtelumuotojen käyttäjien ryhmä. Oman analyysini kaltaisesti Jonninen-Niilekselä on löytänyt Kaarinan, Hilkan ja Tepon 1970-luvun aineistosta vain vaihtelutapauksia *ηη*. Toisille kolmelle puhujalle, Konstalle, Keijolle ja Kyllikille, Jonninen-Niilekselä on itseni lailla merkinnyt²⁰³ muutakin kuin vaihtelutonta *ηη*:ää. Näiden harvempaan esiintyvien varianttien tulkinnassa on tutkimustemme kesken kuitenkin eroa.

Ainoastaan Konstalle olemme molemmat merkinneet variantit samalla tavoin, *ηη*:n määrällisenä enemmistönä ja harvinaisempaan varianttina *ηk*:n. Keijon tapauksessa *ηk*:n ja *ηG*:n tulkinta menee selvimmin ristiin. Jonninen-Niilekselä on merkinnyt hänelle kolme *ηk*-tapausta eikä yhtään *ηG*:tä, kun taas itse olen kuullut juuri kolme *ηG*:tä enkä yhtään *ηk*:ta. Samoin päin oleva tulkintaero meillä on myös Kyllikin varianteista – tosin tapauksia on vain yksi. Yhteistä näissä 1970-luvun aineistoissa, TAPU1:ssä ja TRE1:ssä, siis on se, että olemme ryhmän muodostavista kuudesta puhujasta samoille kolmelle merkinneet *ηη*:n lisäksi yhdestä kolmeen kertaan jotakin muuta varianttia – eli tunnustaneet *ηη*:n rinnalle variaatiotapauksia. Kuten jo luvussa 4.5.2 totesin, 1970-luvun aineistojen merkintätapojen ero heijastuu *ηk*:n ja *ηG*:n rajankäyntiin, ja itse olen 1970-luvun litteroijia herkemmin kallistunut *ηG*-tulkintaan.

Vasta TRE1- ja TRE2-aineiston rinnakkainen tarkastelu tekee Kaarinasta, Keijosta, Hilkasta, Teposta, Kyllikistä ja Konstasta stabiilien vaihtelumuotojen suosijoiden ryhmän. Stabiilius viittaa erityisesti *ηη*:n aseman stabiiliuteen – mutta myös kahden muun variantin stabiiliuteen omassa pienessä roolissaan. Kaikkia tämän ryhmän puhujia yhdistää ennen muuta molemmista TRE-aineistoista esiin nouseva *ηη*:n asema suurifrekventtisimpänä varianttina kahteen muuhun varianttiin nähden. Näiden kahden muun variantin esiintymisestä taas on nähtävissä säännöllisyyden itu: viidellä puhujalla (Kaarinalla, Keijolla, Hilkalla, Tepon ja Kyllikillä) piirrevariaatiota on enemmän siinä haastattelussa, jossa esiintymiäkin on enemmän. Tämä heijastelee jo aiemmin todettua selviötä: variaatiota on todennäköisemmin siellä, missä sille on tilaa. Koska *ηk*:n ja *ηG*:n tulkinta on tässä ryhmässä yksittäisten esiintymien varassa, on johtopäätöksissä oltava varovainen. Kuitenkin, kun verrataan kahta eriaikaista aineistoa toisiinsa, näyttäisi variaation kuva noudattelevan koko aineistosta havaittavissa ollutta trendiä *ηη*-variantin aseman vahvistumisesta ja *ηG*:n samanaikaisesta vähenemisestä (ks. luku 4.5.2).

Harvafrekventtisen piirteen analyysissä yhden poiminnan painoarvo on suuri. TRE-aineistossa on kaikkiaan 10 1950-luvulla syntynyttä puhujaa. Heistä 9 liitin ensimmäisenä esittelemääni, yksinomaan vaihtelumuotoja käyttävien puhujien ryhmään. Kymmenennen T-alkuisen puhujan, Tepon, taas kytkee nyt tarkasteltavina

---

²⁰³ Kun viitataan Jonninen-Niilekselän tutkimukseen, hänen merkintöihinsä ja poimintoihinsa, on muistettava, että taustalla on aina viisi ensitulkinnan tekijää eli litteroijaa (ks. tarkemmin luku 2.1.2).

oleviin stabiileihin vaihtelumuotojen suosijoihin yksi ainoa TRE2-haastattelussa esiintyvä *ηk*-variantti. Toisaalta, jos olisin 1970-luvun haastatteluista analysoidessani päättänyt turvautua valmiisiin TAPU1-litteraatioihin ja poimintoihin, myös Taina ja Tuulikki olisivat päätyneet Tepon tavoin tähän samaan ryhmään.

Ensimmäisenä esittelemäni stabiilien vaihtelumuotojen käyttäjien ryhmä muodostui kielestä tehtyjen havaintojen perusteella. Vaikka käsittelyn lopuksi mainitsin joitakin kielenulkoisia seikkoja (ikä, sukupuoli, koulutus), jotka sopivat ryhmän puhujiin, ei heitä yksin näiden taustamuuttujien perusteella olisi pystynyt ryhmäksi sijoittamaan. Jos mukaan olisi otettu kaikki 1950-luvulla syntyneet, kaikki naiset ja kaikki akateemisesti koulutetut, olisi ryhmän ulkopuolelle jäänyt koko TRE-aineistosta itse asiassa vain viisi puhujaa, viisi iäkästä työläistaustaista miestä.

Samalla tavoin tarkastelussa olevat stabiilit vaihtelumuotojen suosijat muodostavat ryhmän kielensä variaation perusteella. Näillä kuudella puhujalla ei *ηη*-vaihtelumuodoissa tuntuisi olevan silmiinpistävää yhteistä selittäjää, aivan kuten ei heidän edellä esiteltyllä sisaryhmilläänkään. Sen sijaan stabiilien vaihtelumuotojen suosijoiden haastatteluissa esiintyviä *ηk*- ja *ηG*-variantteja yhdistää lekseemisidonnaisuus: Puhujista neljällä, Keijolla, Hilkalla, Kyllikillä ja Konstalla näitä harvafrekventtisempiä variantteja kantavat pelkästään joko *kaupunki* tai *Helsinki* tai sitten molemmat – siis kaksi yleisintä *nk*-lekseemiä. Vieläpä kaikilla heistä nämä lekseemit esiintyvät haastatteluissa useamman kerran *ηη*:llisinä. Jälleen siis on todettava, että kun variaatiolle on tilaa, sitä todennäköisemmin esiintyy.

Tepon ainoa vaihtelun muoto on sanassa *kenkä* ja Kaarinan sanassa *hunninko* (esimerkit 10 ja 11).

10. *eikös onkos tossa viä edelleen tässä, Kalevaj Kejkäsä semmonenn, kohtauspaikka. -- ooj joskus vaan nähnyt tossa semmosel lapun.* (Teppo/TRE2)
11. *on tullun niitä semmosia että koulut saa muka ittem määrätäm mitä he opettaa ja mitä ei niij kylä se viä **hunninjolle**. kun_on semmonen_opettaja ettei viitti opettaam mitääⁿ nin, oppilaat_on sitte hunnijnolla sillo. nii.* (Kaarina/TRE2)

Tepon tapauksessa *kenkä*-sanän erisnimiluonteella tai Kaarinan kertoman asian painokkuudella voisi olla jonkinlaista selitysvoimaa *ηk*:n käyttöä pohdittaessa. On esitetty, että erisnimissä kielen variaatio voi olla toisenlaista kuin yleisnimissä (ks. Kurki 2005: 166–167, 173 ja siinä mainitut lähteet). Niin ikään on selvää, että piirrevariaatio on kytköksissä esimerkiksi siihen, kuinka painokas vaikutelma puheesta tulee (ks. esim. Lappalainen 2004: 282–285). Se, että piirrevariaatio on jonkin ilmiön osa, ei kuitenkaan vielä tarkoita, että tästä ilmiöstä löytyisi piirrevariaation syy tai toisinpäin, että piirrevariaatiosta löytyisi ilmiön selitys. Näyttäisi pikemminkin siltä, että Tepon ja Kaarinan satunnaiselle piirrevariaatiolle ei täysin ilmeistä selitystä löydy, niin kuin ei variaation luonnollisuuden ajatuksen mukaan aina ole tarpeenkaan löytyä. Päädyn siis toteamaan, että *ηk*-variantti kuulune Tepon ja Kaarinan kielelliseen resurssiin siinä missä muillakin neljällä saman ryhmän puhujalla. On siis olemassa todennäköisyys että tätä varianttia heidän puheessaan toisinaan esiintyy – joko yksittäisen lekseemin taajan frekvenssin tai funktionaalisesti motivoitun lausuman myötä tai sitten niin, että selitykseksi ei löydy kuin idiolektitason variaation luonnollisuus.

Kolmannen puhujaryhmän muodostavat 1930-luvulla syntyneet miehet Kosti, Kalervo, Kuisma, Klaus ja Kaarlo. Kutsun heitä stabiileiksi varioijiksi sen mukaisesti, että muutkin variantit kuin *ηη* ovat heidän haastattelupuheessaan tilastollisen tarkastelun perusteella kumpanakin haastatteluvuonna hieman todennäköisempiä kuin kahden edellä esitellyn ryhmän puhujilla. Tämän ryhmän puhujien eri varianttien lukumäärät olen koonnut taulukkoon 18.

Taulukko 18. Stabiilien varioijien puhujaryhmä.

	TRE1			TRE2		
	<i>ηη</i>	<i>ηG</i>	<i>ηk</i>	<i>ηη</i>	<i>ηG</i>	<i>ηk</i>
Kosti	7	8	5	3	1	2
Kalervo	17	2	6	7	0	6
Kuisma	3	2	4	11	0	2
Klaus	5	1	3	11	2	1
Kaarlo	6	1	1	3	0	1

Näistä viidestä miehestä Klausin 1990-luvun *nk*-yhtymän variaatio kertoo jo *ηη*:n melko vahvasta asemasta. 1970-luvun aineistossakin *ηη* on frekvenssiltään yleisin, mutta ero kahteen muuhun varianttiin on pienempi – joskin myös varianttien lukumäärä on varsin vähäinen tällaisten päätelmien tekoon. TRE1-aineiston tulkinnan epävarmuutta hänen kohdallaan lisää se, että Jonninen-Niilekselä (1980: 144) on merkinnyt *ηη*-varianttien lukumääräksi 5 ja *ηk*-variantille 1 esiintymän. *ηG*:tä Jonninen-Niilekselä ei ole merkinnyt ollenkaan. Jonninen-Niilekselän laskelmiin nojautuen Klaus siis kuuluisi mieluummin edellä esiteltyyn, *ηη*-variantteja suosivien puhujien ryhmään. Merkintöjen eroihin lienee vaikuttanut se, että sanat, jotka olen ottanut tarkasteluun mukaan *ηk*:llisina, ovat *bingo*, *rangaista* ja *pingot(taa)*, jonka lopun olen merkinnyt litteraatiossa sulkuihin epävarmasti kuultuna. *bingon* Jonninen-Niilekselä on ehkä jättänyt *slangin* ja *jengin* tavoin tietoisesti pois laskuista, ja *rangaista*-verbin kirjakielinenkään *ηη*-asu ei ole itsestäänselvyys (vrt. NS, s.v. rankaista).

Tulkinnanvaraisuudesta huolimatta katson, että Klaus ei ole ainakaan 1970-luvun haastattelun perusteella aivan yhtä vakiintunut *ηη*:n käyttäjä kuin edellisen ryhmän muodostaneet kuusi puhujaa. Tähän suuntaan myös tilastollinen analyysi (vrt. kuvio 39) tulkintaa ohjaa. Tekemääni tulkintaa puoltaa lisäksi se, että Klausin TRE1-aineiston *ηk*:ta kantavat sanat ovat juuri *bingo*, *rangaista* ja *pingottaa* – eivät vain *kaupunki* tai *Helsinki*²⁰⁴ niin kuin toisena esitellyllä ryhmällä tyypillisemmin oli. Klausin TRE2-aineiston 3:sta ei-*ηη*:llisestä tapauksesta 2:ta kantavat jo yleiset *nk*-lekseemit *kaupunki* ja *Helsinki*, jotka esiintyvät hänen haastattelussaan useammin *ηη*:llisenä (5 tapausta). Saattaa olla, että Klausin tapauksessa käynnissä on hidas muutos *ηη*-varianttien yksinomaisemman käytön suuntaan. Tilastollisen merkitsevyyden kynnystä tämä mahdollinen muutos ei kuitenkaan ylitä.

²⁰⁴ Näiden kahden lekseemin suhteen Klausin TRE1-haastattelu on koko TRE-aineiston näkökulmasta epätyypillinen: *Helsinki* esiintyy vain kerran, *kaupunki* ei ollenkaan.

TRE-aineiston *nk*-yhtymien perusteella näyttäisi siltä, että juuri tiheään esiintyvät, yleiset lekseemit kantavat idiolektitasolla tyypillisesti useampia variantteja – ja näin ollen myös ylläpitävät murteellisten muotojen esiintymistä niissäkin idiolekteissa, joissa *ηη*-variantti on yleisin. Viiden yleisimmän *nk*-lekseemin ulkopuolelle jäävistä sanoista on niinkin laajan kuin 60 tunnin tutkimusaineistoni perusteella vaikea tehdä päätelmiä *nk*-yhtymän kokonaisvaltaisen harvafrekventtisuuden vuoksi. Yksittäisen puhujan *nk*-yhtymän varianttien yleisyysjärjestystä ja mahdollista kielennuotosta pohtiessani olen päätenyt tulkitsemaan aineiston harvalukuisia esiintymiä seuraavien kolmen periaatteen mukaisesti:

Ensinnäkin näyttäisi siltä, että nimenomaan yksittäisen lekseemin tiheä frekvenssi tuo esiin variaatiota. Jos esimerkiksi *ηk*-variantti kuuluu puhujan idiolektiin, se todennäköisesti nousee esiin myös yleisimmin esiintyvissä lekseemeissä kuten *kaupunki* ja *Helsinki*. Näin ollen pelkästään muutamaa yleisintä sanaa tarkastelemalla saa jo normaalitapauksessa muodostettua yleiskuvan kolmen mahdollisen variantin (*ηk:n*, *ηη:n* ja *ηG:n*) keskinäisestä järjestyksestä.

Toinen havainnoistani on hyödynnettävissä silloin, jos aineisto on variantteja kantavien lekseemien suhteen epätyypillinen. Jos esimerkiksi aineisto on jostain syystä painottunut niin, että *nk*-yhtymää kantavat sanat eivät kuulu kaikkein yleisimpien joukkoon (niin kuin Klausilla), päätelmiä on tehtävä tapauskohtaisesti variantteja kantavia lekseemejä arvioiden. Vaikka jokin sana, esimerkiksi *bingo* tai *rangaista*, ei laskennallisesti kaikkein yleisimpien *nk*-lekseemien joukkoon kuuluakaan, ei se sanana välttämättä ole outo tai harvinainen. Jos *ηk*-varianttia tällaisissa sanoissa näkyy, se kertonee piirrevariaation elävyydestä ja dynaamisuudesta.

Kolmanneksi, mitä harvinaisemmiksi, kiteytyneemmiksi tai funktionaalisesti merkitymmiksi²⁰⁵ puheessa epätodennäköisempää varianttia (TRE-aineistossa tyypillisesti *ηk:ta*) kantavat ilmaukset käyvät, sitä todennäköisempää on, että yleisimmän variantin (TRE-aineistossa tyypillisesti *ηη:n*) asema puheessa on vahva ja puhujan variaatio ei tämän piirteen osalta kata koko *nk*-lekseemien sarjaa. Tällaisissa tapauksissa variaation kenttä on siis suppeampi, ja harvinaisemman variantin käytön laukaisee jokin erityinen käyttötarve. Näissä tapauksissa myös variaation – toisin sanoen puheessa harvinaisempien varianttien ilmaantumisen – funktionaalinen selittäminen (vrt. luku 3.3.2) on yleensä helpompaa.

Stabiileista varioijista Kuisman *nk*-yhtymän variaatioprofiili on hyvin samankaltainen kuin Klausin, joskin Jonninen-Niilekselän (1980: 144) merkintöjen mukaan hän on 1970-luvulla vielä selvemmin *ηk:n* käyttäjä (*ηη* 2, *ηk* 6) kuin omien tulkintojeni mukaan. Aivan kuin Klausilla, myös Kuismalla 1990-luvun TRE2-aineistossa *ηη:n* (11) ja *ηk:n* (2) suhde näyttäisi vähäisten esiintymien perusteella muuttuneen jonkin verran *ηη:n* käytön suuntaan. Tilastollisesti merkitsevää muutosta ei Kuismalla kuitenkaan ole tapahtunut. Kuisman haastatteluissa yhtä esiintymää (TRE1: *tanjot* [polkupyörän]) lukuun ottamatta kaikkia muita variantteja kantavat sanat *kaupunki* ja *Helsinki*. Suurimpana havaintona Kuisman haastatteluista onkin se, että variaatiolle on näissä sanoissa tilaa ja variaatiota niissä myös esiintyy. Kaikki *nk*-yhtymän potentiaaliset variantit, *ηη*, *ηk* ja *ηG*, näyttävät Kuisman resurssiin kuuluvan. Tilastollinen analyysi tukee arviotani siitä, että haastatteluviikymmenestä

---

²⁰⁵ Näitä ovat esimerkiksi referointi tai sanoilla leikittely.

toiseen on todennäköistä, että muitakin variantteja kuin *ηη*:ää esiintyy Kuisman idiolektissa.

Kaarlolle Jonninen-Niileksellä on merkinnyt itseni tavoin yhden *ηG*:n TRE1-haastatteluun, mutta *ηk*:ta hän ei ole sitä vastoin kumpaankaan haastatteluun merkinnyt. Kaarlolla *ηη*- ja *ηk*-variantteja kantavat kummassakin haastattelussa aineiston yleisin *nk*-lekseemi eli *kaupunki*. Kaarlon tapauksessa esiintymiä on kaikkiaan niin vähän (TRE1 8 + TRE2 4), että on ilmeistä, että hänen kohdallaan luottamusväli jää pitkäksi ja variaation tulkinta epävarmaksi. Myös ryhmäraja näiden stabiilien varioijien ja edellä esiteltyjen stabiilien vaihtelumuotojen suosijoiden välillä on tulkinvarainen.

Ilmeisimpinä stabiilien varioijien ryhmän edustajina näyttäytyvät Kalervo ja Kosti. Kaikista muista saman ryhmän puhujista Kostin erottaa se, että olen kuullut hänellä *ηG*:n 1970-luvun haastattelun hallitsevana varianttina. TRE2-aineistossa tilanne näyttäisi kääntyneen päinvastaiseksi, mutta erot ovat varsin pieniä ja esiintymiä on vähän. Kostin TRE1-haastattelussa kaikki variaatio näkyy *kaupunki*-sanassa. TRE2-haastattelussa yleisin *nk*-sana on *henki*, ja siihen myös variaatio kohdentuu.

Kalervon TRE1-haastattelussa erot ovat selviä ja *ηη* varianteista hallitsevin, mutta TRE2-haastattelussa *ηη*:n ja *ηk*:n esiintymämäärät ovat lähentyneet selvästi toisiaan. En kuitenkaan luokittele Kalervoa murteellistujaksi *nk*-yhtymän variaation osalta. Myöskään tilastollinen analyysi ei tue murteellistumiskantaa, sillä jälkimmäisessä haastattelussa esiintymiä on niin vähän, että luottamusväli muodostuu varsin pitkäksi (vrt. kuvio 39) Kalervon haastattelujen vertailtavuutta hämmentää se, että TRE1-aineistossa *nk*-yhtymää kantavia sanoja on neljä, *kaupunjin* ja *Helsingin* lisäksi *hehkittäminen* ja *onkella* käynti. TRE2-haastattelun ainoa *nk*-lekseemi on *kaupunki*, joka kuitenkin esiintyy haastattelussa peräti 13 kertaa. Kummankin haastattelukerran variaatio näkyy Kalervolla juuri *kaupunki*-sanassa. Jos vertailuun otetaan vain *kaupunki*, näyttää tilanne varsin muuttumattomalta ja ero varianttien välillä pieneltä. TRE1-haastattelussa *ηη*:llisiä *kaupunkeja* on 10, *ηk*:llisiä 6 ja *ηG*:llisiä 1. TRE2-haastattelussa taas *ηη*:llisiä *kaupunkeja* on 7 ja *ηk*:llisiä 6. *kaupunki*-sanana perusteella kaksi yleisintä varianttia, *ηη* ja *ηk*, näyttävät siis jakavan saman variaatiokentän molemmissa haastatteluissa.

Kalervon ja Kostin 1970-luvun haastattelujen poiminnat – omani ja Jonninen-Niileksellä (1980: 144) – ovat kaikista *nk*-yhtymästä tekemistämme laskelmista selvimmän ristiriitaiset. Olen koonnut analysoitujen varianttien lukumäärät rinnan taulukkoon 19.

Taulukko 19. Kalervon ja Kostin 1970-luvun haastattelun *nk*-yhtymän poimintojen erot. KJN = Kaija Jonninen-Niileksellä, LM = Liisa Mustanoja.

	Kalervo		Kosti	
	KJN	LM	KJN	LM
<i>ηη</i>	26	17	6	7
<i>ηG</i>	1	2	1	8
<i>ηk</i>	1	6	8	5
yht.	28	25	15	20

Laskelmien eroavaisuudet huomattuani kuuntelin nauhat vielä kerran ja tarkistin omat litteraationi – ja päädyin pitämään ne ennallaan. Taulukko 19 kuvastakoon sitä, miten tärkeää tällaisten harvafrekventtisten ja jatkumoluonteisten piirteiden tutkimuksessa on, että vertailtavien aineistojen ensimmäinen analyysi eli litterointi on tehty mahdollisimman muuttumattomin kriteerein. *nk*-yhtymän kaltaisissa tapauksissa tutkija-litteroijan kokemusmaailma ja henkilökohtaiset näkemykset heijastuvat väistämättä tutkimustuloksiin.

Tutkimuksen luotettavuuden kannalta ei ole merkitystä, mihin kohtaan jatkumoluonteisten piirteiden rajat on vedetty (vrt. kuvio 16 luvussa 3.4.2.3)²⁰⁶, kunhan rajanvedon kriteeristö pysyy koko ajan samana. Kysymys luotettavuudesta aktualisoituu vasta, kun eri tutkijoiden analysoimia aineistoja verrataan keskenään. Selvää myös on, että suurempien frekvenssien ja selvien varianttirajojen myötä tutkijoiden persoonalliset tulkinnat ja yksittäisten muotojen tulkinnanvaraisuudesta johtuvat erot käyvät vähäisemmiksi ja eri tutkijoiden saamien tulosten vertailun luotettavuus lisääntyy (vrt. omieni ja Jonninen-Niilekselän tulosten yhtenevyys esimerkiksi MA-infinitiivin illatiivimuotojen osalta taulukossa 6).

Kostille ja Kalervolle ryhmänsä tyypillisimpinä edustajina ominaista on se, että heidän haastattelujensa välillä ei näytä tapahtuneen selvää siirtymää tai tasaantumista mihinkään suuntaan, vaan varioinnin tila on stabiili haastatteluvuosikymmeniä verrattaessa. Todettakoon vielä, että en silti ajattele, että Kostin ja Kalervon *nk*-yhtymä osoittaisi jonkinlaista vuosikymmenestä toiseen jatkuvaa varianttien taistelua tai puheen haparointia eri pyrkimysten välillä. Monivarianttisuus näyttäisi olevan heidän *nk*-yhtymissään pysyvä ilmiö ja heille puhujina luonteenomainen piirre.

Vain kahdella puhujalla, Paavolla ja Kalevilla, murteellinen *ηk* on molemmilla haastattelukerroilla varianteista yleisin. Paavon tapauksessa tilanne on yleiset arviointiolosuhteet huomioon ottaen hyvin selvä. Varianttien analysoinnissa ei tarvitse turvautua kovin vähäisiin esiintymiin (TRE1 *ηk*: 12, *ηG*: 2 ja *ηη*: 3, TRE2 *ηk*: 12, *ηG*: 1 ja *ηη*: 2), ja Jonninen-Niilekselä (1980: 144) on päätenyt 1970-luvun poiminnissaan varsin samansuuntaiseen tulokseen (*ηk*: 14 ja *ηη*: 2). *nk*-yhtymän ollessa kyseessä viiteentoista ja ylikin yltävä esiintymämäärä kummassakin haastattelussa on selvästi keskivertoa enemmän. Näin on vain 2 haastateltavalla 60:sta (Paavon lisäksi Kaisulla).

Paavon haastattelujen yleisin variantti on murteellinen vaihteluton *ηk*, ja sen asema on säilynyt 1990-luvulle tultaessa. Variantteja kantavat sanat kuuluvat Paavon molemmissa haastatteluissa *Längelmäkeä* lukuun ottamatta viiden yleisimmän *nk*-sanon joukkoon, ja näissä yleisimmissä sanoissa myös esiintyy Paavon puheessa variaatiota hallitsevan *ηk*:n ja kahden harvinaisemman variantin välillä. Paikannimi *Längelmäki* esiintyy molemmissa haastatteluissa kerran, TRE1-aineistossa *ηη*:llisenä ja TRE2-aineistossa *ηk*:llisenä (esimerkit 12–13).

---

²⁰⁶ Pyrkimykseni ei ole taulukon 19 kaltaisilla vertailuilla osoittaa, että aiempien tutkimusten tekijät olisivat olleet väärässä. Tarkoitukseni on näiden vertailujen avulla havainnollistaa sitä, miten variaation tutkimus ei ole irrallaan tekijästään ja hänen henkilökohtaisista tulkinnostaan. Erityisesti jatkumoluonteisissa piirteissä, joita *nk*-yhtymäkin edustaa, henkilökohtaisilla tulkinnoinilla on suuri painoarvo.

12. *isäni o*ij* **ka^hkasalalainen**, pi- y- hyvi*ij*kin kaukaa, monta sukupolvee ja ja äitini, **Lä^hjelmäeltä** kotosi, toisin sanoen niin, perusteellisesti, pohjoishämäläisiä kun *ikinänsä* ollav voi. (Paavo/TRE1)*
13. [N.N.], vihittiin, äitini, [N.N.], **Lä^hjelmäeltä** kotosi oleva, kansakoulunopettajan kanssa, molemmat, kuukauren tarkkuurella saman *ikäsiä*, kaksikymmentäkaks vuotiaita. (Paavo/TRE2)

Oletettavaa onkin, että *ηk*-variantti kattaa Paavon idiolektissa koko kielen rakenteiden tarjoaman potentiaalisen variaation kentän. Paavon puheessa näkyy myös jo useamman kerran mainittu tendenssi: kun variaatiolle on tilaa, sitä todennäköisesti voi havaita. Paavon idiolektissa harvinaisemmat variantit *ηη* ja *ηG* näkyvät erityisesti viidessä yleisimmässä *nk*-sanassa, joissa myös *ηk*-varianttia esiintyy eniten. Varsinaisia funktionaalisia selityksiä ei Paavon puheen *nk*-variaatiolle kummallakaan haastattelukerralla löydy²⁰⁷ (vrt. esimerkit 14–20 ja 21–27).

14. *ja ja ja kesät, pelataan tennistä ja, kolffia ja, kalastellaal Lapissa ja kalastetaan **Ka^hGasalla** ja, ja viljelläär ruusuja maalla, kesämökillä ja, ja nim pois*päin*. (Paavo/TRE1)*
15. *isäni o*ij* **ka^hkasalalainen**, pi- y- hyvi*ij*kin kaukaa, monta sukupolvee -- (Paavo/TRE1)*
16. *vi*ij*kit ja kartut ja kaikki muut tuollaiset, ryhmäleikit kyllä niitä harrastettiin jo kouluaihana ja, ja mentiin täälä, jopa **kaup*u*ijissa** paljo suuremmassa määrim mitä nykyään sen takia että, että sillohan *oli*, suure*(t)* pihat ja nurkat paljor rauhallisempia meit *oli* isot lapslaumat tuolla, (Paavo/TRE1)*
17. *ei ollu, tanssipaikkoja eikä ollu, paljo mitääm mutta kylähän, täytyy sanoo että **kaup*u*ijilla** oli, vaihtelevasti, semmoset iltakävelypaikat -- (Paavo/TRE1)*
18. *kyllä minä muistan*ij* kovi hyvin, kovi hyvin sen ajan, jo pelkästään senkin takia että, että tuota, isä isäni ensimmäinen automospiili oli ta-, tuli taloon -- semmonem piänem piäni kolme **he*y*kev** Vande(rrrauto) ja, ja autohan *oli* kaikki kaikessa. (Paavo/TRE1)*
19. *olin juu minä kävi*ij* kauppakorkeekoulun **Helsi*ij*kissä** stej ja, ja ja tuota, (Paavo/TRE1)*
20. *noo ensin minä olin täysi*ij* konttorimiäs, mm, (-- siälä, **Helsi*ij*Gissä** harjott(ava)-harjottelijana eli, vuadev verran, (Paavo/TRE1)*
21. *tässä tekis mieli jollakin tavalla sivuuta, elikkä tämä, tämä, tamperelais-, **-ka^hkasalalainen**, suäme*ij* kieli, niin, niim minä, herkästis sanoisin niin *että*, e- *että* (se), minä erustan*ij* kylä semmosta, **ka^hkasalalais** saarikyläläistä, ärräm murretta jonkuv verran, (Paavo/TRE2)*
22. *siis oma, sukuni ja oma isäni perustuu **Ka^hGasalam** pitäjän, Vehoniäme*ij* kylän, [nimi], taloon. jonka, yksi pojista isäni, oli, (Paavo/TRE2)*
23. *kun, isäni täytti viiskymmentä **Ka^hgasalav**, Vehoniäme*ij* kylän [nimi] nimisessä komeessa, koti-, -talostaan *erotetussa*, mökissään ja siällä *oli*, ainutlaatu*(^h)*nev valokuva kun kahdeksan autoo oli pihassa, (Paavo/TRE2)*
24. *kentät *oli* **kaup*u*ijim** mutta ne oli Tampereen tennisseurallev vuäkratut. ja, ja minä, kun pela*ij*ijkin jo siälä, menin sitten, Ilveksenⁿ *erusta*(ja)na puhuu*n* **Aarne** Vintterille,*

²⁰⁷ Paavon puheen variaatiota tietysti tukee tamperelaisessa kieliyhteisössä yleisesti kuultava *ηη*-variantti.

herrasmiehelle että, mite η kähänⁿ _olis jos me noi väliverkot _otettas talv(e)ks pois ja me saatas tehdä, Ilves sais tehräs siihej jääkiekkoradan. (Paavo/TRE2)

25. *niin vappuaamuna sitte η ku^l lährettiin, kaup η nkille ja liikkeelle, kuⁿ siinä, siinä selvittiin, (Paavo/TRE2)*
26. *-- oli stä ny^k kai, simailtu sev verran _että, ei Tampereellaka(v) vois mennä he η kittääm poliisilles (sitä), (Paavo/TRE2)*
27. *kaks jäljellä toinen Tampereella toine^h Helsi η kissä, ja kyllä meitä, mummu η kanssa ni η kum me sanotaan ni η kyllä (ne), kyllä ne meitä kunnⁱoittaa ja hoitaa. (Paavo/TRE2)*

Kalevin TRE1-haastattelussa *nk*-tapauksia on omien laskelmieni perusteella ai-noastaan 7 (*ηk*: 5 ja *ηη*: 2), Jonninen-Niilekselän (1980:144) mukaan 6 (*ηk*: 4 ja *ηη*: 2). Jokaista omaa TRE1-aineiston poimintaani kantaa sana *kaupunki*, ja *ηk* on va-rianteista yleisempi. TRE2-aineistossa esiintymiä on jonkin verran enemmän (yht. 16), ja niin myös *ηk*:n vallitsevuus näyttäytyy selvempänä. Variaatiota näkyy edel-leen vain haastattelun yleisimmässä *nk*-sanassa *kaupunki* (*ηk*: 5, *ηG*: 2 ja *ηη*: 1). *ηk*:llisena esiintyvät sen lisäksi *tanko* (1), *kenkä* (3), *kangas* (3) ja *henki* (1). Variaa-tiota on siis jälleen siellä, missä sitä voi odottaakin ilmaantuvan – yleisessä sanassa ja siinä haastattelussa, jossa esiintymiä on enemmän.

Tilastollisen analyysin perusteella *ηk*:n asema Kalevin kummankin haastattelun yleisimpänä varianttina on Paavon haastattelujen tavoin melko selvä. Luokittelen siis sekä Paavon että Kalevin kuuluvan stabiileihin murteellisen *ηk*:n suosijoihin. Kahdestaan nämä miehet edustavat TRE-aineiston selvää vähemmistöä. Mikäli TRE-aineistossa edustuvat puhujaprofiilit heijastelevat tyypillisiä tamperelaisia pu-hujaprofiileja yleisemminkin, Paavon ja Kalevin kaltaiset *ηk*-variantin suosijat yllä-pitävät murteellisen *ηk*:n säilymistä kieliyhteisössä tehokkaasti. Monien syntyperäis-ten tamperelaisten lähipiiriin kuulunee Paavon tai Kalevin kaltainen puhuja, jolla *ηk*:n käyttö on vahvan murteellista. Näiden puhujien kielenkäyttö on omiaan pitä-mään *ηk*-variantin muidenkin puhujien resurssissa.

Tilanne olisi toinen, jos tamperelaispuhujien joukossa ei olisi lainkaan *ηk*:n suosi-joita, ja *ηk*-varianttia esiintyisi puhujilla vain satunnaisena toisena tai kolmantena varianttina. Tällöin vaihteluton *ηk* alkaisi vähitellen kadota puhujien resurssista niin kuin *l*:lle yleiskielen *d*:n vastineena lienee käynyt (vrt. esimerkit 22 ja 23 luvussa 2.2.3). Näin saattaa tosin olla käymässä nytkin – edustavathan Paavo ja Kalevi TRE-aineiston iäkkäämpiä puhujia. Kiinnostavaa olisikin selvittää, löytyykö Paavon ja Kalevin kaltaisia *ηk*:n suosijoita myös nuorempien tamperelaispuhujien joukosta.

4.5.4 Kokoavia huomioita

TRE-aineiston kokonaiskuvan (taulukko 16 luvussa 4.5.2) perusteella syntyy vaiku-telma, että yleiskielisten *ηη*-varianttien osuus olisi puhujilla hieman lisääntynyt (82,6 % – 86,3 %), murteellisten *ηk*-varianttien osuus pysynyt kutakuinkin samana (11,4 % – 11,7 %) ja *ηG*-varianttien osuus hieman vähentynyt (6,0 % – 2,0 %). *nk*-yhtymän tilastollisen, idiolektikohtaisen analyysin päätteeksi on kuitenkin perustel-tua todeta, että ensisijaisesti TRE-aineistoa leimaa vahva muuttumattomuus: 29 pu-

hujalla 30:sta ei nähtävissä ole tilastollisesti merkitsevää muutosta varianttien esiintymäsuhteissa.

nk-yhtymän variaatio näyttää tyypittelevän TRE-aineiston puhujat karkeasti kolmeen, muutoksen näkökulmasta stabiilina vuodesta toiseen säilyneeseen ryhmään: vaihtelumuotoa *ηη* yksinomaan käyttäviin²⁰⁸ tai vahvasti suosiviin puhujiin (23), kahta tai kolmea varianttia (*ηη*, *ηG* tai *ηk*) jonkin verran tasaisemmin viljeleviin puhujiin (5) sekä vanhan murteen mukaista vaihtelutonta muotoa *ηk* suosiviin puhujiin (2). Myös niillä 5 puhujalla, joilla variaatiota esiintyy enemmän, on tilastoanalyysin perusteella haastattelun todennäköisimpänä varianttina vaihtelumuoto *ηη*. Ainoastaan 2:lla TRE-aineiston puhujalla vaihteluton muoto *ηk* on puheessa todennäköisin. (Vrt. kuvio 39 luvussa 4.5.3.) Yksittäisen puhujan tilannetta koko aineiston variaatio-suhteet ja niissä tapahtunut muutos eivät siis kovin hyvin kuva.

nk-yhtymän yksilövariaatiota tarkasteltaessa huomio kiinnittyy Kostiin, sillä ainoastaan hänen TRE1-haastattelussaan välimuotovariantin *ηG* osuus on niukasti suurempi kuin hänen käyttämänsä kahden muun variantin (*ηη* 7, *ηG* 8 ja *ηk* 5), ja lukumääräisesti Kostin *ηG*-tapaukset kattavat lähes puolet koko TRE1-aineiston esiintymistä (8/20). Muilla puhujilla *ηG*-variantin esiintymät jäävät kummankin vuosikymmenen haastatteluissa yksittäisiksi (0–3 esiintymää), ja näin on myös Kostin TRE2-haastattelussa (*ηη* 3, *ηG* 1 ja *ηk* 2). Kostilla yksittäisenä puhujana on siis suuri vaikutus *ηG*-variantin osuuteen ja erityisesti siinä näkyvään muutokseen 30 puhujan yhteislaskelmissa.

ηk-varianttia tarkasteltaessa puhujista esiin nousevat Paavo ja Kalevi. Heidän kummassakin haastattelussaan vaihteluton *ηk* on varianteista hallitseva, ja yhteen laskettuina näiden kahden miehen *ηk*-esiintymät muodostavat merkittävän osuuden aineiston kokonaisvariaatiosta (TRE1 yht. 17/38 ja TRE2 yht. 25/41). (Ks. liite 5.)

Mikäli Kosti, Paavo ja Kalevi eivät jostain syystä olisi osallistuneet tutkimukseen ja TRE-aineistoon kuuluisi vain 27 puhujaa, olisi *nk*-yhtymän kokonaisvariaation kuva toinen: *ηη*-variantin osuus näyttäisi entistä voimakkaammalta, ja sekä *ηG* että *ηk* jäisivät osuudeltaan varsin vähäisiksi ja jopa väheneviksi. Tämä tulkinta vastaa itse asiassa paremmin TRE-aineiston kokonaisvariaation ja -muutoksen kuvaa: suurimmalla osalla puhujista *ηη*-variantin osuus on selvästi hallitseva, ja tarkoin katsottuna harmaiden, 1990-luvun tilannetta kuvastavien janojen mediaanit ovat puhujien enemmistöllä hieman enemmän oikealla kuin mustien, 1970-luvun tilannetta kuvastavien janojen, minkä voisi tulkita tarkoittavan lievää *ηη*-variantin todennäköisyyden kasvua.

Käyttämäni tilastolliseen analyysiin perustuva, yksilöprofiilit huomioiva ja ne yhtä aikaa esittäen suurempiin kokonaisuuksiin tähtäävä lähestymistapa näyttää tässä valossa entistä perustellummalta. *nk*-yhtymästä 1970-luvun TAPU-aineistosta tehdyn näennäisaikaennusteen mukainen murteen väistyminen tai eriaikaisten prosentuaalisten kokonaisedustusten perusteella tehty ensimmäinen karkea arvio *ηη*-variantin osuuden kasvusta *ηG*:n kustannuksella ja *ηk*-variantin aseman vakaudesta eivät kovin hyvin kuva idiolektien todellisuutta, jossa yksilötason leimaavimpia piirteitä näyttävät olevat variaation kokonaiskuvan stabiilius vuosikymmenestä toi-

---

²⁰⁸ Näillä vaihtelumuotoa *ηη* yksinomaaisesti käyttävillä puhujillakin vaihteluton *ηk* lienee mahdollinen funktionaalisesti motivoituneena, esimerkiksi referointitilanteissa.

seen ja *ηη*-variantin selvä valta-asema sekä murteellisen *ηk*-variantin kasautuminen vain muutamille puhujille.

Tutkimukseni perusteella päädyn luonnehtimaan harvafrekventtisen ja lekseemisidonnaisen *nk*-yhtymän yleistä variaatiotilannetta Tampereen puhekielessä seuraavasti: Suurimpana yksittäisenä havaintona *nk*-yhtymän variaation tarkastelussa esiin nousee idiolektitason muuttumattomuuden vaikutelma.²⁰⁹ Valtaosalla puhujista *ηη* on molemmilla vuosikymmenillä selvästi yleisimpänä varianttina. Vain kahdella TRE-aineiston puhujalla variantti *ηk* on hallitseva. Variantti *ηG* ei kenelläkään puhujista ole selvästi hallitsevassa asemassa, joten se näyttäytyy piirteen tulkinnan kannalta välimuotoisena paitsi äänteellisen jatkumoisuuden näkökulmasta myös epätodennäköisemmän esiintymisensä vuoksi (vrt. liitteet 5 ja 12). Yhden variantin – on se sitten *ηη* tai *ηk* – hallitseva asema kahteen muuhun varianttiin verrattuna on puhujilla tyypillisesti selvä. Kahden harvemmin esiintyvän variantin keskinäinen järjestys ei sitä vastoin näyttäydy haastatteluissa merkityksellisenä. Oletettavaa on, että kaikki kolme *nk*-yhtymän varianttia kuuluvat puhujien resurssiin piirteen jatkumuolunteen vuoksi ja tamperelaisen kieliyhteisön vaikutuksesta.

nk-yhtymän idiolektikohtaisen variaation (ts. kahden harvinaisemman variantin esiintymisen) kimmokkeena näyttää ensisijaisesti olevan jonkin yksittäisen sanan tiheä frekvenssi. Saman sanan useiden esiintymien myötä variaation *ηη* – *nk* – *ηG* havaitsemisen todennäköisyys näin ollen kasvaa. Myös variaation funktionaalinen käyttö on *nk*-yhtymässä mahdollista. *nk*-yhtymän tarkastelu tukeekin osaltaan ajatusta idiolektitason variaation luonnollisuudesta sekä siitä, että variaation esiintyminen on sitä todennäköisempää, mitä enemmän tarkasteltavia esiintymiä on.

4.6 Jälkitavujen eA- ja OA-yhtymät

4.6.1 Piirteen tausta ja tutkimuskohteen rajaus

Murteittain ja puhetilanteittain vaihtelevia jälkitavujen *A*-loppuisia vokaaliyhtymiä on suomen kielessä neljä: *eA*-, *OA*-, *iA*- ja *UA*-yhtymä. Tässä luvussa tarkastelun kohteena on näistä kahden ensin mainitun, yleiskielen *eA*:n ja *OA*:n vastineiden, variaatio ja muutos TRE-aineistossa. Kaksi jälkimmäistä, yleiskielen *iA*:n ja *UA*:n vastineet, olen rajannut tarkastelun ulkopuolelle (näiden vokaaliyhtymien levikistä ks. Kettunen 1940a: kartta 197; 1940b: 347–350).²¹⁰ Aineistossa esiintyy tämän rajauk-

²⁰⁹ Tätä puoltavat myös kotiseutuni Tyrvään murteesta tekemäni havainnot. Vaikuttaa siltä, että ainakaan niillä puhujilla, jotka käyttävät murteen mukaista *ηk*-varianttia, *nk*-yhtymä ei näytä kovin herkästi osallistuvan esimerkiksi tilanteiseen vaihteluun: varianttia *ηη* ei siis heillä esiinny muodollisissakaan puhetilanteissa. Joillekin tuntemistani puhujista *ηη*-variantin tuottaminen tuntuu olevan suorastaan hankalaa.

²¹⁰ Aiempien tutkimusten valossa *iA*- ja *UA*-yhtymät näyttävät esiintyneen Tampereen vanhassa murteessa tyypillisesti juuri säilymämuodossaan (esim. *käsiä*, *koulua*), joka on tuttu myös suomen yleiskielestä (Rapola 1922: 60–62, 42; 1966: 414–415; Kettunen 1940: 347–348). Myös tuoreem-

sen puitteissa seitsemän toisistaan erotettavissa olevaa ja frekvenssiltään satunnaisuuden ylittävää varianttia: *ea, eä, ee, oa, öä, oo* ja *öö*. Tarkastelussa olen yhdistänyt ainoastaan vokaalisoinnun perusteella eroavat variantit niin, että käsiteltävien varianttien määrä on rajautunut neljään (*eA, ee, OA, OO*). Näitä variantteja ilmenee aineistossa seuraavissa tapausryhmissä: 1) *eA*- ja *oa*-loppuiset (mm. alkujaan **eδA*- ja **oδa*-loppuiset) nominin ja niistä johdetut adverbit (esimerkit 1–4), 2) *eA*- ja *oa*-vartaloiset (alkujaan **eδA*-, **oδa*-vartaloiset) supistumaverbit ja niiden johdokset (esimerkit 5–8)²¹¹, 3) *e*- ja *O*-vartaloisten nominien sekä *O*-vartaloihin mukautuneiden *oi*-nominien yksikön partitiivimuodot (esimerkit 9–12) ja 4) *e*- ja *O*-vartaloisten verbien A-infinitiivi (1. infinitiivi) (esimerkit 13–16) (ks. esim. Rapola 1966: 413).

1. *lakimuutokset_on mennyk koko aika siihen suuntaan_että aina, e-, yhä vaikeammin, vammaset jopa syvästik kehitysvammaset_intekroidadⁿ, normaaliin, normaaleihij kouluihi ja, (Tuija/TRE2)*
2. *että me lopetettiiⁿ se kahlaamine uiras siä ei os saanuk koskaa. S- Sorsalammis. se oli nim mutasta ja semmosta, sammeeta se vesiki. (Kalervo/TRE1)*
3. *tästä m-, mulla ei o oikeen, muistikuvvaa mitä mä olel lukenu ainoastaa. (Kerkko/TRE1)*
4. *-- yhtenä päivänä mä huomasin_että, yhtään_ainoota säveltä mä em muistas sej jälkeej kun_oli uusia sävellyksiä ja mä ajatteli että enn_ok kyllä musikaalinen. (Hely/TRE2)*
5. *juu kyllä. ky'llä se oli ihan selvä mä olim päättäny että mä, mä, mä rupean soittamaan_että se on, se om mun hommaani ja. (Keijo/TRE2)*
6. *ei (sitä) tuskin sano- sanonnat palio, eroavat siitä normaalista kielekäytöstä. (Kauko/TRE1)*
7. *taka silloj jo näki että rupee, puuvillateollisuus katoor Ruatsissa hävis tehtaita ja, (Kalevi/TRE2)*
8. *siis lapsellet täytys tehräs semmonen, turvallinen alue, ettei siinä se kaatelep päällensämitään_eikä eikä syäm mitään_eikä eikä mitääv vaarallista eikä putoo, nytkin_oli hiljattaiv vaunuista pudonnuv verannalta, lapsi. (Kaarina/TRE2)*
9. *kahreksan(toise--) pualellek kun, kun tuota siirryttiin nin, nin nin, tilannet tuli, aika lailla, vakavammaks ja, kaks isonta veljeä jonka oli jo, silloin, kahreksantoⁱ- seitsemäntoista ja yhreksäntoistavuätiaita teknillisen_opiston_oppilaita, ne oli häipyny, sitten jo, salateitse^v vähän, (Paavo/TRE2)*
10. *en_oikeestaam mä en_o hetkeekääj katunu^s sitä että mä on, eläkkeellä ja mä enj kaipaakkaan stä tyäpaikkaa. (Hellevi/TRE2)*

---

pien, TAPU1- ja TAPU2-aineistoihin pohjautuvien havaintojen perusteella vaihtelun esiintyminen näissä yhtymissä on tamperelaisilla puhujilla varsin satunnaista, ja pitkävokaalisten varianttien osuus jää pieneksi (Antila 1982: 90–95; Antila-Bamichas 1989: 75–102; Rautanen 1999:44–49). Mainittakoon kuitenkin, että nykytamperelaisilta koululaisilta olen 2000-luvulla kuullut toistuvasti *käsi-* ja *kouluu*-tyyppisiä variantteja. Omaan aineistooni näitä alle 20-vuotiaiden ikäluokkaa edustavia puhujia ei kuulu.

²¹¹ Supistumaverbejä esiintyy aineistossa harvakseltaan, kun taas muut tapausryhmät ovat edustettuina lähes joka haastattelussa.

11. *tässä juuri tää miniä kävi juuri, helmikuussa oli täälä helmi maaliskuussa kuukaudev verra hän kirjottaa siinä sivussa kirjaa ja, kävi täälä, täällä Tampereella ja, keräs täältä aineistoa kirjaansa.* (Kauko/TRE2)
12. *sit se muodosti sem(mos)em pihaj ja, se etupiha oli kivetty ja, takapiha oli kyä ste siin_oli, **nurmikkoo** ja, s(emmosta) hiakkaa että kyä,* (Terhi/TRE1)
13. *siellä täytyy sitten, **lukeas** siis huomattavasti¹ lyhyemmässä ajassa nää samat, kurssit jotka tietystik kielissä ja matematiikassa ja suomen kiälessä olivat, samat, oltava ku(m), päiväkouluusaki ja --* (Kielo/TRE1)
14. *no sikäli täst_ei viittis mihin_kääl **lähteekkäh** ku(n) täss_on nää pal^avelut hyvill lähellä tossa noi.* (Kalervo/TRE2)
15. *ei se tietysti mitehkär radikaalisti, mahdottomasti **eroa** mu-, -ta tollain kun sitä seuraa nin, jotain_ero- pikku, seikkoja huomaa.* (Tatu/TRE1)
16. *tota, niim mitä mum piti **sanoo**?* (Hilkka/TRE1)

Satunnaisesti aineistossa esiintyvät, kolmitavuisien nominien *lehtiötä*, *neliötä*, *lyseota* -tyyppiset partitiivimuodot olen yhdistänyt lopullisissa laskelmissa *OA*-variantteihin.²¹² Vaihtoehtoiset variantit eli *lehtiöö*, *neliöö*, *lyseoo* -tyyppiset muodot ovat sijoitettuina *OO*-varianttien joukkoon. Tapauksia on harvakseltaan, eivätkä ne tutkimukseni mukaan vääristä tilastollista analyysia vaan korkeintaan tarkentavat sitä, sillä näiden varianttien jakauma noudattelee TRE-aineistossa hyvin säännönmukaisesti kunkin haastattelun yleisiä *eA*- ja *OA*-tendenssejä. Tilastollisen analyysin kannalta on mielekästä, että mukaan otettuja, samaa ilmiötä kuvastavia tapauksia on mahdollisimman paljon. Jos olisin jättänyt *lehtiötä*, *neliötä*, *lyseota* -tyyppiset variantit huomiotta, olisi ollut loogista jättää myös *lehtiöö*, *neliöö*, *lyseoo* -tyyppiset tapaukset tarkastelun ulkopuolelle.

Piirteinä jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymät ovat jatkumoluonteisia, niin kuin kaikille vokaaliston variaatioilmiöille on ominaista (ks. Wiik 1981: 35–48).²¹³ Nimettävien varianttien ero ei tässä tapauksessa ole täysin hyppäyksellinen, kuten esimerkiksi *MA*-infinitiivin illatiivimuotojen variaatiossa (ks. luku 4.2). Selvimmin jatkumoisuus tulee esiin, kun ajatellaan esimerkiksi varianttien *iA* ja *eA* erottamista toisistaan. Ero suomen kielen *e:n* ja *i:n* välillä ei ole jyrkkä, sillä vokaalien ääntämyksen ero liittyy lähinnä vain siihen, kuinka ylhäällä tai alhaalla kielen korkein kohta niitä äännettäessä on. Kyse on siis näiden äänneiden sijoittumisesta samalle ääntämyksen jatkumolle, jonka ääripäät (suppea *i* ja välivokaali *e*) erottuvat kyllä selvästi mutta joiden välissä on portaaton, tulkinnanvaraisuutta jättävä alue. Samalla tavoin tässä tutkimuksessa fokukseen otettujen varianttien, *eA:n* ja *ee:n* sekä *OA:n* ja *OO:n*, ääntämys ei ole portaittaista vaan sijoittuu jatkumolle. (Vrt. T. Itkonen 1970: 427–428.)

Puheen ääntämysellinen variaatio on paljon suurempaa kuin yleensä ajatellaan. Sanojen merkitys saa tavallisesti kuulijan mielen virittäytymään tietyn äänteen kuulemiseen. Puheen virrassa verbit *keriä* ja *kiriä* eivät ensimmäisen tavun vokaaliäänteen perusteella välttämättä juurikaan eroa, mutta verbien erilainen merkitys saa

²¹² TRE-aineistossa ei esiinny *lehtiöö*-tyyppisiä partitiivimuotoja.

²¹³ Puhujien mielikuvissa varianttien selvät rajat voivat olla olemassa, mutta ääntämyksen tasolla variantit edustuvat aina jatkumoisina.

meidät kuulemaan vokaalit erilaisina. Päätevarianttien tulkinnassa sanasemantiikasta ei sen sijaan ole apua. Muotojen *vaikea* ja *vaikia* väliin jää laaja mahdollisten ääntämistapojen skaala. Todennäköistä on, että tällainen *e:n* ja *i:n* jatkumon keskivaiheille sijoittuva äänne tulee tulkituksi *e:ksi* ja variantti näin ollen yleiskieliseksi *eA:ksi*, jos sen lähistöllä on esimerkiksi avartumaton diftongi ja MA-infinitiivin tunnuksellinen illatiivimuoto. Sen sijaan vokaalienvälisen *h:n*, švaavokaalin ja *tuloo-*labiaalistuman rinnalla äänne tulkittaneen helpommin *i:ksi* ja koko variantti etelä-pohjalaiseksi *iA:ksi*.

Tästä problematisoinnista huolimatta olen päätenyt sijoittamaan tilastolliseen tarkasteluun otetut²¹⁴ *eA-* ja *OA-*yhtymän variantit kuulohavainnon perusteella vain kahteen luokkaan: pitkävokaalisiin varianteihin ja vokaaliyhtymän sisältäviin varianteihin. Tämä ei tietenkään tarkoita, ettei samaan luokkaan sijoitettujen esiintymien välillä olisi aineistossani laadullista eroa. Varianttien luokittelu kahteen ryhmään osoittautui kuitenkin niin sujuvaksi kuullun perusteella, että kolmannen ns. välimuotokategorian muodostaminen olisi ollut väkinäistä (toisin kuin esimerkiksi *nk-*yhtymän vastineiden tapauksessa, ks. luku 4.5). Kuitenkin on tärkeää tiedostaa, että myös tämänkaltaisissa variaatiotapauksissa raja on tutkijan vetämä. Litteroijan pysymisestä samana kautta koko aineiston on tässä tapauksessa hyötyä: näin kriteeristön pysyminen yhtäläisenä kaikissa tehdyissä litteraatioissa on todennäköisempää ja ainoastaan tulkitsijasta (ei puhujasta) johtuvien erojen ilmentyminen vastaavasti epätodennäköisempää.

Jo aiemmissa hämäläismurteista tehdyissä tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota satunnaisiin, ”murteeseen kuulumattomiin” *iA-*variantteihin yleiskielen *eA:n* vastineena. Yhteisenä nimittäjänä näille huomioille on ollut se, että tutkijat ovat luokitelleet tapaukset aineistoissaan varsin marginaalisiksi affektisuuden ja tyylyttelyn keinoiksi (Rapola 1966: 422–423; Antila-Bamichas 1989: 21–22; ks. myös T. Itkonen 1969: 33). Vastaavanlaisesta ”lainatun” *iA-*variantin käytöstä on raportoitu myös 1970-luvun NPM-hankkeen Jyväskylän-aineistosta ja Helsingin-aineistosta (Silvennoinen 1981: 5; Paunonen 1995 [1982]: 107). Kahden vuosikymmenen TRE-aineiston perusteella päädyn vahvistamaan jo aiemmin todettua: *iA* yleiskielen *eA:n* vastineena on Tampereen puhekielessä melko harvafrekventtinen mutta ei tavaton. Siinä missä yleisgeminatio (ks. Virtaranta 1987: 26) tai persoonapronominien käyttö (ks. Lappalainen 2006: 256–269), myös *iA-*variantti voi toimia puhujan persoonallisena, funktionaalisenä korostuksen keinona (esimerkit 17 ja 18). Vielä kun kyseessä on jatkumoluonteinen vokaaliston piirre, ei *iA:n* esiintyminen ja kuuleminen liene missään puheaineistossa tavatonta – ovathan vokaalit *e* ja *i* ääntämyksellisesti varsin lähellä toisiaan.

17. *kelkalla laskettiin ste sieltä ihan_Amurim perältä niitä, katuja alas kun ne ei ollut sannotettuja siihen_aikaan ni, pääsi komiastik kelkalla alas.* (Kyllikki/TRE1)
18. *pommituksia ei ollu yhtäjä jatkosodan_aikana Tampere- mutta hälytyksiä kyllä oli että, aamull(a) oli hälytys ja sieltä mentiin kouluu ja, sittek kesken tunnim mull_oli kerram*

²¹⁴ TRE-aineistossa esiintyy joitakin *iA-*variantteja yleiskielen *eA:n* vastineina (ks. esimerkit 17 ja 18). Nämä tapaukset olen jättänyt tilastollisen tarkastelun ulkopuolelle.

matikanjokkeekkik **kauhiav** vaikeet matikanjokkeet ja yhtäkkiä tuli h(äly)tys ja juustiin tonnek Klijnendaalim pommisuojaam matikanjokkeet meni sii(--). (Kyllikki/TRE1)

iA:n esiintyminen ja käyttö Tampereella sopii esimerkiksi kielen sosiaalisuudesta: puhuja ja kuulija jakavat yhteisen tietämyksen siitä, että toisesta murteesta lainattua piirrettä voi käyttää puhetta tehostamaan. Tämä jaettu tietämys saa aikaan sen, että haluttu viesti välittyy – *kauhia* todella kuulostaa *kauhialta*. Vastaavasti esimerkiksi Etelä-Pohjanmaan murteessa, johon *iA*-variantti *eA*:n vastineena vanhastaan kuuluu, eteläsuomalainen *ee*-variantti toimii samanlaisena funktionaalisenä tehokeinona, kuten seuraavasta Kauhavalta tallentamastani²¹⁵ lainauksesta käy ilmi.

LM: *Ooks sä muuten kuunnellus säätiadotuksia mitä oj juhannukseks luvattu?*

N1984: *no äiti ainakis sano että, juhannukseksi Keu- niin, juhannusaatoksi Keuruulle ukkosta että, kiva nukkuat teltas. **kauhee** kaatosadej ja ukkone.* (Mustanoja 2001: 53.)

Tosin näyttäisi myös siltä, että juuri adjektiivi *kauhia* ja adverbi *kauhiasti* ylläpitävät murteellista, väistyvää *iA*-varianttia kyseisessä Kauhavan-aineistossa (Mustanoja 2001: 53–55). Joissakin tutkimuksissa on vieläpä havaittu, että tämänkaltaisissa tapauksissa adjektiivien ja adverbien välillä olisi ero: Adjektiiveissa vokaaliyhtymän *A*-loppuinen jälkikomponentti on tavallisesti painottomassa asemassa, ja painottoman aseman on katsottu suosivan pitkävokaalistumiskehitystä. Sen sijaan johdimmalla muodostetuissa, pidemmissä adverbeissa jälkikomponentilla on sivupaino, joka vastaavasti korostaisi vokaaliyhtymän välistä tavurajaa eli säilymämuotojen²¹⁶ esiintymistä (Rapola 1966: 413–427; Paunonen 1995 [1982]: 107–108). Tommi Kurjen väitöstutkimus (2005: 210–211) on kuitenkin problematisoinut tätä teoriaa.²¹⁷ Olipa selitys mikä tahansa, ainakin tamperelaisessa nykykielessä *iA* yleiskielen *eA*:n vastineena soveltuu erityisen hyvin juuri vahvistamiseen – onpa mekanismi sitten lainatun piirteen hyödyntäminen, yleisemmän äännekehityksen rinnakkaisilmiö tai *iA*:n nimenomainen soveltuvuus tähän käyttöön (vrt. Silvennoinen 1981: 5).

Siinä missä *iA* yleiskielen *eA*:n vastineena jää TRE-aineistossa marginaaliseksi, edellä mainittujen seitsemän muun variantin suhteet jakautuvat keskenään tasaisemmin niin, että variaatiota on mielekästä kuvata tilastollisesti. Vanhastaan Tampereen seudun murteeseen on kuulunut yleiskielen *eA*:n vastineena pitkävokaalinen *ee* ja yleiskielen *OA*:n vastineena pitkävokaalinen *oo* tai *öö* (Rapola 1966: 415; 1990 [1947]: 116, 121–122; Kettunen 1930b: 33, 36; 1940a: 191, 194; Mielikäinen 1991: 36–39; Wiik 2006a: 140, 144). Tutkimuksen ulkopuolelle rajaamaani *iA*:n ja *UA*:n

²¹⁵ Haastattelu kuuluu Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen murteenseurauhankkeen eteläpohjalaisen Kauhavan kaupungin toisen kierroksen aineistoon.

²¹⁶ Vokaaliyhtymien sijaan voidaan puhua myös säilymämuodoista (ks. esim. Rautanen 1999: 23–24).

²¹⁷ Kurki (2005: 210–211) havaitsi reaaliaikaturkimuksessaan viitteitä siitä, että painosuhteiden vaikutus jälkitavujen *A*-loppuisten vokaaliyhtymien muotoon olisi erilainen meneillään olevan kielenmuutoksen eri vaiheissa. Muutosvaiheen aluksi painoton asema on oikeenemiselle alttiimpi. Muutoksen edetessä sivupainollisten tapausten oikeeneminen tulee painottomien tapausten oikeenamista yleisemmäksi.

kanta taas on ollut päinvastainen: pitkävokaaliset muodot eivät ole vanhaan murteeseen kuuluneet (Kettunen 1940a: kartta 197; Kettunen 1940b: 347–350; Rapola 1966: 424–425).

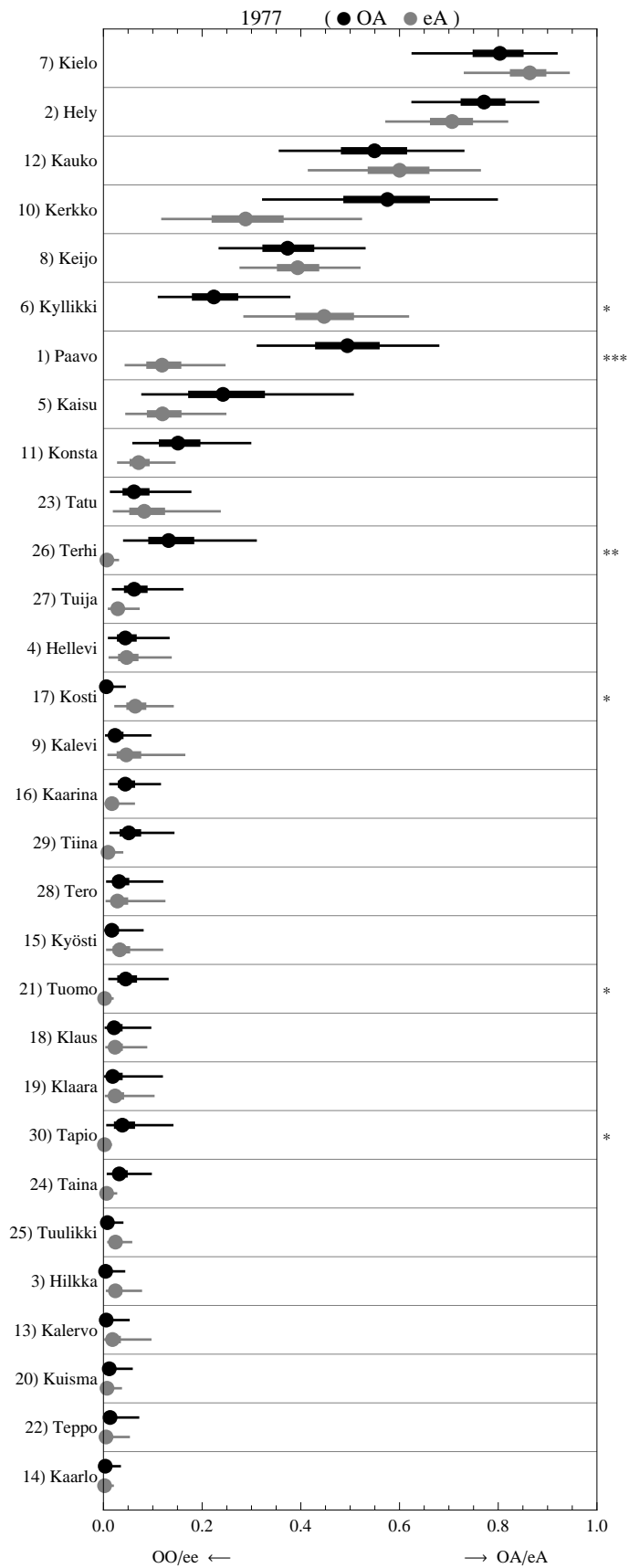
Jälkitavujen *A*-loppuisissa vokaaliyhtymissä on suomen murteissa ollut runsaasti variaatiota (Kettunen 1940a: kartat 191–197). Murteistamme tehdyissä tutkimuksissa vokaaliyhtymäryhmät (*eA*, *OA*, *iA* ja *UA*) on tähän tietämykseen nojaten tyypillisesti jo valmiiksi erotettu toisistaan ainakin kahdeksi eri ryhmäksi. Tampereen seudun murteessa *eA*- ja *OA*-yhtymän ja vastaavasti *iA*- ja *UA*-yhtymän on katsottu kulkevan käsi kädessä: ensin mainittu pari on pitkävokaalisen kehityksen kannalla, jälkimmäinen pari esiintyy tyypillisesti vokaaliyhtymänä. Tampereen vanhan murteen tilannetta on havainnollistettu kuvion 40 mukaisesti vertaamalla sitä yleiskieleen ja Helsingin puhekieleen (Antila 1983: 84; Rautanen 1999: 23).

Yleiskieli	<i>eA</i> , <i>OA</i>	<i>iA</i> , <i>UA</i>
Hämäläismurteet	<i>ee</i> , <i>OO</i>	<i>iA</i> , <i>UA</i>
Helsingin puhekieli	<i>ee</i> , <i>OO</i>	<i>ii</i> , <i>UU</i>

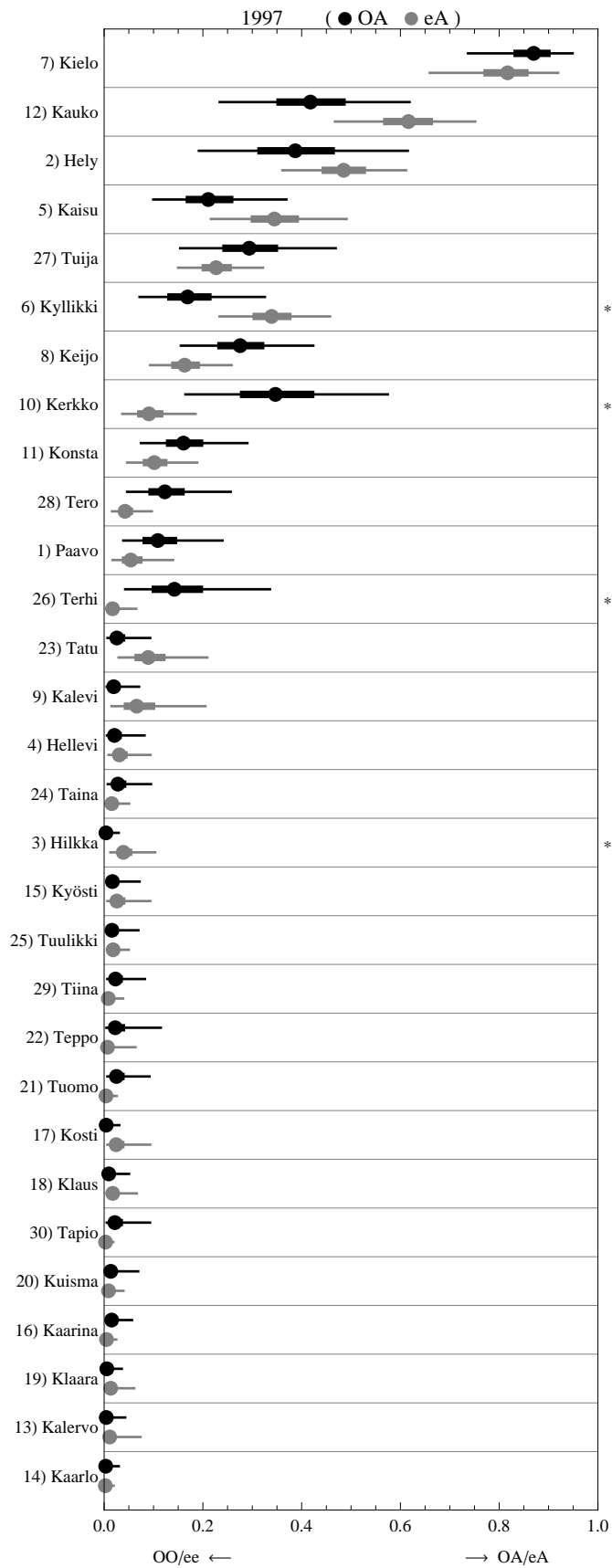
Kuvio 40. Jälkitavujen *A*-loppuisten vokaaliyhtymien edustus yleiskielessä, hämäläismurteissa ja Helsingin puhekielessä.

Tampereen puhekielessä esiintyvien *iA*- ja *UA*-vokaaliyhtymien tulkinta on kontekstisidonnaista. Jos rinnakkaiset vokaaliyhtymät *eA* ja *OA* esiintyvät puheessa pitkävokaalisessa muodossaan *ee* ja *OO*, tulevat vokaaliyhtymät *UA* ja *iA* tulkituiksi murteeseen kuuluviksi (esim. *vaikee sanoo*, *se taisi puhuap palturia*). Jos taas *eA* ja *OA* esiintyvät puheessa vokaaliyhtyminä, ohjautuu tulkinta paitsi niiden, myös *UA*:n ja *iA*:n kohdalla yleiskieliseen suuntaan (esim. *vaikea sanoo*, *hän taisi puhua palturia*). Martti Rapola (1966: 419) on 1900-luvun alkupuolen aineistojensa perusteella todennut, että *OA*- ja *eA*-yhtymien variaation rinnakkaisuus ”ei useinkaan ole jäykkää, mekaanista”. Jo aiemmissa TAPU-aineistoon perustuvissa tutkimuksissa *eA*- ja *OA*-yhtymät on erotettu toisistaan ja niiden edustuksissa on huomattu pientä eroa (Antila 1982: 86, 88; Rautanen 1999: 26).

Selvittääkseni, kannattaako *eA*- ja *OA*-yhtymiä todellakin tarkastella toisistaan irrallaan, vertasin molempien vokaaliyhtymien idiolektikohtaisia edustuksia toisiinsa vuonna 1977 (kuvio 41) ja 1997 (kuvio 42). Kuvioissa *OA*-yhtymän variaation todennäköisyyttä on kuvattu ylemmällä, mustalla janalla, ja *eA*-yhtymän variaation todennäköisyyttä alemmalla, harmaalla janalla. Tässä tapauksessa vertailun kohteena eivät siis ole saman piirteen eriaikaiset esiintymät vaan kahden eri piirteen saman vuosikymmenen esiintymät.

Kuvio 41. eA- ja OA-variantin idiolektikohtainen todennäköisyys TRE1-aineistossa.

Kuvio 42. eA- ja OA-variantin idiolektikohtainen todennäköisyys TRE2-aineistossa.

Kuvioissa 41 ja 42 toteutetun vertailun paitsi mahdollistaa myös tekee erityisen houkuttelevaksi se, että tutkittavien piirteiden variantit ovat yleisellä tasolla samat: pitkävokaalinen (sis. variantit *ee*, *oo* ja *öö*) ja vokaaliyhtymä (sis. variantit *ea*, *eä*, *oa* ja *öä*). Piirteiden välisen eron merkitsevyys on koodattu tutuin tähdin kuvioiden oikeaan reunaan: ne tapaukset on tähditetty, joissa *eA*- ja *OA*-yhtymät osoittautuvat myös todelliselta variaation kavaltaan keskenään eri piirteiksi.

6 puhujalla TRE1-aineistossa ja 4 puhujalla TRE2-aineistossa piirteiden välillä on tilastollisesti merkitsevää eroa. Erot näyttävät visuaalisen tarkastelun perusteella melko pieniltä, mutta esimerkiksi Paavon eri vuosikymmenten kuvioita verrattaessa huomio kiinnittyy siihen, että *OA*-yhtymän pitkävokaalistumiskehitys näyttää tapahtuneen myöhemmin kuin vastaava kehitys *eA*-yhtymässä. Kyllikillä taas näiden vokaaliyhtymien edustuksen ero näyttää säilyneen vuosikymmenestä toiseen. Kummankin kuvion yleiskuvan perusteella näyttää kuitenkin ensisijaisesti siltä, että jälkitavujen *eA*- ja *OA*-vokaaliyhtymät edustuvat tamperelaisten puheessa melko samalla tavoin – ne siis ovat enemmistöllä aineiston puhujista ns. sama piirre, joka edustuu joko pitkävokaalisena (*ee*, *oo* tai *öö*) tai vokaaliyhtymänä (*ea*, *eä*, *oa* tai *öä*). Samanlaiseseen havaintoon on päätenyt Tommi Kurki (2005: 217) alasatakuntalaisesta Alastaron-aineistostaan.

Koska kuvioiden 41 ja 42 perusteella eroa puhujakohtaisissa *eA*- ja *OA*-yhtymien edustuksissa kuitenkin on, olen päätenyt käsittelemään näitä vokaaliyhtymiä tilastollisessa analyysissä erikseen, niin kuin useimmissa tutkimuksissa on tähän astikin tehty. Jo kuvioiden yleisilmeestä näkee, että jälkitavujen *eA*- ja *OA*-vokaaliyhtymien pitkävokaalisten muotojen todennäköisyys on kummallakin vuosikymmenellä suuri valtaosalla TRE-aineiston puhujista. Seuraavassa luvussa 4.6.2 tarkastelen variaation ja muutoksen yleiskuvaa aineistossa ennen yksityiskohtaisempaan käsittelyyn siirtymistä.

4.6.2 Näennäisaikaennuste *eA*- ja *OA*-yhtymien edustuksesta Tampereella

Harri Mantila (1997: 16–19; 2004: 326–327) on luokitellut jälkitavujen *A*-loppuisten vokaaliyhtymien assimiloitumisen yleistyväksi puhekielisyysdeksi ja maininnut sen olevan vieläpä kaikkein rajuin nykypuhe-suomen muutoksista. Erityisen ekspansiiviseksi assimiloituminen on osoittautunut juuri *eA*- ja *OA*-yhtymissä. Aila Mielikäinen (1991: 36–37) on osoittanut, että viitteitä assimilaatioedustuksen leviämisestä alkuperäisten alueiden ulkopuolelle löytyy jo vanhoista murremateriaaleista. Voidaankin todeta, että nyt voimakkaana näyttäytyvä muutos ei ole kielitieteilijälle yllätys: sen ensioireita on ollut havaittavissa jo pitkään.

Selitykseksi pitkävokaalisen *ee*:n ja *OO*:n suosiolle on esitetty muun muassa niiden pitämistä neutraalimman puhekielisinä verrattuna *ii*:n ja *UU*:n eteläsuomalaiseen, kaupunkilaiseen ja nuorisokieliseen leimaan. Niin ikään *ee*:n ja *OO*:n leviämisen taustalla on katsottu olevan yksittäisten sanojen, kuten *kauhee*, *hirvee*, *oikeestaan* ja *sanoo*, suosio. Myös fonologisilla ja morfologisilla seikoilla (esim. onko vokaaliyhtymä päätteessä vai sanavartalossa) lienee ollut oma osuutensa nykykehityksessä. On muun muassa esitetty, että tapauksissa joissa morfeemiraja osuu vokaali-

liiyntymän komponenttien väliin (esim. *ove-a*, *laske-a*), assimilaatiokehitys ei olisi yhtä ekspansiivista kuin muissa tapauksissa. (Ks. esim. Nuolijärvi 1986b: 137–149; Mielikäinen 1991: 36; Paunonen 1995 [1982]: 113; Mantila 1997: 18–19; Kurki 2005: 180–182.)

Koska Tampereen alueen murteeseen pitkävokaaliset *ee* ja *OO* ovat jo vanhas- taan kuuluneet ja kun vielä yleissuomalainen kehityskin näiden muotojen käyttöä tukee, on odotuksenmukaista, että niiden osuus tamperelaisaineistoissa on suuri. 1970-luvun lopun TAPU1-aineistosta jälkitavujen *A*-loppuisia vokaaliyhtymiä on tutkinut Ulla Antila (myöh. Antila-Bamichas) (1982: 83–95; 1989). Hänen 72 puhujan TAPU1-aineistossaan pitkävokaalisen *ee*:n kokonaisosuus on 82 % ja *OO*:n 78 % (Antila-Bamichas 1989: 20). Eri puhujaryhmissä²¹⁸ pitkävokaalisen *ee*:n osuus vaihtelee 49 %:n (akateemiset iäkkäät miespuhujat) ja 98 %:n (työläistaustaiset keski-ikäiset naispuhujat) välillä. Pitkävokaalisen *OO*:n osuus vaihtelee 43 %:n (akateemiset iäkkäät miespuhujat) ja 95 %:n (työläistaustaiset keski-ikäiset naispuhujat) välillä. Työläistaustaisilla puhujilla ei ole havaittavissa suuria ikäryhmäkohtaisia eroja piirteiden edustuksessa. Pitkävokaalisia muotoja on kaikissa näistä ryhmistä yli neljä viidesosaa tapauksista. Sen sijaan akateemisilla puhujilla nuorten ryhmä erottuu pitkävokaalisten muotojen suosijana vanhempiin ikäluokkiin verrattuna. Jos rajaksi asetetaan pitkävokaalisten muotojen kolmen neljäsosan edustus, ainoastaan akateemisten puhujien kaksi vanhinta ikäryhmää jäävät sen alle. (Antila 1982: 86, 88.)

Antila ei aseta tutkimuksensa perusteella varsinaista näennäisaikaennustetta. Yllä esitettyjen tietojen valossa voi kuitenkin olettaa, että Tampereella pitkävokaalisten muotojen kokonaisedustus vielä jonkin verran kasvaa 1970-luvulta 1990-luvulle tul- taessa. Tämän saisi aikaan paitsi vanhempien, osittain vokaaliyhtymiä suosivien ikä- luokkien luonnollinen poistuma myös yleisempi, nykypuhesuomessa havaittavissa oleva jälkitavujen *A*-loppuisten vokaaliyhtymien pitkävokaalistumistrendi, joka lai- mentaa piirteen leimallista murteellisuutta ja tekee se näin yhä useammille puhujille yhä useampiin puhetilanteisiin sopivaksi (vrt. Mielikäinen 1991: 36).

1970-luvun TRE1-aineiston olettaisi kokonaisuutena olevan 1970-luvun TAPU1- aineistoa vahvemmin pitkävokaalisten muotojen kannalla, sillä TRE-aineiston 30 puhujasta 29 edustaa TAPU1-aineiston kahta nuorempaa ikäluokkaa. Mikäli yleinen pitkävokaalistumistrendi vaikuttaisi myös Tampereella, jossa pitkävokaaliset muo- dot ovat jo alkujaan kuuluneet murteeseen, voisi TRE2-aineiston kokonaisedustuk- sen odottaa olevan vielä TRE1-aineistoa voimakkaammin pitkävokaalisten muoto- jen kannalla. TAPU1-aineiston tutkimustulosten perusteella tosin voisi päätellä, että pitkävokaalisten muotojen käyttö ei kovin herkästi nousisi yksinomaiseksi: edes murteellisimmilla ryhmillä (esim. työläistaustaiset keski-ikäiset puhujat) pitkävo- kaaliset muodot eivät ole yksinomaisia, vaan vokaaliyhtymän sisältäville muodoille jää heidän aineistossaan noin 10 %:n osuus (Antila 1982: 86, 88). Vokaaliyhtymä- muodoilla siis vaikuttaisi olevan paikkansa ja tehtävänsä myös hyvin murteellisessa puheessa.

---

²¹⁸ Antila-Bamichasin tutkimuksessa kukin puhujaryhmä koostuu ainoastaan kuudesta puhujasta. Ryhmäkohtaiset tarkasteltavien varianttien kokonaismäärät ylittävät kuitenkin 100 tapauksen rajan, mitä voidaan pitää minimivaatimuksena prosenttilukuja laskettaessa (vrt. Kurki 2005: 86).

Taulukkoon 20 olen koonnut jälkitavujen *eA*-vokaaliyhtymien edustuksen TRE1- ja TRE2-aineistossa. Taulukko 21 kuvastaa *OA*-vokaaliyhtymien edustusta TRE1- ja TRE2-aineistossa.

Taulukko 20. *eA*-vokaaliyhtymän kokonaisedustus TRE1- ja TRE2-aineistossa.

	TRE1		TRE2	
<i>eA</i>	148 kpl	11,6 %	167 kpl	12,1 %
<i>ee</i>	1125 kpl	88,4 %	1211 kpl	87,9 %
yht.	1273 kpl	100 %	1378 kpl	100 %

Taulukko 21. *OA*-vokaaliyhtymän kokonaisedustus TRE1- ja TRE2-aineistossa.

	TRE1		TRE2	
<i>OA</i>	124 kpl	15,8 %	95 kpl	11,3 %
<i>OO</i>	663 kpl	84,2 %	747 kpl	88,7 %
yht.	787 kpl	100 %	842 kpl	100 %

OA-yhtymässä (taulukko 21) TRE-aineiston kokonaisedustuksessa on tapahtunut näennäisaikanaennusteen mukaista lievää muutosta: pitkävokaalisten muotojen osuus on noussut 4,5 prosenttiyksikön verran, lähemmäs edellä mainittua noin 90 %:sen käytön rajaa. Sen sijaan *eA*-yhtymässä (taulukko 20) muutoksesta koko aineistossa ei voi juurikaan puhua, sillä aineistojen pitkävokaalisten muotojen ero on vain 0,5 prosenttiyksikköä. Edellä kuvaillun valossa tämäkin on odotuksenmukaista: Jo 1970-luvun TRE1-aineiston pitkävokaalisten muotojen kokonaisedustus lähentelee 90 %:a. Jos oletetaan, että vokaaliyhtymillä on paikkansa murteellisessakin puheessa, on aineiston pitkävokaalisten muotojen edustus jo ensimmäisellä haastattelukieroksella lähellä oletettua maksimitasoa.

Taulukoiden perusteella *eA*- ja *OA*-yhtymien kahden vuosikymmenen kokonaisedustus ja haastatteluajankohtien välillä havaittava muutos näyttää noudattelevan juuri niitä suuntaviivoja, joita jo valmiiksi pitkävokaalisten muotojen kannalla olevan murteen voi odottaakin nykykehityksen kulussa noudattelevan. Aineiston yleiskuva ei kuitenkaan kerro vielä riittävästi siitä, miten *eA*- ja *OA*-yhtymät edustuvat yksittäisillä puhujilla. Ulottuuko *eA*-yhtymän stabiilius idiolektitasolle saakka? Onko *OA*-yhtymän kokonaisedustuksessa nähtävissä oleva muutos totta myös yksittäisten puhujien kielessä? Jos yleiskuvasta piirtyvä 90 %:n ”maaginen raja” on todellinen, mitkä sanat tai mikrotilanteet ylläpitävät vokaaliyhtymien edustusta? Näihin kysymyksiin etsin vastauksia tilastoanalyysin ja variaation kvalitatiivisen analyysin avulla.

4.6.3 Jälkitavujen *eA*- ja *OA*-yhtymien tilastollinen analyysi

Vaikka olen tehnyt tilastollisen analyysin *eA*- ja *OA*-yhtymästä erikseen, tarkastelen niitä rinnan, sillä useimmilla TRE-aineiston puhujilla kyse näyttää olevan ns. samasta piirteestä, minkä jo piirteen taustoja esittelevän luvun 4.6.1 kuviot 41 ja 42 osoittivat. *eA*- ja *OA*-yhtymän kahden vuosikymmenen poimintojen puhujakohtaiset lukumäärät ovat liitteessä 6. Kuvio 43 havainnollistaa *eA*-yhtymän variaation ja muutoksen todennäköisyyttä kahden vuosikymmenen TRE-aineiston valossa. Kuvio 44 taas havainnollistaa *OA*-yhtymän variaation ja muutoksen todennäköisyyttä samassa aineistossa samalla aikajanalla.

Kummassakin kuviossa ylempi musta jana kuvastaa 1970-luvun tilannetta, alempi harmaa jana 1990-luvun tilannetta. Havaintojen eli poimintojen vähyys näkyy tyypillisesti janan pituutena eli luottamusvälin laajuutena²¹⁹, mikä on ymmärrettävää, sillä tällaisen suhteellisen harvafrekventtisen ilmiön tulkinnassa epävarmuutta on tietysti enemmän. Kuvioissa pitkävokaalisten muotojen suosijoiden janat sijoittuvat vasempaan laitaan ja vokaaliyhtymien suosijoiden janat oikeaan laitaan. Puhujat on järjestetty kahden haastattelun keskiarvon mukaan niin, että pitkävokaalisten muotojen suosijat sijoittuvat kuviossa alemmas kuin vokaaliyhtymien suosijat.

Vaikka puhujat sijoittuvat *eA*:n ja *OA*:n edustuksen suhteen ilmeiselle jatkumolle, jonkinlaisen puhujaryhmiä erottavan rajan voisi kumpaankin kuvioon sijoittaa niin, että se jakaisi kuvion ylimmän kolmanneksen erilleen. Tilastollisen analyysin perusteella rajan alapuolelle sijoittuvat puhujat voi luokitella variaatiosuhteiltaan stabiileiksi, murteellisten eli pitkävokaalisten varianttien käyttäjiksi.²²⁰ Kiinnostavaa on, että molemmissa kuvioissa ylimpään kolmannekseen jäävät lähes samat puhujat. Tämän havainnon voisi katsoa puoltavan jälleen sitä, että *eA*- ja *OA*-yhtymä ovat useimmissa tapauksissa puhujan kannalta sama piirre eli *eA*:n ja *OA*:n variaatio on useimmiten samantyyppistä ja mahdollinen muutos samansuuntaista. Ainoastaan Paavo sijoittuu *eA*-yhtymässä (kuvio 43) stabiiliksi pitkävokaalisten varianttien käyttäjäksi mutta *OA*-yhtymässä (kuvio 44) murteellistujaksi.

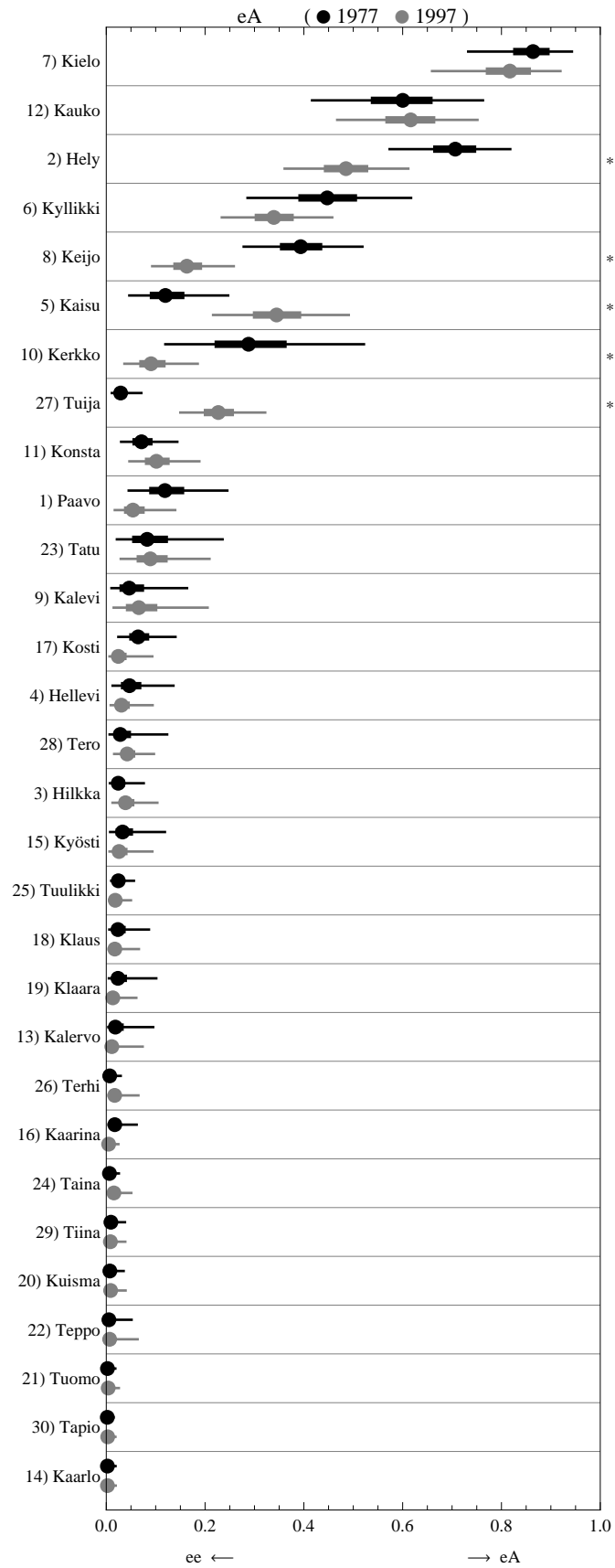
Pitkävokaalisia variantteja selvästi kumpanakin vuonna suosivien puhujien ryhmässä ainoastaan Terolla näyttää *OA*-yhtymässä tapahtuneen muutosta, ja sekin on tilastollisesti vain melkein merkitsevää – joskin muutoksen suunta on näennäisai-kaennusteen vastaisesti pitkävokaalisten muotojen vähenemiseen päin. Teron puhujana palaan vielä luvussa 5.2.5. Muilla tämän ryhmän puhujilla merkkejä muutoksesta ei ole nähtävissä. Luvussa 4.6.2 esitin, että *OA*-yhtymässä useammilla puhujilla saattaisi vielä tapahtua muutosta murteellisempaan suuntaan toisin kuin *eA*-yhtymässä. Kuvioiden rinnakkainen tarkastelu ei tue tätä oletusta: idiolektitason pitkävokaalistumiskehitystä näkyy yhtä lailla *eA*-yhtymässä.

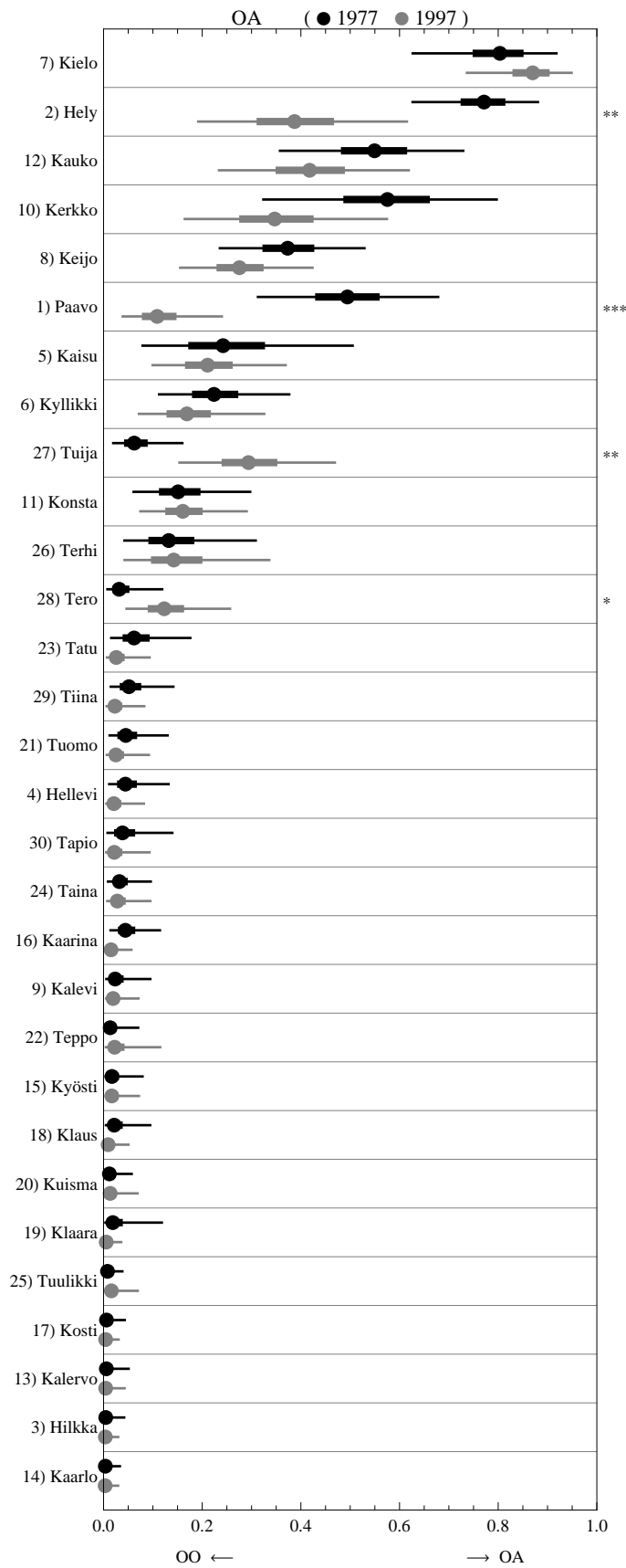
²¹⁹ Huomattava kuitenkin on, että kuvion laidoilla todennäköisyysasteikko pakottaa janat lyhenemään. Lyhyen janan sijoittuminen kuvion toiseen laitaan ei siis suoraan kerro esiintymien suuresta määrästä. Havainnon suhteellisesta varmuudesta se sen sijaan kertoo (ja varmuuden syntymiseen tarvitaan ainakin jonkin verran esiintymiä).

²²⁰ Näillä puhujilla muun muassa luottamusväliä kuvastavat janat ovat kiinni kuvion vasemmassa laidassa.

Kuvio 43. eA-yhtymän variaation idiolektiokohtainen todennäköisyys 1970- ja 1990-luvulla.

Kuvio 44. OA-yhtymän variaation idiolektikohtainen todennäköisyys 1970- ja 1990-luvulla.

Esimerkiksi tyypillisestä pitkävokaalisten varianttien suosijasta sopii Tiina. Tiinan TRE1-haastattelussa *OO*-variantteja on 31 ja *OA*-variantteja 3. *ee*-variantteja on TRE1-haastattelussa 66 ja *eA*-variantteja 1. TRE2-haastattelussa *OO*-variantteja on 32 ja *OA*-variantteja 0. *ee*-variantteja on TRE2-haastattelussa 48 ja *eA*-variantteja 0. Tiinan TRE1-haastattelun vokaaliyhtymäesiintymät (*OA* ja *eA*) ovat seuraavanlaisia:

1. *mehäm pelattiin kaikem maailmaj jääkiekkoa ja pesäpalloa, kyllä ja, (Tiina/TRE1)*
2. *mää kävin, Ännämkooyyn, musiikkiopistossa sillon aikoinaan ku se perustettiin nim mää kävij jonkun neljä vuotta sitä ja, siä oli semmonen Soitame **pianoa**, oli semmonen, sarja mistä mää sten ne alkeet, aloti. (Tiina/TRE1)*
3. *ee- em mää oikee, osaa**s sanoa** että isä vaan naureskelee sⁱtä aina kun, kylä mää äitistä se huämaan, heti kun se menee puhelimee että se tulee semmoseks [asialliseksi, viralliseksi], (Tiina/TRE1)*
4. *no ei **oikeastaan** kylähän mulle annettiin tarkat ohjeet mitä tehdääj ja, mää tein s^ttes sem mu^kkaa ja. (Tiina/TRE1)*

Tiinan TRE1-aineiston vokaaliyhtymävarianteista *pianoa*-esimerkki (2) sopii osoitukseksi esittämästäni *OA*- ja *eA*-yhtymien variaatioon liittyvästä havainnosta, että murteellisessakin puheessa yleiskielisillä muodoilla on paikkansa ja että nykypuhujat ne tarvittaessa hallitsevat. Tässä tapauksessa vokaaliyhtymävariantin funktio on selvä: Michael Aaronin klassisen pianonsoiton oppikirjan *Soitamme pianoa* nimen lausuminen (vrt. esimerkki 1 luvussa 4.4.4). *jääkiekkoa*-esimerkille ja *sanoa*-esimerkille voisi niin ikään hakea selitystä esimerkiksi pelin nimestä (tosin pitkävokaalisena esiintyvä *pesäpalloa* on myös pelin nimi) tai epäröinnistä, *sanoa*-verbin yleisyydestä tai kielenkäytön virallisuudesta puheenaiheena, joka kenties toisi virallisuutta myös piirretasolle. Tämänkaltainen selittäminen on kuitenkin selvästi hatarampaa, ja näyttääkin siltä, että kyseessä on pikemminkin kielelle luontainen variaatio, joka esimerkiksi Tiinan tapauksessa ei ole johtanut varsinaiseen muutokseen vuosikymmenten välillä.

Tiinan *eA*-yhtymän yksittäinen *oikeastaan*-esimerkki (4) on niin ikään osoitus kielen luontaisesta variaatiosta ja siitä, että kun aineiston määrä kasvaa, harvinaisempiakin variantteja alkaa päästä näkyviin (vrt. Zipfin laki). Samassa Tiinan TRE1-haastattelussa on nimittäin yhden *oikeastaan*-esimerkin lisäksi 15 *oikeastaan*-tapausta. Myös muilla stabiilien, murteellisia variantteja suosivien ryhmän kuuluvilla puhujilla on satunnaisia esimerkkejä niin funktionaaliseen vokaaliyhtymävarianttien käytöstä kuin *oikeastaan*-esimerkin kaltaisista, tiheällä frekvenssillä selittyvistä vokaaliyhtymämuodoista. Tämä ryhmä vahvistaa luvussa 4.6.2 esittämäni ajatuksen, että täyden murteellisuuden tunnusmerkki ei ole täysi varioimattomuus vaan että murteelliseenkin puheeseen kuuluu paitsi satunnaisesti esiintyviä myös funktionaalisesti motivoituneita yleiskielisiä tai muunmurteisia esiintymiä.

Kuvioissa Konstan yläpuolelle sijoittuvien puhujien joukosta voidaan erilleen, jopa omaksi puhujaryhmäkseen, stabiiliksi vokaaliyhtymämuotojen suosijaksi, nostaa Kielo. Hänen *eA*- ja *OA*-edustustaan leimaa edellisen, pitkävokaalisten muotojen suosijoiden ryhmän tavoin muuttumattomuus, mutta edellisestä ryhmästä poiketen se, että selvästi yleisimpänä varianttina esiintyy Kielon puheessa vokaaliyhtymävariantti, jota ei ole katsottu alkuperäiseen murteeseen kuuluvaksi. Paitsi tilastoanalyysi-

si, myös todelliset lukumäärät viittaavat siihen suuntaan, että Kielo on molempien haastattelujen aikana kuulunut tähän samaan stabiilien vokaaliyhtymämuotojen suosijoiden ryhmään. Kielon puheen variaatio (eli joidenkin pitkävokaalisten muotojen esiintyminen) ei siis heijastele Mantilan (1997: 16–19) esittämää yleissuomalaista puhekielistymissuuntausta. Kielon esiintymien lukumäärät ovat TRE1-haastattelussa 16 (OA), 5 (OO), 27 (eA) ja 4 (ee). TRE2-haastattelun vastaavat luvut ovat 26 (OA), 3 (OO), 21 (eA) ja 5 (ee). Esimerkit 5–13 kuvastavat Kielon idiolektissa ilmenevää variaatiota yleisempien vokaaliyhtymien ja harvinaisempien pitkävokaalisten muotojen kesken.

5. *mutta tietysti ihan tuossa, ulkonaisessa, olemuksessa ja, siinä että on niim paljon, enemmän mahdollisuuksia harrastaak **kaikkee** ja että harrastetaan. ollaa rohkeampia ja, avoimempia (--) nykyään, koululaistej ja nuortej keskuudessa kun, tuolloin_oli.* (Kielo/TRE1)
6. ***pääpainoa** ruvettiⁿ, panemaan sittej juuri tälle yhteiskuntaopille ja, taloustiedolle, nykyajalle (jota), kuitejkaan_ei voimuj jättääs stä **kaikkea** vanhaakaa, pòis_että siinä oli,* (Kielo/TRE1)
7. *juuri t(ommosta), **vaikea(a)** aikaa monta vuotta kuv veljeni oli, **vaikeestis** sairaana ja, ja se sitten, pani leimansas siihenⁿ_että meillä oli, oli hyvin, hiljaista kyllä.* (Kielo/TRE1)
8. *suomej kieli on, tosiaan(_että) kieliopillisestin nin, **vaikeata** että, kyllä monet, neuvvot saa, **lukeaj** ja, monta kertaa tosiaa, **lukea**, kirjallisuutta (ja), (ja), paljon_että, voi havaita että tojkiv voi **sanoo**, noin ja, ja tuon_asian_ilmiaistat tuolla tavalla.* (Kielo/TRE1)
9. *niim mun täytyy **sanoa** että, Helsingikini_oj kai aika paljo^m muuttunut tosta minu opiskeluajastani siis viiskymmentäluvusta,* (Kielo/TRE1)
10. *jaa no tässä tosiaan, ehdin_olla, hetkinen sev viime vuoden alun tuonne, lokakuul loppuun siis kymmenen kuukautta (tänä), vapaaherrattarena ja sinä aikana jo stet tosiaa(m muttei se nyv) vielä **oikeestaam** mitääm minulla ei ok, koskaan_ollut semmosia (nii ihmem) muita harrastuksia kuil lukeminen ja,* (Kielo/TRE2)
11. *meillä oli (he-) henkilökuntaa (tätä) vakinaista henkilökuntaa joka, kaikkiin niihin, työhön, kaikkien töitten saloihin sitten, sittev vihkiytyi nin, nin tuota, **kaikkea**, kaikki tekivät **kaikkea**.* (Kielo/TRE2)
12. *ja jos laskee mukaa ne opiskeluaikojen kesät ni hyviikit tomlosej kolmeky(mmen)tä-seitsemä, kolkytkaheksav vuotta, töitä, tälle, yhteiskunnalle^e ja, valtiollet tosi, voi⁽ⁿ⁾ **sanoat** tosi, uskollisesti ja mitä **kaikkee** siinä nyt, voiskaaj käyttää en, en_esimerss_ikinä, en_esimerk(i)s_ikinä sairastellut,* (Kielo/TRE2)
13. *minä oonn_asunut Tampereella jò yleensä, koko elämästäni nin, voi **sanoo** että **ainoastaa** opiskeluajam mää opiskelin ja, viiskymmentäluvulla Helsingi yliopistossa niⁿ,* (Kielo/TRE2)

Osa Kielon kummankin vuosikymmenen pitkävokaalisista eli hänen tapauksessaan harvinaisemmista muodoista on selitettävissä: Kielo käyttää muun muassa molemmissa haastatteluissa kerran muotoa *oikeestaan* (esimerkki 10), jolloin kyseessä lienee tämän lekseemin yleiseen frekvenssiin (yleisyyteen nimenomaan kieliyhtei-

sössä) kytkeytyvä ilmiö. Frekvenssillä selitettävissä olevia muotoja voisivat olla myös Kielon puheessa satunnaisesti esiintyvät *kaikkee*, *vaikee* ja *sanoo* (esimerkit 5, 7, 8 ja 12) (ks. esim. Jonninen-Niilekselä 1982c: 87; Nuolijärvi 1986b: 146–148). *sanoa*-verbi on Kielon puheessa erityisen frekventti, sillä hänelle tyypillistä on käyttää fraaseja *täytyy / voi sanoa että* (esimerkit 9, 12 ja 13). Useimmat tämäntyyppiset *sanoa*-verbin esiintymät (TRE1: 5; TRE2: 11) ovat hänellä vokaaliyhtymämuodossaan, mutta molempiin haastatteluihin mahtuu myös yksi pitkävokaalinen *sanoo*-esiintymä samanlaisessa kontekstissa.

Frekvenssi tai funktionaalisuus ei kuitenkaan selitä kaikkia Kielon pitkävokaalisia esiintymiä. Kielo puhuu esimerkiksi TRE1-haastattelussa kahteen kertaan *Yhteiskunnallisesta korkeakoulusta*, jonka institutionaalisenä erisnimenä voisi pikemminkin odottaa esiintyvän vokaaliyhtymämuodossa. Kielon yleiskielisyyttä *eA*- ja *OA*-yhtymissä voikin kuvata tamperelaisesti maustetuksi. Niin kuin murteellisessa tamperelaispuheessa näyttäisi olevan paikkansa vokaaliyhtymämuodoille, vaikuttaisi yleiskielisessä tamperelaispuheessa olevan oma sijansa pitkävokaalisille muodoille. Profiloituminen pitkävokaalisten muotojen tai vokaaliyhtymien käyttäjäksi ei tästä variaation luonnollisuudesta kärsi. Kielon, akateemisen ja akateemisessa kodissa kasvaneen keski-ikäisen ohittaneen naisen puheen tapa on yleiskielinen mutta tamperelaisvaikutteinen – onhan Kielo asunut lähes koko ikänsä Tampereen puhekielen vaikutuspiirissä.

Kummassakin kuviossa (kuvio 43 ja 44) Konstan ja Kielon väliin jääviä puhujia kutsun yleisnimityksellä varioija, joskin heidän idiolektissaan voi ilmetä myös muutosta. Näistä puhujista ainoastaan Paavo näyttäytyy varioijana – tai oikeastaan muuttujana – vain *OA*-yhtymässä (kuvio 44). *eA*-yhtymässä Paavo profiloituu selvästi pitkävokaalisten varianttien suosijaksi. Paavon idiolektiin palaan vielä tarkemmin tämän luvun lopussa.

Varioijista kuudella on jommankumman tai molempien piirteiden kohdalla tapahtunut muutosta 1970-luvulta 1990-luvulle tultaessa. Aineistoni perusteella ei tietenkään voi olla varma siitä, näkyisikö muutosta kaikessa heidän kielellisessä toiminnassaan näinä ajankohtina.²²¹ Haastatteluaineistossa muutosta kuitenkin näkyy (vieläpä tilastollisesti merkitsevänä tai erittäin merkitsevänä), ja siihen tutkimukseni fokusoin. Varioijien joukkoon sijoitan myös Kyllikin ja Kaukon, joiden puheessa muutosta ei kummankaan kuvion perusteella näyttäisi tapahtuneen. Heidät yhdistää kuuteen muuhun puhujaan kuitenkin se, että *eA*- ja *OA*-yhtymän variaatio kummankin haastattelun aikana on melko runsasta eikä se näytä kytkeytyvän kahden edellisen ryhmän tapausten tavoin niin selvästi frekvenssiin tai funktionaalisuuteen. Kyllikin *eA*-variaatiota hämmentää vielä selvästi funktionaalisen *iA*:n (ks. esimerkit 17 ja 18 luvusta 4.6.1) hieman yllättävä frekvenssi, joka ei tästä kahden variantin tilanetta kuvastavasta kuviosta 43 käy ilmi: vuoden 1977 haastattelussa sanomaa vahvistava *iA* esiintyy 7 kertaa (*eA* 13, *ee* 15), vuonna 1997 niin ikään 7 kertaa (*eA* 21, *ee* 39).

Kyllikin ja Kaukon sijoittaminen varioijien ryhmään korostaa myös sitä tosiasiaa, että jonkin piirteiden variaatio voi olla idiolektin (vähintään vuosikymmeniä) pysyvä ominaisuus. Variaation ei tarvitse kuvastaa kamppailua tai ristiriitaa, eikä sen vält-

---

²²¹ Tätähän ei voi sanoa muuttumattomistakaan puhujista.

tämättä tarvitse johtaa muutokseen. Tästä huolimatta TRE-aineisto tukee kuuden muun puhujan osalta sitä perustavanlaatuista sociolinguivistä havaintoa, että variaatioissa piilee muutoksen potentiaali ja että variaatio on kielenmuutoksen edellytys (ks. esim. C. Bailey 1973: 66–67; Romaine 1994: 139–140; G. Bailey 2002: 312). *OA*-yhtymässä Paavon ja ehkä myös Kerkon sekä *eA*-yhtymässä Kerkon ja Keijon TRE1-haastattelun tasaisempi variaatiotilanne näyttää 20 vuodessa johtaneen toisen variantin selvempään ensisijaisuuteen. *OA*-yhtymässä Tuijan ja Helyn sekä *eA*-yhtymässä Tuijan, Kaisun ja Helyn todennäköinen varianttijakauma taas on muuttunut 20 vuodessa tasaisemmaksi verrattaessa 1990-luvun tilannetta 1970-luvun tilanteeseen.

Tuijan *OA*- ja *eA*-yhtymää sekä Kaisun *eA*-yhtymää lukuun ottamatta varioivien puhujien muutos näyttää tapahtuneen pitkävokaalisten muotojen yleistymisen suuntaan. Pitkävokaalisten muotojen suuntaan muuttuneet idiolektit edustavat aineiston iäkkäämpiä, akateemistaustaisia puhujia. Tämä on ymmärrettävää, sillä heillä on 1970-luvun alkutilanteen perusteella selvimmin ”tilaa” siirtyä pitkävokaalisten muotojen käytön suuntaan – onhan suurimmalla osalla aineiston puhujista pitkävokaalisuus jo 1970-luvulla niin vallitsevaa, että tilastollisesti merkitsevän muutoksen havaitseminen ei ole edes mahdollista, kun esiintymien absoluuttiset lukumäärät eivät ole kahdessakymmenessä vuodessa radikaalisti kasvaneet.

Vaikka kokonaistilanteen valossa (taulukot 20 ja 21 luvussa 4.6.2) *OA*- ja *eA*-vokaaliyhtymät näyttivät hieman erilaisilta – ensimmäinen murteellistuneelta ja jälkimmäinen stabiililta – ei tällaista eroa idiolekteittaisen tarkastelun perusteella voi todentaa. Yleisilmeeltään kuviot 43 ja 44 ovat hyvin samankaltaisia: valtaosalla puhujista ei muutosta ole nähtävissä ollenkaan, ja niillä puhujilla, joilla muutosta jommassakummassa tai molemmissa piirteissä on, se voi olla kumman suuntaista tahansa. *eA*-yhtymän ja *OA*-yhtymän kokonaistilanteissa näyttäytyvät erot johtunevat enimmäkseen sattumasta, samassa aineistossa esiintyvien erisuuntaisten idiolektimuutosten ristivedosta. Yksittäisen puhujan kannalta *eA*-yhtymä ei vaikuta sen stabiilimmalta kuin *OA*-yhtymäkään. Toisaalta kummankin vokaaliyhtymän hallitseva ominaisuus koko aineiston tasolla on nimenomaan stabiilius.

Tommi Kurki (2005: 211) on Varbrul-analyysin avulla havainnut, että *eA*- ja *OA*-yhtymän muutoshierarkiassa sekä sanan muotoryhmällä että frekvenssillä on tilastollista merkitsevyyttä ryhmätuloksia tarkasteltaessa.²²² Keskeisimpänä havaintona Kurki nostaa esiin assimilatioedustuksen epätasaisen etenemisen muotoryhmittäin. Tutkimuksen mukaan supistumaverbit, infinitiivimuodot ja yksikön partitiivimuodot ovat herkkiä assimiloitumaan (ts. muutos näkyy niissä ensin), kun taas nominit ja adverbit karttavat assimiloitumista (ts. muutos ei ole niissä edennyt kovin pitkälle).²²³ Idiolektien tasolla muotoryhmien eroihin ei kuitenkaan pääse luotettavalla tavalla kiinni, minkä Kurkikin (2005: 188, 200) toteaa.

---

²²² Lisäksi kielenulkoisista tekijöistä esiin nousi ikäryhmän vaikutus.

²²³ Huomattava on, että Kurjen aineiston vanha murre-edustus on *eA*-yhtymässä ollut supistumaverbejä lukuun ottamatta *iA* ja *OA*-yhtymässä pitkävokaalinen *OO*, kun taas Tampereen vahan murteen kanta on molemmissa yhtymissä ollut pitkävokaalinen. Tältä osin muutoksen lähtökohdat ovat aineistoissa erilaiset.

Esimerkiksi *eA*- tai *OA*-yhtymän jompaakumpaa varianttia kantavia supistuma-verbejä esiintyy puhujilla niin harvakseltaan tai ei lainkaan, että niiden perusteella ei päätelmiä mahdollisesta assimilaatioherkkyydestä voi tehdä. Toisaalta taas infinitiivimuodot ja yksikön partitiivit ovat aineistossa erittäin yleisiä, jolloin muotoryhmän vaikutusta ei voi erottaa taajan frekvenssin vaikutuksesta. Nominien osalta tutkimusta vaikeuttaa se, että valtaosa TRE-aineiston nominiesiintymistä kuuluu sellaisten puheessa frekventtien nominien ryhmään (muun muassa *oikea*, *hirveä*, *kauhea*), joiden on katsottu suosivan assimilaatiokehitystä (Mauno Järvi 1981: 77; Koivisto 1997: 115). Assimilaatiokehitystä potentiaalisesti karttavien, puheessa harvemmin esiintyvien nominien osuus jää idiolektitasolla niin vähäiseksi, että niiden suhteen päätelmiä muutosherkkyydestä ei voi tehdä. Idiolektitasolla muotoryhmää selvemmäksi selittäväksi tekijäksi nouseekin yksittäisten sanojen frekvenssi.

Jo kahdessa aiemmin esittelemässäni puhujaryhmässä, stabiileissa jommankumman variantin (pitkävokaalisen tai vokaaliyhtymän) suosijoissa, näkyi viitteitä siitä, että tiheästi joko kieliyhteisössä tai yksilöllä itsellään esiintyvissä sanoissa myös puheen harvinaisempi variantti saattaa päästä näkyviin. Tämä havainto on ymmärrettävä variaation luonnollisuuden näkökulmasta, ja se tarkentuu entisestään varioijien ryhmää analysoitaessa. Ensimmäiseksi esimerkiksi nostan Tuijan, jonka *eA*- ja *OA*-yhtymissä näkyy tilastollisesti erittäin merkitsevää muutosta vokaaliyhtymien käytön lisääntymisen suuntaan.

Tuija käyttää TRE1-haastattelussaan pitkävokaalisen *kauhee*-adjektiivin jotakin taivutusmuotoa yhteensä 23 kertaa. Lisäksi hänen puheessaan esiintyy *kauheesti*-adverbi 6 kertaa. Zipfin lakia mukailleen ei ole yllättävää, että samassa Tuijan haastattelussa esiintyy myös 1 kerran vokaaliyhtymämuoto *kauhea*. Samaa variaatioilmiötä kuvaa se, että Tuijan TRE1-haastattelussa pitkävokaalinen *sanoo*-infinitiivi esiintyy 12 kertaa ja vokaaliyhtymämuoto *sanoa* 1 kerran.

20 vuotta myöhemmin Tuijan TRE2-haastattelussa on muun muassa sellaiset yksittäiset vokaaliyhtymämuodot kuin *jouheasti*, *arkea* ja *järkeä*, joille ei pitkävokaalisten muotojen joukosta löydy vastinetta. *oikeestaan*-muotoja on Tuijan TRE2-haastattelussa 12 ja *oikeestaan*-muotoja 8. Kielenmuutoksen myötä variaatiota alkaa siis näkyä satunnaisesti myös pienempitajuisissa sanoissa ja entistä tiheämmin suuritajuisissa sanoissa. Keski-ikäisen Tuijan idiolektiin eivät vahvistussanat kuulu enää yhtä voimakkaasti kuin nuorena, joten *kauhee* esiintyy hänen puheessaan enää 2 kertaa – molemmilla kerroilla pitkävokaalisessa muodossa, niin kuin frekvenssin perusteella odotuksenmukaista onkin.

Vastaavasti Paavolla, jonka kielenmuutos *OA*-yhtymässä on tilastollisesti erittäin merkitsevää, selvästi toissijaiseksi TRE2-haastattelussa jäänyt vokaaliyhtymävariantti näkyy yhteensä 2 kertaa, infinitiiveissä *kertoa* ja *sanoa*, joista ensimmäinen esiintyy samassa haastattelussa pitkävokaalisessa *kertoo*-muodossaan 5 kertaa ja jälkimmäinen *sanoo*-muodossaan 6 kertaa. Tämän havainnon jälkeen yllättävä ei olekaan tieto, että nämä infinitiivit ovat tarkastelun alla olevaa varianttia kantavista lekseemeistä kaksi yleisintä Paavon TRE2-haastattelussa. Paavon TRE1-haastattelussa, jossa *OA*- ja *OO*-varianttien suhde on tilastollisen analyysin perusteella paljon tasaisempi, esimerkiksi muoto *sanoa* esiintyy 4 kertaa ja *sanoo* niin ikään 4 kertaa.

Muillakin osin Paavon TRE1-haastattelun variaatio on tasaisemmin jakautunutta: *OA*:llisina esiintyvät muun muassa sellaiset harvinaisemmat sanat kuin *murtomaa-hiihtoa* ja *kielitaitoa*, *OO*:llisina *vesipaloo* ja *kielenkäyttö*. Ilmiö on rinnasteinen Tuijan tapaukseen – muutos vain päinvastaista. Kun variaatiota on enemmän, sitä näkyy laajemmalti puheessa. Kun variantit ovat epätasaisemmin jakautuneet, variaatio tulee todennäköisemmin esiin juuri tiheämmin esiintyvissä sanoissa.

Tuijan ja Paavon haastattelujen kautta on kiinnostavaa tarkkailla eri vaiheissa olevaa kielenmuutosta. Tuijan tapauksessa kummankin tarkasteltavan vokaaliyhtymän 1970-luvun yhden ensisijaisen variantin ja toisen, satunnaisemman variantin asetelmasta on päädytty 1990-luvun tilanteeseen, jossa variantit ovat alkaneet jakautua jonkin verran tasaisemmin. Paavon 1970-luvun variaatiotilanne taas on *OA*-yhtymän kannalta hyvin tasainen, mutta 1990-luvulle tultaessa toinen varianteista on selvästi vallitseva. Kummallakin puhujalla tasaisemman variaation tilanteessa (Tuijalla 1990-luvulla, Paavolla 1970-luvulla) variantit jakautuvat tasaisemmin usein esiintyvissä sanoissa ja satunnaisemmin harvemmin esiintyvissä sanoissa. Painotuneemman variaation tilanteessa (Tuijalla 1970-luvulla, Paavolla 1990-luvulla) satunnaisista variaatiota näkyy nimenomaan usein esiintyvissä sanoissa.

Kurjen (2005: 211) tutkimuksessa yleiset sanat suosivat juuri pitkävokaalistumiskehitystä. Samanlaisen havainnon on tehnyt myös Nuolijärvi (1986: 148). Oman tutkimukseni valossa tiheästi puheessa esiintyvien sanojen vaikutuksen voi yleistää koskemaan muutosta ylipäätään, tapahtuu se sitten pitkävokaalisten tai vokaaliyhtymän sisältävien muotojen suuntaan. Oman aineistoni varioijien, Tuija ja Paavo mukaan lukien, perusteella ei kuitenkaan näytä siltä, että tiheään esiintyvät sanat varsinaisesti johtaisivat muutosta. Muutosjohtajuuden todistaminen kun edellyttäisi sellaisten tapausten systemaattista havaitsemista, joissa muutos etenisi päätepisteesensä (toisen variantin selvään valta-asemaan) juuri tiheäfrekventtisissä sanoissa ennen muuta sanastoa. Tiheään esiintyvät sanat ovat oman tutkimukseni mukaan ennen kaikkea niitä tapauksia, joissa tutkija pääsee aineistonsa alkuvaiheen tai loppuvaiheen kielenmuutokseen kiinni – juuri sanojen yleisyyden ansiosta. Tällaista havaintoa ei pysty tekemään koko puhujajoukon esiintymiä tarkastelemalla. Vasta idiolektikohtainen tarkastelu avaa näkökulman eri alkuasetelmista lähtöisin olevan yksilömuutoksen mekanismeihin.

Edellä esitetyllä en pyri tekemään tyhjäksi aiempia havaintoja esimerkiksi leksikaalistumisen tai fraasiutumisen merkityksestä muutoshierarkiassa (ks. esim. Mauno Järvi 1981: 77–82; Paunonen 1995 [1982]: 145–146; Nuolijärvi 1986b: 142–146) tai havaintoja vokaaliyhtymä- ja muotoryhmittäin etenevästä muutoksesta ainakaan yhteisön tasolla (ks. esim. Paunonen 1995 [1982]: 127; Kurki 2005: 217). Päinvastoin katson, että tämänkaltaiset havainnot syventävät variaation kuvaa, eikä oma TRE-aineistoni suinkaan kumoa näitä aiempia havaintoja – joskaan se ei riitä niitä liioin todistamaan. Joitakin viitteitä TRE-aineistossa on muun muassa siihen suuntaan, että lekseemi *useampia* esiintyisi yleisemmin juuri vokaaliyhtymämuodossaan.

Omassa tutkimuksessani olen ottanut fokuksen *eA*- ja *OA*-vokaaliyhtymän muutoksen taustavoimista ilmeisimmän ja erottamattomimman: sanan tai muodon frekvenssin. Kun tarkastelussa on yksilön kielenmuutos rajatulla aikajänteellä, tutkijalla on pääsy muutoksen kulkuun ja vaiheeseen juuri tiheään esiintyvien sanojen kautta. Harvemmin esiintyviltä sanoilta jäävät usein ns. vastaparit (toisen variantin kantajat)

puuttumaan, jolloin havainnot variaatiosta jäävät yksittäisiksi. Yksilötason tarkastelussa havainnot muotoryhmittäisistä eroista tai leksikaalistumista palautuvat useimmiten frekvenssiin: vain niistä muotoryhmistä voi tehdä havainnot, joilla on yksittäisessä haastattelussa riittävästi edustajia, ja vain niistä leksikaalistumista voi sanoa jotain, joita puhujalla esiintyy useammin kuin kerran tai kaksi. Voi toki olla, että supistumaverbit jarruttavat pitkävokaalistumismuutosta. Tätä on kuitenkin yksilötasolla mahdotonta todentaa, jos yhtäkään supistumaverbiä ei ole haastatteluun sattunut. Voi myös olla, että Paavon *vesipalloo*- tai Tuijan *jouheasti*-esiintymissä kyse on leksikaalistumisesta. Kun ajatusta tukevat tai sille vastakkaiset havainnot puuttuvat, jäävät arvelut kuitenkin todentamatta.

4.6.4 Kokoavia huomioita

Tarkastelluista vokaaliyhtymistä *eA*:n variaatio vaikutti koko aineiston yhteislaskelelmien valossa varsin muuttumattomalta ja pitkävokaalisen *ee*:n asema tampere-laispuheessa vahvalta (taulukko 20 luvussa 4.6.2). Idiolektikohtainen tarkastelu paljasti, että kahdella kolmasosalla TRE-aineiston puhujista 1970-luvun ja 1990-luvun tilanne on hyvin samankaltainen: kummallakin vuosikymmenellä heidän puheessaan on hallitsevana, lähes yksinomaisena varianttina pitkävokaalinen *ee*. Näillä puhujilla vokaaliyhtymävariantteja voi luonnehtia satunnaisiksi, ja ne ilmenevät tyypillisimmin tiheäfrekventtisissä sanoissa kuten *oikeastaan*. Vokaaliyhtymävariantilla on sijansa näiden puhujien ilmaisussa myös ns. merkityissä, funktionaalisissa ilmauksissa.

Yleiskuvan stabiiliudesta huolimatta TRE-aineistoon on sattunut myös puhuja, jolla vokaaliyhtymävariantti *eA* on vallitseva kummallakin vuosikymmenellä. Niin ikään TRE-aineistossa on esimerkkejä tilastollisesti merkitsevästä muutoksesta niin *ee*:n kuin *eA*:n suuntaan sekä stabiilista, suhteellisen tasaisesta variaatiotilanteesta näiden varianttien kesken. Idiolektitason muutoksen havainnoinnissa keskeinen merkitys on haastattelussa taajaan esiintyvillä sanoilla. Näitä ovat TRE-aineistossa muun muassa *oikeastaan*-partikkeli, *lähteä*-verbi, *vaikea*-adjektiivi, vahvistavat adjektiivit *hirveä* ja *kauhea* sekä näistä johdetut adverbit. Variaatiosuhteet yleisten tapusten sisällä näyttävät TRE-aineistossa osuvan yhteen idiolektikohtaisen muutoksen kokonaiskuvan kanssa.

Yhteisötason muuttumattomuus heijastelee *eA*-vokaaliyhtymän kohdalla hyvin TRE-aineiston yleisimmän puhujatyypin variaatioprofilia. Yhteisötason muuttumattomuuden taakse kuitenkin peittyvät idiolektitasolla havaittavat, yleiskuvasta poikkeavat variaatiosuhteet. Niillä puhujilla, joilla kielenmuutosta on havaittavissa, muutoksen suunta, vaihe ja nopeus näyttävät henkilökohtaisina ilmiöinä. Yhtenäistä, yleistettävissä olevaa *eA*-vokaaliyhtymän kehitystä koskevaa ennustetta ei TRE-aineiston perusteella voikaan asettaa.

OA-vokaaliyhtymässä näkyi koko aineiston tasolla pientä muutosta pitkävokaalisten muotojen suuntaan (taulukko 21 luvussa 4.6.2). Idiolektitasolla näyttää kuitenkin siltä, että muutos molempiin suuntiin on yhtä mahdollista. *OA*-yhtymän yleiskuva ei heijastele TRE-aineiston yleisimmän puhujatyypin variaatioprofilia: kuten *eA*-yhtymässä, myös *OA*-yhtymässä kaksi kolmasosaa aineiston puhujista on

variaation kavaltaan stabiileja pitkävokaalisten varianttien suosijoita. Loput puhujat edustavat *OA*-yhtymässä *eA*-yhtymän tavoin neljää tyyppiä: stabiilia vokaaliyhtymämuotojen suosijaa (Kielo), stabiilia varioijaa (Kauko, Kerkko, Keijo, Kaisu, Kylvikki), labiilia pitkävokaalistujaa eli murteellistujaa (Paavo ja Hely) ja labiilia vokaaliyhtymien käytön suuntaan siirtyjää eli yleiskielistyjää (Tuija).

Muutoksen havainnoinnissa aineiston yleisimmät *OA*-sanat voivat johtaa tutkijan oikeille jäljille: ne kantavat piirrettä tyypillisesti samassa suhteessa kuin miltä idiolektin kokonaiskuva kumpanakin haastatteluvuonna vaikuttaa. Tällaisia sanoja voivat olla esimerkiksi *sanoa*-verbi, *ainoa*-adjektiivi ja *ainoastaan*-adverbi sekä *kotoa*-adverbi ja partitiivimuotoinen substantiivi *viikkoa*. Yhdessä haastattelussa esiintymiä on tavallisesti kuitenkin niin vähän (vrt. liite 6), että havainnot ovat parhaimmillaankin ainoastaan suuntaa-antavia. Esiintymien suhteellinen vähyys näkyy myös siinä, että kuvioissa luottamusväliä kuvastava jana jää joillakin puhujilla melko pitkäksi. *OA*-vokaaliyhtymän variaation kuva tarkentuukin, kun sitä tarkastelee rinnan *eA*-vokaaliyhtymän kanssa.

eA- ja *OA*-vokaaliyhtymien edustus näyttäytyy TRE-aineiston perusteella melko samanlaisena. Edustusten erot johtunevat osittain siitä, että *OA*-yhtymän variantteja on haastatteluissa tyypillisesti vähemmän kuin *eA*-yhtymän variantteja, jolloin *OA*-yhtymän kohdalla epävarmuustekijä on suurempi. Osittain eroja kuitenkin saattaisi selittää *eA*- ja *OA*-yhtymän erilainen muutosnopeus: muuttuneista puhujista Paavolla, Keijolla ja Kerkolla *eA*-vokaaliyhtymän edustus näyttäisi edenneen nopeammin pitkävokaalisten muotojen suuntaan kuin *OA*-yhtymän edustus (ks. kuviot 43 ja 44). Tämän havainnon vahvistaminen edellyttäisi kuitenkin huomattavasti laajempaa muuttuvien idiolektien aineistoa.

4.7 Jälkitavujen *i*-loppuiset diftongit

4.7.1 Piirteen tausta ja tutkimuskohteen rajaus

Tässä luvussa tarkastelun kohteena on jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien edustus²²⁴ TRE-aineistossa kahdella vuosikymmenellä. Kielenpiirteenä jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien voidaan katsoa jakautuvan yli kahteenkymmeneen alaryhmään. Tapausr ryhmien ominaispiirteitä ja syntyhistoriaa on analysoinut yksityiskohtaisesti Martti Rapola teoksissaan *Kantasuomalaiset pääpainottomain tavujen i-loppuiset diftongit suomen murteissa (1919–1920)* ja *Suomen kielen äännehistorian luennot*

---

²²⁴ Voidaan puhua myös (pää)painottomien tavujen *i*-loppuisista diftongeista. Olen tässä kuitenkin päätenyt mm. Kaisu Juuselan (1989, ks. erit. s. 64–65) käyttämään hieman lyhyempään asuun eli kutsun tutkimuskohdettani yleistäen jälkitavujen *i*-loppuisiksi diftongeiksi, jolloin nimitys kattaa molemmat painoasemat. Sivupainollisten tavujen *i*-loppuiset diftongit ovat harvafrekventtisempiä kuin painottomien tavujen. Esimerkkeinä ilmiöstä sivupainollisissa tavuissa mainittakoon mm. imperfektimuoto *hurjistu(i)vat*, monikkomuoto *markkino(i)lla* ja konditionaalimuoto *annetta(i)si* (Rapola 1919–1920: 127, 153, 293).

(1966: 467–485). Myöhemmin aiheeseen on perehtynyt Kaisu Juusela väitöskirjassaan *Törmäysmurteen variaatiosta: jälkitavun i-loppuisen diftongin edustus Töysän murteessa* (1989).

Joidenkin tapausryhmien yleissuomalainen harvinaisuus yhdistettynä oman aineistoni rajallisuuteen on johdattanut minut rajaamaan tutkimuskohteeni niin, että mukana on seitsemän tapausryhmää: 1) *inen*-loppuiset nominit ja niiden edelleenjohdokset²²⁵ (esimerkit 1 ja 2), 2) *in*-loppuiset adverbit (esimerkit 3 ja 4), 3) *isin*-loppuiset adverbit (esimerkit 5 ja 6), 4) verbien konditionaalimuodot (esimerkit 7 ja 8), 5) *oitta*-verbit ja niiden nominijohdokset (esimerkit 9 ja 10), 6) verbien imperfektimuodot (esimerkit 11 ja 12) sekä 7) *ise*-verbit (ml. *ista*-verbit, ks. Rapola 1966: 476) ja niistä *U*-johtimella muodostetut nominit (esimerkit 13 ja 14). Vaikka vanhastaan hämäläismurteisiin on kuulunut diftongin jälkikomponentin täydellinen kato (Kettunen 1930b: 35; Rapola 1966: 483; 1990: 121), on 1970- ja 1990-lukujen TRE-aineistoissa esimerkkejä myös *i*:llisistä muodoista.

1. *se oli s'tten_aina semmosta, kurasta touhua että äiti ei niñkun_oikein tykännys siitä (ja).* (Tiina/TRE1)
2. *Tampereella ole nyt sten, ollut sitten, siinä vuodesta kuuskymmentäneljä alkaen. ja aivan aivan, yhtäjakoisesti.* (Kauko/TRE2)
3. *tosim mull_oli elämässäni semmonen neljäv vuäre häiriövaihev välillä jolloñka mää suáritil lukio-, -luákat ja (--), kävij kaupparkeekoulum mutta siinä nytt_ei olluk kylä oikeem mitääⁿ, tolokkaa varsinaistik koska mi'tää hyätyä katom mulle ei siitä ole,* (Kuisma/TRE2)
4. *nii silloⁿ_ei ollum mitää, diskoteekkejä, [naurua] että ne olivat tosiaan nämä, kouluhipat olivat, tuolloin, neljäkymmentäluvulla, viiskym(me)ntäluvun, vaihte(e)ssa -- olivat tosiaan nämä kouluj ju-, juhlat_että,* (Kielo/TRE1)
5. *no s'tte oli semmone, riukupalloo, sitä pelattiinn_aina tossa, kesäsi^j ja,* (Kaarlo/TRE1)
6. *eiköhäm me alettu valmistellas stä [jouluu] mutta, nämä asiat_on nykyisin niñ, hanjaliala sikäli että meillähän_oli sisäkkö ja keittäjä ja mulla lastehoitaja (m-) joten, tämmönev valmistelu ei olluk koskaam mikään_onñelma.* (Hely/TRE1)
7. *ja mitäs mä nyt stev vielä sanosim mitä mää katsele(n) [TV:stä].* (Hellevi/TRE2)
8. *päiväkoteja on, mitähäm mä sanoisin, reilu kaksikymmentä,* (Tuija/TRE2)
9. *-- tullup paljo, taloo ja porukkaa lisää ja, ja rauhottunukki jonkiv verra.* (Tuulikki/TRE2)
10. *kyllä hän lapsesta alkaen_on_olluk koska hän_on käynyk kaikki koulunsakkin Tampereella jo että (sano), aivan kansⁿ- kansakoulun_aloittanut täällä että,* (Kauko/TRE1)
11. *sitte aina m- muissa, pihossa tahrottii ajaap poja^p, mukula^t) pois, kun, meteli, oli liian kova ja, ikkunoita saatto mennär rikki.* (Kyösti/TRE1)
12. *ja oli, vähän samantapainem piiri niñkun nykyssä pesäpallossa verettiin tommonen riñki tom- (m-) runsas puali metri(ä) josta se lyänti tapahtui, ja joka seuraavana oli vuarossaaⁿ nin sem piti siältä sitten --* (Paavo/TRE1)

²²⁵ Huomautettakoon tässä, että johtaminen ei ole psykologisesti lineaarista, vaikka kielitieteellinen kuvaustapa sen suuntaiseen ajatteluun saattaakin lukijan helposti johdattaa. Tämän ovat useat tutkijat jo aiemmin todenneet (ks. esim. Paunonen 1976; Räisänen 1978 ja niissä mainitut lähteet).

13. *se [lama] om purassu oikeen kunnolla.* (Tuomo/TRE2)
14. *eiköhän se anna itselluottamustaki ihmiselle jos, havaitsee silloin_että pystyy, tosiaa ilmaisemaa itseäjä ja, hallitsemaan_itsensä,* (Kielo/TRE1)

Olen päätenyt jakamaan jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien variantit kahteen luokkaan: niihin, joissa *i*:tä ei ole ollenkaan, sekä niihin, joissa mukana on *i* tai ainakin selvää *i*:mäisyyttä. Jälkimmäisessä luokassa siis ovat mukana myös sellaiset tapaukset, jotka olen litteroinut esimerkin 4 (*sillo'n*) mukaisesti. Päädyin tähän ratkaisuun käytännön opettamana. Litteroidessani koin suhteellisen helpoksi kuulla täyden *i*:ttömyyden. Sen sijaan *i*:listen tapauksen kohdalla jouduin toistuvasti (mm. puhe-tempon vuoksi) pohtimaan, oliko kuulemani *i* lyhyt vai ylilyhyt. Jälleen onkin syytä huomauttaa, että rajanveto eri varianttien välillä on tutkijan, ei puhujan. Tässä nimellisessä tapauksessa päädyin siihen, että olen tutkija-litteroijana kykenevä vetämään yhden riittävän luotettavan rajan tamperelaisaineistoni esiintymien jatku-
malle. Samanlaiseen kaksivarianttiratkaisuun ovat tutkimuksissaan päätyneet muun muassa Nuolijärvi (1986: 71–88), Juusela (1989), Nahkola & Saanilahti (2001: 88–93), Lappalainen (2004: 68–70), Nuolijärvi & Sorjonen (2005: 83–85), Palander (2005a: 55–58) ja Paunonen (2006: 42, 68–90). Sen sijaan Kettunen (1930b: 119–120) ja Rapola (1966: 477–480) ovat muun muassa savolaismurteita käsitellessään todenneet ”puolikuuluvan diftongin” tai ”puolittaisen säilymäedustuksen”²²⁶ olevan erotettavissa oleva variantti joissakin pitäjissä. Aivan Tampereen lähiseuduilla hekkään eivät ole kiinnittäneet vastaavaan huomiota, joten jako kahdeksi variantiksi saa tukea myös näistä vanhemmista tutkimuksista (vrt. Kettunen 1930b: 35; Rapola 1966: 483–485).

Tampereen seudun vanhaan murteeseen kuuluvaksi luokiteltu jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien jälkikomponentin täydellinen kato viittaa katoedustuksen esiintymiseen sellaisissakin tapausryhmissä, joissa *i*:ttömyys voi saada aikaan sekaannusta – ainakin, jos sana erotetaan kontekstistaan. Erityisesti tämä koskettaa monikko- ja imperfektimuotoja. Onko *pellolla* yksikkö vai monikko? Tarkoittaako *istun* nykyistä vai mennyttä aikaa?²²⁷ Ainoastaan *A*-vartaloisilla nomineilla ja verbeillä *i*:tönkin yksikkö ja monikko, preesens ja imperfekti, eroavat toisistaan (vrt. *kalassa* ja *kalossa*, *annan* ja *annon*). (Kettunen 1930b: 35; 1940a: kartta 207; Rapola 1966: 483.) TRE-aineistossa monikollisten nominien katomuodot ovat yksittäisiä ja tulkinnan kannalta epäselviä. Sen sijaan imperfektimuodoissa vaihtelua on run-

²²⁶ SUT:ssa käytössä on rivinylinen *i* ylilyhyen äänten merkinä (Yli-Paavola 1970: 75). Ylilyhyen *i*:n merkitseminen ei näyttäisi rajoittuvan harvoihin savolaismurteisiin, vaan satunnaisia rivinylisiä *i*-tarkkeita tapaa käytännössä joka puolelta Suomea tehdyissä murrelitteraatioissa, vaikka varsinaisissa tutkimuksissa niitä ei ole erikseen luokiteltu. Oletettavasti muutkin tutkijat ovat päätyneet itseni tavoin siihen, että ylilyhyen ja lyhyen *i*:n raja on siinä määrin tulkitsija- ja tapauskohtainen (vrt. puhenopeus), että niiden luotettava erottaminen omaksi ryhmäkseen ei useimmissa tapauksissa onnistu.

²²⁷ Yksikön kolmannessa persoonassa näilläkin verbeillä *i*:tön preesens ja imperfekti eroavat toisistaan (*istuu* vs. *istu*). Monikon kolmannen persoonan verbit esiintyvät TRE-aineistossa valtaosalla puhujista ilman *vAt*-päätettä eli yksikön kolmannen persoonan kaltaisina (*ne istuu* vs. *ne istu*).

saasti ja konteksti yleensä varmentaa puhujan tarkoittaman aikamuodon. Imperfektimuodot olen ottanut mukaan käsittelyyn.

Uudempaa, TAPU1-aineistoon perustuvaa tutkimusta ei jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien tamperelaisedustuksesta ole saatavilla. Koko NPM-hankkeesta piirrettä on tätä ennen tutkittu ainoastaan Helsingin-aineistosta (Paunonen 2005b; 2006: 42, 68–90). Harri Mantila (1997: 11–13; ks. myös 2004: 325–326) on todennut jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien katoedustuksen kuuluvan sellaisten piirteiden joukkoon, ”jotka ovat hyvin pitkään olleet vallalla lähes kaikessa puhutussa suomessa”. Mantila jatkaa kirjoitustaan seuraavasti:

Nämä [ryhmän ’yleiset ja neutraalit puhekielen piirteet’ jäsenet] ovat kaikki vanhoja puhekielen piirteitä, jotka olisivat kirjakielen kehitysvaiheissa voineet aivan hyvin tulla valituiksi myös kirja- ja yleiskielen normiksikin. Ne eivät siis ole merkkejä puhekielen muuttumisesta. (Mantila 1997: 13.)

Miksi sitten nostan tutkittavien piirteiden joukkoon jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien variaation ja mahdollisen idiolektikohtaisen muutoksen? Ensimmäinen syy on katomuotojen korostetun vankka, täysin vaihteluttomaksi katsottu asema vanhoissa hämäläismurteista tehdyissä havainnoissa. Tämä seikka yhdistettynä Mantilan mainitsemaan yleissuomalaisen, neutraalin puhekielisyyden leimaan (ks. myös Mielikäinen 1982: 283) luo odotuksen koko TRE-aineiston stabiileimmasta ja kaikilla puhujilla hyvin samankaltaisesti edustavasta piirteestä. Tämän oletuksen paikansapitävyyden haluan aineistostani tarkistaa.

Toinen kannustin jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien tutkimiseen on noussut Marjatta Palanderin (2005a: 190–194) tekemistä havainnoista itäsavolaisen haastateltavansa *semmo(i)nen-* ja *sella(i)nen-*tyyppisten, demonstratiivipronominikantaisen proadjektiivien²²⁸ käytöstä (ks. myös ISK § 610). Palanderin tutkimuksen valossa näiden proadjektiivien edustuksessa on paitsi eri puhujilla myös samalla puhujalla eri aikoina suuria eroja (Palander 2005a: 191). Proadjektiivien ryhmän erottumiseen muista jälkitavujen *i*-loppuisista diftongeista on kiinnitetty huomiota myös Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen murteenseuruhankkeen ensimmäisen kierroksen aineistossa (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 85).

Palanderin tavoin olen kiinnittänyt huomiota *semmo(i)nen-* ja *sella(i)nen-*proadjektiivien puhujakohtaisiin suosikkiasemiin ja proadjektiiviedustuksen selvään poikkeavuuteen muihin jälkitavujen *i*-loppuisiin diftongeihin nähden. Olenkin erottanut nämä proadjektiivit (ml. muut demonstratiivipronominikantaiset *-mOinen-* ja *-lAinen-*proadjektiivit, kuten *tommo(i)nen* ja *tällä(i)nen*) muusta jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien variaatiosta. Käsittelen vaihtelua *semmo(i)nen* – *sella(i)nen* erikseen luvussa 4.7.3, jonka yhteydessä esitän myös havaintokuviot proadjektiiviedustusten eroista muihin *i*-loppuisiin diftongeihin verrattuna.

Koska laajempaan TAPU1-aineistoon pohjautuvaa näennäisaikaennustetta ei jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien variaatiosta ole saatavilla, siirryn suoraan esittelemään näiden diftongien kokonaisedustusta TRE1- ja TRE2-aineistossa. Taulukossa

---

²²⁸ Palander käyttää muodoista nimitystä pronominaali. Itse suosin ISK:n termiä proadjektiivi (esim. § 610 ja § 725).

22 on mukana kaikkien seitsemän tutkimukseen mukaan otetun tapausryhmän edustus (pl. edellä mainitut demonstratiivipronominikantaiset proadjektiivit).

Taulukko 22. Jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien kokonaisedustus TRE1- ja TRE2-aineistossa.

	TRE1		TRE2	
V	3309	86,0 %	3100	84,7 %
Vi	537	14,0 %	560	15,3 %
yht.	3846	100 %	3660	100 %

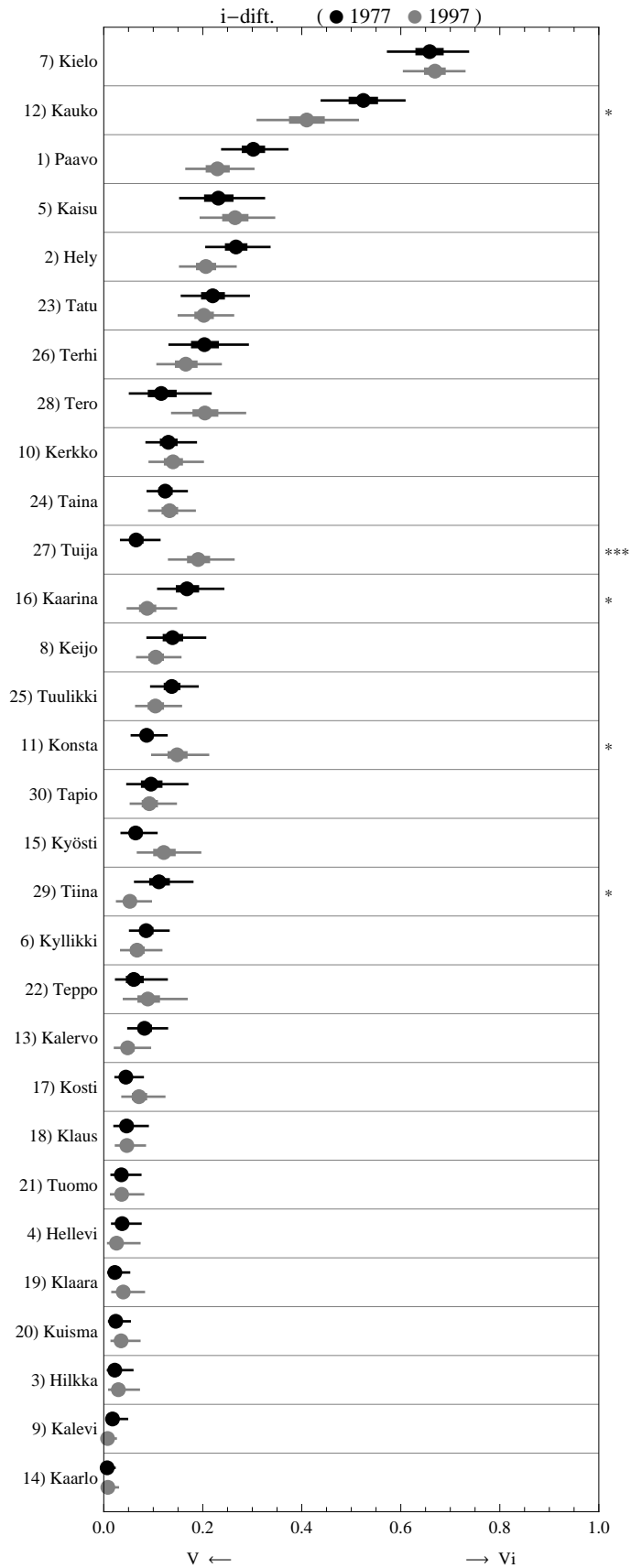
Taulukon perusteella jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien kokonaisedustus näyttää varsin stabiililta verrattaessa 1970-luvun TRE1-aineistoa ja 1990-luvun TRE2-aineistoa keskenään. Vaikka katoedustuksen asema vaikuttaisi olevan tamperelaispuhujilla vahva, esiintyy aineistossa säilymäedustusta (*Vi*) jopa hieman odotettua enemmän, kun ajatellaan vanhasta Tampereen murteesta raportoitua kokonaisvaltaista katoedustusta ja yleisempää nykysuomalaisen puhekielen kehityslinjaa. Seuraavassa luvussa 4.7.2 perehdyn jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien idiolektikohtaiseen variaatioon kaksi vuosikymmentä kattavan TRE-aineiston valossa.

4.7.2 Jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien tilastollinen analyysi

Tilastollisessa analyysissä olen erottanut TRE-aineistossa taajaan esiintyvät *semmo(i)nen-* ja *sella(i)nen-*tyypin²²⁹ proadjektiivit muusta käsittelystä. Proadjektiivien erityislaatuisuutta sekä niissä tapahtunutta vaihtelua ja muutosta käsittelen seuraavassa luvussa 4.7.3. Kuvio 45 havainnollistaa jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien variaatiota ja muutosta kahden vuosikymmenen TRE-aineistossa tämän rajauksen vallitessa.

Kuviossa mustat janat kuvastavat kunkin idiolektin 1970-luvun ja harmaat janat 1990-luvun variaatiotilannetta. Haastatteluissaan katomuotoja suosivien puhujien janat sijoittuvat kuvion vasempaan laitaan ja *i*:llisiä säilymämuotoja suosivien puhujien janat lähemmäs kuvion oikeaa laitaa. Puhujat on järjestetty molempien haastattelujen välisen keskiarvon mukaan niin, että Tampereen murteeseen kuuluvien katomuotojen suosijat sijoittuvat kuviossa alemmas kuin yleiskielisten eli *i*:llisten muotojen suosijat. Eri vuosikymmenten variaatiotilannetta kuvaavien janojen puhujakohtaisessa sijoittumisessa tapahtunut tilastollinen muutos on merkitty tähdin kuvion oikeaan reunaan.

²²⁹ Tähän ryhmään kuuluvat myös aineistossa selvästi harvemmin esiintyvät muut demonstratiivipronominikantaiset proadjektiivit, kuten *tuommo(i)nen* ja *tuolla(i)nen*.

Kuvio 45. Jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien idiolektikohtainen todennäköisyys 1970- ja 1990-luvulla.

Jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien esiintymiä on haastatteluissa runsaasti, tyyppillisesti 100–200 (ks. liite 7), mikä kuviossa näkyy muun muassa luottamusväliä kuvastavien janojen lyhyttenä eli epävarmuuden suhteellisenä vähyytenä. Puhujat näyttävät piirre-edustuksensa perusteella sijoittuvan varsin tasaiselle jatkumolle niin, että kuviota ylöspäin kuljettaessa *i*:llisten muotojen esiintymisen todennäköisyys vähitellen kasvaa. Koko mahdollisen variaation kenttää haastatteluja kuvaavat janat eivät kuitenkaan yllä kattamaan. Valtaosa TRE-aineiston puhujista (28/30) profiloituu kummankin vuosikymmenen edustuksen perusteella odotetusti Tampereen murteen ja neutraalin yleissuomalaisen puhekielen kannan mukaisesti katomuotojen suosijoiksi.

Kuviossa toiseksi ylimmäksi sijoittuvalla Kaukolla tarkasteltavat kaksi varianttia näyttävät jakautuvan keskenään vuosikymmenestä toiseen varsin tasaisesti, vaikka tilastollisesti melkein merkitsevää muutosta murteellisten katovarianttien käytön suuntaan näyttää hänellä tapahtuneenkin. Kuviossa ylimmäksi sijoittuvalla Kielolla *i*:llisten säilymämuotojen todennäköisyys on TRE-aineiston puhujista suurin, mutta hänenkin haastatteluitaan kuvaavat janat ovat selvästi kuvion oikeasta reunasta irrallaan. Katomuodoilla on siis sijansa myös TRE-aineiston yleiskielisimmän puhujan idiolektissa.²³⁰

Tilastollisesti merkitsevää muutosta näkyy kuviossa 45 viidellä puhujalla. Neljällä puhujalla, Tiinalla, Konstalla, Kaarinalla ja Kaukolla, muutos on tilastollisesti melkein merkitsevää. Tuijalla muutos on tilastollisesti erittäin merkitsevää. Tuijan ja Konstan idiolekteissa muutos näyttää tapahtuneen *i*:llisten eli yleiskielisten muotojen käytön suuntaan. Kaukon, Kaarinan ja Tiinan muutos on tälle päinvastaista. Kokonaisuudessaan muutos on TRE-aineistossa vähäistä, ja niilläkin puhujilla, joilla muutosta on tapahtunut, se ei ole profiloitunut puhujia piirrevariaation suhteen uudella tavalla: Tuija, Kaarina, Konsta ja Tiina näyttäytyvät vuosikymmenestä toiseen katomuotojen käyttäjinä. Kaukolla taas varianttien keskinäinen suhde vaikuttaa niin 1970- kuin 1990-luvulla huomattavan tasaiselta pienestä muutoksesta huolimatta.

Niillä puhujilla, joiden idiolekteissa katomuotojen edustuksen todennäköisyys on molemmilla vuosikymmenillä erittäin suuri, muutamit (vrt. liite 7) *i*:lliset variantit näyttävät osuvan yleisimmin verbien imperfektimuotoihin (esimerkit 1–8) ja konditionaalmuotoihin (esimerkit 9–14).

1. *mää en_on neljääv viikkoonn_ostanu ainootaka [kanan]koipee. kylä niissäkik kuulev vaan (--), ja kum mää en tiä (mutta) niistä mää kyllä varmaal lihoi.* (Hilkka/TRE2)
2. *niñkum mää sanoin nim mun_äiti oli, Tyeväenteatter^l lipummyyjä,* (Kalervo/TRE2)
3. *no siä mää asuij kolomev vuatta ja mää ej koskaan siä viihty- että mull_oli, aina melekeiⁿ siä olessa, siis kaikkihan_oli lähellä kattom mää asul Lauttasaaresta tulin sillan_yli mää oli silloj jo, mel^ekeij keskustassa ja --* (Kuisma/TRE2)
4. *kylä ne, pojat jonkuv verran kiusas sitten siitä pyrki kiusaan siitä että, että sää oot ton [opettajan lellikki], se oli Leena-Majja muistaakseni sen nimi sen, -- mää jouruij joskus*

²³⁰ Tässä tapauksessa profiloin Kielon yleiskieliseksi ainoastaan jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien edustuksen perusteella. Kielo on kyllä TRE-aineiston yleiskielisin puhuja myös muiden tutkittujen piirteiden näkökulmasta (ks. luvut 5.1 ja 5.2.2).

piirtään taululle. ja m(a) sain sen takia niijku ettem mä oijkeestaam muuten [tullut kiusatuksi], (Kosti/TRE1)

5. *tosiaam mä, stek kasvoim siinä ja olin, semmosenn_ikänen ni ei silloin mitää tansseja nurkkatansseja oli.* (Hilkka/TRE1)
6. *mää t-, ruastessuajasin naulañkantoja ja, väänsij kittiä ja, sekotim maaleja ja kannoin niille äijilles s'tten ne teki (hommia).* (Tuomo/TRE1)
7. *ste olit pitkän_aika vel^okavanñkeuressa, vel^okavanñkeuressa, kum maksoit tästä [asunnosta] vel^okoja.* (Kosti/TRE2)
8. *ja nykkij justiiil laitoim, tosta Taim-lehðestä jatkotilauksen_että, pysyss_englannij kiäl(e), edes lukutaito.* (Teppo/TRE2)
9. *ei mum miälest voip puhua, se tuntus_e(smes) hirvee hullulta, (esimes), Kekkonen tai arkkipiispa puhuis, staðij, stadij kiältä.* (Kuisma/TRE1)
10. *niin [inkeriläiset] nuarethan siältä on mialummin se saattais_ollan_niin_ettei tää vanha muärikav välttämätt_olis_ees kokonaan tulossa kun sill_oli yks toivomus vaan_että häm pääsee suomalaiseej kirkkoo.* (Tuomo/TRE2)
11. *usein se on ni^o, tehryn tuntusta ku, monen_ihmisen kun (-) oikeen täytyy miättiä että mitä ny, [korostetun huolellisesti artikuloiden:] ”voisi sitten sanoa että nyt varmaanjis sanoisi oikein (-) taivutetaan joka sana nin loppuun asti”.* (Kalevi/TRE1)
12. *nin siin_on, semmosta, pari-, kolmekkymppistä, joiñka heti naamasta näkkee vapaa-ajaharrastukset, ne mennee hakkeer rahaa sieltä, ni semmosillem [hitaasti ja painokkaasti:] minä en maksais.* (Kyllikki/TRE2)
13. *että kylä sillä tietystim määrätty^m merkitys_om myös_opetusmiäless(ä) ettei, että sie(l)tä täytys, sitteñ kiälellisestit tullam mahrollisimman semmosta, sopusuhtasta, taka, kuñka sen sanois.* (Kosti/TRE1)
14. *Anna: No tuntuuks teil että se vaikuttas, ihmisten, kanssakäymisiin tai elämään siis, suhteisiin tää että, millä tavalla puhuu?*
Kalevi: *kylä, [epävarma naurahdus] kyä se voi olla että se vaikuttais.* (TRE1)

Tarkastelluista seitsemästä tapausryhmästä verbien imperfektimuodot ovat kaikkein frekventeimpiä: imperfektiesiintymiä on yleensä kymmeniä (tyypillisesti 30–60) yhdessä haastattelussa. Monissa näistä tapauksista preesens ja murteellinen imperfekti eivät muodoltaan eroa toisistaan²³¹, jolloin *i*:llisen imperfektin käyttö palvelee tarkoitettujen aikamuotojen välittymistä (esimerkit 1–4). Useimmiten murteellisten puhujien vastaavat imperfektimuodot kuitenkin ovat *i*:ttömiä (esimerkki 3). Kiinnostava – joskin harvoin esiintymiin perustuva – huomio on se, että *i*:llisiä imperfektimuotoja on näillä puhujilla myös sellaisissa *A*-vartaloisissa tapauksissa, joissa *i*:tön variantti saisi aikaan samankaltaisuutta jonkin substantiivin kanssa, kuten esimerkkien 5 ja 6 *kasvoim* (vrt. *kasvon*) tai *kannoin* (vrt. *kannon*). Näidenkin *i*:llisten muotojen taustalla saattaa siis olla semanttista motivaatiota. Puhujilla esiintyy myös *i*:llisiä imperfektimuotoja (esimerkit 7 ja 8), joille ei löydy edellisten esimerkkien kaltaista mahdollista funktionaalista selitystä. Näissä tapauksissa selitys löytynee imperfektimuotojen frekvenssistä: kun katovariantteja on puhujalla useita

²³¹ Ainoastaan *A*-vartaloisilla verbeillä *i*:tön preesens ja imperfekti eroavat toisistaan (*annan* ja *annon*).

kymmeniä, variaation luonnollisuuden ajatusta noudatellen on täysin odotuksenmukaista, että samassa haastattelussa puhujalla esiintyy myös jokin *i*:llinen muoto.

i:llisten konditionaalimuotojen määrä jää murteellisilla puhujilla *i*:llisiä imperfektejä vähäisemmäksi, mikä on odotuksenmukaista paitsi siksi, että edellä kuvatun kaltaista muotojen sekoittumisen mahdollisuutta ei ole, myös siksi, että konditionaalimuotojen haastattelukohtainen frekvenssi on pienempi (tyypillisesti 5–15). Näiden puhujien *i*:llisten konditionaalimuotojen kvalitatiivisessa tarkastelussa nousevatkin enemmistönä esiin tapaukset, joihin on tulkittavissa variaation funktionaalista käyttöä – *i*:llisten esiintymien motivoitumista mikrotilanteessaan.

TRE-aineiston perusteella murteellisten puhujien *i*:lliset konditionaalimuodot nousevat esiin muun muassa tilanteissa, joissa he puhuvat korostetun hitaasti, huolellisesti tai painokkaasti (esimerkit 11 ja 12). Toisena esimerkkinä ovat jollakin tapaa epävarmat tilanteet, joissa vieläpä puhutaan kielestä ja kielenkäytöstä (esimerkit 13 ja 14). Näistä esimerkistä jälkimmäisessä kiinnostavaa on se, että vaikka haastattelija antaa juuri edeltävässä vuorossaan *i*:ttömän imperfektin mallin (*vaikuttas*), muuten *i*:llisiä muotoja erittäin vähän käyttävä Kalevi (vrt. kuvio 45) tuottaa saman imperfektin *i*:llisenä (*vaikuttais*). Kaikille murteellisten puhujien *i*:llisille konditionaaliesiintymille ei toki funktionaalista selitystä löydy (esimerkit 9 ja 10).

Paitsi imperfekti- ja konditionaalimuotoihin, myös joihinkin muihin tapausryhmiin murteellisten puhujien *i*:llisiä variantteja on osunut (esimerkit 15–17).

15. *tiätystis se autoilijoillek kus se [Hämeensillan työmaa] on, sillair rajoitettu se, ettei sinnes saap pikkuautot mennä. mutta ei se mua kylä haittaa yhtääj (koska) tyäkkin_on tehtävä. [Essi: totta.] niij joo. [Essi: joo.] kylähän stä aina valite'taa ja kaikkia noista juur noista, tiätöistäkim (mutta), kesä (ehä) ei(hän nii)tä talvella tehdä. aina sano -tä miks ne tehrääj käsä- kesällä ja, miks juuri nyt ja, semmosta. (Hilka/TRE2)*
16. *no, kaunista tiä(t)ysti on se kesäsihän ne tuo niitä kukkia sinnej ja muuta mutta, niijkun täälä Tampereella on (--) tođettu täälähän_on_aina, kesäsiij kaikki tiät, remontissa. (Klaara/TRE2)*
17. *mitä mää oon nys seurannu ni että kun, Pohjoismaat niijku Ruatsi ja Suami, liittyy ni, -tä tää Eeuv tulis vähä avoimmaks. (Teppo/TRE2)*

Kalervon TRE1-haastattelun 14:stä *i*:llisestä esiintymästä 10 on adjektiivissa *nykyinen* (esimerkit 18–20). Katovariantteja Kalervon TRE1-haastattelussa on 144 (ks. liite 7).

18. *Lähteekatu on, Sorsapuisto' reunassa. nykyisen Sorsapuistor reunas. ja, siinä mää asun, tuohon, viiteentoista ikävuateen_astij ja, (Kalervo/TRE1)*
19. *kyllä oli kypäriä juu. nehä(n_)o pakollisek kylä, kilpailu(is)sa siihejkin_aikaam mutta, ne oli sen-, aikaisia pönttöjä kun ne oli. ettei niitä voiⁿ nykyisiiv verrata enää_ollenka. (Kalervo/TRE1)*
20. *niij kaupuj(k)in_asutus loppu siihen nykyiseen, nykyinenn [!], Kalevamm puistotiä. nii siittä tänne, missä nyt_on tää Liisanjal' l'ioj kirkko ja nää. (Kalervo/TRE1)*

Katomuoto *nykyinen* esiintyy Kalervon TRE1-haastattelussa 2 kertaa. TRE-aineiston perusteella *i*:llisen *nykyinen*-muodon käyttö näyttäytyy ainoastaan Kalervon puheen

leksikaalisena vivahteena. Ilmiön pysyvyyttä ei tosin Kalervon puheesta pysty todentamaan, sillä TRE2-haastatteluun muodot *nykyinen* tai *nykyinen* eivät ole osuneet kertaakaan.

Mitä ylempäs kuviota 45 siirrytään, sitä selvemmin *i*-listen varianttien ja katovarianttien vaihtelua alkaa näkyä nimenomaan verbien imperfektimuodoissa puhujilla, jotka yleisprofiililtaan näyttävät edelleen katovarianttien suosijoina (esimerkit 21–27).

21. *se onn_oikee semmonen, pitkä, iso, vihko, missä kysy-, -t kysyttiin, ja mää, mä nyt, selostin siinä, mä kerron_i-, kerroin siinä, l- lapsuuteni kaikki elokuvateatterit mitä täällä oli.* (Kerkko/TRE2)
22. *me asuttii, silloij kum mää synnyin nim me asuttiin tuala, Hämeempuistosa siinä,* (Terhi/TRE1)
23. *m- harvalla käy ni hyvä mäsis ku^m mulla kum mää sinne m- mää sanoi stet töissä mää puhuil likoille et joo et, mää lähöij kotoo menee et mä sain tota,* (Tuulikki/TRE1)
24. *nim mä nihiim [luistimiin] mä ihastuuj kans mä s- -tä upee että tämmösiä kuulet tämmöset näij (ku olis),* (Taina/TRE2)
25. *aluks se tiesti oli vaikeeta mulles sano se johtaja sielä et joo että, (juu et) kyllä hänn_ei suosittelis sullet tätä paikkaa ett_ois paree jos sää mensit johkil lastenkotii takasim mää s- et joo ettem mää mee èt siä, oli taas ne jätkät semmosia et niiltä tuli kaalii heti ku,* (Tuulikki/TRE1)
26. *(nin_äiti stet kysy että, ja isä että halu^vaisiijko mää pyrkiä oppikouluun.* (Terhi/TRE1)
27. *ja ja sinne isä soitti ja minä meninn ajol Lokomolle [ajokorttia hakemaan], yksistäni eihän (siinä) mitään, tarvittu ei (nym) mitään_autokouluja käyty.* (Paavo/TRE1)

Puhujilla, joilla variaatiota on imperfektimuodoissa enemmän, myös aikamuotojen sekaannuksen mahdollistavien verbimuotojen *i*-hakuisuus korostuu (esimerkit 21–24). Vastaavasti harvakseltaan esiintyvät *A*-vartaloiset verbit sekä aineistossa erittäin yleiset kolmannen persoonan verbimuodot²³² vartalotyypistä riippumatta näyttävät näillä puhujilla suurelta osin *i*-ttöminä (esimerkit 25–27). Myös muissa tapausryhmissä esiintyy näillä puhujilla vaihtelua: tyypillisesti ainakin konditionaalimuodoissa ja *inen*-nomineissa, jotka jo frekvenssinsä puolesta tarjoavat siihen mahdollisuuden.

Tapausryhmän frekvenssi ei kuitenkaan selitä sitä, että näillä puhujilla tyypillisesti noin 10–20 esiintymään yltävissä *oitta*-verbeissä ja 20–50 esiintymään eli lähes imperfektimuotojen frekvenssiin yltävissä *in*-adverbeissa esiintyy huomattavan vähän variaatiota. Näissä kahdessa tapausryhmässä katomuodot ovat puhujilla yksinomaisia tai ainakin selvästi hallitsevia (esimerkit 28–34).

28. *ku isä sano et no nythän teill_o hyvä mah(rolli)suus ste harjotella [tanssimista] et ku hän_on niijku askeleita ja tollain näyttäny.* (Taina/TRE1)

²³² TRE-aineistossa monikon kolmannessa persoonassa ei valtaosalla puhujista ole *vAt*-päätettä, vaan monikkomuodot ovat samanlaisia yksikön kolmannen persoonana muotojen kanssa: *se sano ja ne sano*.

29. *samaten ku Haarla kustansi nua, Väinö Aaltosem patsaat ja, ö sitten Tirkkonen suihkukaivon, -t se kuulu niñkun tapaan **silloi lahjottaa**, tännek kaupunñilleⁿ nythän ku^kkaan_ei **lahjotam** mitään tietystikkääñ koska ov verotus semmone ettei pystyökkää.* (Hely/TRE1)
30. *tä(m), ykstasosen, talon tota, pohjospuolella on, sellanen, kiva, luonnom muovaama kallio jossa on vanhaa ja tukevia mäntyjä, se or **rauhotettu**. alue, ja eteläpuolella, on, sitten puisto --* (Tatu/TRE2)
31. *[rautatietunnelissa] valot vielä suunnattas siihen ni et se, hajjaantus, sekä seinille että siihen_ajoväylälle. (mun) tekis_iham mieli lehteey **kirjottaa** tää idea.* (Kaisu/TRE2)
32. *mää i- mää muistam mää itkin **silloj** ku, mää en tuntenuk ketään siältä, [oppi]koulusta, ja mää itki (ja), kum, Minna ei päässyj ja mää pääsij ja,* (Terhi/TRE1)
33. *meit_oli isot lapslaumat tuolla, toriv varrellakin_eikä siälä, meitä kukaah häiriny, hiitä joku hevonen **sillon tällöj** joku meni,* (Paavo/TRE1)
34. *ja, vallañkiⁿ **silloj** ku, tunsi onnistuvansan niin joteñkin, **sillon** tuntu kauheem mukavalta.* (Kaisu/TRE2)

Näyttääkin siltä, että tapausryhminä *oitta*-verbit ja *in*-adverbit ylläpitävät murteellisten katomuotojen vahvaa edustusta silloinkin, kun puhujalla muissa tapausryhmissä esiintyy kohtuullisen runsaasti variaatiota.

TRE-aineistossa ainoastaan Kielon idiolektissa *i*:llisten varianttien osuus näyttäytyy vuosikymmenestä toiseen hallitsevana. Tarkastelluista tapausryhmistä vain *in*-adverbeissa (esimerkit 35–37) katovariantteja on Kielon kummassakin haastattelussa lukumääräisesti *i*:llisiä variantteja enemmän (TRE1: Ø 22 ja *i* 13, TRE2: Ø 38 ja *i* 32).²³³ Muissa tapausryhmissä *i*:llisten varianttien osuus on Kielolla hallitseva. *oitta*-verbejä Kielolla on TRE-aineiston yleiseen tasoon verrattuna vähän, vain 2 TRE1-haastattelussa (kummatkin *i*:llisiä) ja 7 TRE2-haastattelussa (Ø 4 ja *i* 3). Näiden esiintymien perusteella ei *oitta*-verbien katovarianttihakuisuudesta Kielon puheessa voi tehdä päätelmiä.

Imperfektimuodoissa *i*:lliset variantit ovat Kielolla selvästi hallitsevassa asemassa (TRE1: Ø 11 ja *i* 20, TRE2 Ø 8 ja *i* 64). Kielon puheessa *i*:llisiä variantteja esiintyy niissäkin tapauksissa, joissa TRE-aineistossa *i*:tä ei tyypillisesti ole (esimerkit 34–38).

35. *siellä oli oikee, miellyttävää työskennellä, vallañki **sillo** alkuvuosina tosiaañ kun ne olivat pieniä luokkia ja, sitten se alko kas-, kasvaap **paisui** vähä^l liian, suureksi tämä iltaoppikoulukii.* (Kielo/TRE1)
36. *tosiaan se miteⁿ, miten tuo, opiskelu, siinä sattet tiädekkunnassa tietysti, tietystim **muuttui** ja **kehittyi** ja ja **monipuolistui** sillä **sillo** alkuaan siis sitä, öö opetusta mitä minä en siis_alkuaan saanuv vaikka olisin sen jos_olisin, kuvitellut **silloj** joskus,*

²³³ Kielon *in*-adverbeihin olen litteroinut hieman tavanomaista enemmän ylilyhyttä *i*:tä (vrt. esimerkki 36). Tämä kertoo ensisijaisesti piirteen jatkumoluonteesta: koska Kielolla on runsaasti sekä *i*:llisiä variantteja että katovariantteja, on odotuksenmukaista, että osa varianteista jää ääntämyksellisesti ikään kuin näiden väliin eli ylilyhyiksi.

viiskymmentä-luvulla Helsingissä, opiskellessani että en, en, jääkkään sille alalle mihi(n), varsinaisesti^v valmistuin nin, (Kielo/TRE2)

37. olivat ne, kesät kyl'ä, yhteisiä ja, ja mukava silloⁿ, **sillon_oli** että sitteij kun, lapsek **kasvoivat** ja, **menivät** kesätöihin sum muuhun nin stes se tietysti, jäi se, (Kielo/TRE2)
38. että muistan_että, koulu **loppui** puoli neljä iltapäivällä vasta. (Kielo/TRE1)

Aikamuotojen sekaannuksen mahdollistavasta *i*:ttömästä verbimuodosta Kielolla on ainoastaan yksi esimerkki:

39. se koko seitsemä(nykymtä)luku oli nin, eipä siinä paljon erottanu, proffaa ja, eikä, opiskelijaa, samallaisessa, farkuissa ja lenkkareissa ja, ja pitkissä hiuksissa, **liikkuvat**. monet_että, että tuollon, Helsingi yliopistossa tietystis se, sama muutos tapahtui si^e-, sielläkin, mutta että tosiaa silloiv viiskymmentäluvulla nin, provessorit, teitittelivät, oppilaita ja, (Kielo/TRE2)

Aineiston muilla puhujilla esimerkin 39 kuvastamat tapaukset ovat tavallisia. Mahdollinen monitulkintaisuuden karttaminen ei siis useimmilla puhujilla ole johtanut täyteen varioimattomuuteen – ainoastaan variaatiotilanteen painottuneisuuteen *i*:llisten varianttien suuntaan näissä tapauksissa.

TRE-aineiston puhujista Kauko profiloituu – kuviossa 45 näkyvästä tilastollisesti melkein merkitsevästä muutoksesta huolimatta – kummallakin haastatteluvuosikymmenellä varioijaksi: hänen haastatteluissaan *i*:lliset variantit ja katovariantit jakautuvat lukumääräisesti melko tasan (ks. liite 7). Paitsi Kaukon haastattelujen kokonaiskuvassa, myös yksittäisten tapausryhmien tasolla varianttien keskinäinen jakautuminen on melko tasaista. Ainoastaan *in*-adverbeissa on Kaukolla havaittavissa lievää painottuneisuutta katovarianttien käytön suuntaan, mikä TRE-aineiston muiden puhujien tarkastelun perusteella on varsin odotuksenmukaista.

Kaukon haastattelujen välillä näkyvä tilastollisesti melkein merkitsevä muutos katovarianttien käytön suuntaan ei tarkemmassakaan analyysissa saa täyttä valaistusta, sillä piirteen kokonaisfrekvenssi on suhteellisen pieni erityisesti Kaukon 1990-luvun haastattelussa (TRE1: 124, TRE2: 81). Tämän vuoksi tapausryhmäkohtaiset havainnot jäävät melko vähäisiksi. Lukumääräisen vertailun perusteella näyttäisi kuitenkin siltä, että tilastollisesti näkyvä muutos on aitoa: Kaukon TRE1-haastattelussa ainoastaan *in*-adverbeissa ja *oitta*-verbeissä katovarianttien lukumääräinen osuus on *i*:llisiä variantteja hieman suurempi. TRE2-haastattelussa taas kaikissa muissa tapausryhmissä paitsi verbien imperfekti- ja konditionaali- ja imperfektimuodoissa katovarianttien osuus on suurempi. TRE-aineiston muilta puhujilta tehtyihin havaintoihin yhdistettynä tämä ohjaa tulkintaa siihen suuntaan, että jälkitavujen *i*-loppuisissa diftongeissa idiolektin murteellistumismuutos kulkisi *in*-adverbeista ja *oitta*-verbeistä muiden tapausryhmien kautta konditionaali- ja imperfektimuotoihin. Tamperelaisaineiston perusteella tosin näyttäisi ennen muuta siltä, että katovariantteja esiintyy myös yleiskielisillä puhujilla *in*-adverbeissa ja *oitta*-verbeissä, kun taas kaikkein murteellisimmillakin puhujilla konditionaali- ja imperfektimuodoissa näkyy todennäköisesti *i*:llisiä variantteja.

Tuijan idiolektissa on kvantitatiivisen tarkastelun perusteella tapahtunut haastatteluvuosikymmenten välillä tilastollisesti erittäin merkitsevää muutosta yleiskielis-

ten, *i*:llisten varianttien käytön suuntaan. Tuijan TRE1-haastattelun tapausryhmäkohtainen varianttijakauma noudattelee TRE-aineiston puhujien yleistä linjaa: variantteja on yhteensä 124, joista 115 on katovariantteja ja 9 *i*:llisiä variantteja. 1970-luvulla Tuijan *i*:lliset variantit sijoittuvat odotuksenmukaisesti imperfektimuotoihin (3) sekä konditionaalimuotoihin (4) ja *inen*-nomineihin (2), joiden frekvenssit (kondit. 19, *inen* 19) tarjoavat tähän mahdollisuuden. Vastaavasti *oitta*-verbeissä (28) ja *in*-adverbeissa (13) katovariantit ovat nuorella Tuijalla yksinomaisia.

1990-luvulle tultaessa Tuijan variaation kuva on jonkin verran muuttunut: jälkimmäisessä haastattelussa variantteja on yhteensä 124, joista 101 on katovariantteja ja 23 *i*:llisiä variantteja. Tuijan TRE2-haastattelussa imperfektimuotoja on erittäin vähän ($\emptyset$ 3, *i* 3), joten niiden perusteella päätelmiä ei voi tehdä. Konditionaalimuodoissa sen sijaan varianttien jakauma näyttää muuttuneen melko tasaiseksi ($\emptyset$ 11, *i* 10). *in*-adverbit ($\emptyset$ 12, *i* 2) ja *oitta*-verbit ($\emptyset$ 27, *i* 2) taas näyttävät edelleen kantavan ensisijaisesti katovariantteja. Muissakin tapausryhmissä variaation määrä on jonkin verran lisääntynyt, mutta katovariantit ovat niissä edelleen hieman frekventimpiä. Tuijan variaation lähempi tarkastelu siis tukee edellä tehtyjä päätelmiä tapausryhmien muutoshakuisuudesta: idiolektin yleiskielistymismuutoksessa *in*-adverbit ja *oitta*-verbit säilyttävät murteellista katovarianttia pisimpään. Vahvimmin uusi variantti näyttää ilmaantuvat imperfekti- ja konditionaalimuotoihin – joskaan Tuijan tapaus yksinään ei imperfektimuotojen osalta tätä vahvista.

TRE-aineiston muilla muuttujilla (vrt. kuvio 45), Kaarinalla, Konstalla ja Tiinala, tapausryhmittäin havaittavissa oleva muutos jää melko pieneksi. Tiinala ja Kaarinalla tilastollisesti melkein merkitsevää muutosta näkyy murteellisten katovarianttien vahvistumisen suuntaan. Kummallakin puhujalla lukumääräistä muutosta näkyy eniten konditionaalimuodoissa. Niissä 1970-luvun tasaisemman variaation tilanne näyttää kääntyneen 1990-luvun katovariantin suosimiseen. Imperfektimuodoissa molemmilla naisilla on variaatiota, mutta kummallakin vuosikymmenellä katovarianttien hallitseva asema on selvä. Konstalla tilastollisesti melkein merkitsevää muutosta näkyy yleiskielisten *i*:llisten varianttien osuuden kasvun suuntaan. Hänellä lukumääräistä muutosta on tapahtunut lähinnä konditionaali- ja imperfektimuodoissa. Niissä *i*:llisten varianttien osuus on jonkin verran kasvanut. Niin Konstalla kuin Kaarinalla ja Tiinallakin *in*-adverbit sekä *oitta*-verbit näyttäytyvät vahvasti kato-
muotoja suosivina.

Ilman muihin puhujiin suhteuttamista näiden kolmen puhujan idiolektikohtaisen muutoksen kulusta ei pystyisi tekemään päätelmiä. Koko aineiston tendensseihin yhdistettynä havainnot kuitenkin tukevat jo aiemmin Kyseisistä tapausryhmistä tekemiäni havaintoja: kun kyseessä on yleisprofiililtaan murteelliset muuttajat (vrt. kuvio 45), orastava murteellistumis- tai yleiskielistymismuutos näkyy ensisijaisesti aineiston imperfekti- ja konditionaalimuodoissa.

Seitsemästä tarkastellusta tapausryhmästä neljä on noussut variaation ja muutoksen näkökulmasta fokukseen: verbien imperfekti- ja konditionaalimuodot sekä *in*-adverbit ja *oitta*-verbit. Kolmeen muun tapausryhmän, *inen*-nominien, *isin*-adverbien sekä *ise*-verbien muutoshakkyteen TRE-aineiston tarkastelu ei ole tuonut valaistusta. Kahden jälkimmäisen tapausryhmän kohdalla kyse on erityisesti siitä, että poimintojen puhuja- ja haastattelukohtainen frekvenssi jää niin pieneksi, että sen perusteella päätelmiä on mahdotonta tehdä.

inen-nomininit näyttäytyvät kautta koko aineiston varioivina mutta puhujan yleistä variaation kuvaa noudattelevina. Variaation näkymiseen *inen*-nomineissa vaikuttaa paitsi niiden suhteellisen tiheä frekvenssi (tyypillisesti 15–35 esiintymää) myös se, että *inen*-nominien käyttöön näyttää osuneen jonkin verran tyylivaihtelua: *punanen* ja *viimenen* esiintyvät aineistossa yleisemmin katomuodossaan kuin *ulkoiset olosuhteet* tai *jokapäiväinen leipä*. Koko piirteen tarkastelussa näiden kolmen taupausryhmän, *inen*-nominien, *isin*-adverbien sekä *ise*-verbien, rooli jääkin ensisijaisesti piirteen poimintoja lisääväksi ja näin ollen idiolektikohtaisia kokonaistuloksia vahvistavaksi.

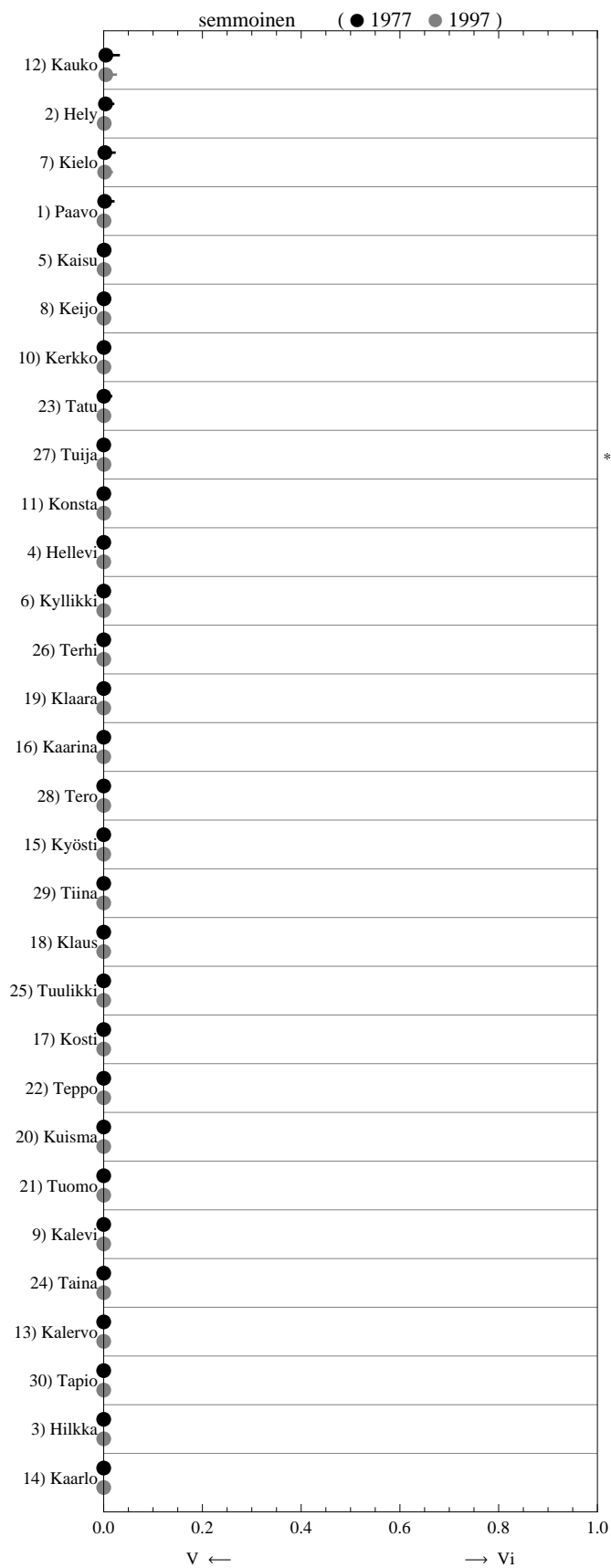
4.7.3 Vaihtelu *semmo(i)nen* – *sella(i)nen*

TRE-aineiston *semmo(i)nen*- ja *sella(i)nen*-tyyppisten demonstratiivipronominikahtaisten proadjektiivien variaatio poikkeaa ratkaisevasti muusta jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien variaatiosta, minkä vuoksi tarkastelen niitä erikseen. Kuvio 46 havainnollistaa *semmo(i)nen*-tyypin eli vartaloltaan *mm*:llisten proadjektiivien variaation ja muutoksen todennäköisyyttä TRE1- ja TRE2-aineistossa. Kuviossa kunkin puhujan 1970-luvun haastattelun variaatiotilannetta kuvastaa musta jana. Harmaa jana kuvastaa 1990-luvun haastattelun variaatiotilannetta. *i*:ttömän *semmonen*-tyypin suosiminen haastattelussa sijoittaa janan kuvion vasempaan reunaan, *i*:llisen *semmoinen*-tyypin vaikutus olisi päinvastainen. Kaikki janat reaalistuvat kuitenkin lähes pisteinä kuvion vasemmassa reunassa, mikä kuvastaa frekventin (ks. liite 7) *semmonen*-tyypin suurta ja vuosikymmenten välillä huomattavan muuttumatonta²³⁴ todennäköisyyttä kaikilla TRE-aineiston puhujilla. *semmo(i)nen*-tyypin proadjektiivien olemus on siis selvästi variaatiottomampi kuin edellisessä luvussa kuvattujen muiden jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien (vrt. kuvio 45).

Kuvio 47 havainnollistaa *sella(i)nen*-tyypin eli vartaloltaan *ll*:isten proadjektiivien variaation ja muutoksen todennäköisyyttä TRE1- ja TRE2-aineistossa. Kuviota tulkitaan samalla tavoin kuin edellä: Mustat janat kuvastavat 1970-luvun haastatteluita, harmaat 1990-luvun haastatteluita. *i*:ttömän *sellanen*-tyypin proadjektiivien esiintymisen todennäköisyys näkyy janojen sijoittumisena kuvion vasempaan reunaan, *i*:llisen *sellainen*-tyypin todennäköisyys sijoittaa janoja oikealle. Tässäkään tapauksessa kenelläkään puhujista ei ole havaittavissa muutosta, mutta idiolektikohtainen edustus poikkeaa *semmo(i)nen*-tyypin eduksesta selvästi (vrt. kuvio 46).

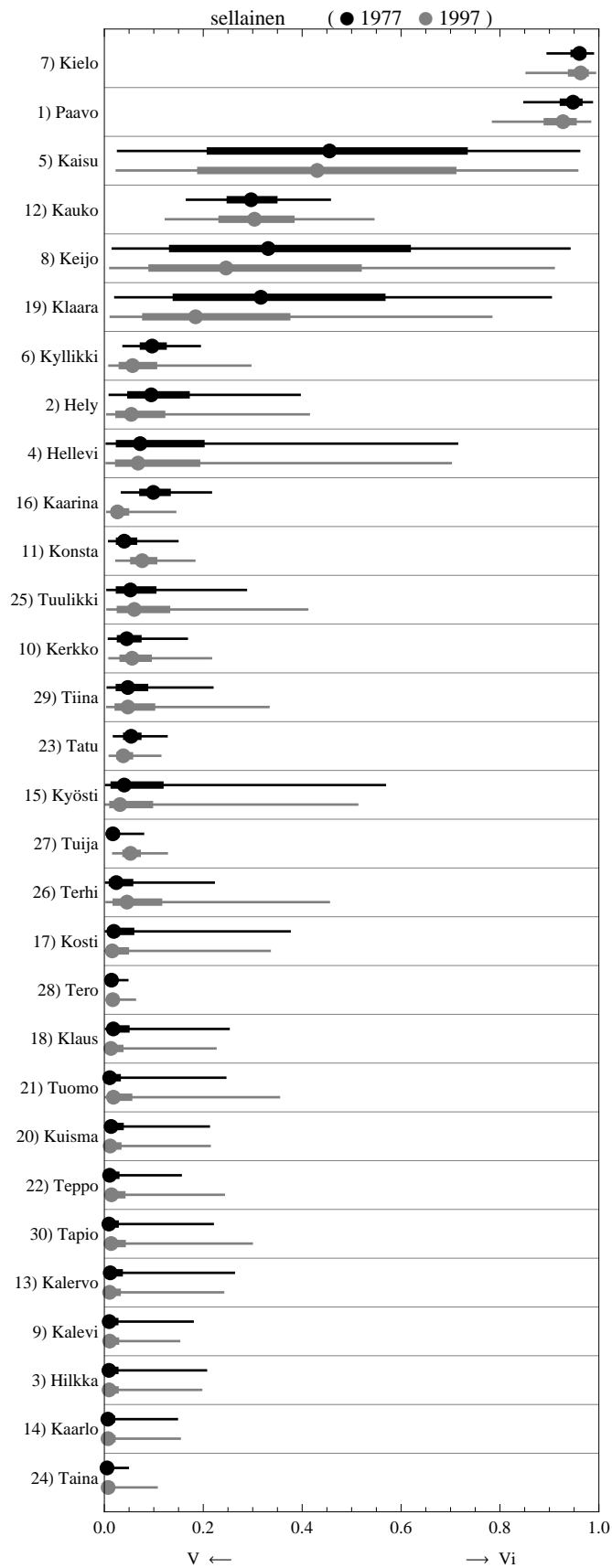
---

²³⁴ Tuijan kohdalla kuviossa on yksi tähti, joka kuvastaa tilastollisesti melkein merkitsevää muutosta yleiskieliseen suuntaan. Tuijan kaikki *mm*:llisten proadjektiivien esiintymät ovat kummassakin haastattelussa *i*:ttömiä (ks. liite 7). Havaittu tilastollinen muutos tarkoittaakin Tuijan tapauksessa sitä, että koska suuressa osassa muista tarkastelluista piirteistä (*mm*. muissa jälkitavujen *i*-loppuisissa diftongeissa) Tuijalla on havaittavissa tilastollisesti merkitsevää muutosta yleiskielisten varianttien suuntaan, myös *mm*:llisissä proadjektiiveissa on vuonna 1997 hieman todennäköisempää, että Tuijalla esiintyisi myös *i*:llisiä variantteja – vaikka tunnin mittaiseen haastatteluun niitä ei olekaan sattunut.

Kuvio 46. *semmo(i)nen*-tyypin proadjektiivien idiolektikohtainen todennäköisyys 1970- ja 1990-luvulla.

Kuvio 47. *sella(i)nen*-tyypin proadjektiivien idiolektikohtainen todennäköisyys 1970- ja 1990-luvulla.

sella(i)nen-tyypin proadjektiivien todennäköisyys jakaa TRE-aineiston puhujat karkeasti kahteen ryhmään: *sellanen*-tyyppiä (esimerkit 1–3) suosivien puhujien enemmistöön, joista poiketen Paavo ja Kielo muodostavat oman, *sellainen*-tyyppiä (esimerkit 4 ja 5) suosivan ryhmänsä.²³⁵ Puhujista Hellevillä, Keijolla, Kaisulla, Kyöstillä, Kostilla, Tuomolla ja Tapiolla ei *sella(i)nen*-tyypin proadjektiiviesiintymiä ole ollenkaan. Lopuilla puhujilla, joilla *sella(i)nen*-tyypin proadjektiiviesiintymiä on, niitä on tyypillisesti selvästi vähemmän kuin *semmo(i)nen*-tyypin proadjektiiveja (ks. liite 7). Kahden kuvion (kuviot 46 ja 47) vertailun perusteella voidaan todeta, että *i*:ttömät *semmonen*-tyypin proadjektiivit (esimerkit 6–9) kuuluvat TRE-aineiston perusteella selvimmin Tampereen puhekieleen.

1. *heidän_älämäntilanne oli sellanen_että he pysty oleen neljään saakka [töissä] minä em pystynyk koska mull_oli tää nuarempi viirev vanha, (Kaarina/TRE2)*
2. *no kyllä, vähän_oli sellasta, siinä meni ohittej joku juapunun ni, sille huudeltiij kaikkia kaukaa tiätysti. (Tero/TRE1)*
3. *et (me ei), mä en tykkäät tollasista, enkä käyr ravintoloissa ja tollai. elokuvis me käydään_aika usei. (Tuija/TRE1)*
4. *(ja) nimenomaan_yksi, opiskeluaikane ystävä jonka kanssa, asuin, silloisessa Domus Akadeemikassa Helsingissä jonkun_aikaa joka on, on, tällainen, erikoistunut, Viron ystävä ja, (Kielo/TRE2)*
5. *mitä tässä nyt tulis mieleen kyllä ne kaikki, sellaiset, samantapaiset, (öö) viijkit ja kartut ja kaikki muut tuollaiset, ryhmäleikit kyllä niitä harrastettiij jo kouluaikana ja, (Paavo/TRE1)*
6. *no ei siinä oli joku tommone, kymmenkunta poikaa näilläkin nurkilla jokk_oli tommosta, suuri^m piirtein sammaa ikää, (Kaarlo/TRE1)*
7. *ainakim minuj kohdallani opettajat_oli aika semmosia, mukavan tuntusia ettei mitään semmosia erikoise huanoja muistoja ole. (Klaara/TRE1)*
8. *se ov vähä semmone hanjalampi juttu. (Taina/TRE2)*
9. *semmozej keriatrisem poliklinikaj kautta (tualta) Pitkästäniämestä nin saatiin se suaraa, vanhainkoti (ja). (Kosti/TRE2)*

Idiolekteja leimaavasta muutumattomuudesta huolimatta *sella(i)nen*-tyypin proadjektiivien variaation kuva on yleisilmeeltään lähempänä edellisessä luvussa esitettyä muiden jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien variaatiota (kuvio 45) kuin *semmo(i)nen*-tyypin proadjektiivien edustusta (kuvio 46), joka selvimmin poikkeaa variaation kuvaltaan muusta jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien variaatiosta. Onko siis *sella(i)nen*-tyypin proadjektiivien variaatio lopultakaan kovin erilaista kuin muiden jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien variaatio? Riittäisikö, että ainoastaan varioimattoman *semmo(i)nen*-tyypin proadjektiivit erotettaisiin muusta tarkastelusta?

Tätä selvittääkseni vertasin puhujakohtaista *sella(i)nen*-tyypin edustusta muihin jälkitavujen *i*-loppuisiin diftongeihin kummallakin haastatteluvuosikymmenellä erikseen. Kuvio 48 kuvastaa *sella(i)nen*-proadjektiivin ja muiden jälkitavujen *i*-

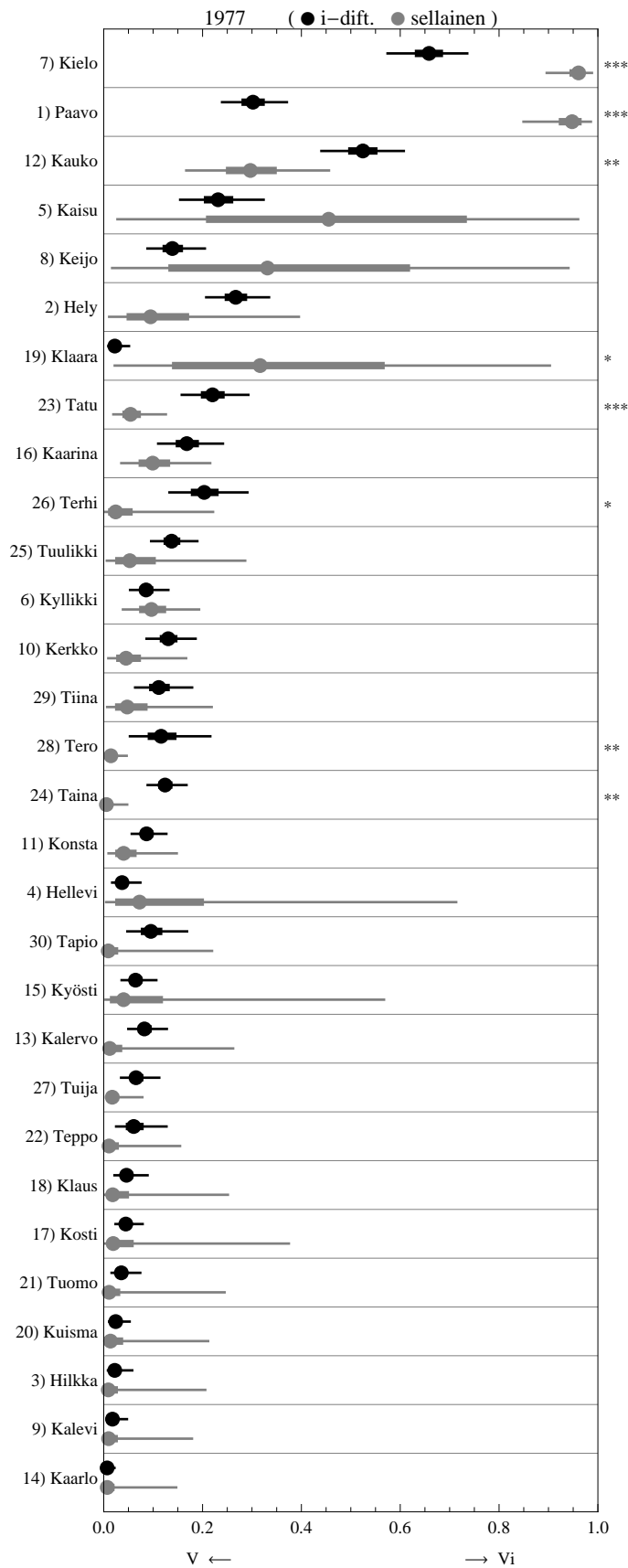
²³⁵ Myös Paavolla ja Kielolla *semmonen*-tyypin proadjektiiveja on runsaasti (ks. liite 7). He siis profiloituvat *mm*:llisten proadjektiivien suhteen *i*:ttömien muotojen käyttäjiksi ja *ll*:llisten proadjektiivien suhteen *i*:llisten muotojen käyttäjiksi.

loppuisten diftongien variaation kuvaa TRE1-haastattelussa. Kuvio 49 kuvastaa näiden muotojen variaatiota TRE2-haastattelussa.

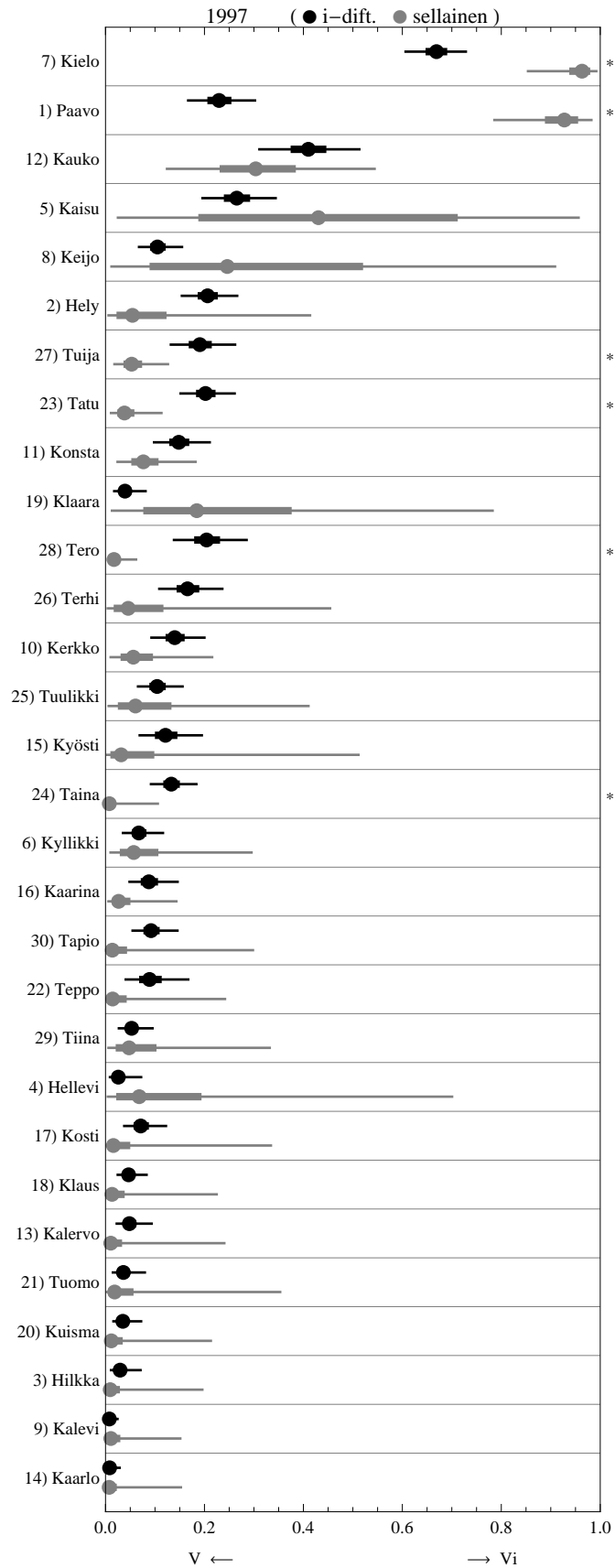
Kummassakin kuviossa mustat janat kuvastavat muiden (eli luvussa 4.7.2 käsiteltyjen) jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien variaatiota. Harmaat janat kuvastavat *sella(i)nen*-tyypin proadjektiivien variaatiota. Kummankin tarkasteltavan ryhmän *i*:ttömän edustuksen todennäköisyys näkyy janojen sijoittumisena kuvioiden vasempaan reunaan. *i*:llisen edustuksen todennäköisyys näkyy janojen sijoittumisena oikeaan reunaan. Kumpikin kuvio kuvastaa yhden vuosikymmenen idiolektikohtaisia variaatioprofiileja tarkasteltavien ilmiöiden osalta. Kuvioiden oikeassa reunassa oleva tähditys kuvastaa tässä tapauksessa *sella(i)nen*-tyypin proadjektiivien ja muiden *i*-loppuisten diftongien haastattelukohtaisten edustusten erojen tilastollista merkitsevyyttä.

Kuviot osoittavat, että monilla puhujilla näiden kahden ilmiön edustuksessa on yhdenkin haastattelun sisällä tilastollisesti merkitsevää eroa. Kuvioiden valossa siis näyttää siltä, että *sella(i)nen*-tyypin proadjektiiviedustus todellakin on *semmo(i)nen*-tyypin tavoin mielekästä erottaa tarkastelussa muusta jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien variaatiosta: *i*:llisten ja *i*:ttömien esiintymien puhujakohtaiset todennäköisyydet ovat näissä tapauksissa siinä määrin erilaiset, että eriyttämätön tarkastelu häivyttäisi alleen kiintoisaa variaatiota. Yleisesti näyttäisi muun muassa siltä, että *sella(i)nen*-tyypin diftongiedustus eli joko *i*:llisten tai *i*:ttömien muotojen valinta on puhujakohtaisesti selvempi kuin muiden *i*-loppuisten diftongien. Lisäksi kuvion perusteella on nähtävissä viitteitä siitä, että *sella(i)nen*-tyypissä muutos tapahtuisi hitaammin kuin muissa *i*-loppuisissa diftongeissa. Esimerkiksi Tuijalla on nähtävissä tilastollisesti erittäin merkitsevää muutosta muissa *i*-loppuisissa diftongeissa (ks. kuvio 45), mutta *sella(i)nen*-tyypin variaation kuvassa tilastollisesti merkitsevää muutosta ei ole tapahtunut (ks. kuviot 47–49).

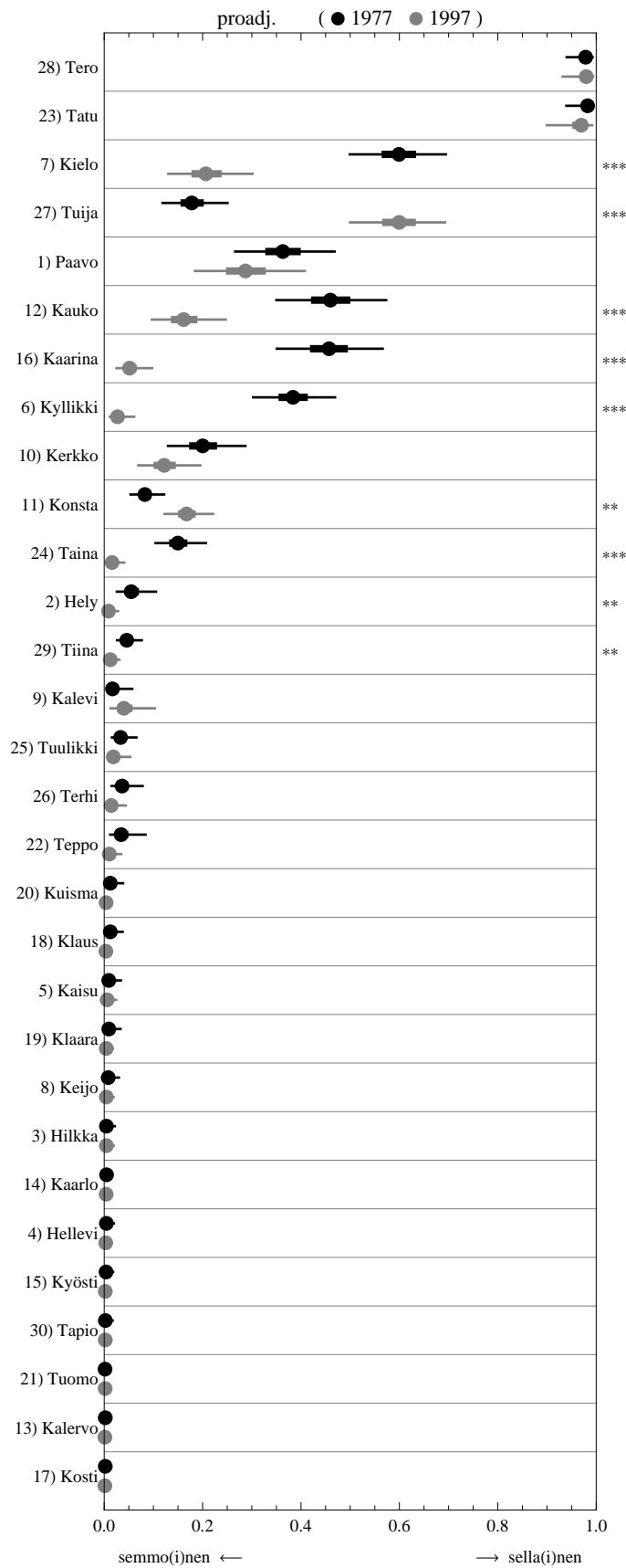
Tilastollisessa valossa kiinnostavana ilmiönä näyttäytyy vielä proadjektiivityypin valinta. Kuvio 50 kuvastaa TRE1- ja TRE2-aineiston idiolektitason todennäköisyyttä valita *mm*:llinen tai *ll*:llinen proadjektiivi. Kuviossa 50 tarkastelun kohteena on proadjektiivin vartalotyyppi, ei proadjektiivin edustuminen *i*:llisenä tai *i*:ttömänä. Mustat janat kuvastavat valinnan todennäköisyyttä 1970-luvun haastatteluissa, harmaat janat 1990-luvun haastatteluissa. Haastattelukohtaisen valinnan todennäköisyyttä kuvastava jana sijoittuu kuvion oikeaan reunaan, mikäli *sella(i)nen*-tyypin proadjektiivin todennäköisyys on suuri – riippumatta siitä, onko proadjektiivi *i*:llisessä vai *i*:ttömässä muodossaan. Vastaavasti kuvion vasempaan reunaan sijoittuvat niitä haastatteluja kuvaavat janat, joissa *semmo(i)nen*-tyypin proadjektiiviedustus on todennäköinen. Puhujat on järjestetty kuvioon niin, että ylimmäs sijoituvilla puhujilla *ll*:llisten proadjektiivien valinnan todennäköisyys on kummassakin haastattelussa suuri. Kuviossa alimmas taas sijoittuvat puhujat, joilla *mm*:llisten proadjektiivien valtaedustus on molemmilla haastatteluviiköillä selvä. Kuvion oikeassa reunassa olevat tähdet kertovat haastattelijien välisistä proadjektiivin valinnan todennäköisyyden tilastollisista eroista.

Kuvio 48. sella(i)nen-tyyppin proadjektiivien ja muiden jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien idiolektikohtainen todennäköisyys 1970-luvulla.

Kuvio 49. sella(i)nen-tyyppin proadjektiivien ja muiden jälkitavujen i-loppuisten diftongien idiolektiokohtainen todennäköisyys 1990-luvulla.

Kuvio 50. Proadjektiivien valinta: *sella(i)nen*-tyypin ja *semmo(i)nen*-tyypin idiolektikohtainen todennäköisyys 1970- ja 1990-luvulla.

Peräti yhdeksällä TRE-aineiston puhujalla on proadjektiivien valinnan todennäköisyydessä nähtävissä muutosta haastattelujen välillä. Valtaosa puhujista profiloituu mahdollisesta muutoksesta huolimatta vuosikymmenestä toiseen *mm*:llisten proadjektiivien suosijoiksi. Kielolla, Kaukolla, Kaarinalla ja Kyllikillä 1970-luvun tasaaisemman variaation tilanne on vaihtunut 1990-luvun selvempään *semmo(i)nen*-tyypin suosimiseen. Paavolla proadjektiivityyppien rinnakkainen käyttö on pysynyt muuttumattomana vuosikymmenten välillä. Kahdella puhujalla, Terolla ja Tatulla, taas *ll*:llisten proadjektiivien molempien vuosikymmenten valta-asema on ilmeinen. Selvintä muutosta *sella(i)nen*-tyypin käytön suuntaan on tapahtunut Tuijalla. (Ks. myös liite 7.)

Kun kuviota 50 vertaa edellisen luvun 4.7.2 muiden jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien variaatioon (kuvio 45), voi havaita, että muissa *i*-loppuisissa diftongeissa näkyvä idiolektikohtainen muutos ja proadjektiivin vartalotyyppin valinta ovat rinnakkaisia ilmiöitä: Tuijalla ja Konstalla näkyy muissa *i*-loppuisissa diftongeissa tilastollisesti merkitsevää muutosta yleiskielisten *i*:llisten muotojen suuntaan. Heillä myös vartaloltaan *mm*:llisten proadjektiivien käyttö on vuosikymmenten välillä vähentynyt ja vartaloltaan *ll*:llisten proadjektiivien käyttö lisääntynyt. Kaarinalla, Kaukolla ja Tiinalla taas muissa *i*-loppuisissa diftongeissa näkyy tilastollisesti merkitsevää muutosta murteellisten *i*:ttömien varianttien suuntaan. Vastaavasti heillä vartaloltaan *mm*:llisten proadjektiivien käyttö on vuosikymmenten välillä lisääntynyt ja vartaloltaan *ll*:llisten proadjektiivien käyttö vähentynyt.

Näyttääkin siltä, että *semmonen*-tyypin proadjektiivit ovat tamperelaisten kielenkäytössä tarjolla olevista muodoista murteellisimpia. Jos yleiskielistymistä idiolektitasolla tapahtuu, ensimmäinen muutos näkyy proadjektiivien vartalotyyppin valinnassa: vartaloltaan *mm*:llinen tyyppi vaihtuu *ll*:lliseen. Seuraava muutos tapahtuu *sella-* ja *sellainen*-tyypin välillä. Proadjektiivimuodoista yleiskielisimpänä näyttäytyy *i*:llinen *sellainen*-tyyppi. *i*:llistä *semmoinen*-tyyppiä ei TRE-aineiston perusteella sen sijaan näytetä käytettävän. Yleiskielistymiskehityksessä tämä muoto tulee ikään kuin jätetyksi väliin (ks. myös kuvio 65 luvussa 5.1). Vastaavasti murteellistumis-
muutos näkyy selvimmin proadjektiivityypin valinnassa eli siinä, että vartaloltaan *mm*:lliset proadjektiivit saavat tällöin enemmän sijaa puhujan idiolektissa. Pelkästään proadjektiivien vartalotyyppin valinnan perusteella voi näin ollen ennustaa muissakin jälkitavujen *i*-loppuisissa diftongeissa tapahtuvaa kehitystä tamperelaispuhujilla.

4.7.4 Kokoavia huomioita

Jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien edustuksesta ei ole saatavilla 1970-luvun NPM-hankkeen Tampereen osatutkimukseen perustuvia näennäisaikaennusteita. Vanhojen hämäläismurteita käsittelevien tutkimusten sekä muualta Suomesta tehtyjen havaintojen perusteella odotus kuitenkin oli, että jälkitavujen *i*-loppuiset diftongit näyttäytyisivät TRE-aineiston murteellisimpana, stabiileimpana ja vähiten idiolekteja erottelavana piirteenä. Jo koko aineistosta laaditun, varianttien prosentiosuuksiin perustuneen vertailun perusteella *i*:llisten säilymämuotojen osuus osoittautui kuitenkin

kohtalaisen suureksi: vuosikymmenestä toiseen säilymämuodot kattavat TRE-aineiston kokonaisedustuksessa noin 15 % (ks. taulukko 22 luvussa 4.7.1).

Idiolektikohtaisessa tarkastelussa paljastui, että valtaosalla TRE-aineiston puhujista (28 puhujalla 30:sta) jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien *i*:tön katoedustus on hallitsevassa asemassa. Kuitenkin kaikilla näistä puhujista esiintyy myös säilymäedustusta. Yhdellä puhujalla *i*:llisten ja *i*:ttömien muotojen suhde on vuosikymmenestä toiseen varsin tasainen, ja yhdellä puhujalla *i*:llisten säilymämuotojen edustus on hallitseva, joskaan ei yksinomainen. Viidessä idiolektissa *i*-loppuisten diftongien edustuksessa on tapahtunut tilastollisesti merkitsevää muutosta haastattelujen välillä. Kenelläkään puhujista muutos ei ole johtanut siihen, että puheen hallitseva variantti olisi selvästi vaihtunut.

Idiolektitasolla jälkitavujen *i*-loppuiset diftongit todellakin näyttäytyvät – oletuksen mukaisesti – melko stabiilina piirteenä. Kaikilla tutkituista idiolekteista piirteen valtaedustus ei kuitenkaan ole vanhan murteen mukainen. Niin ikään jälkitavujen *i*-loppuiset diftongit erottelevat TRE-aineiston puhujia siinä missä muutkin tässä tutkimuksessa tarkasteltavat piirteet. Vaikka aineistossa havaittava idiolektikohtainen muutos on suhteellisen vähäistä, muihin idiolektissa tapahtuviin piirretason muutoksiin yhdistettynä jälkitavujen *i*-loppuiset diftongien muutos näyttäytyy kiinnostavana. Esimerkiksi monen piirteen osalta yleiskielistyneellä Tuijalla myös tämän piirteen edustuksessa näkyy pientä yleiskielistymismuutosta.

Tarkastelluista seitsemästä tapausryhmästä muutoksen kulun kannalta keskeisimmiksi nousivat verbien imperfekti- ja konditionaalimuodot sekä *oitta*-verbit ja *in*-adverbit. TRE-aineiston perusteella näyttää siltä, että *oitta*-verbit ja *in*-adverbit ylläpitävät murteen mukaisten katomuotojen edustusta silloinkin, kun puhujalla muissa tapausryhmissä esiintyy kohtuullisen runsaasti variaatiota. Vastaavasti kaikkein murteellisimmillakin puhujilla verbien imperfekti- ja konditionaalimuodoissa esiintyy *i*:llisiä variantteja. Idiolektin yleiskielistymismuutoksessa *oitta*-verbit ja *in*-adverbit säilyttävät murteellista katovarianttia pisimpään. Ensimmäisenä *i*:lliset variantit taas näyttävät ilmaantuvan imperfekti- ja konditionaalimuotoihin. Murteellistumiskehityksessä suunta näyttää siis TRE-aineiston perusteella olevan *in*-adverbeista ja *oitta*-verbeistä muiden tapausryhmien kautta imperfekti- ja konditionaalimuotoihin.

Murteellisilla, muutoksen näkökulmasta stabiileilla puhujilla säilymämuodot sijoittuvat erityisesti sellaisiin verbien imperfektimuotoihin, joissa *i*:llisyys palvelee aikamuotojen erottumista toisistaan (*istun* – *istuin*). Tämä on kuitenkin vain *i*:llisten muotojen sijoittumiseen liittyvä tendenssi: aineiston murteellisimmilla puhujilla *istun*-tyyppiset imperfektimuodot ovat valtaosin *i*:ttömiä, ja *i*:lliset muodot jäävät heillä idiolektin kokonaiskuvan näkökulmasta satunnaisiksi.

Tarkastelluista seitsemästä tapausryhmästä imperfektimuodot ovat tiheäfrekventtisimpiä. *i*:llisten muotojen ilmaantumisesta murteellisten puhujien puheeseen selittävätkin paitsi jotkin funktionaaliset seikat myös variaation luonnollisuus. Kun katovariantteja on yhden puhujan haastattelussa useita kymmeniä, on täysin odotuksenmukaista, että samasta haastattelusta on löydettävissä myös säilymämuotoja. TRE-aineiston kahden yleiskielisemmän puhujan *i*:ttömät variantit näyttävät kytkeytyvän ensisijaisesti piirteen frekvenssiin ja siihen, että nämä puhujat elävät tamperelaisessa kieliyhteisössä, jossa *i*:ttömien varianttien käyttö on yleistä. Mikäli *i*-loppuisten dif-

tongien kannalta yleiskielisiä puhujia olisi osunut aineistoon enemmän, myös funktionaalisesti motivoituneita *i*:ttömiä variantteja olisi heiltä oletettavasti löydettävissä.

semmo(i)nen- ja *sella(i)nen-*tyyppisten demonstratiivipronominikantaisten proadjektiivien variaatio eroaa TRE-aineistossa merkittävästi muusta jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien edustuksesta. Puhujilla selvästi yleisin edustus on *i*:tön *semmonen*-tyyppi, joka tutkimukseni perusteella tulee tulkituksi edustustyypeistä murteellisimmaksi. Myös *i*:tön *sellanen*-tyyppi on aineiston puhujilla melko tavallinen. Aineiston yleiskielisimpänä ja samalla melko harvinaisena proadjektiivityyppinä näyttäytyy *i*:llinen *sellainen*-tyyppi, joka on hallitsevana varianttina ainoastaan Kielon TRE1-haastattelussa.²³⁶ TRE-aineiston kaikkein harvinaisin proadjektiivityyppi on kuitenkin *i*:llinen *semmoinen*, jonka esiintymät jäävät kolmen puhujan (Paavo, Hely ja Kauko) yksittäisten muotojen varaan (ks. liite 7).

Saman proadjektiivityypin sisällä ei aineistossa näy vuosikymmenten välillä tapahtunutta idiolektikohtaista tilastollisesti merkitsevää muutosta. Sen sijaan proadjektiivin *mm*:llisen tai *ll*:llisen vartalotyyppin valinta näyttäytyy idiolekteja ja vuosikymmeniä erottelevana piirteenä: kun muutosta tapahtuu, se tapahtuu ensisijaisesti proadjektiivien vartalotyyppin valinnassa. Idiolektissa tapahtuva yleiskielistymismuutos näkyy tutkimuksen perusteella *sella(i)nen-*tyyppisten proadjektiivien osuuden kasvuna. Vastaavasti idiolektin murteellistumismuutoksen voi havaita *semmo(i)nen-*tyyppisten²³⁷ proadjektiivien osuuden lisääntymisestä.

Jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien variaation tutkiminen sekä proadjektiivimuodoissa että muissa tapausryhmissä on idiolektien kokonaiskuvan ja idiolekteissa tapahtuvan muutoksen kulun kartoittamisen kannalta mielekästä. Vaikka *i*:n kato on vanha ja laajalevikkoinen puhutun suomen kielen ilmiö, piirteenä jälkitavujen diftongiedustus erottelee sekä eri puhujien idiolekteja että saman puhujan kielestä abstrahoitua eriaikaisia idiolekteja toisistaan.

4.8 Diftongien avartuminen

4.8.1 Piirteen tausta ja tutkimuskohteen rajaus

Tässä luvussa tarkastelun kohteena on diftongien avartuminen eli väljeneminen (nimityksistä ks. Krook 1999: 13–14). Tämä elävä puhekielisyys koskettaa kantasuomen pitkistä vokaaleista *oo*, *öö* ja *ee* kehittyneitä diftongeja, jotka suomen murteissa edustuvat jatkumolla *uo* – *ua*, *yö* – *yä*, *ie* – *ia* ja *ie* – *iä* (Rapola 1966: 359–362; ks. myös Salonen 1982a: 25–31 ja siinä mainitut lähteet). Niin ikään ilmiö koskettaa uudempien lainojen *uo*-, *yö*- ja *ie*-diftongeja (esim. *tuoli*, *vieteri*, *hyöriä*). Yleiskie-

²³⁶ Kielon TRE2-haastattelussa hallitsevana proadjektiivityyppinä on *semmonen* (60 esiintymää), joskin kaikki Kielon *sella(i)nen-*tyypin esiintymät (14) ovat tässä haastattelussa *i*:llisiä.

²³⁷ Käytännössä muutos näkyy ainoastaan *i*:ttömän *semmonen*-tyypin osuuden kasvuna (ks. myös kuvio 65 luvussa 5.1).

lestämmekin tuttuja avartumattomia variantteja (*uo, yö, ie*) voidaan karkeassa jaossa pitää itämurteisena piirteenä, kun taas avartuneet variantit (*ua, yä, ia, iä*) ovat tyyppillisiä länsimurteille, joskin muun muassa osa Etelä-Pohjanmaan murrealueesta on avartumattomalla kannalla (Kettunen 1940a: kartta 155; 1940b: 270–273; Rapola 1990 [1947]: 59–60; Paunonen 1995 [1982]: 72).

Diftongien avartumisilmiö on tyyppiesimerkki jatkumoluonteisesta piirteestä, jossa variantti ei vaihdu toiseksi hyppäyksittäin ja jossa tutkija-kuulijan tekemällä rajanvedolla on olennainen vaikutus saatuihin tuloksiin (Krook 1999: 59–65, 159–161; ks. myös Palander 1999: 456–457). Virtarannan (1957: 406) sanoin: ”Avartumisen astetta on korvakuulolta toisinaan vaikea määrittää.” Myös Rapola (1966: 360) on todennut, että diftongien havaitsemisessa ja merkitsemisessä on tutkijakohdaisia eroja:

Pisimmälle [avartuneisuudessa] näyttäisivät ennättäneen Tampereen ja Forssan seudun murteet, kun taas esim. Itä-Uudellamaalla ja yleensäkin KkHM:ssa [kaakkoishämäläisissä murteissa] ja Ylä-Satakunnan pohjoisosassa avartuminen on vähäistä, paikoin niin vähäistä, että havaitsijain kesken voi vallita erimielisyyttä siitä, onko sitä ensinkään. Vain sen, joka on tottunut kuulemaan savokarjalaisten ”kauniita” diftongeja, on helppo tämmöisissä tapauksissa kallistua merkitsemään normaalia matalampi *o, ö, e*.

Kuten esimerkistä käy ilmi, paitsi piirteiden jatkumoluonteisuus myös tutkijan murretausta tekevät jaottelusta haasteellisen (Krook 1999: 159–165²³⁸). Varhaisimpien murteentutkijoiden keskuudessa näyttäisi kuitenkin vallitsevan yksimielisyys Tampereen seudun selvän avartuneesta kannasta, minkä Rapolankin lainauksesta voi lukea (ks. myös Kettunen 1940b: 270; Virtaranta 1957: 406–407).

Diftongien avartuma-asteita on tutkimuksissa yleensä merkitty kolmi- (mm. Mauno Järvi 1981: 57–58; Nuolijärvi 1986b: 151; Krook 1999: 63²³⁹) tai viisiportaisella (mm. Salonen 1982a: 47; 1982b: 98; Paunonen 1995 [1982]: 75) asteikolla. Itse olen päätenyt vetämään jatkumolle kaksi rajaa niin, että diftongiesiintymät voivat edellä mainittujen avartuneiden tai avartumattomien diftongien luokkien lisäksi olla sijoitettuna välimuotokategoriaan *uå, yε, iε*. TRE-aineistossa on esimerkkejä niin avartuneista (esimerkit 1–3), avartumattomista (esimerkit 4–6) kuin jonkin verran avartuneista (esimerkit 7–9) diftongeista.

1. *kylä mää sillo(v) en mahtunu enään kiakkojoukkueeseem mutta, hualtohommiahan_olis_ollum mutta, (Kalevi/TRE2)*
2. *mul^l_om pyärü mää ostim pyärüj kum mä täytin seittemän(kym)tä ei silti kylä mulla pyerä stäki ennen_oli mutta, oikeen (semnosev) vaihreppyrä, (Hilkka/TRE2)*

²³⁸ Krookin (1999: 157–158) tutkimuksessa harjaantuneiden, murretaustaltaan erilaisten kielen-
tutkijoiden kuulonvaraisista diftongimäärittämisistä 73 % osui keskenään yksiin. Krook katsoo tulosten
puoltavan korvakuulolta tehdyn rajanvedon luotettavuutta. Itse tulkitsen asian Palanderin (1999: 456)
tavoin: vain 73 %:n yksimielisyys kertoo pikemminkin avartuma-asteiden erottamisen haasteellisuu-
desta harjaantuneidenkin tutkijoiden keskuudessa.

²³⁹ Diftongien kuuntelutestissä Krook (1999: 160) on kuitenkin käyttänyt neliportaista asteikkoa.

3. *länkkäreitä ja sittev vaimom miäliks johonkir rakkauskuviiv välillä täyty mennä että.* (Kalervo/TRE2)
4. *aivan nuorena tyttönä innostuin heti, välittömästi jüäkiekosta kyllä ja kun asuin siinä, Koulukadun, lähellä niⁿ.* (Kielo/TRE1)
5. *hän_oli jossakin yövahtina. vähän aikaa että häm pysty niykun, olemaan, työssä vaikka hän_ei osannul lu^kkee eikä kirjottaam mutta että,* (Kyllikki/TRE1)
6. *mää oon lapsuuteni viettäny aika, lähellä ydin keskustaa.* (Tatu/TRE2)
7. *kèrkes käymää [kotona syömässä]. paitsi niinä päivänä kun_oli niin sanottu luäkavvalvojan tunti että.* (Teppo/TRE1)
8. *meill_on, kouluista viihtyisin tyeympäristö.* (Hely/TRE1)
9. *(-t) kyä tää Tampere aika pieni, sillai, ympyröiltänsä on. asua että --* (Terhi/TRE2)

Diftongien avartuneisuutta on tutkimuksissa päädytty tyypillisesti ilmaisemaan tunnusluvuin eli indekseihin (ks. esim. Salonen 1982b: 98–99; Nuolijärvi 1986b: 151–153; Paunonen 1995 [1982]: 75–77). Tässä menetelmässä tutkija-litteroijan määrittämät avartuma-asteluokat laitetaan järjestykseen niin, että esimerkiksi suppeat diftongit *ie*, *uo* ja *yö* saavat luokituksen 1, hieman avartuneet diftongit luokituksen 2, melko avartuneet diftongit luokituksen 3 jne. Kun yhden puhujan (tai vaihtoehtoisesti puhujajoukon) esiintymät on luokiteltu, kuhunkin luokkaan kuuluvien esiintymien lukumäärä kerrotaan luokalle annetulla tunnusluvulla. Näin saadut luvut laskeaan yhteen ja jaetaan lopuksi kaikkien esiintymien yhteenlasketulla lukumäärällä. Tulokseksi saadun painotetun keskiarvon katsotaan kuvastavan tutkitun ilmiön (tässä tapauksessa diftongien avartumisen) edustumista yksittäisellä puhujalla tai valitulla puhujajoukolla. Menetelmän lopputuloksena siis aineiston kukin puhuja tai puhujaryhmä saa itselleen henkilökohtaisen, yhden tai kahden desimaalin tarkkuudella ilmaistun tunnusluvun.

Tunnuslukujen (indeksien) käyttö variaationtutkimuksissa juontaa juurensa jo Labovin varhaisiin New York -tutkimuksiin (1966: 51–56). Tarkastellessaan jatkuvaluonteisia vokaaliston ilmiöitä Labov päätyi käyttämään edellä esitellyn kaltaisia indeksejä variaation kuvauksessa. Suomen kielen tutkimuksessa tätä mallia on hyödynnetty paitsi diftongien avartumista tutkittaessa myös diftongien reduktion (ks. esim. Nuolijärvi 1986b: 49–54; Palander 2005a: 44–48) ja geminaatioilmiöiden (ks. esim. Palander 1987: 48–50; Nahkola 1987: 10, 95) tarkastelussa. Hieman toisenlaisen version indeksointimenetelmästä ovat esittäneet Chambers ja Trudgill (1998 [1980]: 49–52). Indeksointimenetelmää on kritisoinut diftongien avartumista käsittelevässä väitöskirjassaan Kristina Krook (1999: 171–174). Krookin kritiikki koskee erityisesti tunnuslukujen havainnollisuutta yksilövariaation kuvauksessa. Vastaehdotuksena hän on esittänyt avartumisindeksin (A-indeksi/%) käyttöä, johon en tässä tarkemmin perehdy. Perusteltua vasta-argumentaatiota Krookille on esittänyt Palander (1999: 456–457).

Luvussa 4.8.3 kuvaan diftongien avartumista ryhmä- ja idiolektitasolla samoin menetelmin kuin muitakin tässä tutkimuksessa käsiteltäviä piirteitä. Ensisijaisena tavoitteenani on kaikkien tutkimiini piirteiden osalta ottaa huomioon epävarmuustekijä, joka astuu mukaan jo litterointivaiheessa: käytetyt luokittelut ja rajanvedot ovat tutkijan, eivät puhujan. Nyt käsitellyssä olevaa avartumisilmiötä kuvaan sen varmuuden (ja yhtä hyvin epävarmuuden) kautta, johon olemassa olevat taustatiedot

antavat mahdollisuuden. Tutkimuksessani en käytä indeksilukuja avartumisilmiön kuvaamisessa, sillä menetelmässä on perustavanlaatuinen ongelma.

Aiemmissa tutkimuksissa avartumista kuvaamaan käytettyjen indeksien ongelmallisuus liittyy tilastollisen analyysin alkuasetelmaan eli *mittaamiseen*, jonka tieteellinen määritelmä poikkeaa jonkin verran siitä, mitä arkikielessä mittaamisella tarkoitetaan. Tieteellisessä tutkimuksessa jonkin ominaisuuden mittaaminen tarkoittaa yksinkertaisesti numeeristen arvojen liittämistä tutkimuskohteisiin. Tällä operaatiolla ominaisuutta edustamaan asetetaan mittaluku. Mitta-asteikkoja on käytännössä neljänlaisia: 1) laatuero- eli nominaaliasteikko, 2) järjestys- eli ordinaaliasteikko, 3) väli- eli intervalliasteikko ja 4) suhdeasteikko. Mittauksessa käytetty mitta-asteikko sanelee, mitä tilastollisia operaatioita aineistolle voidaan tai on lupa tehdä. (Ks. esim. Niiniluoto 1980: 183–191; Mellin 1996a: 64–67; Metsämuuronen 2009: 67–72; ks. myös Itkonen & Pajunen 2010: 32–37.)

Nominaaliasteikolla määritellyn muuttujan tehtävänä on ilmaista, mihin luokkaan mittauksen kohde kuuluu. Jos mittaus perustuu nominaaliasteikkoon, asetuvat mittauksen kohteet luokkiin ainoastaan sen perusteella, että ne eroavat jonkin ominaisuuden osalta toisistaan. Nominaaliasteikko ei ota kantaa luokkien järjestykseen, kokoon tms. Nominaaliasteikko on käytössä esimerkiksi silloin, jos puhujien kotipaikkakuntia merkitään numeroin. Helsingistä voidaan käyttää numeroa 1, Tampereesta numeroa 2, Turusta numeroa 3 jne. Aivan yhtä hyvin paikkakunnat voisi koodata millä tahansa muilla toisistaan eroavilla luvuilla.

Ordinaaliasteikolle sijoitettujen lukujen järjestys on merkityksellinen. Ordinaaliasteikolle sijoittuva operaatio on esimerkiksi kilpailuun osallistuneiden urheilijoiden asettaminen paremmuusjärjestykseen. Tässä suhteessa ordinaaliasteikko eroaa nominaaliasteikosta: luvut kertovat juoksijoiden järjestyksestä eivätkä pelkästään erilaisuudesta. Kuitenkaan ei voida väittää, että toisena maaliin saapunut juoksija olisi täsmälleen kaksi kertaa parempi kuin neljäntenä maalilinjan ylittänyt juoksija. Ordinaaliasteikko ei vielä teekään aritmeettisia laskutoimituksia²⁴⁰ mielekkäiksi.

Arkisen kielenkäytön mittaus-termiä lähinnä on *intervalliasteikolla* tai *suhdeasteikolla* tehty mittaus. Molemmissa tapauksissa mitta-asteikko koostuu keskenään samansuuruisista yksiköistä, mittayksiköistä kuten metreistä, litroista, kilogrammoista tai asteista. Tavanomainen aritmetiikka eli tutuimmat laskutoimitukset ovat näiden kahden asteikon kohdalla mielekkäitä: esimerkiksi 70 kg:n painoinen aikuinen on kaksi kertaa niin painava kuin 35 kg:n painoinen lapsi. Intervalliasteikon ja suhdeasteikon ero on pieni, ja se kytkeytyy lähinnä 0-pisteen asettamiseen tai kahden luvun suhteen mielekkyyteen. Variaationtutkimuksen kannalta intervalli- ja suhdeasteikon keskinäisellä erottamisella ei ole suurta merkitystä. Sen sijaan tärkeää on erottaa, onko mittaukset (sanan laajassa merkityksessä) tehty nominaali-, ordinaali- vai intervalli- tai suhdeasteikolla.

Mitta-asteikon asettamat vaatimukset mittaustapahtumalle kasvavat, kun siirrytään nominaaliasteikosta ordinaaliasteikkoon ja siitä edelleen intervalli- tai suhdeasteikkoon. Käytännössä kuulonvaraisuuteen perustuvalla luokituksella ei voida saada aikaan intervalli- tai suhdeasteikollisia muuttujia. Intervalli- ja suhdeasteikon käyttäminen taas edellyttää tarkkoja foneettisia mittauksia. Huomattava vielä on, että

---

²⁴⁰ Yhteenlasku, vähennyslasku, kertolasku, jakolasku.

mitta-asteikko riippuu enimmäkseen käytetystä mittarista eikä siitä ominaisuudesta, jota mitataan: tuotetun diftongin todellinen laatu ei muutu sen mukaan, arvioidaanko sitä kuulonvaraisesti vai foneettisin mittauksin.

Keskiarvon laskeminen lienee tunnetuin tilastollinen operaatio ei-matemaatikkojen keskuudessa. Usein myös ajatellaan, että keskiarvo on paras ja yleistajuisin tunnusluku kuvaamaan tehtyjen havaintojen jakaumaa. (Mellin 1996a: 90, 102.) Keskiarvo on kuitenkin erittäin herkkä jakauman hännillä oleville havaintoarvoille, sillä jokainen havaintoarvo vetää keskiarvoa osaltaan puoleensa – riippumatta siitä, kuinka harvinainen tai epätyypillinen tuo havaintoarvo on.

Keskiarvo sopii parhaiten kuvaamaan intervalli- tai suhdeasteikolla mitattujen arvojen jakauman sijaintia, jos jakauma on yksihuippuinen ja kutakuinkin symmetrinen. Esimerkiksi kuukauden keskilämpötilan ilmaisuun keskiarvo soveltuu melko hyvin – heinäkuiset päivälämpötilat liikkuvat tasaisesti +20 °C:n tuntumassa, eikä havaintoarvoa vinouttavia pakkaspäiviä tyypillisesti esiinny. Sen sijaan vuotuisen lämpötilan keskiarvo ei ole kovin havainnollinen yksinään ilmoitettuna, sillä jakaumassa on useampia huippuja. Vuotuisen lämpötilan keskiarvo häivyttää taakseen kesä- ja talvikuukausien suuret lämpötilaerot. Voidaankin todeta, että keskiarvo on usein epätyypillinen havaintoarvo. Matemaatikko Ilkka Mellinin (1996a: 106) sanoi: "Jos pää on pakastimessa ja jalat uunissa, ei ole keskimäärin hyvä olla."

Diftongien avartumisen puhujakohtainen jaottelu voi muodostaa monihuippuisen jakauman, mikä jo yksinään riittää perusteluksi avartumaindeksin käytön kyseenalaistamiseen. Niin ikään kuuloaistiin perustuva diftongien ryhmittely sijoittuu kiistattomasti *ordinaaliasteikolle*, ja ordinaaliasteikko ei normaalitapauksessa anna edellytyksiä keskiarvojen laskemiselle. Pystymme kyllä kuulonvaraisesti asettamaan diftongit luokkiin ja luokat järjestykseen avartumisen voimakkuuden mukaan, mutta ilman laaja-alaisia foneettisia mittauksia emme pysty ottamaan kantaa siihen, kuinka paljon luokat eroavat toisistaan (ts. mitkä ovat niiden etäisyydet) tai kuinka moninkertaista esimerkiksi luokan 5 avartuneisuus on luokkaan 1 verrattuna. Erityisesti eri tutkijoiden erilaisista aineistoista tekemien klassisten avartumaindeksien vertailu on tästä näkökulmasta ongelmallista.

Vaikka avartumaluokkien tunnusluvut ovat kokonaislukuja, päädytään puhujien diftongien avartumisen henkilökohtaista tunnuslukua tyypillisesti ilmaisemaan desimaaliluvulla (ks. esim. Salonen 1982; Nuolijärvi 1986b: 152; Paunonen 1995 [1982]: 86). Yksikään konkreettinen diftongiesiintymä ei kuitenkaan ole tällaista arvoa saanut. Jos kuvitteellisen esimerkin mukaan tamperelaispuhujalla on 10 esiintymää avartumaluokassa 5 (täysin avartunut), 8 esiintymää avartumaluokassa 4 (lähes avartunut) ja 7 esiintymää avartumaluokassa 1 (täysin avartumaton), hänen henkilökohtaista diftongien avartumistaan kuvastava indeksiluku (l. järjestyslukujen perusteella laskettu painotettu keskiarvo) muodostuu seuraavan laskutoimituksen avulla:

$$\frac{(10 \times 5) + (8 \times 4) + (7 \times 1)}{10 + 8 + 7} = 3,56$$

Kuvitellun tamperelaispuhujan henkilökohtaiseksi tunnusluvuksi tulee 3,56. Hänen diftongiaääntämyksensä ei siis indeksin yleisen tulkinnan mukaan osoita suurta avartuneisuuden suosimista – jos ei liioin avartumattomuudenkaan (vrt. Nuolijärvi 1986b: 151). Näyttää kuitenkin siltä, että lähes kolme neljäsosaa diftongiesiintymistä (18 esiintymää 25:stä) on murteen mukaisia. 7 ei-murteellista diftongia taas ovat selvän avartumattomia.

Esimerkki on toki varsin pelkistetty. Diftongien avartuminen on frekventti ilmiö, eivätkä poiminnat esimerkiksi tunnin mittaisessa aineistossa jää 25:een, vaan tapauksia voi olla satoja (vrt. liite 8). Esimerkki kuitenkin osoittaa keskiarvon ongelmallisuuden, kun kyseessä on ordinaalisasteikollinen muuttuja. Niin ikään se osoittaa keskiarvoon liittyvän ongelman sellaisessa tapauksessa, jossa jakauma on kaksitai useampihiippuinen (esim. runsaasti avartuneita ja avartumattomia diftongeja samalla puhujalla, mutta vain vähän välimuotovariantteja). Tähän problematiikkaan on kiinnittänyt huomiota myös Heikki Paunonen (1995 [1982]: 89–90).

Indeksoinnin ongelma muodostuu helposti lukijalähtöiseksi: vaikka tutkija itse tietäisi menetelmän rajoitteet, saattaa lukija tulkita, että puhujan diftongit asettuvat avartuma-asteikolla tyypillisimmin lukeman (tai jopa foneettisen mittausarvon) 3,56 kohdalle, vaikka tästä nimenomaan ei ole kyse (ks. myös Paunonen 1995 [1982]: 76). Diftongeille alkujaan annetut avartuma-asteluokat kertoivat vain ja ainoastaan luokkien keskinäisen järjestyksen.

Puhujakohtaisen tunnusluvun asettamisessa suotavampia operaatioita olisivat esimerkiksi *mediaanin* tai *moodin* määrittäminen (ks. esim. Mellin 1996a: 107–113; Luojola 2006: 36–41). Mediaani soveltuu erityisen hyvin ordinaaliasteikolle järjestettyjen havaintojen kuvaukseen.²⁴¹ Se määritetään asettamalla aineiston havaintoarvot (diftongiesiintymät) suuruusjärjestykseen. Mediaani on suuruusjärjestykseen asetetuista havainnoista keskimäinen. Kuvitellun tamperelaispuhujan diftongiesiintymien mediaani eli aineiston tyypillinen havaintoarvo on 4, sillä sen kummallakin puolelle jää 12 esiintymää.

Toinen ordinaaliasteikolle soveltuva toimitus on moodin eli frekvenssiltään yleisimmän tai tarvittaessa useamman yhtä yleisen havaintoarvon määrittäminen. Esimerkkitapauksessa moodi on 5 (10 esiintymää 25:stä).²⁴² Huomionarvoista on, että kolmella edellä suoritetulla havaintoarvon määrittämisellä (keskiarvo, mediaani, moodi) on saatu kolme eri vastausta. Operaatiosta kaksi jälkimmäistä, mediaanin ja

---

²⁴¹ Mediaanin määrittäminen ei sovellu nominaaliasteikollisille muuttujille, sillä näissä tapauksissa koodinumeroille ei ole mielekäästä järjestystä. Intervalli- tai suhdeasteikollisista havaintoarvoista mediaanin voi määrittää.

²⁴² Moodin määrittämisessä huomio pitää kiinnittää myös mittarin onnistuneisuuteen. Pienin lukumääräisin muutoksin (esim. avartumatyyppiä 1 ”suppea” 8 kpl ja avartumatyyppiä 4 ”melko avartunut” ja 5 ”täysin avartunut” kumpaakin 7 kpl) esimerkkitehtävästä muodostuisi tapaus, jossa moodiksi nousisi 1, vaikka avartuneisuus (tyypit 4 ja 5 yhteen laskettuina) luonnehtisi tutkimusaineistoa tässäkin tapauksessa paremmin. Tällöin tutkijan tulisi kiinnittää huomiota siihen, onko valittu mittari liian hienojakoinen. Kuvatussa muunnelmassa luontevammalta tuntuisi määrittää avartuma-asteita esimerkiksi kolmiportaisella asteikolla, jolloin nykyiset tyypit 4 ja 5 tulisivat oletettavasti suurelta osin sijoitetuiksi samaan avartumatyyppiin ”melko tai täysin avartuneet diftongit”. Mediaani sitä vastoin ei ole riippuvainen käytetystä skaalasta.

moodin määrittäminen, soveltuvat kiistatta ordinaaliasteikolle järjestettyjen havaintojen käsittelyyn (Mellin 1996a: 106–107, 110).

Kuvitellun esimerkkipuhujan tapauksessa on melko yhdentekevää, nouseeko tunnusluvuksi 4 (mediaani) vai 5 (moodi), sillä molemmat luvuista kuvastavat diftongien selvää avartuneisuutta, joka hänen kohdallaan on aineistossa tavallisinta (18 esiintymää 25:stä). Nämä kaksi ordinaaliasteikolla operointiin yleisesti hyväksytyä menetelmää soveltunevat perinteisiä indeksejä paremmin diftongiedustuksen ilmaisemiseen, mikäli diftongien puhujakohtaista avartuneisuutta halutaan kuvata yhden tunnusluvun avulla.

Tässä tutkimuksessa diftongien avartuneisuuteen kuitenkin suhtaudutaan samoin kuin muihin tarkasteltaviin, saman jatkumon jakaviin piirteisiin. Kolmea tarkasteltavaa varianttia siis käsitellään samalla tavoin kuin esimerkiksi *nk*-yhtymän variantteja luvussa 4.5.3.²⁴³ Tavoitteena ei ole löytää kullekin puhujalle henkilökohtaista indeksilukua vaan tuttuun tapaan kuvata sitä todennäköisyyttä, jolla puhujien diftongivariantit tulevat tulkituiksi tietyllä tavalla. Myös tutkimuksen epävarmuustekijät tulevat bayesilaisten tilastomenetelmien avulla huomioiduksi – toisin kuin ilman luottamusväliä ilmaistuihin indekseihin nojaututtaessa. Idiolektikohtaisen muutoksen arviointi saa näin vankemman perustan.

Diftongien avartumisilmiön rajaus ei ole tavallisesti tuottanut tutkijoille ongelmia. Yleensä tutkimuksissa vaikuttaisivat olevan mukana kaikki aineiston ns. alkuperäiset yleiskielen *uo*-, *yö*- ja *ie*-diftongien vastineet, tai ainakaan erityisistä poisjätöistä ei mainita (ks. esim. Mauno Järvi 1981: 57–61; Paunonen 1995 [1982]: 72–105; Nuolijärvi 1986b: 150–154). Poikkeuksen tähän tekee Marja Salosen TAPU1-aineistoon perustuva pro gradu -tutkielma (1982a) ja siihen pohjautuva artikkeli (1982b). Salonen mainitsee jättäneensä laskelmien ulkopuolelle tapaukset *tua* 'tuolla', *siä* 'siellä', *viä* 'vielä' ja (*en*) *tiä* 'tiedä'.²⁴⁴ Sen sijaan vastaavat pidemmät muodot (jatkumot *tuolla* – *tuala*, *siellä* – *siälä*, *vielä* – *viälä*, *tiedä* – *tiärä*)²⁴⁵ Salonen on ottanut mukaan laskelmiin. Hän tosin mainitsee loppuheittoisen tyyppin *siel'* ja *viel'* aiheuttaneen tulkinnallisia ongelmia. (Salonen 1982a: 30; 1982b: 99.)

Mainitut tapaukset, niin lyhyet kuin pidemmät, ovat varsin yleisiä TRE-aineistossa (ks. liite 9). Dialektologisissa äännehistorioissa tämän (ilmeisesti juuri hämäläisen ja pohjalaisen) ilmiön ovat sivumennen maininneet ainakin Rapola (1966: 352, 362–363) ja Virtaranta (1957: 410–411). Molemmat ovat luokitelleet lyhyet *siä*-tyyppiset muodot välikonsonantin kadon kautta syntyneiksi, jolloin niitä ei voi verrata alkuperäisiin diftongeihin (ks. myös Mielikäinen 2009: 18). En kyseenalaista tätä teoriaa, mutta totean, että nykypuhujalle ilmiö ei välttämättä näyttäytyä kielihistoriansa kautta (vrt. Palander 2005b: 72–73).

---

²⁴³ Bayesilaisessa polytomisessa Rasch-mallissa (ks. esim. Fox 2010) keskimmäisen varianttiluokan leveys on tuntematon parametri, jota arvioidaan aineiston perusteella.

²⁴⁴ TAPU1-aineistosta adverbien *siellä*, *tuolla* ja *vielä* lyhentymämuotoja on samassa kokoomateoksessa käsitellyt lyhyesti Pekka Saartinen (1982: 203–206).

²⁴⁵ Tässä luvussa tarkastelu ja luokittelu perustuvat ainoastaan sanan diftongiaantämyksen avartuneisuuteen. Monet esiintymistä kantavat jotakin muutakin murrepiirrettä, mutta niihin en kiinnitä tässä yhteydessä huomiota. *tiedä*-verbin variaatiota tarkastelen *d.n* vastineiden edustumisen kannalta vielä erikseen luvussa 4.9.5.

Maallikkonäkökulmasta lyhyet muodot saattavat myös assosioitua loppuheittoilmiöön. Kun kysyin ilmiöstä muutamilta tuttaviltani (ei-lingvisteiltä), pohdinnan tulos oli useimmiten, että ”sanasta on vähän niin kuin loppu pudonnut pois”. Tukea tälle havainnolle antavat esimerkiksi internetin keskustelupalstojen kirjoitukset,²⁴⁶ joissa toistuvasti esiintyy avartumattomia muotoja *tuo*, *sie*, *vie* ja *en tie*, jotka tulkitse- sen maallikkokäsitysten mukaisesti sanahahmon lopusta käsin tapahtuneen lyhen- tymisen ja mahdollisesti hyperkorrektismin tuloksiksi (esimerkki 10).

10. <http://promosivu.com/txt/lutakko.txt> (19.5.2005)

```
@Drago^> jyväskylässä se lutakko oikeasti on [17:29]
astarsaga> onks [17:29]
@Drago^> o [17:29]
@orwell> olen pitänyt lutakkoa tunnettuna rock-mestana [17:29]
astarsaga> jyväskylä on ihan arseesta, aiskaa sie ei koskaan tuu käytyä. paitsi me käy-
tiin kerran, mut emmä sit tie. se oli aika pieni. sie oli yks jatsiklubben. [17:29]
@orwell> isompi kuin pori :) [17:29]
astarsaga> varmaa [17:30]
astarsaga> mut silti [17:30]
@skyward> kaikki paikat on perseestä missä mää en käy usein [17:30]
```

Virtaranta (1957: 411) tulkitsee murreaineistoissaan esiintyvät, avartumattomilta vaikuttavat lyhyet tapaukset (*tuå*, *tuo*, *ei tie*, *ei tie*, *sie*, *vie*, *vie*) uudelleen ummistu- neiksi pidempien, murteeseen valmiiksi kuuluneiden avartumattomien muotojen an- taman mallin mukaisesti.²⁴⁷ Hänen informanteillaan kirjakielen vaikutus ei liene- kään niin merkittävä kuin nykypuhujilla. Erilaisten, lyhyissä muodoissa esiintyvien diftongien kuulemista selittää myös diftongiääntämyksen jatkumoluonteisuus: laa- jassa aineistossa esiintyy ilman muuta kaikenlaista diftongiääntämystä – niin tilan- nevariaatiolla kuin variaation luonnollisuudella selittyvää.

Vaikka näillä lyhyillä, tyypillisesti avartuneilta näyttävillä muodoilla (*tua*, *siä*, *viä*, *tiä*) ei kielihistoriallisesti liene suoraa yhteyttä varsinaisen avartumisilmiön kanssa, nykypuhujilla ne saattavat assosioitua juuri ”loppu on pudonnut pois” -tulkinnan vuoksi avartumisilmiöön kuuluviksi. Tästä syystä en koe mielekkääksi sivuuttaa kokonaan lyhyiden muotojen tutkimista diftongien avartumisen yhteydes- sä. Lisäksi lyhyiden muotojen esiintyminen näyttää olevan erityisen tyypillistä TRE- aineistolle²⁴⁸: jokaisella 30 puhujalla esiintyy kummassakin haastattelussa lyhyitä muotoja (ks. liite 9). Koska muodot ovat syntytaustaltaan varsinaisesta avartumisil- miöstä poikkeavia (kielihistoriallinen näkökulma) ja koska niiden assosioituminen loppuheittoilmiöön nykypuhujilla on kuitenkin mahdollista (nykykielen näkökul- ma), olen päättänyt tutkimaan ilmiötä muusta diftongivariaatiosta irrotettuna.

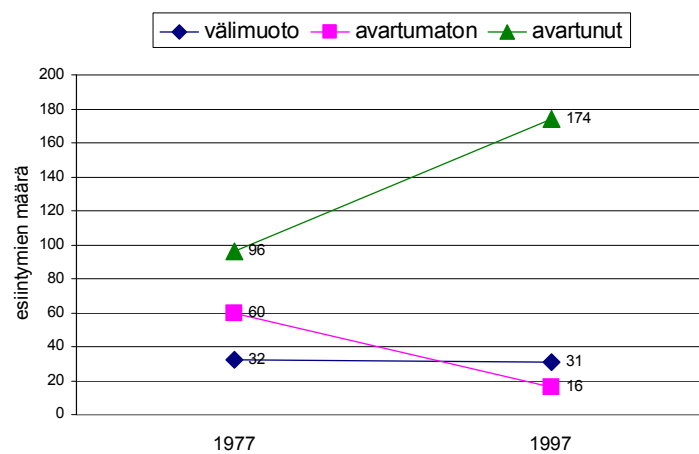
²⁴⁶ Internet-hauista puheentutkimuksen menetelmänä ks. Ylikoski 2005.

²⁴⁷ Pitäjää hän ei näiden kohdalla mainitse.

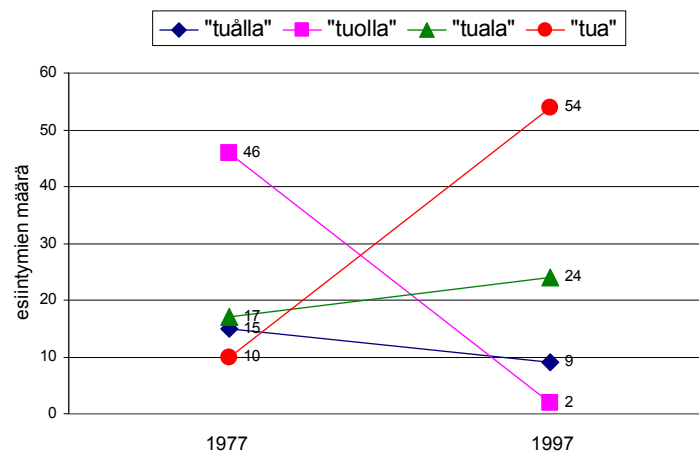
²⁴⁸ Se, että lyhyitä muotoja ei monissa diftongitutkimuksissa mainita, saattaa johtua siitä, että ne eivät ole aineistoissa erityisen frekventtejä.

Lyhyiden muotojen tarkastelun yhteyteen olen vertailukohteen saamiseksi (ja ilmeisen variaatioyhteyden havaittuani) sijoittanut koko *tuolla – tuällä – tuala* -tyyppisten jatkumoiden variaation. Aiemmista tutkimuksista poiketen luvuissa 4.8.2 ja 4.8.3 esittämäni diftongien avartumisen kokonaisvariaatio ei siis sisällä pidempiä muotoja *tuolla – tuällä – tuala*, *vielä – vielä – vielä*, *siellä – siellä – siällä* ja *tiedä – tiedä – tiärä*.²⁴⁹ Näiden jatkumoiden sekä lyhyiden *tua*-tyyppisten muotojen yhdessä muodostamien nelivarianttisten sanapesyeyden (jatkossa nimitys *tuolla – tua* -tyyppi) variaatio on kokonaisuudessaan omaleimaista, eikä esiintymien hajoitaminen eri tarkastelutyyppeihin, esimerkiksi avartuneisiin diftongeihin ja pikapuhemuotoihin (vrt. Saarteinen 1982 ja Salonen 1982b), näyttäyty TRE-aineiston perusteella mielekkäänä. Tätä ratkaisua pohjustan kuvioiden 51 ja 52 avulla.

Kuvio 51. Klaaran diftongien avartuminen (pl. *tuolla – tua* -tyyppi) 1970- ja 1990-luvulla.

Kuvio 52. Klaaran *tuolla – tua* -tyypin variaatio 1970- ja 1990-luvulla.

²⁴⁹ Luvun 4.8.3 analyysissä ovat mukana *tuo*-demonstratiivipronominin esiintymät.

Frekvenssikuvio 51 kuvastaa Klaaran diftongien avartumista (pl. *tuolla* – *tua*-tyyppi) kahdella vuosikymmenellä. Kuvion perusteella näyttää siltä, että muutosta on tapahtunut kakkos- ja kolmosvariantin kesken niin, että avartumattomien diftongien osuus on kahdessakymmenessä vuodessa pienentynyt eli Klaaran puhe on diftongien avartumisilmiön osalta entisestään murteellistunut – jos kohta yleisin variantti on hänellä koko ajan ollutkin murteellinen, avartunut diftongityyppi. Frekvenssikuvio 52 kuvastaa saman puhujan *tuolla* – *tua*-tyypin esiintymistä kahden vuosikymmenen aineistoissa. Tässä tapauksessa variantteja muotoutuu aineiston perusteella neljä: kolme varianttia jatkumolla *tuolla* – *tuala* ja neljäntenä lyhyt *tua*-variantti.²⁵⁰

Klaaran murteellistuminen avartumisilmiön suhteen näyttää *tuolla* – *tua*-tyypin valossa entistä selvemältä. TRE1-haastattelussa avartumaton, pitkä *tuolla*-variantti on yleisin, mutta TRE2-haastattelussa johtavaksi variantiksi on noussut lyhyt *tua*-muoto, jonka tulkitsen neljästä variantista murteellisimmaksi. Jos nämä lyhyet muodot rajattaisiin tutkimuksen ulkopuolelle (vrt. Salonen 1982a: 30; 1982b: 99), jäisi variaatioilmiön kokonaiskuva ohuemmaksi. Tarkastelen *tuolla* – *tua*-tyypin variaatiota erikseen luvussa 4.8.4.

4.8.2 Näennäisaikaennuste diftongien avartumisesta Tampereella

Diftongien avartumista TAPU1-aineistosta tutkinut Marja Salonen (1982a; 1982b) toteaa, että eri ikäryhmien välisille diftongien avartumisen eroille ei voi 1970-luvun aineiston perusteella osoittaa tiettyä suuntaa. Ikäryhmittäisiin eroihin pohjautuvaa muutoksen näennäisaikaennustetta hän ei näin ollen päädy aineiston perusteella asettamaan. Sen sijaan puhujien koulutustaustan ja heidän käyttämiensä diftongien avartuneisuuden välillä näkyy yhteys niin, että vähemmän kouluja käyneet puhujat käyttävät aineistossa tyypillisemmin avartuneita diftongeja. Salonen kuitenkin huomauttaa, että yksilöiden väliset erot ovat suuria. Niin ikään puhujakohtainen vaihtelu on suurta: kaikilla 72:lla TAPU1-aineiston puhujalla on sekä avartuneiksi että avartumattomiksi luokiteltavia muotoja. Avartumattomia muotoja Salonen toteaa käytettävän yleisesti muun muassa paikannimissä (esim. *Lapinniemi*) ja yhteiskunnallisiin instituutioihin liittyvissä ilmauksissa (esim. *puolustusvoimat*). Eri diftongityyppien avartuneisuudessa eroja ei sen sijaan näy: *ie*, *uo* ja *yö* edustuvat Salosen mukaan aineistossa varsin samalla tavoin. (Salonen 1982a: 110–113; 1982b: 117–119.)

---

²⁵⁰ Aineiston *tuol_oli*-tyyppiset elisiotapaukset ja satunnaiset *tuol*-tyyppiset loppuheittoiset tapaukset olen luokitellut tässä avartuma-asteensa mukaan pitkien muotojen ryhmiin. *tua*-tyypin variantti kattaa myös puheen virrassa toisinaan esiintyvät *tuo*- ja *tuå*-tyyppiset, avartumattomilta näyttävät variantit. Näiden esiintymät jäävät TRE-aineistossa varsin vähäisiksi, enkä katso tarpeelliseksi perehtyä tässä tarkemmin lyhyiden muotojen variaatioon. *tuo*- ja *tuå*-tyyppisten muotojen satunnainen esiintyminen aineistossa on variaation luonnollisuuden näkökulmasta täysin odotuksenmukaista, sillä kyseessä on selvästi jatkumoluonteinen vokaaliston piirre.

Heikki Paunonen on tutkinut diftongien avartumista muun muassa 1970-luvun Helsingin-aineistostaan. Myös hän on kiinnittänyt huomiota suuriin idiolektikohtaisiin eroihin (Paunonen 1995 [1982]: 102–105). Paunosen tutkimuksessa taustamuuttajista selitysvoimaisimmaksi osoittautui koulutustaustan perusteella määritelty sosiaalinen asema – joka Helsingin-tapauksessa näkyi myös puhujien asuinpaikkojen (Töölö ja Sörnäinen) eriytymisessä. Tutkimuksensa perusteella Paunonen luokittelee avartumattomuuden eli yleiskielenmukaisuuden prestiisiksi, jonka suuntaan erityisesti koulutetummat helsinkiläispuhujat pyrkivät. Helsinkiläispuhujien joukkoon mahtuu kuitenkin myös ”antiyleiskielisten ryhmä” eli avartuneita diftongeja viljelleet nuoret sörnäisläiset. (Paunonen 1995 [1982]: 96, 100, 105.) Paunosen tutkimuksen valossa avartumisilmiö näyttäytyy tiedostettuna ja siihen vaikuttaminen puhujan kannalta aktiivisena tekona.

Myös Pirkko Nuolijärven muuttajatutkimuksessa puhujien yksilökohtaiset erot ryhmien sisällä ovat silmiinpistävän suuria (Nuolijärvi 1986b: 152). Nuolijärven tutkimuksessa diftongiedustus säilyi (avartumattomuutta suosivaan) Helsinkiin muuttaneilla tutkimushenkilöillä tyypillisesti kotiseudulta omaksutun kaltaisena huolimatta siitä, kummalla kannalla – avartuneisuuden vai avartumattomuuden – puhujan kotimurre oli (Nuolijärvi 1986b: 154). Puhujat eivät siis joko kokeneet tarvetta, kysyneet tai halunneet muokata diftongiedustustaan.²⁵¹ Omakohtaisten havaintojeni perusteella pidän diftongien (selvää) avartuneisuutta melko helposti tunnistettavana piirteenä ja myös piirteenä, johon puhujan itsensä on mahdollista ainakin jossain määrin vaikuttaa.²⁵²

Tamperelainen diftongien avartuminen näyttäytyy yleiskuvaltaan ainakin osittain rinnakkaisena ilmiönä luvuissa 4.6 ja 4.7 esittelemieni muiden vokaaliston piirteiden variaation kanssa: Kyseessä on piirre, joka on vanhastaan kuulunut Tampereen murteeseen mutta joka on tuttu melko laajalti suomen murteissa. Näyttäisi siltä, että avartuneisuudella on vahva asemansa tamperelaisessa kielenkäytössä, mutta myös avartumattomilla muodoilla on puheessa omat tehtävänsä (vrt. Salonen 1982b: 118).

Taulukkoon 23 olen koonnut TRE1- ja TRE2-aineistojen diftongiedustuksen. Mikäli lieväkin avartuminen tulkitaan murteelliseksi, TRE-aineistot yltyvät avartumisilmiön osalta noin 60 %:n murteellisuuteen molemmilla vuosikymmenillä. Taulukko 23 osoittaa avartumisilmiön kokonaisuuden silmiinpistävää muuttumattomuutta 20 vuoden aikajanaalla. Silmiinpistävyttä lisää se, että aineiston litteroinnissa ja luokittelussa on tämän piirteen osalta selvää tulkinnanvaraisuutta, jolloin voisi olettaa, että jo tutkijan vaikutuksesta kahden vuosikymmenen aineistot näyttäisivät

---

²⁵¹ Nuolijärvi ei tutkimuksessaan ota kantaa piirteen tiedostamiseen, joskin hän käyttää termiä ”puhujan valinta”.

²⁵² Käytän itse puheessani – kotimurteeni Tyrvään murteen mukaisesti – huomattavan avartuneita diftongeja. Tämä on puheessani kuultavista murrepiirteistä se, johon muut ihmiset eniten reagoivat. Diftongien avartuminen on myös piirre, johon itse pyrin vaikuttamaan esimerkiksi muodollisemmissa tilanteissa. Näissä tapauksissa lopputuloksena eivät ole täysin avartumattomat vaan jonkin verran vähemmän avartuneet diftongit.

keskenään jonkin verran erilaisilta.²⁵³ Piirteiden kolmijako lienee siis luotettavuuden kannalta riittävän karkea.

Taulukko 23. Diftongien avartumisen kokonaisedustus TRE-aineistossa (pl. *tuolla* – *tua* -tyyppi).

	TRE1		TRE2	
avartumaton	2767 kpl	40 %	2936 kpl	39 %
välimuoto	1004 kpl	14 %	1127 kpl	15 %
avartunut	3186 kpl	46 %	3470 kpl	46 %
yht.	6957 kpl	100 %	7533 kpl	100 %

Yhteisötason muuttumattomuuden tulkinnan oikeellisuutta puoltaa myös se, että 1970-luvun TAPU1-aineiston ikäryhmittäisen variaation perusteella selvää muutosta ei ollut ennustettavissa. Kun tämä tieto yhdistetään Nuolijärven havaintoon avartumisilmiön vähäisestä muutosherkkyydestä, vaikuttaa kahden vuosikymmenen TRE-aineiston perusteella laadittu kokonaistaulukko luotettavalta.

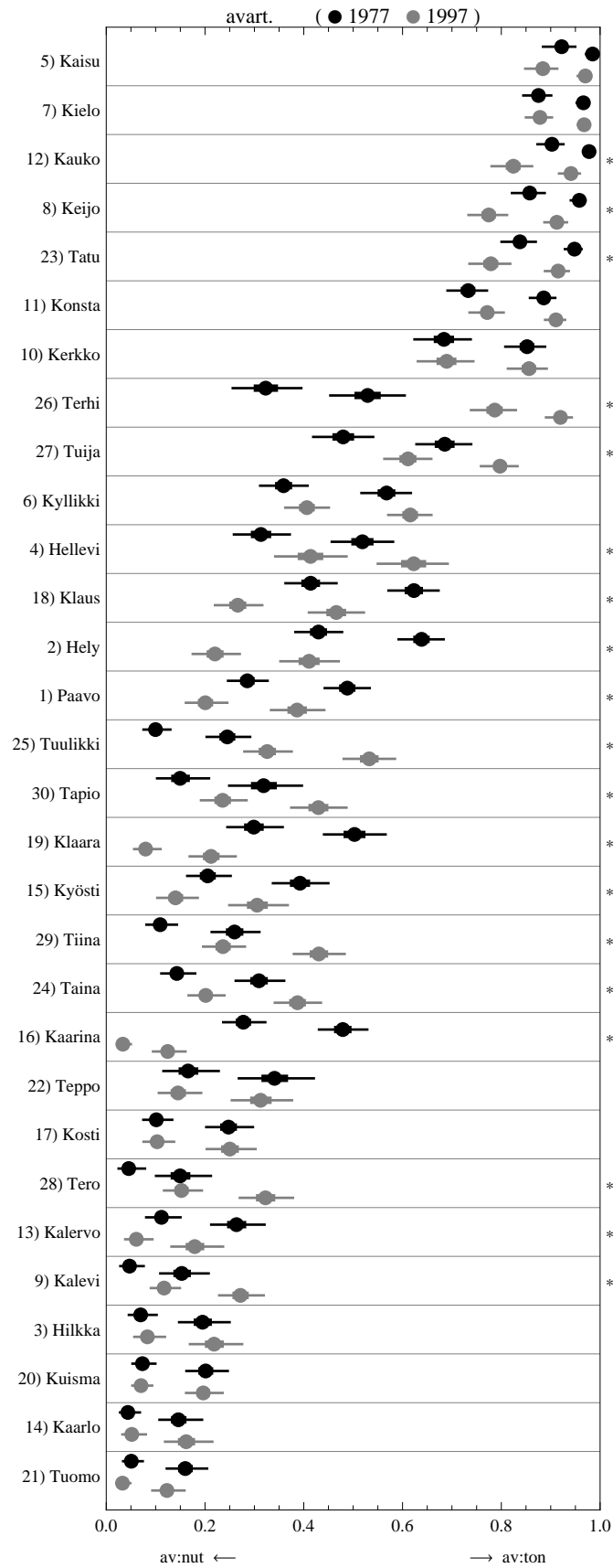
TAPU1-aineistoa tutkinut Salonen käyttää diftongivariaation havainnollistajina luvussa 4.8.1 kuvattuja, avartumaluokkien järjestykseen pohjautuvia indeksilukuja. Hänen tutkimuksensa mukaan TAPU1-aineiston puhujaryhmien edustukset liikkuvat avartumaindeksiin 3 molemmin puolin (Salonen 1982a: 111). Tämän perusteella ei pysty päättämään, mikä on TAPU1-aineiston tai sen erilaisten puhujaryhmien yleisin avartuma-aste (moodi) tai havaintoarvojen keskikohta (mediaani). Niin ikään havainnot yksittäisistä puhujista jäävät Salosen tutkimuksissa vähäisiksi.²⁵⁴ Aiempi tutkimus kuitenkin viittaa siihen, että avartumisilmiön kiinnostavuus on nimenomaan idiolektitason edustuksessa. Seuraavassa luvussa 4.8.3 perehdyn siihen, millaisista yksilöprofiileista TRE1- ja TRE2-aineistojen kokonaisedustus muodostuu ja millaisena stabiililta vaikuttava variaatioasetelma näyttäytyy yksilötasolla.

4.8.3 Diftongien avartumisen tilastollinen analyysi

Kuvio 53 havainnollistaa diftongien avartumisen variaation ja muutoksen todennäköisyyttä TRE-aineiston puhujilla kahdella vuosikymmenellä. Diftongien avartumisen puhujakohtaiset esiintymämäärät ovat liitteessä 8. Aineistosta poimitut diftongitapaukset jakautuvat kolmeen luokkaan, avartuneisiin, avartumattomiin ja välimuotoisiin eli jonkin verran avartuneisiin variantteihin.

²⁵³ On tosin mahdollista, että juuri tutkijan tulkinnan vaikutuksesta aineistojen variaatio näyttäytyisi samanlaisena, mutta tämä on selvästi epätodennäköisempää kuin erojen syntyminen.

²⁵⁴ Kaikissa TAPU-hankkeen 1980-luvun alkupuolen tutkimuksissa painotus oli puhujaryhmien variaatiossa.

Kuvio 53. Diftongien avartumisen idiolektikohtainen todennäköisyys 1970- ja 1990-luvulla.

Välimuotoisen variantin kategoria (l. tutkijana tekemäni rajanveto luokkien välille) osoittautui tilastollisessa tarkastelussa²⁵⁵ niin kapeaksi, että kaikissa tapauksissa välimuotovariantin todennäköisyys on pienempi kuin avartuneiden tai avartumattomien varianttien todennäköisyys (ks. liite 13). Toisin sanoen haastattelun vallitseva variantti on TRE-aineiston puhujilla joko selvästi avartunut tai selvästi avartumaton diftongi.

Kutakin haastattelua kuvastaa kuviossa 53 kaksi janaa. Janoista ylempi kuvastaa avartumattomien ja välimuotoisten varianttien välistä rajaa. Alempi janoista kuvastaa välimuotoisten ja avartuneiden varianttien välistä rajaa. Kuten *nk*-yhtymän tilastollisessa kuvauksessa (ks. luku 4.5.3), myös tässä tapauksessa välimuotoisen variantin todennäköisyys on mittarin ominaisuus ja näin ollen yhteinen kaikille TRE-aineiston puhujille.

Kuviossa mustat janat kuvastavat totuttuun tapaan kunkin puhujan variaatiotilannetta 1970-luvun TRE1-haastattelussa ja harmaat janat variaatiotilannetta 1990-luvun TRE2-haastattelussa. Puhujat on sijoitettu kuvioon vuosikymmenten välisen edustuksen keskiarvon perusteella. Kuvion yläosaan sijoittuvat puhujat, joiden kohdalla avartumattoman diftongin tulkinnan (l. merkinnän) todennäköisyys on suuri. Vastaavasti kuvion alaosaan sijoittuvat puhujat, joiden tapauksessa avartuneen diftongin tulkinta on todennäköinen.

Puhujakohtaisia diftongiesiintymiä on paljon, mikä näkyy muun muassa janojen lyhytenä eli luottamusvälin pienuutena. Runsaslukuisten esiintymien mukanaan tuoma tilastoanalyysin varmuus saakin aikaan sen, että tarkasteluvuosikymmenten välillä näkyy idiolektitasolla runsaasti tilastollisesti merkitsevää muutosta.²⁵⁶ 30 puhujasta 19:llä eri vuosikymmenten edustusta kuvastavien janojen siirtymä näyttäytyy tilastollisesti merkitsevä. Kuviosta välittyvä muutoksen runsaus ei kuitenkaan tarkoita, että puhujakohtainen muutos olisi välttämättä suurta. Useimmissa tapauksissa puhujan profiloituminen tietyn variantin suosijaksi ei haastattelujen välillä olennaisesti muutu, vaikka tilastollisesti merkitsevää muutosta näyttäisikin tapahtuneen.

Puhujat sijoittuvat diftongiedustuksensa suhteen jatkumolle. Niin ikään kaikilla puhujilla on kaikkien kolmen variantin esiintymiä molemmissa haastatteluissaan (ks. liite 8). Osa TRE-aineiston puhujista profiloituu odotuksenmukaisesti avartuneiden diftongien suosijoiksi. Näillä puhujilla avartumattomat variantit näyttävät ilmaantuvan puheeseen ensisijaisesti diftongiääntämyksen jatkumoisuuden ja siitä seuraavan luontaisen vaihtelun seurauksena (esimerkit 1–6). Valtaosassa tapauksista ei murteellisten puhujien avartumattomille diftongiesiintymille löydy funktionaalista selitystä.

---

²⁵⁵ Tässä käytössä on ollut ns. polytominen Rasch-malli (ks. esim. Andrich 1978; Fox 2010; ks. myös Metsämuuronen 2009: 171–172), jossa otetaan huomioon kunkin puhujan esiintymät, luokkien keskinäinen järjestys (jossa välimuotoisten diftongien luokka siis jää jatkumolla avartuneiden diftongien luokan ja avartumattomien diftongien luokan väliin) sekä tutkijana tekemäni rajanveto luokkien välille (jonka oletetaan olevan koko ajan sama).

²⁵⁶ Osittain muutoksen näkyvyys voi johtua myös siitä, että kuulonvaraisuuteen perustuva tulkinta on väistämättä epävarmaa.

1. *ja sittek kuj joskus syksyllä meidäm piti mennäv vanhasta **luokasta** vielä jottai hakeen ni, oltii sten nin, leuhkoja kum me tultiin **sieltä** niñkum **poikapualelta** kattoon näitä jotka oli siä, vielä toisella **luokalla sekaluakalla**. (Kuisma/TRE1)*
2. *mut se on tehokas tapa opiskellav **vieraan kielen** avulla **vierasta kiältä**. (Kuisma/TRE2)*
3. *ooli se **vuaroityätä** ja **kaksvuorotyettä** ja s^ttev viälä loppuaikoina oli että, oltiim pyhä(t)kit töissä. (Hilkka/TRE2)*
4. *siinä o hyvä siin_on (semmonne), **piäni hiekkarantaki** ja, kallioliuskaa sittej ja, (Tuomo/TRE1)*
5. *ja **sielt**_on kuulunuk kaikennäköstä semmosta, epämukavaa mitä on sattunut turisteillekkij justiin, et siä or **ryüstettyj** ja kaikennäkösiä muita ihan, (Kaarlo/TRE2)*
6. *samassa **työpaikassa** (k)um minäkin ny. **Lapinniämessä** et me ollaan niñku, kolmatta polovee **Lapinniämessä(ki)**. (Kaarlo/TRE1)*

Satunnainen avartumattomuus näyttää näillä puhujilla koskettavan yhtä lailla kaikkia tarkastelussa olevia diftongeja (*uo, yö ja ie*). Murteellisten puhujien haastatteluisissa on odotuksenmukaisesti esimerkkejä tapauksista, joissa avartumaton muoto esiintyy paikannimen tai esimerkiksi jonkin ammattisanan yhteydessä (esimerkit 7–9). Tämäntyyppisten sanojen ja niiden lähikontekstin kohdalla lienee perusteltua puhua yleiskielisyshakuisuudesta. Havaittu tendenssi ei kuitenkaan tarkoita, että murteellisten puhujien diftongit esiintyisivät todennäköisesti avartumattomina tällaisten sanojen yhteydessä. TRE-aineiston murteellisilla puhujilla avartuneisuus on näissäkin tapauksissa yleisempää (esimerkit 10–12).

7. *siis^s ammattitaitone **sekatyömies kirvesmiehet** ja näähän sai korkeempaa pal^lkkaa mutta, (Kuisma/TRE1)*
8. *mää oli **työhönopastajana** mutta nyk kun_on tämmönej kauhee huano aika ni mun tarttee ollak kans neulomassa siä **Suåmen trikoos(sa)**. (Hilkka/TRE1)*
9. *kylä mää oon siis nähny^p **Pietarissa** katulapsia. (Tuomo/TRE2)*
10. *niin no **Piatarin** katulapsia ja näitä mitä täällä televisio-ohjelmia (ja) muuta tulee ni, (Tuomo/TRE2)*
11. *tota, esimers toi **korvasuojukset**, nin ne on tullu ihan nyt. muta stet taas niitä **korvasuajuksiaki** em mää semmosia voip pi^tääk kamalat hiostavat ja semmoset, (Hilkka/TRE1)*
12. *sittehä se (siittä) lakkas ja se meni toho **Oñkiniämeen** se **Suomen tri^kkoo**, tiäks sää sitä? (Hilkka/TRE2)*

Myös diftongivariaation osalta yleiskielisillä TRE-aineiston puhujilla variaation luonnollisuus nousee ensisijaisesti esiin. Satunnaisille avartuneille diftongeille ei useimmissa tapauksissa löydy selitystä kontekstista. Myöskään mikään tietty diftongi ei näyttäydy kvalitatiivisen tarkastelun perusteella erityisen avartumahakuisena. (Esimerkit 13–16.)

13. *erilaisia et kaikissa **tietyst^t** jonkillaine sisäpiha joss_oli, tommos(es)ta suuresta korttelista kysymys nin, siinä **luannollisesti**, siis se tuli tämmöne sisäpiha mutta, (Keijo/TRE1)*

14. *siellä täytyy sitten, lukeas siis huomattavasti¹ lyhyemmässä ajassa nää samat, kurssit jotka tietystik kielissä ja matematiikassa ja suomey kiälessä olivat, samat, oltava ku(m), päiväkouluksaki ja -- (Kielo/TRE1)*
15. *nyt se on hämmästyttäväm pitkällä, on tätä tämä teol'inen tuatanto, siellä tekevät kaikkee mahdol'ista, (Kauko/TRE2)*
16. *kylä se oli työntekoa, melkein normaalia työntekoa, päivittäij ja, sitteⁿ iltaisin piti tehdä ne opiskelutehtävät, (Kauko/TRE1)*

Avartumaton variantti on näillä puhujilla todennäköisin, ja erisnimet sekä ammattinimitysten kaltaiset termimäiset sanat esiintyvät heillä useimmiten avartumattomassa muodossaan. Kuitenkin – variaation luonnollisuuden mukaisesti – heidän haastatteluissaan on esimerkkejä myös avartuneista diftongeista näissä yhteyksissä (esimerkit 17 ja 18).

17. *näky, pakkaspäivinä hyvin, selvästik kun, lentokoneet, seurasivat_en-, ensin tätä, Piäksämäe Haap- Haapamäer ra'taa ja käänsivät Haapamäellä sit etelä¹ ja seurasivat sitte Haapamäen Tampereer rataa ja, (Kauko/TRE1)*
18. *oikeestaan täällä oli varmaaj joku naisviuluniakka joka oli, oli siälä, (se on) tyttö-, tyttöviuluniakka joka oli sielä orkesterissa, (Keijo/TRE2)*

Avartumisilmiön tiedostettavuuteen saattaa liittyä Kaisun TRE1-haastattelun katkelma (esimerkki 19), jossa hän pohtii sitä, että murteellisuus hiipii puheeseen joskus huomaamatta. Tässä esimerkissä Kaisu korjaa avartuneen diftongin hieman vähemmän avartuneeksi. Aineiston yleiskielisiltä puhujilta löytyy myös esimerkki toisensuuntaisesta mahdollisesta korjausilmiöstä (esimerkki 20). Tämä esimerkki selittynee lähinnä vokaaliääntämyksen jatkumaisuuden ja variaation luonnollisuuden kautta.

19. *no kylä mä¹ joskus_aina huomaa et mä¹ ni¹ku huamaama¹-, huamaamattani puhun [murrettä]. (Kaisu/TRE1)*
20. *että se oli ihan tämmönen, sota-, sotajoukko siis miesten, miästej joukko ja, äitini ei halunnut lähteäs siihen, siihen suuntaaj ja -- (Kielo/TRE2)*

Muun muassa kaikilla TRE-aineiston nuorinta ikäpolvea eli 1950-luvulla syntyneitä puhujia edustavilla naisilla, Terhillä, Tuijalla, Tuulikilla, Tiinalla ja Tainalla, kuviossa 53 näkyy tilastollisesti merkitsevää muutosta avartumattomuuden suuntaan. Terhillä muutosta näyttää tapahtuneen erityisen paljon, ja hänen profiloitumisensa diftongien avartumisen osalta on haastattelujen välillä muuttunut. Myös Tuulikilla janojen välinen siirtymä näyttää kuviossa varsin suurelta. Terhillä 1970-luvun tasainen variaatiotilanne on vaihtunut 1990-luvun selvään avartumattomuuden suosimiseen, Tuulikilla 1970-luvun avartuneisuuden suosiminen on vaihtunut 1990-luvun tasaisempaan variaatiotilanteeseen (ks. liite 8).

Kiinnostava havainto on, että Terhin 1990-luvun haastattelussa, jossa avartumattomuus on selvästi tavallisinta, lähes kaikki avartuneet muodot ovat *ie*-diftongin etuvokaalisissa esiintymäympäristöissä (esimerkit 21–23). Tuulikin 1970-luvun

murteellisessa haastattelussa taas avartumattomat variantit ovat muutamaa tapausta lukuun ottamatta *uo*-diftoingissa (esimerkit 24–26).

21. *musiikki on tullun nyt niiv vahvastis sittem meillä, oikeestaa viime syksyn_aikana että kaikem maailman Äksäl Vitosia ja, ja Bäkstriit Bois ja, tämmösiä, **tiüdetääj** jo niim paljo että, (Terhi/TRE2)*
22. *et tota kylä me nyt tähäm mahdutaam mutta, vois **tiüTTY** ollav vähä, mukavampi ku olis, pikkuse enemmän tilaa (ni). (Terhi/TRE2)*
23. *mum **miülestäni työttömät** _on_ _olluj jo liiankik kau^w_an_aikaa ihaj kiltisti ja, hiljaa että, (Terhi/TRE2)*
24. *sittes **siäläki** ruvetaan _aukoonj katop päätä, mul likkakaverille ja mulle et joo et te **juo-me juästaaj** jossainj kölviem perässä jossainj kaupunjilla ja. (Tuulikki/TRE1)*
25. *semmonenj ku oli niill_oli oikeen, ste, kerrav **vuoresa** kai jokkut _isot seurat _oikeenj kesäsi, (Tuulikki/TRE2)*
26. *kyä se **huomaa** et sää oot _ihan_ _aut kus sää vähän _aikaa funtsaat jotaaj jüttua ni ei, (e)t sää ymmärrä yhtääm mitää. (Tuulikki/TRE1)*

Aineiston viiden nuorimman naispuhujan kohdalla herää kysymys, onko mahdollisella iän myötä tapahtuneella tilannevariaation omaksumisella vaikutusta diftoingien avartumattomuuden lisääntymiseen: onko siis tapahtunut muutos aitoa vai johduko kuviossa nähtävä tilastollinen muutos ainoastaan siitä, että naiset kiinnittävät 1990-luvun haastattelutilanteessa enemmän huomiota diftoingiedustukseensa kuin 20 vuotta nuorempina? Lisävalaistusta puhujien piirrevariaatioon ja muutoksen arviointiin tuo seuraavassa luvussa käsittelemäni *tuolla – tua* -tyypin variaatio. Palaan siis Terhiin, Tuijaan, Tuulikkiin, Tiinaan ja Tainaan vielä luvussa 4.8.4.

Muutosta murteellisempaan suuntaan näyttää kuvion 53 perusteella tapahtuneen selvimmin Kaarinalla ja Klooralla. Molemmilla 1970-luvun tasaisempi variaatiotilanne on vaihtunut avartuneiden diftoingien ilmeiseen enemmistöön 1990-luvun haastattelussa (ks. myös liite 8). Kummallakin puhujalla kumpanakin vuonna avartumattomat variantit ovat useimmiten *uo*-diftoingissa (esimerkit 27–32), joskin erityisesti 1970-luvun tasaisemman variaation tilanteessa toki muitakin avartumattomia diftoingeja esiintyy (esimerkit 33–35), eivätkä kummassakaan haastattelussa suinkaan kaikki *uo*-diftoingit ole avartumattomassa asussaan (esimerkit 36 ja 37).

27. *se on, tässä, keskellä Peeämkoov **viäressä tuossa**, ihaj keskikaupunjilla. (Klaara/TRE1)*
28. *tää o seitkytneljä rakennettu että tää ei, oo oo^k ku(η), vähä yli kakskytä **vuotta** vanha. (Klaara/TRE2)*
29. *mä kävin tekemässä sitten_aina **ruokatunnit** siinä myymälässä ja (s-) kesälomat ja, (Klaara/TRE2)*
30. *sittes me vaanj kaksin tätä maailmaa onj katteltu ja pohrittu näitä asioita ja sittes sanov vaan ton että kylä maailma nin, **huolestuttavaan** suuntaan on menossa että -- (Kaarina/TRE2)*
31. *tänne Aitolahteen tänne, toisellep **puolen** _ihan_ tännen nin, jäätä pitkin_om menny. lastenj kanssa. **miüs**_on pitänyl lasta selässäkin nii. (Kaarina/TRE2)*

32. *olin totà noij kolmej ja puoli vuotta kotona ja menin taas takasi^t tännes sammaan, työmaahan ja, olin sielä sitten, muutaman vuoden vielä.* (Klaara/TRE1)
33. *kyllä minä siis otan sen, sikäli, vakavasti että teen tyäni mahdollisimma hyvin, kuijka mä osaan niin hyvin kun_osaan ja, ja koko sielultani, siihen syvennym mutta nin, kun, kun nyt on huono työaika ja mä oon_ihav vaan tilapäi(ses)tik käynyk kysymäs ja mä satuiv vähäks_aikaa pääseej ja --* (Kaarina/TRE1)
34. *siihen_oli stem monet syyt vaikutti tietystis siihen, kuka otettiin saattaaj ja kuka ei mutta,* (Kaarina/TRE1)
35. *nin tässä suhte^ssa jumala koko ajan ihmistä valmistaa ja luo uutta, tietoo ja taitoo tälle ihmiselle.* (Kaarina/TRE2)
36. *omakotiasutusta sielä oli, enimmäkseen_omakotitaloja, näillä, talonomistajilla mutta oli sittej joitaki semmosia, että oli niitä huoneistoja siis vuokrattiin_ulkopuolisillekki nii,* (Kaarina/TRE1)
37. *-t_ ehkä se o tullu ihal luannostaav vail liäkö se, siältä uimakoulust mi^t, mä oon kyl_aika pienestä uinuj jo.* (Klaara/TRE1)

Erityisesti Kaarinan tapauksessa muutoksen arviointi jää pelkästään tässä luvussa kuvatun diftongivariaation perusteella ongelmalliseksi. Molemmilla haastatteluker-roilla – mutta kenties vielä enemmän vuoden 1977 haastattelussa – Kaarinan pu-heessa on runsaasti uskonnollissävyytteisiä ilmauksia. Näissä yhteyksissä diftongien avartumattomuus on Kaarinalla yleistä. Seuraavassa luvussa tarkasteltava *tuolla – tua* -tyypin variaatio tuo myös Kaarinan ja Klaaran tapauksessa lisävalaistusta muu-toksen arviointiin.

Kun diftongivariaation osalta yleiskielistyneiden ja murteellistuneiden puhujien esimerkkejä 21–37 tarkastellaan rinnan, nousee esiin kysymys *uo*-diftongien avartumattomuushakuisuudesta ja erityisesti etuvokaalisissa ympäristöissä esiintyvien *ie*-diftongien avartuneisuushakuisuudesta: Niillä puhujilla, joilla avartumattomuus on yleistä, avartuneet variantit näyttävät osuvan tyypillisimmin etuvokaalisiin *ie*-diftongeihin. Niillä puhujilla, joilla avartuneisuus on yleistä, avartumattomat difton-git taas ovat usein nimenomaan *uo*:ita. Kenties nämä diftongit ovat avainasemassa myös muutoksen kulun kannalta? Arvelua varmempaa asemaa ei ilmiö tässä tutki-musasetelmassa kuitenkaan saa. Saattaa esimerkiksi olla, että havainto kytkeytyy ensisijaisesti näiden kahden diftongityypin ja erityisesti joidenkin niitä kantavien sanojen (esim. *tietysti* ja *vuosi*) tiheään frekvenssiin (ks. myös Nuolijärvi 1986b: 154; Paunonen 1995 [1982]: 90).

Useimmilla TRE-aineiston puhujilla diftongien variaatio on molempina haastatte-luvuosikymmeninä runsasta. Näiden puhujien haastatteluja kuvastavat janat sijoittu-vat selvästi kuvion 53 laidoista irralleen. Esimerkiksi *nk*-yhtymän vaihteluun (kuvio 39 luvussa 4.5.3) verrattuna diftongien avartuminen lieneekin Tampereella paitsi tavallinen myös puhujien itsensä kannalta kohtuullisen neutraali ilmiö. Esimerkiksi TRE-aineiston 1920- ja 1930-luvuilla syntyneillä akateemisilla puhujilla, kuten Kyl-likillä, Hellevillä, Helyllä, Paavolla, Kyöstillä ja Kuismalla, avartuneet diftongit ovat puheessa yleisiä.

Ensisijaisesti aineistossa havaittava diftongien variaatio näyttää kytkeytyvän nii-den jatkumoluonteiseen olemukseen ja tiheään frekvenssiin. Aineiston perusteella selvää on myös se, että diftongien avartumisella – siinä missä muillakin tässä tutki-

muksessa tarkasteltavilla piirteillä – on tehtävänsä silloin, kun kielen variaatiota käytetään funktionaalisesti esimerkiksi sanomaa korostamassa (esimerkit 38 ja 39).

38. *ja sitten siäl_oli semmonev vanhakantanem portsäri, joka oli olluv varmastikki^s siinä Europeeskassa silloŋ ku se oli todella hieno.* (Hely/TRE2)
39. Armi: *no oot sää huomannu et sä itek käytät [kieltä virallisemmin] jos sä meet jonneki?*
Teppo: *kyylä se joteŋkin, se oj joteŋkis semmonen niŋ-, jossaim määrätysä paikkaa se tul^lee aina sitte (ettei),*
Armi: *no miŋkälaisia ne on nää paikat?*
Teppo: *no jòskus tonnek kuv virastoihi ja tommottii joutuu nii.*
Armi: *mites se niŋku ilmenee oŋko niŋku sanat erilaisia vai?*
Teppo: *saⁿ noo vähü huolellisemmij ja tällüi että.* (TRE1)

Seuraavassa luvussa nostan diftongien avartumisen tarkastelun rinnalle *tuolla* – *tua* -tyypin variaation tarkastelun. Monissa tapauksissa lyhyiden *tua*-tyyppisten varianttien ja pitkien *tuolla* – *tuällä* – *tuala* -tyyppisten varianttien jatkumon vertailu tarkoittaa tässä luvussa alustavasti esiin nostetun idiolektikohtaisen muutoksen arviointia.

4.8.4 *tuolla* – *tua* -tyypin variaatio

Kuvio 54 havainnollistaa *tuolla* – *tuällä* – *tuala* ja *siellä* – *siellä* – *siälä* -adverbien, *tiedä* – *tiädä* – *tiürä* -verbien sekä temporaalisten partikkelien *vielä* – *vielä* – *viälä* muodostamien kolmivarianttisten avartumajatkumoiden²⁵⁷ idiolektikohtaista painotumista. Kuviota tulkitaan samoin kuin edellisessä luvussa 4.8.3 esitettyä, yleistä diftongivariaatiota kuvaavaa kuviota 53: myös tässä tapauksessa jokaista idiolektia kuvastaa yhteensä neljä janaa.

Kuvio 53 näytti, että peräti 19:llä TRE-aineiston puhujalla avartuneiden diftongien edustuksessa oli tapahtunut muutosta haastatteluvuosikymmenten välillä. Kuvio 54 on tälle aiemmalle kuviolle selvästi rinnakkainen. Jo yleisilmeeltään kuviot ovat varsin samankaltaiset. Idiolektit sijoittuvat niissä jatkumolle, ja puhujien erilaiset edustukset kattavat käytännössä koko potentiaalisen variaation kentän. Tilastollisesti merkitsevää muutosta näkyy kuviossa 54 kaikkiaan 10 puhujalla. Heistä 9:llä muutosta näkyy myös kuviossa 53. Jokaisella näistä puhujista muutos on kummassakin kuviossa samansuuntaista. Kuvion 54 10 muuttujasta ainoastaan Kuismalla ei näy kuviossa 53 tilastollisesti merkitsevää muutosta.

Koska kuviossa 54 kuvattuja adverbeja ja partikkeleita on TRE-aineiston puhujilla jonkin verran edellisessä luvussa tarkasteltuja diftongiesiintymiä vähemmän (ks. liitteet 8 ja 9), luottamusvälit jäävät kuviossa 54 pidemmiksi. Tämän vuoksi tilastollisesti merkitseväksi osoittautunutta muutosta ei näy kuvioissa yhtä paljon.

---

²⁵⁷ Tässä tarkastelun kohteena ei ole esimerkiksi geminaatta-*l*:n tai *d*:n vastineiden esiintyminen mainituissa muodoissa.

Kuvion 54 perusteella näyttää ensisijaisesti siltä, että diftongien avartumisen idiolektikohtainen edustus on TRE-aineistossa *tuolla*, *siellä*, *tiedä* ja *vielä* -sanoissa samankaltaista kuin muissakin *uo-*, *yö-* tai *ie-*diftongin sisältävissä sanoissa. Kuvio 54 ei siis vielä yksinään tuo lisävalaistusta idiolektikohtaisen muutoksen arviointiin, eikä *tuolla*, *siellä*, *tiedä* ja *vielä* -sanojen erottaminen muusta tarkastelusta vaikuta pelkästään sen nojalla erityisen perustellulta.

Tilanne muuttuu ratkaisevasti, kun kuvattujen kolmivarianttisten adverbi-, verbi- ja partikkelijatkumoiden rinnalle tarkasteluun nostetaan lyhyet muodot *tua*, *siä*, *tiä* ja *viä*. Kuvio 55 havainnollistaa näiden lyhyiden muotojen sekä niille rinnakkaisten pidempien jatkumoiden (*tuolla* – *tuällä* – *tuala* ym.) keskinäistä jakautumista kunkin puhujan kahden vuosikymmenen haastatteluissa. Tässä kuviossa pidempien jatkumoiden edustukset on yhdistetty, ja niiden yhteisösuutta verrataan lyhyiden muotojen osuuteen.

Kuviossa 55 mustat janat edustavat 1970-luvun haastattelujen ja harmaat janat 1990-luvun haastattelujen varianttien todennäköisyyttä. Janojen sijoittuminen kuvion oikeaan laitaan kuvastaa pidempien muotojen (jatkumot *tuolla* – *tuala*, *siellä* – *siälä*, *tiedä* – *tiärä* ja *vielä* – *viälä*) suurta todennäköisyyttä.²⁵⁸ Lyhyiden *tua*-tyyppisten muotojen runsas esiintyminen taas sijoittaa haastattelua kuvastavan janan lähemmäs kuvion vasenta laitaa. Puhujat on järjestetty haastattelujen keskiarvon perusteella niin, että lyhyiden *tua*-tyyppisten muotojen suosijat sijoittuvat kuvion alaosaan.

Lyhyiden ja pitkien muotojen käytön vertaaminen nostaa esiin selviä eroja TRE-aineiston puhujien välillä ja tarkentaa idiolektikohtaisen muutoksen tulkintaa. Verrattaessa kuviota 53 ja kuviota 54 kuvioon 55 käy ilmi, että idiolektin diftongien avartumisessa tapahtunut murteellistumismuutos näkyy lyhyiden muotojen käytön lisääntymisenä. Vastaavasti idiolektin yleiskielistymismuutos näkyy paitsi avartumattomien diftongien myös pidempien muotojen käytön lisääntymisenä.

Esimerkiksi Tuijan ja Terhin diftongiedustuksessa on tapahtunut muutosta avartumattomien eli yleiskielisten muotojen käytön suuntaan (kuviot 53 ja 54). Selvimmin tapahtunut muutos kuitenkin näkyy puhujilla siinä, että 1970-luvun lyhyiden muotojen suosiminen on vaihtunut 1990-luvun pidempien muotojen ensisijaiseksi käyttämiseksi. Samansuuntaista kehitystä on tapahtunut myös Tuulikin ja Teron idiolekteissa. (Esimerkit 1–8.)

1. *taikka sai valita et saa, **tua viäkin** ottaas sillai ettei vaikkei ottas vapaapäivää olleñkaa väkka tekis kuus päivää viikossa, jos haluaa mutta,* (Tuija/TRE1)
2. *j- joteñkim mä niñku heñ-, et **sielä** [Turussa] heñkii se historia, joteñkiv **vielä** paljom paljo^v voimakkaammiñ kun, kun Tampereella.* (Tuija/TRE2)
3. *käytii sten, sen **Ailam** mökillä ja, mentiim pyärillä sinnes se on **tua** Teiskossa ja, oltiin **siä** muutama päivä ja, steⁿ tultiim poljettiin takasin Tampereelle^l ja,* (Terhi/TRE1)
4. *joo ja niñkut toi Lapinniemen, Lapinniemen systeemitkit **tuola** nin, käytii silloi vaanj kattomas ku oli ne asuntomessut **sielä** että, ihan sillai mukavia ratkasuja, semmosellej jollekka ne sopii.* (Terhi/TRE2)

²⁵⁸ Kolmen variantin keskinäinen puhujakohtainen jakautuminen näissä muodoissa käy ilmi kuvioista 54.

5. *ettei siä niñku oikein kuri pysyny et siä oli aika kiva porukka siihen_aikaan kum mää olin siä viä että.* (Tuulikki/TRE1)
6. *[lapsi harrasti] taekvondoo ensin kolme vuotta tossa ja nyt sitten, sai vihree^v vyäj ja, vähän_aikaa, viälä potki siälä ja sano että nyt loppu.* (Tuulikki/TRE2)
7. *em mää tiä onko siinä enää, niitä mutta siihen_aikaan kum mää siä kävi, oli viä, muutama mänty siä.* (Tero/TRE1)
8. *mum miälestä ne liikennemerkkit mikkä tuala on, jos_ajattelee että tulee jostain, muualta kut Tampereelta sinne, nin, ne on, turhal lähellä siälä.* (Tero/TRE1)

Tuijalla ja Terhillä kuvioissa 53 ja 54 nähtävä muutos on selvempää kuin Tuulikilla ja Terolla. Niin ikään Tuijalla ja Terhillä 1990-luvun haastattelussa pidemmät muodot edustuvat enimmäkseen avartumattomina kun taas Tuulikilla ja Terolla 1990-luvun pidemmät muodot ovat suurelta osin avartuneita (ks. liite 9). Näiden puhujien perusteella näyttäisikin siltä, että idiolektin yleiskielistymismuutos kulkee lyhyistä muodoista (*tua*) pitkien avartuneiden muotojen (*tuala*) kautta pitkiin avartumattomiin muotoihin (*tuolla*). Tämän mallin mukaan Tuijan ja Terhin diftongien avartumisessa havaittava yleiskielistymiskehitys on siis pidemmällä kuin Tuulikilla ja Terolla.

Tuija profiloituu puhujana kokonaisvaltaisesti yleiskielistyneeksi (ks. kuvio 65 luvussa 5.1). Terhillä yleiskielistymiskehitys ei ole muilta osin yhtä selvää. Terhi on asunut haastattelujen välillä kymmenen vuotta Ruotsissa. Selvä yleiskielistymiskehitys nimenomaan diftongien avartumisessa tukee oletusta siitä, että Tampereella avartuneisuus on neutraalia, mutta muualla avartuneisuuteen luultavasti kiinnitetään enemmän huomiota.

Kahdella muulla 1950-luvulla syntyneellä naispuhujalla, Tiinalla ja Tainalla, kuviossa 55 nähtävä muutos on pienempää kuin edeltävillä puhujilla ja lisäksi erisuuntaista kuin Tiinan ja Tainan muussa diftongien avartumisessa tapahtunut kehitys. Näin ollen kokonaisvaltaisen muutoksen oletus diftongien avartumisessa ei heidän kohdallaan saa vahvistusta. Tiinan ja Tainan tapauksessa havaittua tilastollisesti merkitsevää muutosta selittäneekin lähinnä tilannevaihtelu.

Murteellistumismuutosta TRE-aineistossa näkyy muun muassa Helyllä, Klaaralla, Kaarinalla ja Klausilla. Heistä Helyllä, Klaaralla ja Kaarinalla *tuolla* – *tua* -tyypin tapauksista 1970-luvulla hallitsevassa asemassa ovat olleet pitkät avartumattomat *tuolla*-tyyppiset muodot, kun taas lyhyitä *tua*-esiintymiä on näillä puhujilla vähiten. Helyllä ja Kaarinalla 1990-luvun haastattelussa pitkät avartuneet *tuala*-tyyppiset muodot ovat nousseet hallitsevaan asemaan, ja myös lyhyiden *tua*-tyyppisten muotojen osuus on kasvanut. Klaaralla hallitsevaksi variantiksi on noussut lyhyt *tua*-tyyppi, mutta myös *tuala*-esiintymien suhteellinen osuus on hänellä kasvanut. Kaikilla kolmella puhujalla pitkät avartumattomat *tuolla*-tyypin esiintymät ovat jääneet puheessa kolmannen tai neljännen variantin asemaan (esimerkit 9–14). (Ks. myös liite 9.)

9. *sielä mä` kävi hyvin paljo Tampereev Veepeekoolla tossa. onkohan sielä vielä tanssia olleñkaa?* (Kaarina/TRE1)

10. *jos ei nyt aina sitäkään tiedäm minäkäläinen_on_äiti. kotona eihän sitäkään kukkaan nää k- mutta siis, (Kaarina/TRE1)*
11. *mää just_oon nauranum meidän miähelle että, tuala näytiņ kuņ kuljetaaj joka päivä (et), tuala, kuljettiin nym miss_oli semmosia pitkiä sarkoja ni, (Kaarina/TRE2)*
12. *mää en tiäs se ei varmaan tällen nuarellen neidillen niin_ov viä, tuttua nää asiat mutta niin, (Kaarina/TRE2)*
13. *no siellähän_opetettiin siis kaikki juuri, ruuavalmistus, siivoukset pyykim-, -pesut sielä oli pesulat sielä oli leipomot, leipomiset ja, ravintolapuoli, sielä opetettiin kaikki että sielä oli, hyvin monipuåline ja sitte' vielä, vaihtovuorosestis sillon, (Klaara/TRE1)*
14. *viäkiv vaikka mä olen_ollu, yli kymmenev vuotta ny, runsa-, pikku-, niin no yksitoist vuotta tulee syksyllä, poijes, nim mull_ov vieläkin sen_aikusia hyviä, asiakastuttavia joittenka kans keskustellaan tua kadulla että, (Klaara/TRE2)*

Klausilla lyhyet *tua*-tyyppiset muodot ovat olleet hallitsevassa asemassa jo 1970-luvun aineistossa, mutta myös pitkiä *tuolla*-tyypin muotoja esiintyy melko paljon hänen haastattelussaan. 1990-luvun haastattelussa lyhyet *tua*-muodot ovat jo Klausille selvästi tyypillisimpiä, ja muiden kolmen esiintymätyypin eli jatkumon *tuolla* – *tuala* osuus jää hänellä vähäiseksi. Tästä kolmen variantin jatkumosta pitkän, täysin avartumattoman *tuolla*-tyypin esiintymiä on kaikkein vähiten. (Ks. liite 9.) Idiolektin murteellistumismuutos näyttää siis näillä puhujilla kulkevan pitkistä *tuolla*-tyyppisistä muodoista pitkien *tuala*-tyyppisten muotojen kautta lyhyiden *tua*-tyyppisten muotojen käyttöön.

tuolla – *tuålla* – *tuala* ja *siellä* – *siellä* – *siälä* -adverbien, *tiedä* – *tiedä* – *tiärä* -verbien sekä temporaalisten partikkelien *vielä* – *vielä* – *viälä* muodostamien kolmi-varianttisten avartumajatkumoiden vertailu samojen sanojen lyhyisiin, historiallisesti välikonsonantin kadon kautta syntyneisiin muotoihin tarkentaa diftongien avartumisen idiolektikohtaista kuvaa. Tehty vertailu osoittautui hyödylliseksi erityisesti idiolektikohtaisen kielenmuutoksen vaiheen arvioinnissa. Näyttääkin siltä, että jo yksin *tuolla* – *tua* -tyypin variaatiota tarkastelemalla voi ilmeisen hyvin ennustaa tamperelaispuhujien *uo*-, *yö*- ja *ie*-diftongien yleisempää edustusta kahden vuosikymmenen aineistossa.

4.8.5 Kokoavia huomioita

Diftongien avartumista on ollut tapana tarkastella puhujakohtaisten indeksilukujen avulla. Tämä keskiarvon laskemiseen perustuva tutkimusmenetelmä näyttäytyy tilastotieteen valossa kuitenkin ongelmallisena: Ensinnäkin kuulonvaraisesti rajatut diftongien avartumaluokat sijoittuvat kiistatta ordinaaliasteikolle, joka ei normaalityypisessä anna edellytyksiä aritmeettisille laskutoimituksille. Puhujakohtainen diftongiedustus muodostaa vielä useimmiten kaksi- tai kolmihuippuisen jakauman (ks. liite 8), minkä vuoksi joko moodin tai mediaanin määrittäminen toimisi avartumaindeksiä²⁵⁹ paremmin yksilöedustuksen kuvauksessa, mikäli tavoitteena on ni-

²⁵⁹ Se, että avartumaindeksi lasketaan painotettuna keskiarvona, ei kokonaan poista ongelmaa.

menomaan asettaa kullekin puhujalle yksi henkilökohtaista diftongien avartumista kuvastava tunnusluku.

Omassa tutkimuksessani olen suhtautunut avartumisilmiöön samalla tavoin kuin muihin tutkittaviin piirteisiin: tarkastellut luokiteltujen varianttien puhujakohtaisia esiintymäsuhteita ja havainnollistanut idiolektien muuttumista tutkimuksen epävarmuustekijän huomioiden. Aineiston esiintymät olen sijoittanut kolmeen luokkaan, avartuneisiin diftongeihin (*ua, yä, ia, iä*), avartumisen kannalta välimuotoisiin diftongiesiintymiin (*uä, yε, ie*) ja avartumattomiin diftongeihin (*uo, yö, ie*).

1970-luvun TAPU1-aineiston perusteella ei ole asetettu varsinaista näennäisai-kaennustetta. Kuitenkin sekä TAPU1-tutkimuksen että muun muassa kahden helsinkiläisaineistoista tehdyn tutkimuksen valossa oli odotuksenmukaista, että sekä puhujien välinen että idiolektien sisäinen variaatio osoittautui TRE-aineistossa suureksi (ks. myös Salonen 1982b: 117–119; Nuolijärvi 1986b: 152; Paunonen 1995 [1982]: 102–105): jokaisella aineiston puhujalla on kummassakin haastattelussaan kaikkien kolmen variantin esiintymiä. Nämä variantit painottuvat eri puhujilla eri tavoin niin, että puhujat sijoittuvat diftongiedustuksensa suhteen jatkumolle eikä selvärajaisia puhujaryhmiä synny.

Koko TRE-aineiston puhujajoukon yhteisedustuksessa (taulukko 23) ei näkynyt vuosikymmenten välistä muutosta. Idiolektikohtainen tarkastelu kuitenkin paljasti, että muutos diftongien avartumisen edustuksessa on erittäin yleistä: TRE-aineiston 30 puhujasta peräti 19:llä on aineistojen välillä havaittavissa tilastollisesti merkitsevää muutosta joko diftongien avartumattomuuden tai avartuneisuuden suuntaan. Yhteisedustuksen näennäinen muuttumattomuus on siis erisuuntaisten idiolektimuutosten aikaansaama illuusio. Monilla puhujilla muutos on kuitenkin melko pientä, eikä se vaikuta puhujan profiloitumiseen tietyn variantin suosijaksi.

Aiemman Tampereelta tehdyn tutkimuksen mukaan eri diftongit (*uo, yö, ie*) edustuvat avartumisen suhteen keskenään samalla tavoin (Salonen 1982b: 117–119). TRE-aineiston muuttumattomien idiolektien tarkastelun perusteella näin onkin: avartuneita diftongeja suosivien murteellisten puhujien avartumattomat diftongiesiintymät sekä avartumattomia diftongeja suosivien yleiskielisten puhujien avartuneet diftongiesiintymät näyttävät osuvan yhtä lailla kaikkiin kolmeen diftongityyppiin. Variaatio näyttää näissä tapauksissa ilmaantuvan puheeseen ensisijaisesti diftongiaantämyksen yleisen jatkumoisuuden seurauksena. TRE-aineiston perusteella myös variaation funktionaalinen käyttö on diftongien avartumisen osalta mahdollista. Sekä luonnollisuuden että funktionaalisuuden kannalta juuri piirteen tiheä frekvenssi tekee variaation havaitsemisen mahdolliseksi niilläkin puhujilla, joilla yhden variantin suosiminen on ilmeistä.

TRE-aineiston muuttuneiden idiolektien tarkastelu antaa sen sijaan viitteitä *uo*-diftongin avartumattomuushakuisuudesta ja erityisesti etuvokaalisessa ympäristössä esiintyvän *ie*-diftongin avartuneisuushakuisuudesta. Variaation näkyminen juuri näissä diftongeissa saattaa tosin liittyä niiden esiintymisen tiheyteen verrattuna harvinaisempiin *yö*-diftongeihin ja takavokaalisten ympäristöjen *ie*-diftongeihin (vrt. Paunonen 1995 [1982]: 90). Varsinaisen muutosta enteilevän struktuurin toteaminen esimerkiksi *uo*:n ja *ie*:n painottuneisuuden osalta edellyttäisi vielä laajempaa tutkimusta.

tua, siä, (en) tiä ja viä -sanojen nostaminen avartumisilmiön osaksi ja toisaalta samojen sanojen pidempien kolmivarianttisten avartumajatkumoiden (*tuolla – tuällä – tuala* jne.) erottaminen muusta avartuneisuuden tarkastelusta erilleen näyttäytyi onnistuneena ratkaisuna erityisesti idiolektikohtaisen kielenmuutoksen vaiheen arvioinnin kannalta. Tämän *tuolla – tua* -tyypin variaation analyysi osoitti ensinnäkin, että diftongien avartumisessa tapahtuva idiolektin murteellistumismuutos näkyy lyhyiden *tua*-tyyppisten muotojen käytön lisääntymisenä. Vastaavasti idiolektin yleiskielistymismuutos näkyy pidempien muotojen (tyyppi *tuolla – tuällä – tuala*) käytön lisääntymisenä. Yleiskielistymismuutos näyttää kulkevan lyhyistä muodoista (*tua*) pitkien avartuneiden muotojen (*tuala*) kautta pitkiin avartumattomiin muotoihin (*tuolla*). Murteellistumismuutoksessa kehitys kulkee samojen varianttien kautta mutta päinvastaisessa järjestyksessä.

Kaikkiaan TRE-aineiston tarkastelun perusteella näyttää siltä, että lyhyet *tua*-tyyppiset muodot ovat tarkastelluista varianteista murteellisimpia – siis myös murteellisempia kuin pitkät *tuala*-tyyppiset muodot. Tätä mahdollisuutta ei aiemmassa tutkimuksessa ole otettu huomioon. Jo yksin *tuolla – tua* -tyypin variaatiota tarkastelemalla voi varsin luotettavasti tehdä päätelmiä tamperelaispuhujien *uo-*, *yö-* ja *ie-* diftongien yleisemmästä edustuksesta. Nimenomaan *tuolla-* ja *siellä-*adverbit, *tiedä-*verbi sekä temporaalinen partikkeli *vielä* tarjoavat materiaalia idiolektin muutoksen vaiheen arviointiin.

Myös TRE-aineiston niillä puhujilla, joilla murteellisten varianttien käyttö useissa muissa tässä tutkimuksessa tarkasteltavista piirteistä on vähäisempää, murteellisten avartuneiden diftongien osuus saattaa olla varsin suuri. Diftongien avartuminen onkin Tampereella tavallista, ja ilmiö näyttäytynee puhujien itsensä kannalta melko neutraalina, vaikka avartuneisuuteen tottumattomien ulkopaikkakuntalaisten korviin avartuneet diftongit voivat särähtää. Oletettavaa myös on, että tutkijan murretausta vaikuttaa diftongien avartuneisuuden kuulonvaraiseen arviointiin ja esiintymien luokitteluun selvästi enemmän kuin MA-infinitiivin illatiivin kaltaisissa piirteissä, joissa äänteellistä jatkumoisuutta ei samassa määrin ole: avartuneita diftongeja itse käyttävän tutkijan kriteeri avartuneisuuden merkinnälle on varmasti suurempi kuin tutkijalla, jonka omat diftongit ovat avartumattomia.

Diftongivariaation kuvaus tuo kiistatta hyödyllisen lisän tarkastelussa olevien idiolektien kokonaiskuvan muodostamiseen. Syvälinen analyysi avartumisilmiön toteutumisesta – sen ehdoista ja funktioista tamperelaispuhujien kielessä – jää kuitenkin tässä yhteydessä toteuttamatta. Diftongien avartuminen on tutkittavana ilmiönä varsin moniulotteinen ja haastava. Idiolektikohtaisten varianttien suuri määrä helpottaa tilastanalyysin tekoa mutta saa samalla aikaan sen, että kvalitatiivinen analyysi jää helposti ohueksi. Piirteiden puhdas jatkumoluonne tarjoaa osaltaan tutkimukselle – erityisesti eriaikaisten tai eri tutkijoiden tekemien tutkimusten vertailulle – haasteen. Selvää myös on, että kuulonvaraisen analyysin rinnalla diftongivariaation kuvauksessa olisi tarvetta sosiofoneettiselle tutkimusotteelle.

4.9 Yleiskielen *d*:n vastineet

4.9.1 Piirteen tausta ja tutkimuskohteen rajaus

Tässä luvussa tarkastelun kohteena on yleiskielen *d*:n vastineiden variaatio ja muutos. TRE-aineistossa esiintyvistä tapauksista kyseeseen tulevat lähinnä ne, joissa yleiskielen *d* on *t*:n heikkoasteisena vastineena. Koska tarkasteltavien tapauksien joukossa on joitakin astevaihtelusuhteen kannalta epäselviä ilmiöitä, kuten *meidän* – *meirän* – *meijän* -variaatio (ks. esim. Hakanen 2000; Kurki 2005: 93), käytän tutkimuskohteesta nimitystä yleiskielen *d*:n vastineet. Tarkastelun ulkopuolelle jäävät muun muassa uudehkot lainasanat, kuten *radio*, *idoli* ja *stadion*, joissa *d*:n vastineiden vaihtelua kyllä aineistossa toisinaan esiintyy, mutta joissa kyse ei ole astevaihtelusuhteesta tai siihen rinnastettavissa olevasta ilmiöstä. Keskityn tarkastelemaan pääpainollisen tavun jälkeisiä tapauksia, joissa yleiskielen *d*:n ja sen murrevastineiden vaihtelun on katsottu ilmenevän selvimmin (Paunonen 1995 [1982]: 31; Kurki 2005: 93).

Aineiston esiintymiä olen merkinnyt neljällä tavalla: *d*, *r*, *ð* ja kato (sisältäen mahdolliset siirtymä-äänteet *j*, *v* ja *h*). Palaan merkintätapoihin yksityiskohtaisemmin tämän luvun lopussa ja seuraavassa luvussa 4.9.2. Olen jakanut tarkasteluun rajaamani esiintymät edelleen kolmeen luokkaan äänneympäristön mukaan. Tarkastelen yleiskielen *d*:n vastineita 1) lyhyen vokaalin jälkeen (*VdV*-tapaukset) (esimerkit 1–4), 2) pitkän vokaaliaineksen jälkeen (*VVdV*-tapaukset) (esimerkit 5–8) sekä 3) *h*:n jälkeen (*hd*-tapaukset) (esimerkit 9–12).

1. *en*kä mää, mää *en_ossaan ni*nkum pelätä että *mullet tapahtus mitään tua kadulla*. (Hellevi/TRE2)
2. *ja se oli ensimmäisem mailmansoran alku*aikoja kum (*me*) *kevää*llä neljätoista *sinnem muutettiin_asuun, ja*, (Paavo/TRE2)
3. *-tei* meillä ei *ollu uimakouluja siä (mä) ainakam muistak koskaan_että, ois uimakoulua piöetty*. (Kyösti/TRE1)
4. *harmitti kun_em mä päässyk Kij Konjia katsomaan_aikanaa. mä kävin_ostamassa sieltä sen_ohjelma*ŋki. *sain_ees lukees sen*. (Kerkko/TRE1)
5. *e- ja kuite*ŋkin niitä, *puseroitakin_o stem monessa paikassa ja hameita nin, eikä myytää-, myyjää löydym* mistää. (Kaisu/TRE2)
6. *siälä on, vanhempi, käyttöpäällikkö jää*mässä, *eläkkeelle n-, baut, (--), viide^v vuoren, tähtäimellä nin*, (Tero/TRE2)
7. *käytös ja kaikki huono semmonem pahat tavat nii leviää niiv valtavasti. että se on, ni*ŋku *silmiimpistävää, kyllä sitä on_ollum minu*ŋkil *lapsuu*ðessani *mutta, mutta tota noin nin, kylä se on ni*ŋkul *levinny*. (Kaarina/TRE1)
8. *et varmaan tää meijä*ŋ koko *ammattikunta on ni*ŋku, *sen takia aikanaa, perustettuki^k koska j- ja tää*hän_on *ni*ŋku *hirmu nuari, nuori ammattikunta jos_ajattelee, montaa muuta alaa että*, (Tuija/TRE2)
9. *no mä läh*din *stek kaupparatsuks. jossa mä olin seittemäv vuotta*. (Klaus/TRE1)

10. *äitillet tuli terveys-, lääkäri sano ettei voit **tehrä**ⁿ niitä puutarhatöitä ja semmottia.* (Teppo/TRE1)
11. *että tota kyllä m^hnä jono^s- ja sittem m^hnä oli hallissa, lihajonossa että minä menin sinne aamuyöstä joonoon ja, sittek kun, halli aukes **kahðeksalta** nin_äiti tuli siks sittej ja, ja, sittem m^hnä meniñ kotiim maata.* (Kyllikki/TRE1)
12. *tän suorituspistejärjestelmäm mukaan, pitäis pystyäs selviytyyñ **kaheksan** tunnim päivällä mutta, mutta tuota, ei se näytä oikeen, aina pitäväm paikkaansa.* (Tatu/TRE1)

Jakoa kolmeen luokkaan ovat motivoineet aiemmat tutkimukset, joissa *d*:n ja sen vastineiden keskinäinen suhde on osoittautunut ainakin jonkin verran erilaiseksi äänneasemasta riippuen (ks. esim. Martti Järvi 1981: 11–14; Nuolijärvi 1986b: 107–114; Paunonen 1995 [1982]: 29–54; Rautanen 1999: 82–84; vrt. toisin Nahkola & Saanilahti 2001: 41–56; Kurki 2005: 91–131). Kurjen (2005: 95) tutkimuksessa *VdV*-tapausten ja *VVdV*-tapausten variaatiosuhteet eivät ratkaisevasti eronneet toisistaan, sillä monikolliset persoonapronomininit (sanapesyeet *meirän – meijän, teirän – teijän, heirän – heijän*) ja *tietää*-verbi käsiteltiin siinä erikseen.

Omassa jaottelussani olen sijoittanut monikollisten persoonapronominien variaation *VVdV*-tapausten joukkoon siten, että *meijän*-tyyppiset tapaukset olen luokitellut siirtymä-äänteestä huolimatta katomuotojen joukkoon. *VVdV*- ja *VdV*-tapausten joukkoon olen sijoittanut myös *äirin – äidin – äidin* ja *tärin – tädin – tädin*-tyyppiset tapaukset, joissa Tampereen puhekielessä on mahdollinen myös astevaihteluton variantti tyyppiä *äitin, tätin* (ks. esimerkki 10). Näitä astevaihteluttomia tapauksia eli *t*-variantillisia esiintymiä kommentoin lyhyesti luvun 4.9.4 lopussa.

tietää-verbin variaatiota käsitelen erikseen luvussa 4.9.5. Osalla TRE-aineiston puhujista esiintyy tiheästi verbin lyhyitä *tiä*-muotoja (ks. liite 11). Tilastollinen käsittely muiden *d*:n vastine -tapausten yhteydessä hämärtäisi tämän sanakohtaisen variaation tulkintaa. Niin ikään *tiä*-muotojen synnystä on esitetty keskenään vastakkaisia teorioita, minkä vuoksi niiden katotulkinta ei ole kiistaton. Neljän variantin kesken tapahtuva *tiedä – tieðä – tiärä – tiä* -variaatio ei siis sisälly luvun 4.9.4 kokonaistarkasteluun.

Vanhastaan Tampereen ja sen lähialueiden hämäläismurteissa on *t*:n heikkoasteisena vastineena esiintynyt *l* joko yksin tai *r*:n rinnalla (Virtaranta 1946: 89–110; 1958: 89–94). 1900-luvun kuluessa heikkoasteisen *t*:n murteelliseksi vastineeksi Tampereen seudulla on vakiintunut *r*, sillä vanha *l*-edustus on saanut puhujien keskuudessa kielteistä leimaa (Virtaranta 1958: 214–216; 1987: 9). Pertti Virtarannan 1950-luvulla haastattelemista, 1800-luvun lopulla syntyneistä puhujista valtaosa käyttää jo *r*-varianttia, mutta *l*-varianttikan ei aineistossa ole tavaton (Virtaranta 1987: 69, 138). Virtarannan (1958: 90) mukaan Aitolahdella ja Teiskossa (jotka nykyään ovat osa Tampereen kaupunkia) vielä 1920-luvulla vanhemman polven käytössä oli yleisesti *l*-variantti, kun taas nuoremmat puhujat olivat jo omaksuneet *r*-variantin. *r*:n vaihtuminen Tampereen murteen ensisijaiseksi yleiskielen *d*:n vastineeksi on siis mitä ilmeisimmin tapahtunut sukupolvittain.

TRE-aineistossa ei ole yhtään luotettavasti *l*-variantiksi tulkittavaa²⁶⁰ tapausta, kun jo alkujaan olen rajannut tarkastelun ulkopuolelle aineiston vanhimman puhujan, vuonna 1907 syntyneen Paavon TRE1-haastattelun matkimuksen:

siälähän, uilaav velessä ja, ja ja ja kaikkia muuta sen semmosta siälä on semmonen, hauska fraasi pruukataan sano(a)ⁿ nimenomaan Saarikylien nurkilla, -- joku kyselee tämmöstä sam^maa asiaa niⁿ, siälä tavall(isestis) sanotaanⁿkin_että, lule istu loolal laialla ja laulaal lollotteli. jos satutte suâmekss_ymmärtääm mitä se tarkoittaa. (Paavo/TRE1)

Tutkimukseni perusteella Paavo ei *l*-varianttia tätä funktionaalista jaksoa lukuun ottamatta käytä. Ilmeisesti juuri korkean ikänsä ansiosta Paavon on vielä ollut mahdollista kuulla varianttia Tampereen lähiseudulla, ja niinpä hän osaa variantin lainatuna elementtinä omaankin puheeseensa sijoittaa (ks. tarkemmin luku 2.2.3). Kun jatkossa puhun tutkimuksessani *d*:n murteellisesta variantista, tarkoitan Tampereen murteessa uudempaa, vasta 1900-luvun kuluessa murteelliseksi siirtynyttä *r*-varianttia.

Suomen murteissa yleiskielen *d*:n päävastineita ovat tremulanttiääntämys *r* tai *ð* sekä kato (+ mahdolliset siirtymä-äänteet *j*, *v* ja *h*). Näistä tremulanttiääntämys on yleistäen tulkittavissa länsimurteiseksi ja kato itämurteiseksi piirteeksi. (Kettunen 1940a: kartta 65; 1940b: 108–109; Rapola 1990 [1947]: 33–38; Paunonen 1995 [1982]: 30; Nuolijärvi 1986b: 99–107; Mielikäinen 1999: 8–9). Varsinaisena murreääntämyksenä *d* on harvinainen. Kettunen (1940a: kartta 65) on merkinnyt ääntämystä *pata* : *padan* ainoastaan Porin pohjoispuolelle, Merikarvian–Pomarkun seudulle.

Puhutussa nykykielessämme *d*:n vastineiden edustus on tutkimusten mukaan kirjavaa niin puhujayhteisöjen kuin -yksilöiden tasolla (ks. esim. Paunonen 1995 [1982]: 29–54; Suojanen 1985: 31–41, 69–72; Nahkola & Saanilahti 2001: 41–53; Kurki 2005: 91–131; Palander 2005a: 89–96). Yleisenä tendenssinä on havaittu, että tremulanttiedustus on käynyt erityisesti länsimurteiden alueella vähäisemmäksi *d*-ääntämyksen yleistymisen myötä. Toisaalta katovariantti on säilynyt hyvin itämurteisella levikkialueellaan, jossa *d*-variantin asema on vahvistunut lähinnä vain lyhyen vokaalin jälkeisessä asemassa. Katovariantin on todettu levinneen myös länsimurteiden alueelle, ja tämä leviämisprosessi näyttää jatkuvan edelleen. (Ks. yhteenvetona Kurki 2005: 92 ja siinä mainitut lähteet.) Harri Mantila onkin luokitellut

---

²⁶⁰ Rautanen (1999: 71) on poiminut 29 puhujan kahden vuosikymmenen TAPU2-aineistostaan yhteensä yhdeksän *l*-tapausta (1 + 8). Rautanen tulkitsee nämä osoitukseksi *l*-variantin odotettua hitaammasta hiipumisesta kieliyhteisöstä. Itse kuulemani perusteella pidän mainittuja tapauksia liian epävarmoina, jotta niiden perusteella voisi tehdä johtopäätöksiä suuntaan tai toiseen. Näissä satunnaisissa, epävarmasti tulkittavissa esiintymissä on nähdäkseni kyse luonnollisen puheen normaali-ilmiöstä, ääntämisen lipsahduksista, joita saattaisi tässä mittakaavassa tulla vastaan missä tahansa laajahkossa puhutun kielen aineistossa. Hämäläismurteiden historian tunteminen houkuttaa toki tekemään tulkintoja näistä epäselvistä *l*-esiintymistä, mutta itse aineisto ei objektiivisesti anna siihen mahdollisuutta.

katoedustuksen yleistyväksi puhekielisyydeksi erityisesti *h:n* jälkeisessä asemassa (Mantila 1997: 16–19; 2004: 327).

Huomattava kuitenkin on, että kaikkia länsimurteiden puolella esiintyviä kato-
tapauksia ei liene syytä pitää suoraan merkkinä itämurteisen kadon ekspansiivisuu-
desta. Esimerkiksi Heikki Paunosen (1995 [1982]: 34–44) ja Tommi Kurjen (2005:
126–131) laajoihin aineistoihin perustuneissa Helsingin ja Alastaron puhekielen tut-
kimuksissa kävi ilmi, että monikollisten persoonapronominien genetiivi- ja ak-
kusatiivimuodoissa (*meijän, teijät* ym.) sekä *tietää*-verbin indikatiivin preesensissä
katotapausten esiintyminen on länsimurteisillakin puhujilla varsin yleistä. Paunonen
(1995 [1982]: 43) nimittää ilmiötä länsimurteiseksi kadoksi paitsi esiintymien ylei-
syyden myös kansanmurteista tehtyjen varhaisempiin havaintojen perusteella. Hän
kuitenkin huomauttaa, että länsimurteisella kadolla saattaa olla tienraivaajan rooli
itämurteisen kadon leviämässä. Länsimurteisen kadon käsittelyn yhteydessä Pau-
nonen mainitsee vielä muodon *ees* 'edes', joka myös Kurjen tutkimuksessa (2005:
123) osoittautui katovariantin esiintymistä suosivaksi.

d:n vastineiden murre-edustusten merkintä ja luokittelu on ollut kirjavaa erityi-
sesti tremulanttien osalta. Suomen nykypuhekielen tutkimuksissa tremulanttivarient-
teja on merkitty joskus vain yksi (esim. Suojanen 1985: 54–57; Heikkinen 1997:
80–82), tavallisimmin kaksi eli *r* ja *ð*. Toisinaan nämä esiintymät on tutkittu toisis-
taan erillään, kumpikin tasavertaisina *d:n* ja kadon kanssa (esim. Jonninen-
Niilekselä 1982c: 121–127; Paunonen 1995 [1982]: 34–49), toisinaan tremulanttiva-
riantit on yhdistetty, jolloin tarkasteltavia luokkia on syntynyt kolme (*r + ð*, *d* ja ka-
to) (esim. Nuolijärvi 1986b: 99–114; Nahkola & Saanilahti 2001: 41–46; Kurki
2005: 93). Litteraatiovaiheessa tremulanttiääntämyksen erot on tyypillisesti kuiten-
kin otettu huomioon, joten tremulanttien yhdistäminen yhdeksi luokaksi on tapahtu-
nut myöhemmin, tutkimus- ja esitysteknisistä syistä (perusteluista ks. Nuolijärvi
1986b: 100; Nahkola & Saanilahti 2001: 41; Kurki 2005: 93).

Se, mitä *r:llä* ja erityisesti *ð:llä* kussakin variaationtutkimuksessa merkitään, jää
tyypillisesti lyhyen toteamuksen varaan. *ð:n* on kuvattu ilmentävän muun muassa
yleiskielisen ja murteellisen mallin ristiriitaa (Jonninen-Niilekselä 1982c: 121), liu-
kuvaa artikulaatiotapaa tai yksitäräisyyttä (Nahkola & Saanilahti 2001: 41), peh-
meämpää ääntötapaa (Nuolijärvi 1986b: 100), vanhan helsinkiläispuheen heijastu-
mista tai *d:n* tapailua (Paunonen 1995 [1982]: 34) sekä yksi- tai heikkotäräisyyttä tai
jopa ”hämäysäännettä” (Rautanen 1999: 68, 78). Aina *ð:llä* merkittyä äännettä ei ole
erikseen kuvailtu (ks. esim. Kurki 2005: 93). 1900-luvun alkupuolen äännehisto-
rioissa näkökulma *ð:n* ääntämykseen on ollut lähtökohtaisesti kielihistoriallinen, ja
sen avulla on selitetty muun muassa hämäläisen *l*-variantin vähittäistä korvautumista
r:llä (Kettunen 1940b: 108–111; Virtaranta 1958: 89–93). Foneettisissa tutkimus-
sa *ð*-äännettä on niin ikään määriteltä useilla tavoilla (ks. Mustanoja & O’Dell 2007:
61–62 ja siinä mainitut lähteet).

r:n ja *ð:n* sekä niiden kanssa saman kentän jakavan *d:n* varsinaiseen sosiofoneet-
tiseen luonteeseen ei ole otettu kantaa ennen Michael O’Dellin kanssa tekemääni
tutkimusta *Suomen d ja r sosiofoneettisessa kentässä* (2007; ks. myös Mustanoja &
O’Dell 2004), jossa esitetään tuleville yleiskielen *d:n* vastineiden analyyseille kaksi
haastetta: variaation suhteuttaminen ns. alkuperäiseen *d:n* ja *r:n* ääntämykseen (ts.
ääntämykseen muualla kuin *t:n* astevaihtelutapauksissa) sekä *d:n* ja *r:n* jatkumo-

luonteen huomioiminen (Mustanoja & O'Dell 2007: 64–65). Seuraavassa luvussa 4.9.2 pohdin käsillä olevan tutkimuksen toteutusta näiden haasteiden näkökulmasta. Lisäksi kuvaan *d*:n ja *r*:n kentän jakautumista varianttiluokkiin omassa tutkimuksessani.

4.9.2 Tremulantti ja puolitremlantti yleiskielen *d*:n vastineina

Tutkimusyhteistyössä foneetikko O'Dellin kanssa selvitimme, että niin tamperelaisaineistossa²⁶¹ kuin Yleisradion uutisissa yksitäräinen tremulantti, jossa on vain yksi umpivaihe, oli selvästi yleisin vokaalienvälisessä asemassa (72–100 % kaikista tapauksista), kuten sanoissa *harakka*, *Tero* tai *tuuri* (Mustanoja & O'Dell 2007: 57–58). Niin ikään selvitimme, että tapauksissa, joissa tremulantti sijoittui *a*:n ja klusiilin väliin, kuten sanoissa *tarkkaan*, *tarpeeksi* tai *vartti*, kyseinen äänne oli tamperelaispuhujilla useimmiten yksitäräinen (112 tapausta 124:stä) (Mustanoja & O'Dell 2004: 23). Voidaankin perustellusti sanoa, että tamperelainen *r* tai yleisemmin suomen kielen *r* ei läheskään aina ole täysi eli useampitäräinen tremulantti (ks. myös Wiik 1981: 86). Mikäli *ð*:lla siis merkitään litteraatioissa nimenomaan yksitäräistä äännettä, merkintätavan tulisi ulottua myös alkuperäisiin tremulanttitapauksiin.

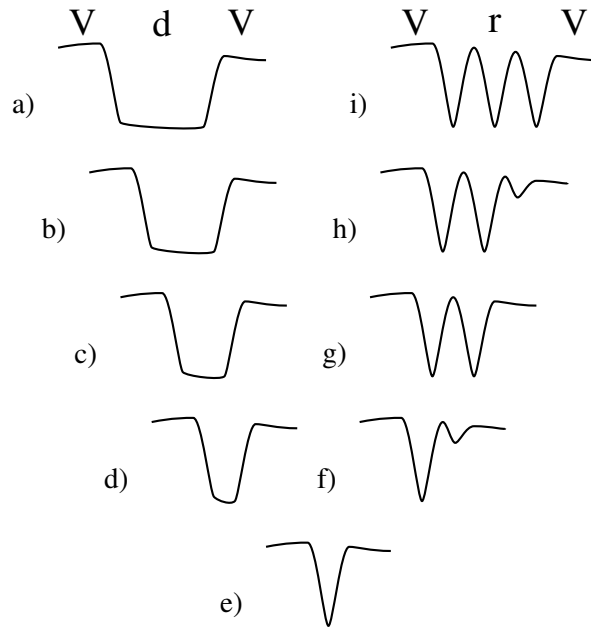
Havaitsimme myös, että tremulanttien täräjen määrää ei voi ilmaista pelkinä kokonaislukuina. Sekä Yleisradion uutisista että tamperelaisaineistosta merkitsimme vokaalienvälisiin tapauksiin myös ½-täräjä ja 1½-täräjä, joilla ilmaisimme intensiteettikäyrällä epäselvänä pikku laaksonpohjana ennen toiseen äänneeseen siirtymistä ilmenevää tärä. Samoin vokaalin ja konsonantin välissä ½- ja 1½-tärät ovat yhtä hyvin mahdollisia. Voidaankin todeta, että esimerkiksi yksitäräisen ja kaksitäräisen tremulantin välillä ei ole selvää rajaa, vaan kysymys on ensisijaisesti jatkumosta, jossa muun muassa äänneen kestolla (ts. puhujan äänneeseen käyttämällä ajalla) on vaikutuksensa siihen, kuinka monta tärä äänneeseen ”mahtuu” mukaan. (Mustanoja & O'Dell 2007: 57–59.)

Jatkumoisuus liittyy myös *d*:n, *r*:n ja *ð*:n keskinäiseen erottamiseen. Tätä voi havainnollistaa kuvion 56 kaltaisella, vokaalien välisiä äänneitä²⁶² kuvastavalla intensiteettikäyräsarjalla (ks. myös Mustanoja & O'Dell 2007: 60). Jos vokaalien väliin jäävän konsonantin kesto (ts. sen lausumiseen käytetty aika) on tarpeeksi pitkä, soinnillisen klusiilin eli *d*:n (tapaukset a ja b) ja tremulantin eli *r*:n (tapaukset h ja i) ero on selvä. Konsonantin lyhentyessä *d*:n umpivaihe (intensiteettikäyrän laaksonpohja) lyhentyä (tapaukset c ja d) ja vastaavasti *r*:n täräjen määrä vähenee (tapaukset f ja g). Kun konsonantin ääntäminen lyhenee tarpeeksi, päädytään lopulta äänneeseen, jonka voi yhtä hyvin tulkita lyhyeksi *d*:ksi tai yksitäräiseksi *r*:ksi (tapaus e). Tämä on otettava huomioon, kun tarkoituksena on arvioida *d*:n ja *r*:n sekä *ð*:n oppositiota eli sitä, edustavatko ne eri foneemeja. Kun oppositiossa olevat äänneet toteutuvat saman jatkumon eri kohdissa (niin kuin *d*, *r* ja *ð*), on tyypillistä, että niiden jakaumassa esiintyy ainakin jonkin verran päällekkäisyyttä – toisin sanoen sama fak-

²⁶¹ Tutkimuksen aineistona oli viisi keski-ikäistä puhujaa TRE2-aineistosta.

²⁶² Havainnollistamisen kannalta vokaalienväliset tapaukset ovat selvimpiä, sillä niissä intensiteettikäyrän aallonpohja on helposti erottuva.

tinen ääntämys voi edustaa eri foneemeja. Päällekkäisyyden ongelma on ensisijaisesti tutkijan, sillä kieli itsessään sietää tämänkaltaista redundanssia hyvin. Suomen kielen *d*:n ja *r*:n kentässä päällekkäisyyttä on todennäköisesti paljon, sillä *r* on useimmiten yksitäräinen ja *d* lyhyt (Suomi 1980: 52; Mustanoja & O'Dell 2007: 60). Yleiskielen *d*:n vastineiden tutkimuksissa ainoastaan katovariantit jäävät tämän jatkumon ulkopuolelle.

Kuvio 56. Yhdeksän mahdollista intensiteettikäyrää *d*:n ja *r*:n jatkumolla.

ð:llä merkityn äänten laatuun liittyvistä maininnoista (ks. luvun 4.9.1 loppu) on käänteisesti luettavissa, että litteraatioissa *r*:llä merkityjä yleiskielen *d*:n vastineita pidetään suomalaisissa variaationtutkimuksissa tyypillisesti moni- tai vähintään kaksitäräisinä – erotetaanhan niistä *ð*-tarkkeella kirjatut äänteet, joita tyypillisesti kuvaillaan yksitäräisiksi tai heikkotäräisiksi. 1970-luvun TAPU1-tutkimuksessa joillakin aineiston puhujista esiintyi näkemyksiä muun muassa ”ärrän kovuudesta” (Jonninen-Niilekselä 1982b: 28–29), jonka tosin voi tulkita viittaavan pelkästään siihen, että yleiskielen *d*:n vastineena ylipäättään esiintyy jonkinlainen *r*, joka ääntenä *d*:hen verrattuna on toki luonnehdittavissa kovemaksi. Jonninen-Niilekselä (1980: 59) kuitenkin itse toteaa, että tamperelainen *r* ei niin kovasti eroa *d*:stä, sillä se on hänen tulkintansa mukaan heikkotäräisempi. Nuolijärvi (1986: 100) on sivunnut aiheetta toteamalla, että hänen tutkimiansa pohjalaismuuttajien tremulantti on ”pehmeämpi kuin esimerkiksi hämäläinen *r*”. Näkemykset tamperelais-*r*:n kovuudesta lienevät melko yleisiä niin tutkijoiden kuin ei-lingvistien keskuudessa.

Tulkinnoissa Tampereen *r*:n kovuudesta lienee kuitenkin kyse ennen kaikkea kielentämisen vaikeudesta ja luonnehdintojen vakiintuneisuudesta. O'Dellin kanssa tekemäni tutkimuksen mukaan tamperelainen tremulantti erottuu muista lähinnä pitkän, suhteellisen voimakkaan avovaiheensa perusteella. Toisin sanoen tamperelainen *r* ei tutkimuksemme mukaan ole erityisen kova saati monitäräisen terävä, vaan

pikemminkin palataalistunut (eli *j*-mäinen) ja yksitäryinen (eli *d*-mäinen). (Mustanoja & O'Dell 2004: 23–24; ks. myös Kuronen 2000: 174–175.) Kuten TAPU1-aineiston puhujat ja suomen kielen tutkijat ovat aivan oikein havainneet, tamperelainen tremulantti on monissa tapauksissa varsin tunnistettava (vrt. Mustanoja & O'Dell 2004: 22–24; 2007: 65): ei ehkä kova, mutta vähintäänkin erilainen.

TRE-aineiston perusteella alle kaksitäryinen *r* (ts. $\frac{1}{2}$ – $1\frac{1}{2}$ -täryinen *r*) näyttäisi olevan hyvin yleinen myös *d*:n vastine -tapauksissa. Tästä huolimatta olen aineiston litterointivaiheessa, vuosina 2002–2004, käyttänyt kaikkia kolmea saman kentän jakavan äänteen merkkiä eli *d*:tä, *r*:ää ja *ð*:a. Olen siis toiminut kuten useat muutkin murteen- ja variaationtutkijat: kokenut pystyvänä jakamaan jatkumaisen *d*:n ja *r*:n kentän (vrt. kuvio 56) kolmeen osaan lähinnä kuulovaikutelman perusteella. Myöhempi, muun muassa Praat-puheanalyysiohjelman intensiteettikäyriin perustuva tarkastelu osoitti, että *ð*:n merkitseminen sijoittuu litteraatioissani alueelle, jossa jakaumassa on päällekkäisyyttä. Kaikkien tapausten (ts. tarkasteluun otettujen poimintojen) tilastollinen tarkastelu²⁶³ näyttääkin, että *ð* ei luokkana ole yhtä selvä kuin *r* ja *d*, vaan sitä on tulkinnan kannalta käsiteltävä välimuotoisena: *ð* ei kata selvää osaa ääntämyksen jatkumolta, eikä se kenelläkään TRE-aineiston puhujista näyttäydy kummankaan haastattelun todennäköisimpänä varianttina (ks. liite 14).

Ajatus jokaisen yleiskielen *d*:n vastineen foneettisesta analyysistä ei ole realistinen 60 tunnin mittaisesta aineistosta, josta tilastolliseen tarkasteluun on poimittu seitsemän muutakin piirrettä. Olen päätenyt ottamaan *d*:n vastineet tilastolliseen tarkasteluun lähinnä kuulonvaraisuuteen pohjautuvan *d* – *ð* – *r* -kolmijaon sekä näistä selvästi erottuvien katovarianttien osalta – tunnustaen varianttien jaottelun subjektiivisuuden. Muita, tutkimusmetodisesti yhtä perusteltuja tapoja olisivat olleet *ð*-varianttien yhdistäminen analyysivaiheessa joko *r*:n tai *d*:n luokkaan tai päätyminen jo litterointivaiheessa ainoastaan kahteen varianttiin eli yhden rajan pakottamiseen *d*:n ja *r*:n keskelle. Jatkumon jakoa kolmeen erilliseen ryhmään puoltaa aiempi TAPU- ja TRE-aineistosta tehty tutkimus (Jonninen-Niilekselä 1980: 27–59; 1982c: 121–127; Rautanen 1999: 68–84), jossa *d*:n ja *r*:n väliin jäävä jatkumo on niin ikään jaettu kolmiksi.

Edellä esitetyn perusteella on selvää, että omassa tutkimuksessani (ja muissa suomalaisissa variaationtutkimuksissa) *ð*:n luokka ei ole tasa-arvoinen *d*:n ja *r*:n luokan kanssa. Se ei ole foneettisesti yhtä todellinen, sillä se kattaa *d*:n ja *r*:n kentästä osion, jossa monensuuntaiset tulkinnat ovat mahdollisia. Tätä havainnollistamaan asetan rinnakkain Marianne Rautasen (1999: 70) ja omat laskelmani *d*:n heikon vastineista (taulukot 24 ja 25). Rautasen pro gradu -tutkielman TAPU2-aineisto koostuu 29:stä TRE-aineiston puhujasta. Omassa tutkimuksessani on näiden lisäksi mukana muita puhujia selvästi vanhempi Paavo. Taulukon 25 varsinaiset laskelmat olen tehnyt ilman Paavoja, jotta puhujien eri määrä ei vinouttaisi taulukoiden vertailua. Sulkeissa olevat laskelmat olen tehnyt koko 30 puhujan aineistoni perusteella (ts. siinä Paavonkin laskelmat ovat mukana). Omani ja Rautasen *d*:n heikon asteen

---

²⁶³ Tässä käytössä on ollut ns. polytominen Rasch-malli (ks. esim. Andrich 1978; Fox 2010; ks. myös Metsämuuronen 2009: 171–172), jossa otetaan huomioon kunkin puhujan esiintymät, luokkien keskinäinen järjestys (jossa *ð* siis jää jatkumolla *d*:n ja *r*:n väliin) sekä tutkijana tekemäni rajanveto luokkien välille (jonka oletetaan olevan koko ajan sama).

vastineiden rajaukset eroavat jonkin verran ainakin *tietää*-verbin mukaanoton osalta (vrt. luku 4.9.1 sekä Rautanen 1999: 69–70). Kuitenkin pääpiirteiltään aineistojen olettaisi olevan vertailukelpoiset keskenään.

Taulukko 24. Rautasen (1999: 70) laskelmat²⁶⁴ 29 TRE-aineiston puhujan *d*:n vastineiden variaatiosta.

	1977		1997	
<i>d</i>	1572 kpl	50,5 %	1828 kpl	49,3 %
<i>ð</i>	359 kpl	11,5 %	513 kpl	13,8 %
<i>r</i>	917 kpl	29,4 %	1173 kpl	31,7 %
Ø	267 kpl	8,6 %	191 kpl	5,2 %
yht.	3115 kpl	100 %	3705 kpl	100 %

Taulukko 25. Mustanojan laskelmat 29 puhujan (sekä sulkeissa koko TRE1- ja TRE2-aineiston) *d*:n vastineiden variaatiosta.

	1977		1997	
<i>d</i>	1641 (1695) kpl	54,6 (54,2) %	2005 (2059) kpl	55,2 (54,9) %
<i>ð</i>	446 (464) kpl	14,8 (14,8) %	506 (524) kpl	13,9 (14,0) %
<i>r</i>	645 (682) kpl	21,4 (21,8) %	915 (952) kpl	25,2 (25,4) %
Ø	276 (286) kpl	9,2 (9,1) %	203 (213) kpl	5,6 (5,7) %
yht.	3008 (3127) kpl	100 %	3629 (3748) kpl	100 %

Taulukon 25 sulkeissa olevista laskelmista käy ilmi, että Paavon esiintymien vaikutus kokonaisuuden kuvaan on vain joitakin prosenttia kymmenyksiksi. Jatkossa kommentoinkin tämän taulukon esiintymiä vain samojen 29 puhujan osalta, joita myös Rautanen on tarkastellut. Taulukoissa 24 ja 25 esiintyviä lukumääräeroja selittävät osittain *d*:n vastineiden rajauksen erot, osittain epäselvyyksien vuoksi tehdyt poisjätöt (ks. myös Rautanen 1999: 72). Kokonaisuudessaan poimintojen lukumääräiset erot eivät kuitenkaan näyttäyty tulosten kannalta niin merkittävinä tekijöinä kuin kahden eri tutkijan, itseni ja Rautasen, subjektiiviset tulkinnat – erityisesti rajanveto *d*:n ja *r*:n jatkumolla.

Katoedustusten tulkinnassa taulukot osuvat kokonaisuudessaan parhaiten yksiin. *tietää*-verbin lyhyt *tiä*-muoto ei kummassakaan tutkimuksessa näy katoedustusta kuvaavissa luvuissa²⁶⁵, joten lukumääräeroja selittänee kuulohavaintoon perustuva arvio siitä, onko jokin esiintymä riittävän selvä mukaan otettavaksi. Omissa laskel-

²⁶⁴ Rautasen alkuperäisessä taulukossa ovat mukana myös variantit *l* ja *t*. Tämän vuoksi olen laskenut taulukossa 24 esiintyvien varianttien prosentiosuudet uudelleen neljän variantin yhteenlasketuun lukumäärään nojautuen. Esiintymien lukumäärät ovat suoraan Rautasen taulukosta.

²⁶⁵ Rautanen on rajannut lyhyet *tiä*-muodot tutkimuksensa ulkopuolelle. *tietää*-verbin variaatiota kokonaisuudessaan käsitellen luvussa 4.9.5.

missani (taulukko 25) katoesiintymiä on hieman enemmän. Tämä on ymmärrettävää, sillä olen voinut tehdä litteraatiot ja poiminnat digitoidusta aineistosta Praat-puheanalyysiohjelmalla, joka helpottaa huomattavasti esimerkiksi esiintymien uudelleen kuuntelua. Näin ollen ensikuuntelemalta epävarmat tapaukset ovat useamman perättäisen kuuntelukerran jälkeen saattaneet päätyä laskelmiini mukaan. Kaikkiaan taulukoiden välillä vallitseva noin kymmenen esiintymän ero kumpanakin vuonna on erittäin vähän – onhan kummankin tutkijan analysoitavana ollut peräti 58 tuntia haastattelupuhetta. Sekä omani että Rautasen tulkinnan perusteella katoedustuksen osuus näyttää kahden vuosikymmenen kuluessa jonkin verran (3,4–3,6 %-yksikköä) pienentyneen.

d :n ja r :n jatkumon rajauksessa omani ja Rautasen tulkinnat eroavat enemmän. Kokonaisuutta tarkasteltaessa näkyy, että tulkintaeroja ei voi pitää läpikotaisin ongelmallisina: kummankin tutkijan laskelmien mukaan δ :n osuus on aineistossa molemmilla vuosikymmenillä pienin ja d :n suurin. r :n osuus jää näiden väliin. Taulukoita vertailtaessa näyttää siltä, että olen itse tulkinnut äänteen hieman herkemmin d :ksi tai δ :ksi, kun taas Rautanen on kuullut enemmän r :ää. Jatkumoa rajaavat kaksi viivaa on siis eri tutkimuksissa vedetty jonkin verran eri kohtiin.

Pieniin, yleiskuvassa näkyviin prosentuaalisiin muutoksiin fokusoiminen sen sijaan nostaa tulkinnan subjektiivisuuden mukanaan tuomat ongelmat esiin. Jos muutoksen ituja etsitään vuosikymmenien välillä näkyvien vähäistenkin erojen perusteella, näyttäytyy TRE-aineisto tutkijasta riippuen varsin eri valossa. Rautasen laskelmien perusteella d :n osuus on kahdessakymmenessä vuodessa hieman pienentynyt, kun taas δ :n ja r :n osuus on hieman kasvanut. Omien laskelmieni perusteella sen sijaan δ :n osuus näyttää hieman pienentyneen ja sekä d :n että r :n osuus kasvaneen. δ :n ja d :n kohdalla taulukossa nähtävä muutos on omien laskelmieni perusteella kuitenkin niin vähäistä (0,6 ja 0,9 %-yksikköä), että näyttää pikemminkin siltä, että δ :n ja d :n osuus on pysynyt varsin stabiilina, kun taas r :n osuus on kasvanut katovarianttien kustannuksella.

Edellä esitetyn valossa totean yleiskielen d :n vastineiden tulkinnasta seuraavaa:

- a) Katovariantin esiintymistiheyden vertailu eri tutkijoiden tekemien analyysien valossa lienee varsin luotettavaa, sillä katovariantti on luonteeltaan joko-tai-tyyppinen ja näin ollen objektiivisemmin rajattavissa.
- b) Sen sijaan d :n ja r :n väliin jäävän jatkumon kuulonvarainen jaottelu on subjektiivista, eikä se perustu puhtaasti foneettisiin ilmiöihin, kuten täryjen määrään.
- c) Erityisesti δ on varianttina selvästi välimuotoinen, ja sama äänne voitaisiin usein tulkita toisinkin.
- d) Tämän vuoksi eri tutkijoiden tekemien laskelmien suoraan vertailuun on suhtauduttava varauksellisesti.
- e) Niin ikään yhdenkin tutkijan tekemissä laskelmissa on syytä ottaa epävarmuustekijä huomioon.

4.9.3 Näennäisaikaennuste yleiskielen *d*:n vastineiden edustuksesta Tampereella

d:n vastineiden edustusta on vuoden 1977 TAPU1-aineistosta tutkinut Kaija Jonninen-Niilekselä (1980: 27–59; 1982c: 121–127). Jonninen-Niilekselän tutkimuksen mukaan erot yleiskielen *d*:n vastineiden edustuksessa ovat selviä niin sosiaali- kuin ikäryhmittäin: Korkeammin koulutettujen puhujien yleisin variantti on *d* (67–74 % kaikista tapauksista), kun taas vähemmän koulutettujen puhujien yleisin variantti on *r* (42–57 %). Kuitenkin *d* on selvästi yleisempi vähemmän koulutetuilla (variantin osuus 32–37 %) kuin *r* korkeammin koulutetuilla (variantin osuus 13–18 %). Molemmissa sosiaaliryhmissä *d*:tä käyttävät eniten keski-ikäiset puhujat. Sosiaaliryhmien sisällä vähiten *d*:tä käyttävät akateemistaustaiset nuoret ja työläistäustaiset eläkeikäiset. Katotapaukset Jonninen-Niilekselä tulkitsee helsinkiläispuhekieliseksi muoti-ilmiöksi, jonka vaikutus näkyy eniten nuorten kielessä. (Jonninen-Niilekselä 1980: 31–32.) Eniten katoedustusta on TAPU1-aineistossa *h*:n jälkeisessä asemassa (Jonninen-Niilekselä 1982c: 124).

Ryhmäkohtaisten erojen lisäksi Jonninen-Niilekselä on kiinnittänyt huomiota idiolektikohtaisiin eroihin. Hän toteaa seuraavaa:

Kahdeksan haastateltavaa oikeastaan on sellaisia, jotka eivät sovi ollenkaan koulutuksen mukaan valittuihin etukäteisryhmiin: IM1e, IM2d, IM2e [Kyösti], IN2d [Kyllikki], IM3e [Tapio], IIN2b, IIN3e, IIN3f. Näistä I sosiaaliryhmän haastateltavat käyttävät *d*:tä kuten III haastateltavat ja III sosiaaliryhmän kuten I:n haastateltavat. (Jonninen-Niilekselä 1982c: 126 [koodinimien lisäykset LM].)

Jonninen-Niilekselän mukaan *r* ei ole Tampereella niin leimallisen maalainen piirre kuin esimerkiksi Helsingissä. Tämän vuoksi hän katsoo *r*:n olevan mahdollinen myös korkeammin koulutetuilla ainakin vapaamuotoisissa tilanteissa. (Jonninen-Niilekselä 1980: 58–59.)

Jonninen-Niilekselän havaintoja kokoamalla voi todeta, että *d*:n vastineet eivät 1970-luvun lopun edustuksen perusteella vaikuta selvästi sukupolvittain muuttuvalta piirteeltä. Pikemminkin nähtävissä on kouluttautumisen ja työelämän mukanaan tuomaa *d*:n käyttöä sekä nuoruuteen liittyvää katomuotojen suosimista. Vanhan murteen mukaisen *r*:n käyttöä on jokaisella Jonninen-Niilekselän tutkimalla ryhmällä, joskin nuorilla puhujilla sitä on vähemmän kuin iäkkäämillä puhujilla. Selvimmin ajan kuluessa tapahtuvaa muutosta voikin olettaa tapahtuvan *r*-variantin esiintymisessä. Jonninen-Niilekselän mukaan idiolektikohtaiset erot menevät perinteisillä taustamuuttujilla selittyvien erojen edelle ainakin osittain. (Jonninen-Niilekselä 1980: 31–32.)

Luvussa 4.9.2 esitin yhteistaulukon (taulukko 25) *d*:n vastineiden edustuksesta TRE-aineistossa kahdella vuosikymmenellä. Sen perusteella näennäisaikaennuste *r*-variantin vähenemisestä ei toteudu. Kokonaislaskelmia katsottaessa näyttää pikemminkin siltä, että *r*:n osuus on jonkin verran kasvanut. Toisaalta jo Jonninen-Niilekselä (1980: 31) toteaa, että *d*-varianttia käyttävät kaikkein eniten molempien sosiaaliryhmien keski-ikäiset puhujat. Jos tämä havainto tulkitaan niin, että työelämällä on yleiskielistävä vaikutus puheeseen, ei *r*-variantin lisääntyminen 1990-

luvulle tultaessa ole yllätys: ovathan 1970-luvun työikäiset, aineiston 1920-luvun lopulla ja 1930-luvulla syntyneet puhujat, siirtyneet haastattelujen välillä eläkkeelle.

Saman tulkinnan mukaan taulukossa 25 näkyvä katovariantin vähentyminen on odotuksenmukaista – ovathan 1970-luvun nuoret, 1950-luvulla syntyneet puhujat, sijoittuneet haastattelujen välissä työelämään. Katovariantin väheneminen on odotuksenmukaista myös sen Jonninen-Niilekselän (1982c: 124) näkemyksen valossa, että katoedustus olisi nuorison piirissä levinnyt muoti-ilmiö. Koska oletus on, että *d*:n vastineiden variantit edustavat hieman eri tavoin erilaisissa asemassa, esitän TRE-aineiston 30 puhujan kokonaisedustuksen vielä erikseen pitkän vokaaliaineksen jälkeisessä (taulukko 26), lyhyen vokaalin jälkeisessä (taulukko 27) ja *h*:n jälkeisessä asemassa (taulukko 28):

Taulukko 26. Yleiskielen *d*:n vastineet pitkän vokaaliaineksen jäljessä (VVdV).

	TRE1		TRE2	
<i>d</i>	771 kpl	58,4 %	906 kpl	57,5 %
<i>ð</i>	199 kpl	15,1 %	215 kpl	13,6 %
<i>r</i>	250 kpl	18,9 %	398 kpl	25,3 %
Ø	101 kpl	7,7 %	57 kpl	3,6 %
yht.	1321 kpl	100 %	1576 kpl	100 %

Taulukko 27. Yleiskielen *d*:n vastineet lyhyen vokaalin jäljessä (VdV).

	TRE1		TRE2	
<i>d</i>	397 kpl	56,9 %	497 kpl	58,0 %
<i>ð</i>	149 kpl	21,4 %	170 kpl	19,8 %
<i>r</i>	135 kpl	19,3 %	159 kpl	18,6 %
Ø	17 kpl	2,4 %	31 kpl	3,6 %
yht.	698 kpl	100 %	857 kpl	100 %

Taulukko 28. Yleiskielen *d*:n vastineet *h*:n jäljessä (*hd*).

	TRE1		TRE2	
<i>d</i>	527 kpl	47,6 %	656 kpl	49,9 %
<i>ð</i>	116 kpl	10,5 %	139 kpl	10,6 %
<i>r</i>	297 kpl	26,8 %	395 kpl	30,0 %
Ø	168 kpl	15,2 %	125 kpl	9,5 %
yht.	1108 kpl	100 %	1315 kpl	100 %

Taulukon 27 perusteella näyttää siltä, että lyhyen vokaalin jälkeisessä asemassa *d:n* vastineiden edustus ei ole yleiskvaltaan juurikaan muuttunut. *d:n*, *r:n* ja katovariantin osuuksissa on eriaikaisten laskelmien välillä vain noin yhden prosenttiyksikön ero. Suurimpia erot ovat *ð*-variantin kohdalla, mikä on odotuksenmukaista kyseisen varianttiluokan vähemmän tarkkarajaisen luonteen vuoksi. Kahden muun taulukon (taulukot 26 ja 28) perusteella *r*-variantin osuus on pitkän vokaaliaineksen ja *h:n* jälkeen todellakin kasvanut ja katovariantin osuus pienentynyt kahdessakymmenessä vuodessa. *d*- ja *ð*-variantin kohdalla erot ovat pienempiä ja taulukoiden välillä erisuuntaisia, joten niiden perusteella tulkintoja muutoksesta ei voi tehdä.

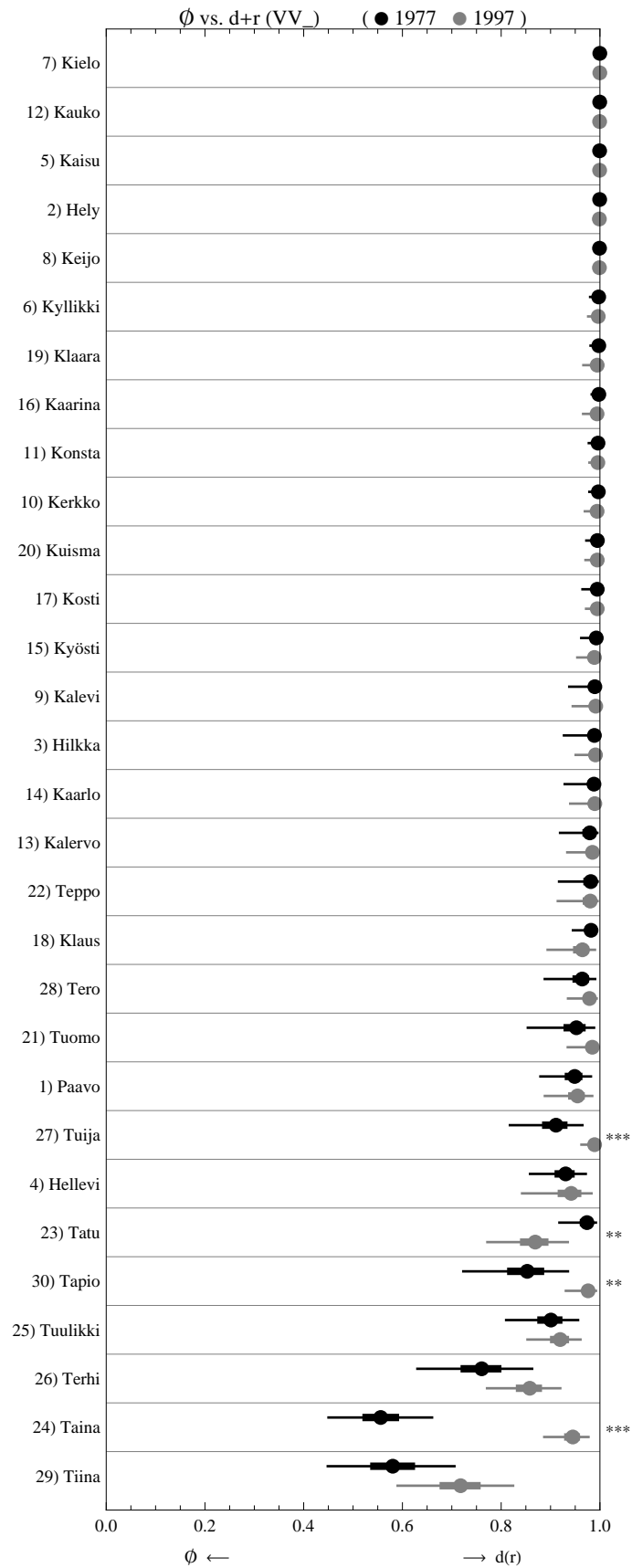
Luvussa 4.9.4 perehdyn tilastollisen analyysin keinoin siihen, näyttäytyykö yksilövariaatio TRE-aineistossa sen kaltaisena kuin yleiskuvan perusteella voisi olettaa: Onko *d:n* käyttö lisääntynyt nuoremmilla, työelämään siirtyneillä puhujilla ja vähentynyt vanhemmilla, eläkkeelle jääneillä puhujilla? Selittyykö yhteistuloksissa näkyvä katovariantin väheneminen sillä, että aineiston nuorempien puhujien puheesta se on kahdessakymmenessä vuodessa väistynyt? Onko *r*-variantin mahdollinen yleistymiskehitys koko aineiston kattavaa vai näkyykö se selvemmin iäkkäämmillä puhujilla?

4.9.4 Yleiskielen *d:n* vastineiden tilastollinen analyysi

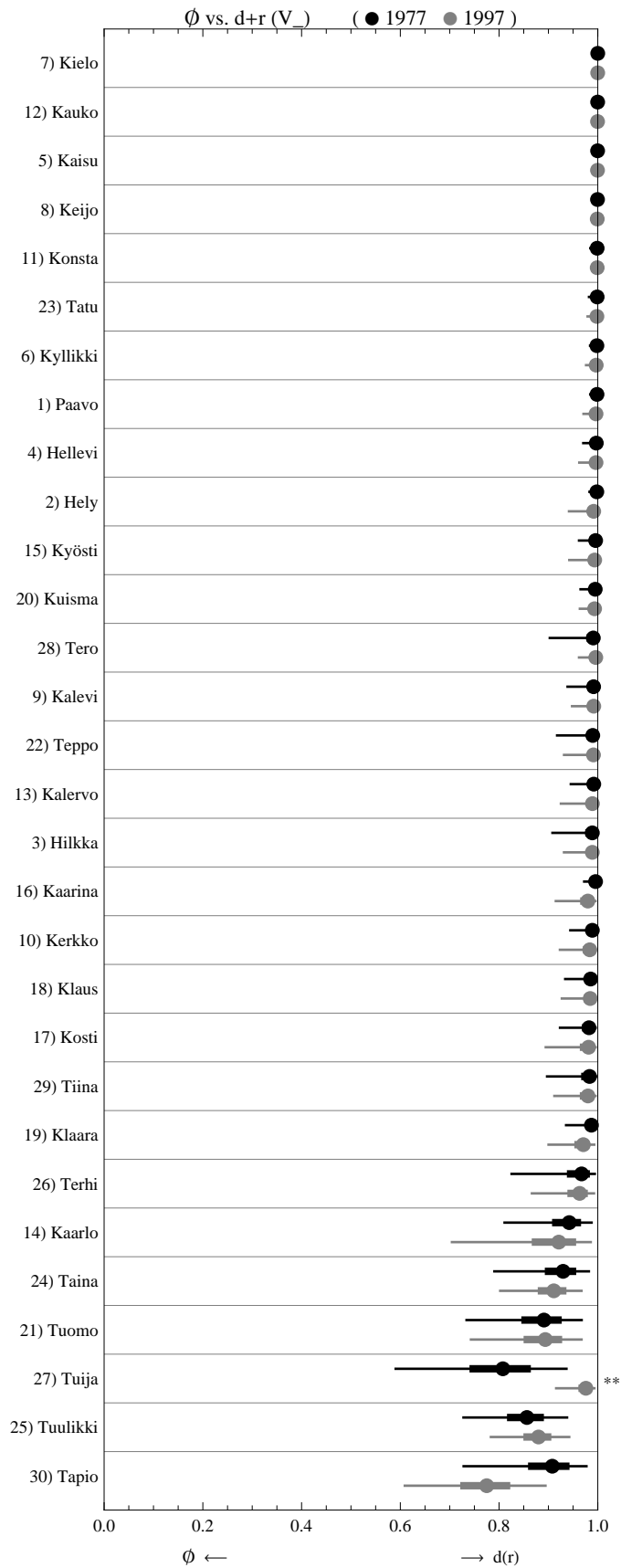
Yleiskielen *d:n* vastineiden tilastollinen tarkastelu tapahtuu osissa niin, että ensin vertailussa on katovariantin edustus suhteessa *d:n*, *ð:n* ja *r:n* yhteisosuuteen kolmessa tarkasteltavassa asemassa (*VVdV*-, *VdV*- ja *hd*-tapaukset). Tämän jälkeen tarkastelu kohdistuu saman ääntämyksellisen jatkumon jakavien *d:n*, *ð:n* ja *r:n* keskinäiseen variaatioon. Variaation idiolektikohtaista todennäköisyyttä kuvastaa siis kaikkiaan kuusi kuviota. Puhujakohtaiset varianttien lukumäärät on koottu liitteeseen 10.

Kuviot 57–59 kuvastavat katoedustuksen todennäköisyyttä TRE-aineiston puhujilla kahdella vuosikymmenellä. Kuvioissa katovarianttien käyttö sijoittaa haastatteluja kuvaavia janoja lähemmäs kuvioden vasenta reunaa. Vastaavasti *d:n*, *ð:n* ja *r:n* suosiminen sijoittaa janat kuvioden oikeaan reunaan. Katovariantteja suosivat puhujat sijoittuvat kuvioissa alemmas kuin ne puhujat, joilla katomuotojen esiintyminen on epätodennäköistä. Tähdet kuvion oikeassa reunassa kuvastavat vuosikymmenten välillä tapahtunutta muutosta katovariantin edustuksessa. Idiolektikohtaiset muutokset *d:n*, *ð:n* ja *r:n* edustuksessa eivät siis käy ilmi näistä kuvioista.

Kuvioden yleisvaikutelma on varsin samanlainen. Valtaosalla TRE-aineiston puhujista katovariantin osuus on kummallakin vuosikymmenellä vähäinen. Yleisintä katovariantin käyttö on *hd*-tapauksissa. Vähäisintä katovariantin esiintyminen on lyhyen vokaalin jälkeen eli *VdV*-tapauksissa. Kuvioissa ylös ja oikealle sijoittuvat sekä aiempien piirteiden perusteella yleiskielisiksi luokiteltujen puhujien (mm. Kielo, Kauko ja Kaisu) että murteellisiksi luokiteltujen puhujien (mm. Hilikka, Kalevi ja Kosti) haastatteluja kuvastavat janat. Katovariantin käyttäjiksi taas profiloituvat erityisesti aineiston nuorempaa ikäryhmää edustavat eli 1950-luvulla syntyneet T-alkuiset puhujat. Katovariantin käyttö ei olekaan TRE-aineiston perusteella tulkittavissa sen paremmin yleiskielisyydeksi kuin murteellisuudeksi, vaan se näyttäytyy nuorempien puhujien suosimana epämuodollisen puhekielen varianttina.

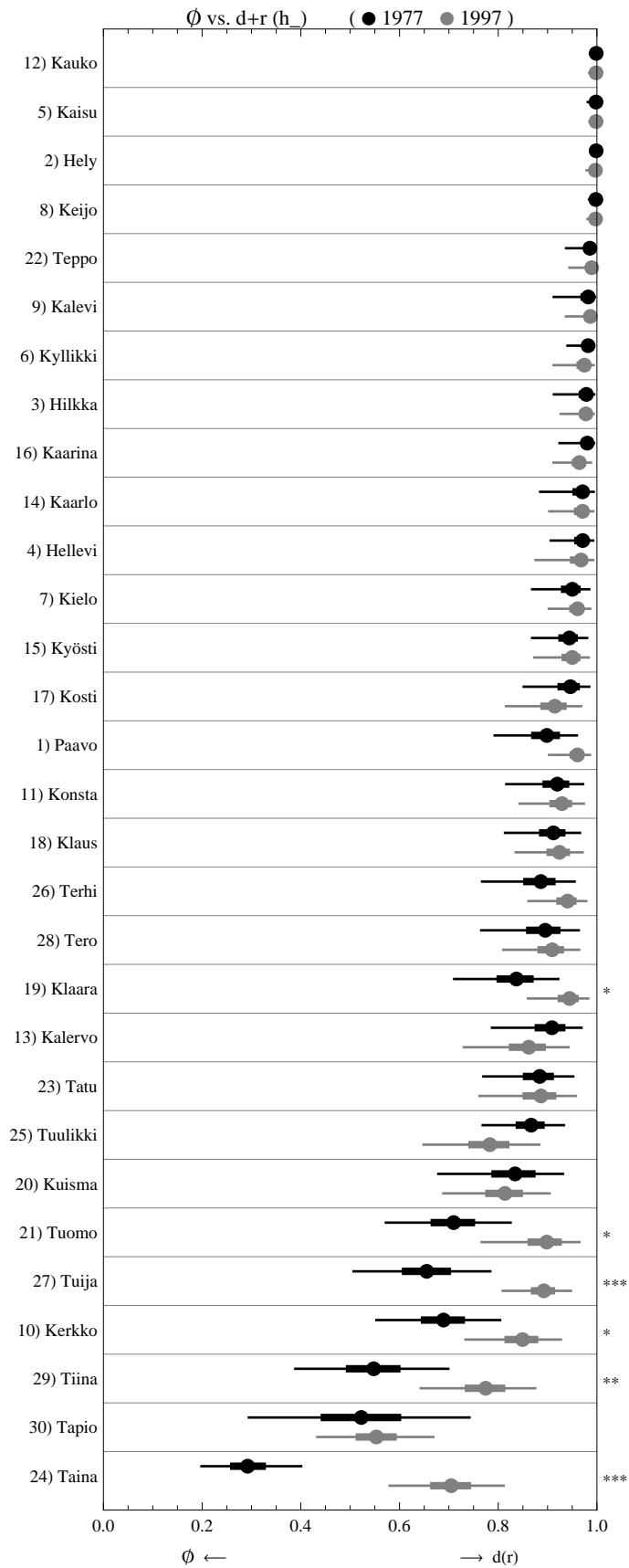

Kuvio 57. Katovariantin edustuksen idiolektikohtainen todennäköisyys pitkän vokaalin jälkeen (VVdV-tapaukset) 1970- ja 1990-luvulla.

Kuvio 58. Katovariantin edustuksen idiolektikohtainen todennäköisyys lyhyen vokaalin jälkeen (VdV-tapaukset) 1970- ja 1990-luvulla.

Kuvio 59. Katovariantin edustuksen idiolektikohtainen todennäköisyys *h*:n jälkeen (*hd*-tapaukset) 1970- ja 1990-luvulla.

Katovariantin profiloitumista nimenomaan nuorten puhujien variantiksi lisää se, että kuvioissa näkyvää tilastollisesti merkitsevää muutosta on eniten aineiston nuorimmilla puhujilla. Varttumisen myötä tapahtunutta muutosta on heillä nähtävissä nimenomaan katovariantin käytön vähenemisen suuntaan. Katovariantti on kuulunut näiden 1950-luvulla syntyneiden puhujien kielenkäyttöön vielä parikymppisinä, mutta kaksikymmentä vuotta myöhemmin katovarianttien esiintymisen todennäköisyys on heidän puheessaan pienentynyt (esimerkit 1–6).

1. *vähän niitä tuli niitä, vanhoja, **meijäl** luakkalaisia ne tuli ni(ku) haukkuun_että, monneiks ja nipistelee (ja) kaikkee tämmöstä piäntä.* (Tapio/TRE1)
2. *joskus puhuttiij (stek) kun_auri(ko) nousee täältä ja se paistaa ni(ku) **meidäm** puålelta ni, **meidäm** puålem marjatt_olis parempia mutt_em mä tiä onko se niin_että --* (Tapio/TRE2)
3. *em mää oikeem m-ees muistam mi(ka) takiam mää valitsin ser Ruotsin_et miks mää sinnem meni.* (Tuija/TRE1)
4. *eikä tarvitse **edes**_ollan ni(ku) vaikeestik kehitysvammanev vaaj jo, hyviv vaikeestil liikuntavammastel lastem meno kouluun_oj joskus, joskus ni(ku) äärettömäm monimutkanen_asia --* (Tuija/TRE2)
5. *mää olij **kahev** viikoj kum me muutetti(j) ja stes siitä mitä kasvettiin nil **lähetti**, **yhessä** kaikki, menee.* (Taina/TRE1)
6. *siäl_ois_ollut Tepsi Tappara. seuraavana torstaina ja mää s- -tä semmosta mää **lährey** kattoon_että mää en siitä pelistä niim mutta mää en_ok käynys siä, Elysee-areenalla et mää haluan sen **nährä**.* (Taina/TRE2)

Katovariantin ilmeneminen näyttäytyy siis TRE-aineistossa 1970-luvun arvioiden mukaisena: variantin yleisyyden väheneminen selittyy ensisijaisesti aineiston nuorimpien puhujien idiolekteissa tapahtuneen muutoksen kautta. TRE-aineiston perusteella kyse olisi näin ollen ikäsidonnoisesta leimallisuudesta.

Koko TRE-aineiston puhujista ainoastaan Tatulla näkyy tilastollisesti merkitsevää muutosta katovarianttien käytön lisääntymisen suuntaan (*VVdV*-tapaukset). Kvalitatiivisen tarkastelun perusteella Tatum idiolektista ei kuitenkaan voi todeta muutosta: TRE2-aineiston katotapaukset ovat kaikki monikon persoonapronominien genetiivi- ja akkusatiivimuodoissa (*meijän*, *meijät* ym.), kun taas TRE1-haastattelussa näitä persoonapronomineja ei esiinny. Selvittämättä siis jää, onko Tatu käyttänyt myös 1970-luvulla *meijän*-tyyppisiä katovariantteja.

Niillä puhujilla, joilla katovariantteja on vain muutamia, ne osuvat *VVdV*-tapauksissa tyypillisesti juuri monikon persoonapronominien genetiivi- ja akkusatiivimuotoihin ja *VdV*-tapauksissa *edes*-lekseemiin. Tulos on varsin odotuksenmukainen, ja sen voi katsoa tukevan oletusta länsimurteisista, vanhempaa kerrostumaa edustavista katomuodoista (ks. Paunonen 1995 [1982]: 43; ks. myös Kurki 2005: 126–128). *hd*-tapauksissa katovariantteja esiintyy näillä puhujilla joissakin lukusanoissa (esim. *kahella*, *kaheksan*, *yheksän*) ja *lähteä*-verbin taivutusmuodoissa. (Esimerkit 7–11.)

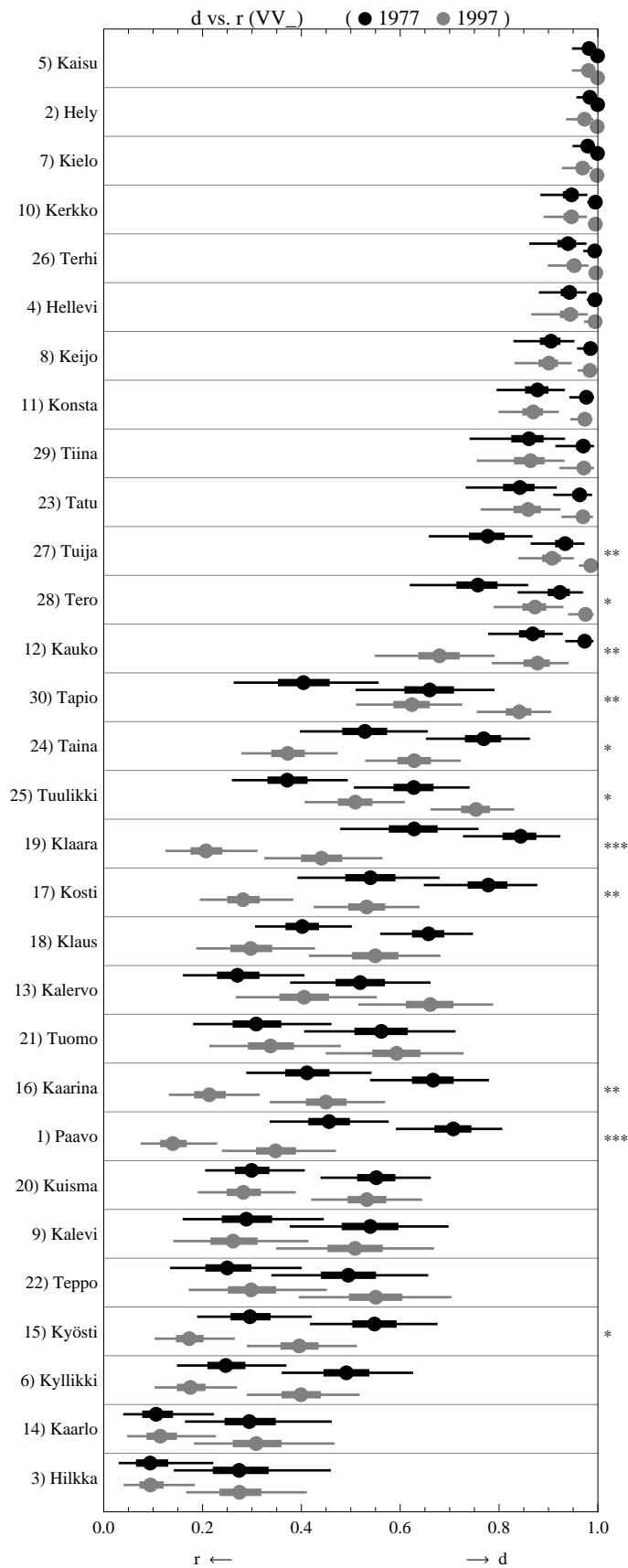
7. *hän [vaihto-oppilas] sopeutu kauhee hyvin_että, esimerkiks ku hän_oli sen kesän ni hän kulki aina viikoloppusim **meijän** kans, meillä maapaikassa.* (Hellevi/TRE2)
8. *kais se aina jossai vaiheessa ihmisell_o aina se myyjän_ammatti se on niñku semmone haaveammatti. nykysis se ei, enääⁿ kyllä, kunnolla **ees** leivässä piöäv vaikka, pakko sil_on_elää.* (Klaara/TRE1)
9. *mutta see että tota sosiali-, -tointa nin, mää en sitä mää en ymmärrä että kun, maanantaina meⁿnee tohoj **kaheltatoista**, nin siin_on, semmosta, pari-, kolmekkymppistä, jonka heti naamasta näkkee vapaa-ajaharrastukset,* (Kyllikki/TRE2)
10. *ön sisko ov viä elossa velipoika oli mut se, kuali tässä, **yheksäjkytäluvulla**.* (Kaarlo/TRE2)
11. *siä oli aina (h)emmonen tavotes se Piruvvuori, (jos)sa oli semmonej kolmiomittaustorni ja siä (sittet) täyty käydä huipussa ja stel **lähettiñ** kohta takasi.* (Kyösti/TRE1)

Kuvioiden 57–59 välillä näkyvät erot selittyvätkin suurelta osin esimerkkien kuvaamien muotojen frekvenssillä. Esimerkiksi lukusanoja ja *lähteä*-verbiä esiintyy haastatteluissa melko paljon, joten variaatio pääsee niissä erityisen selvästi näkyviin. TRE-aineiston perusteella näyttää myös siltä, että idiolektin muutos näkyy juuri esimerkkien kuvaamisissa sanoissa (ks. myös esimerkit 1–6).

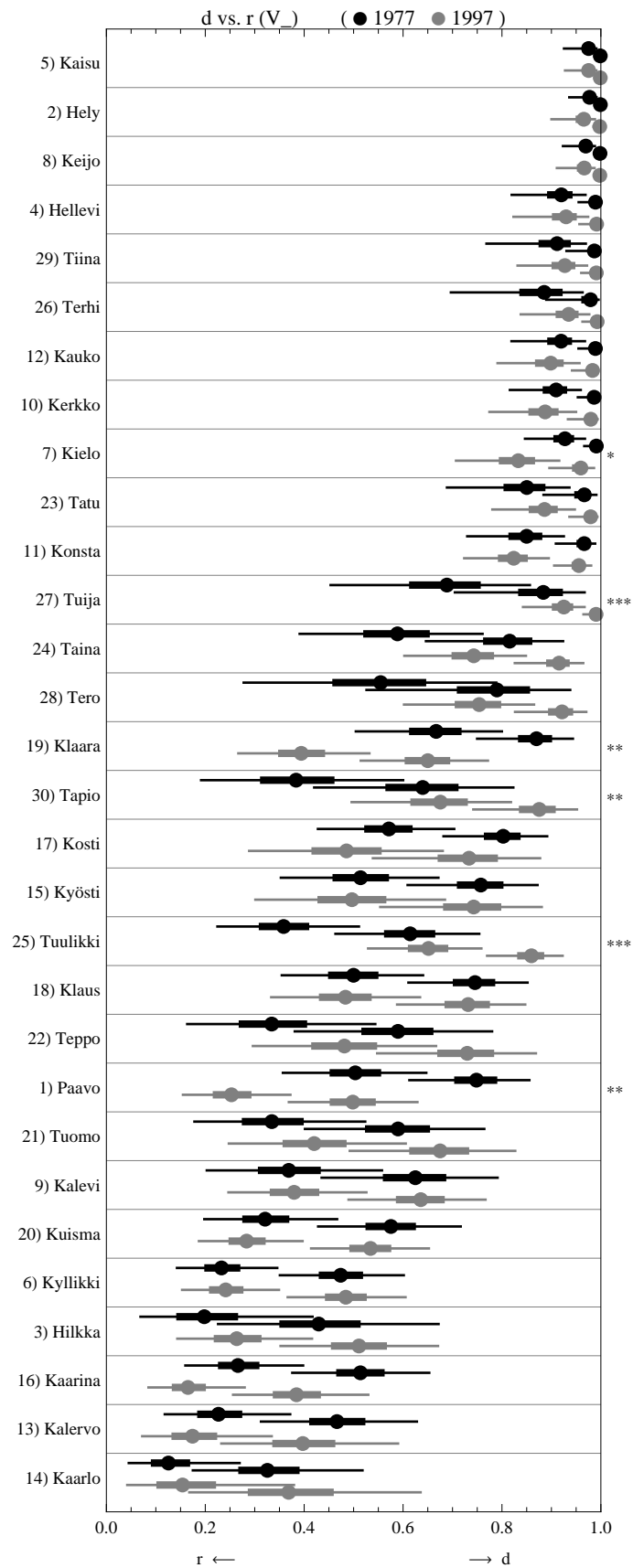
Kuviot 60–62 kuvastavat niiden varianttien esiintymisen todennäköisyyttä, jotka kuvioissa 57–59 yhdistettiin katovarianttien esiintymisen vertailukohdaksi. Kuvio 60 kuvastaa *d:n*, *ð:n* ja *r:n* todennäköisyyttä *VdV*-tapauksissa, kuvio 61 *VdV*-tapauksissa ja kuvio 62 *hd*-tapauksissa. Koska *ð* osoittautui varianttina välimuotoiseksi (vrt. liite 14), sitä havainnollistetaan kuvioissa samalla tavoin kuin *nG*-varianttia *nk*-yhtymän tarkastelussa (ks. luku 4.5.3) ja *uå-*, *iε-* ja *ye*-variantteja diftongien avartumisen tarkastelussa (ks. luku 4.8.3). *d*-varianttia suosivien puhujien haastatteluja kuvastavat janat sijoittuvat lähelle kuvioiden oikeaa reunaa, *r*-varianttia suosivien puhujien janat lähelle kuvioiden vasenta reunaa. Kuvioiden oikeassa reunassa olevat tähdet kuvastavat *d:n* ja *r:n* kentässä kahdessakymmenessä vuodessa tapahtunutta idiolektikohtaista muutosta.

Jo yleissilmäys kuvioihin paljastaa, että *d:n* ja *r:n* kentän variaatio erottelee TRE-aineiston puhujia murteellisuus–yleiskielisyys-akselilla: muidenkin tarkasteltujen piirteiden osalta yleiskielisiksi profiloituneet Kielo, Hely, Kaisu ja Keijo näyttäytyvät kuvioiden perusteella *d*-variantin suosijoina, kun taas jo aiemmin murteellisiksi osoittautuneet Kaarlo, Teppo, Hilikka ja Kuisma profiloituvat *r*-variantin suosijoiksi. Kuitenkin muun muassa Kyllikki poikkeaa tästä kaavasta: Odotuksenmukaista olisi, että hän iäkkäänä akateemisena naispuhujana sijoittuisi *d*-variantin suosijoiden joukkoon. Näin ei kuitenkaan ole (ks. myös Jonninen-Niilekselän 1982c: 126 sitaatti luvussa 4.9.3), vaan *r:n* ja *ð:n* käyttö näyttäytyy vuosikymmenestä toiseen Kyllikin idiolektin persoonallisena vivahteena (esimerkit 12–23).

12. *nin, sitä piti mennän [jonottamaan elintarvikkeita sota-aikana] niin_aikasin_että, että sitte jos aiko **saara** että sai varmasti.* (Kyllikki/TRE1)
13. *alakouluss_oli tytöt ja pojat samassa mutta kansakoulussa niin, oli, vaan tyttöjä **meiräl** luakalla.* (Kyllikki/TRE1)

Kuvio 60. Varianttien *r*, *ɖ* ja *d* edustuksen idiolektikohtainen todennäköisyys pitkän vokaalin jälkeen (VV*d*V-tapaukset) 1970- ja 1990-luvulla.

Kuvio 61. Varianttien *r*, *ð* ja *d* edustuksen idiolektikohtainen todennäköisyys lyhyen vokaalin jälkeen (*VdV*-tapaukset) 1970- ja 1990-luvulla.

14. ***Puuvillatehtaankarun ja, Mustallahdejkaru** kulmassa siinä oli, semmosela finleisssonilaisela, vanha'la, hän_oli vanhana saanu, tämä pariskunta sem pojan, (Kyllikki/TRE1)*
15. *me olimme sittet **talvisoran** sielä, niin_että sittet tulimme käymään kaupunhissa kun_oli viimenen, pommitus_ennen kur rauha tuli nin, (Kyllikki/TRE1)*
16. *ja sittem me **yhdessä** pyrimme oppikouluu ja **yhdessä** pääsimme ylioppilaaks ja, ja, ja **yhressä lähdimme** opiskeleej ja hän_on, tänä päivänä viä munn_ystäväni, (Kyllikki/TRE1)*
17. *ja siitä minä oon, **yhreksäv vuarem** päästä päässy ylioppilaaksi, site minä olin töissä vähän_aikaa ja sit mä **lährin** yliopistoo lukemaa. (Kyllikki/TRE1)*
18. *kaikki muut_oli tummatukkasia ja tummia ni että **meiräm** pikkutyttö (--)) ku hän_ov vaaleetukkanen ni, (Kyllikki/TRE2)*
19. *siä suojellaan se laps ni että sitä ei **saaran** niñkur ryöstettyä. (Kyllikki/TRE2)*
20. *nin tota, kum mull_on **syrävrika** nin, nim mää, ku mää pääsin sinnep perille, mä olin niir rasittunu että mä oksensinn_ensimmäisev vuorokaure. (Kyllikki/TRE2)*
21. *hotellin_**eressä** oli semmonem pieni kahvila missä me kävimme kahvilassa niin noin, (Kyllikki/TRE2)*
22. *siä on" **yhreksästä** kolmeen koulussa nää piänetki. (Kyllikki/TRE2)*
23. *ku jos mää **lährem** pitemmälän nim mä otan_ auto. (Kyllikki/TRE2)*

TRE-aineiston perusteella näyttää siltä, että *d*-variantin käyttö voi olla puhujilla varsin yksinomaista, kun taas *r*-variantteja suosivilla puhujilla myös *ð*-varianttien osuus on yleensä melko suuri (ks. liite 10). Tämä heijastelee oletettavasti sekä puhujan ääntämyksen laatua että tulkitsijan luokitteluprosessin horjuvuutta. Koska tremulantit tuotetaan tyypillisesti jatkumoisesti ½–1½-täryisinä (ks. luku 4.9.2), on ymmärrettävää, että osa esiintymistä tulee tulkituiksi *ð*-varianteiksi ja osa *r*-varianteiksi. Sen sijaan *d*-ääntämyksen tuottaminen ja tulkinta näyttäytyvät TRE-aineistossa selvempinä.

Muutoksen näkökulmasta stabiilien yleiskielisten puhujien murteelliset *r*-variantit ja stabiilien murteellisten puhujien yleiskieliset *d*-variantit näyttävät kytkeytyvän erityisesti piirteen jatkumoluonteeseen ja esiintymien suhteellisen tiheään frekvenssiin (esimerkit 24–27). Havaittavissa on myös variaation funktionaalista käyttöä: muun muassa propreissa *d*-varianttia esiintyy jonkin verran (esimerkki 28; ks. kuitenkin esimerkki 14); samoin se voi ilmaantua puheeseen, jos haastattelija on juuri edeltävässä vuorossaan tuottanut *d*-variantin (esimerkki 29).

24. *Auriñkomatkojej ja, Hassel ja, mikä milloñkin_aina om me, on, ylleensäs semmosilla **äkkilähöillä lähdetty**. (Kaarlo/TRE2)*
25. *onks ne eetteriä vaim mikä (sem)monen koppa lyätiim päähäj ja sem mää muista hyvin ku hoitaja kysy viä et(tä) jaksatteko heññittää, ja se **pudotti** sen kopam päähä ja mä kerkisiv viä siihe huutaa("_et)tä ei ja, (Kalervo/TRE1)*
26. *ja sittes siäll_oli, sem peiliñ **korkeudella** ylhäällä semmoneⁿ komero, jonnep piti, teekoilla, niñkum me sanottii, ö, kulkee. (Hely/TRE2)*
27. *ky'llähän neki harrastaa varmaa mutta niittem **mahdollisuuret**, kaikkiin tämmösi harrastuksiin ni ehkä rajottuu enemmän matkat, jö tämmösi(i) opiskelukohteisiin ni on, **pidemmät** ja, (Keijo/TRE1)*

28. *(yhem) polliisim pojaŋ kans mentiiv vähä pitemmällek ku, senn_äitillä oli, kampaamo tua Hämeem-, -kadulla ja käytiin sen_äitiä kattomassa siä kampaamossa ni,* (Teppo/TRE1)
29. Hilikka: *tästä* [laihutusvalmisteesta] *tul^lee niŋkuk kaks desilitraa.*
Essi: *sittet tää syädääj ja,*
Hilikka: *nin se juodaa, juodaa. se on semmosta.* (TRE2)

Vuosikymmenten välillä tapahtunutta muutosta näkyy kuvioissa melko monessa idiolektissa. Siinä missä katovarianttien käyttö näyttää kauttaaltaan vähentyneen, *d*:n ja *r*:n kentässä muutosta näkyy yhtä paljon molempiin suuntiin. Muuttuneissa idiolekteissa muutos näyttää siinä mielessä kokonaisvaltaiselta, että mikään tietty sana tai muoto ei nouse aineistossa erityisen muutosjohtoiseksi. Muutoksen suunnan määräytymisestä löytyy kuitenkin ikäryhmittäistä painottuneisuutta: 1950-luvulla syntyneillä T-alkuisilla puhujilla muutosta näyttää yleisemmin tapahtuneen *d*-variantin käytön suuntaan. Tämä voi johtua esimerkiksi työelämän vaatimuksista tai liittyä kokonaisvaltaisempaan *r*-variantin käytön vähenemiseen Tampereella. Jälkimmäistä tulkintaa vastaan puhuu kuitenkin se, että *r*:n käytön suuntaan muuttuneet puhujat edustavat TRE-aineiston vanhempia, haastattelujen välissä eläkkeelle siirtyneitä ikäryhmiä. TAPU1-aineiston perusteella tehty ennustus käynee siis tältäkin osin toteen.

t-varianttia esiintyy TRE-aineiston 13 puhujalla toisessa tai molemmissa haastatteluissa. Näiden puhujien haastattelukohtaisten *t*-esiintymien lukumäärät on koottu taulukkoon 29.

Taulukko 29. *t*-varianttien esiintymät TRE1- ja TRE2-aineistossa.

puhujaja	TRE1	TRE2	puhujaja	TRE1	TRE2
Hellevi	1	-	Teppo	7	1
Kalevi	1	2	Taina	3	2
Kalervo	2	-	Tuulikki	9	10
Kaarlo	-	1	Terhi	2	1
Kaarina	3	-	Tero	4	-
Kosti	4	3	Tiina	5	1
Klaara	3	2			

t-varianttia kantavat TRE-aineistossa sanat *äiti* (37), *äite* (16), *vesi* (9), *täti* (2), *setä* (1), *peti* (1) ja *pääty* (1). Taulukon 29 perusteella näyttää siltä, että *t*-varianttia esiintyy sekä *r*-varianttia suosivilla eli murteellisilla puhujilla (vrt. kuviot 60–62) että aineiston 1950-luvulla syntyneillä puhujilla, joilla TRE1-haastattelun teemat näyttävät nostavan erityisesti *äiti*- ja *äite*-sanoita esiin. Puhujakohtaisesti esiintymiä on yleisesti ottaen kuitenkin niin vähän, että muutoksen arviointi ei ole mahdollista.

Ainoastaan Tuulikin haastatteluissa *t*-varianttia esiintyy hieman enemmän. Tuulikin *äiti*- ja *äite*-sanoihin fokusointi paljastaa kiintoisaa vaihtelua: Tuulikin TRE1-aineistossa *t*-variantti esiintyy näissä sanoissa 8 kertaa, kun taas *d*-variantin esiintymiä on haastattelussa vain 1. 1970-luvun *t*-varianteista 7 on sanassa *äite* ja 1 sanassa

äiti (esimerkit 30–33). TRE2-aineistossa Tuulikilla esiintyy *d*-variantti 9 kertaa, *ð*-variantti 1 ja *t*-variantti 8 kertaa. 1990-luvun *t*-varianteista 7 on sanassa *äiti* ja 1 keran sanassa *äite* (esimerkit 34–38).

30. *em mä tiä (et) meill_ei oo^k koskaa niĳkun_ollu, äiteĳ kans mitääⁿ niĳkun, äiti ja ty^t tärsuhðetta, (Tuulikki/TRE1)*
31. *äitem mukaam mä oliĳ kauheej kiltti piänenä et mää istuiĳ ja leiki hiljaa -- (Tuulikki/TRE1)*
32. *se oli vähäⁿ semmone homma et mää niĳkun, asuin, tai sis, lšäĳ kans, ja äitiĳ kans varmaan tommosen vuaden, (Tuulikki/TRE1)*
33. *me niĳku otettiin niitten tyttöĳej kans (semmoset) jokkut niĳkul leikkiäidit siältä sitte. se oli olevinaaj jotaiv viksua. tiesti oli kiva niĳkul lemmikkihoitaja sitten niĳ, (Tuulikki/TRE1)*
34. *ni siinä sanotaa et se oⁿ niĳku, hoitorahaa, mitä mä, mitä mää en niĳku ymmärräk kaikki äiidithäⁿ hoitaa lapsensas sehän_on päivänselvä asia. (Tuulikki/TRE2)*
35. *sitt(e) asuttiiĳ jossaiĳ vitsiĳ kolhoosissa niĳkun äidin äidiĳ kämpässä jossain_Amurissa puutalossa missä asu sittek kato, äidin siskot ja veljet ja mummut ja papat ja, (Tuulikki/TRE2)*
36. *em mä ymmärräm miĳkä takia nää, niĳkum mun_äiti kun, äidin siskokkis sittek ku avioliitot meni päin seiniä niĳ s'ttem mentiin takasi, oman_äitiĳ ja isän tykö, (Tuulikki/TRE2)*
37. *ei silti em määkän_o^mmaa äitiäni sanonunk koskaan äitiks. paitsi silloĳ kum mää tarvii rahaa nim mä taisin sanoo äiti. (Tuulikki/TRE2)*
38. *joskus käviĳ kotona tietysti, silloĳkim mä jouuiĳ ittes soittaaan_äitellet töihin_et pyydäm mut lomallet täältä. (Tuulikki/TRE2)*

Tuulikin TRE1-haastattelussa hallitsevana varianttina näissä sanoissa on *t*, jota vielä erityisesti näyttää kantavan hämäläismurteille tyypillinen *äite*. TRE2-aineistossa *d*-variantti on noussut *t*:n rinnalle, ja enemmistöä *t*-varianteista kantaa vähemmän murteellinen *äiti*. Kuvioiden 60–62 perusteella Tuulikin idiolektissa näyttäisi tapahtuneen pientä muutosta yleiskieliseen suuntaan. *äiti*- ja *äite*-sanojen tarkastelu tukee tätä havaintoa.

4.9.5 *tietää*-verbin variaatio

Osalla TRE-aineiston puhujista esiintyy *tietää*-verbin taivutusmuodoissa runsaasti lyhytvokaalisia *tiä*-katotapauksia (esimerkit 1–4; ks. myös liite 11). Sen sijaan pitkävokaaliset *tii(j)ä*-katotapaukset ovat puhujilla harvinaisia: ainoastaan Tuulikin TRE2-haastattelussa muoto esiintyy kahdesti (esimerkit 5 ja 6).

1. *aina ne s'ttek koitti meitä et, ottakaa tost tos_on kaljaa. sten sahtia eihäm me stä kakarat tiätty et se sahtia sahtimukik kiärsi siä (ste siä), riĳiĳissä ku -- (Taina/TRE1)*
2. *sem mää muista et mää [puukäsityötunnilla] si(ihe) höyläpenĳkii höyl(ä)si, tiäs sten_oliko se vahiiĳosa vaiĳ tahallaan_että. (Tapio/TRE1)*

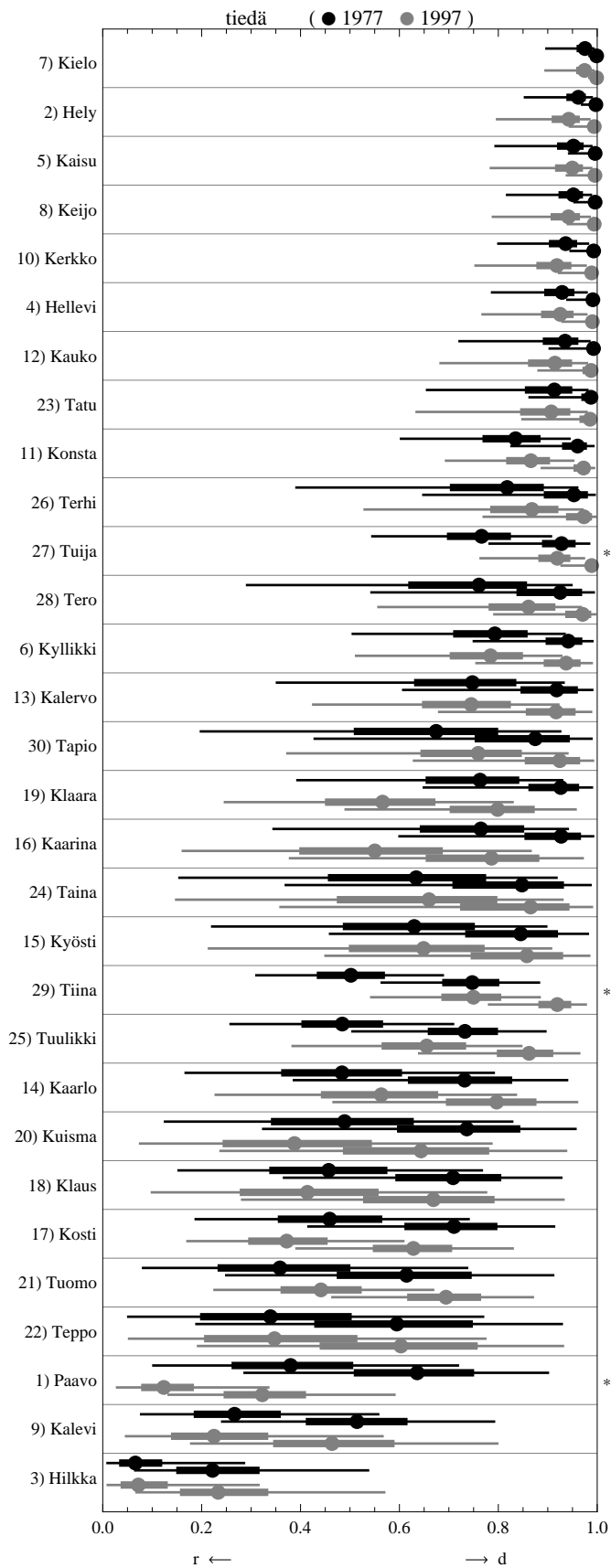
3. *sittehä se (siitä) lakkas ja se meni toho Onkiniämeen se Suomen trik^koo, tiäk sää sitä?* (Hilkka/TRE2)
4. *mää en tiü onko se niilles, niyhän ar-, allerkinem mutta, kyä sillej jottain, ni^j ja ruåkia oj jottain semmosia ettei saa olleñka syåðäj ja.* (Kaarlo/TRE2)
5. *noo, em mä tiijä, eei oikeestaa.* (Tuulikki/TRE2)
6. *nii että paljo on tullul lisää sittet tåm pariñkymmenev vuåden aikana, varmastis semmosta mitä (ei) sillä erellise^llä nauhalla ei ollu et en tiia, se oli, ei olluv viå et mää sillo^v venttasij Jaakkoo toisiaan ettei ollum mitää.* (Tuulikki/TRE2)

tietää-verbin lyhytvokaalisten katotapausten tausta on kiistanalainen: muotojen on katsottu syntyneen muun muassa kulumisen myötä (jolloin niitä ei oikeastaan voisi pitää katotapauksina) tai itåmurteista lainautumalla (Ikola 1925: 114–115; Rapola 1966: 112–113). Uudempien tulkintojen mukaan kyseessä on omapohjainen länsimurteisuus (Paunonen 1995 [1982]: 42–44; ks. myös Kurki 2005: 127–131).

Avartuneisuuden näkökulmasta *tietää*-verbin taivutusmuotojen variaatiota tarkasteltiin jo luvussa 4.8.4 yhdessä *tuolla-* ja *siellä-*adverbien sekä *vielä*-partikkelin kanssa. Siinä yhteydessä *d*:n vastineiden variaatio kuitenkin vielä sivuutettiin. Kuvio 63 kuvastaa *d*:n ja *r*:n kentån variaatiota *tietää*-verbin taivutusmuodoissa. Kuvio 64 kuvastaa lyhytvokaalisen *tiä*-variantin idiolektikohtaista todennåköisyyttä. Tuulikin pitkävokaaliset katotapaukset rajaavat tässä tarkastelun ulkopuolelle. Kuviota 63 tulkitaan samalla tavoin kuin edellisen luvun kuvioita 60–62. Kuviota 64 taas tulkitaan samalla tavoin kuin edellisen luvun kuvioita 57–59.

Kuvion 63 perusteella *tietää*-verbin pidempien muotojen variaatio vaikuttaa rinnakkaiselta muiden *VVdV*-tapauksien kanssa (vrt. kuvio 60). *tietää*-verbin esiintymiå on vähemmän, joten luottamusväli jäävät kuviossa 63 varsin pitkiksi. Samasta syystä muutosta näkyy vähemmän. Kun *tiedå-*, *tieðå-* ja *tiårå-*esiintymien yhteisösuutta verrataan *tiå*-tapauksiin (kuvio 64), erot, joita *tiå*-muodon erilaisen syntyhistorian perusteella oli odotettavissakin, pääsevåt näkyviin. Kuvio 64 kuvaa *tiå*-tyypin variaation melko erilaisena kuin miltå kuvion 57 kuvastama muiden katotapausten variaatio *VVdV*-ympåristössä näyttää. Siinä misså muissa *VVdV*-tapauksissa katovariantien käyttö jää vähäiseksi (kuvio 57), *tietää*-verbissä osa puhujista profiloituu vuodesta toiseen ensisijaisesti katomuotojen käyttåjiksi. Muissa *VVdV*-tapauksissa katomuotojen käyttåjiksi osoittautuivat TRE-aineiston nuoret puhujat. *tiå*-muodon käyttåminen taas näyttää sijoittavan puhujia tutummin murteellisuusyleiskielisyys-akselille: katomuotojen suosijoina näyttåytyvät muun muassa murteelliset Hilkka, Kaarlo, Teppo ja Kalervo, ja pidempien muotojen suosijoihin kuuluvat muun muassa yleiskieliset Kielo, Kauko, Hely ja Kaisu.

Jokaisessa kuvion 64 perusteella muuttuneessa idiolektissa vuosikymmenten välinen muutos on tapahtunut *tiå*-muotojen vähenemisen suuntaan. Puhujista Tiinalla ja Tuijalla samansuuntaista muutosta näkyy myös kuviossa 57. Terolla, Kostilla ja Tuomolla muutosta ei kuviossa 57 sen sijaan näy. Tiinalla ja Tuijalla muutosta *tietå*-verbissä on tapahtunut nimenomaan *d*-variantin käytön suuntaan. Myös Terolla muutos näyttå samansuuntaiselta. Tuomolla muutos on tapahtunut *ð*-variantin ja Kostilla sekä *r*- että *d*-variantin suuntaan. (Ks. kuvio 63 ja liite 10).

Kuvio 63. *d:n* ja *r:n* kentän variaation idiolektikohtainen todennäköisyys *tietää*-verbin taivutusmuodoissa 1970- ja 1990-luvulla.

Tiinalla, Tuijalla ja Terolla *tiä*-muotojen todennäköisyyden pieneneminen sopii heidän idiolekteissaan yleisemminkin nähtävään yleiskielistymismuutokseen. Aiemmin tarkasteltujen piirteiden osalta Tuomon ja Kostin idiolektit ovat sen sijaan vaikuttaneet stabiilin murteellisilta. Pidempien muotojen osuuden lisääntyminen näyttyykin tässä tapauksessa heidän idiolektinsa persoonallisena vivahteena. Tulkin-taa koko kieliyhteisössä leviävästä *tiä*-muotojen vähenemistendenssistä ei viiden muuttuneen puhujan perusteella ole syytä tehdä.

Osalla TRE-aineiston 1950-luvulla syntyneistä puhujista *tietää*-verbin esiintymiä on TRE2-haastattelussa selvästi TRE1-haastattelua vähemmän. Nuorille puhujille tyypillistä onkin vastata haastattelijan kysymyksiin epävarmemmin (esimerkit 7–10).

7. Armi: *oijks siä jotaki luentoja ja, tentittääñ kirjoja tai miteñkäs se?*
Tuija: **en tiä**. *mää en, mää en tiäs sitä siinä miessä että, että mää en tunnek ketään_eñkä, eñkä sillai mutta,* (TRE1)
8. Armi: *no mistäs hää [poikaystävä] oij kiinnostunu oijko hää?*
Tuija: *urheilusta. et, en tiä, ilme(ise)sti hän_yrittää sittek kun_armejjasta pääsee nin, tonne, Jyväskylään sinnej jumpallem mutta.* (TRE1)
9. Armi: *sinä oot (--) hyvä kirjottamaa sem mää ainakik kuuli.*
Tuija: *no em mä tiä oojko mää hyvä mutta mä a-, tykkääñ kirjottamisesta mutta,* (TRE1)
10. *nykyään_on nytt_on sitten niñku se kut täytys kaikki tietääj ja, mennäj ja, ottaas selvää ja, täytys kaikennäköstä ollaj jo selvillä ja, pitäis pyrkiä ja, täytys_itte, kun_ei oikeestaam mistääm mitään tiä.* (Tuija/TRE1)

Tästä nuorempaa ikäpolvea edustaviin puhujiin liittämästäni tendenssistä poike-ten Tainalla on TRE2-haastattelussa enemmän *tiä*-muotoja kuin TRE1-haastatte-lussa. Myös Tainan tapauksessa TRE1-haastattelun *tiä*-muodot liittyvät epävarmuu-den läsnäoloon nuoren naisen vastauksissa. Vuosikymmenten välillä *tiä*-muotojen lukumäärässä näkyvä kasvu ei kuitenkaan selity epävarmuuden lisääntymisellä vaan sillä, että Tainan kielenkäyttöön on ilmaantunut syntaktisesti muun muassa partikke-lia *kuule* muistuttava *tiäk sää*. Nämä *tiäk sää* -muodot²⁶⁶ kantavat 8:aa Tainan TRE2-haastattelun kaikkiaan 15:stä katovariantista (esimerkit 11–14).

11. *mää kuvitteli et siä oij, tiäk sää semmonen, tämmöneñ kaaos koko päiväj kun niitä kakaroita menee (siä),* (Taina/TRE2)
12. *mää kelaan, siälä ja mää niñkum muistelen tiäk sää sitä et kum meill_oj Jyri täyttää nyk kakskykolme.* (Taina/TRE2)
13. *nin muistaa vaaj jotain semmosia, tiäk sää (tommosia) möykkyjä et jotai, hyvi huanoo tai ste jo'taiñ, kivaa ja mukavaa ja,* (Taina/TRE2)
14. *mutta tarkkoja (ne) o. nää piänekkin tiäk sää nyk ku mää menim perjantaina, ja totä, mää meikka-mull_on sinistä ripsiväriä aina ja sten, sinis-, sinineñ kajali.* (Taina/TRE2)

²⁶⁶ ISK:ssa muotoja *tietsä* ja *näätsä* (§ 858) kuvataan partikkelistuneiksi. Itse olen litterointivai-heessa kirjannut verbin ja sitä seuraavan pronominin erikseen, sillä tamperelainen ääntämisen tapa on niissä tyypillisesti hitaahko.

TRE-aineiston perusteella vaikuttaa karkeasti ottaen siltä, että murteelliset puhujat viljelevät *tietää*-verbiä kokonaisuudessaan hieman enemmän kuin yleiskieliset puhujat (ks. liite 11). Tämä näyttää ainakin osittain liittyvän murteellisten puhujien viljeleminen varmistuskysymyksiin (esimerkit 15–17) sekä kirjailija Sinikka Nopolan tunnetuksi tekemään *ei tehrä tästä ny numeroo* -asenteeseen eli tamperelaiseen vähättelyn mentaliteettiin (esimerkit 18–22).

15. *kylä mä kerhossa kä- mä käyn seurakunnan kerhossa. tossa aina keskiviikkosi. tos seurakunta tossa **tiäk sää t-** tossa toi, Väinämöiseⁿkarulla toi, (Hilikka/TRE2)*
16. *siis tästä, Saukommäestä **tiättekö (y-) sem, Pyyni-, Pyynikiä kum mikä se oij Kaupin instituutti** nii siitä rannasta lähdetty nin, (Kaarina/TRE2)*
17. *katot tossaha oli toi Kattimatti, missä nyt_on (toi) Pranteril leipomo ja sehän_on nyk Kattimatti **tiäk sää tua, tiäk sä missä se o?** (Hilikka/TRE2)*
18. ***em mä tiäk** ku joku kehuu kotipaikkaansa et se o, maailmam paras ja muuta niij kyl ne on samallaisia se on_ihan sama asukko Toijalasa tai Haukipu'taalla, ei se se huanompi paikka ok kum muuka. (Kuisma/TRE2)*
19. *kyä nää om mitä o uusia tullun niⁿ_ei ne morjestele eikä mitää että, vaikka joka päivä tossa tullee portilla vastaaj kum mennee töihin taka muuta ni, ei ne tunnes siis_e^j- eikä, eikä tutustu enää siihe. **em mä tiäs** se voi ollam muñkiv vikani kyllä et(tä) mä o huano tutustuun_ihmisii^m mutta, (Kaarlo/TRE1)*
20. ***em mä stä tiäk** ku, vaimmoki sanoo mulle että noin, että, ettet sääkän stä ihan stä oikeen stä Tampereem murreta puhu. vakka mä syntyperänen tamperelainen_o. (Kalervo/TRE2)*
21. *ei sillom [sota-aikana] mitäät tanssejaka nurkkatansseja oli. joku perhep piti, jossain siä salaa ja ste haitari soit ta'kka mikä siä nys ste, haitari kai. et se tosiaan, oli ihan semmosta etä mun nuaruuteni meni iham melkei hukkaa. siinä miälessä **em mä tiä** oliko hän ny hukkaam mennym mutta että, (Hilikka/TRE1)*
22. *ne oli ihan, ihan_omatekosia ettei, eikä siihen_aikaan saanukkaan semmosia ostaa oikee (ste) **em mä tiä** oliko, oliko niitä ees myytävänä semmosia. mailloja ja muuta. (Kaarlo/TRE1)*

Varmistuskysymykset näyttäytyvät haastattelun etenemisen kannalta tärkeinä vuorovaikutustekoina: ennen kuin syntyperäinen tamperelainen päästää kertomuksen vauhtiin, on hänen kohteliasta kysyä nuorelta ja vielä ulkopaikkakuntalaiselta haastattelijalta, tietääkö tämä esimerkiksi paikat, joihin tapahtumat sijoittuvat. Eri-tyisesti puheenvuoron alkuun tai pidemmän tauon jälkeen sijoittuva ei-tietämisen ilmaisu taas vahvistaa vaatimattomuuden tulkintaa.

tietää-verbin variaation tarkastelu toisaalta jakaa TRE-aineiston puhujia murteellisuuden ja yleiskielisyyden suhteen, toisaalta nostaa esiin idiolektien yksilöllisiä, epäodotuksenmukaisiakin vivahteita. *tietää*-verbin variaatiosuhteet voivat puhujilla ajan myötä muuttua, mutta muutoksen ennustaminen muiden piirteiden perusteella näyttää vaikealta, joskin *tiä*-muodon vähenemisen ja puhujan kokonaisvaltaisen yleiskielistymisen välillä lienee yhteys. Idiolektikohtaisen variaation ja muutoksen tarkastelun lisäksi *tietää*-verbi tarjoaa kiinnostavan pääsyn Tampereen puhekielen syntaktisiin ilmiöihin.

4.9.6 Kokoavia huomioita

Yleiskielen *d*:n vastineista äänteellisellä jatkumolla *d*:n ja *r*:n väliin sijoittuvan puolitremlantian *ð* rajausta osoittautui tutkimuksen perusteella varsin tulkinnanvaraiseksi. *ð*:n rajaaminen ei perustu suoraan esimerkiksi puhujan tuottamien täryjen lukumäärään, sillä myös litteraatioissa *r*-tarkkeilla merkityt äänteet ovat suomen kielessä usein yksitärjyisiä. Niilläkin TRE-aineiston puhujilla, joille *ð*-tarketta on merkitty runsaammin, se ei nouse varianteista todennäköisimmäksi (vrt. liite 14).

Yleisesti näyttää siltä, että *ð* on TRE-aineiston murteellisten puhujien variantti: niillä puhujilla, joilla *r*:ää esiintyy runsaasti, myös *ð*:n esiintyminen on tyypillistä. Sen sijaan yleiskielisillä puhujilla *d*-variantti voi olla varsin yksinomaisen. Katoedustuksen tulkinta näyttää eri litteraatioiden vertailun perusteella luotettavalta. Katoedustus onkin erillään *d*:n ja *r*:n jatkumoluonteisesta kentästä ja varianttina selvemmin joko–tai-tyyppinen.

1970-luvun TAPU1-aineiston sosiaali- ja ikäryhmittäisen variaation perusteella tehdyt päätelmät yleiskielen *d*:n vastineiden edustuksesta osuvat hyvin yksiin TRE-aineiston havaintojen kanssa. Variaatioissa on nähtävissä odotuksenmukaista painotuneisuutta sekä ikäryhmittäin että murteellisuus–yleiskielisyys-akselilla. Toisaalta *d*:n vastineet näyttävät piirteinä, jossa samantaustaistenkin puhujapersoonien välillä voi olla suuria eroavaisuuksia.

Katoedustus on TRE-aineiston perusteella nuorempien puhujien kieleen kuuluva variantti. Valtaosalla aineiston puhujista katovariantin osuus on kuitenkin kaikissa asemissa kummallakin vuosikymmenellä varsin vähäinen. 1950-luvulla syntyneillä puhujilla aineistossa vuosikymmenten välillä tapahtunut muutos on tapahtunut katoedustuksen vähenemisen suuntaan. Tämä vahvistaa jo TAPU1-aineiston perusteella tehtyä tulkintaa siitä, että katovariantit kuuluvat nuorten tamperelaispuhujien kieleen. Yhteislaskelmissa näkyvä katovariantin osuuden väheneminen selittyy nimenomaan aineiston nuoremmilla puhujilla tapahtuneen muutoksen kautta (ks. taulukko 25). Muutoksen näkökulmasta katovariantin käyttö näyttää ensisijaisesti ikäsidonmaisena leimallisuutena (ks. luku 3.2.2).

Eniten katoedustusta näkyy *hd*-tapauksissa. Näissä katovarianttia kantavat erityisesti yleiskielessä *hd*-yhtymän sisältävät lukusanojen muodot ja *lähteä*-verbin taivutusmuodot. Haastattelupuheessa esiintyy usein vuosilukuja. Muun muassa tämä korostaa havaintoa katovariantin runsaudesta *hd*-yhtymässä muihin tapausryhmiin verrattuna. *VdV*- ja *VdV*-tapauksissa katovariantin esiintyminen painottuu odotuksenmukaisesti sellaisiin aineistossa melko frekventteihin sanoihin kuin *meijän*, *teijän* ja *ees*, joissa katoedustusta voidaan pitää omapohjaisena länsimurteisuutena. Niin kuin Zipfin lakiin nojautuen on pääteltävissä, TRE-aineistossa havaittava muutos katovariantin vähenemisen suuntaan näkyy juuri edellä mainituissa frekventeissä sanoissa.

Siinä missä katovariantin käyttö on TRE-aineiston puhujilla kauttaaltaan melko vähäistä, *d*:n ja *r*:n suosijoita löytyy aineistosta suunnilleen yhtä paljon. *d*:n ja *r*:n kentän variaatio myös heijastelee selvemmin puhujien yleistä murteellisuutta tai yleiskielisyyttä. Toisaalta aineistosta on havaittavissa tendenssi, jonka mukaan *r*-variantin käyttö lisääntyy ikääntymisen ja mahdollisesti työelämästä pois jättäytymisen myötä. Niin ikään haastattelujen välillä keski-ikäisiksi varttuneilla puhujilla *d*:n käyttö on lisääntynyt nuoruusvuosiin verrattuna. Yhteislaskelmissa näkyvä *r*-

variantin käytön lisääntyminen näyttääkin suurelta osin johtuvan aineiston iäkkäämpien puhujien idiolekteissa tapahtuneesta muutoksesta. Yleistä *r*-variantin leviämistendenssiä ei TRE-aineistosta ole havaittavissa. Aineiston yleiskuvan perusteella *d*:n ja *r*:n variaation voikin tulkita ensisijaisesti ikäsidonlaiseksi leimallisuudeksi (ks. luku 3.2.2): idiolektit muuttuvat, mutta yhteisön kieli pysynee suhteellisen stabiilina.

Stabiilien yleiskielisten puhujien murteelliset *r*-variantit ja stabiilien murteellisten puhujien yleiskieliset *d*-variantit näyttävät selittyvän erityisesti piirteiden jatkuoluonteen ja esiintymien suhteellisen tiheään frekvenssin kautta. Aineistossa on havaittavissa myös *d*:n ja *r*:n kentän variaation funktionaalista käyttöä. Muuttuneilla puhujilla ei ole *d*:n ja *r*:n esiintymisessä havaittavissa samankaltaista tiettyihin sanoihin painottuvaa kehitystä kuin katovarianttien tapauksessa. Idiolektin yleiskielistymismuutoksen tulkintaa voi tarkentaa *äiti*- ja *äite*-sanojen tarkastelu, mikäli niitä esiintyy aineistossa riittävän runsaasti. Näissä sanoissa sekä loppuvokaalin että *d*:n vastineiden ja näistä erityisesti hämäläisen *t*-variantin (*äitin*, *äiten*) esiintyminen näyttää TRE-aineiston yksittäisen esimerkin perusteella kytkeytyvän puhujan muuhun muutoskehitykseen.

tietää-verbin osalta TRE-aineiston variaatio osoittautui muusta *VVdV*-tapausten variaatiosta poikkeavaksi. Siinä missä katoedustus on vähäistä ja nuoriin puhujiin painottuvaa muissa *VVdV*-tapauksissa, *tietää*-verbissä katoedustus on monilla TRE-aineiston puhujilla hallitsevassa asemassa, eivätkä nämä *tiä*-muotoja suosivat puhujat profiloitu ensisijaisesti iän vaan yleisen murteellisuuden perusteella: pienin varauksin katovariantti *tiä* voidaankin tulkita murteellisemmaksi kuin *r*-varianttia kantava *tiära*. Kuitenkin *tietää*-verbin variaatiossa myös puhujan persoonalliset valinnat – tietoiset tai tiedostamattomat – nousevat näkyvästi esiin.

Yleiskielen *d*:n vastineiden tarkastelu konkretisoi hyvin sen, että idiolektin laatu ei ole suoraan johdettavissa puhujaan liitettävistä kielenulkoisista taustamuuttujista käsin. Vaikka aineistosta olisi havaittavissa yleisiä tendenssejä, yksilövariaatio on aina monelta osin ennustamatonta, niin kuin Kyllikin, akateemisen iäkkään naispuhujan *r*-variantin käyttö osoittaa. Yleiskielen *d*:n vastineiden tutkimus toimii myös hyvänä muistutuksena tutkijan tulkintojen subjektiivisuudesta jatkumoluonteisten piirteiden tarkastelussa.

Yleiskielen *d*:n vastineiden edustuksen tarkastelu terävöittää kiistatta tämän tutkimuksen kohteena olevien 30 idiolektin variaation ja muutoksen kuvaa. Paljon jää kuitenkin vielä tutkimatta. Niin kuin diftongien avartumisen, myös *d*:n vastineiden analyysissä olisi sijaa sosiofoneettiselle tutkimusotteelle. Erityisesti *r*:n ja *δ*:n keskinäinen suhde kaipaisi monissa murteissa jatkoselvitystä nyt, kun käytössä on Praatin kaltaisia puheanalyysiohjelmia, joiden avulla variaationtutkimuksissa vuosikymmeniä elänyt tremulanttiäänteiden yksi- ja monitäryisyyden erottelun illuusio voidaan tarvittaessa murtaa.

5 Variaation ja muutoksen kokonaiskuva

Analysissa pitäisi lähteä liikkeelle ennemminkin yhteisössä elävien yksilöiden kielestä eikä ryhmitellä heitä etukäteen --. Näin saataisiin selville yhteisön kielellinen jatkumo, jonka perusteella voisi rakentaa kuvaa yhteisössä elävistä ryhmistä ja ryhmäkielimuodoista.

Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 135

5.1 Piirteiden ja puhujien sijoittuminen yleiskielisyyden ja murteellisuuden jatkumolle

Tarkasteluun otettujen kielenpiirteiden yksityiskohtaisessa tutkimuksessa luvussa 4 kävi ilmi, että puhujat sijoittuvat tyypillisesti jatkumolle saman kielenpiirteen eri varianttien käytön suhteen. Useimmissa tapauksissa aineistossa tulivat piirteittäin edustetuiksi paitsi yhden variantin suosimiseen painottuneet, jatkumon ääripäitä edustavat idiolektit, myös kuvauksen tasolla näiden väliin jäävät, runsaammin varioivat idiolektit. Osalla puhujista tarkasteltavan piirteen murteelliseksi katsottavan variantin käytön todennäköisyys oli suuri, kun taas osalla puhujista yleiskieliseksi tulkittavan variantin osuus korostui.

Joillakin puhujilla saman piirteen variaatiosuhteissa oli tapahtunut tilastollisesti merkitsevää muutosta vuosikymmenten välillä. Joissakin tapauksissa tämä havaittu idiolektin muutos (ks. luvun 3.3.5 määritelmä) ei ratkaisevasti vaikuttanut puhujan profiloitumiseen jonkin tietyn variantin suosijaksi. Joissakin tapauksissa muutos taas osoittautui niin suureksi, että se näkyi myös piirteiden yleisyysjärjestyksen muuttumisena. Joillakin puhujilla saman piirteen eri varianttien käyttösuhteet sen sijaan vaikuttivat stabiilisti tasaisemmin painottuneilta, eikä muutosta vuosikymmenten välillä ollut havaittavissa. Piirre piirteeltä tehdyn tarkastelun perusteella näyttääkin siltä, että useimmissa tapauksissa jo 30 puhujan aineisto riittää kattamaan kunkin piirteen koko potentiaalisen variaatiokentän²⁶⁷ ja että piirretasolla havaittava variaa-

---

²⁶⁷ Potentiaalisella variaatiokentällä tarkoitan tässä variaatiota niiden piirteiden välillä, jotka yleisesti katsotaan kuuluviksi Tampereen seudulle ja jotka olen ottanut tutkimukseeni mukaan. Tutkimuksessani on joitakin esimerkkejä muun muassa pohjalaisiksi tulkittavien varianttien käytöstä (ks. esim. luku 4.6.1), mutta nämä tapaukset olen jättänyt tilastollisen tarkastelun ulkopuolelle.

tio voi kyllä ennakoida muutosta, mutta yhtä lailla variaatio voi olla kyseisen piirteen näkökulmasta stabiilin idiolektin inherentti ominaisuus.

Sosiolingvistien keskuudessa on vallinnut käsitys, että yksilön kielellinen järjestelmä muotoutuu lapsuudessa, minkä jälkeen se vakiintuu ja säilyy lähes muuttumattomana koko aikuisiän (ks. esim. Labov 1994: 111–112; 2001b: 446–448; Chambers 1995: 184–185). Useissa 2000-luvun reaaliaikatuksissa on kuitenkin havaittu, että aikuisenkin puhujan idiolekti voi muuttua huomattavasti, joskin stabiilit idiolektit ovat näyttäneet näissä aineistoissa labiileja idiolekteja yleisempinä (Sankoff, Blondeau & Charity 2001: 151–154; Sundgren 2002: 341–343; Kurki 2005: 235–238; Paunonen 2005b: 182–192; Palander 2005a: 313–314; ks. myös Eckert 1997: 152).

Oma tutkimukseni paljastaa, että kun saman puhujan idiolektin laatua tarkastellaan vertaamalla 20 vuoden välein tehdyistä nauhoitteista useita erityyppisiä piirteitä, idiolektitason muutoksen havaitseminen on erittäin tavallista. Taulukkoon 30 olen sijoittanut tutkimuksessa tarkastellut 30 idiolektia sekä luvuissa 4.2–4.9 analysoidut 8 piirrettä.²⁶⁸ Mikäli idiolektissa on ollut havaittavissa piirteen yhdessä tai useammassa esiintymäympäristössä tilastollisesti merkitsevää muutosta, taulukkoon on kyseisen piirteen kohdalle merkitty rasti. Mikäli kvantitatiivisin perustein määritelty idiolektin muutos on osoittautunut kvalitatiivisen tarkastelun jälkeen jonkin piirteen osalta kokonaisuudessaan epävarmaksi, rastin vieressä on kysymysmerkki. Jos kuitenkin idiolektikohtainen muutos on ainakin yhdessä tarkastelluista esiintymäympäristöistä kvalitatiivisesti arvioiden todellista, kysymysmerkkiä ei ole merkitty.

Koska sosiolingvistisen tutkimuksen kohteena on nimenomaan meneillään oleva kielenmuutos, on nähdäkseni perusteltua, että tutkimuksessa huomioidaan kaikki luotettavasti todennettavissa oleva muutos. Pienessäkin havaittavassa muutoksessa voi olla tulevaisuudessa tapahtuvan suuremman muutoksen itu. Idiolektin muutoksen kriteerinä tilastollinen merkitsevyys on tästä lähtökohdasta mielekäs. Se säilyy samana puhujasta ja piirteestä toiseen, toisin kuin esimerkiksi suuren tai pienen muutoksen määrittely piirteen varianttien prosentuaalisen edustuksen perusteella²⁶⁹ (ks. esim. Nahkola & Saanilahti 2001: 142–143; Palander 2005a: 253–254; Kunnas 2007: 96). Kriteeri varianttien järjestyksen vaihtumisesta taas olisi monissa tapauksissa liian tiukka orastavien muutosten havaitsemiseen²⁷⁰ (vrt. Kurki 2005: 102–104; 235).

---

²⁶⁸ *eA*- ja *OA*-yhtymät on tässä yhdistetty, sillä niitä on käsitelty saman pääotsikon alla.

²⁶⁹ Jos esimerkiksi yhden piirteen kahta tarkasteltavaa varianttia on yhteensä 20, yhden variantin muuttuminen toiseksi saa aikaan 5:n %-yksikön muutoksen (10 esiintymää = 50 %, 9 esiintymää = 45 %). Jos taas varianteja on yhteensä 100, yhden variantin muuttuminen toiseksi saa aikaan 1:n %-yksikön muutoksen (50 esiintymää = 50 %, 49 esiintymää = 49 %). Mikäli tunnustettavan muutoksen rajaksi otetaan esimerkiksi 5 %-yksikköä, ensimmäisessä tapauksessa yhdenkin variantin muutos ylittää aina idiolektin muutoksen kynnyksen, kun taas jälkimmäisessä tapauksessa saman kynnyksen ylitykseen tarvitaan 5 variantin muutos. Tilastollisen merkitsevyyden näkökulmasta 1 tapauksen muutos 20:sta ei ole suurempi kuin 5 tapauksen muutos 100:sta.

²⁷⁰ Tasaisen variaation tilanteessa taas pienikin lukumääräinen muutos voi kääntää tarkasteltavien varianttien yleisyysuhteet.

Taulukko 30. Idiolekteissa havaittu tilastollisesti merkitsevä muutos.

	<i>MA</i>	<i>INESS.</i>	<i>TS</i>	<i>NK</i>	<i>EA, OA</i>	<i>I-DIFT.</i>	<i>AVART.</i>	<i>D</i>
Paavo	X		X		X		X	X
Hely	X	X	X		X	X	X	
Hilkka							X	
Hellevi			X				X	
Kaisu		X			X			
Kyllikki	X		X			X		
Kielo						X		X
Keijo			X		X		X	
Kalevi							X	
Kerkko			X		X			X
Konsta						X		
Kauko						X	X	X
Kalervo		X	X				X	
Kaarlo								
Kyösti							X	X
Kaarina	X		X			X	X	X
Kosti								X
Klaus	X	X					X	
Klaara	X	X	X				X	X
Kuisma			X?				X	
Tuomo							X	X
Teppo		X	X?					
Tatu			X				X	X?
Taina		X	X?			X	X?	X
Tuulikki		X	X				X	X
Terhi							X	
Tuija	X	X	X	X?	X	X	X	X
Tero					X		X	X
Tiina		X				X	X?	X
Tapio							X	X

Taulukko 30 osoittaa, että 29 idiolektissa 30:sta on havaittavissa tilastollisen merkitsevyyden kynnyksen ylittävää muutosta yhdessä tai useammassa tarkastelluista piirteistä. Ainoastaan 7 tapauksessa 87:stä tilastollisessa analyysissä havaittu muutos osoittautui kvalitatiivisen tarkastelun perusteella epävarmaksi. Tutkimuksen perustaksi valittu muutoksen määritelmä vaikuttaa näin ollen onnistuneelta. Epävarmoissa tapauksissa on havaittavissa painotusta aineiston nuorimpien puhujien suuntaan. Kyse ei aina kuitenkaan ole siitä, että havaittu tilastollisesti merkitsevä muutos olisi osoittautunut kvalitatiivisen tarkastelun myötä täydelliseksi virhearvioksi. Ainoastaan oletetun muutoksen kvalitatiiviset perustelut jäivät esimerkiksi aineiston sanastollisen painottuneisuuden vuoksi puuttumaan (*ts*-yhtymä ja *d*:n vas-

tineet). Joka tapauksessa yhdessäkään tarkastelluista idiolektissa epävarmaksi osoitautunut muutos ei jää havaituista muutoksista ainoaksi.

Kokonaisuudessaan näyttää siltä, että muutos on yhtä yleistä aineiston nuoremmilla ja vanhemmilla, koulutetummilla ja vähemmän koulutetuilla puhujilla (vrt. taulukko 1 luvussa 2.1.2). Myöskään sukupuolten välillä ei näytä olevan eroa idiolektikohtaisen muutoksen esiintymisessä.

Tutkimukseni todistaa aiempien reaaliaikatutkimusten tavoin sen, että idiolektin muuttuminen todellakin on mahdollista myös aikuisiällä. Lisäyksenä aiempiin tutkimuksiin se osoittaa, että idiolektin muuttuminen on myös aikuisilla puhujilla erittäin todennäköistä: kun seuruaika on riittävän pitkä, seurattavia piirteitä riittävän monta ja seurauksessa käytetty muutoksen mittari riittävän tarkka, labiilit idiolektit näyttäytyvät selvästi stabiileja idiolekteja yleisempinä. Tulosta voidaan pitää sosiolingvivistisesti merkittävänä, joskin on huomattava, että idiolektin muutosherkkyyttä koskevat aiemmat arviot pohjautuvat ainakin jonkin verran omasta määritelmästäni poikkeaviin idiolektin muutoksen ja muuttumattomuuden tulkintoihin. Tyypillisesti myös tarkattavia piirteitä on ollut vähemmän. Joka tapauksessa oma tutkimukseni osallistuu vahvasti 2000-luvun reaaliaikatutkimusten pohjalta virinneeseen keskusteluun aikuisen puhujan idiolektin muutoksen odotuksenmukaisuudesta.

Verrattaessa TRE-aineiston idiolekteja toisiinsa näyttää niitä ensisijaisesti leimaavan varioivuus ja ryhmytymättömyys: Idiolektin varioivuus liittyy sekä yhden piirteen sisäisen variaation todennäköisyyteen että eri piirteiden erilaiseen variaation kuvaan yhden idiolektin sisällä. Lisäksi idiolektien varioivuus näkyy ajan myötä tapahtuvissa varianttien keskinäisten suhteiden muutoksissa. Ryhmytymättömyys taas näkyy ensisijaisesti siinä, että idiolektit todellakin sijoittuvat tarkasteltujen piirteiden variaatiosuhteiden perusteella tyypillisesti jatkumolle eivätkä kimputu erillisiksi ryhmiksi edustamaan esimerkiksi jatkumon murteellista ja yleiskielistä ääripäätä. Vaikka TRE-aineiston puhujat on poimittu 1970-luvun NPM-hankkeeseen niin, että he ovat muodostaneet toisistaan erillisiä ryhmiä iän, sukupuolen ja koulutustaustan näkökulmasta, ei puhujien sijoittumispaikkaa jonkin piirteen variaation jatkumolla voi luotettavasti ennustaa esimerkiksi sosio-ekonomisten taustamuuttujien perusteella.

Paitsi idiolektit myös tutkittavat piirteet näyttäytyvät TRE-aineiston analyysin valossa keskenään erilaisina. Tarkasteltujen 30 puhujan perusteella esimerkiksi astevaihteluttoman, murteellisen *nk*-variantin (*kenkät*) käyttö on koko aineiston näkökulmasta suhteellisen epätodennäköistä, kun taas jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien murteen mukaisten *i*-ttömien varianttien (*punanen*) esiintyminen on TRE-aineiston puhujilla varsin todennäköistä. Tutkitut piirteet eroavat toisistaan myös siinä, miten ne sijoittuvat Tampereen vanhan murteen ja nykyisen puhekielen, muiden suomen murteiden ja yleiskielen muodostamaan kenttään.

Olen erottanut tutkimuksessa jokaisesta kahdeksasta piirteestä vähintään kaksi eri varianttia. MA-infinitiivin illatiivimuodoista tarkasteltavina ovat olleet murteelliseksi leimautuva tunnuksen variantti (*tekeen*) ja yleiskieliseksi leimautuva tunnuksellinen variantti (*tekemään*). Samalla tavoin *eA*- ja *OA*-yhtymissä sekä jälkitavujen *i*-loppuisissa diftongeissa variantit on jaettu kahteen luokkaan, Tampereen murteen mukaisiin ja yleiskielisiin variantteihin. Inessiivimuodot olen jakanut kolmeen luokkaan. Niistä *ssA*-päätteiset variantit (*kaupassa*) tulevat kontekstista riippuen tulki-

tuiksi joko murteellisiksi tai yleiskielisiksi²⁷¹, *ssA*-päätteiset variantit (*kaupasa*) yhdistyvät Tampereen vanhoihin naapurimurteisiin, ja *s*-päätteiset variantit (*kaupas*) vievät tulkintaa laajalevikkisen nykypuhekielen tai pääkaupunkiseudun murteiden suuntaan.

nk-yhtymän astevaihteluttoman variantin eli *ηk*:n tulkinta ohjautuu vanhan Tampereen murteen suuntaan. Astevaihtelun alaisen *ηη*:n taas voi liittää kiistatta yleiskieleen mutta myös Tampereen nykypuhekieleen, johon vaihteluton *ηk*-variantti ei monilla puhujilla enää kuulu. Ääntämisen jatkumolla näiden väliin jäävä *ηG* tulee omassa tutkimuksessani luokitelluksi välimuotovariantiksi, jonka todennäköisyys ei yhdelläkään puhujalla yllä kahden muun variantin tasolle. *nk*-yhtymän tavoin olen jakanut myös diftongien avartumisen jatkumon kolmia. Avartuneet diftongit kuuluvat paitsi vanhaan murteeseen myös Tampereen nykypuhekieleen. Avartumattomat variantit taas tulevat Tampereen-kontekstissa tulkituiksi yleiskielisiksi. Välimuotovariantin olemus näyttäytyy myös diftongeissa todellakin välimuotoisena, sillä sen todennäköisyys pysyttelee kaikissa tapauksissa kahta muuta varianttia pienempänä.

Yleiskielen *ts*:n vastineissa *ts*-variantti tulee piirteen nimen mukaisesti tulkituksi yleiskieliseksi. Vaihteluton variantti *tt* taas on Tampereen murteen mukainen. Heikossa asteessa esiintyvä yksinäis-*t* on ekspansiivinen nykypuhekielen piirre, joskin se lienee tuttu jo vanhassa Tampereen murteessa. Varianttien lukumäärän suhteen yhtenevästä *nk*-yhtymästä ja diftongien avartumisesta *ts*-yhtymä eroaa siinä mielessä, että varianttien kolmijako pätee vain osassa tapauksista. Vahvan asteen asemassa piirre jakautuu ainoastaan kahteen, yleiskieltä ja murretta edustavaan varianttiin. Heikon asteen asemassa variaation kenttää jakaa näiden kahden variantin lisäksi yksinäis-*t*. Yleiskielen *d*:n vastineissa murteen ja yleiskielen välille sijoittuvan *r – δ – d* -kolmijaon lisäksi esiintymistä on erotettavissa vielä neljäs, samoin ehdoin esiintyvä katovariantti, joka ei kuitenkaan sijoitu kolmen muun variantin kanssa samalle äänteelliselle jatkumolle. Joissakin sanoissa, esimerkiksi lukusanoissa *kaheksan* ja *yheksän*, katovariantti on jo vanhalle Tampereen murteelle tuttu, mutta katovariantin laajempi käyttö yhdistyy tamperelaisten mielissä edelleen eteläsuomalaisen nuorison puhekieleen.

On siis selvää, että tutkitut piirteet ja niiden variantit eivät yksiselitteisesti sijoitu samalle variaatiojatkumolle tai niin tehdessäänkään jaa tätä jatkumoa samanlaisiin osiin. Vaikka tutkijana yleistän jotkin variantit yleiskielisiksi ja jotkin murteellisiksi, olen selvillä siitä, että eri piirteiden kohdalla nämä termit tarkoittavat eri asioita: Murteellisten ja yleiskielisten varianttien raja saattaa esimerkiksi olla täysin kontekstisidonnainen (inessiivin *ssA*-variantti), tai murteelliseksi tulkittava variantti saattaa olla jotakin sellaista, jota suurin osa murteellisistakaan puhujista ei käytä (astevaihteluton *ηk*). Murteellisuus voi tarkoittaa laajalle levinnyttä puhekielisyyttä (*i*-loppuisten diftongien *i*:n kato) tai selvästi suppeammin rajautunutta mutta käyttöalueensa sisällä neutraalia puhutun kielen piirrettä (MA-infinitiivin tunnuksen illatiivi). Se, mikä Tampereella voidaan tulkita leimalliseksi tamperelaisuudeksi, voidaan Etelä-Pohjanmaalla tulkita leimalliseksi eteläpohjalaisuudeksi (*r* yleiskielen *d*:n vastineena). Se, mihin Tampereella ei juurikaan kiinnitetä huomiota, voi muual-

---

²⁷¹ Kuitenkaan inessiivin *ssA*-pääte ei koskaan ole *joko-tai*- vaan aina *sekä-että*-tyyppinen, onhan kyse yhdestä ja samasta *ssA*-variantista.

la Suomessa kalskahtaa suurimpana murteellisuutena kuulijan korvaan (diftongien avartuminen). Murteeseen kuuluminen ja kuulumattomuus ovat aina suhteellisia määritelmiä, sillä tutkimukseni mukaan variaatiolla on sijansa myös varsin murteellisessa puheessa (esim. funktionaalinen variaatio). Eri piirteiden varianttien nimeäminen samoilla termeillä esimerkiksi murteellisiksi ja yleiskielisiksi ei olekaan ongelmatonta.

Luvussa 1.1 asetin yhdeksi tutkimustehtäväkseni tarkastella piirrevariaatiota myös siitä näkökulmasta, kuinka leimallisen murteellisena tai yleiskielisenä tutkittavien piirteiden eri varianttien käyttö näyttäytyy. Samoin asetin tehtäväkseni hahmottaa tutkimukseni kohteeksi valikoituneiden 30 puhujan asettumista järjestykseen heidän puheensa murteellisuuden tai yhtä hyvin yleiskielisyyden mukaan. Kuvioon 65 olen yhdistänyt nämä kaksi tutkimustehtävää: olen sijoittanut samalle logitasteikolle sen molemmiin puolin kaikki tilastollisesti tutkimieni piirteiden variaatiosuhteet (vasemmalla) sekä kaikki tutkimuksen kohteina olleet idiolektit kahdella eri ajan hetkellä (oikealla). Kuvion tarkoituksena on hahmottaa yleiskuvaa tarkasteltujen kielenpiirteiden sijoittumisesta samalle yleiskielisyyden lisääntymistä ja vähenemistä kuvaavalle suoralle sekä erilaisten puhujien asettumista järjestykseen näiden piirteiden eri varianttien käyttötodennäköisyyden mukaan.

Todellisen variaatiokentän moniulotteisuudesta huolimatta olen kuviossa 65 joutunut pakottamaan kuvauksen teknis-visuaalisista syistä yksiulotteiseksi (vrt. kuvio 17 luvussa 3.4.2.5).²⁷² Tarkastellut piirteet ja puhujat liikkuvat siis tutkijan oletaman²⁷³ yleiskielisyyden ja ei-yleiskielisyyden jatkumolla, kun taas piirteitä toisistaan erilleen vievä variaatio on tässä kuvauksessa sivuutettu. Kuvio 65 perustuu bayesilaiseen ns. ideaalipiste-malliin (*ideal point model*)²⁷⁴ (Bafumi ym. 2005; Gelman & Hill 2007: 314–321).

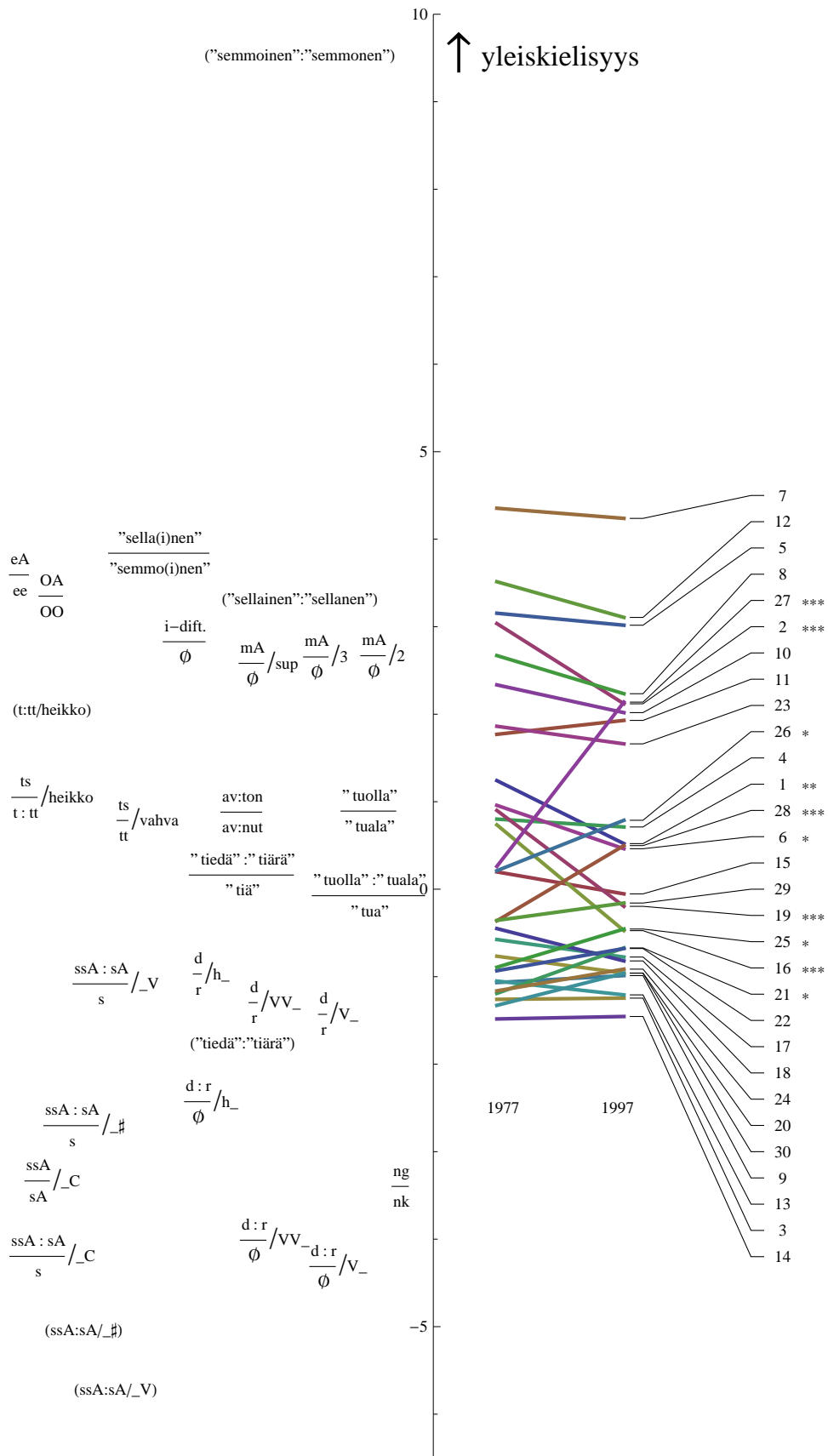
Kuvion 65 esittämä kuvaustapa on alkujaan kehitetty muun muassa koulumaailmaan tutkimuksen tarpeisiin: tutkimusasetelmaan, jossa helpompia ja vaikeampia koekysymyksiä ja taitavampia ja vähemmän taitavia oppilaita on ollut tarpeen asettaa järjestykseen ja suhteuttaa toisiinsa. Tavoitteena tällaisessa kuvauksessa on ollut löytää todennäköisyys, jolla yksittäinen oppilas osaa vastata oikein tietyn rajan alapuolelle jääviin kysymyksiin. Kuvaustavassa on siis yhtä aikaa asetettu koekysymykset järjestykseen vaikeutensa suhteen ja oppilaat järjestykseen taitavuutensa suhteen sekä samalla kuvattu sitä, missä kohden koekysymysten skaalaa tietyyntasoisen oppilaan tehtävistä suoriutumisen kynnyks sijaitsee.

---

²⁷² Kuviossa 17 (luku 3.4.2.5) esitetyt interaktiot, joissa piirre on joko henkilön tai vuoden tai sekä henkilön että vuoden kanssa, kuvastavat kuvion 65 ulkopuolelle jäävää variaatiota. Kuvioista 17 voi havaita, että VUOSI X PIIRRE -interaktion keskihajonta on verraten pieni, mutta HENK X PIIRRE ja HENK X VUOSI X PIIRRE -interaktioiden keskihajonta on suhteellisen suuri. Laskennallisesti tämän kuvion 65 ulkopuolelle jäävän varianssin osuus on n. 16 % (95 %:n luottamusväli 0,14403–0,17967).

²⁷³ Tämä oletus pohjautuu luvussa 4 tekemääni piirteiden yksityiskohtaiseen tarkasteluun.

²⁷⁴ Mallia kutsutaan myös item response -malliksi (vrt. Bafumi ym. 2005; Gelman & Hill 2007; Fox 2010).

Kuvio 65. Piirteiden ja puhujien sijoittuminen yleiskielisyyden jatkumolle.

Kuviossa 65 käytän tämän mallin sovellusta kielenpiirteiden ja puhujien järjestämiseen ja keskinäiseen suhteuttamiseen. Kuvio perustuu kaikkeen luvussa 4 läpikäytyyn tilastoanalyysiin yksittäisten piirteiden ja puhujien variaatiosta. Kuvion 65 asetelmassa variantin yleiskielisyys ikään kuin vertautuu koekysymysten vaikeuteen ja puhujien yleiskielisyys koetehtävistä suoriutumiseen. Valittu asetelma (ts. murteellisuudesta ja yleiskielisyydestä juuri yleiskielisyyden asettaminen fokukseen) ei sisällä minkäänlaista ideologista kannanottoa vaan perustuu siihen tosiasiaan, että piirteen yleiskielinen variantti on enemmistössä tutkituista tapauksista hieman yksiselitteisempi määrittää²⁷⁵ kuin murteellinen variantti.

Kuviossa 65 vasemmalla ovat kaikki luvussa 4 tilastollisesti tarkastellut piirteiden variaatiosuhteet (30 variaatioasetelmaa). Mitä ylemmäs kunkin piirteen²⁷⁶ varianteja jakava rajaviiva sijoittuu, sitä yleiskielisemmäksi piirteen yleiskielinen variantti (eli variantin vaihtumisen todennäköisyyttä kuvastavan rajan yläpuolelle sijoittuva variantti, esim. *eA*, *OA*, *MA*, *ts*) profiloituu tutkimukseni perusteella TRE-aineistossa. Jokainen piirrekohtainen rajaviiva sijoittuu yleiskielisyyden jatkumolla pisteeseen, jossa vertailut variantit ovat yhtä todennäköisiä.²⁷⁷ Mitä kauemmas rajaviivasta vertikaalisesti siirrytään, sitä todennäköisemmäksi rajaviivan kyseiselle puolelle sijoittuva variantti käy. Piirteiden erilainen sijoittelu sivusuunnassa johtuu kuvausteknisistä syistä: samalle linjalle asetettuina osa piirteistä osuisi päällekkäin. Kuviossa rinnakkain sijoitettujen piirteiden todennäköisyys on siis suunnilleen yhtä suuri.

Kuviossa oikealle ovat sijoitettuina kaikki TRE-aineiston 60 haastattelua. Yhtä idiolektia kuvaa jana, joka kulkee ensimmäisen haastattelun tilannetta kuvastavasta pisteestä toisen haastattelun tilannetta kuvastavaan pisteeseen. Janan kallistuminen havainnollistaa näin ollen vuosikymmenten välillä tapahtunutta kokonaisuutosta. Mitä ylemmäs puhujan idiolektia kuvastava jana kuviossa sijoittuu, sitä yleiskielisempi puhuja kokonaistarkastelun perusteella on. Mitä kauemmas jana sijoittuu kunkin piirteen varianttien 50 % todennäköisyyttä kuvastavasta rajasta, sitä todennäköisempää vain toisen variantin käyttö puhujalla on.

Jos jana on melko vaakasuora, kuten Kielolla (7) ja Kaarlolla (14), puhujan idiolektissa ei ole tutkimukseni perusteella tapahtunut kokonaisvaltaista muutosta yleiskielisyyden suhteen. Jos jana sen sijaan kulkee yläviistoon, kuten Tuijalla (27), on puhujan yleiskielisyys lisääntynyt vuosien 1977 ja 1997 välillä. Jos taas jana kul-

---

²⁷⁵ Yleiskielisyys on ilmiönä stabiilimpi kuin murteellisuus. Yleiskieli on säilynyt pidempään suhteellisen muuttumattomana, kun taas murteesta voi olla erotettavissa ainakin vanhan murteen ja nykymurteen kanta. Esimerkiksi yleiskielen *ts*:n vastineissa *ts*-variantti on Tampereen-kontekstissa kiistatta yleiskielinen, kun taas *tt* ja *t* voivat kummatkin tulla heikon asteen asemassa tietyissä sanoissa määritellyiksi murteellisiksi varianteiksi. Juuri *ts*:n ja *d*:n vastineiden kaltaisissa piirteissä pakotus on mukana enemmän, sillä kuvio mahdollistaa vain yleiskieli vs. muut -asetelman.

²⁷⁶ Piirre tarkoittaa tässä yleisesti variaatioasetelmaa, jossa kahta varianttia tai useampia yhteenlaskettuja varianteja verrataan toisiinsa. Esimerkiksi MA-infinitiivin illatiivimuotojen tarkastelu jakautuu tässä kuvausmallissa ikään kuin kolmeksi piirteeksi.

²⁷⁷ Trikotomia-tapauksissa (esim. diftongien avartuminen) viiva on pisteessä, jossa äärivariantit ovat yhtä todennäköisiä (ja keskimmäisen kategorian todennäköisyys on suurimmillaan).

kee alaviistoon, kuten Klooralla (19), on puhujan yleiskielisyys kokonaisuudessaan vähentynyt verrattaessa ensimmäistä haastattelua jälkimmäiseen.

Tarkastellut piirteet hajautuvat kuviossa laajemmalle alueelle kuin tarkastellut idiolektit. Analyysin perusteella piirteiden variaatio on siis runsaampaa kuin puhujien. Luottamusvälien visualisoiminen tekisi kuvion tulkinnan liian haasteelliseksi, joten tässä tapauksessa puhujien ja piirteiden sijoittuminen toisiinsa nähden kuvastaa aineiston analyysin perusteella saatavaa mediaanitulosta, tilastollisesti ”parasta arvausta” asioiden oikeasta laidasta. Tähdet kuvion oikeassa laidassa kertovat idiolektin kokonaisuutoksen tilastollisesta merkitsevyydestä. Tämä selventää muutoksen tulkintaa, vaikka luottamusvälejä ei olekaan kuvioon piirretty näkyviin.

Tarkasteltujen variaatioasetelmien (l. piirteiden eri esiintymäympäristöjen) sijoittuminen toisiinsa nähden havainnollistaa, että *eA*- ja *OA*-yhtymien monofongivariantit, *MA*-infinitiivin illatiivimuotojen tunnukselliset variantit sekä jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien *i*:lliset variantit ovat tamperelaispuhujien näkökulmasta yleiskielisimpiä. Toisin sanoen suurella osalla *TRE*-aineiston puhujista käytössä ovat niiden murteellisiksi luokitellut variantit. Idiolekteja kuvastavat janat siis sijoittuvat varianttien käyttötodennäköisyyden vaihtumista kuvaavan rajan alapuolelle.

Proadjektiivimuodoissa variaatio näyttää käytännössä tapahtuvan murteellisen *semmonen*-tyypin ja yleiskielisen *sellainen*-tyypin välillä. *i*:llisen *semmoinen*-variantin todennäköisyys sijoittuu asteikolla niin ylös, että vaihto *mm*:llisestä proadjektiivista *ll*:lliseen proadjektiiviin on jo tapahtunut. Tämän vuoksi *semmonen*- ja *semmoinen*-tyypin todennäköisyyden vaihtumista kuvaava raja on sijoitettu kuviossa sulkeisiin. *sellanen*- ja *sellainen*-tyypin todennäköisyyttä kuvastava raja on sulkeissa samasta syystä: näistä vähemmän yleiskieliseksi tulkittava *i*:tön *sellanen*-tyyppi ei missään vaiheessa pääse kaikista mahdollisista varianteista todennäköisimmäksi, sillä sen todennäköisyyden raja sijaitsee alueella, jossa *mm*:llinen *semmonen*-tyyppi on todennäköisin.

TRE-aineistossa yleiskielisiksi luokiteltavissa olevista varianteista selvästi vähemmän yleiskielisinä näyttäytyvät inessiivin *ssA*-päätte²⁷⁸, *nk*-yhtymän astevaihtelun alainen *nn*-variantti sekä yleiskielen *d*:n vastineiden *d*-variantti. Niitä käyttäköseen tamperelaispuhujan ei siis tarvitse olla erityisen yleiskielinen. Lähes kaikki puhujat sijoittuvatkin kuviossa näiden varianttien todennäköisyyttä kuvastavan rajan yläpuolelle. Ei-yleiskielisilläkin puhujilla varsin todennäköisesti esiintyviä ovat esimerkiksi inessiivin *ssA*-päätteet konsonantilla alkavan sanan edellä (tässä *talossa*). Sama ilmiö voidaan käänteisesti ilmaista niin, että inessiivin *s*-päätteen käyttö konsonantilla alkavan sanan edellä vaatii puhujalta voimakasta ei-yleiskielisyyttä. Inessiivin päättevarianteista taukoa ja vokaalia edeltävä *-sA* ei tilastoanalyysin perusteella pääse missään vaiheessa varianteista yleisimmäksi. Siksi ne on sijoitettu sul-

---

²⁷⁸ Kuviota tulkittaessa on huomioitava, että ”murteellisiksi” varianteiksi on inessiivin päätteiden tapauksessa luokiteltu *-sA* ja *-s*, mikä ratkaisuna ei ole ongelmaton, sillä myös *-ssA* on Tampereen kontekstissa murteellinen. Variaation jako on tässä tapauksessa tehty sillä perusteella, että *-ssA* on mahdollista tulkita yleiskieliseksi, kun taas *-sA* ja *-s* on luontevampaa tulkita ei-yleiskielisiksi. Kuten todettu, lievä ”väkivalta” piirteiden sijoittamisessa samalle yleiskielisyyden jatkumolle on hinta siitä, että tarkasteltua variaatiota voidaan tulkita kokonaisuutena.

kuihin. Ainoastaan konsonanttia edeltävällä *-sA:*lla on jatkumolla pieni alue, jossa sen käyttö on todennäköisempää kuin *-s:n* tai *-ssA:n*.

Myös katovariantti yleiskielen *d:n* vastineena lyhyen tai pitkän vokaaliaineksen jälkeen edellyttää kuvioon sijoittumisensa perusteella puhujalta voimakasta ei-yleiskielisyyttä. Yleiskielen *d:n* vastineiden yhteydessä käsitellyssä *tietää*-verbissä katoedustuksen käyttö sen sijaan on yleiskielisyyden näkökulmasta neutraalimpaa: puhujan tulee olla melko voimakkaasti yleiskielinen käyttääkseen pidempää *d:*llistä muotoa, kun taas lyhyt *tiä*-muoto on käytössä jonkin verran yleiskielisilläkin puhujilla. *r*-variantin sisältävä pitkä *tiära*-muoto ei käytännössä nouse varianteista todennäköisimmäksi, sillä *d:n* ja *r:n* todennäköisyyden raja sijoittuu alueelle, jossa lyhyiden *tiä*-muotojen käyttö on vielä todennäköisintä. Tämän vuoksi *tietää*-verbin pidemmän muodon *r:n* ja *d:n* todennäköisyyden vaihtumista kuvastava raja on laitettu sulkuihin.

Yleiskielen *ts:n* vastineiden ja diftongien avartumisen yleiskielisten varianttien käyttötodennäköisyyden raja sijoittuu piirrejoukon keskivaiheille. Näiden piirteiden varianttien käyttö jakaa TRE-aineiston puhujat kahteen suunnilleen yhtä suureen ryhmään. *ts*-variantin ja avartumattoman diftongiedustuksen käyttö edellyttää siis tamperelaispuhujilta kohtalaista yleiskielisyyttä. Samalle tasolle sijoittuu myös *tuolla – tua* -tyypin variaatio. Kolmesta tarkastellusta varianttityypistä *tua* on ei-yleiskielisin ja *tuolla* yleiskielisin. Näiden väliin yleiskielisyysasteikolla jää pienehkö alue, jossa pitkät avartuneet tai jonkin verran avartuneet varianttityypit (*tuala* ja *tuåla*) ovat todennäköisimpiä.

Yksittäisten piirteiden näkökulmasta tarkasteltuna idiolektin muuttuminen johonkin suuntaan²⁷⁹ näyttäytyi hyvin yleisenä (29 idiolektia 30:sta). Kun idiolektin muuttosta tarkastellaan kokonaisvaltaisemmin yksiulotteisella yleiskielisyyden ja ei-yleiskielisyyden (joka useimpien piirteiden kohdalla tarkoittaa murteellisuutta) jatkumolla, idiolektien tilastollisesti merkitsevä muuttuminen on edelleen melko tavallista mutta ei enää yleisempää kuin muuttumattomuus. TRE-aineiston 30 puhujasta 10:llä näkyy muutosta joko yleiskielistymisen suuntaan tai siitä poispäin. Osalla puhujista kokonaisvaltaista muutosta ei näy muun muassa siitä syystä, että piirrekohdattaiset muutokset ovat keskenään erisuuntaisia: toinen muutos vie murteelliseen, toinen yleiskieliseen suuntaan.

Puhujista stabiilisti yleiskielisimpinä näyttäytyvät kuvion 65 valossa Kielo (7), Kauko (12) ja Kaisu (5). Stabiilisti ei-yleiskielisimpinä eli käytännössä murteellisimpina taas näyttäytyvät Kaarlo (14), Hilikka (3), Kalervo (13), Kuisma (20) ja Kalevi (9). Selvää yleiskielistymistä on tapahtunut muun muassa Tuijan (27) ja Teron (28) idiolekteissa. Päinvastaista muutosta taas on havaittavissa muun muassa Paavolla (1), Helyllä (2), Klaralla (19) ja Kaarinalla (16). Näiden tyyppitapausten perusteella vaikuttaa siltä, että puhujan idiolektin laadun ennustaminen onnistuu joissain tapauksissa mutta ei läheskään aina perinteisten sosio-ekonomisten taustamuutosten perusteella. Tamperelaispuhujista yleiskielisimpiä ovat kyllä iäkkäät akateemisissa ammatissa toimineet henkilöt. Toisaalta murteellisimpien puhujien jouk-

---

²⁷⁹ Piirre-edustuksia yksittäin tarkasteltaessa idiolektin muutos voi olla eri piirteissä erisuuntaista, ja muutoksen suunta voi olla jokin muu kuin yleiskielinen tai murteellinen.

koon sijoittuu muun muassa Kuisma, jota voi kuvailla näiden samojen taustamuuttujien avulla.

Muun muassa TRE-aineiston vanhimman puhujan Paavon idiolektissa tapahtunut muutos osoittaa, että yksilön kielenmuutokselle ei ole syytä asettaa ehdotonta ikärajaa (vrt. Labov 1994: 111–112; ks. myös Labov 2001: 446–448; Sankoff, Blondeau & Charity 2001; Sundgren 2002: 342–343; Kurki 2005: 238). TRE1-haastattelun aikaan Paavo oli 70-vuotias ja TRE2-haastattelun aikaan 90-vuotias. Näiden ikävuosien välillä hänen idiolektissaan on tapahtunut tilastollisesti merkitsevää murteellistumismuutosta.

Mikäli TRE-aineiston puhujilla olisi havaittavissa esimerkiksi kokonaisvaltaista yleiskielistymiskehitystä ja murteen väistymistä, idiolektien muuttumista kuvaavien janojen pitäisi nousta systemaattisesti oikealle yläviistoon. Näin ei kuitenkaan ole, vaan idiolektien muuttumista on tapahtunut kumpaankin suuntaan. Mikäli kuvion perusteella nähtävä idiolektin muutos olisi suurelta osin haastattelijan vaihtumisen mukanaan tuomaa diatyyppistä variaatiota, olisi oletettavaa, että ne puhujat, joita 1970-luvulla on haastatellut haastattelija A ja 1990-luvulla haastattelija B, muuttuisivat systemaattisesti samaan suuntaan (ks. taulukko 3 luvussa 2.1.2). Taulukkoon 31 olen paitsi koonnut edellä kuvatun kaltaiset tapaukset myös liittänyt kunkin idiolektin perään idiolektissa 20 vuodessa tapahtunutta kehitystä kuvastavan symbolin ($\leftrightarrow$ ei muutosta, $\uparrow$ yleiskielistymismuutos, $\downarrow$ murteellistumismuutos). Kuviossa 65 näkyvä muutos ei taulukon 31 perusteella vaikuttaisi johtuvan ainakaan ensisijaisesti haastattelijan vaikutuksesta.

Taulukko 31. Rinnakkaiset tapaukset, joissa haastattelijat ovat samat kummallakin vuosikymmenellä.

Anita & Essi	Anita & Ella	Armi & Essi	Armi & Ella	Armi & Eveliina	Anna & Ella	Anna & Eveliina	Asta & Eerika	Aija & Emilia
3 $\leftrightarrow$	14 $\leftrightarrow$	1 $\downarrow$	2 $\downarrow$	22 $\leftrightarrow$	7 $\leftrightarrow$	8 $\leftrightarrow$	10 $\leftrightarrow$	4 $\leftrightarrow$
28 $\uparrow$	17 $\leftrightarrow$	18 $\leftrightarrow$	12 $\leftrightarrow$	23 $\leftrightarrow$	26 $\uparrow$	16 $\downarrow$	24 $\leftrightarrow$	15 $\leftrightarrow$
29 $\leftrightarrow$	20 $\leftrightarrow$		27 $\uparrow$					
30 $\leftrightarrow$								

Puhujista Kauko (12) ja Tuija (27) ovat isä ja tytär. TRE1-haastattelun aikaan he ovat vielä asuneet samassa taloudessa, kun taas TRE2-haastattelun aikaan osoite on ollut eri. Kuvio 65 kuitenkin osoittaa, että Kaukon ja Tuijan kielenkäyttötapa on tarkasteltujen piirteiden osalta muuttunut haastattelujen välillä enemmän samankaltaiseksi. Tiina (29) ja Tapio (30) taas ovat sisko ja veli. Tuijan ja Kaukon tavoin he ovat 1970-luvulla asuneet samassa ja 1990-luvulla eri taloudessa. Sekä Tiinan että Tapion idiolektit ovat säilyneet kuvion 65 perusteella muuttumattomina. Yleiskielisyyden jatkumolla he sijaitsevat vuosikymmenestä toiseen melko lähellä toisiaan, Tiina hieman ylempänä kuin Tapio. Kuitenkin esimerkiksi Tiina on asunut haastattelujen välissä muutaman vuoden Ruotsissa. Ilmeisin yleiskielistyjä Tuija taas on asunut varhaisen aikuisiän lyhyehköä Keski-Suomessa opiskelua lukuun ottamatta koko elämänsä Tampereella. Selvistä murteellistujista Paavo on jo TRE1-

haastattelun aikaan ollut poissa työelämästä, joten esimerkiksi eläkkeelle siirtyminen ei selitä hänen idiolektissaan tapahtunutta muutosta.

Idiolektin tai sen muutoksen ei voidakaan katsoa suoraan määräytyvän sosioekonomisten taustamuuttujien tai puhujan henkilöhistorian tapahtumien kautta. Selvää on, että idiolektin variaatioon ja muutokseen vaikuttavat kielenulkoiset tekijät ovat edellä esitettyjä monisyisempiä (vrt. esim. Mantila 2004; Vaattovaara 2009).

Idiolektin laadun ennustaminen ei myöskään kielensisäisten variaatiosuhteiden perusteella ole ongelmattonta. Kuitenkin näyttää siltä, että esimerkiksi tamperelaispuhujan *tuolla – tua* -tyyppistä variaatiota tarkastelemalla voi varsin hyvin ennustaa puhujan koko diftongien avartumisen variaatiota (vrt. luku 4.8.4). Samoin esimerkiksi tarkastelemalla MA-infinitiivin illatiivimuotoja kaksitavuisissa verbivartaloissa voi melko luotettavasti ennustaa myös kolmi- ja useampitavuisien verbivartaloitten sekä supistumaverbien variaatiota samalla puhujalla (vrt. luku 4.2.3). Kuvion 65 perusteella näyttäisi myös siltä, että osa tarkastelluista piirteistä varioi ns. käsi kädessä: Jos tamperelaispuhujia käyttää avartumattomia diftongeja, hän todennäköisesti käyttää myös vaihtelutonta *tt*:tä yleiskielen *ts*:n vastineena. Jos tamperelaispuhujalla ovat jälkitavuisissa käytössä yleiskieliset *eA*- ja *OA*-yhtymät, on oletettavaa, että hän viljelee myös MA-infinitiivin tunnuksellista muotoa puheessaan. (Vrt. Jonninen-Niilekselä 1982c: 154–155.)

Vaikka TRE-aineiston puhujat sijoittuvat sekä idiolektinsa variaation että siinä mahdollisesti tapahtuneen muutoksen suhteen ensisijaisesti jatkumolle, on aineistosta mahdollista edellä kuvattuun kielensisäiseen järjestäytyneisyyteen nojautuen nostaa esiin selviä puhujatyyppejä, joiden voi olettaa kuvastavan yleisemminkin syntyperäisten tamperelaispuhujien potentiaalisia kielenkäyttötapoja. Seuraavassa luvussa 5.2 tarkastelen vielä lyhyesti TRE-aineiston viittä toisistaan erottuvaa puhujatyyppejä: 1) stabiilia murteen käyttäjää, 2) stabiilia yleiskielen käyttäjää, 3) stabiilia piirretason varioijaa, 4) labiilia murteellistujaa ja 5) labiilia yleiskielistyjää. Näiden puhujatyyppeiden hahmottelussa hyödynnän avaininformanttiperiaatetta ja luvussa 3.4.3 esittelemääni, reaaliaikaisen haastatteluaineiston kvalitatiiviseen analyysiin soveltuvaa ikkunametodia.

5.2 TRE-aineiston puhujatyyppejä

5.2.1 Murteellinen Hilikka

Hilikka on syntynyt vuonna 1927 tamperelaiseen työläisperheeseen. Hän on asunut koko ikänsä Tampereella ja työskennellyt koko työuransa ajan tekstiiliteollisuudessa. Hilikalla on yksi lapsi, johon hänellä on läheinen suhde. 1990-luvun haastattelusta käy myös ilmi, että Hilikka on paljon tekemisissä haastattelujen välillä syntyneiden lastenlastensa kanssa. Puolisostaan Hilikka oli eronnut jo ennen TRE1-haastattelua. Haastattelujen perusteella Hilikka vaikuttaa seuralliselta ja huumorintajuiselta persoonalta. 1970-luvulla vuorotyötä tekevälle yksinhuoltajalle ei jäänyt aikaa harrastaa, mutta 1990-luvun haastattelun aikaan Hilikka harrasti aktiivisesti

muun muassa oman kaupunginosansa eläkeläisten kerhotoimintaa ja kotimaanmatkailua.

Luvun 4 tilastollisessa tarkastelussa Hilikka sijoittuu kaikkien tarkasteltujen piirteiden osalta murteellisten puhujien joukkoon. Hänen puheensa todennäköisimpinä variantteina esiintyvät muun muassa MA-infinitiivin tunnukseton illatiivi, inessiivin *ssA*-pääte, vaihteluton *tt* yleiskielen *ts:n* vastineena, jälkitavujen assimiloituneet *ee* ja *OO*, jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien *i:ttömät* variantit, *semmonen*-tyyppiset proadjektiivit, avartuneet diftongit, lyhyet *tua*-tyyppiset muodot ja *r* yleiskielen *d:n* vastineena. Hilkan puheessa esiintyy myös satunnaisesti vaihteluton *ηk*, mutta yleisimpänä varianttina hänellä kuitenkin on yleiskielen mukainen *ηη*. Tässäkin suhteessa Hilikka edustaa TRE-aineiston tyyppillistä murteellista puhujaa.

Murteellisille tamperelaispuhujille tyyppillisiä ovat edellä lueteltujen varianttien lisäksi muun muassa joidenkin²⁸⁰ *tk-* ja *tp-*konsonanttiyhtymien edustuminen *kk:n*a ja *pp:n*a, yleisgeminaation vähintään satunnainen esiintyminen, pitkät *mää-* ja *sää-*persoonapronominit, *kyä-*partikkeli, *äite-* tai *äire-*substantiivit, *i-*loppuisten nomien murteelliset monikon partitiivit (esim. *pappia*; ks. Wiik 2006b: 161) sekä possessiivisuffiksien viljely, mikä tosin liittyy yleisemminkin TRE-aineiston iäkkäämpien puhujien kielenkäyttöön (esimerkit 1–4). Geminaatta-*l:n* liudentuminen *i:n* edellä sekä švaavokaalien esiintyminen näyttäytyvät TRE-aineiston valossa miehisinä piirteinä, mutta myös murteellisilla naispuhujilla niitä jonkin verran esiintyy (esimerkit 5 ja 6).

1. *joo ei siinä paljo harrasteta. tuppaa olleen niv väsynekkä jo että, -tä kylä tää niijku kenehkää auttas kyä tomloseen tyähöm mennä että yät. -ta kais se nyk kestettävä on ku stä on tehny näij kavva.* (Hilikka/TRE1)
2. *ja mää olinⁿ aina semmonen, omasta mielestäni kumminäki et(tä) mä tein aina mitä käskettii ja, mun siskoni taas oli ihan eri kaliperiä.* (Hilikka/TRE1)
3. *ei niitä pappiakav varmaan niij kauheesti ollu.* (Hilikka/TRE1)
4. *no mitä äireltä sattu [leikkeihin] saamaav vanhoja, [naurahtaa] äst- jottain semmosta pientä purkkia ja, ihan tommosta vaa ei sillom mittään ollu,* (Hilikka/TRE1)
5. *sehän on tossa toi val'i ettei tästä kylä [näe Kekkosentielle], vaikka tääkin on näij korkeella ni,* (Hilikka/TRE2)
6. *kyllä se iha hyvä matka oli, siä oli paljol lämpösempikis silloij kut tääll oli vielä niij kylymää.* (Hilikka/TRE2)

Hilkan idiolektissa näkyy tilastollisesti merkitsevää muutosta ainoastaan diftongien avartumisen yhteydessä tarkasteltujen *tua*-tyyppisten lyhyiden muotojen käytön lisääntymisen suuntaan (ks. kuvio 55). Kuitenkin jo TRE1-aineiston perusteella Hilikka profiloituu selvästi *tua*-muotojen käyttäjäksi. Kokonaisvaltaisempaa siirtymistä yleiskielisyyden jatkumolla ei Hilkan idiolektissa olekaan havaittavissa (ks. kuvio 65, idiolekti 3).

Paitsi tilastollisen tarkastelun myös kuulovaikutelman perusteella Hilkan puheen tapa on paitsi murteellinen myös varsin samanlainen 1970-luvun ja 1990-luvun haastattelussa. Kummastakin haastattelusta välittyy lisäksi huomattavan selvästi

²⁸⁰ Assimilaatiota *tk > kk* ja *tp > pp* esiintyy sanarajalla sekä sanan ja suffiksin rajalla.

tamperelaisuuteen liitettävä vaatimattomuuden sekä itsen ja omien tekemisten vähättelyn mentaliteetti, jota heijastelevat esimerkiksi *semmosta mitä hän ny oli*, *semmosta jottail lepsua kanjasta mitä hän_oli* ja *pikkusen noi vaaj kävi tossa* -rakenteet, sekä ei-toivottujen ominaisuuksien esiin nostaminen, kuten esimerkiksi *huano lukkeej ja huano laskeej* ja *mää lihoh kauhee herkästi* (esimerkit 7–10). Myös sanaston tasolla Hilkan murteellisuus on ilmeistä (esimerkit 11 ja 12).

7. Anita: *no mitäs teijä, lempiaineita oli? muistatteko kansakouluaikana?*
Hilkka: *voi voi sentää. (--)* käsityä varmaan*ki*. *mää oli huano lukkeej ja huano laskeej ja, [naurahtaa] ja laulusta mää tykkäsi*n* kamalasti. se oli ihan semmosta. mitä hän ny oli.* (TRE1)
8. *semmonen kuin*ka* sattu stek kortilla saamaan [hääpukukangasta] semmosta jottail lepsua kanjasta mitä hän_oli (ni).* (Hilkka/TRE1)
9. *no ruåkaa mä em paljo läitak kum mä on, vähän ni*n*kut taas vähä ni*n*kul laihrutuskuurilla paljo laitar ruakaa ku, Sinikalla saa aina ruakaa kus siälä käy ja, ja stek kum mää oon semmone että mää lihoh kauhee herkästi*n* ni em mää viitti, mitä mä ny ostav viiliä ja,* (Hilkka/TRE2)
10. Essi: *oliko, sulla muute isot juhlat [syntymäpäivänä]?*
Hilkka: *eei mull_ol- mää em pitä*n*ym mitä*ä*.*
Essi: *no on se iha ei tarttekkaa.*
Hilkka: *em mää pitä*n*ym mitä*ä*ⁿ, em mää, kyähän tossa, pikkuseⁿ noi vaaj kävi tossa kahveella mutt_em mää sillai. mm. eihän tähän ny ois voinuk käskeekkää (esimes) kaikkia ystäviä eikä mulla niitä ni*n* kauheesti o.* (TRE2)
11. *mää pelkäsi*n*ⁿ_aina kauheesti*t* tuaras (stä) [poikaystävää kotiin], mää olin tosiaan semmonen_ärka ja **pelko** ja, (--)* eihän siinä sittem mikkään_au*ttan*uk kum mentiin naimisiin nii se oli sittem meno*o*. (Hilkka/TRE1)
12. *nää [asunomessutalot] oli nii hianoja kerta kaikkiaa että kyä, nii hianoja verhoja ja kaikki(a) että kyllä oli kauhee tullat tämmöseem **murjuu**. ku ov vanhanaikasta.* (Hilkka/TRE2)

TRE1-aineistossa haastatteli*ja* teitittelee Hilkkaa koko haastattelun ajan, mutta TRE2-haastattelussa Hilkka ja haastatteli*ja* sopivat heti aluksi sinuttelusta. Hilkan kielenkäyttöön tämä teitittelyn ja sinuttelun ero ei näytä vaikuttavan. Toinen selvistä eroista liittyy siihen, että TRE1-haastattelun aikana Hilkka on väsyneen oloinen ja haukottelee paljon, sillä hän on ollut edeltävän yön töissä. TRE2-haastattelussa Hilkka vaikuttaa pirteämmältä. Äänne- ja muotopiirteiden vaihteluun tämäkään seikka ei näytä vaikuttavan.

Esimerkeissä 13 ja 14 Hilkka kuvailee työskentelyä tehtaassa varsin samalla tavoin kahdella eri vuosikymmenellä.

13. Anita: *mitäs tämmönen työnopastaja ku teki ootte ollun niim mitä se, työhön kuuluu?*
Hilkka: *no joo, tota, se oli ennen hyvään_aikaan ni(i) määhän_oliv vallon siis päivätöillä kun, aina tarvittiin_õppilaita kuk konekkanta **lissäänty** ja, vuaroja tuli **l^ssää** ni, -t_õppilaita stet tuli nii, mää olin opetin siis niitä õppilaita.*
Anita: *ai jaa (--)* ni*n*ku opettaja.
Hilkka: *niim mää olin_õpettaja nii. -tä kylä siinä niim montaa kerkis jo käymää,*

munkin_aikanani et, tahto ollav vähä semmosta kans_että, se on toiki aika vaativa tyä, ja step piti ollas säännölline ettei saanu ollap pojjes. Salo vaati kauheesti (ett_)ettei saanum muuta ku o^mmiⁱ hautajaisii, hivan_ollap pojjes. -t se oli kauheej jämttiä. ja tota, no eihän ne nuaret sitten (niitten), kylä siinä kulki, [haukottelee] moneⁿkarvasta ihmistä meni. (mu)ta kyä aina joku jäiki. -tä kylä siinä oppi n^äk^{ee} ja, monellais(ta). ja se toi tyäkis se oli tosiaan_aika vaativaa että, [Anita: niim milläs tavalla?] että, vei aikans_enneⁿkö sen_oppi. [Anita: joo joo.] ettei rikoⁿ niitä koneita. mutta siä kyl sinäkin_aikana kum mää olin niin, kylä se paljo helpottu kus systeemiä muutettiin siis sitä tyäⁿkulkua. että, aina helpommaks ja helpommaks tuli se tyänteko kyllä, vaikka niitä koneita oli k- oⁿ kyllä mutta noin, kuiteⁿki että,

-- [poistettu n. 2 min jakso, jossa puhutaan palkasta ja työnjohtajasta]

Anita: *no miⁿkästyypinen, tämä, työympäristö noin niⁿku, oⁿks se meluisa ja oⁿks siellä mitään semmosia vaaroja?*

Hilkka: *no melu oⁿ kamala. [Anitaa: oⁿko?] oo.*

Anita: *pystyykö keskustelemaa?*

Hilkka: *no, me juur puhuttiⁿij kun nyhän_on stä tyäsuäjelua niⁿ kauheestit totteutettu ja niⁿku hyvä oⁿki mut eihän_ennem mittään_ollu.*

Anita: *mites se niⁿku ennen, tehän ootte niⁿ kauvan ollu, ero(---)?*

Hilkka: *no, tota, esimers toi korvasuojukset, nin ne on tullu ihan nyt. mutta stet taas niitä korvasuajuksiaki em mää semmosia voip p^rt^ää^k kamalat hiostavat ja semmoset, -ta pumpulia. pumpulia mää (--) -tä kylä tääki olis tarvinnut tulla, neljäkytä vuatta sitte ees tää pumpulisysteemi, (ihan)_oikeen semmosta kuulopumpulia. [Anita: ai jaa.] **mutt_em mää kylä korvissani om mitää huamannu.** (TRE1)*

14. Essi: *mikäs tää työnopastajan homma mitäs siihen sittek kuulu?*

Hilkka: *no sittes katok ku uusia tuli nii, opetti s^tä, se tekeen stä tyätä.*

Essi: *ai jaa. kun sä olit sitte vanha kokenu, koⁿkari että saatoit [Hilkka: no nii no no nii,] neuvoos sitte.*

Hilkka: *no sanotaan nyn näiⁿki.*

Essi: *kestikös sittes se kauan että, kun tuli ihan joka ei ollu ennen tehⁿyn niin, enneⁿ ku oppi tekemään niillä koneilla?*

Hilkka: *nò toisella kesti vähä kav^vemmij ja, pari viikkoo se oli kylä semmonen_oppiaika mutta, se oli sillai kun, niitä, koⁿneita sysättiin niⁿ kamalastin ni e- ei kaikki ei kaikki jaksanu eikä, viittiny. se oli kylä se semmosta työtä vähä kylä oli että,*

Essi: *tosi varmaar ranⁿkaa hommaa.*

Hilkka: *nii joo. ja ste^v vuarotyä viä no kylähän siinä nyt tianas tiä(tysti) kus sai ne pyhäⁿlisät ja kaikki.*

Essi: *ni miteⁿkäs ku, sanoit äske että viiskymmentä, saatto olla niitä koneita ni, miten niitä?*

Hilkka: *nii oli viiskymntä ja (---), voi olla että oli enem^piki. no ne kävi siä ja stek kuv vaan_aina kiärsi sitä ympyrää stä ja katto ettei laⁿnat lopu. [Essi: ahaa.] jos laⁿka pääsi loppuun ni sillan se kone^p pysähty ja siihen tuli punanev valo ja, se oli ste^r risa. se täyty taas käyttään niⁿkun_alkuun sittes se kone^k katos se, ku siin_oⁿ ketju, sillai niⁿ se täyty k- (sit)ten nosti seⁿ kannev vaan näi ja, se kävi ste ja laitto sen, käymään ni se, meni taas siihen_alkuu ja, ja sitten neuloja meni ja laitto, laⁿnat, (jos jos) laⁿkaki*

(esimes) loppu ni, laitto lanjap paikallee ja, s^ttek kansi kii ja katto että kaikki vipstaakit_on tällai, paikoillaa (ja), (s-) taas_uudestaan_alko.

Essi: joo joo. [Hilkka: semmosta se on.] että aikamoista kiirettä varmaam piti että kum piti ne kaikki, viiskymmentä ja ylikin?

Hilkka: juu kyllä, kyllä siinä kävelläs sai. kahreksan tunnin_aikana.

Essi: varmasti, joo. ottiko se seisominen sittek kovasti jalkoihin?

Hilkka: no ei mulla, niiⁿ no se on semmosta kävelyä sanotaaⁿ, nii joo, ku siinähan, katto ettei (--), (et)tä kaikki o hyvin sillai. no **em müü huamaa että muj jalkani, olis miteytkä, siitä tyüstü kipeet.** (TRE2)

Esimerkki-ikkunoissa on haastattelijan sinuttelun ja teitittelyn sekä haastateltavan haukottelun lisäksi kaksi huomion kiinnittävää eroavaisuutta. Ensinnäkin yleisgemi-naation käyttö näyttää Hilkalla jonkin verran vähentyneen 1990-luvun aineistossa. Tämänsuuntaista kehitystä on ennustettu jo TAPU1-aineistoon perustuvassa tutkimuksessa (Jonniinen-Niilekselä 1982c: 156–160). Havaintoja yleisgemi-naation vähenemisestä on tehty myös Tampereen lähiseuduilta (ks. esim. Nahkola 1987: 89–92; 127; Nahkola & Saanilahti 2001: 35–38, 227; Kurki 1999: 51–62). Toisaalta huomionkohdistin *kato* on ilmaantunut Hilkan 1990-luvun haastatteluun, kenties lastenlasten puheen vaikutuksesta (ks. taulukko 14 luvussa 4.4.5).

Ikkunoiden valossa näyttää kuitenkin ensisijaisesti siltä, että Hilkan idiolekti ei ole ratkaisevasti muuttunut haastatteluvuosikymmenten välillä. Luvussa 4 tarkastel-tujen äänne- ja muotopiirteiden osalta variaatio näyttää esimerkeissä hyvin saman-laiselta. Myös sanaston tasolla katkelmissa on paljon samankaltaisuutta: Hilkka käyttää kummassakin sekä alan erityissanastoa (TRE1: *konekkanta, korvasuojukset, kuulopumpuli*, TRE2: *vuaroityä, pyhälisät, käyttää [kone] alkuun*) että hänen idiolektilleen yleisemminkin tyypillisiä murre- ja vahvistussanoja (*jämtti, vipstaakit, kauhee, kamalasti*). Kummallakin vuosikymmenellä Hilkalla on tapana aloittaa pu-heenvuoronsa *no*-sanalla. Katkelmien loput ovat myös hyvin samankaltaiset. Niissä Hilkka toteaa, että ei ole huomannut raskaasta työnteosta kuitenkaan koituneen min-käänlaista pysyvää haittaa. Siitä ei siis kannata tehdä sen suurempaa numeroa.

5.2.2 Yleiskielinen Kaisu

Kaisu on syntynyt vuonna 1930 Tampereella. Hänen äitinsä on syntyperäinen mes-sukyläläinen, mutta isä on kotoisin Keski-Pohjanmaalta. Kaisun isä on työskennellyt koneenhoitajana tehtaassa ja äiti ollut kotirouvana. Kaisun aviomies on kotoisin Ete-lä-Pohjanmaalta ja koulutukseltaan diplomi-insinööri. Heillä on yksi lapsi, joka niin ikään on korkeakoulutettu. Kaisu itse on opiskellut alemman korkeakoulututkinnon ja toiminut koko työuransa koulutustaan vastaavassa ammatissa. TRE2-haastattelun aikaan Kaisu oli jo siirtynyt eläkkeelle.

Kaisu on asunut lapsuutensa ja nuoruutensa sekä valtaosan aikuisiästään Tampe-reella. Opinnot Helsingissä kestivät puolitoista vuotta. Mieheensä työn vuoksi Kaisu oli asunut ennen TRE1-haastattelua vuoden pääkaupunkiseudulla ja haastattelujen välissä puolitoista vuotta Etelä-Afrikassa. Kaisulla on hyvä kielitaito: hän puhuu englantia, ruotsia ja saksaa ja taitaa myös latinaa. Perhe on matkustellut paljon ul-

komailla. Matkailun lisäksi Kaisu harrastaa teatterissa ja konserteissa käyntiä sekä kuvataiteita. Kummassakin haastattelussa Kaisu kertoo varsin avoimesti itsestään ja tunteistaan (vrt. esimerkki 13 luvussa 4.2.3). Hänen kielenkäytölleen tyypillisiä ovat lähes poeettiset kertomukset ja kuvaukset (esimerkit 1 ja 2). Haastattelujen perusteella näyttää selvältä, että Kaisu kokee itsensä perustamperelaiseksi eikä haluaisi muualla asua (esimerkit 3 ja 4).

1. *ja sitte, se kanava-, elämä [Hollannissa] oli viehättä^vvää ku siellä meni, purjevveneitä, (on_ iha), kun_ autostakin katseli nⁱ, vaikuti ihan ni^hku, ne, olis, pellolla uineet ku oli tasasta maata ja mastoja ja purjeita näky kun ne veⁿneet meni. kanavia myöde.*
(Kaisu/TRE1)
2. *ja kaikkein_ ihaninta oli ne safarit. ku pääsi safaria, avojeepis(sä). musta kuljettaja siinä eikä mitääm muuta asetta kun kivääri siinä, ja s^tte kum mentiin tosiaan avojeepissä, si(nne) villieläinte⁹ keskelle ja, ajettiin välillä ojam pohjia ja hu-, vuorter rinteitä se jeppi meni ja, siel_oli sitte^k kaikennäköstä näk(y), kirahvia ja, ja le^jjonaa ja, (Kaisu/TRE2)*
3. Eveliina: *joo. käyttekö kauppahallissa koskaa?*
Kaisu: *käyn. minun_ äitini on joskus_ ollut hän_ on, kanssa perustamperelainen²⁸¹ syntyään, nykyisessä Messukylässä kyllä nin, ja kuuluu Hämeen, vanhimpaan sukkuun_ oikeij juuret_ on, perihämäläiset nin tota, hän_ on nuoruudessaann_ ollu, hallissa, pullamyymälässä. (TRE2)*
4. Eveliina: *joo. no voisitteko kuvitella asuvanne jossaim muualla kut Tampereella, nyt vielä?*
Kaisu: *no en mielelläni mieluiten jos Suomessa nin Tampereella. (TRE2)*

Kun TRE-aineiston puhujat asetetaan tarkasteltujen piirteiden kvantitatiivisen analyysin perusteella yleiskielisyyden jatkumolle, sijoittuu Kaisu jatkumon yleiskielisimpään päähän (vrt. kuvio 65, idiolekti 5). Myös kuulovaikutelman perusteella Kaisu on puhujista yleiskielisimpiä, joskin paikallisväriäkin hänen kielenkäytössään on. Kaisun puheen todennäköisimpinä variantteina esiintyvät tutkimuksen mukaan muun muassa MA-infinitiivin tunnukselliset illatiivimuodot, inessiivin *ssA*-päätte, vaihteluton *ts*, *nk*-yhtymän *ηη*, avartumattomat diftongit, pitkät *tuolla*-tyyppiset muodot sekä yleiskielen mukainen *d*. Tutkimuksessa murteellisiksi luokitelluista varianteista Kaisulla on käytössään neutraaleimmat²⁸² (vrt. kuvio 65): jälkitavujen assimiloituneet *ee* ja *OO*, jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien *i*:ttömät variantit ja *semmonen*-tyyppiset proadjektiivimuodot. Yksinomaan näiden laajalevikkisten varianttien perusteella Kaisua ei vielä tunnistakaan tamperelaiseksi.

Samanikäisiin murteellisiin puhujiin verrattaessa tamperelaisväriä Kaisun puheeseen tuovat muun muassa murteelliset monikon partitiivimuodot (*kanttia*) sekä *minä* ja *sinä*-pronomiinien vaihtelu *mää*- ja *sää*-pronomiinien kanssa (esimerkit 5–7). Kaisun puheessa on myös satunnaista yleisgemiaatiota (*sukkuun*, esimerkki 3) ja joidenkin *tk*- ja *tp*-yhtymien edustumista *kk*:na ja *pp*:nä (*jokkut* ja *jokka*, esimerkki 10).

²⁸¹ Esimerkin *hän on kanssa* viittaa siihen, että äiti on perustamperelainen niin kuin Kaisukin.

²⁸² Näissäkin Kaisulla on jonkin verran vaihtelua murteellisten ja yleiskielisten varianttien kesken.

Kaisu myös käyttää paikallisia nimityksiä, kuten *halli* ja *Tipala* (esimerkit 3 ja 9). Voimakkaimpia tamperelaisia murteellisuuksia, kuten *i:n* edellä liudentunutta *geminäatta-l-ää* tai švaavokaalia²⁸³ Kaisun puheessa sen sijaan ei esiinny.

5. *mää* muistan, *opettajani oli semmonen, Liisi, Kannommäki joka nyt_oj jo kuollut, nin, hän, hän sanoi, kun hän tapas, ne tulevat_oppilaansa ensimmäisej kerran_että, jos_ette te, huomena minua, tunne, ta-, taikka (m-), muistam minun nimeäni ettekä löydän nin, katsokaa että, minu hatussani_oj kolmep punasta marjaa ja harso. ja hänellä stet tosiaan_oli seuraavana päivänä se hattu, päässä.* (Kaisu/TRE1)
6. *kylä mää* muistan *semmosejkin_ajan, ku_j koulussa, ollessa puhuin_että ja(hka) saa semmosia ihania murelleivoksia nim mää* kyllä ostan *semmosen. ja, muistan, sen joka kerta nykyään_kiv vielä kun, kun syön semmosta, kerrosmurelleivosta.* (Kaisu/TRE1)
7. *ja mää*, *muistaj kum pikkutyttönä ku hän_oli siinä pienessä pullaputiikissa niim mää saim mennä, tiskin, siinä tiskissä oli semmonen nostettava kansi ja siitä sai sitte, mennäk konttausasennossa sinne^l ja sain_olla hiljaa sielä ja sitek ku oli pikkuleipiä, pipperrimmuruja, oli pikkuleipiä rikkoutunuk kuljetuksesa nin niitä sai sittes syedäj ja joskus la"vvantaina ni, sitte äiti toi semmosia, rikkoutuneita pikkuleiväj kanttia, pikkutyttölle ja ai kun se oli ihanaa ku oli sota-ajal lapsi nin, kyllä (ne oli ja) se oli sitä, ne oli niitä para-, parhaita herkkupaloja sitten.* (Kaisu/TRE2)

Yleiskielisyyden jatkumolla Kaisun puheen tapa ei näytä muuttuneen. Myös piirretasolla hänen idiolektissaan on varsin vähän muutosta: Jälkitavujen *eA*-variantin käyttö näyttää Kaisulla hieman lisääntyneen (ks. kuvio 43 luvussa 4.6.3). Samoin inessiivin päätteissä näkyy pientä muutosta *s*-variantin käytön suuntaan vokaalia edeltävässä asemassa (ks. kuvio 32 luvussa 4.3.3). Kvalitatiiviseen tarkasteluun valituissa ikkunoissa nämä erot eivät kuitenkaan pääse näkyviin.

Kaisun kuvaileva kerrontatyylillä ja hänelle tyypilliset adjektiivit, muun muassa *ihana*, eivät liioin ole kahdessakymmenessä vuodessa muuttuneet (esimerkit 6 ja 7). Samankaltaisissa jaksoissa näkyvät erot näyttävät liittyvän muun muassa haastattelijan kysymyksenasetteluun (esimerkit 8 ja 9).

8. Anita: *no niin no koulujkäynti sitte, noil luettelomaisesti.*
Kaisu: *no, kansakoulu ja, sittet Tampereen, tyttölyseo, joka oli silloin_yhdeksävuoiti(-), -vuotinej ja, sitte, farmasian, laitos, Helsingissä Helsingin_yliopisto^f farmasiallaitos.* (TRE1)
9. Eveliina: *joo. no sitten, vielä vähä niinku koulusta siitä puhuttiin silloj kaksyt vuotta sittej_kiv [Kaisu: jaa ha,] varmaam mutta, niim mitä kouluja te olette käyny?*
Kaisu: *no, Aleksanteri(n), kansakoulua ensin, kaks vuotta alakoulua ja sittet tota, kaksi vuotta, noin sanottua yläkoulua, ja sitte, sittet tota, Tipalaa, eli Tampereen tyttölyseoo, ja se oli yhdeksävuoitinej koulu, ja (e-) sitte olij kaksi, sej jälkeen sitte olij kaksi vuotta, pakollisen ajan, apteekkioppilaana, Tampereej Keskusapteekissa ja, ja sittemmenin, Helsinkiin puolitoista vuotta sitte, ja valmistu^f farmaseutiksi.* (TRE2)

²⁸³ Esimerkin 7 perusteella ei voi olla varma, liittyykö korjaus *para-*, *parhaita* švaavokaalin käyttöön. Satunnaista švaavokaalin esiintymistä Kaisun puheessa tukisi kyllä paitsi Tampereen murteen myös aviomiehen ja hänen pohjalaisten sukulaistensa kautta oletettavasti tarjoutuva malli.

Vastaavan koulunkäyntipaikkojen luettelon Kaisu lienee tehnyt useita kertoja elämässään. Jostain syystä – ehkä aiempien kokemusten perusteella – hän katsoo muun muassa tarpeelliseksi kertoa kysymättä, että tyttölyseo oli hänen kouluaikoi-
naan yhdeksänvuotinen.

Haastattelujen perusteella Kaisu paitsi kokee itsensä tamperelaiseksi (vrt. esimer-
kit 3 ja 4) myös jo 1970-luvulla kertoo arvostavansa murteita (esimerkki 10).

10. Anita: *joo joo. no, onks teistä mitääm merkitystä sillä mitä, mitä ihmiset puhuvat murretta tai slanġia tai?*

Kaisu: *eei kylä, siis, minusta, on toisaalta, siis minusta on vahinġo, jos murrek katoaa. minusta se, se niġkuġ kuuluu, mää sanoisi että jokkut, viralliset, asiat jotka vaatii siis, onnistuakseeⁿ, ta^lkka siis jot- jok-, jotka pitäis onnistuat tarkastin nin ne ehkä vaatii niġkuġ kirjakieltä. että ihmiset tajuavat toisiaan. mu^lta siis, jossain, yhteydessä must_om paljo niġku^l rikkaampi, murre. ja ehkä mää ainakan, siis pidäm miteġkän, virheellisenä, jotain sanontoo jos se oⁿ, jos se o, sanoⁿ-, sanon-, -taa jos se on niġku, murretta. (TRE1)*

Kummassakin haastattelussa käy myös selvästi ilmi, että Kaisu arvostaa sivistynyttä käytöstä ja kulturellia elämäntapaa. Sekä TRE1- että TRE2-haastattelussa hän hie-
man nolona tunnustaa, että romaanien lukeminen jää tästä huolimatta vähäiseksi (esimerkit 11 ja 12).

11. Anita: *no, luetteks te mitää, tai miġkätyyppistä kirjallisuutta te harrastatte?*

Kaisu: *täytyy kyllä, häveten tunnustaa että en. melkei, mitä nyt jää, niġkuġ kotiaskareilta, aikaa, kun_om päivät töissä ensin nii, mää oov vähän_yritellym maalata. (--)
muj jää kyllä ihaⁿ n-, valitettavastik kylä, lukeminen tommosiin, päivälehtiin. Aamulehteen ja Helsingin Sanomaa. (TRE1)*

12. Eveliina: *joo. luetteko mitään?*

Kaisu: *valitettavasti ei täss_om pari kirjaakin tässä on yks ja tuolla on toinej ja, iham pieniä pätkiä sillon tällöm mutta lukeminej jaa kyllä liian vähiin. mutta, m- siis, A-, Aamulehden, melko tarkkaan kannesta kanteen joka päivä ja sitte, mitä viikkolehtiä tulee niin ne, ne tässä iltasella. (TRE2)*

Kielellisesti ilmeisen lahjakkaan, runsaasti matkustelleen ja muiden murteiden vaikutuspiirissä eläneen Kaisun yleiskielisen mutta kuitenkin tamperelaisväritteisen puheen tavan voikin tulkita heijastelevan sekä hänen vahvaa paikallisidentiteettiään että hänen kulttuuria ja sivistystä kohtaan osoittamaansa arvostusta.

5.2.3 Stabiili varioija Tatu

Tatu on syntynyt vuonna 1952 Tampereella. Hänen insinööri-
vanhempansa ovat ko-
toisin Tampereen lähikunnista mutta muuttaneet jo nuorina opiskelujen myötä kau-
punkiin. Vuoden 1977 haastattelun aikoihin Tatu oli autoja ja valokuvausta harras-
tava tekniikan ylioppilas. Vuonna 1997 haastattelussa oli akateemisella alalla työs-

kentelevä ja luonnonrauhaa arvostava perheenisä. Opiskeluaikojen muutaman kuu-
kauden mittaista Pohjois-Afrikkaan suuntautunutta kesätyömatkaa lukuun ottamatta
Tatu on sekä asunut että opiskellut aina Tampereella. Myös hänen lähimmät suku-
laisensa asuvat Tampereen seudulla. Lapsuudessaan Tatu on viettänyt kesiä suku-
laisten maatilalla Tampereen naapurikunnassa.

Luvussa 4 tarkastelluista piirteistä osassa Tatulla on yksi selvästi hallitseva va-
riantti: MA-infinitiivin illatiivi on Tatulla varsin todennäköisesti murteellinen eli
tunnukseton. Samoin jälkitavujen *eA-* ja *OA-*yhtymissä murteen mukaiset assimila-
tiovariantit ovat Tatulla valtaedustuksena. Inessiivin päätteistä *-ssA* on selvästi ensi-
sijainen. *nk-*yhtymässä Tatu käyttää yleiskielistä *ŋŋ-*varianttia. Diftongit ovat hänel-
lä varsin todennäköisesti avartumattomia. Niin ikään Tatu käyttää ensisijaisesti pit-
kiä *tuolla-*tyyppisiä muotoja. Näistä molemmissa tosin näkyy vuosikymmenten vä-
lillä pientä, tilastollisesti melkein merkitsevää murteellistumismuutosta. Tämä ei
kuitenkaan muuta Tatun profiloitumista yhdeksi TRE-aineiston vähiten avartuneita
diftongeja käyttäväksi puhujaksi. Myös yleiskielen mukaisten *d-*varianttien ja pit-
kien *tiedä-*tyyppisten muotojen käyttö on Tatulla selvästi ensisijaista. Tilastoanalyys-
sin perusteella katovariantin käyttö on Tatulla lisääntynyt pitkän vokaaliaineksen
edellä, mutta kvalitatiivisessa analyysissä tämä muutos osoittautui johtuvan vain
eriaikaisten aineistojen erilaisista leksikaalisista painotuksista (ks. luku 4.4.4).

*ts-*yhtymässä Tatulla on runsaasti variaatiota, eikä hänen haastatteluistaan ole tä-
män piirteen kummassakaan astevaihteluasemassa löydettävissä selvää hallitsevaa
varianttia. Vahvan asteen asemassa Tatulla näkyy tilastollisesti melkein merkitsevää
muutosta *tt-*variantin käytön suuntaan, mutta tämä saa aikaan ainoastaan sen, että
1990-luvulla variaatiotilanne kahden variantin kesken on entistä tasaisempi. Myös
jälkitavujen *i-*loppuisissa diftongeissa variaatio on Tatulla runsasta, joskin murteen
mukaiset *i:*ttömät variantit ovat Tatun puheessa todennäköisimpiä. Proadjektiivien
käyttö on Tatulla TRE-aineiston kokonaisedustuksen näkökulmasta poikkeuksellis-
ta: hän käyttää kummallakin haastatteluvuosikymmenellä *i:*ttömiä *sellanen-*tyypin
proadjektiiveja, joissa *ll-*vartalon valinta profiloii Tatua yleiskieliseksi puhujaksi kun
taas *i:*ttömyys vetää tulkintaa murteellisen puhujan suuntaan.

Tilastollisen analyysin perusteella Tatun puheessa on siis sekä yleiskielen että
murteen mukaan edustuvia piirteitä, ja lisäksi osassa piirteistä on runsaasti variaatio-
ta yleiskielisten ja murteellisten varianttien kesken. Kuulovaikutelma vahvistaa tä-
män havainnon: Tatun puheen tapa todellakin on persoonallinen kombinaatio selvän
yleiskieliseksi tai muodolliseksi ja toisaalta vahvan tamperelaisiksi luokiteltavia kie-
lenilmiöitä. Tatu käyttää molemmissa haastatteluissa muun muassa sellaisia muo-
dollisen kuuloisia vahvistusilmauksia kuin *erittäin*, *huomattavan*, *suunnattoman*,
kohtalaisen, *varsin* ja *uskomattoman* (esimerkit 1–5). Haastatteluissa esiintyy myös
runsaasti sivistyssanoja (esimerkit 5–9) ja jopa lauseenvastikkeita (esimerkit 10–12).
Tatu myös tauottaa korostetusti puhettaan ja artikuloi huolellisesti. Toisaalta Tatun
puheessa on huomattavan paljon tamperelaisista liudennusta paitsi geminaatta-*l:n*
edellä myös *oli-* ja *tuli-*sanassa (esimerkit 4, 5, 8, 10, 13 ja 14). Lisäksi hänellä
esiintyy jonkin verran švaavokaalia, joka on toinen varsin leimalliseksi murteelli-
suudeksi luokiteltava piirre (esimerkit 11, 13 ja 15).

1. *ja kun ne ammativvalinnanohjauksen tiedokkin_oⁿ, ne on, nimenomaan täl linjavvalinnan_osas-, osalta, aika, tai erittäin_ylimalkasia sikäli kun niitä, on, edes saatavissa nin, (Tatu/TRE1)*
2. *niin_että mä, luin, huomattavastip paremmin ne aineet joita tarvittiin, sekä, kirjojtuksissa että, pääsykokeissa. (Tatu/TRE1)*
3. *niin sem matkaj jälkeen, mä on aina saanu, suunnattoman suurta hupia suomalaisista, lehtikirjojtuksista ja, (Tatu/TRE2)*
4. *kun taas, asuminen sinänsä, omistusasunnossa on kohtalaisen edul'ista. (Tatu/TRE2)*
5. *neljännellä ja viidennellä mulla oli, erittäin sellanen, sanoisinko, tunno'l'inej ja, ja, lapsia ymmärtävä. opettaja se siis, pysty, aika hyvim motivoimaan, siihen, koulujkyntii(n). (Tatu/TRE1)*
6. *tottakais sekin_on, voiraal laskeet tavallaan_opettajav vaikutukseksi. mihin suuntaan, siirtää niitä, koennumeroita nimenomaa. ja, ja tuota, miten, formuloi. kysymyksiä. (Tatu/TRE1)*
7. *osittain mä on kyllä, pyrin sitten, rationalisoimaan sikäli että, mä, otin, otin tuota, fysiikan tentij ja, ja, siihehäl luki sitten samalla vaivalla kuj kirjojtuksiin. (Tatu/TRE1)*
8. *mutta ei sitä kradua kuitejkaaj kannattais, unohtaas se antaa valinnavvapautta ja etenemismahol'isuudet siinä, tyepaikas(sa). ja, sitten nää isot suomalaiset, rekryto'jjat nin, kyllä edellyttää yleensä, (Tatu/TRE2)*
9. *se onn, se motivaatio löyty siinä, aika lailla viime tipassa. (Tatu/TRE2)*
10. *se oli sellanen, sanoisko, melkosen alkeellinem paikka tääkäläiseev verrattuna, (vois sanoo) palattua, arvosti kyllä näitä, mukavuuksia, joita täällä ol'i. (Tatu/TRE1)*
11. *se on suunnilleen, suunnilleen, tuota vakioitu se työmäärä, joka tarv'itaan yhtä pistettä kohti ja sitten tarvii saada, tietty, mmäärä pisteitä. val'mistuakseen. (Tatu/TRE1)*
12. *se onn_aivan täysim mutta ei se, sisältä katsoem mitejkään korostanut sitä islamin_uskoa, (Tatu/TRE2)*
13. *vähimmäismäärä ol'i, ol'i tuota, ko'pmet tenttiä, muistaakseni ja sitten, enintään saa ottaak kai, kuus vai^v viiskö. (Tatu/TRE1)*
14. *sillon, joutuu, haykkiin, kal'l'iin uudemman auton, ja tota, vaihtaan s'tä myöskin sillon tällön se on_aika olleel'inej kustannus. (Tatu/TRE2)*
15. *bussipysäkille [!] on, seittemänsataa metriä mikä oj jo^s sielä, ylärajoilla että, et viittiikö sinne, kävelläm mä, sen takia oon kulukenu, omalla autolla töissä ja tota, (Tatu/TRE2)*

Pohjois-Afrikassa vietetty aika kuuluu Tatun elämän suuriin kertomuksiin. Aiheesta puhutaan pitkään kummallakin haastattelukerralla (esimerkit 16 ja 17).

16. *Armi: no miñkslaista siellä oli?*
Tatu: no, se oli sellanen, sanoisko, melkosen alkeellinem paikka tääkäläiseev verrattuna, (vois sanoo) palattua, arvosti kyllä näitä, mukavuuksia, joita täällä ol'i. ol'i, siis, ne olosuhteet, ol'i sielä sellaset_että, ei, oikeem pystyk kuvitteleen, tuskin_edes, silloj jos_on turistina viikon taip pari, viettänyj jossaiv Välimerellä. se, työmaa ol'i, parikymmentä kilometriä, Välimerer rannikolta, ja sielä ol'i, melkosen, lämmintä ja kuivaa, jatkuvasti. yhtenä päivänä sato hiukan. ja aa- kun siitä, aluks pari viikkoo, totutteli nin, sej jälkeen_alko, pärjäilee. pärjäileen tuota, ei eⁿnää polttanut nahkaansa. ihan kokonaa. ei mulla palanus sittel loppuaikana enää kun nenävvarsi

joka päivä [nauraa]. mutta **tuota** sitten, majotus, majotus_oli, siinä ihan, Välimererannalla eräässä, sellasessa motellin tapasessa ja **tuota**, siellähän_ol*i* kiva pulahtaa, uimaan sitte. suolaseev **ve'tee**. ne olosuhteet motellissa oli muuten kyllä, aika surkeen, tuskin täällä, täällä tuota, mikään, yömaja saisi, (a-) toimilupaa, sellasilla olosuhteilla. [nauraa]

Armi: no miten siellä vapaa-aikaa sai vietettyä?

Tatu: no, eipä siinä paljon_olluv **vapaa-ajaviihtomahdol'isuuksia**, me, retkeiltiin, siinä ympäristössä meil_oli siis tän, firman, auto käytettävissä, eikä, siellä ollun näitä, työntekijöitä kovim **pal'joo** nii että me mahduttiin kaikkikin_yht_aikaa, liikkeelle. ja, (--) siinä siinä **tul'i**, tutustuttua siiheⁿ, lähiympäristö(ö)n, jonkuv verran. sinänsähän siis, ihmisiin_ei päässyt juur' _ollenkat kosketukseen koska, yleensä, englannin kielen taitoo, ei ollu, heillä kovin_use(ella) ja suomalaisillakin, **ol'i**, yleensä aika huono. ja, ja **tuota**, näin_ollen, sellanen syvempi, tutustuminej jäi, aika pintapuoliseksi. mut, ei se vapaa-aika, ongelma ollu sikäli että sitä, **ol'i** niv vähä. me tehtiin kuuskymmentätuntista viikkoo siellä ja, siinä suhteessa se kyllä, sopi aika hyvi.

Armi: no haikkikos siellä mi- miten? (TRE1)

17. Tatu: -- ja **ol'ij** koko kesän kolmek kuukautta Pohjois-Afrikassa, hommissa ja ja **tota**, se on kylä sev verran_erilainen_ympäristö että täällä Suomessa suhtautuu moneen_asiaa hyvin omalaa(tustase-) omalaausella tavalla [naurahtaa] sen, kokemuksej jälkeeⁿ. ei sitä, niinkun, ihal lyhyestip pysty, kuvaam mitä kaikkee siälä näki ja koki.

Eveliina: ilmeisesti lämmintä oli joka tapauksessa.

Tatu: no, itse asiassa ei mitejkä häiritseväl lämmintä sinä a- aikana kum mä olin nin, mejän tyemaalla ei, lämpö nousuk kun yhtenä päivänä yli neljänkymmenen_asteen. ja sitte Gun, tultiin, elo-, -kuul lopullej ja syyskuullen nin, nin **tota**, siä **ol'i**, yäpakkasia. aamulla töihin_ajaessa, maa **ol'i** kuuras(sa). ja silti, päivälämpötila saatto(i nii se o-), samana päivänä noustav viä **kol'meenkytäviitee**. eli **tota**, meillä **ol'i**, siinä mielessä tosi, hieno juttu että yöllä oli riittäväv viileetä nukkua ja päivällä, riittäväv lämmintä tehdäⁿ hommia pelkissä sortseissa. meillä oli majotus, yhdessä, motellissa Välimererannalla siinä oli kilometrikaupalla hiek-, -karantaa ja **tota** tuli vähäsesti uitua siält_oli y'ks kaveri mukana joka **ol'i**, ollu aikasemmin_ammattisukeltaja ja, se tiäsi, hyvin, hyvin, miten, meri, käyttäytyy syvemmällä eli miten, pitkällä rannasta voi uida ennej kun tulee, merivirta. vastaaj josta ei, pääset takasir rantaaj ja **tota**, me oltiin tosi tyytyväisiä meidän työmaa **ol'i** oli **tota**, kylän yllä kolmisensataa metriä korkeemmalla, kakskytaks kilometriä, tietä pitkiⁿ. tuli kattelua vähän niitä liikenne-, -oloja siellä ja **tota** vuoristoo, sitten **tota**, mä tietysti mä e- tehtiin kuuskymmmentätuntista viikkoo kuutta päivää viikossa ja **tota**, se yks **va'paapäivä**, meillä oli firman, kaks autoo käytettävissä ihav **va'paastip** pensa mat- makso **kolokytaks** penniä litra niin_että me, kul'jettiin, aina se **vappaapäivä**, [kasetin A-puoli loppuu] (TRE2)

Molemmissa haastatteluissa kertomus alkaa sen kuvailulla, että Pohjois-Afrikassa nähty elämä oli niin toisenlaista, että sen jälkeen Suomen oloihin on suhtautunut eri tavalla kuin ennen. Tämän jälkeen seuraa varsinainen kertomus, jonka keskeisiä elementtejä kahden eriaikaisen nauhoituksen perusteella ovat muun muassa helteiset työpäivät, asuminen motellissa Välimeren rannalla ja meressä uiminen, kuuskymmmentätuntiset työviikot sekä vapaapäivinä lähiympäristöön firman autolla tehdyt

retket. Molemmissa haastatteluissa tuosta Tatulille tärkeästä kesästä keskustelua jatketaan vielä pidempäänkin kuin tähän yhteyteen rajatuista ikkunoista käy ilmi.

Ikkunoiden tarkastelun perusteella tarinaa todellakin kertoo vuosikymmenestä toiseen varsin samalta kuulostava Tatu. Eriaikaisten kertomusten piirre-edustus vaikuttaa juuri sellaiselta stabiililta varioivalta kuin tilastoanalyysin perusteella oli odotettavissa. Lisäksi esimerkkien 1–15 kuvastamat muut ilmiöt edustuvat aiemmin kuvatulla tavalla myös näissä kertomuksissa: Tatum idiolektissa yleiskielisiksi ja murteellisiksi tulkittavat variantit, sanat ja rakenteet lomittuvat yhteen vuosikymmenestä toiseen ilman, että merkittävää muutosta tapahtuisi.

Joissakin tarkastelluissa piirteissä havaittu tilastollisesti merkitsevä muutos murteellisempaan suuntaan näyttää kyllä pääsevän jossain määrin esiin myös mikrotilanteiden tarkastelussa. Tatum 1990-luvun kertomuksessa on tiheämmässä švaavokaali- ja yleisgeminaatiotapauksia kuin 1970-luvun kertomuksessa.²⁸⁴ 1970-luvulla Tatu käyttää suunnitteluilmausta *tuota*, kun taas 1990-luvun haastattelussa samassa tehtävässä esiintyy *tota*. Tämä voidaan tulkita rinnasteiseksi ilmiöksi *tuolla* – *tua* -tyypin variaation kanssa: pidemmät ja avartumattomat *tuolla* ja *tuota* ovat näiden sanapesyeiden muodoista yleiskielisimpiä. Toisaalta esimerkiksi liudentuminen näyttää ikkunoiden perusteella TRE1-aineistossa jopa runsaammalta kuin TRE2-aineistossa.

Kokonaistarkastelussa Tatum idiolektissa ei näy tilastollisesti merkitsevää muutosta yleiskielisyyden jatkumolla (ks. kuvio 65, idiolekti 23). Oletettavaa onkin, että Tatum idiolektissa joissakin piirteissä havaittava muutos kytkeytyy suurelta osin tilanteeseen vaihteluun – Tatum tekemään tulkintaan haastattelupuheen standardikielimuodosta. Molemmat haastattelut ovat tunnelmaltaan varsin vapautuneen oloisia, ja Tatu kertoo haastattelijalle avoimesti elämästään – ei pelkästään esimerkkien 16 ja 17 kuvastamista hauskoista ja jännittävistä kokemuksista vaan myös surullisista tapauksista ja epäonnistumisen hetkistä. Kuitenkin vaikuttaa siltä, että TRE1-haastattelussa Tatu jostain syystä suunnittelee ja muotoilee sanomaansa enemmän. Tämä näkyy muun muassa puheen tauotuksessa. TRE2-haastattelussakin Tatulille tyypillinen, puheen katkonaiseksi tekevä mikrotauotus tulee näkyviin, mutta taukojen väliin jäävät jaksot ovat jonkin verran pidempiä, mikä tekee puheesta luontevamman ja vähemmän suunnitellun kuuloista.

Tatum haastattelupuheessa ilmenevän piirre-, sana- ja rakennetason variaation voi yleisesti tulkita heijastelevan hänen idiolektinsa taustalla olevaa varsin monipuolista kielellistä resurssia, joka mahdollistaa laajalla skaalalla tapahtuvan tilanteisen variaation. On mahdollista, että vahvat hämäläisjuuret omaavan ja pitkälle kouluttuneen Tatum kielenkäyttö on hyvin erilaista kotioiloissa sukulaisten parissa kuin esimerkiksi työpaikalla virallisissa yhteyksissä. Haastattelupuhe sijoittuneen Tatum tapauksessa tämän tilanteiden jatkumon muodollisempaan päähän, mistä kertovat erityisesti sana- ja rakennetason yleiskieliset vivahteet. Toisaalta esimerkiksi /:n liudentuminen ja švaavokaalin esiintyminen lienevät ilmiöitä, joiden kokonaisvaltainen karttaminen on vaikeampaa, mikäli ne puhujan kielenkäyttöön tyypillisesti kuuluvat.

---

²⁸⁴ Koko haastattelujen näkökulmasta švaavokaalin ja yleisgeminaation esiintymisessä ei kuitenkaan vaikuta olevan suurta eroa. Molempia esiintyy kummassakin haastattelussa, mutta esiintyminen on pikemminkin satunnaista kuin systemaattista.

Näihin verrattuna esimerkiksi inessiivin päätteiden, avartuneiden diftongien, *tuola – tua* -tyyppisten muotojen ja *ll-* tai *mm-*vartaloisten proadjektiivien variaatio näyttää selvemmin mukautuvan puhujan murteellisuus-, yleiskielisyys-, muodollisuus- tai epämuodollisuuspyrkimyksiin.

5.2.4 Murteellistunut Klaara

Klaara on syntynyt vuonna 1936 tamperelaiseen työläisperheeseen. Klaaran vanhempien ammasteista tai kotipaikkakunnista ei ole aineistossa merkintää, mutta Klaara itse on asunut koko ikänsä Tampereella. Isän varhainen kuolema on vaikuttanut merkittävästi Klaaran elämään: iltapäivisin koulun jälkeen Klaaran on täytynyt ottaa koti ja pienemmät sisarukset vastuulleen, kun perheen äiti on lähtenyt töihin iltavuoroon. Ahkera tyttö on päässyt oppikouluunkin, mutta koulunkäynti on täytynyt vuoden jälkeen keskeyttää taloudellisten syiden vuoksi. Kaksivuotisen ammattikoulutuksen Klaara on kuitenkin suorittanut. Hän on opiskellut talouslinjalla ja toiminut koko työuransa myyjättärenä.

Klaaralla on lapsia ja 1990-luvulla jo lapsenlapsiakin. Haastattelujen välissä Klaara on ilmeisesti leskeytynyt. Klaara on joutunut jäämään jo 1980-luvulla sairaseläkkeelle, ja pienen eläkkeen vuoksi myös menot on pidettävä kurissa. Tämä ei kuitenkaan estä Klaaraa harrastamasta aktiivisesti. Hän käy kansalaisopistossa opiskelemassa kieliä, kädentaitoja ja vaihtoehtoishoitoja. Lisäksi hän osallistuu mielellään kaikenlaisiin ulkoilmatapahtumiin ja käy kuuntelemassa kirjastossa järjestettäviä yleisöluentoja. Klaara on myös innokas ja taitava ompelija ja valmistaa lähes kaikki vaatteensa itse. Muutamia ulkomaanmatkojakin Klaara on voinut tehdä.

Luvun 4 tilastoanalyysin perusteella Klaaran idiolektissa näkyy useissa piirteissä muutosta murteellisten varianttien käytön suuntaan (ks. myös taulukko 30). Myös yleiskielisyyden jatkumolla Klaaran idiolektissa on tapahtunut tilastollisesti erittäin merkittävä siirtymä murteellisuuden suuntaan (ks. kuvio 65, idiolekti 19). TRE1-haastattelussa Klaara puhuu muun muassa myyjättärelle sopivasta kielenkäytöstä ja teitittelyn tärkeydestä (esimerkki 1). TRE2-haastattelussa Klaara kertoo murteellisuudestaan ja siitä, kuinka hän tunnistettavan tamperelaisuutensa vuoksi on saanut positiivista huomiota (esimerkki 2).

1. *mun suussani se ei kyllä käys se sinutteleminen, se että em mää pidäp pahana vaikka asiakas sinuttelee. se on niñkul luantevampaa mutt_em mää vielä siinäkään tapauksesa vaikka asiakas sinutte^llee mua, joss_ei se olen nyt niin nuari että, et mä, e^l- ja hän sinutte^llee nis silloin mä n-, sinuttelem myäskim mutta, e- e- em mä tommosta vanhempaa vaikka hän sinuttelis mua nin_em mä kyllä vielä sinuttele. et mä mialummin step puhuv vaikka kolmannessa persoonassa mutta, tai jollaim muullailla. että totà, ainakam mun suuhuni se sinuttelu ei vielä käys sillä lailla. (Klaara/TRE1)*
2. *joskus jo vuasia sitten_olin, tua Romaniassa ja, (semmo)sesa kylpylässä ja, ja tota, semmonem pariskunta nin, ne tuli aina istuun, ruakapöytään, yht_aikaa ja, se miäs katteli mua aina ja mää olin ninn vaivaantunu ja vaivaantunuj ja totà noin, kain ne sen sitte huamas se ro^uvva sittes sano että totà noi, kais sää oot se huamannuk kun*

tutummaks tultii että, että, me aina haetaan sun seuraas ja, ja ukko kattedee sua oikee haavi auki että totà noin, nin, mää s- -tä joo, kyllä mää sen_oo huamannu ja mua ov vähä rassannus se, ja se sano että, ku se nauttii niij kus sää puhut tampereetta. että, se aina sanoo mennääv vaan sen tamperelaiser rovvav viäree. (Klaara/TRE2)

Klaaran tapauksessa yksi murteellistumismuutokseen johtanut tekijä todellakin lienee eläkkeelle jäänti: Palveluammattissaan Klaara on paitsi joutunut myös halunnut kiinnittää huomiota puhetapaansa, jotta se on ammattitaitoiselle myyjättärelle sopivan muodollista ja kohteliasta – mikä todennäköisesti tarkoittaa myös sitä, että yleiskielisyys laajemminkin on ollut työikäiselle Klaaralle jonkinlainen prestiisikielimuoto. Esimerkkiä 1 ennen Klaara on vielä maininnut, että harjoittelijat ja nuoret myyjättyöt kyllä tuntuvat sinuttelevan asiakkaita. Eläkkeelle jäännin myötä kielenkäytön kontrolloinnin tarve on varmasti Klaaralla vähentynyt. Murrebuumin myötä Tampereen murteen tunnettuus on kasvanut, ja niinpä Klaara on saanut paitsi lähipiiriltään (ks. esimerkki 29 luvussa 2.2.3) myös aivan tuntemattomiltakin ihmisiltä myönteistä palautetta murteellisuudestaan. Tämä lienee osaltaan tukenut Klaaran idiolektissa tapahtunutta murteellistumiskehitystä.

Jo 1970-luvulla Klaaran idiolektissa murteellisina edustuivat *nk*-yhtymä, *eA*- ja *OA*-yhtymä, jälkitavujen *i*-loppuiset diftongit sekä proadjektiivimuodot (*semmonen*-tyyppi). Myös MA-infinitiivin illatiivimuotojen edustus oli jo TRE1-haastattelussa varsin murteellinen, joskin haastattelujen välillä siinä on tapahtunut lievää muutosta vielä yksinomaisempaan tunnuksettomien muotojen käyttöön. Inessiivissä Klaara käyttää kummallakin haastatteluvuosikymmenellä ensisijaisesti *ssA*-varianttia, joka kontekstista riippuen tulkee tulkituksi yleiskieliseksi tai Tampereen murteen mukaiseksi. 1990-luvulle tultaessa inessiivin *s*-variantin käyttö on vokaalia edeltävässä asemassa hieman vahvistunut. Tämäkin voidaan tulkita murteellistumiskehitykseksi, sillä nimenomaan vokaalia edeltävässä asemassa inessiivin legatoääntämys *s(s)_* on jossain määrin tulkittu jo vanhaan Tampereen seudun murteeseen kuuluvaksi. Ilmeistä murteellistumiskehitystä Klaaralla on tapahtunut yleiskielen *ts*:n vastineissa, diftongien avartumisessa ja yleiskielen *d*:n vastineissa. Näiden piirteiden joissakin tarkasteluasemissa muutos on niin suurta, että varianttien yleisyysjärjestys on vaihtunut.

Esimerkit 3 ja 4 toimivat kahden vuosikymmenen haastatteluista rajattuina valaisevina ikkunoina Klaaran idiolektissa tapahtuneeseen murteellistumismuutokseen. Esimerkeissä Klaara kertoo työuransa alkuvaiheista ja liike-elämässä sittemmin tapahtuneista muutoksista.

3. Asta: *no mites pitkään te olitte siinä ensimmäisessä työpaikassa?*

Klaara: *no mä olin, no tässä ensimmäisessä mä`olin, olin tota noin, kolmessa ed^e-, eri jaksossakin, et mää olin, mitäs mää nyt_olin sit mää olin niijkuj kolme vuattako mä olin ensin mä meni^j kaheksantoist **vuotiaana** naimisii ja sain, ton tytön sit mä oli häneltä pois **työstä**, siihen_aikaa ei ollum mitää äitiyslomia eikä, sillo^j kuj jäi töistä pois nij jäi sitte otettii uutena **työntekijänä**, mä olin **seitsemä(7)** kuukautta pois ja menin, **uudelleej** ja olin, puältoista **vuotta** ja, sitten, sain tom pojan ja olin, olin totà noij kolme^j ja **puoli vuotta** kotona ja menin taas takasi¹ tännes **sammaan, työmaahan** ja, olin **sielä** sitten, muutaman **vuoden vielä**. sieltä sitten, johtaja vaih-, -tui tonne¹ Tampereem*

meijeriliikkeeseen ja hä haasteli mum mukaansaj ja, mä **vaihdon** näin_ollen sitten, toiseen s- vastaavaan_eri omistajan_omistamaav vaa. ja **sielä** olin_yli kymmenev vuotta.

Asta: missäs päin tää oli sitte tää toinen, myymälä?

Klaara: (--) no, ö- mää olin_esimers täälä (T)ammelam, meijeriliikkeen, myymälöissä nin mä olin, mää olin **tota**, heillä oli, kummallakin firmalla oli, tommo(set), parikymmentä myymälää ja kyllä mä` ne melkeij kaikki olel läpi käynym mitä Tampereella oli että, et jokusia esikaupunkimyymlöitä on missä mää en_ole ollu. et niistä niñkuv **vaihdettiin**_aina myymälästä myymälään, (--).

Asta: no huomaitte te, eroa esimerkiks eri, kaupunginosien, myymälöitten välillä, asiakkaitte välillä?

Klaara: eei kyllä ne oli, kyllä ne suurimpiirtein samallaisia oli. ett_ei niissä **mitää huomattavia** eroja, ollu.

Asta: te aikasemmij jo sanotte että ihmisil oli silloin aikaa, odottaa onks muita, eroja, täm päivän, tähetkisee tilanteeseen, verrattuna?

Klaara: onhan siinä ihmiset_or-, oli paljom maltillisempia ja, ystävällisempiä ja, silloin pääsi ihmisten kan(h) niñkum paljo semmoseel läheisempään, kosketukseen, sitä puhuttiin_aina vähä, perheasioita ja, kai-, ihmiset_oli paljo semmosia **sydämmellisempiä** ja semmosia, nykyaikana ei ihmise- -t, ei ne kerkiäk kunnolla eðes päivää sanoon kun ne, menee ja, sitten, k- kaikki tua, mitä sitä **pattoutuu** ja kertyy ittej joss_ei stä miñkääm muuallev voip purkaan ni stä mennään tonne jonnekkim myymälää ja ste^s se, myyjäraukka saa señ kaiken niskoillensa, jos sattuu sillek kohralle^j juuri että joku asia ei meh hyvi. että **tota**, silloin_oli, oli, ihmiset paljo siis semmosia rauhallisempia ja maltillisempia. määkin **ylleensä** olen, ollu aika, kau^waj joka myymälässä että se asiakaspiiri, on tullu aika lailla tutuks^s että, esime(rk)iks silloin kum mää olem, men(y)n naimisii ja saanun noita lapsia (ja) mull_onn_ollu^j jotaim merkkipäiviä nin, asiakkaat_on, aina muistanuj ja, aina s^ttek kun_on tullum myymäläv vaihto ni aina oon saanu, -tä läksiäislahjoja jopa asiakkailta ja, ja, jota nykymailmassa ei, ku^kkaan_eres huamaaj jos_yks joukosta häv^vää. että, et se oli siis semmonen, lämmi^hheñkisempi se, ihmiskosketus. (TRE1)

4. Klaara: --- kaikki kaikki tää tämmönen, se on taannehtivaa tässä, siis, palvelunham pitä^s lisääntyä. ja jos se missääv voi muualla lis^sääntyän niin, **tota**, juuri, pankeissa ja liikkeissä. niñku pankeikkim^m mennääv vaan näihij korttisysteemeihi. no mull_o ilo ollu olla, ensimmäisesä Tampereen_itseppalvelumyymälässä. joka avattiir Rantaperkiön, ee- se oli Tammela^m meijeriliikkeem myymälä.

Essi: minäs vuanna se sitte oli?

Klaara: herrane^v vari, vartoos nyt kum mä laskeñ kun, mää olim pojastani silloin, äitiyslomalla ja se meijeriliikkeen tarkastaja haki mua kotoo töihi, -kä mä olis **viä** menny^m mitähäm mum poika sitte oli olisko se ollu, kolmevv-, kol- (sillo^j) juu se oli kolmej ja **pualev vuareñ** ku^m mä menin töihin. ja se on nyn nelkytyks niin siitt_on sitteñ kolmekkymmentä-, ei ku se täyttää nelkytyks syksyllä. (ni) sanotaanjo siitä **kolktyseitemäv vuatta** sitte. ettei siitä señ kau^wempaa (oo). mut seki oli, **kuulen** nin hyvim **piäni**, hyvim **piäni**, ettei sekäm mikää iso ollu. mut se oli niin sanottu itseppalvelumyymälä ensimmäinen_että, että **tota** mut-, -ta e mää siä(lä viihty)nyk kovin kavvaa mää pyysin siirto sitte heti, et mää en **siä** kau^wan_ollum mää, **vaihroin** s^ttem

mialummij juuri, siihen_e(k) kuj jauhop punnitiim pussiij ja, et teidän_i-, ikäkaudella ei ot tiatookaan siittä mitä tota se onn_ollu, maito tuli viireij(kym)menel litran tonjissa k-, myyjä ne nosti aamulla karulta kuule, semmoseen_altaasee, kirveellä piäni jät sinne, viureen_ei ollum mittäij kylmäkaappeja, ja, myymälät_oli alakerrassa ja ne oli lämmitettävä aamulla oli kylmä, ku hornassa kum meni jos, s(---) ensimmäinen_o-, tyä oli pistää uuniim puuta, et tässä nährään_että, täytyy mennä eteempäi. nü. et, et sinä ekkä sun ikäpolves lähtis nosteleev viideijky(mmenel) litran tonjia t(ol)ta karulta minhkääm myymäläi ja, piäniij kirveellä jättä viä sitte.

Essi: *oli se paljon kyllä, rankempaa sillon että täyty iha fyysistä työtä tosi paljon tehdä.*
 Klaara: *joo ja kaikki oli, oli siss että, se, et siinä miälessä siis, öö- tietystit tää kaikki kylmäkalustukset ja kaikki tämmönm muu, saa mennä eteempäim mut kyllä silti myymälässä palvelua vaikkei siä stä joka leipää pakettiin, pistettäskään. että, kyllähän, sse on hyväks, mä näen hyväks, kyl mä tykkään, mennä, tavaratalon, tai jonkum muun_itsepalvelumyymälär ruakaosastollekki, ja rauhassa katella että mitä nyt_on, tullut taas_uutta ja mitä toi purkki sisältää ja muu, ettei siin_o aina myyjä, mut s- kyl se myyjä pitäs_ollas sillon saatavilla kun stä tarttee.*

Essi: *se on, sinänsäv varmaan sääli just että, sillon ku teki ootte olluj ja, palvelumyymälät, olleet ainoostaaj ja, siellä töissä niin ehkä, ihmisteij kanssa on enemmän tullu, kontaktia ja semmosta, mukavaa.*

Klaara: *sse [!] oli kuulep paljo läheisempää että ku^m määki oo hirveen nuarena menny, nim mää muistan sääki oot kihlois sillon kum mää olem mennyk kihloij ja naimisiin ni, mää olen saanu asiakkailta, lahjoja ja, sillon_oli, sillon kyseltiim mitä perheellek kuuluu ja muuta. menen nyj jonnekkim myymälään niin harva myyjä sulta kyssyy että mitä sum perheelles kuuluu. (TRE2)*

Molemmissa Klaaran esimerkeissä näkyy jonkin verran yleisgemiaatiota, jota Klaaraan puheessa on kummallakin vuosikymmenellä. Myös joitakin švaavokaali-esiintymiä on kummankin vuosikymmenen haastatteluissa, TRE2-haastattelussa jopa aavistuksen enemmän. Ikkunoihin näitä on sattunut kuitenkin vain yksi (TRE2 *kylmä*). *l:n* liudentuminen *i:n* edellä on Klaaralla naispuhujana odotuksenmukaisesti vähäistä, mutta satunnaisia esimerkkejä tästäkin ilmiöstä on haastatteluista löydettävissä. Niin kuin stabiilin varioijan Tatun käsittelyn yhteydessä tuli jo todettua, muun muassa nämä kolme lienevät piirteitä, joihin puhujan yleiskielisyyspyrkimys ei niin voimakkaasti vaikuta.

Yleiskielen *ts:n* ja *d:n* vastineissa sekä diftongien avartumisessa ja lyhyiden *tua*-tyyppisten muotojen käytön yleistymisessä tapahtunut tilastollinen muutos välittyy myös ikkunametodin avulla selvästi: TRE1-aineiston kertomuksessa Klaara oli poikansa syntymän jälkeen kotona *kolmej ja puoli vuotta*. Tämän jälkeen Klaara oli samassa kaupassa *muutamman vuoden vielä*. Tyttärensä syntymän jälkeen Klaara oli vain *seitsemän* kuukautta poissa töistä. TRE2-aineiston kertomuksessa poika oli *kolmej ja pualev vuren*, kun Klaara palasi töihin, vaikkei hän ihan mielellään *olis viä menny*. Tästä töihinpaluusta on jälkimmäisen haastattelun aikaan *kolkytseittämäv vuatta*. TRE2-haastattelusta rajatussa ikkunassa näkyy myös enemmän *tota*-suunnitteluilmauksen käyttöä ja muutamia selittäviä *kuule*-lausumapartikkeleita. Myös *kato*-huomionkohdistimen käyttö on Klaaralla vuosikymmenten välillä lisääntynyt (ks. taulukko 14 luvussa 4.4.5). Odotuksenmukaisesti termimäinen *itsepalvelve*

lumyymälä on TRE2-haastattelussa kuitenkin *ts:*llisenä, vaikka yleinen kehitys Klaaralla on ollut *tt*-variantin suuntaan. Vastaavasti TRE1-haastattelun ikkunan lopun emfaattisemmassa jaksossa on joitakin avartuneita diftongeja ja tremulanttivariantteja (*nykymailmassa ei, ku^kkaan_eres huamaaj jos_yks joukosta hävi^äää*).

1990-luvun ikkunan lopun *menen nyj jonnekkim myymälään niin harva myyjä sulta kyssyy että mitä sum perheelles kuuluu* on tulkittavissa geneeriseksi ilmaukseksi. Geneerisen *sä(ä):n* (”*sä*-passiivin”) käyttö onkin Klaaran 1990-luvun haastattelupuheeseen ilmaantunut rakenne. Tätä heijastelevat esimerkkien 5 ja 6 kahden vuosikymmenen ikkunat.

5. *no juurihan tää, **liikkeitten, liikkeiden siis**, kokonaisuus ja, kaikki tämä, pikkuhiljaa on, siirrytty siihen_että, suuret, suuret noi, tukkuliikkeet_on sy^änyk kaikki pikku-, -liikkeet juuri nää tämmöset, missä om palvelua ja muuta, kaikki tavara pakataan niiⁿ suuriin pakkauksiin_että **piänillä**, liikkeillä ò elimmahdollisuuksia ne ei voi, tilata eikä ostaan niv valtavia määriä tavaroita miⁿkä keskusliikkeet pakkaa ja, että ne niⁿkum pistetään, ahdiⁿkoon_että niitten_on, **kualtava**. et kaikki siirtyy vaan tommosiin suuromistuksiin, ja kaikki **tu^llee** tommoseks **liukuhihnaty^äks** sittev vaan_ihan, siinä ei miⁿkällaista kontaktia asiakkaittej, välillä enään ole eekä m-, myeskään, niⁿkun_aikanaan silloⁿ kum mää olen_ollu elintarvikeliikkeessäkin siinä oli **vi^älä** tilaajien ja, ja, myyjiej ja myymälähoitajiev välillä, kaikennäkönej keskinäinen suhtautuminej ja, kä^y-, kanssakäyminenⁿ_oli tommosta, kerittiiv **vielä** vaihtam muustakin s-, sanaa kuv vaan siittä pelkästä tystä. nykysis se on sitä että, kaikki menee vaam mahdollisemman **noppeessa** tahdissa ja, työtä **tehr^äüy** kauheella vauhdilla ja, s- s- sit(tenhän_on) nyt onhan nyt **vielä** toki palvelumyymälöitäkin mutta, se että kyllä niissäkin se luonnen niⁿkum muuttunu on. että, ei niissä nin, kovil läheisii suhteisiin_ihmistej kans pääses stä (e-), väkisiⁿkin_ihminen tulee semmoseks **tyäkoneeks** sen_om pakko tulla. (Klaara/TRE1)*

6. *sillon_oli **vi^ä** pula-aikaa, että kahvista ja tupäkasta oli kovä puutev **vi^ä** siihe aikaa, sillon sai ostaa, mutta tällähän, kaikki **piänkaupat** tapettiin. **katos**, tuli tämmöset keskusliikkeet, ja, **vuasi vuodelta** sitten **totä** noin, nää pakkauskoot, että **jos sää sait**, ennen tilattua, tämmösillä, ku mää, millä määkin_oon ku mää en_o olluv varsinaisesti, ihan semmosella **piänellä** yksityiss-, -yrittäjällä olleⁿkaan_että kum mää on näillä isoilla meijeriliikkeillä ollu, niin, niillä ol- mää oon_ollum molemmissa Tampereej ja, Tammelam meijeriliikkeessä sittem mää oo ollut tekstiilika-, -liikkeessä. niin noin **totä**, niin niillä oli keskusvarastot. **sää sait tilatal** liikkeeseen vaikka, kaks purkkia **jo^tain** tavaraa. mutta sittek **katos** kun nää keskitty kaikki nää, keskusvarasto^l, niin, ensir ruvettiin **paⁿneej** kuus kappaletta stek kakstoista sitte kakskytviis, siis, tä(ll)ä, pakettien suuruusmäärä **kuⁿka paljo sun täyty** liikkeeseen tilata. no **jos sää ot_yksityisyrittäjä sull_om piäni, liike**. **ethän sää voi**, yhtä tavaraa tilata, koko, lavallista, niⁿkun nää tavaratalokkin nykysi. niin, **ethän, ethän sää voim myyrä et sää voip perustaa että sää myy^l pelekkää maitoo**. **sun täyty myyräk** kaikkia mutta kunn_et sää saas **sitä** kun **tiütym** määrä, ni et sää voip **pitääs semmosta** liikettä. sillä nää kaikki **piänek** kaupat hävis. ne tapettiin kertakaikkiaan näitten keskusliikkeitten kautta. (Klaara/TRE2)*

Ikkunat 5 ja 6 kuvaavat samantyyppistä emfaattista kerrontajaksoa, jonka aiheena on pienten liikkeiden kuolema ja TRE1-haastattelussa lisäksi työtahdin epäinhimillinen kiihastuminen. Esimerkin 5 alussa Klaara korjaa ilmaisuun yleiskielisemmäksi. Tärkeä aihe kuitenkin vie mukanaan, mikä näkyy muun muassa avartuneiden diftongien ja yleisgeminaation suhteellisena runsautena tässä katkelmassa. Kuitenkaan esimerkiksi suunnitteluilmauksia tai huomionkohdistimia ei ikkunassa ole, ei liioin lyhyitä *tua*-tyyppisiä muotoja. Esimerkissä 6 *kato* ja *tota* esiintyvät joitakin kertoja, mikä vahvista kerronnan epämuodollista vaikutelmaa. Erityisesti huomio kuitenkin kiinnittyy geneerisen *sä(ä)*:n käyttöön. Koko Klaaran TRE1-haastattelussa ei ole yhtään esimerkkiä samasta ilmiöstä. TRE2-haastattelussa geneerinen *sä(ä)* on yksi murteellistuneen Klaaran keskeisistä kerronnan keinoista. Ilmiötä on kokonaisuudessaankin havaittavissa runsaammin TRE2- kuin TRE1-aineistossa.

Tarkasteltujen ikkunoiden valossa tilastollisen analyysin voi katsoa antavan täysin oikean vaikutelman Klaaran idiolektin muutoksesta. Murteellisuusmuutos on ilmeinen paitsi tarkasteltujen piirteiden myös useiden muiden kielenilmiöiden osalta. Selvää myös on, että Klaaran kielenkäytössä tapahtunut muutos ei ole ainoastaan yksiulotteista kuvion 65 mukaisesti: puheen tarkkailu ja ilmaisun yleiskielinen muoto sekä kerronnan vapautuneisuus ja äänne- ja muototason murteellisuus näyttävät Klaaran tapauksessa kulkevan käsi kädessä.

5.2.5 Yleiskielistynyt Tero

Tero on syntynyt vuonna 1958 Tampereella Amurin työläiskaupunginosassa. Hänen lapsuudenperheeseensä kuuluivat tekstiiliteollisuudessa työskentelevä äiti ja nuorempi veli. Ensimmäisen haastattelun aikaan Teron isä asui Lounais-Suomessa uuden perheensä kanssa. Kaikki lapsuudenkesänsä Tero kertoi viettäneensä mummolassa Tampereen naapurikunnassa.

Vuonna 1977 Tero oli juuri saanut kaksivuotisen oppisopimuskoulutuksen päätökseen ja päässyt töihin konepajalle. Oppisopimuskoulutusta ennen Tero oli käynyt kansakoulun, kansalaiskoulun ja ammattikoulun puuseppälinjan. Haastattelu tapahtui Teron lapsuudenkodissa, jossa hän edelleen asui äitinsä ja veljensä kanssa. Ujohko ja haastattelutilanteessa hieman vaivautuneelta kuulostanut nuorimies harrasti vapaa-aikanaan lukemista ja jalkapalloa.

Haastattelujen välillä Tero oli perustanut perheen, ostanut talon rauhalliselta tamperelaiselta omakotialueelta, opiskellut vuoden Turussa teknikoksi ja ylennyt ammatissaan työnjohtajaksi. Vuonna 1997 haastateltavana oli itsevarman ja rennon oloinen mies, joka jutteli ilmeisen mielellään perheestään, työstään ja Tampereen asioista. Vuotta ennen toista haastattelua Tero oli vielä aloittanut insinööriopinnot työn ohessa. Työ, opiskelu ja vanhan omakotitalon remontointi täyttivät Teron päivät, joskin Tero korosti haastattelussa myös useaan otteeseen vaimon ja lasten kanssa vietetyn ajan tärkeyttä.

Teron idiolektissa on haastatteluvuosikymmenten välillä tapahtunut tilastollisesti erittäin merkitsevää muutosta yleiskielistymisen suuntaan (ks kuvio 65, idiolekti 28). Myös luvun 4 piirrekohtaisessa tarkastelussa Teron idiolektissa näkyy tilastollisesti merkitsevää muutosta kolmen piirteen kohdalla: *OA*-yhtymässä *OA*-variantin

suuntaan, yleiskielen *d*:n vastineissa *d*-variantin suuntaan ja diftongien avartumisessa avartumattomuuden suuntaan. Lisäksi muun muassa yleiskielen *ts*:n vastineiden vahvan asteen aseman esiintymien kvalitatiivinen tarkastelu antoi viitteitä muutoksesta *ts*-variantin suuntaan, joskaan muutos ei ylittänyt tilastollisen merkitsevyyden kynnystä (ks. luku 4.4.4).

Kaikissa mainituissa tapauksissa muutos on kuitenkin sen verran pientä, että se ei profiloi Teroa uudelleen 1970-luvun tilanteeseen verrattuna: tapahtuneesta muutoksesta huolimatta samat variantit ovat Teron puheessa hallitsevina. Yleiskielistymismuutos vaikuttaakin ensisijaisesti niin, että murteen mukaisesti edustuvissa *ts*:n vastineissa, *OA*-yhtymässä ja diftongien avartumisessa variaatio on vuosikymmenten välillä lisääntynyt. *d*:n vastineissa variaatio taas on vähentynyt haastattelujen välillä. Ainoastaan lyhyiden *tua*-tyyppisten muotojen käyttö on 1970-luvulta 1990-luvulle tultaessa vähentynyt niin paljon, että varianttien järjestys on selvästi vaihtunut.

Inessiivin päätteissä, heikon asteen aseman *ts*:n vastineissa, *MA*-infinitiivin illatiivimuodoissa, *nk*-yhtymän vastineissa, jälkitavujen *eA*-yhtymissä sekä *i*-loppuisissa diftongeissa muutosta ei Teron idiolektissa näytä tapahtuneen. Näissä Teron kummankin haastattelun edustus on tamperelaisittain neutraalilla kannalla: *nk*-yhtymän vastineena on yleiskielen mukainen *ηη*, kun taas muissa piirteissä edustus on Tampereen vanhan murteen mukainen. TRE-aineiston oletusarvosta poiketen Tero käyttää *sellanen*-tyyppisiä proadjektiiveja. Näidenkään edustuksessa ei ole vuosikymmenten välillä eroa.

Teron idiolektissa havaittava yleiskielistymismuutos sopii yhteen haastattelujen välillä tapahtuneiden kielenulkoisten muutosten kanssa. Teron sosio-ekonomisessa asemassa on tapahtunut ilmeistä nousua, kun yksinhuoltajaäidin työläispojasta onkin tullut työssään menestynyt ja mukavasti toimeentuleva keskiluokkainen perheenisä. Myös koulutusta Tero on hankkinut lisää ensimmäisen haastattelun jälkeen. Toisaalta jo pelkkä työelämän vaikutus saattaa näkyä puheen tavan yleiskielistymisenä (vrt. Klaaran tapaus). Aineistojen välillä näkyvälle yleiskielistymismuutokselle tasoitusta antanee se, että jälkimmäisessä haastattelussa tilanne on vapautuneempi, minkä olettaisi jonkin verran epämuodollistavan ja murteellistavan Teron kielenkäyttöä ensimmäiseen haastattelutilanteeseen verrattuna. Teron idiolektin muutos saattaa siis olla jopa suurempaa kuin näiden haastatteluaineistojen perusteella on havaittavissa.

Teron haastatteluista rajattujen ikkunoiden vertailu osoittaa, että idiolektin muutoksen arvioinnissa nimenomaan kvantitatiivinen tilastollinen tutkimus on tarpeellista. Mikäli muutos on Teron idiolektissa havaittavan kaltaista eli useissa piirteissä samaan suuntaan tapahtunutta ja siinä mielessä varmaa mutta kuitenkin sellaista, että variaatiosuhteissa tapahtuneet liikahtukset eivät ole erityisen suuria, eivät koko aineistosta havaittavat erot välttämättä nouse lyhyempien katkelmien kvalitatiivisessa tarkastelussa esiin. Esimerkeissä 1 ja 2 keskustelu lähtee kumpanakin vuonna rönsyilemään jääkiekon pelaamisesta.

1. Anita: *joo joo. no tuota käyks sä katsomassa pelejä yleensä?*
Tero: *joskus o-, nuarempana, tuli käytyä jäähallissa kattomassa mutta,*
Anita: *et sä enää oos sittek kiinnostunu?*
Tero: *eem mäü oikee.*
Anita: *jaa. miksei sua se inmostak kuk kaikki on nii hulluja täällä Tampereella tohoj*

jääkiekkoon?

Tero: eem **mää**, kyä ny`, joskus jos telkkarista sitä **tullee** Urheiluruudussa nin s'tä **kattoo** ja, seuraa noita, ässä-m-kilpailuja, tai liikaa ja, kuijka **siä**, tamperelaisep pärjää.

Anita: no mitäs sä nykyään teet vapaa-aikana muuta kuj jalkapalloo? onks sulla muuta harrastuksia?

Tero: no ei mulla oikeestaa, mitä nyⁿ vähä lue. jos _aika_ jää.

Anita: mitä sä, yleensä luet, miinkätyypistä?

Tero: kirjastosta joskus käyⁿ, hakemassa jotai, salapoliisikertomuksia tai (sellasia).

Anita: lueks sä lehtiä yleensä?

Tero: joo kyllä.

Anita: mitäs?

Tero: Seuraa ja, steⁿ noita, lännensarjoja, niitä **tullee** luettua.

Anita: mikäs sua näissä lännensarjoissa viehättää?

Tero: kova pyssympauke.

Anita: ai jaa. tulekos se ilmi, ilmi näissä, ihan näissä, siis näissä, näissä, noin (--)
tekstissä tämä pyssympauke eiks se melkein elokuvissa tule?

Tero: nõ kyllähän siinä kerrottaa että kuijka, paukkuu ja, **sellasia** sanjarihahmoja (siinä).

Anita: no tuota, miinkäslainem porukka teillä on tämä, jääkiekkoporukka?

Tero: n- jaa jalkapallo?

Anita: niij jalkapallo, jalkapalloporukka. mi-, mistä, ne ihmiset on, onks ne ympäri Tamperetta vai?

Tero: ne ò vähä niijku, ympäri Tamperetta. vähäj joka paikasta.

Anita: joo joo ovat eri paikoista?

Tero: **mää** oikeen, tarkalleen **tiäm** mistä he ova(t), (mutta), kumpiki, kummiikit täältä, Tampereelta päi. jostai. (TRE1)

2. Essi: joo o. no mitäs sittek ku tää Tampereella ollaan niin tulee miäleen tämmösiä kaikkia urheilulajeja aika helpostij jääkiakko [Tero naurahtaa] esimerkiks ni ootko ite jääkiekon ystävä seuraatko harrastatko ootko harrastanu?

Tero: no, **silloj** joskus lapsena, tuli harrastettua sitä mutta ei enää _oikeestaan_ näi, vanhempana. et seurattu oij kylläkis sitä tiivimmin _että_, jopa kerran käytiin **kattomassa** jääGiekkomätsia pojan kans viimme talvena.

Essi: joo Hakametsä hallissa.

Tero: kyllä.

Essi: joo, kumpi Ilves vai Tappara?

Tero: **sillo** oli totä, Ilves Tappara.

Essi: joo, kumpis on sum mielestä?

Tero: ja, tota, (kum) mulle on _ollu_, oiGeestaan Tappara. mut pojalle onn _Ilvess_ _että_, **siä**, stem molemmat huusi mole-, toisten(sap) **puolesta**.

Essi: tasapuolisesti.

Tero: joo, kyllä, molemmille.

Essi: mites tää sitte onks sull aina ollu, sama, Tappara, tässä näiv vai?

Tero: eei kyllä se oon **vuosiem** mittaa vaihdellu että, (-t) òn _olluj_ Jokereita ihan, -t **sillon**, oikeestaav viistoistavu^uätiaana nin, **sillon** mull_oli_ oikeej Jokerin takkikip päällä ja, en sitten saanut **kuanooni** täälä. [Essi nauraa] eet, joo. ja sitte oon, joskuss_olluk

Koovee, -t silloj ku ittep pelas, jääkiakkoo ni oli Koovee riveissä nin, silloj kun Koovee viülä toimi, noinkik korkeella mitä liikataso nyttē o. m,
 Essi: *joo joo et tosiaan sä ot Kooveessa sittep pelannu.*
 Tero: *joo ihan tota, dee-junnuna. ja see-junnuna.*
 Essi: *kauanjo sä kerkesit sielä suunnillee?*
 Tero: *muutamav vuode. m-, -t sev verra että makkuum pääsi (että).*
 Essi: *oliks kovaa harjottelua teillä siihen aikaa?*
 Tero: *no, ei ainakas sellasta mitä Rauno Korpi vetää tällä hetkellä. [naurahtaa]*
 Essi: *semmosta vähä, nuoremmalles sopivampaa ni.*
 Tero: *mm, kyllä. sellasta lähinnä leikkimiälistä että. niinkus sen ikäsellep pitää ollakkii.*
 Essi: *näin o, mitäs sitte onks sul jääkiekol lisäksi, ootko harrastanut tai seuraatko muita tamperelaisia urheilulajeja tai?*
 Tero: *en oikeestaa, se oo, jää(-), pelkästään tohon, jääkiakkoon että, jal^akapallo ei os saanus sellasta sijjaa v^lkka itte oon, joskus Veikoissa pelannukkin nin, ei se silti oos sellasta että, siitä olih nii hirveestin nin kiinnostunu että. se oj jääny, viaraaks lajiks.*
 Essi: *onks siij joku ero sit niijku jääkiekolla ja jalkapallolla että erooko ne sum mielestä sillä tavall et sua kiinnostaa sitte toine enemmänä?*
 Tero: *no, ehkä se oj justiin se että, jääkiekko om paljo nopeempaa. nopeempitemposta ja, jalkapalloo joskus oon käynyk kattomassa nin, se on sellasta, hirveev venyvää ja vanuvaa koko, toiminta että. ei oo oikeen tapahtu(nu) et ei ei siinä eres nyrkkeilläkkä välillä.*
 Essi: [naurahtaa] *totta. joo. (TRE2)*

Esimerkkien kuvastamista ikkunoista piirretasolla tapahtunutta muutosta ei käytännössä voi todeta. Vuoden 1997 ikkunassa variaatiota näkyy kyllä enemmän esimerkiksi diftongien avartumisessa (*vuosien, vuätiaana, kuanooni*) ja yleiskielen *d*:n vastineissa (*vuoden, eres*). Vuoden 1977 ikkunassa variaation havaitsemiseen taas ei ole mahdollisuutta, sillä kyseisten varianttien esiintymiä on vain yksi kumpaakin (*nuarempana, Urheiluruudussa*). Molemmissa katkelmissa näkyy jonkin verran yleisgemiaatiota (*tullee, makkuun*), ja onpa vuoden 1997 yleiskielisempään haastatteluun sattunut yksi švaavokaalikin (*jal^akapallo*).

Sanastossa ja rakenteissa yleiskielistymismuutosta voi jonkin verran nähdä, ainakin kun sen kvantitatiivisen analyysin perusteella tietää tapahtuneen. Ensimmäisen haastattelun ikkunassa Teron kerronta on varsin konstailematonta. Jälkimmäisen haastattelun ikkunassa kielenkäyttö on monivivahteisempaa, ja Tero käyttää muun muassa sellaisia sanoja ja rakenteita kuin *vuosiem mittaa vaihdellu, noinkik korkeella mitä liikataso, sellasta lähinnä leikkimiälistä ja ei os saanus sellasta sijjaa*. Tämä havainto tukee piirretason analyysistä kummunneen yleiskielistymismuutoksen oikeellisuutta.

Suurimpana muutoksena Teron kielenkäytössä kuitenkin näkyy katkelmien perusteella puheliaisuuden lisääntyminen ja jonkinlainen vastuunotto tilanteesta: Nuorempana Tero vastaa haastattelijalle lyhytsanaisemmin ja jatkaa samasta aiheesta vasta uuden kysymyksen jälkeen. Vanhempana Tero vastailee laajemmin ja huolehtii myös kerronnan viihdyttävyydestä niin, että saa haastattelijan välillä nauramaan.

Vaikka idiolektin muutoksen luotettava havaitseminen vaatii tilastollista tutkimusotetta (vrt. Itkonen & Pajunen 2010: 58–59), ei eriaikaisten ikkunoiden tutkiminen ole turhaa. Niin kuin Teroa edeltäneiden puhujatyypin tarkastelussa kävi ilmi, tilastoanalyysin jälkeen tapahtuva kvalitatiivinen analyysi kyllä monissa tapauksissa varmentaa, syventää ja monipuolistaa idiolektikohtaisen variaation ja muutoksen kuvaa. Ikkunametodi näyttäytyy jo luvussa 5.2 esitettyjen muutamien esimerkkien valossa tilastoanalyysin hyödyllisenä apurina, vaikka siitä ei kvantitatiivisen tarkastelun haastajaksi olekaan.

Myös Teron haastatteluista rajatut toiset, lähes kokonaisuudessaan jo luvussa 2.2.3 esitellyt ikkunat (esimerkit 3 ja 4) tukevat kvalitatiivisenkin tarkastelun merkitystä.

3. Anita: *ooks sä huomannu että tamperelaisten puhe eroaa jotenkin tästä lähiympäristöstä olevien puheesta? Että tamperelaiset puhuis jollakin tavalla tamperelaisittain?*
Tero: *em mä o ainakaa, mä on nim pitkällä käyny (että), muuta kuk Kurussa asti oikee.*
Anita: *puhuuko ne sum mielestä Kurussa samalla tavalla kut tässä kaupu-, kaupunkis-, kaupungeissa?*
Tero: *kyllä suunnillee. mä ainakam mittää erikoista o,*
Anita: *että sum mielestä ei o olemassa mitään tamperelaista puhettyliä?*
Tero: *ei taira olla. mä en o ainaka huomannu^s sitä. (mutta --), eri kaupungeilla kyllä o, ste, porilaista ja, raumara- -laista, ja sellasia.*
Anita: *muttei Tampereella taas sum mielestä oo?*
Tero: *eei se on, sellasta v-, tavallista puhumista. [Anita: ai jaa.] m-, kirjakiältä melekei.*
Anita: *mitäs sä niijko omasta mielestä sittep puhut, miñkätyyppistä, kirjakieltä vai murretta vai?*
Tero: *no kirjakiältä,*
Anita: *omasta mielestä?*
Tero: *nii. (TRE1)*
4. Essi: *oñks sum mie(le)stä Tampereella tämmönej joku oma, murret tai Tampereem puhekieli jota käytetään tällä seudulla?*
Tero: *no on tiätystit toi vähän ärräm päällä om puhuminej ja, ällää pitäs venytelläj ja mitä siinä kaikkee o. kyllä siinä varmaan, iham perää o(n). ei sitä, sillain ittet tum miätittyä edes sitä, (mut) silloñ kum mää olin, Turussa, kaheksa(ñ)ky)täkaks, olim, teknikoks luin, itteeni nin, sillon, em mää ittes sillai huomannu että mää Tampereem murretta puhum mutta, kylä toisek kuulemma huomaa että mistäpäim mää oliñ kotosi. että kyllä täällä ilmeisestij joku murre on.*
Essi: *joo o, että pidät sit itsees esimerkiks Tampereen tämmösem murteem puhujana ja?*
Tero: *no ky'llä, kohtuullise hyvä(nä).*
Essi: *oñks sum mielestä voit sää aatellas sillee oñko semmost havaintoo että sun oma niijku puhev vaikka oisko se muuttunu siitä kun oot asunu Amurissa ja sitten nyt tähäm päivääj ja?*
Tero: *noo, sillain, kylä mää sitä ooj joskus miättinykki että, oñko sitä murretta niij kup*

pikkusen, vähemmän mitä aikasemmi, jaa, Gyllä mää oon s- tullus siihej johtopäätöksee että, kyllä se varmaam, vähentyny o. (TRE2)

Näistä Teron haastatteluikkunoista käy hausalla tavalla ilmi se, että Tampereen murre on saavuttanut nykyisen positiivishenkisen tunnettuutensa juuri TRE1- ja TRE2-aineistojen heijasteleman kaksikymmenvuotisjakson aikana. Vaikka Teron puhe on yleiskielistynyt, on hänen murreidentiteettinsä vahvistunut. Identifioitumista Tampereen murteen kohtuullisen hyväksi puhujaksi ei vähennä edes se, että Tero itsekin ajattelee murteellisuutensa hieman vähentyneen.

On selvää, että pelkästään ihmisiltä itseltään kysymällä ei voida saada luotettavaa kuvaa heidän idiolektinsa muuttumisesta. Kieliasenteiden peilaaminen kielen todelliseen tilaan näyttäytyy kuitenkin kiinnostavana tutkimusasetelmana, johon tampereilaisuus ja Tampereen puhekieli voisivat jatkossa toimia otollisena aineistona.

5.3 Tampereen puhekieli vuosituhatosen taitteessa

Murteiden asema on 2000-luvun Suomessa hyvä. Murrettaan saa halutessaan käyttää, ja päätöksen murteen sopivuudesta kulloiseenkin tilanteeseen katsotaan kuuluvan puhujalle itselleen. Tätä murteita arvostavaa ja puhujayksilön oikeutta omaan murteeseensa vaalivaa asennoitumista kuvastaa muun muassa närkästyneen palautteen vyöry, jonka Helsingin Sanomien verkkolehden kolumnisti Virpi Salmen kirjoitus *Murteet ovat teennäisiä ja tyhmiä* (HS.fi 2.2.2010) sai aikaan.

1950-luvulta lähtien suomen murteet ovat saaneet vankan sijansa myös kaunokirjallisuudessa muun muassa tamperelaiskirjailija Väinö Linnan *Tuntemattoman sotilaan* (1954) ansiosta. Ensisijaisesti murteiden tehtävänä on kaunokirjallisuudessa ollut henkilöhahmojen tyypittely: repliikeissä käytetyt murrepiirteet ovat suomalaisiin heimostereotyyppioihin linkittyessään syventäneet romaanihenkilöiden profiilia.²⁸⁵ 1990-luvun murrebuumin jälkimainingeissa murteiden käyttö on kuitenkin laajentunut kokonaisten teosten ensisijaiseksi kielimuodoksi. Muun muassa runoilija Heli Laaksonen on nostanut lounaismurteen runokirjojensa ja kolumniensa äidinkieleksi, jonka keskeisin funktio ei ole murre-sarjakuva-albumeista ja television sketsisarjoista tuttu hausuttaminen, vaan jonka avulla voi ilmaista myös syvällisempiä ajatuksia ja tunteita (ks. esim. Laaksonen 2009).

1990-luvun murreilottelusta alkanut alueellisten kielimuotojen tunnettuuden kasvu ja murteiden käyttöalueen laajentuminen ovat vuosituhatosen taitteen jälkeen saaneet tukea hieman yllättävältäkin taholta: tunnetuimmat murteenpuhujamme eivät enää ole pikkupitäjistä ponnistaneita hiihtäjä-sankareita vaan nuorten ihailemia pop- ja rock-muusikoita.²⁸⁶ Oletettavaa onkin, että uusien käyttöyhteyksien myötä

---

²⁸⁵ Murteiden käytöstä kaunokirjallisuudessa ks. esim. Tiittula (2000), Mielikäinen (2001), Mustanoja (2003), Nevalainen (2003), Makkonen-Craig & Vaattovaara (2007), Tiittula & Nuolijärvi (2007).

²⁸⁶ Murretta viljelevistä muusikoista mainittakoon mm. Lauri Tähkä, Jouni Hynynen, Hanna Pakarinen ja Antti Tuisku.

myös murteisiin ja murteiden puhujiin liitetyt stereotypiat vähitellen lientyvät tai ainakin saavat uusia vivahteita: kun rumana ja töksähtelevänä pidetty lounaismurre taipuikin herkiksi runoiksi ja katu-uskottava heavy-laulaja käyttääkin haastatteluis- sa iloiseksi ja sympaattiseksi miellettyä Karjalan murretta (vrt. esim. Palander 2005b: 77, 85; 2007: 36), tulevat aiemmin näihin murteisiin liitetyt mielikuvat ravistelluiksi.

TRE-haastattelujen jälkimmäinen nauhoituskierron vuonna 1997 sijoittui kuitenkin vielä aikaan, jolloin murteiden käyttö ja huumori linkitettiin vahvasti yhteen. 1990-luvulla Tampereen puhekieltä teki tunnetuksi erityisesti TV2:n viihdeohjelma Kummeli, joka nauratti niin koululaisia kuin aikuisia katsojia (esimerkki 1).²⁸⁷

1. *no kyllähän tiätysti, sitähän [Tampereen murretta] _ov viljelty aika pitkällen nytte, niškuk Kummelit_on yks, asia mikä on, hirveestit tuanus sitä pintaaj ja, sit, ainaki, no tamperelaisena ne musta (ihan) tuntuu iha^h hianolle että sitä tulee ja, sitte, sehän korostuu tiätyst(i) omasta puhheestakis sellasia, sanontoja mitä siäläkii tu^llee mukaa, (Tero/TRE2)*

1970-luvun TRE1-aineiston perusteella useat syntyperäiset tamperelaiset eivät vielä itse kokeneet, että Tampereella puhuttaisiin erityisen leimallista murretta (ks. esimerkit 19 ja 20 luvussa 2.2.3). 1990-luvun murrebuumin myötä Tampereen murteen tunnettuus onkin selvästi kasvanut.

Kun murretta tekevät tunnetuksi romaanien, sketsiohjelmien ja muresarjakuva-albumien tyypitellyt henkilöhahmot, murteellisuuden kriteeristö saattaa tavallisen kielenpuhujan mielessä nousta varsin korkeaksi. Tällaista ajattelua on löydettävissä myös 1990-luvun TRE2-haastatteluista (esimerkit 2 ja 3).

2. *minä kuulemma puhun sitä, puhurasta Tampereem murretta mutta, em mä ny tiä onko se^kkää ny aina niim puhurasta mutta, (Klaara/TRE2)*
3. *vaimmoki sanoo mulle että noin, että, ettet sääkän stä ihan stä oikeen stä Tampereem murretta puhu. vakka mää syntyperänen tamperelainen_oo. (Kalervo/TRE2)*

Kuitenkin esimerkiksi Kalervo näyttää piirre-edustuksensa perusteella kuuluvan TRE-aineiston kolmen murteellisimman puhujan joukkoon (vrt. kuvio 65, idiolekti 13). Tunnettuudestaan huolimatta ja osittain juuri sen vuoksi murteet ja murteellisuus ovat nykypuhujalle jotakin sellaista, jonka koetaan hieman etäännyneen itsestä: ajatellaan esimerkiksi, että oma murre on ollut voimakkaampaa lapsuudessa tai että itseä vanhemmat ikäluokat puhuvat vielä parempaa murretta. Positiivinen suhtautuminen murteeseen on kyllä olemassa, mutta oman puheen ei luoteta yltävän riittävään murteellisuuteen. Aito murteellisuus ikään kuin karkaa tavallisen murteenpuhujan ulottumattomiin sarjakuva-albumin sivuille tai Kummeli-hahmo Matti Näsän vitseihin.

---

²⁸⁷ Sinikka Nopolan ensimmäinen Eilasta ja Rampesta kertova teos *Ei tehrä tästä ny numeroo* (2003) ilmestyi vasta TRE2-haastattelun jälkeen. Myös Tampereen murteelle käännetty Aku Ankka -sarjakuva-albumi *Kyä viksup päriää* (2001) on TRE2-haastattelun jälkeiseltä ajalta.

Ei-lingvisti voi tulkita murteiden muuttumisen vanhan murteen rappeutumiseksi ja nykytilanteen huonommaksi aiempaan verrattuna. Tästä lähtökohdasta on varsin ymmärrettävää, että omaan murteellisuuteen suhtaudutaan usein vähättelevästi. Ei-lingvistin vertailukohteena on muuttumattoman vanhan murteen ideaali, kun taas kielentutkijan näkökulmasta on selvää, että murre voi ajan myötä muuttua ja silti säilyttää alueellisen omaleimaisuutensa. Näin ollen murteellisuuttaan vähättelevä puhuja voi kielestään tehdyn analyysin perusteella tulla kuitenkin luokitelluksi aineiston murteellisimpiin puhujiin kuuluvaksi, niin kuin Kalervon tapauksessa on käynyt. TRE-aineiston puhujien murteellisuutta ei ole ensisijaisesti verrattu vanhan murteen edustukseen, vaan puhujat on asetettu jatkumolle toinen toisiinsa suhteut- taen (vrt. kuvio 65). Näin on tullut havainnollistetuksi syntyperäisten tamperelaisen nykypuhekielen kirjo.

Kolme vuotta ennen vuosituhanteen vaihtumista kerätyn TRE2-aineiston enem- mistöedustuksen²⁸⁸ perusteella tamperelaiseen elävään nykypuhekieleen kuuluvat muun muassa seuraavat äänne- ja muotopiirteet sekä piirretasoon rinnastettavat il- miöt:

- MA-infinitiivin tunnuksen illatiivi (*ottaa, hikoileen, rähjään*)
- inessiivin *ssA*-päätte (*tässä talossa*); vokaalin edellä esiintyy myös sandhi- loppuheittoista *s*-varianttia (*täss oli*)
- vaihteluton *tt* yleiskielen *ts*:n vastineena (*mettä : mettän*); kuitenkin nykypu- hujilla yleinen huomionkohdistin *kato* esiintyy tamperelaispuhujillakin tyy- pillisimmin juuri yksinäis-*t*:llisessä asussaan
- astevaihtelu *nk*-yhtymässä (*kaupun̄ki : kaupun̄hin*)
- assimiloituneet variantit *OO* ja *ee* jälkitavujen *oA*- ja *eA*-yhtymissä (*ainoo, oikeestaan*)
- jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien *i*:n kato (*punanen, se sano*); proadjektiivi- veista on käytössä nimenomaan *mm*-vartaloinen *semmonen*-tyyppi
- diftongien avartuminen; tavallisia, joskaan eivät aivan enemmistöedustuk- seen yltäviä ovat myös *tua*-tyyppiset lyhyet muodot
- yleiskielen *d*:n vastineena jokin yksilyöntinen variantti *d*:n ja *r*:n jatkumolta; aiemmat tutkimukset ohjaavat tulkintaa myös siihen suuntaan, että ns. alku- peräisenkin tremulantin ääntämys on tamperelaispuhujilla tunnistettava (ks. Mustanoja & O'Dell 2004; 2007).

TRE-aineiston kvalitatiivisen tarkastelun perusteella esimerkiksi satunnainen yleisgemaatio sekä erityisesti miespuhujilla *i*:n edellä liudentunut *l* ja švaavokaali ovat edelleen elinvoimaisia piirteitä Tampereen puhekielessä. Samoin pitkävokaali- set persoonapronomininit *sää* ja *mää* näyttävät kuuluvan vahvasti nykytamperelaiseenkin kielenkäyttöön. Tampereen puhekieli vaikuttaa voivan hyvin myös prag- matiikan tasolla: *ei tehreä tästä ny numeroo* -asennetta on löydettävissä myös 1990- luvun haastattelupuheesta.

Tamperelaispuhujiin stereotyyppisesti liitettävän *nääs*-partikkelin esiintyminen TRE-aineistossa on sen sijaan vähäistä (ks. myös M. Lehtimäki 1996: 17, 29). Sa- moin vanhastaan hämäläismurteisiin liitetty *l* yleiskielen *d*:n vastineena ei näytä

²⁸⁸ Listaus perustuu TRE-aineiston puhujien lukumääräisen enemmistön piirre-edustukseen 1990- luvun TRE2-aineistossa.

kuuluvan tutkittujen tamperelaispuhujien idiolekteihin.²⁸⁹ Myös *nk*-yhtymän vaihteluttomuus on loitontumassa erityisesti nuoremman polven puhujien kielenkäytöstä. Uusina ilmiöinä syntyperäisten tamperelaisten puheeseen näyttävät nousseen muun muassa *kato*-huomionkohdistimen käyttö sekä geneerinen *sä(ä)*.

Koko TRE-aineiston puhujajoukon tasolla yksilömuutokset näyttävät useimpien piirteiden tarkastelussa kumoavan toisensa. Tarkasteltujen piirteiden edustus näyttää siis kokonaisuudessaan varsin stabiililta. Kun idiolektit nostetaan tarkasteluun sen perusteella, miten ne sijoittuvat eri vuosikymmeninä yleiskielisyyden jatkumolle (ks. kuvio 65), voidaan havaita, että murteellistajat eli Hely (2), Kyllikki (6), Paavo (1), Klaara (19) ja Kaarina (16) ovat aineiston iäkkäämpiä puhujia, kun taas yleiskielistyjät eli Tuija (27), Terhi (26), Tero (28), Tuulikki (25) ja Tuomo (21) edustavat aineiston nuorimpia puhujia.

TRE-aineiston tarkastelu osoittaa ensisijaisesti sen, että idiolektin muuttuminen vielä aikuisiälläkin on mahdollista ja jopa todennäköistä ja että muutosta voi yleistään tapahtua niin murteellisuuden kuin yleiskielisyyden suuntaan. Lienee myös täysin mahdollista, että kerran käynnistynyt muutos voi esimerkiksi jonkin kielenulkoi-sen sysäyksen vuoksi pysähtyä tai vaihtaa suuntaa. TRE-aineiston tarkastelun perusteella muun muassa työelämästä jättäytyminen näyttäytyy kulminaatiokohtana idiolektin murteellistumismuutoksen kannalta. Vastaavasti aikuistumisella ja siihen liittyvillä muuttuneilla rooleilla – työuran mukanaan tuomalla jonkin alan ammattilaisuudella ja esimerkiksi vanhemmuudella – vaikuttaisi olevan yhteys yleiskielistymismuutokseen (ks. myös Palander 2005: 313–314). Uusien tutkimusten selvitetäväksi jää, murteellistuvatko 1950-luvulla syntyneet tamperelaispuhujat eläkkeelle jäännin myötä uudestaan ja kuinka voimakasta mahdollinen murteellistumismuutos on.

Tampereen kaupunkimurteen säilyminen on murrebuumin myötä saanut vahvaa tukea, ja murteella on kaikki edellytykset elää ja voida hyvin myös tulevaisuudessa. Kieleen luontaisesti kuuluvaa vaihtelua ja muuttumista ei tulekaan tulkita elinvoimaisuuden vastakohtaksi. Jotkin nykymurteen variantit oletettavasti aikanaan väistyvät, ja vastaavasti joitakin uusia piirteitä nousee Tampereen murteelle tyypilliseksi. Tampereen murteen leimallisuus on jo vanhastaan syntynyt muistakin suomen murteista tuttujen piirteiden persoonallisena kombinoitumisen kautta. Tämä lienee Tampereen murteen muotoutumismekanismi jatkossakin.

---

²⁸⁹ Oletettavaa on, että nuorempien puhujien kielellisen resurssiin *l d:n* vastineena ei sisälly ollenkaan.

6 Idiolekti ja kielenmuutos reaaliaikatutkimuksen valossa

*Kielessä tuskin mikään onkaan niin pysyväistä
kuin sen alituinen muuttuvuus.*

Martti Rapola 1947 [1926]: 19

Luvuissa 4 ja 5 tarkastelin 30 syntyperäisen tamperelaisen puhujan kielen variaatiota ja muuttumista 20 vuoden aikajanalla. Samalla tarkastelin kahdeksan kielenpiirteen variaatiota ja varianttien elinvoimaisuutta tutkimuksen kohteeksi valittujen puhujien heijastelemassa kantatamperelaisessa kieliyhteisössä. Nyt kun tutkimus on kulkenut teoreettisen taustoituksen, metodologisen toteutuksen ja spesifien piirre- ja idiolektikohtaisten tutkimustulosten esittelyn kautta lähes päätepisteeseensä, jää jäljelle enää sen arviointi, mitä työlläni on tarjottavanaan Tampereen puhekieltä laajemmassa mittakaavassa. Tämä viimeinen pääluku siis sulkee luvussa 3 esittelemäni, tutkimuksen kulkua kuvastavan ympyrän (kuvio 1).

Yksilön kielen eli idiolektin variaatiota ja muutosta käsittelevän tutkimukseni johtajatuksina ovat olleet teoreettinen problematisointi ja metodologinen läpinäkyvyys. Tämä mielessäni nostan vielä tiivistetysti esiin tutkimustyön kautta muotoutuneen näkemykseni yksilön kielen tutkimisen problematiikasta sekä yksilön kielen ja kielenmuutoksen ominaisluonteesta. Toimikoon kaksi seuraavaa lukua tieteellisen keskustelun virittäjinä ja jatkotutkimuksen innoittajina. Lauri Kettusen (1930a: XXVII) sanoin: jatkakoot muut ja oikokoot, missä oiottavaa ilmaantunee.

6.1 Idiolekti reaaliaikatutkimuksen kohteena

Kun reaaliaikaiseen tarkasteluun nostetaan yksilön kielen variaatio ja muuttuminen, ei tutkimusmetodia voida suoraan lainata puhujaryhmien tutkimuksesta. Koska saman puhujan eriaikaisten aineistojen vertailussa ei yleensä ole mahdollista nojautua tutkittavien varianttien suureen massaan, on yksilön kielen tutkijan ratkaistava uudelleen sekä kysymys perusluonteeltaan ja esiintymistiheydeltään erityyppisten piirteiden käsittelystä että ajassa tapahtuneen idiolektikohtaisen muutoksen määrittelystä.

Samalta puhujalta kerätyt eriaikaiset aineistot eroavat aina toisistaan, sillä idiolekti on lähtökohtaisesti varioiva. Jo ihmisen fysiologisten ominaisuuksien vuoksi erityisesti jatkumoluonteisten kielenpiirteiden sisällä esiintyy variaatiota.

Puhuja voi myös käyttää äänne- ja muotopiirteiden variaatiota funktionaalisesti: esimerkiksi referoida tai matkia toista puhujaa tai korostaa piirrevariaation keinoin oman sanomansa painokkuutta. Lisäksi TRE-aineiston tarkastelun perusteella on selvää, että kaikenlaisissa piirteissä voi havaita idiolektitason variaatiota, joka ei näytä suoraan motivoituvan kontekstissaan tai johtavan pidemmälläkään aikavälillä muutokseen.

Kuitenkin variaation ja muutoksen yhteys on tutkimukseni perusteella idiolektitasolla vahva. Käynnissä oleva kielenmuutos näkyy juuri piirteen varianttien esiintymäsuhteissa: muutos ilmenee joko piirretason variaation lisääntymisenä tai sen vähentymisenä riippuen siitä, mikä tarkastelun lähtötilanne on ollut. Kielen variaatiossa piilevä muutoksen potentiaali on – ryhmätason sosiolingvististä teoriaa noudatellen – myös yksilötason kielentutkimuksen todellisuutta.

Idiolektien tarkastelussa on joka tapauksessa lähdettävä liikkeelle siitä, että variaatio kuuluu perustavanlaatuisesti myös muuttumattomiin idiolekteihin. Näin ollen muutoksen arviointi ei voi suoraan perustua eriaikaisten aineistojen eroihin, eikä idiolektin murteellisuuden tai yleiskielisyyden vertailukohdaksi ole syytä ottaa 100 %:n varioimattomuutta. Piirretason kvantitatiivisessa tutkimuksessa havainnollistui, että tarkastelun kohteena olevan kielenilmiön frekvenssi sanelee ensisijaisesti sen, kuinka paljon variaatiota ja sitä kautta muutosta on mahdollista havaita (vrt. Zipfin laki). Variaation havaitsemisen rajat taas rajaavat sitä, mitä mahdollisen muutoksen kulusta sana- tai muototasolla voidaan päätellä.

Tässä tutkimuksessa idiolektien tarkastelu on tapahtunut kahta päämetodia käyttäen. Idiolektien variaatiota ja muutosta on analysoitu *bayesilaisin tilastomenetelmien*. Kvantitatiivisia tutkimustuloksia on haastettu ja syvennetty *ikkunametodin* eli puhujan eriaikaisten haastattelujen samankaltaisten kerrontajaksojen kvalitatiivisen vertailun keinoin. Tutkimuksen sivuteemana on kulkenut 1970- ja 1980-luvun taitteen Nykysuomalaisen puhekielen murros -hankkeen yhteydessä Tampereen puhekielestä tehtyjen *näennäisaikaennusteiden* osuvuuden arviointi *reaaliaikametodilla* saatuihin tuloksiin nojautuen.

Bayesilaisten tilastomenetelmien avulla koko puhujajoukon ja yksittäisten idiolektien edustus on ollut mahdollista esittää yhtä aikaa kunkin tarkasteluun valitun piirteen osalta. Teoreettisella tasolla tunnustettu yksilön kielen yhteisöllinen luonne on näin saatu myös metodologian tasolla havainnollistettua. Kun saman piirteen eri varianttien esiintymäsuhteita on pystytty kuvaamaan analyysin epävarmuustekijät huomioiden, on erilaisten idiolektien ja perusluonteeltaan erilaisten piirteiden metodologisesti kestävä suhteuttaminen toisiinsa käynyt mahdolliseksi.

Bayesilaisten menetelmien avulla myös muutoksen arvioinnin kriteeristö on voitu vakioda niin, että idiolektien piirrekohtaisten muutosten arviointi on muodostunut kautta tutkimuksen yhteismitalliseksi. Idiolektin muutoksen ensisijaiseksi kriteeriksi on tässä tutkimuksessa asetettu tilastollinen merkitsevyys. Piirre piirteeltä tapahtunut muuttuneiden idiolektien yksityiskohtainen tarkastelu osoitti, että tilastollinen merkitsevyys on muutoksen tulkinnan kriteerinä onnistunut. Vain muutamissa yksittäistapauksissa paljastui, että tilastollisessa tarkastelussa näkynyt muutos olikin ensisijaisesti heijastuma esimerkiksi eriaikaisten haastattelujen erilaisesta sanastosta. Näissäkään tapauksissa kvantitatiivisesti muodostettu muutoksen arvio ei paljastu-

nut suoranaisesti vääräksi: ainoastaan sen kvalitatiiviset perustelut jäivät puuttumaan.

Kaikkien tutkittujen piirteiden ja kaikkien tutkimushenkilöiden tilastollinen yhteistarkastelu osoitti, että piirteiden välinen variaatio on kokonaisuudessaan suurempaa kuin puhujien, joskin myös tarkastellut 30 puhujaa eroavat yleiskielisyyden ja murteellisuuden jatkumolla toisistaan (ks. kuvio 65). Kielen variaation perusteella selvärajaisia puhujaryhmiä ei synny, mikä horjuttaa jo aiemminkin problematisoitua sosio-ekonomisiin taustamuuttujiin perustuvien ryhmäjakojen käyttöä variaation tutkimuksen lähtökohtana.

Eri piirteiden murteellisiksi luokitelluissa varianteissa on tutkimuksen perusteella huomattavia eroja sen suhteen, kuinka leimallisen murteellisiksi tai neutraalin puhekielisisiksi ne tarkastellussa kieliyhteisössä tulevat tulkituiksi. Esimerkiksi tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena olleen *nk*-yhtymän astevaihteluttomuus edellyttää puhujalta voimakasta murteellisuutta, kun taas *eA*- ja *OA*-yhtymien assimiloituneita *ee*- ja *OO*-variantteja käyttävät TRE-aineiston puhujajoukossa varsin yleiskielisiksikin profiloituvat puhujat.

Kaikkien piirteiden ja tutkimushenkilöiden tilastollinen yhteistarkastelu osoitti myös, että jonkin piirteen puhujakohtaisen edustuksen tuntemisen perusteella on mahdollista ennustaa jonkin toisen piirteen edustuksen todennäköisyyttä samalla puhujalla. Tässä tutkimuksessa esimerkiksi yleiskielen *ts*-yhtymän vastineiden ja diftongien avartumisen variaatiosuhteiden puhujakohtainen todennäköisyys näyttäytyy hyvin samanlaisena. Näin ollen tamperelaispuhujan *ts*-yhtymän variaation tuntemalla voi usein päätellä saman puhujan diftongien avartumisen todennäköisen edustuksen.

Tutkimuksen perusteella näyttää myös siltä, että joissakin äänne- ja muotopiirteissä jo yhden esiintymäympäristön idiolektikohtaisten variaatiosuhteiden tunteminen mahdollistaa puhujan kokonaisvariaation ennustamisen saman piirteen osalta. Esimerkiksi MA-infinitiivin illatiivimuotojen kahden variantin puhujakohtainen edustus on kolmi- ja useampitavuisissa verbivartaloissa sekä supistumaverbeissä todennäköisesti varsin samanlaista kuin saman puhujan edustus tiheämmin esiintyvissä ja näin ollen helpommin tutkittavissa kaksitavuisissa verbivartaloissa.

Niin ikään yksittäisen puhujan kielessä kokonaisvaltaisemmin ilmenevän muutoksen ennustaminen näyttää mahdolliselta joidenkin yksittäisten piirteiden avulla. Tamperelaispuhujalla esimerkiksi muutos *tuolla* – *tua* -tyypin variaatiossa heijastelee muissakin piirteissä tapahtunutta muutosta samaan suuntaan: Mikäli lyhyet *tua*-tyyppiset muodot ovat vuosikymmenten välillä lisääntyneet, puhujan laajempikin murteellistumismuutos on odotuksenmukainen. Mikäli taas pidemmät muodot, ja niistä erityisesti avartumaton *tuolla*-tyyppi, ovat lisääntyneet, on kokonaisvaltaisemman yleiskielistymismuutoksen havaitseminen todennäköistä.

Ryhmätasolla tehdyt näennäisaikaennusteet sen sijaan eivät kovin luotettavasti toimi yksilön kielenmuutoksen ennustamisessa.²⁹⁰ Samoin koko ryhmän tasolla jonkin piirteen varianttien edustuksessa nähtävä vuosikymmenten välinen muutos tai muuttumattomuus ei suoraan ennusta ryhmän puhujien idiolektitason stabiiliutta tai

---

²⁹⁰ Tämän kritiikin yhteydessä on toki syytä huomauttaa, että näennäisaikametodi on alkuaan kehitetty nimenomaan puhujaryhmien tarkasteluun.

labiiliutta, ei liioin muuttuneissa idiolekteissa tapahtuneen muutoksen suuntaa. Yhteistarkastelussa erisuuntaiset yksilömuutokset kumoavat ainakin osittain toisensa. Piirteiden yksityiskohtaisessa tarkastelussa kävikin ilmi, että idiolektitason muutosta oli aineistossa tapahtunut yleensä yhtä lailla molempiin suuntiin. Oletus, että yksilömuutos olisi todennäköisemmin näennäisaikaennusteen suuntainen kuin sille vastainen, osoittautui näin ollen paikkaansa pitämättömäksi.

Siinä missä jonkin piirteen puhujakohtaista edustusta on mahdollista melko luotettavasti arvioida saman puhujan idiolektista analysoitujen muiden piirteiden edustuksen perusteella, näyttäytyy yksilön kielenmuutos jonkin puhujajoukon kokonaistilanteen valossa aina jossain määrin arvaamattomana. Onkin perusteltua väittää, että ryhmätulosten perusteella – ilman jonkinlaista kosketusta yksilön omaan kieleen ja persoonaan – ei yksittäisen idiolektin laatua voi riittävän luotettavasti ennustaa. Reaaliaikaisen paneelitutkimuksen hyöty idiolektien muutoksen tutkimuksessa onkin kiistaton.

Kvalitatiivisessa tarkastelussa käytetty ikkunametsodi osoitti, että erityisesti idiolektissa tapahtuneen pienehkön mutta kokonaisvaltaisen muutoksen toteaminen pelkästään kvalitatiivisen tarkastelun nojalla on mahdotonta. Yksilön kielenmuutoksen luotettava arvioiminen edellyttää ensisijaisesti kvantitatiivista tutkimusotetta. Kvalitatiivinen tarkastelu voi kuitenkin toimia kvantitatiivisen tutkimuksen hyödyllisenä lisänä: testata ja tarkentaa laskennallisin menetelmin saatuja tuloksia. Esimerkiksi tässä tutkimuksessa kvantitatiivisin menetelmin esiin nostettuja puhujaprofiileja oli ikkunametsodin avulla mahdollista varmistaa, täydentää ja syventää. Jatkossa kvantitatiivista tutkimusta olisi hyödyllistä laajentaa myös äänne- ja muotopiirteiden ulkopuolelle. Tutkittavien ilmiöiden valinnassa ikkunametsodi voinee osoittautua hyödylliseksi.

Ikkunametsodin avulla myös osoittautui, että idiolektissa äänne- ja muotopiirteiden tasolla tapahtunut muutos on sillä tavoin kokonaisvaltaista, että se näkyy esimerkiksi usein toistuvissa kertomuksissa, jotka muilta osin ylläpitävät yksilökieleen vakiintuneita rakenteita. Oletettavaa onkin, että piirretasolla tapahtunut idiolektin muutos näkyy – kenties kaikkein muodollisimpia tilannetyyppejä lukuun ottamatta – missä tahansa vertailtavuuden kriteerit täyttävässä reaaliaikaisessa aineistossa. Havainto puoltaa olemassa olevien haastatteluaineistojen hyödyntämistä jatkossakin tämälntyyppisissä tutkimusasetelmissä, joissa fokuksessa on idiolektin muuttuminen.

Ensisijaisesti kuulonvaraiseen varianttien laadun arviointiin perustuvassa kielen tutkimuksessa tutkijan tekemien ratkaisujen merkitys korostuu. Tutkimuksessa osoittautui, että muun muassa poiminnan ehtojen määrittäminen, varianttien jakaminen luokkiin ja muutoksen määrittelyn kriteerit voivat vaikuttaa merkittävästi tutkimustuloksiin. Kun eri tutkimusten tuloksia verrataan, onkin keskeistä ensin selvittää, ovatko käytetyt aineiston keräämisen, kuvaamisen ja analysoinnin sekä johtopäätösten teon tekniikat vertailun kohteena olevissa tutkimuksissa riittävän yhteismitalliset.

6.2 Idiolekti ja idiolektin muutos

Idiolekti on tässä tutkimuksessa määritelty kuvastamaan yksilön kielenkäytön alemmaa abstraktiotasoa. Idiolekti on puheen konkretiasta johdettavissa oleva, väistämättä aikaan ja tilanteeseen sijoittuva pysäytyskuva yksilön kielenkäytöstä. Idiolektin kuvaus on yksilön kielenkäytössä esiintyvien piirteiden variaatiosuhteiden hahmotelua ja sen todennäköisyyden havainnollistamista, jolla tietyt variantit yksilön puheessa esiintyvät.

Idiolektin muutos taas on tässä tutkimuksessa määritelty eriaikaisten aineistojen välillä riittävän luotettavasti todennettavissa olevaksi eroksi puhujan käyttämien saman piirteiden eri varianttien esiintymissuhteissa. Muutosta ei näin ollen ole rajattu koskettamaan ainoastaan sellaisia variaatiosuhteiden muutoksia, joiden kautta puhuja profiloituu kokonaan uudella tavalla esimerkiksi murteellisten varianttien käyttäjästä yleiskielisten varianttien käyttäjäksi. Toisaalta muutokseksi ei ole hyväksytty mitä tahansa eriaikaisten aineistojen välillä havaittavaa eroa. Riittävän luotettavaksi idiolektin muutokseksi on tulkittu ainoastaan tilastollisesti merkitsevä muutos.

Teoreettisena rakennelmana tutkimukseen mukaan nostettu puhujan henkilökohtaisen resurssin käsite korostaa, että rajatusta aineistosta muodostettu pysäytyskuva yksilön kielestä on aina monella tapaa vajavainen. Dynaaminen resurssi edustaa yksilön kielen korkeampaa abstraktiotasoa. Se sisältää puheen konkretian kautta johdettavissa olevien variaatiosuhteiden lisäksi idiolektin muutoksen eli yksilön kielen uudenlaisen variaation potentiaalin. Kielentutkimuksen keinoin päästään ensisijaisesti kiinni puhujan idiolektiin. Resurssi taas on teoreettinen malli, jonka kautta yksilön kielen lähtökohtaisesti varioivaa perusluonnetta on mahdollista hahmottaa.

Idiolektissa havaittavan variaation olemus on amebamainen. Karkeasti luokitellen tapaukset, joissa puheen harvinaisempi variantti esiintyy, voidaan jakaa niihin, jotka motivoituvat kontekstissaan ja niihin, jotka pikemminkin heijastelevat puhutun kielen variaation luonnollisuutta. Yhtä lailla osan variaatiosta voidaan tulkita heijastelevan käynnissä olevaa idiolektin muutosta, kun taas osa variaatiosta kuuluu muutoksen näkökulmasta stabiiliinkin puhujayksilön kieleen vuosikymmenestä toiseen. Kuitenkin, kun tarkasteluun otetaan jokin yksittäisen puhujan yksittäinen variantt esiintymä, päädytään usein tilanteeseen, jossa funktionaalisuuden tulkintoja on useita ja jossa niin variaation luonnollisuus kuin sen kytkös käynnissä olevaan muutokseen heijastuu myös funktionaalisesti käytetyn muodon takaa.

Muun muassa sosiolingvistisen näennäisaikametodin käyttö on perustunut oletukseen suhteellisen muuttumattomasta yksilönkielestä. Uusimmissa reaaliaikatu- tutkimuksissa on havaittu, että myös aikuisen puhujan idiolekti voi muuttua, joskin stabiiliutta on pidetty aikuisen kielenkäyttäjän idiolektin todennäköisempänä ominaisuutena. Tutkimuksessani kävi kuitenkin ilmi, että kun tutkittavia piirteitä on riittävän monta ja reaaliaikaisessa seurussa käytetty muutoksen mittari riittävän tarkka, idiolektin muutoksen havaitseminen on erittäin todennäköistä. Jonkin tai joidenkin piirteiden osalta labiilit idiolektit näyttäytyvät aineistossa selvästi yleisempinä kuin piirretasolla täysin stabiilit idiolektit. Tämä havainto päivittää käsitystä aikuisen puhujan idiolektin muutosherkkyydestä. Juuri idiolektien muutosherkkyys selittää sitä, että yksilötasolla näennäisaikametodin ennustusvoima on heikohko.

Idiolektin muutos on suhteellisen yleistä myös silloin, jos muutosta tarkastellaan kokonaisvaltaisena tilastollisesti merkitsevänä siirtymänä murteellisuuden ja yleiskielisyyden jatkumolla (ks. kuvio 65). Tässä tarkastelutavassa tosin osa idiolektien muutoksesta jää havaitsematta, sillä muutoksen pakottaminen yksilotteiseksi sivuuttaa idiolektia muihin suuntiin vetävän variaation. Kokonaistarkastelu osoittaa kuitenkin selvästi, että idiolektin muutokselle ei ole syytä olettaa ikärajaa: muun muassa TRE-aineiston iäkkäimmän puhujan idiolektissa on tapahtunut selvä ja laaja-alainen murteellistumismuutos ikävuosien 70 ja 90 välillä.

Sosiolingvistiikassa puhujia on ollut tapana ryhmitellä kielenulkoisten muuttujien perusteella. Myös TRE-aineiston puhujat on alkujaan valittu tutkimukseen niin, että valinnan kriteereinä on käytetty juuri sosio-ekonomisia taustamuuttujia. Tutkimus kuitenkin osoittaa, että puhujat eivät suomalaisessa yhteiskunnassa jakaudu vastaaviin ryhmiin kielensä variaation perusteella. Ensisijaisesti puhujien suhteutumista toisiin puhujiin leimaa jatkumoisuus: sekä aineiston kokonaisvariaation että useimpien yksittäisten piirteiden variaation perusteella puhujat eivät jakaudu lainkaan ryhmiin vaan sijoittuvat jatkumolle kattamaan lähes kokonaan tai kokonaan piirteen potentiaalisen variaation kentän. Silloinkin, kun ryhmäytymistä jonkin piirteen variaation perusteella on havaittavissa, muodostuvat ryhmät eivät ole tarkkarajaisia ja ne eivät koostu ainoastaan sosio-ekonomisilta taustatiedoiltaan samankaltaisista puhujista.

Sosiolingvistikissa tutkimuksissa perinteisesti käytetyt taustamuuttujat näyttävätkin toimivan ensisijaisesti, kun havaitulle variaatioprofiilille tai tapahtuneelle muutokselle aletaan jälkikäteen etsiä syy-yhteyksiä mahdollisten kielenulkoisten selitysten joukosta. Tulevan muutoksen tai tuntemattoman yksilökielen ennustajina perinteisten taustamuuttujien selitysvoima jää selvästi vähäisemmäksi. Esimerkiksi TRE-aineiston kokonaistarkastelun perusteella aineiston yleiskielisin puhuja on kyllä iäkäs akateeminen nainen ja aineiston murteellisin puhuja iäkäs työläistaustainen mies. Kuitenkaan kaikki aineiston iäkkäät akateemiset naiset eivät ole yhtä yleiskielisiä, ja myös työläistaustaisten iäkkäiden miespuhujien välillä on suuria eroja. Lisäksi aineiston murteellisimpien puhujien joukossa on myös akateemisen koulutuksen saanut puhuja.

Puhujien yksilövariaatio osoittautui siis tutkimuksen perusteella ryhmäraajat ylittäväksi. Näyttää kuitenkin siltä, että riippumatta puhujan sukupuolesta tai sosio-ekonomisesta statuksesta esimerkiksi koulumaailmasta työelämään siirtymisellä ja toisaalta eläkkeelle jäännillä on laajempaa merkitystä idiolektin kehityskaarta ennustettaessa. TRE-aineiston 1950-luvulla syntyneillä, haastattelujen välillä nuorista aikuisista keski-ikäisiksi varttuneilla puhujilla yleiskielistymismuutos oli muutostyyppinä tavallinen. Aineiston 1920- ja 1930-luvulla syntyneillä, haastattelujen välillä työikäisistä eläkeikäisiksi varttuneilla puhujilla taas murteellistumismuutos oli yleisintä.

Tutkimusaineiston 20 vuoden aikajänne soveltui hyvin idiolektin muutoksen havaitsemiseen ja muutokseen kytkeytyvän yksilön elämänsä laajojen kaarien hahmotteluun. Tutkimukseen osuneiden eri muutosvaiheessa olevien idiolektien ansiosta myös piirteissä variaatioasemittain edustuvan muutoshierarkian osoittaminen oli useissa tapauksissa mahdollista. Esimerkiksi jälkitavun *i*-loppuisissa diftongeissa murteellistumismuutos näyttää TRE-aineiston perusteella kulkevan *in*-adverbeista ja

oitta-verbeistä muiden tapausryhmien kautta verbien imperfekti- ja konditionaali-muotoihin.

Varsinaisen teoreettisen mallin, idiolektin muutoksen kulun vaihe vaiheelta osoit-tavan ja muutoksen nopeuden huomioon ottavan kuvauksen muotoiluun 20 vuoden välein tapahtuvan seuruun aikajänne on liian pitkä. Aineistossa on kuitenkin selviä, useampien puhujien rinnakkaiseen tarkasteluun perustuvia viitteitä siitä, että alku- ja loppuvaiheen muutos on idiolektitasolla hidasta ja keskivaiheen muutos nopeampaa. Esimerkiksi piirrekohtaisessa tarkastelussa ilmeinen, puhujan profiloitumiseen vai-kuttanut muutos näytti yleisemmältä sellaisissa tapauksissa, joissa idiolektin variaa-tiota kuvastava jana oli jo ensimmäisen haastattelun perusteella piirrettävissä variaa-tiokenttää havainnollistavan kuvion laidoista irralleen. Oletettavaa onkin, että esi-merkiksi S-käyrää voi käyttää paitsi yhteisötason kielenmuutoksen myös idiolektin muutoksen mallina.

Huomattava kuitenkin on, että edes yksilön näkökulmasta erittäin pitkällä 20 vuoden aikajänteellä muutos ei TRE-aineiston voimakkaimminkaan muuttuneissa idiolekteissa ollut sellaista, että se olisi johtanut jonkin variantin yksinomaisesta käytöstä saman piirteen toisen variantin yksinomaiseen käyttöön. Yksilön kielen-muutosta ei tulekaan mieltää samalla tavoin kuin koko kieliyhteisössä ajan myötä tapahtuvaa, lopulta päätepisteeseensä johtavaa sociolinguvististä muutosta (vrt. Labov 1994: 79–83). Näyttää pikemminkin siltä, että idiolektin muuttuminen ei juuri kos-kaan ole totaalista ja peruuttamatonta niin, että vanhaan ei olisi missään olosuhteissa paluuta esimerkiksi puhujan itse niin halutessa. Idiolektin muutosvaiheita voi kuvata esimerkiksi S-käyrän avulla, mutta idiolektin muutoksen alku- ja päätepidettä ei tule asettaa täydelliseen varioimattomuuteen.

Yksilön elinaikana hänen idiolektissaan on mahdollista tapahtua monensuuntaista muutosta. Vaikka tässä tutkimusasetelmassa idiolekteissa 20 vuoden aikana tapah-tunut muutos on kuvattu suoraviivaisena (ks. esim. kuvio 65), on täysin mahdollista, että kuvauksessa käytetty jana kätkee alleen useita tapahtuneita muutoksia. Mikäli seuruupisteitä olisi asetettu samalle 20 vuoden aikavälille useampia, on oletettavaa, että idiolektin kuvaaja muodostuisi tällöin yhden suoran janan sijaan pörssikurssin kaltaisesta peräkkäisten ja asteikkoon nähden eri kulmassa olevien janojen ketjusta – kuitenkin niin, että janojen nousuista ja laskuista huolimatta sama puhujakohtai-nen murteellistumisen tai yleiskielistymisen tendenssi olisi havaittavissa. Juuri kyky ja valmius nopeaankin muutokseen ovat yksilön kielen keskeisiä ominaisuuksia. Tämä idiolektiin luontaisesti kuuluva muutosherkkyys mahdollistaa yksilön sopeu-tumisen muuttuviin elämänvaiheisiin ja arjen erilaisiin sosiaalisiin tilanteisiin.

Lähteet

- ALANEN, LEENA 2001: Polvesta polveen. Sukupolvi sosiologisena käsitteenä ja tutkimuskohteena. – Anne Sankari & Jyrki Jyrkämä (toim.), *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*, s. 97–115. Tampere: Vastapaino.
- ALASUUTARI, PERTTI 2001: *Laadullinen tutkimus*. 3. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.
- ALESTALO, MATTI 1980: Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat toisen maailmansodan jälkeen. – Tapani Valkonen, Risto Alapuro, Matti Alestalo, Riitta Jallinoja & Tom Sandlund (toim.), *Suomalaiset. Yhteiskunnallinen rakenne teollistumisen aikana*, s. 102–180. Juva: WSOY.
- ANDRICH, DAVID 1978: A rating formulation for ordered response categories. – *Psychometria* 43(4), s. 561–573.
- ANTILA, ULLA 1982: Jälkitavujen *a*, *ä* -loppuiset vokaaliyhtymät. – Kaija Jonninen-Niilekselä (toim.) 1982a, s. 83–95.
- ANTILA-BAMICHAS, ULLA 1989: *Jälkitavujen a- ja ä-loppuiset vokaaliyhtymät Tampereen puhekielessä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. TaY.
- ASH, SHARON 2002: Social Class. – Chambers, J. K., Peter Trudgill & Natalie Schilling-Estes (toim.), *The Handbook of Language Variation and Change*, s. 402–422. Blackwell Handbooks in Linguistics. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- BAAYEN, R. HARALD 2001: *Word Frequency Distributions*. Text, Speech and Language Technology, Volume 18. Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publishers.
- BAFUMI, J., A. GELMAN, D. K. PARK & N. KAPLAN 2005: Practical issues in implementing and understanding Bayesian ideal point estimation. *Political Analysis* 13, s. 171–187.
- BAILEY, CHARLES-JAMES N. 1973: *Variation and Linguistic Theory*. Arlington (Va.): Center for Applied Linguistics.
- BAILEY, GUY 2002: Real and Apparent time. – Chambers, J. K., Peter Trudgill & Natalie Schilling-Estes (toim.), *The Handbook of Language Variation and Change*, s. 312–332. Blackwell Handbooks in Linguistics. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- BAYES, THOMAS 1763: *An Essay Towards Solving a Problem in the Doctrine of Chances*. – Postuumisti toimittanut Richard Price. Phil. Trans. Royal Society London.
- BRIGHT, WILLIAM 1997: Social factors in Language Change. – Coulmas, Florian (toim.), *The handbook of Sociolinguistics*, s. 81–91. Blackwell Handbooks in Linguistics. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- BRITAIN, DAVID 2002: Space and Spatial Diffusion. – Chambers, J. K., Peter Trudgill & Natalie Schilling-Estes (toim.), *The Handbook of Language Variation and Change*, s. 603–637. Blackwell Handbooks in Linguistics. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- BUCHOLZ, MARY 1999: “Why be normal?”: Language and identity practices in a community of nerd girls. – *Language in society* 28/2, s. 203–223.
- BUCHSTALLER, ISABELLE 2006: Diagnostics of age-graded linguistic behaviour: The case of the quotative system. – *Journal of Sociolinguistics* 10/1 2006, s. 3–30.
- CAMERON, DEBORAH 1997: Demythologizing Sociolinguistics. – Nikolas Coupland & Adam Jaworski (toim.), *Sociolinguistics. A Reader and Coursebook*, s. 55–67. London: Macmillan.
- CAMPBELL-KIBLER, KATHRYN 2007: Accent, (ING) and the social logic of listener perceptions. *American speech*, Vol. 82, No. 1, s. 32–64.
- CARTER, BOB & ALISON SEALEY 2000: Language, structure and agency: What can realist social theory offer to sociolinguistics? – *Journal of Sociolinguistics* 4/1 2000, s. 3–20.
- CHAMBERS, J. K. 1995: *Sociolinguistic Theory. Linguistic Variation and its Social Significance*. Language in Society 22. Oxford: Blackwell.

- CHAMBERS, J. K. 2002a: Studying Language Variation: An Informal Epistemology. – Chambers, J. K., Peter Trudgill & Natalie Schilling-Estes (toim.), *The Handbook of Language Variation and Change*, s. 3–14. Blackwell Handbooks in Linguistics. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- CHAMBERS, J. K. 2002b: Patterns of Variation including Change. – Chambers, J. K., Peter Trudgill & Natalie Schilling-Estes (toim.), *The Handbook of Language Variation and Change*, s. 349–372. Blackwell Handbooks in Linguistics. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- CHAMBERS, J. K. & PETER TRUDGILL 1998 [1980]: *Dialectology*. Cambridge Textbooks in Linguistics. New York: Cambridge University Press.
- CHEN, MATTHEW 1972: The time dimension: contribution toward a theory of sound change. – *Foundations of Language* 4/8, s. 457–498.
- COULMAS, FLORIAN 1997: Introduction. – Florian Coulmas (toim.), *The Handbook of Sociolinguistics*, s. 1–11. Blackwell handbooks in linguistics 4. Oxford: Blackwell.
- COUPLAND, NIKOLAS 2001a: Language, situation, and the relational self: theorizing dialect-style in sociolinguistics. – Penelope Eckert & John R. Rickford (toim.), *Style and sociolinguistic variation*, s. 185–210. Cambridge: Cambridge University Press.
- COUPLAND, NIKOLAS 2001b: Sociolinguistic theory and social theory. – N. Coupland, S. Sarangi & C. N. Candlin (toim.), *Sociolinguistics and social theory*, s. 1–26. London: Pearson.
- COUPLAND, NIKOLAS, SRIKANT SARANGI & CRISTOPHER N. CANDLIN (toim.) 2001: *Sociolinguistics and social theory*. London: Pearson.
- DOWNES, WILLIAM 1998: *Language and Society*. 2nd edition. Cambridge Approaches to Linguistics. New York: Cambridge University Press.
- ECKERT, PENELOPE 1997: Age as a Sociolinguistic Variable. – Florian Coulmas (toim.), *The handbook of Sociolinguistics*, s. 151–167. Blackwell Handbooks in Linguistics. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- ECKERT, PENELOPE 2001: Style and social meaning. – Penelope Eckert & John R. Rickford (toim.), *Style and sociolinguistic variation*, s. 119–126. Cambridge: Cambridge University Press.
- ECKERT, PENELOPE 2008: Variation and the indexical field. *Journal of sociolinguistics* 12/4 2008, s. 453–476.
- ECKERT, PENELOPE (tulossa): *Three Waves of Variation Study: The emergence of meaning in the study of variation*. Artikkelin julkaistu Penelope Eckertin kotisivulla internet-osoitteessa <http://www.stanford.edu/~eckert/PDF/ThreeWavesofVariation.pdf> (3.11.2010).
- Eurooppalainen viitekehys. Kielten oppimisen, opettamisen ja arvioinnin yhteinen eurooppalainen viitekehys* 2008. 1.–3. painos. Helsinki: WSOY.
- FASOLD, RALPH 1987: *The Sociolinguistics of Society. Introduction to Sociolinguistics Volume I*. Language in society 5. Oxford: Blackwell.
- FASOLD, RALPH 1992: Sociolinguistics in linguistics. – Kingsley Bolton & Helen Kwok (toim.), *Sociolinguistics today. International perspectives*, s. 351–355. London – New York: Routledge.
- FOWLER, CAROL 2010: The reality of phonological forms: a reply to Port. – *Language Sciences* 32, s. 43–55.
- FOX, JEAN-PAUL 2010: *Bayesian Item Response Modeling: Theory and Applications*. Statistics for Social Science and Behavioral Sciences. New York – Dordrecht – Heidelberg – London: Springer.
- FRANCIS, W. N. 1983: *Dialectology. An Introduction*. Longman linguistics library. New York.
- FROMKIN, VICTORIA A. (toim.) 1973: *Speech Errors as Linguistic Evidence*. The Hague: Mouton.
- GELMAN, ANDREW 2005: Analysis of variance – why it is more important than ever. Discussion paper. – *The Annals of Statistics*, Vol. 33, No. 1, s. 1–53.

- GELMAN, ANDREW, JOHN B. CARLIN, HAL S. STERN & DONALD B. RUBIN 2004: *Bayesian Data Analysis*. Texts in Statistical Science. Second Edition. Boca Raton: Chapman & Hall/CRC.
- GELMAN, ANDREW & JENNIFER HILL 2007: *Data Analysis Using Regression and Multi-level/Hierarchical Models*. Analytical Methods for Social Research. Cambridge: Cambridge University Press.
- GIVÓN, TALMY 2002: *Bio-Linguistics. The Santa Barbara Lectures*. USA: John Benjamins Publishing Company.
- GIVÓN, TALMY 2005: *Context as Other Minds: The Pragmatics of Sociality, Cognition and Communication*. USA: John Benjamins Publishing Company.
- GOLDSTEIN, LOUIS, MARIANNE POUPIER, LARISSA CHEN, ELLIOT SALTZMAN & DANI BYRD 2007: Dynamic action units slip in speech production errors. – *Cognition: International Journal of Cognitive Science* 103, s. 386–412.
- GUMPERZ, JOHN J. 1971: *Language in social groups*. Stanford: Stanford University Press.
- GUMPERZ, JOHN J. 1982: *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HAKANEN, AIMO 2000: Onks teijä heitin? Monikon persoonapronomineiksi luokiteltujen muotojen käytöstä suomen murteissa ja kirjakielessä. – *Sananjalka* 42, s. 7–46.
- HAKULINEN, AULI 1980: Kommenttipuheenvuoro Heikki Paunosen esitelmästä Sosiolingvistinen tutkimus Suomessa 1970-luvulla sekä eräs sosiolingvistinen tutkimushanke. Kaisa Häkkinen ja Fred Karlsson (toim.), *Suomen kielitiede 1980-luvun kynnyksellä. Symposium Turussa 30.11.–1.12.1979*, s. 129–135. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisuja n:o 4. Turku.
- HAKULINEN, AULI 1989: Keskustelun luonnehtimisesta konteksti- ja funktionaalisten teki-
joiden nojalla. – Auli Hakulinen (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja I*, s. 41–72. Kieli 4. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HAKULINEN, AULI, FRED KARLSSON & MARIA VILKUNA 1980: *Suomen tekstilauseiden piirteitä: kvantitatiivinen tutkimus*. Helsinki. Helsingin yliopisto.
- HAKULINEN, AULI & EEVA-LEENA SEPPÄNEN 1992: Finnish *kato*: from verb to particle. – *Journal of Pragmatics* 18, s. 527–549.
- HAKULINEN, AULI & MARJA-LEENA SORJONEN 1986: Keskustelun kuvaamisesta. – Pentti Leino & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Kieli 1*, s. 5–38. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- HAKULINEN, LAURI 1968: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Helsinki: Otava.
- HALL, ROBERT A. JR. 1951: Idiolect and Linguistic Super-ego. – *Studia Linguistica. A Journal of General Linguistics*, Volume 5, Issue 1, s. 21–27.
- HALLIDAY, M. A. K. 1973: *Explorations in the Functions of Language*. London: Edward Arnold.
- HALLIDAY, M. A. K. 1974: *Language and Social Man*. Schools Council Programme in Linguistics and English Teaching: Series II, Vol. 3. London: Longman.
- HASAN, RUQAIYA 1996: *Ways of Saying: Ways of Meaning*. – Carmen Cloran, David Butt & Geoff Williams (toim.), *Selected Papers of Ruqaiya Hasan*. New York: Cassel.
- HEIKKINEN, HANNU 1997: “Tiijätkö?” ”En tier... tiä.” t:n astevaihteluparina olevan kadon edustus vanhoilla tukialueilla ja r-murteissa. – Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio*, s. 74–84. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 8. Oulun yliopisto.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 1988: Mitä puhutusta ja kirjoitetusta kielestä ja niiden eroista on sanottu fennistiikassa? – *Virittäjä* 92, s. 395–401.
- HENTTONEN, VELI-PEKKA 1981: *Tampereen puhekielen i:n loppuheitto ja sen sosiaalinen vaihtelu säilynyt loppu-i formaalisuuden ilmaisijana*. Suomen kielen pro gradu - tutkielma. TaY.
- HINNEBURG, ALEXANDER, HEIKKI MANNILA, SAMULI KAISLANIEMI, TERTTU NEVALAINEN & HELENA RAUMOLIN-BRUNBERG 2007: How to Handle Small Samples: Bootstrap and Bayesian Methods in the Analysis of Linguistic Change. – *Literary and Linguistic Computing*, 22(2), s. 137–150. Oxford Journals, Oxford University Press.

- HIRSJÄRVI, SIRKKA, PIIRKKO REMES & PAULA SAJAVAARA 2007: *Tutki ja kirjoita*. 13., osin uudistettu painos. Helsinki: Tammi.
- HOLMES, JANET & MIRIAM MEYERHOFF 1999: The Community of Practice: theories and methodologies in language and gender research. – *Language in Society* 28/2, s. 173–183.
- HS.fi 2.2.2010. *Murteet ovat teennäisiä ja tyhmiä*. Kolumnisti Virpi Salmi.
<http://www.hs.fi/viihde/artikkeli/Murteet+ovat+teenn%C3%A4isi%C3%A4+ja+tyhmi%C3%A4/1135252552260> (29.11.2010).
- HURTTA, HEIKKI 1999: Variaationtutkimuksen myytit ja stereotypiat. – Urho Määttä, Pekka Pälli & Matti K. Suojanen (toim.), *Kirjoituksia sosiolingvistiikasta*, s. 53–101. Folia Fennistica & Linguistica 22. Tampere, Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- HURTTA, HEIKKI 2000: *Suomen murteiden askel-tyyppisten nominien morfologiaa ja murremaantiedettä*. Osa A: Tutkimus. Osa B: Sanasto ja kartat. Opera Fennistica & Linguistica, Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- HY = Helsingin yliopisto.
- HYTTINEN, HANNU 1995: *Pipa päässä rotvallir reunalla. Taskusanakirja tampere – suomi*. 4. painos. Tampere: Kustannus Oy Aamulehti ja Tampere-Seura ry.
- HYTTINEN, HANNU 2009: *Iso pipa: Tampere–suomi suursanakirja*. Tampere: Tampere-seura.
- HÄNNINEN, VILMA 1999: *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tamperensis 696. Tampere: Tampereen yliopisto.
- IIVONEN, ANTTI 1991: Paljonko sanojen tunnuksesta on arvausta ja mitä siitä seuraa. – Kari Suomi (toim.), *Fonetiikan päivät – Oulu 1990. Papers from the 16th meeting of Finnish phoneticians*, 139–151. Oulun yliopisto. Logopedian ja fonetiikan laitos.
- IIVONEN, ANTTI, ANTTI SOVIJÄRVI & REIJO AULANKO 1990: *Foneettisen kirjoituksen kehitys ja nykytila. Kansainvälinen foneettinen aakkosto (IPA). Suomalais-ugrilainen tarkkirjoitus (SUT)*. Helsingin yliopiston fonetiikan laitoksen monisteita n:o 16. Helsinki.
- IKOLA, NIILLO 1925: *Ala-Satakunnan murteen äännehistoria I. Descendentti esitys myöhäiskantasuomalaisten konsonanttien kehityksestä*. Turun Yliopiston julkaisuja B XV. Turun yliopisto, Turku.
- IKOLA, NIILLO 1931: *Ala-Satakunnan murteen äännehistoria II. Descendentti esitys myöhäiskantasuomalaisten vokaalien kehityksestä*. Turun Yliopiston julkaisuja B XV. Turun yliopisto, Turku.
- ISK = *Iso suomen kieliooppi*. 2004, 2. painos. SKST 950. Helsinki: SKS.
- ITKONEN, ERKKI 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Helsinki: WSOY.
- ITKONEN, ESA 1983: *Causality in Linguistic Theory. A Critical Investigation into the Philosophical and Methodological Foundations of 'Non-autonomous' Linguistics*. Bloomington: Indiana University Press.
- ITKONEN, ESA 2001: *Maailman kielten erilaisuus ja samuus*. 2., uudistettu ja laajennettu painos. Yleisen kielitieteen julkaisuja 4. Turun yliopisto.
- ITKONEN, ESA 2005: *Analogy as Structure and Process : Approaches in Linguistics, Cognitive Psychology and Philosophy of Science*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- ITKONEN, ESA & ANNELI PAJUNEN 2010: *Empiirisen kielitieteen metodologia*. Helsinki: SKS.
- ITKONEN, TERHO 1969: *Muoto-opin keruuopas*. Laatinut Terho Itkonen apunaan Heikki Leskinen, Heikki Paunonen ja Tapani Lehtinen. Tietolipas 59. Helsinki: SKS.
- ITKONEN, TERHO 1970: *Ovatko ääntenmuutokset vähittäisiä vai harppauksellisia?* – *Virittäjä* 74, s. 411–438.
- ITKONEN, TERHO 1972: *Kuoreveden ja Keuruun murretta. Tekstejä ja sandhiseikkojen tarkastelua*. *Suomi* 117: 1. Helsinki: SKS.
- ITKONEN, TERHO 1997: *Nimestäjän opas*. Kolmas, uusittu painos. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- JAYNES, EDVIN T. 2003: *Probability Theory: The Logic of Science*. Cambridge: Cambridge University Press.

- JOHNSTONE, BARBARA 2000: *Qualitative Methods in Sociolinguistics*. New York – Oxford: Oxford University Press.
- JOKINEN, KIMMO 2008: Miten laadullinen tutkimus vaikuttaa? – Kirsti Lempiäinen, Olli Löytty & Merja Kinnunen (toim.), *Tutkijan kirja*, s. 243–250. Tampere: Vastapaino.
- JONNINEN-NIILEKSELÄ, KAIJA 1980: *Tampereen puhekielen t:n heikkoasteisten vastineiden, nk:n astevaihtelun, ts-yhtymän, yleisgemiaation, 3. infinitiivin illatiivin ja monikon I. persoonan kongruenssin sosiaalinen variaatio*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. TaY.
- JONNINEN-NIILEKSELÄ, KAIJA (toim.) 1982a: *Tampereen puhekieli tutkimuskohteena*. Folia Fennistica & Linguistica. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Tampere.
- JONNINEN-NIILEKSELÄ, KAIJA 1982b: Tampereen puhekieli tutkimuskohteena. – Kaija Jonninen-Niilekselä (toim.) 1982a, s. 7–35.
- JONNINEN-NIILEKSELÄ, KAIJA 1982c: Eräitä äänne- ja muoto-opillisia piirteitä. – Kaija Jonninen-Niilekselä (toim.) 1982a, s. 121–160.
- JOSÉ, BRIAN 2010: The Apparent-Time Construct and stable variation: Final /z/ devoicing in northwestern Indiana. *Journal of Sociolinguistics* 14/1 2010, s. 34–59.
- JUTIKKALA, EINO 1979: *Tampereen historia III. Vuodesta 1905 vuoteen 1945*. Tampereen kaupunki: Tampereen Keskuspaino.
- JUUSELA, KAISU 1989: *Törmäysmurteen variaatiosta. Jälkitavun i-loppuisen diftongin edustus Töysän murteessa*. SKST 496. Helsinki: SKS.
- JUUSELA, KAISU 1998: Yksilölliset poikkeamat morfologiassa. – Urho Määttä & Klaus Laalo (toim.), *Kirjoituksia muoto- ja merkitysopista*, s. 51–75. Folia Fennistica & Linguistica 21. Tampere. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- JY = Jyväskylän yliopisto.
- JÄRVI, MARTTI 1981: Murrepiirteet eteläpohjalaisten opiskelijoiden ja koululaisten puhekielessä: konsonantit. – *NPMJy, raportti 2*, s. 9–56.
- JÄRVI, MAUNO 1981: Murrepiirteet eteläpohjalaisten opiskelijoiden ja koululaisten puhekielessä: vokaalit. – *NPMJy, raportti 2*, s. 57–90.
- KAIVOLA-BREGENHØJ, ANNIKKI 1988: *Kertomus ja kerronta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 480: Helsinki: SKS.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1995: Koodinvaihto ja keskustelun moniäänisyys. – *Virittäjä* 99, s. 2–24.
- KARHU, ANNA 1995: Murrehaastattelu vuorovaikutustilanteena. – Marjatta Palander (toim.), *Murteiden matkassa. Juhlakirja Alpo Räisäsen 60-vuotispäiväksi 25.2.1995*, s. 92–109. Studia Carelica Humanistica 6. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta. Joensuu.
- KAUHANEN, IRINA 2006: Norms and sociolinguistic description. – Mickael Suominen et al. (toim.), *A Man of Measure. Festschrift in the honour of Fred Karlsson on his 60th Birthday*, s. 34–46. SKY Journal of Linguistics 19. Tampere: Tampere University Press.
- KETTUNEN, LAURI 1930a: *Suomen murteet I. Murrenäytteitä*. SKST 188. Helsinki: SKS.
- KETTUNEN, LAURI 1930b: *Suomen murteet II. Murrealueet*. SKST 188. Helsinki: SKS.
- KETTUNEN, LAURI 1940a: *Suomen murteet III A. Murrekartasto*. Helsinki: SKS.
- KETTUNEN, LAURI 1940b: *Suomen murteet III B. Selityksiä murrekartastoon*. Helsinki: SKS.
- KETTUNEN, LAURI 1981: *Suomen murteet. Murrekartasto*. Neljäs, supistettu painos. Helsinki: SKS.
- KOIVISTO, MIIA 1997: Jälkitavujen A-loppuiset vokaaliyhtymät. – Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sociolingvistinen variaatio*, s. 94–117. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 8. Oulun yliopisto.
- KOKKO, OSSI 2007: *Inkerinsuomen pirstaleisuus. Eräiden sijojen kehitys murteen yksilöllistymisen kuvastajana*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 48. Joensuun yliopisto. *Koskesta voimaa*. <http://www.historia.tampere.fi/> (29.6.2010).

- KOSKI, MAUNO 2002: Murteet muodissa. – Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.), *Äidinkielen merkitykset*, s. 49–74. SKST 869. Helsinki: SKS.
- KROOK, KRISTINA 1999: *Ensi tavun ie-, yö-, ja uo-diftongien avartuminen suomen murteissa*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen julkaisuja, Turku.
- KUIRI, KAIJA 1984: *Referointi Kainuun ja Pohjois-Karjalan murteissa*. Helsinki: SKS.
- KUIRI, KAIJA 2009: Tampereen suomi vanhinta suomea. – Harry Lönnroth (toim.), *Tampere kieliyhteisönä*, s. 13–46. Helsinki: SKS.
- KUKKOLA, MIKA & PÄIVI MARKKOLA 2006: Ihmisiä aineistojen taka(n)a. Kielentutkimuksen muuttuneiden paradigmojen sekä uudistuvan lainsäädännön vaikutuksista puhekielen aineistojen keruuseen ja käsittelyyn. – Anneli Pajunen & Hannu Tommola (toim.), *XXXII Kielitieteen päivät Tampereella 19.–20.5.2005*, 262–278. Tampere Studies in Language, Translation and Culture. Series B 2. Tampere: Tampere University Press.
- KUNNAS, MARIA & MICHAEL O'DELL 2009: Klusiilin kvantiteetin vaikutus edeltävän vokaalin fonaatioon. – Michael L. O'Dell & Tommi Nieminen (toim.), *XXV Fonetikan päivillä Tampereen yliopistossa 11.–12.1.2008 pidetyt esitelmät*, s. 181–188. Tampere Studies in Language, Translation and Culture, Series B 3. Tampere: Tampere University Press.
- KUNNAS, NIINA 2007: *Miten muuttuu runokielten kieli. Reaaliaikatu tutkimus jälkitavujen A-loppuisten vokaalijonojen variaatiosta vienalaismurteissa*. Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 78. Oulun yliopisto.
- KURKI, TOMMI 1999: *Kielellinen vaihtelu ja muutos Pälkäneen murteessa*. Suomen murteiden seuruututkimuksen Pälkäneen raportti. Käsikirjoitus. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- KURKI, TOMMI 2005: *Yksilön ja ryhmän kielen reaaliaikainen muuttuminen. Kielenmuutosten seuraamisesta ja niiden tarkastelussa käytettävistä menetelmistä*. SKST 1036. Helsinki: SKS.
- KURKI, TOMMI 2007: Variaationtutkimuksen nykynäkymiä. – *Sananjalka* 49, s. 143–162.
- KURONEN, MIKKO 2000: *Vokaluttalets akustik i sverigesvenska, finlandssvenska och finska*. Studia Philologia Jyväskyläensia 49. JY.
- KUUTTI, TAINA 1991: *Yleiskielestä poikkeava sanasto tamperelaisten puhekielessä 1970-luvun lopussa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. TaY.
- KYTÖMÄKI, JORMA 1981: Maantieteellinen tutkimus lingvistin apuna. – *Sananjalka* 23, s. 25–36.
- Kyä viksüp päriää* 2001. Barksin tarinoita Tampereen murteella. Tampereen murteelle kääntänyt Katariina Kallio. Helsinki Media.
- LAAKSONEN, HELI 2009: *Pursu. Tarina- ja marinakirja*. Helsinki: WSOY.
- LABOV, WILLIAM 1966: *The Social Stratification of English in New York City*. Washington (D.C.). Center for Applied Linguistics.
- LABOV, WILLIAM 1972a: *Sociolinguistic Patterns*. University of Pennsylvania Press.
- LABOV, WILLIAM 1972b: *Language in the Inner City. Studies in the Black English Vernacular*. University of Pennsylvania Press.
- LABOV, WILLIAM 1975: *What is A Linguistic Fact?* Lisse: Peter de Ridder Press. New York: Humanities Press.
- LABOV, WILLIAM 1980: The Social Origins of Sound Change. – William Labov (toim.), *Locating Language in Time and Space*, s. 251–265. New York: Academic Press.
- LABOV, WILLIAM 1994: *Principles of Linguistic Change vol. 1. Internal Factors*. Language in Society 20. Oxford: Blackwell.
- LABOV, WILLIAM 1997: Some Further Steps in Narrative Analysis. *Journal of Narrative and Life History*, 7(1–4), s. 395–415.
- LABOV, WILLIAM 2001a: The anatomy of style-shifting. – Penelope Eckert & John R. Rickford (toim.), *Style and Sociolinguistic Variation*, s. 85–108. Cambridge: Cambridge University Press.
- LABOV, WILLIAM 2001b: *Principles of Linguistic Change vol. II. Social Factors*. Language in Society 29. Oxford: Blackwell.

- LABOV, WILLIAM & JOSHUA WALETSKY 2009 [1967]: Narrative Analysis: Oral versions of personal experience. – Nikolas Coupland & Adam Jaworski (toim.), *Sociolinguistics. Critical Concepts in Linguistics. Vol. V The sociolinguistics of culture*, s. 376–414. London – New York: Routledge.
- LAINIO, JARMO 1989: *Spoken Finnish in Urban Sweden*. Uppsala Multiethnic Papers 15. Uppsala, Centre for Multiethnic Research.
- LAPPALAINEN, HANNA 2001: Variaationitutkimuksen ja keskusteluanalyysin näkökulmat toisiaan täydentämässä. – Mia Halonen & Sara Routarinne (toim.), *Keskusteluanalyysin näkymiä*, s. 155–184. Kieli 13. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LAPPALAINEN, HANNA 2003: Sosiaaliset verkostot ja informanttien päiväkirjat sosiolingvistiisessä tutkimuksessa. – Lea Laitinen, Hanna Lappalainen, Päivi Markkola & Johanna Vaattovaara (toim.), *Muotojen mieli. Kirjoituksia morfologiasta ja variaatiosta*, s. 73–120. Kieli 15. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LAPPALAINEN, HANNA 2004: *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. SKST 964. Helsinki: SKS.
- LAPPALAINEN, HANNA 2005: Referointi ja variaatio. Sitaatit yksilöllisen variaation kuvastimina ja resurssina. Markku Haakana ja Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys*, s. 150–186. Helsinki: SKS.
- LAPPALAINEN, HANNA 2006: *Mie vai mää, sinä vai te?* Virkailijoiden kielelliset valinnat itseän ja vastaanottajaan viitatessa. – Marja-Leena Sorjonen & Liisa Raevaara (toim.), *Arjen asiointia. Keskusteluja Kelan tiskin äärellä*, s. 241–248. Tietolipas 210. Helsinki: SKS.
- LAPPALAINEN, HANNA 2008a: Kielellinen vaihtelu vuorovaikutuksen resurssina. – Sara Routarinne & Tuula Uusi-Halila (toim.), *Nuoret kielikuvassa*, s. 85–102. Tietolipas 220. Helsinki: SKS.
- LAPPALAINEN, HANNA 2008b: Vaihteleva kieli. – Tiina Onikki-Rantajääskö & Mari Siironen (toim.), *Kieltä kohti*, s. 66–85. Helsinki: Otava.
- LAPPALAINEN, HANNA & JOHANNA VAATTOVAARA 2005: Vielä murteen ja identiteetin suhteesta. – *Virittäjä* 110, s. 98–110.
- LAPPALAINEN, HANNA & LIISA RAEVAARA (toim.) 2009: *Kieli kioskilla. Tutkimuksia kioskiasioinnin rutiineista*. Tietolipas 219. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 152. Helsinki: SKS.
- LASS, ROGER 1980: *On explaining language change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LATOMAA, SIRKKU 2009: Tataarista teluguun. Harry Lönnroth (toim.), *Tampere kieliyhteisönä*, s. 220–245. Helsinki: SKS.
- LAUERMA, PETRI 2004: Aluemurre vai murteiden yhdistelmä? Keskustelu kirjakielen perustasta 1800-luvun alkupuolella. – Katja Huomo, Lea Laitinen & Outi Paloposki (toim.), *Yhteistä kieltä tekemässä*, s. 136–176. SKST 979. Helsinki: SKS.
- LEHIKONEN, LAILA 2005: *Suomea ennen ja nyt. Suomen kielen kehitys ja vaihtelu*. Tampere: Oy Finn Lectura Ab.
- LEHTIMÄKI, MAARIT 1996: *Täytelisäkeidiomien yksilöllinen vaihtelu Tampereen puhekiellessä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. TaY.
- LEHTIMÄKI, PEKKA 1983a: Sekaidiolektien tutkimuksesta. – *Virittäjä* 87, s. 22–40.
- LEHTIMÄKI, PEKKA 1983b: Sekaidiolektien tutkimuksesta. Jatkoa edelliseen vihkoon. – *Virittäjä* 87, s. 178–189.
- LEHTIMÄKI, PEKKA 1989: *Tammelän murrekirja*. Helsinki: SKS.
- LEHTINEN, ESA 1999: Sosiaalisia konteksteja rakentamassa. Erään lausuman sosiolingvistiikkaa. – Urho Määttä, Pekka Pälli & Matti K. Suojanen (toim.), *Kirjoituksia sosiolingvistiikasta*, s. 151–172. Folia Fennistica & Linguistica 22. Tampere. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- LEHTINEN, ESA 2002: *Raamatun puhuttelussa. Teksti, kokemus ja vuorovaikutus adventistien raamatuntutkistelussa*. Acta Universitatis Tamperensis 891. Tampere: Tampere University Press.

- LEHTINEN, TAPANI 2007: *Kielen vuosituhanne. Suomen kielen kehitys kantauralista varhaisuuteen*. Helsinki: SKS.
- LEHTONEN, HEINI 2006: Morfologinen variaatio maahanmuuttajataustaisten helsinkiläisnuorten puheessa. Kaisu Juusela & Katariina Nisula (toim.), *Helsinki kieliyhteisönä*, s. 255–274. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos. Helsinki.
- LEHTONEN, HEINI 2008: Maahanmuuttajataustaisten koululaisten monet kielet. – Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila (toim.), *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla*, s. 103–124. Helsinki: SKS.
- LE PAGE, R. B. 1997: The Evolution of a Sociolinguistic Theory of Language. – Florian Coulmas (toim.), *The Handbook of sociolinguistics*, s. 15–32. Oxford: Blackwell.
- LE PAGE, ROBERT & ANDRÉE TABOURET-KELLER 1985: *Acts of identity: Creole based approaches to language and ethnicity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- LINNA, VÄINÖ 1954: *Tuntematon sotilas*. Porvoo: WSOY.
- LIPPI-GREEN, ROSINA L. 1989: Social network integration and language change in progress in a rural alpine village. – *Language in society* 18/2, s. 213–234.
- LUNN, D.J., A. THOMAS, N. BEST & D. SPIEGELHALTER 2000: WinBUGS – a Bayesian modelling framework: concepts, structure, and extensibility. *Statistics and Computing* 10, s. 325–337.
- LUOJOLA, TEEMU 2006: *Kielitieteellisen aineiston kvantitatiiviset analyysimenetelmät*. Muutettu 14.12.2006. Helsingin yliopisto. Yleisen kielitieteen laitos. Ladattavissa internet-osoitteesta http://www.ling.helsinki.fi/~fkarlss/methods/kvant_men.pdf (19.11.2010).
- LÖNNROTH, HARRY 2009a: *Tampere Kieliyhteisönä*. Helsinki: SKS.
- LÖNNROTH, HARRY 2009b: Messukylän murteesta Tampereen moniin kieliin. – Harry Lönnroth (toim.), *Tampere kieliyhteisönä*, s. 8–12. Helsinki: SKS.
- LÖYTTY, OLLI 2008: Ajattelun jäljet tutkimustekstissä. – Kirsti Lempiäinen, Olli Löytty & Merja Kinnunen (toim.), *Tutkijan kirja*, s. 251–260. Tampere: Vastapaino.
- MAKKONEN, SEIJA & HARRI MANTILA (toim.) 1997: *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio*. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 8. Oulun yliopisto.
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA & JOHANNA VAATTOVAARA 2007: Murteiden uusi nousu. – H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.), *Suomennoskirjallisuuden historia. Osa II. Kääntäminen kulttuurisena instituutiona*, s. 401–411. SKST 1112. Helsinki: SKS.
- MANTILA, HARRI 1992: *Ei tääläkhän senthän jokkaishen sanhan hootakhan panna. Jälkitaivujen vokaalienvälisen h:n variaatio peräpohjalaisissa murteissa*. Helsinki: SKS.
- MANTILA, HARRI 1997: Johdanto. – Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio*, s. 1–23. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 8. Oulun yliopisto.
- MANTILA, HARRI 2004: Murre ja identiteetti. – *Virittäjä* 108, s. 322–346.
- MANTILA, HARRI 2008: Variaatiosta identiteettiin. – Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila (toim.), *Nuoret kielikuvassa*, s. 63–80. Tietolipas 220. Helsinki: SKS.
- MCGUIGAN, FRANK J. 2002: *Experimental Psychology: Methods of Research*. Seventh edition. A Pearson Education Company.
- MELLIN, ILKKA 1996a: *Johdatus tilastotieteeseen, 1. kirja. Tilastotieteen johdantokurssi*. Helsingin yliopisto. Tilastotieteen laitos.
- MELLIN, ILKKA 1996b: *Johdatus tilastotieteeseen, 2. kirja. Tilastotieteen jatkokurssi*. Helsingin yliopisto. Tilastotieteen laitos.
- METSÄMUURONEN, JARI 2009: *Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Tutkijalaitos*. 4. laitos, 1. painos. Helsinki: International Methelp Oy.
- MIELIKÄINEN, AILA (toim.) 1980a, 1981a, 1981b, 1986a: *Nyky-suomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus. Raportit 1–4*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 20, 24, 26, 32. Jyväskylä.

- MIELIKÄINEN, AILA 1980b: Nykysuomalaisen puhekielen tutkimuksen taustaa. – *NPMJy, raportti 1*, s. 1–40.
- MIELIKÄINEN, AILA 1981c: Murre, kielenkäyttäjä ja asenteet. – *NPMJy, raportti 2*, s. 1–126.
- MIELIKÄINEN, AILA 1981d: *Etelä-Savon murteiden äännehistoria 1: Konsonantit*. SKST 375. Helsinki: SKS.
- MIELIKÄINEN, AILA 1982: Nykypuhesuomen alueellista taustaa. – *Virittäjä* 86, s. 277–294.
- MIELIKÄINEN, AILA 1986: Nykysuomen murtuvat murrerajat. – *Kielikello 2/1986*, s. 186–191. Kielenhuollon tiedotuslehti. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- MIELIKÄINEN, AILA 1991: *Murteiden murros. Levikkikarttoja nykypuhekielen piirteistä*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen julkaisuja 36.
- MIELIKÄINEN, AILA 1994: *Etelä-Savon murteiden äännehistoria 2: Vokaalit*. SKST 599. Helsinki: SKS.
- MIELIKÄINEN, AILA 1995: Morfologinen diffuusio. – *Virittäjä* 99, s. 321–336.
- MIELIKÄINEN, AILA 2001: Kirjoitettua murretta. – *Kielikello 4/2001*, s. 4–7.
- MIELIKÄINEN, AILA 2005: Matkimuksista määritelmiin. Miten murteista puhutaan. – *Sananjalka* 47, s. 98–118.
- MIELIKÄINEN, AILA 2009: Verbien pikapuhemuotojen morfosyntaksia. – *Virittäjä* 113, s. 18–37.
- MIELIKÄINEN, AILA & PALANDER, MARJATTA 2002: Suomalaisten murreasenteista. – *Sananjalka* 44, s. 86–109.
- MILROY, JAMES 1992: *Linguistic Variation and Change. On the Historical Sociolinguistics of English*. Language in Society 19. Oxford: Blackwell.
- MILROY, JAMES & LESLEY MILROY 1985: Linguistic change, social network and speaker innovation. – *Journal of Linguistics* 21, s. 339–384.
- MILROY, JAMES & LESLEY MILROY 1997: Varieties and variation. – Coulmas, Florian (toim.), *The handbook of Sociolinguistics*. s. 47–64. Blackwell Handbooks in Linguistics. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- MILROY, LESLEY 1980: *Language and social networks*. Language in society 2. Oxford: Blackwell.
- MILROY, LESLEY 2002: Social Networks. – Chambers, J. K., Peter Trudgill & Natalie Schilling-Estes (toim.), *The Handbook of Language Variation and Change*, s. 549–572. Blackwell Handbooks in Linguistics. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- MILROY, LESLEY & MATTHEW GORDON 2003: *Sociolinguistics. Method and Interpretation*. Oxford: Blackwell Publishing.
- MITRUNEN, HANNA-MARIKA 2005: *Possessiivikongruenssi ja muut omistusliiteilmaukset Tampereen puhekielessä 1970- ja 1990-luvuilla*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. TaY.
- MUSTANOJA, LIISA 2001: *Kauhavan murteen muutos: viiden vokaaliston piirteen analyysi*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. TaY.
- MUSTANOJA, LIISA 2003: ”Voisit ruveta puhumahan niinkun muukkin ihimiset”. Orvokki Aution Viistotaival sosiolingvistiikan näkökulmasta. – *Kielikuvia* 1/2003, s. 9–14.
- MUSTANOJA, LIISA 2009: Tampereen puhekielen variaatio ja muutos 1970-luvulta vuosituhannen taitteeseen. – Harry Lönnroth (toim.), *Tampere kieliyhteisönä*, s. 47–83. Helsinki: SKS.
- MUSTANOJA, LIISA & MICHAEL O’DELL 2004: Tremulantin ääntämys tamperelaisittain. – Tapio Seppänen, Kari Suomi & Juhani Toivanen (toim.), *Fonetiikan päivät 2004*, s. 21–25. Oulun yliopisto.
- MUSTANOJA, LIISA & MICHAEL O’DELL 2007: Suomen *d* ja *r* sosiofoneettisessa kentässä. – *Virittäjä* 111, s. 56–67.
- MYERS-SCOTTON, CAROL 1997: Code-switching. – Coulmas, Florian (toim.), *The handbook of Sociolinguistics*. s. 217–237. Blackwell Handbooks in Linguistics. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- MÄÄTTÄ, URHO 1999: Kielen sosiaalinen perusta ja sääntöjen emergoituminen. – Urho Määttä, Pekka Pälli & Matti K. Suojanen (toim.), *Kirjoituksia sosiolingvistiikasta*, s. 23–

52. *Folia Fennistica & Linguistica* 22. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- MÄÄTTÄ, URHO 2000a: Mistä on pienet säännöt tehty? – *Virittäjä* 104, s. 203–221.
- MÄÄTTÄ, URHO 2000b: Kielitieteen emergenttinen metateoria. – *Virittäjä* 104, s. 498–517.
- NAHKOLA, KARI 1987: *Yleisgeminaatio. Äännevuokseksen synty ja vaiheet kielisysteemisä erityisesti Tampereen seudun hämäläismurteiden kannalta*. SKST 457. Helsinki: SKS.
- NAHKOLA, KARI & MARJA SAANILAHTI 2001: *Kymmenen vuotta myöhemmin. Seuruututkimus kielenmuutosten etenemisestä yksilön kielessä ja puheyhteisössä*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja nro 68.
- NEVALAINEN, SAMPO 2003: Käännöskirjallisuuden puhekielisyksistä – kaksinkertaista illuusiota? – *Virittäjä* 107, s. 2–26.
- NIEDZIELSKI, NANCY A. & DENNIS R. PRESTON 2000: *Folk linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- NIEMINEN, PIRKKO 1980: *Subjektin ja predikaatin kongruenssin sosiaalinen variaatio Tampereen puhekielessä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. TaY.
- NIEMINEN, TOMMI 1999: Kieli ja vaihtelu sosiolingvistiikassa. – Urho Määttä, Pekka Pälli & Matti K. Suojanen (toim.), *Kirjoituksia sosiolingvistiikasta*, s. 1–22. *Folia Fennistica & Linguistica* 22. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- NIINILUOTO, ILKKA 1980: *Johdatus tieteenfilosofiaan. Käsitteen- ja teorianmuodostus*. Helsinki: Otava.
- NISSI, ULLA 1981: III infinitiivin illatiivi ja inessiivi jyvaskyläläisten ja eteläpohjalaisten puhekielessä. – *NPMJy, raportti 3*, s. 51–65.
- NISULA, KATARIINA 2003: Vanhoja tuttuja ja yhteisiä vieraita. Havaintoja erään eteläpohjalaisen paikallisradio-ohjelman kielellisestä variaatiosta. – Lea Laitinen, Hanna Lappalainen, Päivi Markkola ja Johanna Vaattovaara (toim.), *Muotojen mieli. Kirjoituksia morfologiasta ja variaatiosta*, s. 13–44. *Kieli* 15. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- NOPOLA, SINIKKA 2003: *Ei tehrä tästä ny numeroo*. Helsinki: WSOY.
- NPMJy = *Nykysuomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus*. Toim. Aila Mielikäinen. Raportit 1–4. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 20, 24, 26, 32., Jyväskylä.
- NS = *Nykysuomen sanakirja I–VI*. 1951–1961. Helsinki: WSOY.
- NTZOUFRAS, IOANNIS 2009: *Bayesian Modelling Using WinBUGS*. Wiley Series in Computational Statistics. New Jersey: John Wiley & Sons.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986a: *Kieliyhteisön vaihto ja muuttajan identiteetti*. Tietolipas 100. Helsinki: SKS.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986b: *Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen*. Helsinki: SKS.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1990: Keskustelututkimus. – Klaus Mäkelä (toim.), *Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta*, s. 114–141. Helsinki: Gaudeamus.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2000: Sosiolingvistiikka kielentutkimuksen kentässä. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi & yhteisö*, s. 13–37. Soveltavan kielentutkimuksen teoriaa ja käytäntöä 2. Soveltavan kielentutkimuksen keskus. Jyväskylän yliopisto.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2005: Haastattelu kielentutkijan aineistona. – Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.), *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*, s. 242–263. Tampere: Vastapaino.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO & MARJA-LEENA SORJONEN 2005: *Miten kuvata muutosta? Puhutun kielen tutkimuksen lähtökohtia murteenseuruuhankeeseen pohjalta*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 133. Helsinki. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- NUPPONEN, ANNE-MARIA 2011: *”Savon murre” savolaiskorvin. Kansa murteen havainnointi*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities, and Theology No 11. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.

- O'DELL, MICHAEL 2003: *Intrinsic Timing and Quantity in Finnish*. Acta Universitatis Tamperensis 979. Tampere: Tampere University Press.
- O'DELL, MICHAEL, MIETTA LENNES, STEFAN WERNER & TOMMI NIEMINEN 2007: Looking for rhythms in conversational speech. – Jürgen Trouvain & William J. Barry (toim.), *Proceedings of the 16th International Congress of Phonetic Sciences*, s. 1201–1204. Universität des Saarlandes, Saarbrücken, Germany.
- O'DELL, MICHAEL, TOMMI NIEMINEN & LIISA MUSTANOJA 2010: Assessing rhythmic differences with synchronous speech. – *Speech Prosody 2010 Conference Proceedings*, 100141: 1–4.
- OJANSUU, HEIKKI 1901: *Suomen lounaismurteiden äännehistoria. Vokaalioppi, descendentti esitys*. Helsinki: SKS.
- OJANSUU, HEIKKI 1903: *Suomen lounaismurteiden äännehistoria. Konsonantit, descendentti esitys*. Helsinki: SKS.
- PALANDER, MARJATTA 1987: *Suomen itämurteiden erikoisgeminaatio*. SKST 455. Helsinki: SKS.
- PALANDER, MARJATTA 1999: Väitös diftongien avartumisesta. – *Virittäjä* 103, s. 454–463.
- PALANDER, MARJATTA 2001: Kansan käsityksistä lingvistiikkaa. – *Virittäjä* 105, s. 147–151.
- PALANDER, MARJATTA 2005a: *Lapsuudesta keski-ikään. Seuruututkimus itäsavolaisen yksilömurteen kehityksestä*. Suomi 191. Helsinki: SKS.
- PALANDER, MARJATTA 2005b: Muu suomi karjalaisten silmin. – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti*, s. 56–90. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuu. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- PALANDER, MARJATTA 2007: Alueellisen taustan vaikutus murrekäsityksiin. – *Virittäjä* 111, s. 24–55.
- PALANDER, MARJATTA & ANNE-MARIA NUPPONEN (toim.) 2005: *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten identiteetti*. Studia Carelia Humanistica 20. Joensuu. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- PALOMÄKI, ULLA 1998: *Dentaalisen affriikaatan perilliset suomen murteissa. Kielikontaktihin perustuva selitysmalli*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 59, Turku.
- PATRICK, PETER L. 2002: The Speech Community. – Chambers, J. K., Peter Trudgill & Natalie Schilling-Estes (toim.), *The Handbook of Language Variation and Change*, s. 573–598. Blackwell Handbooks in Linguistics. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- PAUNONEN, HEIKKI 1971: Sosiolingvistinen metodi ja sen sovellus. – *Virittäjä* 75, s. 401–412.
- PAUNONEN, HEIKKI 1976: Allomorfien dynamiikkaa. – *Virittäjä* 80, s. 82–107.
- PAUNONEN, HEIKKI 1980: Sosiolingvistinen tutkimus Suomessa 1970-luvulla sekä eräs sosiolingvistinen tutkimushanke. – Kaisa Häkkinen ja Fred Karlsson (toim.), *Suomen kielitiede 1980-luvun kynnyksellä*, s. 117–127. Suomen kielitieteellisen yhdistyksen julkaisu- ja n:o 4, Turku.
- PAUNONEN, HEIKKI 1982a: Muuttuvat puhe-suomen muodot. – Maija Larmola (toim.), *Kouluikäisten kieli*, s. 130–152. Tietolipas 88. Helsinki: SKS.
- PAUNONEN, HEIKKI 1982b: Suomen kielen sosiolingvistinen vaihtelu tutkimuskohteena. – Matti K. Suojanen ja Päivikki Suojanen (toim.), *Sosiolingvistiikan näkymiä*, s. 35–110. Helsinki: Gaudeamus.
- PAUNONEN, HEIKKI 1995 [1982]: *Suomen Kieli Helsingissä. Huomioita Helsingin puhekielen historiallisesta taustasta ja nykyvariaatiosta*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki.
- PAUNONEN, HEIKKI 2003: Suomen kielen morfologisista muutosmekanismeista. – Lea Laitinen, Hanna Lappalainen, Päivi Markkola & Johanna Vaattovaara (toim.), *Muotojen mieli. Kirjoituksia morfologiasta ja variaatiosta*, s. 187–248. Kieli 15. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

- PAUNONEN, HEIKKI 2005a: Totta vai toiveajattelua: näennäisaikainen muutos todellisen muutoksen kuvastajana. – Johanna Vaattovaara, Toni Suutari, Hanna Lappalainen & Riho Grünthal (toim.), *Muuttuva muoto. Kirjoituksia Tapani Lehtisen 60-vuotispäivän kunniaksi*, s. 13–53. Kieli 16. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- PAUNONEN, HEIKKI 2005b: Helsingiläisiä puhujaprofiileja. *Virittäjä* 109, s. 162–200.
- PAUNONEN, HEIKKI 2006: Vähemmistökielestä varioivaksi valtakieleksi. – Kaisu Juusela & Katariina Nisula (toim.), *Helsinki kieliyhteisönä*, s. 13–99. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos. Helsinki.
- PAUNONEN, HEIKKI 2009: Suomalaisen sociolingvistiikan ja kielisosiologian näkymiä. – *Virittäjä* 113, s. 557–570.
- PAUNONEN, HEIKKI, AILA MIELIKÄINEN & MATTI SUOJANEN 1976: *Esitutkimusraportti. Nykysuomalaisen puhekielen murroksen tutkimus*. Käsikirjoitus. Säilytteillä Muoto-opin arkistossa.
- PETYT K.M. 1980: *The study of dialect. An introduction to dialectology*. London: The Trinity Press.
- PIETIKÄINEN, SARI & ANNE MÄNTYNEEN 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- PIRSIG, ROBERT 1992: *Lila: An Inquiry into Morals*. London: Corgi Books.
- PODESVA, ROBERT 2007: Phonation type as a stylistic variable: The use of falsetto in constructing a persona. *Journal of sociolinguistics* 11/4 2007, s. 478–504.
- PORT, ROBERT 2010a: Rich memory and distributed phonology. – *Language Sciences* 32, s. 43–55.
- PORT, ROBERT 2010b: The reality of phonological forms: a rejoinder. – *Language Sciences* 32, s. 60–62.
- POSTI, LAURI 1951: Suomen murteiden äännehistorian kysymyksiä. – *Virittäjä* 55, s. 407–416.
- Praat*. <http://www.fon.hum.uva.nl/praat/> (28.8.2010).
- Praat-opas*. Mietta Lenneksen laatima suomenkielinen opas Praatin käytöstä. <http://www.helsinki.fi/puhetieteet/atk/praat/> (26.8.2010).
- PRESTON, DENNIS R. 1989: *Perceptual dialectology. Nonlinguists' views of areal linguistics*. Dordrecht: Foris.
- PRESTON, DENNIS R. 1999: *Handbook of perceptual dialectology*, Vol 1. Amsterdam: Benjamin's.
- PÄLLI, PEKKA 2003: *Ihmisryhmä diskurssissa ja diskurssina*. Acta Universitatis Tamperensis 910. Tampere: Tampere University Press.
- RAEVAARA, LIISA & EEVA-LEENA SEPPÄNEN 1989: Litterointi puheen kuvana ja tekstinä. – Auli Hakulinen (toim.), *Suomalaisen keskustelun keinoja I*, s. 29–36. Kieli 4. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- RAMPTON, BEN 1995: *Crossing: Language and ethnicity among adolescents*. London: Longman.
- RAPOLA, MARTTI 1919–1920: *Kantasuomalaiset pääpainottomain tavujen i-loppuiset diftongit suomen murteissa*. Helsinki: SKS.
- RAPOLA, MARTTI 1947 [1926]: Murteet ja niiden rajat. – Martti Rapolan esseekokoelma *Kieli elää*, s. 16–26. Porvoo – Helsinki: WSOY. Alkuperäinen kirjoitus ilm. 1926. *Valo* (III). Porvoo: WSOY.
- RAPOLA, MARTTI 1966: *Suomen kielen äännehistorian luennot*. SKST 283. Helsinki.
- RAPOLA, MARTTI 1990 [1947]: *Johdatus suomen murteisiin*. Neljäs painos. Tietolipas 4. Helsinki: SKS.
- RASILA, VILJO 1984: *Tampereen historia II. 1840-luvulta vuoteen 1905*. Tampere: Tampereen kaupunki.
- RASILA, VILJO 1988: Markkinapaikasta tehdaskaupungiksi. – Pentti Alhonen, Unto Salo, Seppo Suvanto & Viljo Rasila (toim.), *Tampereen historia I. Vaiheet ennen 1840-lukua*, s. 317–375. Tampere: Tampereen kaupunki.

- RASILA, VILJO 1988: Tehdasteollisuuden varhaisvaiheet. – Pentti Alhonen, Unto Salo, Sepo Suvanto & Viljo Rasila (toim.), *Tampereen historia I. Vaiheet ennen 1840-lukua*, s. 553–643. Tampere: Tampereen kaupunki.
- RASILA, VILJO 1992: *Tampereen historia IV. Vuodesta 1944 vuoteen 1990*. Tampere: Tampereen kaupunki.
- RAUTANEN, MARIANNE 1999: *Tampereen puhekielen jälkitavujen A-loppuiset vokaaliyhtymät, yleiskielen ts-yhtymän vastineet ja t:n heikon asteen vastineet 1977 ja 1997*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. TaY.
- RIIONHEIMO, HELKA 2007: *Muutoksen monet juuret: oman ja vieraan risteytyminen Viron inkerinsuomalaisten imperfektinmuodostuksessa*. Helsinki: SKS.
- ROMAINE, SUZANNE 1982: What is a speech community? – Suzanne Romaine (toim.), *Sociolinguistic Variation in Speech Communities*, s. 13–24. London: Arnold.
- ROMAINE, SUZANNE 1994: *Language in society. An Introduction to sociolinguistics*. New York: Oxford University Press.
- RUUSUVUORI, JOHANNA & LIISA TIITTULA 2005: Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. – Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.), *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*, s. 22–56. Tampere: Vastapaino.
- RÄISÄNEN, ALPO 1978: Kantasanan ja johdoksen suhteesta. – *Virittäjä* 82, s. 321–344.
- SAARTEINEN, PEKKA 1982: Pikapuhemuodoista. Kaija Jonninen-Niilekselä (toim.) 1982a, 191–209.
- SALOMAA, LEENA 1981: Loppuheiton sosiaalinen variaatio Turun puhekielessä. M. K. Suojanen (toim.), *Kirjoituksia puhekielestä*. Turun puhekielen projektin julkaisuja 1, s. 59–78. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 14.
- SALONEN, MARJA 1982a: *Diftongien avartuminen Tampereen puhekielessä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. TaY.
- SALONEN, MARJA 1982b: Diftongien avartuminen. – Kaija Jonninen-Niilekselä (toim.) 1982a, s. 97–119.
- SAMPSON, GEOFFREY 1980: *Schools of Linguistics. Competition and evolution*. London – Melbourne – Sydney – Auckland – Johannesburg: Hutchinson.
- SANKOFF, GILLIAN, HÉLÈNE BLONDEAU & ANNE CHARITY 2001: Individual roles in a real-time change. Montreal (r=>R) 1947–1995. – Hans Van de Velde & Roeland van Hout (toim.), *'r-atrics. Sociolinguistic, phonetic and phonological characteristics of /r/*, s. 141–157. *Études & Travaux n°4 – Décembre 2001*. Bruxelles: Institut des Langues Vivantes et de Phonétique.
- SANTA ANA, OTTO & CLAUDIA PARODI 1998: Modeling the speech community: Configuration and variable types in the Mexican Spanish setting. – *Language in Society* 27, s. 23–51.
- SAUKKONEN, PAULI 1965: *Itämerensuomalaisten kielten tulosijainfinitiivirakenteiden historiaa I. Johdanto adverbali infinitiivi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino Oy.
- SCHILLING-ESTES, NATALIE 2002: Investigating Stylistic Variation. – Chambers, J. K., Peter Trudgill & Natalie Schilling-Estes (toim.), *The Handbook of Language Variation and Change*, s. 375–401. Blackwell Handbooks in Linguistics. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- SELKÄLÄ, ARTO 2008: Tutkijan valintojen seurauksista lomaketutkimuksessa. – Kirsti Lempiäinen, Olli Löytty & Merja Kinnunen (toim.), *Tutkijan kirja*, s. 219–230. Tampere: Vastapaino.
- SHORE, SUSANNA 1992: *Aspects of a Systemic-Functional Grammar of Finnish*. Julkaisu-maton väitöskirja. School of English and Linguistics, Macquarie University, Sydney, N.S.W.
- SIITONEN, KIRSTI 1981: Dialektologian ja sosiolingvistiikan suhteesta. – M. K. Suojanen (toim.), *Kirjoituksia puhekielestä*, s. 43–58. Turun puhekielen projektin julkaisuja 1. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 14.
- SILFVERBERG, LEENA 2005: *Suomen kielen jatko-oppikirja*. 7., korjattu painos. Jyväskylä: Oy Finnlectura Ab.

- SILVENNOINEN, LEENA 1980a: Jyväskylän osatutkimuksen kulku. – *NPMJy, raportti 1*, s. 41–56.
- SILVENNOINEN, LEENA 1980b: Laaja-alaiset itämurteisuudet Jyväskylän puhekielessä. – *NPMJy, raportti 1*, s. 89–122.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia.
- SORSAKIVI, MERJA 1982: Infinitiivijärjestelmän muutoksia lasten kielessä. – *Virittäjä* 86, s. 377–391.
- SPIEGELHALTER, DAVID & KENNETH RICE 2009: Bayesian statistics. *Scholarpedia*, 4 (8) : 5230. http://www.scholarpedia.org/article/Bayesian_statistics (3.11.2010).
- SUNDGREN, EVA 2002: *Återbesök i Eskilstuna. En undersökning av morfologisk variation och förändring i nutida talspråk*. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet.
- SUOJANEN, MATTI K. (toim.) 1981a: *Kirjoituksia puhekielestä*. Turun puhekielen projektin julkaisuja 1. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 14.
- SUOJANEN, MATTI K. 1981b: Turun puhekielen tutkimus – uhkarohkeatako? – M. K. Suojanen (toim.) 1981, s. 8–17.
- SUOJANEN, MATTI K. 1982: Sosiolingvistiikka – synkretistinen tieteenala. – M. K. Suojanen & Päivikki Suojanen (toim.), *Sosiolingvistiikan näkymiä*, s. 7–37. Helsinki: Gaudeamus.
- SUOJANEN, MATTI K. (toim.) 1985: *Mitä Turussa puhutaan? Raportti Turun puhekielen tutkimuksesta*. Turun puhekielen projektin julkaisuja 3. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 23.
- SUOJANEN, MATTI K. 1996: Kertomukset päivittäisviestinnässä. – *Sananjalka* 38, s. 109–124.
- SUOJANEN, MATTI K., LEENA SALOMAA & RIITTA VUORINEN 1981: Kolmen murrepiirteen sosiaalinen ja tilanteinen erottelevuus Turun puhekielessä. – Matti K. Suojanen (toim.) 1981a, s. 109–143.
- SUOMI, KARI 1980: *Voicing in English and Finnish stops: A typological comparison with an interlanguage study of the two languages in contact*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 10. Turku, University of Turku.
- TABOURET-KELLER, ANDRÉE 1997: Language and identity. – Florian Coulmas (toim.), *The Handbook of sociolinguistics*, s. 315–326. Oxford: Blackwell.
- TaY = Tampereen yliopisto.
- THELANDER, MATS 1979: *Språkliga variationsmodeller tillämpade på nutida Burträskdalen. Del 1. Materialbeskrivning och analys påspråkdragsnivå*. Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia 14: 1. Uppsala.
- TIITTULA, LIISA 2000: Puhuttu kieli ja sen illuusio kirjallisuudessa. Kuinka puhe kääntyy tekstiksi? – *Kielikuvia* 2/2000, s. 5–16.
- TIITTULA, LIISA & PIRKKO NUOLIJÄRVI 2007: Puhuttu kieli kaunokirjallisuuden suomenoksissa. – H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.), *Suomennoskirjallisuuden historia. Osa II. Kääntäminen kulttuurisena instituutiona*, s. 387–400. SKST 1112. Helsinki: SKS.
- TKTV 1976–77. *Tampereen kaupungin tilastollinen vuosikirja 1976–1977*. Kahdeskymmenesyhdeksäs vuosikerta. Tampereen kaupungin tilastotoimisto.
- TKTV 1996–97. *Tampereen kaupungin tilastollinen vuosikirja 1996–1997*. Kolmaskymmenesyhdeksäs vuosikerta. Tampereen kaupunginkanslia, Tulosarviointiryhmä.
- TKTV 2002–03. *Tampereen kaupungin tilastollinen vuosikirja 2002–2003*. neljäskymmenestoinen vuosikerta. Tampereen kaupunki, Talous- ja strategiaryhmä.
- TOULMIN, STEPHEN 1972: *Human Understanding. Volume 1. General Introduction and Part 1*. Oxford: Clarendon Press.
- TRUDGILL, PETER 1978: *Sociolinguistic Patterns in British English*. London: Arnold.
- TRUDGILL, PETER 1983: *On dialect. Social and geographical perspectives*. Oxford: Basil Blackwell.
- TURUNEN, PIRKKO 1980: *Omistusmuotojen sosiaalinen vaihtelu Tampereen puhekielessä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. TaY.

- VAATTOVAARA, JOHANNA 2003: Innovaattorin muotokuva. – Lea Laitinen, Hanna Lappalainen, Päivi Markkola ja Johanna Vaattovaara (toim.), *Muotojen mieli. Kirjoituksia morfologiasta ja variaatiosta*, s. 121–160. Kieli 15. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2008: Meän identiteetti. – Sara Routarinne & Tuula Uusi-Halila (toim.), *Nuoret kielikuvassa*, s. 81–84. Tietolipas 220. Helsinki: SKS.
- VAATTOVAARA, JOHANNA 2009: *Meän tapa puhua. Tornionlaakso pellolaisnuorten subjektiivisena paikkana ja murrealueena*. Helsinki: SKS.
- VAATTOVAARA, JOHANNA & HENNA SOININEN-STOJANOV 2006: Pääkaupunkiseudulla kasvaneiden kotiseurajaukset ja kielelliset asenteet. – Kaisu Juusela & Katariina Nisula (toim.), *Helsinki kieliyhteisönä*, s. 223–354. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos. Helsinki.
- VILHUNEN, AIRI 1979: Tampereen puhekielen A:n loppuheitto ja sen sosiaalinen variaatio. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. TaY.
- VILKUNA, KUSTAA, MATTI KUUSI, PERTTI VIRTARANTA, LAURI VILJANEN, TOIVO VUORELA & TERHO ITKONEN 1965: *Kansallisten tieteiden kehittämisohjelma 1966-80*. Suomi 112: 1. Helsinki: SKS.
- VIRTARANTA, PERTTI 1946: *Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria I. Konsonantit*. SKST 230. Helsinki: SKS.
- VIRTARANTA, PERTTI 1957: *Länsiyläsatakuntalaisten murteiden äännehistoria II. Vokaalit*. SKST 251. Helsinki: SKS.
- VIRTARANTA, PERTTI 1958: *Pääpainollisen tavun jälkeisen soinnillisen dentaalispirantin edustus suomen murteissa*. SKST 252. Helsinki: SKS.
- VIRTARANTA, PERTTI 1966: Suomen kielen ja sen sukukielten kielenainesten sodanjälkeisestä tallennustyöstä Suomessa. – *Virittäjä* 70, s. 180–188.
- VIRTARANTA, PERTTI 1987: *Tampereen murrekirja*. Helsinki: SKS.
- WANG, WILLIAM S-Y. 1969: Competing Changes as a Cause of Residue. – *Language* 45, s. 9–25.
- WANG, WILLIAM S-Y. & CHIN-CHUAN CHENG 1970: Implementation of phonological change: the Shûang-Fêng case. – *Chicago Linguistic Society* 6, s. 552–559.
- WEINREICH, URIEL, WILLIAM LABOV & MARTIN HERZOG 1968: Empirical foundations for a theory of language change. – Lehmann, Winfred P. & Yakov Malkiel (toim.), *Directions for Historical Linguistics: A Symposium*, s. 95–188. Austin: University of Texas Press.
- WIIK, KALEVI 1971: Äänne­muutoksista ja generativismista, – *Virittäjä* 75, s. 59–74.
- WIIK, KALEVI 1981: *Fonetiikan perusteet*. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- WIIK, KALEVI 2004: *Suomen murteet. Kvantitatiivinen tutkimus*. SKST 987. Helsinki: SKS.
- WIIK, KALEVI 2006a: *Suomen murteiden kartasto. A Murreilmiöiden levikkejä. B Murrealueita ja -rajoja*. Turku.
- WIIK, KALEVI 2006b: *Sano se murteella: Minkälaisia suomen murteet ovat ja missä niitä puhutaan*. Tampere: Pilot-kustannus Oy.
- YLI-LUUKKO, EEVA 2001: Yläsatakuntalainen intonaatiokuvio. – *Virittäjä* 105, s. 2–21.
- YLI-LUUKKO, EEVA 2010: Hämäläisten laulu – puheen melodinen jaksottaminen. Intonaatiotutkimusta 50-vuotiaassa Suomen kielen nauhoitearkistossa. – *Virittäjä* 114, s. 396–409.
- YLI-PAAVOLA, JAAKKO 1970: *Vuosikymmen kielennauhoitusta. Suomen kielen nauhoitearkiston toimintaa v. 1959–1968*. Tietolipas 60. Helsinki: SKS.
- YLI-PAAVOLA, JAAKKO 1979: *Pälkäneen murretta*. Suomen kielen näytteitä 3. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- YLI-PAAVOLA, JAAKKO 1991: *Litterointiohjeita* (seuraututkimusta varten). Moniste. Säilytteillä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa Helsingissä.
- YLIKOSKI, JUSSI 2005: Puhekielen morfologisten ja semanttisten innovaatioiden tutkimusnäkömiä – esimerkkeinä suomen *tekeen-* ja *tekees-*tyyppiset verbimuodot. – *Puhe ja kieli* 25:4, s. 187–209.

- ZHANG, QING 2005: A Chinese yuppie in Beijing: Phonological variation and the construction of a new professional identity. *Language in society* 34, s. 431–466.
- ZHANG, QING 2008: Rhotacization and the 'Beijing Smooth Operator': The social meaning of a linguistic variable. *Journal of Sociolinguistics* 12/2 2008, s. 201–222.

Liite 1: MA-infinitiivin illatiivimuotojen variaatio

vuosi: 1 = 1977; 2 = 1997

ympäristö: 1 = 2 tavua; 2 = 3 tavua; 3 = supistumaverbi

puhuja	vuosi	ymp.	Ø	mA	puhuja	vuosi	ymp.	Ø	mA
1	1	1	3	8	8	1	1	4	15
1	1	2	5	0	8	1	2	0	7
1	1	3	0	0	8	1	3	0	1
1	2	1	11	4	8	2	1	8	14
1	2	2	2	2	8	2	2	5	7
1	2	3	1	0	8	2	3	0	2
2	1	1	2	7	9	1	1	15	0
2	1	2	0	1	9	1	2	3	0
2	1	3	0	0	9	1	3	2	0
2	2	1	6	5	9	2	1	22	0
2	2	2	0	1	9	2	2	12	0
2	2	3	0	0	9	2	3	4	0
3	1	1	8	0	10	1	1	1	8
3	1	2	0	0	10	1	2	0	6
3	1	3	0	0	10	1	3	0	0
3	2	1	11	0	10	2	1	1	8
3	2	2	1	0	10	2	2	0	0
3	2	3	0	0	10	2	3	0	0
4	1	1	17	4	11	1	1	2	25
4	1	2	6	0	11	1	2	1	12
4	1	3	0	0	11	1	3	0	5
4	2	1	11	0	11	2	1	1	14
4	2	2	2	0	11	2	2	2	17
4	2	3	2	0	11	2	3	0	0
5	1	1	2	8	12	1	1	0	10
5	1	2	1	2	12	1	2	1	5
5	1	3	1	0	12	1	3	0	0
5	2	1	5	15	12	2	1	0	16
5	2	2	1	4	12	2	2	0	11
5	2	3	0	1	12	2	3	0	2
6	1	1	6	20	13	1	1	18	0
6	1	2	2	6	13	1	2	11	0
6	1	3	0	0	13	1	3	3	0
6	2	1	10	6	13	2	1	12	0
6	2	2	2	0	13	2	2	5	0
6	2	3	0	0	13	2	3	0	0
7	1	1	0	12	14	1	1	31	0
7	1	2	0	3	14	1	2	12	0
7	1	3	0	0	14	1	3	0	0
7	2	1	1	9	14	2	1	19	0
7	2	2	0	5	14	2	2	12	0
7	2	3	0	0	14	2	3	6	0

puhuja	vuosi	ymp.	Ø	mA	puhuja	vuosi	ymp.	Ø	mA
15	1	1	2	0	23	1	1	14	1
15	1	2	2	0	23	1	2	22	0
15	1	3	0	1	23	1	3	3	2
15	2	1	12	0	23	2	1	29	3
15	2	2	6	0	23	2	2	6	2
15	2	3	0	0	23	2	3	2	0
16	1	1	18	1	24	1	1	39	0
16	1	2	0	1	24	1	2	12	0
16	1	3	1	0	24	1	3	4	0
16	2	1	16	0	24	2	1	43	1
16	2	2	3	0	24	2	2	22	0
16	2	3	0	0	24	2	3	1	0
17	1	1	25	0	25	1	1	57	3
17	1	2	4	0	25	1	2	18	1
17	1	3	5	0	25	1	3	13	0
17	2	1	25	0	25	2	1	39	6
17	2	2	2	0	25	2	2	9	2
17	2	3	2	0	25	2	3	5	1
18	1	1	15	6	26	1	1	12	0
18	1	2	15	2	26	1	2	2	0
18	1	3	1	0	26	1	3	0	0
18	2	1	22	1	26	2	1	21	1
18	2	2	12	0	26	2	2	10	0
18	2	3	1	1	26	2	3	4	0
19	1	1	6	3	27	1	1	16	0
19	1	2	4	0	27	1	2	7	0
19	1	3	0	0	27	1	3	3	0
19	2	1	14	1	27	2	1	5	20
19	2	2	6	0	27	2	2	6	7
19	2	3	0	0	27	2	3	0	2
20	1	1	30	0	28	1	1	16	0
20	1	2	8	0	28	1	2	2	0
20	1	3	7	0	28	1	3	1	0
20	2	1	24	0	28	2	1	24	2
20	2	2	5	0	28	2	2	13	0
20	2	3	2	0	28	2	3	4	0
21	1	1	13	0	29	1	1	22	0
21	1	2	2	0	29	1	2	2	0
21	1	3	5	0	29	1	3	2	0
21	2	1	17	0	29	2	1	17	0
21	2	2	4	0	29	2	2	6	0
21	2	3	4	0	29	2	3	3	0
22	1	1	7	0	30	1	1	17	0
22	1	2	2	0	30	1	2	6	0
22	1	3	0	0	30	1	3	1	0
22	2	1	9	0	30	2	1	33	0
22	2	2	0	0	30	2	2	15	0
22	2	3	1	0	30	2	3	5	0

Liite 2: Inessiivin päätteiden variaatio

vuosi: 1 = 1977; 2 = 1997

ympäristö: 1 = taukoa edeltävä; 2 = konsonanttia edeltävä; 3 = vokaalia edeltävä;
4 = possessiivisuffiksia tai liitepartikkelia edeltävä

puhuja	vuosi	ymp.	ssA	sA	s	puhuja	vuosi	ymp.	ssA	sA	s
1	1	1	37	0	6	6	2	1	29	0	2
1	1	2	98	1	0	6	2	2	100	6	0
1	1	3	28	0	3	6	2	3	32	0	12
1	1	4	13	0	0	6	2	4	17	0	0
1	2	1	34	0	0						
1	2	2	73	0	0	7	1	1	54	0	1
1	2	3	26	0	3	7	1	2	86	0	1
1	2	4	9	0	0	7	1	3	41	0	1
						7	1	4	21	0	0
2	1	1	46	1	5	7	2	1	56	0	0
2	1	2	122	2	1	7	2	2	107	0	1
2	1	3	27	0	4	7	2	3	39	0	0
2	1	4	14	0	0	7	2	4	29	0	0
2	2	1	46	0	5						
2	2	2	95	2	0	8	1	1	12	0	0
2	2	3	15	0	6	8	1	2	95	0	3
2	2	4	9	0	0	8	1	3	32	0	8
						8	1	4	14	0	0
3	1	1	14	0	2	8	2	1	15	0	0
3	1	2	38	5	2	8	2	2	66	0	2
3	1	3	7	0	4	8	2	3	27	0	4
3	1	4	8	0	0	8	2	4	11	0	0
3	2	1	24	0	1						
3	2	2	101	5	2	9	1	1	14	1	2
3	2	3	22	0	10	9	1	2	58	6	0
3	2	4	18	0	0	9	1	3	14	1	5
						9	1	4	7	0	0
4	1	1	38	0	1	9	2	1	31	0	7
4	1	2	69	3	0	9	2	2	63	10	2
4	1	3	24	0	1	9	2	3	22	1	21
4	1	4	13	1	0	9	2	4	15	0	1
4	2	1	32	0	2						
4	2	2	61	1	1	10	1	1	48	0	5
4	2	3	21	1	3	10	1	2	70	0	0
4	2	4	16	0	0	10	1	3	37	0	4
						10	1	4	14	0	0
5	1	1	37	0	1	10	2	1	52	0	2
5	1	2	43	1	0	10	2	2	82	0	0
5	1	3	16	0	0	10	2	3	26	0	2
5	1	4	8	0	0	10	2	4	14	0	0
5	2	1	34	0	4						
5	2	2	80	2	0	11	1	1	27	0	0
5	2	3	29	0	8	11	1	2	121	2	4
5	2	4	6	0	0	11	1	3	24	0	5
						11	1	4	23	0	0
6	1	1	41	1	1	11	2	1	39	0	1
6	1	2	116	2	0	11	2	2	98	0	3
6	1	3	34	0	11	11	2	3	36	0	13
6	1	4	9	0	0	11	2	4	22	0	0

puhuja	vuosi	ymp.	ssA	sA	s	puhuja	vuosi	ymp.	ssA	sA	s
12	1	1	58	0	2	18	2	1	25	1	6
12	1	2	95	1	1	18	2	2	77	1	5
12	1	3	30	0	8	18	2	3	18	0	10
12	1	4	14	0	0	18	2	4	12	0	0
12	2	1	46	0	2						
12	2	2	119	0	3	19	1	1	19	0	0
12	2	3	40	0	2	19	1	2	68	2	0
12	2	4	18	0	0	19	1	3	29	0	2
						19	1	4	9	0	0
13	1	1	27	2	16	19	2	1	41	0	1
13	1	2	74	8	1	19	2	2	76	2	0
13	1	3	10	0	8	19	2	3	35	1	15
13	1	4	6	0	0	19	2	4	20	0	0
13	2	1	27	0	1						
13	2	2	75	5	1	20	1	1	33	0	0
13	2	3	9	0	16	20	1	2	80	3	2
13	2	4	12	0	0	20	1	3	31	2	8
						20	1	4	11	0	1
14	1	1	23	0	0	20	2	1	30	1	3
14	1	2	64	1	1	20	2	2	131	5	1
14	1	3	17	0	15	20	2	3	34	0	7
14	1	4	9	0	0	20	2	4	20	0	0
14	2	1	10	1	1						
14	2	2	54	6	0	21	1	1	26	1	2
14	2	3	29	0	12	21	1	2	97	5	3
14	2	4	12	0	0	21	1	3	35	0	4
						21	1	4	11	1	0
15	1	1	36	0	1	21	2	1	23	0	0
15	1	2	48	0	0	21	2	2	74	3	0
15	1	3	19	0	2	21	2	3	26	1	3
15	1	4	9	0	0	21	2	4	22	0	0
15	2	1	29	0	1						
15	2	2	53	0	0	22	1	1	43	2	4
15	2	3	13	0	2	22	1	2	81	19	3
15	2	4	19	0	0	22	1	3	21	1	4
						22	1	4	10	0	0
16	1	1	29	0	0	22	2	1	32	1	2
16	1	2	96	1	2	22	2	2	62	4	0
16	1	3	29	0	2	22	2	3	25	0	6
16	1	4	25	0	0	22	2	4	10	1	0
16	2	1	27	1	0						
16	2	2	104	1	0	23	1	1	30	0	0
16	2	3	44	0	7	23	1	2	48	0	0
16	2	4	24	0	0	23	1	3	19	0	2
						23	1	4	14	0	0
17	1	1	50	1	1	23	2	1	57	0	0
17	1	2	114	6	1	23	2	2	82	0	0
17	1	3	18	0	20	23	2	3	31	0	1
17	1	4	21	1	0	23	2	4	14	0	0
17	2	1	33	0	4						
17	2	2	102	5	1	24	1	1	32	1	0
17	2	3	24	0	18	24	1	2	94	4	50
17	2	4	17	0	0	24	1	3	5	0	23
						24	1	4	22	0	0
18	1	1	30	1	7	24	2	1	28	0	11
18	1	2	82	16	4	24	2	2	81	5	12
18	1	3	28	0	4	24	2	3	18	0	10
18	1	4	17	0	0	24	2	4	12	0	0

puhuja	vuosi	ymp.	ssA	sA	s	puhuja	vuosi	ymp.	ssA	sA	s
25	1	1	9	2	1	28	1	1	21	4	5
25	1	2	58	29	3	28	1	2	43	7	0
25	1	3	20	3	8	28	1	3	13	0	7
25	1	4	23	3	0	28	1	4	4	0	0
25	2	1	15	0	4	28	2	1	22	2	4
25	2	2	93	22	17	28	2	2	69	8	0
25	2	3	15	0	10	28	2	3	31	0	11
25	2	4	20	0	0	28	2	4	10	0	0
26	1	1	14	0	2	29	1	1	20	0	3
26	1	2	69	6	4	29	1	2	77	10	2
26	1	3	19	0	2	29	1	3	31	2	4
26	1	4	13	0	0	29	1	4	5	0	0
26	2	1	23	0	4	29	2	1	17	0	5
26	2	2	61	2	4	29	2	2	71	3	5
26	2	3	32	0	8	29	2	3	34	1	12
26	2	4	13	0	0	29	2	4	13	0	0
27	1	1	20	1	0	30	1	1	12	0	3
27	1	2	69	11	3	30	1	2	33	8	4
27	1	3	25	0	7	30	1	3	16	1	4
27	1	4	15	1	0	30	1	4	3	0	0
27	2	1	26	0	0	30	2	1	14	0	1
27	2	2	86	1	1	30	2	2	115	18	11
27	2	3	52	0	6	30	2	3	39	0	17
27	2	4	25	1	0	30	2	4	38	0	0

Liite 3: Yleiskielen ts:n vastineiden variaatio 1. ja 2. tavun rajalla

vuosi: 1 = 1977; 2 = 1997

puhuja	vuosi	vah/ts	vah/tt	hei/ts	hei/tt	hei/t
1	1	18	0	9	0	0
1	2	12	7	3	5	1
2	1	18	0	20	0	0
2	2	25	3	13	3	2
3	1	0	11	1	8	0
3	2	0	16	0	10	0
4	1	5	8	3	7	0
4	2	12	10	12	2	0
5	1	16	1	10	0	0
5	2	18	2	12	1	0
6	1	10	1	15	3	0
6	2	11	9	10	8	1
7	1	14	0	18	0	0
7	2	38	0	13	0	0

puhujaja	vuosi	vah/ts	vah/tt	hei/ts	hei/tt	hei/t
8	1	18	0	13	1	1
8	2	7	3	8	8	4
9	1	0	12	0	7	0
9	2	0	14	1	14	2
10	1	11	0	7	2	1
10	2	6	5	7	4	0
11	1	17	2	11	0	0
11	2	8	0	19	4	1
12	1	12	0	18	0	0
12	2	20	0	7	0	0
13	1	4	18	5	7	1
13	2	1	22	1	13	0
14	1	3	6	0	12	0
14	2	1	9	1	26	0
15	1	4	5	1	5	2
15	2	6	10	2	10	1
16	1	4	9	8	5	2
16	2	3	16	3	35	2
17	1	1	0	1	10	1
17	2	5	13	0	13	0
18	1	1	23	0	17	6
18	2	0	30	1	26	4
19	1	7	3	10	2	1
19	2	2	11	4	4	5
20	1	3	21	13	9	1
20	2	4	26	3	19	5
21	1	1	19	1	6	0
21	2	4	10	8	9	2
22	1	2	19	2	11	1
22	2	9	12	3	7	1
23	1	5	1	0	0	4
23	2	7	12	14	12	7
24	1	2	20	0	28	2
24	2	4	41	9	33	2
25	1	11	19	3	29	2
25	2	6	14	5	17	10
26	1	1	11	0	2	3
26	2	1	9	3	6	12
27	1	7	4	4	5	6
27	2	9	1	13	0	4

puhuja	vuosi	vah/ts	vah/tt	hei/ts	hei/tt	hei/t
28	1	0	8	1	2	0
28	2	5	11	5	32	1
29	1	3	17	0	9	1
29	2	0	8	2	5	1
30	1	1	4	3	5	1
30	2	0	11	1	25	3

Liite 4: Yleiskielen ts:n vastineiden variaatio kauempana sanassa

vuosi: 1 = 1977; 2 = 1997

puhuja	vuosi	tt	ts	t	puhuja	vuosi	tt	ts	t
1	1	1	2	0	14	1	1	0	0
1	2	5	3	0	14	2	4	0	0
2	1	0	4	0	15	1	2	1	0
2	2	0	5	0	15	2	2	2	0
3	1	1	0	0	16	1	1	4	0
3	2	0	0	0	16	2	2	0	0
4	1	1	1	0	17	1	0	0	0
4	2	0	1	0	17	2	3	0	0
5	1	1	0	0	18	1	6	0	0
5	2	0	2	0	18	2	4	0	0
6	1	0	2	0	19	1	1	1	0
6	2	0	0	0	19	2	2	0	0
7	1	0	8	0	20	1	1	0	0
7	2	0	3	0	20	2	8	0	0
8	1	1	7	0	21	1	2	0	0
8	2	3	2	0	21	2	4	1	0
9	1	1	0	0	22	1	0	0	0
9	2	5	0	0	22	2	6	0	0
10	1	0	1	0	23	1	4	1	0
10	2	0	4	0	23	2	12	1	0
11	1	0	3	0	24	1	1	0	0
11	2	1	3	0	24	2	1	0	0
12	1	0	2	0	25	1	2	0	0
12	2	0	5	0	25	2	0	3	0
13	1	2	0	0	26	1	0	1	0
13	2	5	0	0	26	2	0	0	0

puhuj	vuosi	tt	ts	t	puhuj	vuosi	tt	ts	t
27	1	0	2	0	29	1	0	1	0
27	2	0	9	0	29	2	0	0	0
28	1	3	0	0	30	1	0	0	0
28	2	1	2	0	30	2	1	1	0

Liite 5: nk-yhtymän variaatio

vuosi: 1 = 1977; 2 = 1997

puhuj	vuosi	ηη	ηG	ηk	puhuj	vuosi	ηη	ηG	ηk
1	1	3	2	12	16	1	12	0	0
1	2	2	1	12	16	2	15	0	1
2	1	18	0	0	17	1	7	8	5
2	2	13	0	0	17	2	3	1	2
3	1	5	0	0	18	1	5	1	3
3	2	10	0	1	18	2	11	2	1
4	1	12	0	0	19	1	7	0	0
4	2	5	0	0	19	2	25	0	0
5	1	18	0	0	20	1	3	2	4
5	2	20	0	0	20	2	11	0	2
6	1	8	1	0	21	1	14	0	0
6	2	11	0	1	21	2	7	0	0
7	1	19	0	0	22	1	6	0	0
7	2	13	0	0	22	2	6	0	1
8	1	14	3	0	23	1	6	0	0
8	2	10	0	0	23	2	12	0	0
9	1	2	0	5	24	1	10	0	0
9	2	1	2	13	24	2	5	0	0
10	1	7	0	0	25	1	9	0	0
10	2	17	0	0	25	2	8	0	0
11	1	12	0	2	26	1	8	0	0
11	2	17	1	0	26	2	3	0	0
12	1	11	0	0	27	1	13	0	0
12	2	15	0	0	27	2	2	0	0
13	1	17	2	6	28	1	3	0	0
13	2	7	0	6	28	2	7	0	0
14	1	6	1	1	29	1	6	0	0
14	2	3	0	1	29	2	17	0	0
15	1	8	0	0	30	1	6	0	0
15	2	15	0	0	30	2	11	0	0

Liite 6: Jälkitavujen OA- ja eA-yhtymien variaatio

vuosi: 1 = 1977; 2 = 1997

puhuja	vuosi	OA	OO	eA	ee
1	1	13	10	4	26
1	2	2	24	2	33
2	1	27	7	32	13
2	2	5	9	26	27
3	1	0	16	1	43
3	2	0	36	3	47
4	1	2	29	2	29
4	2	0	28	1	40
5	1	2	7	2	28
5	2	6	22	15	24
6	1	7	24	13	15
6	2	5	20	21	39
7	1	16	5	27	4
7	2	26	3	21	5
8	1	13	22	23	33
8	2	10	25	10	55
9	1	1	24	1	16
9	2	1	41	2	15
10	1	7	4	7	8
10	2	5	10	3	41
11	1	4	22	4	54
11	2	6	30	6	50
12	1	12	10	14	10
12	2	8	11	24	14
13	1	0	19	1	20
13	2	0	16	0	15
14	1	0	25	0	44
14	2	0	27	0	48
15	1	0	25	1	24
15	2	1	33	1	30
16	1	2	46	1	54
16	2	1	42	0	49
17	1	0	26	5	51
17	2	0	35	0	22

puhuj	vuosi	OA	OO	eA	ee
18	1	1	24	1	33
18	2	0	29	1	39
19	1	0	12	0	23
19	2	0	34	1	33
20	1	0	34	0	49
20	2	1	25	1	54
21	1	3	31	0	44
21	2	0	28	0	52
22	1	0	24	0	14
22	2	1	15	0	12
23	1	2	22	1	14
23	2	0	29	3	26
24	1	2	40	0	84
24	2	1	31	2	68
25	1	0	46	4	112
25	2	1	32	1	82
26	1	3	14	0	69
26	2	2	12	1	42
27	1	2	28	2	75
27	2	8	18	19	62
28	1	0	18	1	12
28	2	5	26	3	72
29	1	3	31	1	66
29	2	0	32	0	48
30	1	2	18	0	58
30	2	0	24	0	67

Liite 7: Jälkitavujen *i*-loppuisten diftongien variaatio

vuosi: 1 = 1977; 2 = 1997

ympäristö: 1 = muut *i*-loppuiset diftongit; 2 = *sellainen*-tyypin proadjektiivit

3 = *semmoinen*-tyypin proadjektiivit

puhuj	vuosi	ymp.	Vi	V	puhuj	vuosi	ymp.	Vi	V
1	1	1	51	118	2	1	1	44	123
1	1	2	27	1	2	1	2	0	6
1	1	3	1	49	2	1	3	1	95
1	2	1	31	101	2	2	1	37	140
1	2	2	17	0	2	2	2	0	0
1	2	3	0	37	2	2	3	0	108

puhuja	vuosi	ymp.	Vi	V	puhuja	vuosi	ymp.	Vi	V
3	1	1	2	86	11	1	1	17	184
3	1	2	0	0	11	1	2	0	16
3	1	3	0	79	11	1	3	0	189
3	2	1	3	79	11	2	1	20	112
3	2	2	0	1	11	2	2	3	30
3	2	3	0	105	11	2	3	0	156
4	1	1	5	120	12	1	1	65	59
4	1	2	0	0	12	1	2	9	23
4	1	3	0	107	12	1	3	0	36
4	2	1	1	55	12	2	1	33	48
4	2	2	0	0	12	2	2	4	8
4	2	3	0	87	12	2	3	1	65
5	1	1	19	65	13	1	1	14	144
5	1	2	0	0	13	1	2	0	0
5	1	3	0	81	13	1	3	0	131
5	2	1	32	88	13	2	1	5	99
5	2	2	0	0	13	2	2	0	0
5	2	3	0	91	13	2	3	0	55
6	1	1	14	150	14	1	1	1	151
6	1	2	5	43	14	1	2	0	1
6	1	3	0	70	14	1	3	0	219
6	2	1	8	106	14	2	1	1	97
6	2	2	0	1	14	2	2	0	1
6	2	3	0	108	14	2	3	0	155
7	1	1	78	41	15	1	1	9	141
7	1	2	50	2	15	1	2	0	0
7	1	3	0	33	15	1	3	0	107
7	2	1	137	68	15	2	1	12	76
7	2	2	14	0	15	2	2	0	0
7	2	3	0	60	15	2	3	0	77
8	1	1	16	101	16	1	1	18	90
8	1	2	0	0	16	1	2	4	31
8	1	3	0	97	16	1	3	0	38
8	2	1	17	144	16	2	1	10	95
8	2	2	0	0	16	2	2	0	5
8	2	3	0	84	16	2	3	0	103
9	1	1	3	102	17	1	1	7	157
9	1	2	0	0	17	1	2	0	0
9	1	3	0	54	17	1	3	0	183
9	2	1	0	123	17	2	1	9	102
9	2	2	0	4	17	2	2	0	0
9	2	3	0	50	17	2	3	0	79
10	1	1	19	130	18	1	1	5	105
10	1	2	0	17	18	1	2	0	2
10	1	3	0	68	18	1	3	0	106
10	2	1	20	120	18	2	1	8	147
10	2	2	1	10	18	2	2	0	0
10	2	3	0	76	18	2	3	0	143

puhuja	vuosi	ymp.	Vi	V	puhuja	vuosi	ymp.	Vi	V
19	1	1	1	122	25	1	1	26	153
19	1	2	0	0	25	1	2	1	5
19	1	3	0	92	25	1	3	0	140
19	2	1	6	99	25	2	1	15	132
19	2	2	1	0	25	2	2	0	1
19	2	3	0	98	25	2	3	0	71
20	1	1	3	134	26	1	1	19	68
20	1	2	0	2	26	1	2	0	5
20	1	3	0	95	26	1	3	0	94
20	2	1	5	112	26	2	1	18	94
20	2	2	0	0	26	2	2	0	0
20	2	3	0	132	26	2	3	0	78
21	1	1	5	109	27	1	1	9	115
21	1	2	0	0	27	1	2	1	19
21	1	3	0	146	27	1	3	0	92
21	2	1	3	88	27	2	1	23	101
21	2	2	0	0	27	2	2	2	51
21	2	3	0	84	27	2	3	0	34
22	1	1	4	57	28	1	1	6	40
22	1	2	0	4	28	1	2	2	77
22	1	3	0	67	28	1	3	0	0
22	2	1	6	55	28	2	1	21	81
22	2	2	0	0	28	2	2	0	46
22	2	3	0	82	28	2	3	0	0
23	1	1	28	99	29	1	1	12	82
23	1	2	3	49	29	1	2	1	10
23	1	3	0	0	29	1	3	0	194
23	2	1	37	145	29	2	1	6	122
23	2	2	1	33	29	2	2	0	1
23	2	3	0	0	29	2	3	0	153
24	1	1	29	198	30	1	1	8	65
24	1	2	0	28	30	1	2	0	0
24	1	3	0	138	30	1	3	0	51
24	2	1	24	154	30	2	1	12	117
24	2	2	0	0	30	2	2	0	0
24	2	3	0	116	30	2	3	0	77

Liite 8: Avartuvien diftongien variaatio

vuosi: 1 = 1977; 2 = 1997

puhuja	vuosi	av:ton	välím.	av:nut	puhuja	vuosi	av:ton	välím.	av:nut
1	1	115	37	194	4	1	56	39	88
1	2	55	29	152	4	2	51	36	45
2	1	115	103	94	5	1	156	8	3
2	2	41	44	117	5	2	236	22	9
3	1	12	20	135	6	1	106	48	128
3	2	15	23	135	6	2	146	65	137

puhuja	vuosi	av:ton	välim.	av:nut	puhuja	vuosi	av:ton	välim.	av:nut
7	1	323	29	15	19	1	60	32	96
7	2	361	31	16	19	2	16	31	174
8	1	262	27	14	20	1	19	34	210
8	2	247	52	25	20	2	25	38	265
9	1	5	18	126	21	1	13	23	187
9	2	37	36	204	21	2	3	34	235
10	1	123	48	21	22	1	20	18	74
10	2	139	24	32	22	2	25	26	116
11	1	257	54	40	23	1	268	24	21
11	2	318	59	36	23	2	227	25	31
12	1	305	25	7	24	1	38	38	176
12	2	202	20	19	24	2	61	65	190
13	1	26	23	147	25	1	25	42	206
13	2	10	15	125	25	2	83	67	118
14	1	8	19	158	26	1	32	41	55
14	2	5	26	135	26	2	180	39	12
15	1	40	51	127	27	1	94	42	59
15	2	25	27	122	27	2	172	83	50
16	1	101	30	172	28	1	8	4	98
16	2	15	10	248	28	2	44	16	157
17	1	28	26	182	29	1	28	30	180
17	2	25	30	170	29	2	64	50	150
18	1	107	52	96	30	1	17	19	77
18	2	61	46	123	30	2	47	58	122

Liite 9: *tuolla* – *tua* -tyypin variaatio

vuosi: 1 = 1977; 2 = 1997

puhuja	vuosi	”tuolla”	”tuällä”	”tuala”	”tua”
1	1	14	8	56	6
1	2	5	2	52	10
2	1	45	21	39	2
2	2	19	19	61	12
3	1	3	1	23	66
3	2	3	1	19	146
4	1	19	15	18	73
4	2	12	8	17	70
5	1	51	8	0	1
5	2	75	7	3	1

puhujaja	vuosi	”tuolla”	”tuällä”	”tualla”	”tua”
6	1	10	12	25	33
6	2	24	11	39	75
7	1	49	16	1	1
7	2	91	7	2	1
8	1	34	2	4	7
8	2	43	10	14	16
9	1	0	2	14	32
9	2	11	10	22	75
10	1	41	21	8	1
10	2	49	23	17	5
11	1	43	44	49	17
11	2	14	16	18	3
12	1	83	4	1	1
12	2	78	25	6	1
13	1	3	10	33	99
13	2	2	8	17	78
14	1	0	1	4	116
14	2	1	1	5	104
15	1	13	6	6	67
15	2	6	5	3	48
16	1	21	6	15	5
16	2	7	8	61	42
17	1	18	18	47	45
17	2	17	9	43	45
18	1	25	10	16	46
18	2	7	15	11	77
19	1	46	15	17	10
19	2	2	9	24	54
20	1	5	3	17	37
20	2	1	3	31	100
21	1	1	1	26	123
21	2	5	10	58	70
22	1	1	1	7	50
22	2	0	0	4	41
23	1	27	3	0	5
23	2	41	1	3	20
24	1	12	12	61	106
24	2	8	9	42	140
25	1	6	5	32	154
25	2	7	6	30	37

puhuja	vuosi	”tuolla”	”tuällä”	”tuala”	”tua”
26	1	12	2	5	79
26	2	45	3	0	12
27	1	9	11	26	81
27	2	41	21	6	2
28	1	1	0	1	69
28	2	4	5	50	24
29	1	6	16	34	74
29	2	18	17	48	58
30	1	0	1	0	144
30	2	1	2	25	129

Liite 10: Yleiskielen *d*:n vastineiden variaatio

vuosi: 1 = 1977; 2 = 1997

ympäristö: 1 = *h*:n jälkeisessä asemassa; 2 = lyhyen vokaalin jälkeisessä asemassa;

3 = pitkän vokaalin jälkeisessä asemassa

puhuja	vuosi	ymp.	d	ð	r	Ø
1	1	1	14	5	14	6
1	1	2	15	7	7	0
1	1	3	25	6	16	4
1	2	1	9	3	46	1
1	2	2	8	10	20	0
1	2	3	6	7	33	2
2	1	1	58	0	0	0
2	1	2	37	0	0	0
2	1	3	62	0	0	0
2	2	1	56	0	0	0
2	2	2	22	0	0	1
2	2	3	74	1	0	0
3	1	1	7	1	20	0
3	1	2	2	0	6	0
3	1	3	1	3	12	0
3	2	1	5	2	40	1
3	2	2	7	5	12	0
3	2	3	5	3	28	0
4	1	1	35	0	2	1
4	1	2	23	2	0	0
4	1	3	52	3	0	5
4	2	1	18	1	0	1
4	2	2	16	0	0	0
4	2	3	25	0	0	2
5	1	1	33	0	0	0
5	1	2	27	0	0	0
5	1	3	43	0	0	0

puhuj	vuosi	ymp.	d	ð	r	Ø
5	2	1	55	0	0	0
5	2	2	30	0	0	0
5	2	3	62	0	0	0
6	1	1	5	15	33	1
6	1	2	7	13	21	0
6	1	3	8	10	19	0
6	2	1	6	7	21	1
6	2	2	12	10	25	0
6	2	3	8	12	30	0
7	1	1	34	0	0	3
7	1	2	31	0	0	0
7	1	3	69	0	0	0
7	2	1	54	0	0	3
7	2	2	22	7	2	0
7	2	3	59	3	0	0
8	1	1	49	1	0	0
8	1	2	45	1	0	0
8	1	3	48	3	2	0
8	2	1	58	0	1	0
8	2	2	30	0	0	0
8	2	3	64	1	3	0
9	1	1	6	0	15	0
9	1	2	6	4	6	0
9	1	3	8	3	12	0
9	2	1	7	7	19	0
9	2	2	9	12	9	0
9	2	3	7	4	13	0
10	1	1	29	0	0	16
10	1	2	29	3	0	1
10	1	3	40	3	0	0
10	2	1	34	2	0	6
10	2	2	23	2	1	1
10	2	3	57	2	0	1
11	1	1	28	2	0	3
11	1	2	24	2	1	0
11	1	3	51	4	2	0
11	2	1	37	3	1	4
11	2	2	41	7	3	0
11	2	3	75	6	4	1
12	1	1	34	3	1	0
12	1	2	20	0	1	0
12	1	3	43	4	1	0
12	2	1	38	6	4	0
12	2	2	23	4	0	0
12	2	3	25	10	6	0
13	1	1	0	5	20	2
13	1	2	2	13	9	0
13	1	3	6	11	15	1
13	2	1	3	2	22	5
13	2	2	0	8	8	0
13	2	3	12	10	8	0

puhuja	vuosi	ymp.	d	ð	r	Ø
14	1	1	0	7	13	0
14	1	2	0	7	10	1
14	1	3	0	8	14	0
14	2	1	5	16	15	1
14	2	2	0	3	3	1
14	2	3	1	9	16	0
15	1	1	7	12	25	3
15	1	2	9	12	3	0
15	1	3	10	14	16	0
15	2	1	3	9	27	2
15	2	2	6	5	3	0
15	2	3	6	17	31	1
16	1	1	7	4	18	1
16	1	2	7	10	16	0
16	1	3	17	8	15	0
16	2	1	14	14	38	2
16	2	2	4	9	18	1
16	2	3	12	9	29	0
17	1	1	7	9	11	1
17	1	2	15	16	2	1
17	1	3	17	9	5	0
17	2	1	12	10	14	4
17	2	2	5	5	3	0
17	2	3	16	16	30	0
18	1	1	14	6	16	4
18	1	2	13	12	6	1
18	1	3	25	25	21	1
18	2	1	10	15	15	3
18	2	2	11	11	5	0
18	2	3	8	14	14	2
19	1	1	22	1	7	9
19	1	2	17	2	4	1
19	1	3	20	6	4	0
19	2	1	1	3	32	0
19	2	2	10	15	10	1
19	2	3	9	10	29	0
20	1	1	3	4	13	4
20	1	2	5	16	8	0
20	1	3	12	23	21	0
20	2	1	6	7	20	8
20	2	2	7	23	16	0
20	2	3	15	15	25	0
21	1	1	9	9	11	13
21	1	2	5	5	6	2
21	1	3	7	9	10	2
21	2	1	2	6	14	2
21	2	2	4	10	3	3
21	2	3	7	15	10	0
22	1	1	2	4	31	0
22	1	2	4	2	6	0
22	1	3	7	4	14	0

puhuj	vuosi	ymp.	d	ð	r	Ø
22	2	1	2	3	22	0
22	2	2	7	6	3	0
22	2	3	7	8	11	1
23	1	1	24	1	7	5
23	1	2	11	2	1	0
23	1	3	34	1	4	0
23	2	1	21	2	3	4
23	2	2	29	1	1	0
23	2	3	42	1	3	10
24	1	1	3	4	11	49
24	1	2	8	4	3	1
24	1	3	25	4	11	37
24	2	1	8	5	24	14
24	2	2	25	3	3	4
24	2	3	30	7	32	2
25	1	1	11	19	17	6
25	1	2	7	10	10	5
25	1	3	16	12	17	5
25	2	1	12	6	11	10
25	2	2	31	8	6	7
25	2	3	39	11	20	7
26	1	1	29	0	0	4
26	1	2	6	1	0	0
26	1	3	31	1	0	11
26	2	1	39	2	0	3
26	2	2	22	0	0	2
26	2	3	58	2	0	11
27	1	1	23	1	1	13
27	1	2	7	0	3	4
27	1	3	32	8	2	5
27	2	1	52	1	1	8
27	2	2	31	1	0	1
27	2	3	59	5	1	1
28	1	1	16	1	7	2
28	1	2	2	2	1	0
28	1	3	25	3	4	1
28	2	1	34	1	1	5
28	2	2	21	2	3	0
28	2	3	50	3	2	2
29	1	1	14	1	2	16
29	1	2	10	0	0	0
29	1	3	25	2	1	22
29	2	1	31	1	0	9
29	2	2	26	1	0	1
29	2	3	30	3	1	14
30	1	1	4	1	2	6
30	1	2	3	3	5	0
30	1	3	12	4	12	7
30	2	1	24	5	4	28
30	2	2	15	2	2	8
30	2	3	38	11	9	0

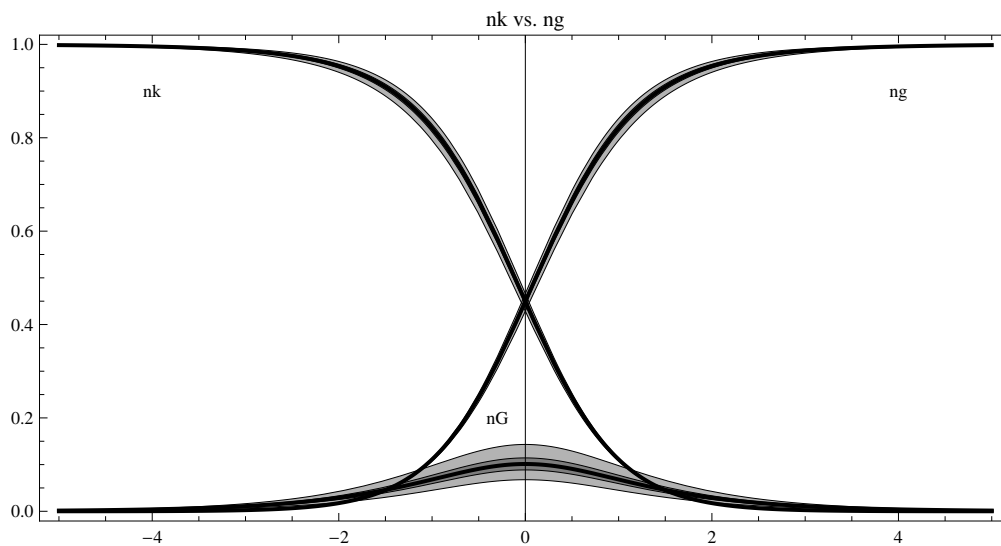
Liite 11: *tiedä* – *tiä* -tyypin variaatio

vuosi: 1 = 1977; 2 = 1997

puhuja	vuosi	tiedä	tieđä	tiärä	tiä
1	1	1	1	0	0
1	2	0	0	8	1
2	1	5	0	0	0
2	2	8	0	0	0
3	1	0	0	4	12
3	2	0	0	3	43
4	1	10	0	0	6
4	2	7	0	0	3
5	1	3	0	0	0
5	2	3	0	0	0
6	1	2	2	0	9
6	2	5	1	0	7
7	1	6	0	0	0
7	2	9	0	0	0
8	1	5	0	0	3
8	2	6	0	0	0
9	1	2	1	3	7
9	2	0	0	2	1
10	1	8	0	0	0
10	2	7	1	0	1
11	1	5	0	1	2
11	2	11	2	0	1
12	1	1	0	0	0
12	2	3	1	0	0
13	1	1	0	0	1
13	2	4	1	0	16
14	1	0	3	0	30
14	2	2	1	0	29
15	1	1	0	1	2
15	2	1	0	0	5
16	1	1	0	0	0
16	2	1	0	1	8
17	1	1	3	0	18
17	2	4	1	5	5
18	1	1	2	1	4
18	2	0	1	0	6

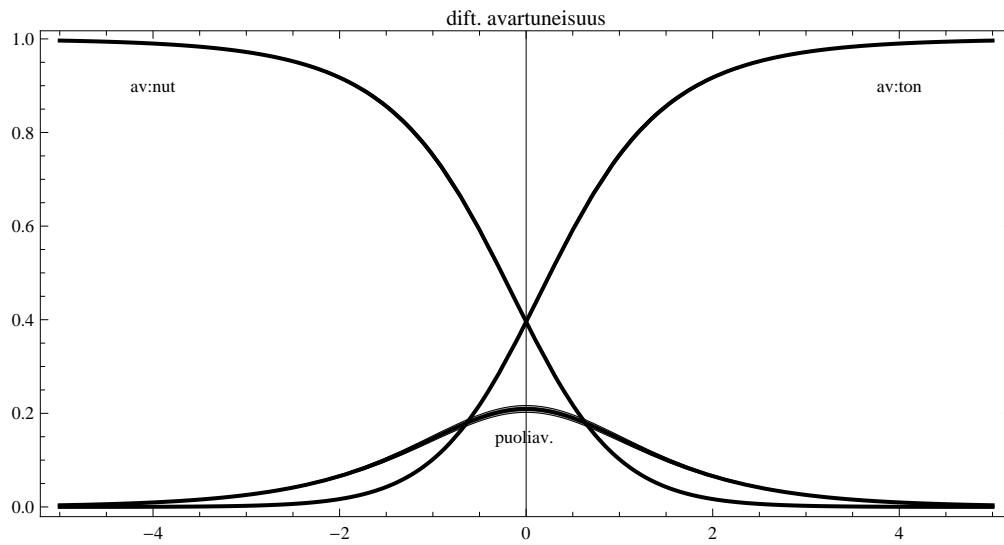
puhuja	vuosi	tiedä	tieðä	tiärä	tiä
19	1	1	0	0	0
19	2	2	2	1	1
20	1	1	1	0	3
20	2	0	0	1	21
21	1	0	0	0	17
21	2	2	9	1	5
22	1	0	1	0	5
22	2	0	0	1	4
23	1	2	0	0	1
23	2	2	0	0	0
24	1	1	0	0	7
24	2	0	0	0	15
25	1	3	5	2	15
25	2	5	0	1	4
26	1	1	0	0	5
26	2	2	0	0	4
27	1	9	2	1	25
27	2	4	0	0	2
28	1	0	0	0	10
28	2	4	0	0	0
29	1	5	7	4	19
29	2	10	1	0	3
30	1	0	0	0	30
30	2	3	0	0	33

Liite 12: η_G -variantin tulkinnan todennäköisyys

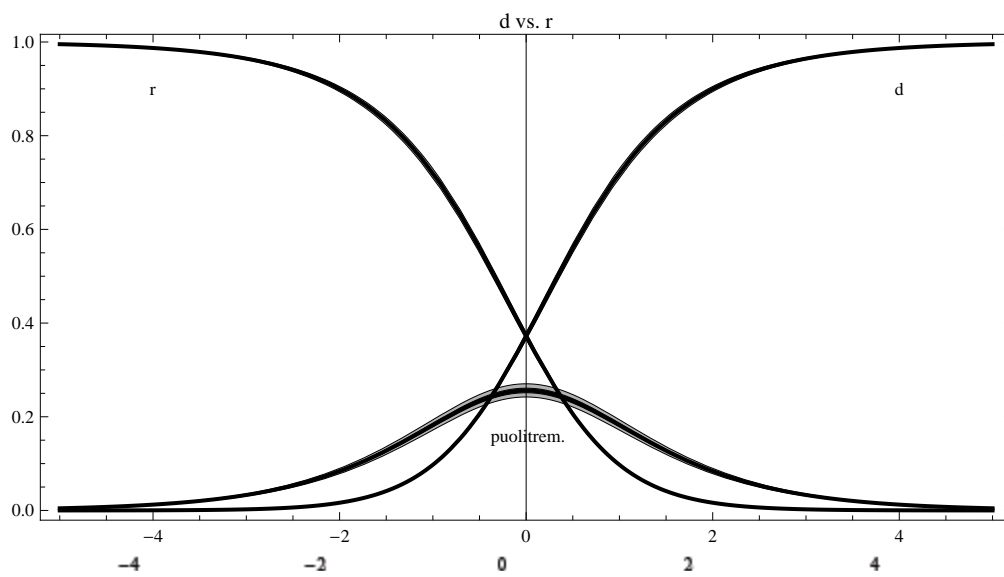

Liite 13: Puoliavartuneen diftongin tulkinnan todennäköisyys

Liite 14: Puolitremulantin tulkinnan todennäköisyys

Abstract

IDIOLECT AND IDIOLECTAL CHANGE

A REAL TIME STUDY OF THE TAMPERE DIALECT

Liisa Mustanoja

University of Tampere, Finland

This sociolinguistic study deals with idiolectal variation and change in adulthood. The research data consist of 60 hours of recorded interviews with 30 informants who were interviewed twice: once in 1977 and again in 1997. The interviews are informal and conversation-like. The informants were born and had lived all or almost all of their lives in the city of Tampere, South Finland. The oldest informant was born in 1907, three informants were born in the 1920s, sixteen in the 1930s and ten in the 1950s.

The analysis focuses on phonological and morphological variables in the research material. Eight variables were studied: realization of the illative case of the MA-infinitive, inessive case endings, variants corresponding to in standard Finnish *ts*, variation in pronunciation of *nk*, realization of standard Finnish *ea*, *eä*, *oa* and *öä* in noninitial syllables, realization of *i*-diphthongs in noninitial syllables, variation in opening diphthongs, and variants corresponding to standard Finnish *d*.

The correlationist tradition of sociolinguistics has strongly affected the theory of language variation and the methods used in variation studies. For example, the principal research method for studying ongoing group level language change, the apparent time method, is based on the assumption of relatively unchanging individual idiolects. Observations on the variation and change in individual speakers have been primarily acquired as by-products of speaker group studies. Research primarily concerned with the theory of idiolectal change has been rare. In addition, the methods for studying individual speakers' language have been in many cases borrowed directly from speaker group studies.

This study amplifies the theory of idiolectal variation and change and further develops the use of real time methodology for idiolect research. In addition, the study illustrates the language variation and change of 30 speakers of the Tampere dialect. More specifically, the targets of this study can be defined as follows:

- 1) Theory and method:
  - a) Why and how do idiolects vary linguistically? How much attention should variation receive in the description of idiolects?
  - b) What kind of theoretical and methodological setting relates to the study of idiolectal change?
  - c) What possibilities does Bayesian statistics offer for the study of idiolects using real time methodology?

- 2) Idiolectal variation and change:
  - a) What is the basic character of the idiolect?
  - b) How can idiolectal change be described?
  - c) Is it possible to predict idiolectal change?
- 3) The variation and change of linguistic variables:
  - a) How can the life-cycle of each linguistic variable be described?
  - b) How do the different variables and variants form groups in relation to each other?
  - c) Is it possible to predict the change of one variable based on the change of another variable?
- 4) Variation and change in a speech community:
  - a) Do the individual idiolects correspond to earlier predictions made at the community level using apparent time methodology?
  - b) Do speakers form groups based on variable-level variation and change?
  - c) What is the present state and the future of the dialect of Tampere?

Bayesian statistics are utilized in the examination of the variation and change of the variables. The Bayesian analysis enables the illustration of the error margin in the idiolect studies. The quantitative results are further examined in more detail and also partly challenged using a “window method”—a qualitative study of the individual speaker’s similar stories which took place in different decades. The aim of the study is to describe the individual speaker’s language variation and change in a robust way from a quantitative perspective, without sacrificing the qualitative approach to the unique, social and variable character of the idiolect.

With the help of Bayesian statistics, it is possible to describe the occurrence of each chosen variable on both an individual level and on a group level at the same time. The social character of idiolects, recognized on a theoretical level, has thus also been able to be clarified on a methodological level. Statistical significance has been chosen as the primary criteria for evaluating idiolectal change in this study. The in-depth examination of changed idiolects, variable by variable, showed that statistical significance as a criterion for the determination of change was a feasible choice. The change which was detected in the quantitative examination was later disconfirmed in the qualitative examinations in only a few individual occasions.

In sociolinguistics, stability of the idiolect has been regarded as more common than idiolectal instability. This study shows that, when the number of variables to be studied is sufficient and the measure of change used in the real time study is accurate enough, idiolectal change is very likely to be observed. Statistically significant change was observed on one or more variables for 29 out of 30 idiolects. This observation updates the prevailing view in sociolinguistics regarding the adult speaker’s propensity for change.

The original sample of speakers was based on socio-economic factors (age, gender, education). However, the present study shows that the speakers are not divided into corresponding groups with respect to language variation. The speakers’ relation to other speakers can be primarily described as a continuum: in terms of the variation both in the data overall and in the individual variables, the speakers do not fall into groups at all. Even when grouping can be detected in terms of a variable, the

groups do not have clear cut boundaries, nor do they consist of speakers from the same socio-economic background.

The window method used in the qualitative evaluation shows that a small but pervasive change in the idiolect is impossible to detect if the evaluation is based only on a qualitative analysis. The reliable evaluation of idiolectal change requires primarily a quantitative research approach. However, the qualitative method may be used as a beneficial addition: it tests and specifies the statistical results.